

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Η ελληνική οικονομία
και η απασχόληση
Ετήσια Έκθεση 2013

ΑΘΗΝΑ
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2013

15

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Περιεχόμενα

Σύνοψη συμπερασμάτων.....	17
Πρόλογος	33
Εισαγωγή	37
ΜΕΡΟΣ 1: Οι Κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής	43
1.1. Οι πρόσφατες κοινωνικο-οικονομικές και αναπτυξιακές εξελίξεις.....	45
ΜΕΡΟΣ 2: Η μετάλλαξη της εσωτερικής υποτίμησης σε υποβάθμιση της ελληνικής οικονομίας	55
2.1. Η προσαρμογή μέσω της υποβάθμισης της οικονομίας.....	57
2.1.1. Η υποβάθμιση της μισθωτής εργασίας.....	64
2.1.2. Η δυναμική της πολιτικής της υποβάθμισης	67
2.1.3. Η πολιτική της υποβάθμισης ως υποκατάστατο της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης.....	89
ΜΕΡΟΣ 3: Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών κατά το 2012-2013	91
ΜΕΡΟΣ 4: Προϋποθέσεις και δυνατότητες μιας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας	113
4.1. Η σημερινή κατάσταση	115
4.2. Ο κρίσιμος ρόλος του κατώτατου μισθού.....	125
4.3. Κινδυνεύει η οικονομία από την επαναφορά του κατώτατου μισθού στα προηγούμενα επίπεδά του;.....	129
4.4. Οι μακροοικονομικές επιπτώσεις της αύξησης της ζήτησης	131
4.5. Η διάσωση του παραγωγικού και του εργατικού δυναμικού της χώρας.....	132
ΜΕΡΟΣ 5: Μισθοί και κόστος εργασίας	143
5.1. Ο μέσος μισθός και το μοναδιαίο κόστος εργασίας.....	145
5.2. Οι κατώτατοι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση	162
5.2.1. Ο κατώτατος μισθός στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	162

5.2.2.	Εξελίξεις στους κατώτατους μισθούς στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης.....	166
5.2.3.	Επίπεδα κατώτατων μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Α΄ Εξάμηνο του 2013).....	172
5.2.4.	Μνημόνια και κατώτατος μισθός στην Ελλάδα.....	176
5.2.5.	Διαχρονική εξέλιξη κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα (1984-2012).....	186
ΜΕΡΟΣ 6:	Ύφρεση και Δημοσιονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα.....	195
6.1.	Εισαγωγή.....	197
6.2.	Εξελίξεις στην Παγκόσμια οικονομία.....	200
6.3.	Εξελίξεις στην οικονομία της Ευρωζώνης.....	205
6.4.	Οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα.....	219
6.5.	Δημοσιονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα.....	225
ΜΕΡΟΣ 7:	Η απασχόληση και η ανεργία.....	243
7.1.	Εξελίξεις της απασχόλησης, του εργατικού δυναμικού και της ανεργίας.....	245
7.2.	Η Απασχόληση & η Ανεργία το Α΄ τρίμηνο του 2013.....	253
7.2.1.	Εργατικό Δυναμικό και απασχόληση.....	253
7.2.2.	Χαρακτηριστικά και μεταβολές των ανέργων.....	255
7.2.3.	Οι ροές από και προς την απασχόληση.....	257
7.2.4.	Η απασχόληση και ανεργία στις περιφέρειες.....	258
7.3.	Οι μεταβολές στην Απασχόληση & την Ανεργία την ΕΕ-28 2008-2012.....	260
7.3.1.	Χαρακτηριστικά και μεταβολές της απασχόλησης στην ΕΕ-28.....	261
ΜΕΡΟΣ 8:	Οι σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.....	267
8.1.	Οι εργασιακές σχέσεις στην εποχή της οικονομικής κρίσης και των μνημονίων.....	269
8.1.1.	Εισαγωγή.....	269
8.1.2.	Ο δημόσιος τομέας προπομπός της εργασιακής απορρύθμισης.....	269
8.1.3.	Τα μέτρα απορρύθμισης της εργασίας στον ιδιωτικό τομέα.....	270

8.1.4.	Η φύση και οι επιπτώσεις των μέτρων.....	276
8.1.5.	Νέες προκλήσεις	279
8.2.	Αλλαγές στην εργατική νομοθεσία στην εποχή των μνημονίων	280
8.3.	Βασικές εξελίξεις στην αγορά εργασίας: Μορφές απασχόλησης, ανασφάλιστη εργασία και επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας	305
8.3.1.	Εισαγωγή	305
8.3.2.	Εξέλιξη των ατομικών συμβάσεων εργασίας κατά την περίοδο 2009-2012.....	306
8.3.3.	Εξέλιξη της Ανασφάλιστης Εργασίας κατά την περίοδο 2010-2012	310
8.3.4.	Εξέλιξη των Επιχειρησιακών Συμβάσεων κατά το έτος 2012.....	311
8.4.	Ποσοτικές και Ποιοτικές Μεταβολές της Απασχόλησης και των Μορφών Εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	313
ΜΕΡΟΣ 9:	Εργαζόμενοι γονείς και πολιτικές φροντίδας των παιδιών τους.....	331
9.1.	Εισαγωγή.....	333
9.2.	Οι υπηρεσίες συλλογικής φροντίδας και ανατροφής.....	334
9.3.	Οι γονικές άδειες	338
9.4.	Τα φορολογικά κίνητρα και τα επιδόματα	349
9.5.	Συμπεράσματα.....	350
ΜΕΡΟΣ 10:	Σύγχρονες εξελίξεις και προοπτικές του συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.....	353
10.1.	Οι ρυθμίσεις του Ν.4093/2012 για τα όρια ηλικίας	355
10.1.1.	Συντάξεις Γήρατος	356
10.1.1.1.	Σύνταξη με 15ετία (4.500 ημέρες ασφάλισης)	356
10.1.1.2.	Καθεστώς συνταξιοδότησης ασφαλισμένων με 10.000 ημέρες εργασίας.....	357
10.1.1.3.	Σύνταξη 35ετίας.....	359
10.1.2.	Βαρέα και ανθυγιεινά.....	360
10.1.2.1.	Σύνταξη με 4.500 ημέρες ασφάλισης εκ των οποίων οι 3.600 τουλάχιστον σε βαρέα και ανθυγιεινά επαγγέλματα και από αυτές οι 1.000 να έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία 13 χρόνια	360
10.1.2.2.	Σύνταξη 35ετίας με ασφάλιση στα βαρέα και ανθυγιεινά.....	361

10.1.2.3.	Μητέρες με ανήλικα παιδιά.....	362
10.2.	Η διαδοχική ασφάλιση.....	363
10.2.1.	Αρμόδιος φορέας για την απονομή της σύνταξης σε περιπτώσεις διαδοχικής ασφάλισης.....	363
10.2.2.	Τρόπος υπολογισμού της σύνταξης.....	367
10.3.	Οι αλλαγές στο σύστημα κοινωνικών ασφαλίσεων σε συνθήκες ανεργίας και γήρανσης του πληθυσμού ως πεδίο μετάβασης από την κοινωνική στην ιδιωτική ασφάλιση στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	370
10.3.1.	Ανεργία, Γήρανση του Πληθυσμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	371
10.3.2.	Οι προοπτικές της Κοινωνικής ή Ιδιωτικής ασφάλισης στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.....	373
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....		377
	Ελληνόγλωσση.....	379
	Ξενόγλωσση.....	383
Ηλεκτρονικές Πηγές		396

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 1:	Προβλέψεις ΟΟΣΑ για την ελληνική οικονομία.....	94
Πίνακας 2:	Προσδιοριστικοί παράγοντες της εσωτερικής ζήτησης (βραχυχρόνιες σχέσεις)	138
Πίνακας 3:	Εξέλιξη κατώτατων μηνιαίων μισθών σε εθνικό νόμισμα (α' και β' εξάμηνο για τα έτη 2008-2013).....	168
Πίνακας 4:	Ποσοστιαίες μεταβολές κατώτατων μισθών 2008-2013 στις χώρες της Ε.Ε (% μεταβολής σε σχέση με το προηγούμενο εξάμηνο).....	169
Πίνακας 5:	Μεταβολές ΔΤΚ στις χώρες της Ε.Ε 2008-2012 Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές ΔΤΚ.....	170
Πίνακας 6:	Κατώτατα όρια αποδοχών (Μνημόνιο 2 – ΠΥΣ 6/2012)	179
Πίνακας 7:	Κατώτατα όρια αποδοχών - Μνημόνιο 3.....	182
Πίνακας 8:	Κατώτατες μικτές αποδοχές πριν και μετά τα Μνημόνια 2 και 3 Εργαζόμενοι άνω των 25 ετών	183
Πίνακας 9:	Κατώτατες μικτές αποδοχές πριν και μετά τα μνημόνια 2 και 3 εργαζόμενοι μέχρι 25 ετών.....	184
Πίνακας 10:	Ετήσιες απώλειες μισθωτών που αμείβονται με τον κατώτατο μισθό, από την εφαρμογή των ρυθμίσεων των Μνημονίων 2 και 3.....	185
Πίνακας 11:	Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα 1984-2012.....	189
Πίνακας 12:	Βασικοί Μακροοικονομικοί Δείκτες της Παγκόσμιας Οικονομίας	202
Πίνακας 13:	Βασικά Μακροοικονομικά μεγέθη στην ζώνη του ευρώ, (ποσοστιαίοι ετήσιοι ρυθμοί εξέλιξης).....	207
Πίνακας 14:	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 2006 – 2012, Σε σταθερές αγοραίες τιμές 2005.....	219
Πίνακας 15:	Δείκτες καταναλωτικής ζήτησης (εκατοστιαίες μεταβολές)	220
Πίνακας 16:	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 2006 – 2012, Προσέγγιση Παραγωγής, Σε σταθερές αγοραίες τιμές 2005.....	222
Πίνακας 17:	Δείκτες Δραστηριότητας στον τομέα των υπηρεσιών, 2009-2012.....	223
Πίνακας 18:	Έσοδα Τακτικού Προϋπολογισμού.....	228
Πίνακας 19:	Δαπάνες Τακτικού Προϋπολογισμού.....	230
Πίνακας 20:	Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού – Ιανουάριος – Ιούνιος 2013.....	231
Πίνακας 21:	Σύνθεση χρέους Κεντρικής Διοίκησης (σε εκατ. ευρώ)	234

Πίνακας 22: Παρεμβάσεις του ΜΠΔΣ 2013 -2016.....	236
Πίνακας 23: Σενάρια Εξέλιξης Δημόσιου Χρέους και οι βασικές παραδοχές τους.....	241
Πίνακας 24: Εργατικό Δυναμικό και μεταβολές 2012-2013.....	254
Πίνακας 25: Οι μεταβολές ως προς την θέση στην επιχείρηση 2012-2013.....	254
Πίνακας 26: Οι μεταβολές στην πλήρη και την μερική απασχόληση 2012-2013.....	255
Πίνακας 27: Άνεργοι και μεταβολές των ανέργων κατά φύλο, διάρκεια και ομάδες ηλικιών.....	256
Πίνακας 28: Οι ροές από και προς την απασχόληση, ποσοστό αναπλήρωσης.....	258
Πίνακας 29: Το Εργατικό Δυναμικό στις περιφέρειες της χώρας.....	259
Πίνακας 30: Απασχολούμενοι στα κράτη μέλη της ΕΕ-28 ανά εκπαιδευτικό επίπεδο και οι μεταβολές τους, (σε χιλ.).....	264
Πίνακας 31: Απασχολούμενοι 15-24 ετών στα κράτη μέλη της ΕΕ-28 ανά εκπαιδευτικό επίπεδο και οι μεταβολές τους, (σε χιλ.).....	265
Πίνακας 32: Άνεργοι ανά ομάδες ηλικιών στα κράτη μέλη της ΕΕ-28, οι μεταβολές αυτών (σε χιλ.) και μέσο ποσοστό ανεργίας το 2012.....	266
Πίνακας 33: Αλλαγές στην εργατική νομοθεσία την εποχή των Μνημονίων.....	282
Πίνακας 34: Νέες Προσλήψεις – Συμβάσεις.....	308
Πίνακας 35: Μετατροπή Σύμβασης Πλήρους Απασχόλησης σε Ευέλικτη Μορφή Εργασίας.....	309
Πίνακας 36: Ειδικές Μορφές Απασχόλησης.....	309
Πίνακας 37: Μεταβολές στην Απασχόληση κατά βασικούς Κλάδους & Επαγγελματικές κατηγορίες, ΕΕ27 (% μεταβολής, 2ο Τρίμηνο 2011 - 2ο Τρίμηνο 2012).....	325
Πίνακας 38: Στατιστικά στοιχεία Φορέων, Δομών, Αιτούντων, Ωφελουμένων τέκνων ανά Περιφέρεια για το έτος 2012.....	337
Πίνακας 39: Συνοπτική κωδικοποίηση των αδειών που διευκολύνουν τη σχέση των εργαζόμενων γονέων με την οικογένεια και τα παιδιά.....	342
Πίνακας 40: Εξέλιξη αριθμού γονικών αδειών ανά είδος και ανά έτος 2001-2011.....	344
Πίνακας 41: Μέση Ηλικία Μητέρας 2000 - 2010 αναλόγως της σειράς γέννησης κατά τη γέννηση του 1ου και 2ου παιδιού.....	347
Πίνακας 42: Γεννήσεις 2000-2010 κατά Επάγγελμα της Μητέρας.....	348
Πίνακας 43: Πλήρης Σύνταξη με 15ετία (4.500 ημέρες ασφάλισης) ΙΚΑ-ΕΤΑΜ.....	356
Πίνακας 44: Μειωμένη Σύνταξη με 15ετία (4.500 ημέρες ασφάλισης) ΙΚΑ-ΕΤΑΜ.....	357
Πίνακας 45: Γυναίκες ασφαλισμένες.....	358

Πίνακας 46: Άνδρες ασφαλισμένοι.....	359
Πίνακας 47: Σύνταξη λόγω 35ετίας (άνδρες- γυναίκες).....	359
Πίνακας 48: Προϋποθέσεις συνταξιοδότησης με βαρέα και ανθυγιεινά (Γυναίκες).....	360
Πίνακας 49: Προϋποθέσεις συνταξιοδότησης με βαρέα και ανθυγιεινά (Άνδρες).....	361
Πίνακας 50: Σύνταξη λόγω 35ετίας με βαρέα (Άνδρες- Γυναίκες).....	362
Πίνακας 51: Μητέρες ανηλίκων ασφαλισμένες μετά την 1/1/1993.....	362
Πίνακας 52: Οι Συντελεστές Ωρίμανσης.....	369

Ευρετήριο διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Εξαγωγές και εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών σε σταθερές τιμές (1981-2013).....	58
Διάγραμμα 2: Μεταβολές όγκου εξαγωγών και εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ανά χώρα (μέσος όρος 2012-2013).....	59
Διάγραμμα 3: Εξαγωγική επίδοση της ελληνικής οικονομίας (μερίδιο εξαγωγών Ελλάδας στις αγορές προορισμού, υπολογισμοί σε όγκο, 1975-2013).....	60
Διάγραμμα 4: Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ (1995-2013).....	62
Διάγραμμα 5: Η συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ (1995-2013).....	63
Διάγραμμα 6: Η συνολική μείωση των εισοδημάτων από μισθωτή εργασία πριν από τον φόρο εισοδήματος.....	66
Διάγραμμα 7: Η εγχώρια ζήτηση σε τιμές 2005 (1992-2013).....	67
Διάγραμμα 8: Η εγχώρια ζήτηση σε τιμές 2005 έναντι 36 προηγμένων χωρών (1995-2013).....	68
Διάγραμμα 9: Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε σταθερές τιμές (1990-2013).....	69
Διάγραμμα 10: Ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ σε σταθερές τιμές (1961-2013).....	70
Διάγραμμα 11: ΑΕΠ σε σταθερές τιμές προς το ΑΕΠ 36 προηγμένων χωρών (1995-2013).....	71
Διάγραμμα 12: ΑΕΠ και αριθμός απασχολούμενων (1990-2013).....	72
Διάγραμμα 13: Ποσοστό ανεργίας (άνεργοι % του εργατικού δυναμικού) (1990-2013).....	74

Διάγραμμα 14:	Μεταβολές απασχόλησης και εργατικού δυναμικού (1983-2011).....	75
Διάγραμμα 15:	Πραγματικές μέσες αποδοχές και ποσοστό ανεργίας (1995-2013).....	76
Διάγραμμα 16:	Μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας (1995-2013).....	77
Διάγραμμα 17:	Μοναδιαίο κόστος εργασίας και ποσοστό ανεργίας (2005-2013).....	78
Διάγραμμα 18:	Καθαρές ιδιωτικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (1990-2013).....	80
Διάγραμμα 19:	Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και τιμές στην Ελλάδα και στην ΕΕ (2005-2013).....	81
Διάγραμμα 20:	Αποδοχές εργασίας μισθωτών και αυτοαπασχολουμένων, και ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα σε τρέχουσες τιμές (δισεκατομμύρια ευρώ) (1996-2013).....	84
Διάγραμμα 21:	Λόγος ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος / ακαθάριστων αποδοχών εργασίας στο σύνολο της οικονομίας (1991-2013).....	86
Διάγραμμα 22:	Λόγος ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος / ακαθάριστων αποδοχών εργασίας στις εταιρείες (1991-2013).....	87
Διάγραμμα 23:	ΑΕΠ ανά κάτοικο και παραγωγικότητα της εργασίας (1990-2013).....	95
Διάγραμμα 24:	ΑΕΠ ανά κάτοικο και παραγωγικότητα εργασίας ως ποσοστό του μέσου όρου της ΕΕ-15 (1991-2013).....	97
Διάγραμμα 25:	Αποπληθωριστής ΑΕΠ και τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας έναντι 36 προηγμένων χωρών (2005-2013).....	98
Διάγραμμα 26:	Παραγωγικότητα της εργασίας σε σύγκριση με 36 προηγμένες χώρες (1995-2013).....	99
Διάγραμμα 27:	Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές (1990-2013).....	100
Διάγραμμα 28:	Ιδιωτικές και συνολικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ (1990-2013).....	101
Διάγραμμα 29:	Επενδύσεις σε κατοικίες, κατασκευές και μηχανικό εξοπλισμό, σε σταθερές τιμές 2005 (1995-2013).....	102
Διάγραμμα 30:	Οριακή αποτελεσματικότητα του παγίου κεφαλαίου (1983-2013).....	103

Διάγραμμα 31:	Ένταση παγίου κεφαλαίου (1983-2013).....	104
Διάγραμμα 32:	Ρυθμός συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου (1983-2013).....	104
Διάγραμμα 33:	Λόγος προϊόντος / κεφαλαίου (1983-2013).....	105
Διάγραμμα 34:	Μεταβολές της ιδιωτικής κατανάλωσης, σε σταθερές τιμές 2005, (1990-2013).....	106
Διάγραμμα 35:	Μεταβολές της δημόσιας κατανάλωσης, σε σταθερές τιμές 2005, (1990-2013).....	107
Διάγραμμα 36:	Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, (1996-2013).....	108
Διάγραμμα 37:	Η συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ (1995-2013).....	109
Διάγραμμα 38:	Η συμβολή της εγχώριας ζήτησης στην διαμόρφωση του ΑΕΠ (1990-2013).....	110
Διάγραμμα 39:	Λόγος εξαγωγών / εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (1987-2013).....	111
Διάγραμμα 40:	Εξέλιξη επιλεγμένων μεγεθών της ελληνικής οικονομίας (2009-2013).....	117
Διάγραμμα 41α:	Η εσωτερική υποτίμηση στο χώρο ανταγωνιστικότητας τιμής και όγκου παραγωγής.....	118
Διάγραμμα 41β:	Εσωτερική και εξωτερική ισορροπία.....	122
Διάγραμμα 42:	Εσωτερική ζήτηση και αγοραστική δύναμη συνολικών αποδοχών εργασίας (κινητός μέσος 4 όρων για το σύνολο των αμοιβών) (2000-2012).....	139
Διάγραμμα 43:	Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, αγοραστική δύναμη συνολικών αποδοχών εργασίας και χάσμα ΑΕΠ έναντι δυνητικού ΑΕΠ (κινητοί μέσοι 4 όρων για το σύνολο των αμοιβών και το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα).....	140
Διάγραμμα 44:	Αγοραστική δύναμη μέσων αποδοχών, σε σταθερές τιμές (ετήσιες % μεταβολές και δείκτης 1995=100), (1995-2013).....	145
Διάγραμμα 45:	Μέσες αποδοχές εργαζομένων και παραγωγικότητα στην Ελλάδα % της ΕΕ-15, σε μονάδες αγοραστικής δύναμης. Απόκλιση % των μέσων αποδοχών από τον μέσο όρο της ΕΕ-15 (1991-2013)....	146
Διάγραμμα 46:	Μέσες ονομαστικές αποδοχές ανά απασχολούμενο σε σύγκριση με 36 προηγμένες χώρες, σε εθνικά νομίσματα και σε δολάρια, (2005-2013).....	149
Διάγραμμα 47:	Πραγματικές αμοιβές ανά απασχολούμενο και παραγωγικότητα, σε σταθερές τιμές, (1995-2013).....	151
Διάγραμμα 48:	Μέσος πραγματικός μισθός και απασχόληση % του εργατικού δυναμικού, (1986-2013).....	152

Διάγραμμα 49:	Μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ σε τιμές συντελεστών παραγωγής (%) (1986-2013).....	153
Διάγραμμα 50:	Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε σύγκριση με 36 προηγμένες χώρες, σε εθνικά νομίσματα και σε δολάρια, 1995-2012.....	154
Διάγραμμα 51:	Ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο, σε ευρώ, 2013.....	156
Διάγραμμα 52:	Αγοραστική δύναμη μέσω ετήσιων αποδοχών, σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης, Γερμανία=100 (2013).....	157
Διάγραμμα 53:	Παραγωγικότητα εργασίας, σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης (2013).....	159
Διάγραμμα 54:	Τρέχουσα και δυνητική παραγωγικότητα εργασίας, σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (2013).....	160
Διάγραμμα 55:	Μοναδιαίο κόστος εργασίας, σε ευρώ ανά μονάδα αγοραστικής δύναμης (Γερμανία=100), (2013).....	161
Διάγραμμα 56:	Ποσοστά χαμηλόμισθων στις χώρες της Ε.Ε το 2006 και το 2010 (επιχειρήσεις άνω των 10 εργαζομένων).....	166
Διάγραμμα 57:	Σωρευτική μεταβολή κατώτατων πραγματικών μισθών στις χώρες της Ε.Ε, τριετία 2010-2012.....	171
Διάγραμμα 58:	Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε ευρώ στις χώρες της Ε.Ε Α' Εξάμηνο 2013 (υπολογισμοί σε 12μηνη βάση).....	173
Διάγραμμα 59:	Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού στην Ελλάδα έναντι αντίστοιχων μισθών σε άλλες χώρες μέλη της Ε.Ε - Α' Εξάμηνο 2013.....	174
Διάγραμμα 60:	Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ) στις χώρες της Ε.Ε - Α' Εξάμηνο 2013.....	175
Διάγραμμα 61:	Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης στην Ελλάδα έναντι αντίστοιχων μισθών σε άλλες χώρες μέλη της Ε.Ε Α' Εξάμηνο 2013.....	176
Διάγραμμα 62:	Ποσοστιαία μεταβολή κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα 1984-2013.....	187
Διάγραμμα 63:	Διαχρονική εξέλιξη κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα 1984=100.....	188
Διάγραμμα 64:	Μερίδιο του συνολικού ΑΕΠ, βασισμένο σε μονάδες αγοραστικής δύναμης.....	201
Διάγραμμα 65:	Διεθνείς τιμές βασικών εμπορευμάτων.....	204
Διάγραμμα 66:	Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2010-2011-2012.....	206
Διάγραμμα 67:	Εξέλιξη Δημόσιου Ελλείμματος, στην Ευρωζώνη, 2011-2012.....	209

Διάγραμμα 68:	Εξέλιξη Δημόσιου Ελλείμματος, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17.....	209
Διάγραμμα 69:	Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους, στην Ευρωζώνη, 2011-2012.....	210
Διάγραμμα 70:	Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17.....	211
Διάγραμμα 71:	Εξέλιξη του ρυθμού ανεργίας, στην Ευρωζώνη, 2011-2012-2013.....	213
Διάγραμμα 72:	Εξέλιξη του ρυθμού ανεργίας, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17.....	213
Διάγραμμα 73:	Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ, 2000-2013, ΕΑ-17 - Γερμανία - Ελλάδα.....	215
Διάγραμμα 74:	Ρυθμός Ανεργίας, 2000-2013, ΕΑ-17 – Γερμανία - Ελλάδα.....	216
Διάγραμμα 75:	Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ, 2000-2013, σε χώρες που εφαρμόζουν προγράμματα οικονομικής προσαρμογής.....	217
Διάγραμμα 76:	Ρυθμός Ανεργίας, 2000-2013 σε χώρες που εφαρμόζουν	218
Διάγραμμα 77:	Εξέλιξη Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή σε Ελλάδα – Ευρωζώνη.....	224
Διάγραμμα 78:	Ελλείμματα Γενικής Κυβέρνησης και Κρατικού Προϋπολογισμού.....	226
Διάγραμμα 79:	Δανεισμός έτους 2012, κατά μήνα (σε εκατ. ευρώ).....	232
Διάγραμμα 80:	Σύνθεση Δανεισμού (Ιανουάριος – Δεκέμβριος 2012).....	233
Διάγραμμα 81:	Μέση σταθμική διάρκεια νέου δανεισμού	233
Διάγραμμα 82:	Χρονοδιάγραμμα Λήξης Χρέους Κεντρικής Διοίκησης (31/12/2012) (σε δισεκ. ευρώ).....	234
Διάγραμμα 83:	Σενάρια Εξέλιξης Δημόσιου Χρέους.....	242
Διάγραμμα 84:	Ποσοστό ανεργίας (1990-2013)	245
Διάγραμμα 85:	Ετήσιες μεταβολές αριθμού απασχολούμενων (1985-2013).....	247
Διάγραμμα 86:	Εργατικό δυναμικό και απασχόληση, ετήσιες % μεταβολές (1990-2013).....	248
Διάγραμμα 87:	Μέσος ετήσιος αριθμός ωρών εργασίας ανά απασχολούμενο (1995-2013).....	249
Διάγραμμα 88:	ΑΕΠ και απασχόληση, ετήσιες % μεταβολές (2006-2013).....	250
Διάγραμμα 89:	ΑΕΠ, απασχόληση, εργατικό δυναμικό και πληθυσμός (1990-2013).....	251
Διάγραμμα 90:	Μεταβολές αριθμού μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων (1995-2013).....	252
Διάγραμμα 91:	Το ποσοστό ανεργίας στις περιφέρειες	260
Διάγραμμα 92:	Απόλυτη Μεταβολή στην Απασχόληση ανά μισθολογικά πεμπτημόρια, ΕΕ, 1998 – 2010 (χιλιάδες).....	313

Διάγραμμα 93:	Μέση ετήσια μεταβολή της απόλυτης Απασχόλησης ανά μισθολογικό πεμπτημώριο και χώρα – μέλος, 1995 – 2010 (χιλιάδες).....	316
Διάγραμμα 94:	Μέση ετήσια μεταβολή της απόλυτης Απασχόλησης ανά μισθολογικό πεμπτημώριο και κλάδο, ΕΕ, 1995 – 2010 (χιλιάδες).....	317
Διάγραμμα 95:	Μέση ετήσια μεταβολή της Απασχόλησης ανά μισθολογικό πεμπτημώριο στον κλάδο Κατασκευών, 1995 – 2010 (χιλιάδες).....	319
Διάγραμμα 96:	Μέση ετήσια μεταβολή της Απασχόλησης, ανά μισθολογικό πεμπτημώριο και καθεστώς απασχόλησης, ΕΕ, 1998 – 2010 (χιλιάδες).....	320
Διάγραμμα 97:	Μέση ετήσια μεταβολή της Απασχόλησης ανά μισθολογικό πεμπτημώριο, καθεστώς απασχόλησης και χώρα - μέλος, 1995 – 2010 (χιλιάδες).....	322
Διάγραμμα 98:	Ποσοστά Απασχόλησης στην ΕΕ 27 (20 - 64 ετών) 2ο Τρίμηνο 2008 - 2ο Τρίμηνο 2012 (%).....	324
Διάγραμμα 99:	Μεταβολές της Απασχόλησης στην ΕΕ 27, ανά μισθολογικό πεμπτημώριο, 2ο Τρίμηνο 2008 – 2ο Τρίμηνο 2012 (% κατ' έτος).....	326
Διάγραμμα 100:	Μεταβολές στη μερική και πλήρη απασχόληση, ανά μισθολογικό πεμπτημώριο και φύλο, ΕΕ 27, 2ο Τρίμηνο 2011 – 2ο Τρίμηνο 2012 (χιλιάδες).....	328
Διάγραμμα 101:	Μεταβολές στην Απασχόληση ανά μισθολογικά πεμπτημώρια και καθεστώς απασχόλησης, ΕΕ 27, 2ο Τρίμηνο 2011 – 2ο Τρίμηνο 2012 (χιλιάδες).....	329
Διάγραμμα 102:	Γεννήσεις 1980-2010 σε απόλυτους αριθμούς.....	346
Διάγραμμα 103:	Ετήσιες Μεταβολές των Γεννήσεων 1980-2010.....	346

Σύνοψη συμπερασμάτων

Η εντεινόμενη οικονομική κρίση και ύφεση μετά το 2009, σε διεθνές, ευρωπαϊκό και ιδιαίτερα Μεσογειακό και ελληνικό επίπεδο με τη σοβαρή μείωση της παραγωγικής δραστηριότητας, την διακοπή χορήγησης δανείων από τις τράπεζες, τη μείωση των επενδύσεων από το κράτος και τις επιχειρήσεις καθώς και τον περιορισμό της ζήτησης από τους καταναλωτές (μείωση μισθών, συντάξεων και αύξηση της φορολογίας), **αναδεικνύει με τον πιο σαφή αλλά και ανησυχητικό τρόπο** ότι η ευρωπαϊκή, η μεσογειακή και ιδιαίτερα η ελληνική οικονομία βρίσκονται σε ανάλογες συνθήκες οικονομικής ύφεσης (κραχ ανεργίας) μετά από αυτές που ακολούθησαν το κραχ στις χρηματαγορές το 1929. **Η επιλογή του μοντέλου της άνισης ανάπτυξης** στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της δανειστικής οικονομίας, κυρίως, στα κράτη-μέλη του Νότου, συνέβαλε στην υπερχρέωση των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων. Παράλληλα, οι φοροαπαλλαγές του κράτους προς τις επιχειρήσεις, σε συνδυασμό με την κατάρρευση των μηχανισμών ελέγχου και είσπραξης των φόρων και των ασφαλιστικών εισφορών, συνέβαλε στον υπερβολικό δανεισμό και στην υπερχρέωση των προϋπολογισμών των κρατών-μελών, ιδιαίτερα των χωρών του Νότου. Με άλλα λόγια, **ο ευρωπαϊκός Νότος** μετεξελίχθηκε διαμέσου του δανεισμού, σε οικονομικό σχηματισμό ζήτησης, δεδομένου ότι για παράδειγμα στην Ελλάδα το 74% του ΑΕΠ το 2008 προερχόταν από τη ζήτηση και την καταναλωτική δαπάνη.

Όμως, κατ' αυτόν τον τρόπο, **ο Βορράς** οργάνωσε τους όρους και τις προϋποθέσεις της άνισης ανάπτυξης Βορρά-Νότου, μεταφέροντας σημαντικούς πόρους από τη νότια στη βόρεια Ευρώπη, είτε διαμέσου της εξόφλησης των δανείων, είτε διαμέσου της κατανάλωσης προϊόντων και υπηρεσιών που ο Νότος εισάγει από τον Βορρά. **Βασικός μοχλός και συγκροτημένος μηχανισμός** εγκαθίδρυσης και ενδυνάμωσης του μοντέλου της άνισης ανάπτυξης Βορρά-Νότου, απετέλεσε ο ευρωπαϊκός καταμερισμός εργασίας που τοποθέτησε τον Νότο στον δρόμο της σταδιακής τεχνολογικής, καινοτομικής, οργανωτικής και ποιοτικής **απαξίωσης** της παραγωγικής υποδομής στους τομείς της μεταποίησης και της γεωργίας, προωθώντας την ανάπτυξη των τομέων του τουρισμού, των κατασκευών και των υπηρεσιών. Χαρακτηριστική περίπτωση αυτής της **παραγωγικής απαξίωσης** αποτελεί, μεταξύ των χωρών του Νότου, η Ελλάδα η οποία σήμερα (2013) παράγει μόνο το 27% των προϊόντων που καταναλώνει. Ακριβώς, αυτή η **ευρωπαϊκή στρατηγική** της άνισης ανάπτυξης Βορρά-Νότου οδήγησε, κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια, σταδιακά την Ελλάδα στην δημιουργία «δίδυμων ελλειμμάτων» στα δημόσια οικονομικά (δημόσιο έλλειμμα και χρέος) και στις εξωτερικές συναλλαγές της χώρας (έλλειμμα εμπορικού ισοζυγίου). Η επιβολή στις χώρες του Νότου των πολιτικών της «εσωτερικής υποτίμησης» και της ελεγχόμενης χρεοκοπίας από τους διεθνείς οργανισμούς (Ε.Ε., ΕΚΤ, ΔΝΤ), ως στρα-

τηγική επιλογή της εγγυημένης αποπληρωμής των δανείων τους και της μετάβασης των οικονομικών σχηματισμών του Νότου από οικονομίες της ζήτησης σε οικονομίες της προσφοράς, εκτός από την κοινωνική καθίζηση (λιτότητα, ανεργία, φτωχοποίηση, κλπ) προκάλεσαν και παραγωγική καθίζηση (μείωση επενδύσεων (64,8% 2008-2013, παραγωγικότητας της εργασίας, αύξησης της ανεργίας κλπ) (καθίζηση προσφοράς), **απαξιώνοντας** κατ' αυτόν τον τρόπο ακόμη και τον κεντρικό στρατηγικό στόχο των εφαρμοσμένων πολιτικών. Κατά συνέπεια, η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε διαδικασία αποεπένδυσης (8,5% του ΑΕΠ, δεδομένου του εξαιρετικά χαμηλού ποσοστού επενδύσεων 13,2% του ΑΕΠ το 2012 και του υψηλού επιπέδου των αποσβέσεων 21% του ΑΕΠ, Π. Θωμόπουλος 2013), με σημαντικές απώλειες του παραγωγικού της δυναμικού που την **οδηγούν εγκλωβισμένη σε μια ανατροφοδοτούμενη διαδικασία ύφεσης**, με αποτέλεσμα η στόχευση της δημοσιονομικής της προσαρμογής να καθίσταται εξαιρετικά βραδεία, επίτονη και αναποτελεσματική, επειδή ακριβώς μεταλλάσσεται σε οικονομικό και κοινωνικό σχηματισμό πλήρους υποβάθμισης των επενδύσεων, της παραγωγής και της εργασίας. Ταυτόχρονα προκάλεσαν διεύρυνση του χάσματος (ΑΕΠ, ρυθμός ανάπτυξης, χρέος, έλλειμμα, κλπ) καθώς και σημαντική απόκλιση των αποδοχών Βορρά-Νότου. Έτσι, η ασκούμενη πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα που στόχευε στην αύξηση των εξαγωγών και στην ανάκαμψη της οικονομίας, με τον αναποπροσανατολισμό της από την εσωτερική στη διεθνή οικονομία έχει αποτύχει, με αποτέλεσμα να έχει εγκολληθεί στο εσωτερικό της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης η κρίση αντιμετώπισης της στην χώρα μας, με ό,τι αυτό αρνητικά συνεπάγεται για το βιοτικό επίπεδο των Ελλήνων.

Η απόφαση ότι «η κρίση των ανισοτήτων αποτελεί λύση της οικονομικής κρίσης και ύφεσης» που λήφθηκε το 2009, καθορίζει τις επιλογές για την ελληνική οικονομία τουλάχιστον για την δεκαετία 2010-2020, συμπαρασύροντας σε χαμηλά επίπεδα την απασχόληση, τους μισθούς καθώς και το επίπεδο των συντάξεων και των κοινωνικών επιδομάτων παράλληλα με αυξήσεις των τιμών των αγαθών και των υπηρεσιών και με συνθήκες αποεπένδυσης και μη πραγματοποίησης ιδιωτικών επενδύσεων (μακροχρόνιος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ, 3,5% ετησίως προϋποθέτει συνολικές επενδύσεις 20% του ΑΕΠ και παραγωγικές επενδύσεις (εκτός κατοικιών) 15% του ΑΕΠ, Π. Θωμόπουλος, 2013), επειδή, μεταξύ των άλλων, η κλαδική διάρθρωση και λειτουργία των επιχειρήσεων στην Ελλάδα είναι άκρως ολιγοπωλιακή. Με αυτά τα δεδομένα της διεύρυνσης και εμβάθυνσης του οικονομικού, δημοσιονομικού και κοινωνικού χάσματος Βορρά-Νότου αλλά και εντός του Νότου, αποδεικνύεται ότι ουσιαστικά η Ε.Ε.-17 (ευρωζώνη) μόνο κατ' επίφαση μπορεί να υποστηριχθεί ότι είναι ενιαία. Ωστόσο, **τα προβλήματα των μεσογειακών οικονομιών** δεν εσωτερικεύονται μόνο στον ευρωπαϊκό νότο αλλά παράλληλα εξωτερικεύονται (ύφεση, μείωση εξαγωγών, αύξηση δημοσίου χρέους, ελλείμματος και δανεισμού, μείωση παραγωγικής αύξησης ανεργίας, γήρανση πληθυσμού κλπ) ακόμη και σε βόρειες

χώρες του πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η γενίκευση, προφανώς σε διαφορετικό βαθμό των προβλημάτων (οικονομικών, κοινωνικών, δημοσιονομικών, κλπ) στις οικονομίες του Βορρά και του Νότου, **αναδεικνύει** ουσιαστικά την αναγκαιότητα επίλυσης της θεμελιώδους ευρωπαϊκής αντίφασης που συνίσταται στην επιλογή μεταξύ της ιδέας και της στρατηγικής της «ενωμένης Ευρώπης» με την έννοια της ισότητας άνισων χωρών. Είναι φανερό ότι οι ευρωπαϊκές ελίτ, ιδιαίτερα του Βορρά έχουν μέχρι σήμερα επιλέξει (μοντέλο άνισης ανάπτυξης) την στρατηγική της «ενοποιώντας Ευρώπης» με την έννοια της εμβάθυνσης της ανισότητας άνισων χωρών. Όμως, **η οικονομική κρίση και ύφεση**, σε συνδυασμό με τα προβλήματα που έχουν προκληθεί από τις εφαρμοζόμενες πολιτικές της εσωτερικής υποτίμησης, ιδιαίτερα στον Νότο, θέτει τις ευρωπαϊκές ελίτ, τις εναλλακτικές πολιτικές δυνάμεις και τα κοινωνικά κινήματα, προ των ευθυνών τους, με την έννοια της επιλογής διατήρησης της ευρωπαϊκής ενότητας στην κατεύθυνση της ισότητας άνισων χωρών ή στην επιλογή της κατεύθυνσης διάσπασης (δύο ευρωπαϊκές ενώσεις Βορρά-Νότου) ή της ολοκληρωτικής διάλυσης της ευρωπαϊκής ένωσης ή της ευρωζώνης με την «θεσμοποιημένη θέσπιση» της ανισότητας άνισων χωρών. Όμως αξίζει να σημειωθεί ότι εάν δεν ανασχεθούν άμεσα αυτές οι τάσεις αποσύνθεσης της Ευρώπης, τότε η Ευρωπαϊκή Ένωση του Βορρά και του Νότου, μειονεκτούσα στην τεχνολογική καινοτομία, την παραγωγικότητα και τους διεθνείς γεωπολιτικούς συσχετισμούς, δεν θα αποφύγει να μετεξελιχθεί σ' ένα ελκυστικό τουριστικό προορισμό των πολιτών της Ασίας, αφού η Ευρώπη θα υστερεί και δεν θα προηγείται των ασιατικών οικονομιών.

Πράγματι, από την άποψη αυτή είναι χαρακτηριστικό ότι **οι προοπτικές της ευρωζώνης** όπως αποτυπώνονται σε οικονομετρικές εκτιμήσεις (2013,-0,3% μείωση ΑΕΠ, 2014, αύξηση 0,9% του ΑΕΠ, OFCE, **Avril 2013 και κατά την περίοδο 2010-2060** η παραγωγικότητα της εργασίας θα αυξηθεί κατά 1,4% τον χρόνο, το ΑΕΠ κατά 1,7% τον χρόνο και η απασχόληση κατά -0,1% κατά μέσο όρο τον χρόνο, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013) είναι αναίμακτες με ό,τι αυτό αρνητικά συνεπάγεται για το βιοτικό επίπεδο των ευρωπαίων πολιτών. Κατά συνέπεια, κρίνοντας εκ του αποτελέσματος, **η στρατηγική επιλογή των πολιτικών της εσωτερικής υποτίμησης** για την ανάσχεση της οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης, με την «κρίση ανισοτήτων», περιπλέκει και οξύνει ακόμα περισσότερο την οικονομική και κοινωνική κρίση στο παρόν και αποδυναμώνει τις κινητήριες δυνάμεις της οικονομίας για την αντιμετώπισή της στο μέλλον. Έτσι, απαιτείται, πριν και πάνω απ' όλα, η άρση των εισοδηματικών και κοινωνικών ανισοτήτων με αναδιανομή του εισοδήματος και δίκαιη φορολογική επιβάρυνση, προκειμένου να αποκατασταθεί η δημοσιονομική ανισορροπία και να αναταχθεί το επίπεδο της ζήτησης, καθώς και αυτό της επενδυτικής-αναπτυξιακής δραστηριότητας της ευρωπαϊκής και ελληνικής οικονομίας.

Στο πλαίσιο αυτό, **η κεντρική επιδίωξη** της Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2013, συνίσταται στην αξιολόγηση των ασκούμενων

πολιτικών 2012-2013, στις επιπτώσεις τους στην ελληνική οικονομία και κοινωνία, στις συνθήκες μετάλλαξης της εσωτερικής υποτίμησης σε υποβάθμιση της ελληνικής οικονομίας, στις εξελίξεις στους μισθούς, στο κόστος εργασίας, στην παραγωγικότητα και στην ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, στην απασχόληση την ανεργία, στις προϋποθέσεις και τις δυνατότητες μιας τεκμηριωμένης οικονομικά εναλλακτικής οικονομικής και αναπτυξιακής πολιτικής, στις δημοσιονομικές εξελίξεις, στις εργασιακές σχέσεις, στις πολιτικές φροντίδας των παιδιών καθώς και στις εξελίξεις στην κοινωνική ασφάλιση στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η κεντρική αυτή επιδίωξη της **Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2013**, σημαίνει την κατανόηση του αδιεξόδου των ασκούμενων πολιτικών της «εσωτερικής υποτίμησης, λιτότητας, ανεργίας, ελεγχόμενης χρεοκοπίας» και τον σχεδιασμό πολιτικών για την αποκατάσταση της τάξης των κοινωνικών αναγκών, ενίσχυσης των μισθών και των δημόσιων και κοινωνικών δαπανών και όχι της τάξης του κέρδους, στο πλαίσιο ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος και ενός σύγχρονου προγράμματος οικονομικής και κοινωνικής ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας.

Στην κατεύθυνση αυτής της εναλλακτικής στρατηγικής για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης και ύφεσης καθώς και της προοπτικής ανάπτυξης διαμέσου των μισθών (**wage led growth**), στην Ελλάδα, τα πιο σημαντικά συμπεράσματα της έκθεσης αναφέρονται στα εξής:

- 1. Τα μακροοικονομικά στοιχεία της ελληνικής οικονομίας** συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι η φθίνουσα συσσώρευση κεφαλαίου έχει ισχυρότερα αποτελέσματα από την εσωτερική υποτίμηση, η οποία, τουλάχιστον μέχρι στιγμής, αποδεικνύεται εξαιρετικά αναποτελεσματική ως προς την επίτευξη των στόχων της. Αυτό θα έχει ως συνέπεια, η προσαρμογή της οικονομίας να είναι εξαιρετικά βραδεία και επίπονη επειδή μεταλλάσσεται σε διαδικασία γενικευμένης υποβάθμισης της οικονομίας και της κοινωνικής ζωής. Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα, είτε δεν μπορεί να επιτύχει τα αποτελέσματα που υποσχέθηκε, είτε θα χρειαζόταν μια πολύ μακρά περίοδος ύφεσης, κοινωνικής και ανθρωπιστικής κρίσης έως ότου αυτά γίνουν ορατά.
- 2. Η ελληνική οικονομία** έχει καθηλωθεί σε χαμηλό επίπεδο παραγωγής και ανεργίας, στο οποίο εξαντλούνται οι δυναμικές ιδιότητες του παραγωγικού συστήματος, δηλαδή η ικανότητά του να ανακάμψει αυθορμήτως. Με άλλα λόγια, η ελληνική οικονομία φαίνεται ότι δεν μπορεί να αποκολληθεί από το χαμηλό επίπεδο στο οποίο έχει οδηγηθεί επειδή έχει εξαντλήσει όλες τις ενδογενείς δυνάμεις που διαθέτει για να μετατοπιστεί σε υψηλότερο επίπεδο παραγωγής. Αυτό σημαίνει **ότι μόνο ένα επενδυτικό σοκ** μπορεί να θέσει σε κίνηση ξανά την ελληνική οικονομία.

- 3. Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών** στο ΑΕΠ κατά την περίοδο 2010-2013 δεν υπερέρχει καθόλου της αντίστοιχης συμβολής των ετών 1995-2008. Επομένως ο στόχος της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης να δημιουργηθεί ένα **εξωστρεφές μοντέλο ανάπτυξης στην Ελλάδα δεν έχει επιτευχθεί**. Κατά συνέπεια, στη διάρκεια της εφαρμογής των μνημονίων όχι μόνο οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών δεν κατέστησαν κινητήριες δυνάμεις της ανάπτυξης αλλά παρουσίασαν και επιδείνωση ως προς την συμβολή τους στη μεγέθυνση του ΑΕΠ.
- 4. Η συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών** στη διαμόρφωση του ΑΕΠ κατά την περίοδο 2012-2013 ανήλθε σε περίπου 6,3 εκατοστιαίες μονάδες. Κατά συνέπεια, η θετική συμβολή του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας στη διαμόρφωση του ΑΕΠ οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στη μείωση των εισαγωγών, η οποία με την σειρά της οφείλεται στην δραστική περιοσολή της εσωτερικής ζήτησης – καταναλωτικής και επενδυτικής.
- 5. Οι μειώσεις των ονομαστικών αποδοχών ανά μισθωτό** κατά την τετραετία 2010-2013 θα ανέλθουν σωρευτικά σε 16,3%. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, το Α' τρίμηνο του 2013 το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών μειώθηκε κατά 6,2% (1,9 δισ. ευρώ), σε σύγκριση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2012, δηλαδή από 30,9 δισ. ευρώ σε 29 δισ. ευρώ, καθώς μειώθηκαν κατά 11,1% οι αποδοχές των εργαζομένων και κατά 11,7% οι κοινωνικές παροχές που εισπράττουν τα νοικοκυριά. Σε τρέχουσες τιμές οι αποδοχές εργασίας μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων κατά την περίοδο 2010-2013 μειώθηκαν κατά 41 δισ. ευρώ έναντι του επιπέδου των αποδοχών του 2009. Όμως, το διαθέσιμο εισόδημα, που προέρχεται από αμοιβές εργασίας μισθωτών μειώθηκε, περαιτέρω, εξαιτίας της αυξημένης άμεσης και έμμεσης φορολόγησης της μισθωτής εργασίας, κατά τη διάρκεια των τελευταίων τεσσάρων ετών, δηλαδή από τη μείωση των αποδοχών (2010-2013) των 41 δισ. ευρώ, τα 37 δισ. ευρώ αφορούν τους μισθωτούς και τα 4 δισ. ευρώ αφορούν τους αυτοαπασχολούμενους. Σε συνδυασμό με την αύξηση του δείκτη τιμών καταναλωτή κατά την περίοδο 2010-2013 κατά 7,6%, η σωρευτική μείωση της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών ανά μισθωτό προσεγγίζει το 22,1%.
- 6. Η αγοραστική δύναμη των αποδοχών** του συνόλου των μισθωτών μειώθηκε σωρευτικά κατά την περίοδο 2010-2013, κατά 37,2%. Επομένως, ο μέσος μισθωτός, πριν φορολογηθεί το εισόδημά του, έχει απολέσει περίπου το 1/4 της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών που είχε το 2009, ενώ οι μισθωτοί ως σύνολο, ως κοινωνική ομάδα, έχουν απολέσει, εξαιτίας και της υψηλής ανεργίας, κατά τι περισσότερο από το 1/3 της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών τους. Έτσι το 2014 οι μισθωτοί στο σύνολό τους, δηλαδή ως κοινωνική ομάδα, θα έχουν απωλέσει το περίπου το 50% της αγοραστικής δύναμης που είχαν το 2009. Κατά

συνέπεια, η ασκούμενη οικονομική πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης λειτουργεί ως πολιτική υποβάθμισης της μισθωτής εργασίας.

7. **Η πτώση της εγχώριας ζήτησης από το 2009** και μετά είναι δραματική και ανήλθε συνολικά σε 31,3%. Το επίπεδο της εγχώριας ζήτησης έχει πλέον επιστρέψει 14 χρόνια πριν, στο επίπεδο του 1999.
8. **Η σωρευτική μείωση του ΑΕΠ** για τα έξι έτη ύφεσης (2008-2013), συγκρινόμενη με την αντίστοιχη μεταβολή στις 36 πιο προηγμένες χώρες του κόσμου, ανέρχεται σε περίπου 25%. **Η πραγματική απόκλιση της ελληνικής οικονομίας** από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει ήδη ακυρώσει την πορεία πραγματικής σύγκλισης που είχε πραγματοποιηθεί κατά τα έτη 1995-2007.
9. **Κατά την εξαετή περίοδο της ύφεσης (2008-2013)**, η μείωση του όγκου της παραγωγής κατά 23,5% συνοδεύτηκε από μείωση της απασχόλησης 18,2%. Αυτό αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι **η μείωση του όγκου της παραγωγής κατά την συγκεκριμένη περίοδο προκάλεσε αύξηση του αργούντος παραγωγικού δυναμικού** η οποία όμως δεν συνοδεύεται από την ανάλογη μείωση της απασχόλησης. Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι **στις σύγχρονες τεχνολογικές συνθήκες** μια μεγάλη μερίδα των εργαζομένων αποτελεί έναν πυρήνα απασχολουμένων των οποίων η εργασία είναι απαραίτητη για την παραγωγή είτε μεγάλου, είτε μικρού όγκου προϊόντος.
10. **Η αύξηση του ποσοστού ανεργίας** από το 7,7% στο 27,0% (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013) μέσα στην πενταετία 2009-2013, δεν οφείλεται μόνο στη μείωση του αριθμού των απασχολουμένων, αλλά και στην σταθεροποίηση του εργατικού δυναμικού, δηλαδή του αριθμού των ατόμων που έχουν ηλικία 15 έως 64 ετών και συμμετέχουν στην αγορά εργασίας (είτε δηλαδή έχουν απασχόληση είτε αναζητούν ενεργητικά εργασία). Κατά την πενταετία 2009-2013, το εργατικό δυναμικό της Ελλάδας αυξήθηκε αθροιστικά κατά 1,2%.
11. Με την **είσοδο της ελληνικής οικονομίας στην ύφεση**, η παραγωγικότητα υποχώρησε μαζί με τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και την συρρίκνωση του αποθέματος παγίου κεφαλαίου, και μειώθηκε σωρευτικά, στην εξαετία 2008-2013, κατά 6,5%. Ως αποτέλεσμα, είναι στο τέλος του 2013 να επανέλθει στο επίπεδο του 2003. **Η παραγωγικότητα της εργασίας** εξαρτάται βραχυπρόθεσμα από τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και μεσοπρόθεσμα από τις καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου. **Η ύφεση** έχει αρνητικά αποτελέσματα, τόσο επί του βαθμού χρησιμοποίησης, όσο και επί των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, καθώς προκαλεί συστολή της οικονομικής δραστηριότητας και πτώση της κερδοφορίας εξαιτίας της πτώσης των πωλήσεων (και παρά το γεγονός ότι μειώθηκαν οι μισθοί). Έτσι, κατά την πενταετία 2009-2013, **όταν αυξήθηκε θεαματικά το αργούν παραγωγικό δυναμικό και οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου**

κατέστησαν αρνητικές (υπήρξε δηλαδή αποεπένδυση, με την έννοια ότι μειώθηκε το καθαρό κεφαλαιακό απόθεμα της χώρας), η παραγωγικότητα μειώθηκε. Αυτό είχε επίπτωση στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος.

12. Κατά την τετραετία 2010-2013, οι μέσες ονομαστικές αποδοχές ανά απασχολούμενο μειώθηκαν κατά 16,3% έναντι του 2009 υπό την πίεση της ανεργίας και των διαρθρωτικών αλλαγών στην αγορά εργασίας, ενώ η παραγωγικότητα της εργασίας μειώθηκε κατά 2,6% εξαιτίας της μείωσης του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού. Ως αποτέλεσμα, **το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, που είναι ο λόγος τους, μειώθηκε κατά 13,9%**.

13. Η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας έναντι των 36 κυριότερων ανταγωνιστριών χωρών ανέρχεται ήδη σε 19,2% έναντι του 2009. Από την άποψη, επομένως, της μείωσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας, η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης έχει «επιτύχει» με την επιλογή της πλήρους απαξίωσης της εργασίας. Εντούτοις, δεν παρουσιάζεται ανάλογη επιτυχία όσον αφορά τις τιμές των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών.

14. Η αποτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης και η μετάλλαξή της σε μια πολιτική υποβάθμισης της ελληνικής οικονομίας, σχετίζεται και με το γεγονός ότι η θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης παραβλέπει τον ρόλο της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, από την οποία εξαρτώνται στη μακροχρόνια διάρκεια οι εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας. Τα προβλήματα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας είναι διαρθρωτικά, αφορούν κυρίως σε τι είδους προϊόντα παράγονται στην Ελλάδα, τι ποιότητα έχουν, και εάν αυτή η ποιότητα ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της διεθνούς ζήτησης. **Η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα** όμως δεν βελτιώνεται με αποεπένδυση όπως παρατηρείται κατά τα τελευταία έτη στην Ελλάδα. Εξάλλου, το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας δεν έχει πολύ μεγάλη συμβολή στην διαμόρφωση του ΑΕΠ. Είναι εξαιρετικά αμφίβολο αν θα κατορθώσουν οι καθαρές εξαγωγές να ωθήσουν την ελληνική οικονομία σε αναπτυξιακή πορεία με τα δεδομένα χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος.

15. Το σοβαρότερο πρόβλημα της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα είναι ότι η συμβολή όλων των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης στο ΑΕΠ μειώνεται, η ανεργία αυξάνεται και μειώνει και αυτή με την σειρά της την εσωτερική ζήτηση και ο φαύλος κύκλος της ύφεσης επαναλαμβάνεται. **Το μικρό ποσοστό επένδυσης παγίου κεφαλαίου** δεν επιτρέπει την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας γιατί οι νέες επενδύσεις είναι αυτές που φέρνουν την τεχνολογική πρόοδο μέσα στην παραγωγική διαδικασία. Η επιβράδυνση του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού **μειώνει** την παραγωγικότητα της εργασίας, άρα και την ανταγωνιστικότητα τιμής, και επιπλέον, περιορίζει τις δυνατότητές της χώρας να βελτιώσει την ποιότητα των προϊόντων και να παραγάγει νέα προϊόντα για τα οποία

αυξάνεται η διεθνής ζήτηση. Καθώς όλες οι συνιστώσες της εσωτερικής ζήτησης συμβάλλουν αρνητικά στην μεγέθυνση του ΑΕΠ, η ελληνική οικονομία βρίσκεται εγκλωβισμένη σε μια ανατροφοδοτούμενη διαδικασία ύφεσης που ακυρώνει τα όποια αποτελέσματα της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης.

- 16. Το ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας** υποχώρησε κατά 6,4% το 2012 μετά την μείωση κατά περίπου 14,6% στην τετραετία ύφεσης 2008-2011. Έτσι, η σωρευτική μείωση του ΑΕΠ, σε σταθερές τιμές, κατά την πενταετία 2008-2012 ανήλθε σε 20,1%. Οι εξελίξεις αυτές διέψευσαν για ακόμα μία φορά τις ετήσιες προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σύμφωνα με τις οποίες το ΑΕΠ θα είχε μειωθεί, σε σταθερές τιμές, κατά 4,7% το 2012, ενώ μειώθηκε κατά 6,4%. Η σωρευτική απόκλιση των αποτυχημένων προβλέψεων από την πραγματικότητα ανέρχεται πλέον σε περίπου 11 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ.
- 17. Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης** που έχει μεταλλαχθεί σε πολιτική της υποβάθμισης της ελληνικής οικονομίας επιδεινώνει διαρκώς το επίπεδο ζωής της πλειονότητας των κατοίκων της Ελλάδας. Το ΑΕΠ ανά κάτοικο, σε σταθερές τιμές, θα παρουσιάζει στο τέλος του 2013 σοβαρή κάμψη κατά 23,6% έναντι του 2008. Η αντίστοιχη μείωση το 2012 ανερχόταν σε 18,6% και επομένως η απώλεια κατά το 2013 ανήλθε σε 5 εκατοστιαίες μονάδες. **Το μέσο ΑΕΠ ανά κάτοικο σε σταθερές τιμές, δηλαδή ως αγοραστική δύναμη, έχει επανέλθει στο επίπεδο του 2000.** Μέχρι το τέλος του τρέχοντος έτους, η οπισθοχώρηση του μέσου βιοτικού επιπέδου σε χρονολογικούς όρους για το 2013 θα ανέλθει σε 2 έτη (από το έτος 2002 στο 2000).
- 18. Η παραγωγικότητα της εργασίας** θα έχει μειωθεί, στο τέλος του τρέχοντος έτους, έναντι του 2008, κατά 5,1% και θα έχει επιστρέψει στο επίπεδο του 2003. Δημιουργείται έτσι στην Ελλάδα μια έντονη τάση για επιστροφή σε χαμηλότερη παραγωγικότητα και σε ένα χαμηλότερο βιοτικό επίπεδο ώστε να ισοσκελισθούν το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και το πρωτογενές ισοζύγιο του Δημοσίου.
- 19. Το ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα,** σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης, πλησίασε σημαντικά τον αντίστοιχο μέσο όρο στις 15 πιο προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2010-2013, ωστόσο, η ελληνική οικονομία παρουσιάζει απόκλιση 19,7% έναντι του μέσου όρου των 15 πιο ανεπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρόκειται για **οπισθοχώρηση του δείκτη πραγματικής σύγκλισης στο επίπεδο του 1964.**
- 20. Η δραματική πτώση του δείκτη πραγματικής σύγκλισης** της τριετίας 2010-2013 οφείλεται σε κάποιο βαθμό στην υποχώρηση της παραγωγικότητας που συνοδεύει την μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, η οποία με την σειρά της οφείλεται στην μειωμένη ζήτηση. Η μέση παραγωγικότητα στην Ελλάδα ανερχόταν το 2009 σε 90,0% του μέσου όρου των 15

πιο αναπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ το 2013 ο αντίστοιχος δείκτης είχε μειωθεί στο 83,2%. Επομένως, από την μείωση κατά 19,7 εκατοστιαίες μονάδες του δείκτη πραγματικής σύγκλισης, οι 6,8 εκατοστιαίες μονάδες οφείλονται στην πτώση της παραγωγικότητας και οι 12,9 μονάδες στην μείωση της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού.

- 21. Η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα** ακολουθούσε, ήδη από το 2004, πορεία επιβράδυνσης (η ανάπτυξη των ετών 2004-2007 δεν βασίστηκε στην αύξηση των παραγωγικών επενδύσεων αλλά στην επέκταση της παραγωγής χαμηλής έντασης κεφαλαίου). Σε αυτήν την επιβράδυνση προστέθηκαν οι επιπτώσεις της κρίσης και κατά την εξαετία 2008-2013 η υποχώρηση της παραγωγικότητας της εργασίας έναντι των 36 πιο προηγμένων χωρών του κόσμου ανήλθε αθροιστικά σε 8,4%.
- 22. Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου**, σε σταθερές τιμές, παρουσίασαν κάμψη ήδη το 2008, η οποία συνεχίστηκε το 2009-2013. Στο τέλος του 2013, οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, σε σταθερές τιμές, θα έχουν επιστρέψει είκοσι χρόνια πριν, στο επίπεδο του 1994 με αποτέλεσμα να παρατηρείται πλέον **αποεπένδυση** (μείωση του καθαρού κεφαλαιακού αποθέματος). Η κατάρρευση αυτή δεν αφορά μόνον στον δημόσιο, αλλά και στον ιδιωτικό τομέα. **Η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε διαδικασία αποεπένδυσης: με άλλα λόγια, χάνει το παραγωγικό της δυναμικό.**
- 23. Στην τριετία 2011-2013, το απόθεμα παγίου κεφαλαίου της χώρας μειώνεται για πρώτη φορά από το τέλος του εμφυλίου πολέμου.** Η ταχύτητα της μείωσης αυτής ανέρχεται σε 2% ετησίως. Η ιδιωτική κατανάλωση (σε σταθερές τιμές) παρουσίασε μείωση 6,9% στη διάρκεια του 2013 και περίπου 30% στην εξαετία 2008-2013. Το επίπεδο της ιδιωτικής κατανάλωσης σε πραγματικούς όρους θα έχει επιστρέψει, στο τέλος του 2013, στο επίπεδο του 2001. Εξαιτίας της μεγάλης συμμετοχής της ιδιωτικής κατανάλωσης στη διαμόρφωση της ζήτησης και του ΑΕΠ, η μείωσή της υπήρξε ο κυριότερος παράγοντας μείωσης της ζήτησης.
- 24. Η δημόσια κατανάλωση** αυξήθηκε κατά 4,8% το 2009, επιτρέποντας έτσι στην ελληνική οικονομία να μην βυθιστεί σε βαθύτερη ύφεση. Ταυτόχρονα, όμως, η αύξηση αυτή συνέβαλε και στην δραματική διεύρυνση του δημοσίου ελλείμματος. Η διόρθωση του δημοσιονομικού ελλείμματος που ξεκίνησε το 2010 προκάλεσε θεαματική μείωση του όγκου της δημόσιας κατανάλωσης έτσι ώστε στο τέλος του 2013, θα έχει οπισθοχωρήσει στο επίπεδο του 2001.
- 25. Η εσωτερική ζήτηση** συμβάλλει αρνητικά στις μεταβολές του ΑΕΠ ενώ οι καθαρές εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών συμβάλλουν θετικά. Ωστόσο, η αρνητική συμβολή της εσωτερικής ζήτησης, υπερβαίνει κατά πολύ την θετική συμβολή των καθαρών εξαγωγών, οδηγώντας έτσι την οικονομία σε βαθιά ύφεση.

- 26. Ο μηχανισμός καθορισμού των κατώτατων αποδοχών** είναι ο μηχανισμός που θα επιτρέψει στην κυβέρνηση να ελέγχει το σύνολο των μισθών ώστε να εναρμονίζονται με τις απαιτήσεις των επιχειρήσεων όσον αφορά την κερδοφορία τους. Εάν καταστεί δυνατή η **αποδιάρθρωση** του μηχανισμού διαρκούς υποτίμησης της εργασίας, επομένως η κατάργηση της αντεργατικής νομοθεσίας, ο έλεγχος της παράνομης πλευράς της αγοράς εργασίας και η αποκατάσταση του ελάχιστου μισθού στα νόμιμα επίπεδα του (δηλαδή στα 751 ευρώ), **θα έχουν γίνει σημαντικά βήματα** για αυξήσεις όλων των μισθών οι οποίες θα τείνουν να τους επαναφέρουν σε υψηλότερα επίπεδα. Αυτό δεν θα συμβεί μόνο για μακροοικονομικούς λόγους αλλά και επειδή ολόκληρη η μισθολογική κλίμακα τείνει να αναδομηθεί με βάση τον κατώτατο μισθό.
- 27. Το “παραγωγικό κενό”,** δηλαδή η διαφορά της τρέχουσας παραγωγής από την δυνητική παραγωγή, δηλαδή η απόσταση που μπορεί να διανυθεί ξεκινώντας από το σημείο ύφεσης **που βρισκόμαστε τώρα έως ότου εξαντλήσουμε το σημερινό αργούν παραγωγικό δυναμικό χάρη στις αυξήσεις της ζήτησης ανέρχεται σε περίπου 15% του ΑΕΠ (έναντι 25% της συνολικής απώλειας του ΑΕΠ). Το υπόλοιπο 10% του ΑΕΠ και η αντίστοιχη απασχόληση έχουν απωλεσθεί εξαιτίας της αποεπένδυσης.**
- 28. Η αύξηση των πραγματικών μισθών,** μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση του ΑΕΠ (μεγέθυνση δια των μισθών, wage led growth) εάν η άμεση θετική επίπτωσή της στην κατανάλωση και η έμμεση θετική επίπτωσή της στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (μέσω του επιταχυντή) υπερσχύει των αρνητικών επιπτώσεων στην κερδοφορία, στην ανταγωνιστικότητα τιμής και στα επιτόκια. Στην αντίθετη περίπτωση, η οικονομία βρίσκεται σε καθεστώς μεγέθυνσης δια της κερδοφορίας (profit led growth).
- 29. Τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την εκτίμηση του υποδείγματος** διόρθωσης σφάλματος (Vector Error Correction Model), με βάση τα τετραμηνιαία στοιχεία των ετών 2000-2012, αναδεικνύουν την ύπαρξη μιας σχέσης βραχυπρόθεσμης ισορροπίας μεταξύ της εσωτερικής ζήτησης και της αγοραστικής δύναμης του συνόλου των πραγματικών αποδοχών εργασίας, ενώ αντίθετα είναι δύσκολο να διαπιστωθεί το ίδιο για το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα (διορθωμένο για την αυτοαπασχόληση) δηλαδή για την κερδοφορία. Οι οικονομετρικές εκτιμήσεις σε μακρές ιστορικές περιόδους δείχνουν ότι το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα δηλ. η κερδοφορία αναλαμβάνει σημαντικό ρόλο στην μεγέθυνση της εσωτερικής ζήτησης εξαιτίας της επίπτωσης που έχει στις επενδύσεις. Αντίθετα, σε μεσοπρόθεσμη διάρκεια φαίνεται ότι τον καθοριστικό ρόλο αναλαμβάνει η ζήτηση και ιδιαίτερα το επίπεδο των μισθών. Όλες οι τιμές των παραμέτρων που προσδιορίστηκαν δείχνουν ότι η επίπτωση που έχει στην εσωτερική ζήτηση μια

μεταβολή του πραγματικού εισοδήματος που προέρχεται από εργασία δεν διαχέεται στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια αλλά περιορίζεται στη διάρκεια του έτους. Εντός του έτους δηλαδή οι μεταβολές του μέσου πραγματικού μισθού ή της απασχόλησης επιδρούν αμέσως και εξ ολοκλήρου στην εγχώρια ζήτηση.

- 30. Η ισχυρή συσχέτιση του συνόλου των αμοιβών εργασίας με την εσωτερική ζήτηση ενισχύουν την άποψη** ότι μία μείωση των πραγματικών μισθών, είτε της απασχόλησης έχει έντονα υφεσιακά αποτελέσματα. Εάν κατά την ίδια περίοδο δεν αυξάνονται οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών (όπως συμβαίνει κατά τα τελευταία έτη στην Ελλάδα εξαιτίας της διατήρησης των τιμών των εξαγωγών στα ίδια επίπεδα, δηλαδή εξαιτίας της αύξησης των περιθωρίων κέρδους), οι υφεσιακές επιπτώσεις από τη μείωση των μισθών και την αύξηση της ανεργίας υπερκαλύπτουν τις επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα τιμής (η οποία στην περίπτωση της Ελλάδας είναι οριακή). Με αυτά τα δεδομένα, **οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου** για τις οποίες ο επιταχυντής έχει ιδιαίτερη σημασία, λογικό είναι να υφίστανται καθίζηση.
- 31. Τα αποτελέσματα των οικονομετρικών εκτιμήσεων αναδεικνύουν την ύπαρξη μιας σχέσης ισορροπίας** μεταξύ των μέσων ονομαστικών αποδοχών εργασίας που προκύπτουν από διαπραγμάτευση, του επιπέδου των τιμών και της παραγωγικότητας, και του ποσοστού ανεργίας. Το στοιχείο της σχέσης που ενδιαφέρει είναι ο συντελεστής 0,291 με τον οποίο η μακροχρόνια σχέση εισέρχεται στην βραχυχρόνια. **Ο αριθμός των ετών** έως ότου ο μισθός ισορροπήσει σε μια εξωτερική διαταραχή (π.χ. σε μια αύξηση της ανεργίας) ανέρχεται σε $1/0,291=3,4$ έτη. Αυτό σημαίνει ότι η **μεγάλη άνοδος της ανεργίας** που παρατηρείται στην Ελλάδα κατά τα τελευταία έτη θα συνεχίσει να μειώνει τους μισθούς, θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, όχι μόνο για το τρέχον έτος αλλά και για τα δύο επόμενα έτη.
- 32. Η σύγκλιση των πραγματικών μισθών** έναντι του μέσου όρου της ΕΕ-15 έχει οπισθοχωρήσει περίπου κατά μία τριακονταετία, σε επίπεδα της δεκαετίας του 1980.
- 33. Από το 2010 αρχίζει η διαδικασία απόκλισης της παραγωγικότητας** της ελληνικής οικονομίας έναντι της αντίστοιχης στις 15 πιο προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και ο δείκτης έχει υποχωρήσει από το 91% στο 83%.
- 34. Κατά την τετραετία 2010-2013 διευρύνθηκε** θεαματικά το χάσμα της αγοραστικής δύναμης των μισθών έναντι της παραγωγικότητας της εργασίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την μεγάλη μείωση του μεριδίου της εργασίας στο ΑΕΠ και την μεγάλη άνοδο του λόγου κερδών / μισθών.
- 35. Οι μέσες ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα** κατά το 2013 ήταν μικρότερες από αυτές της Σλοβενίας και της Κύπρου (όπου επίσης έχει μειωθεί

ο πραγματικός μισθός). Ανέρχονταν σε 22.325 ευρώ έναντι περίπου 34.000 στην Ισπανία, 38.000 στην Γερμανία, 49.000 στην Γαλλία και 45.000 στην Ιρλανδία.

36. Ο κατώτατος μηνιαίος μισθός στην Ελλάδα αποκλίνει πλέον σημαντικά και υστερεί ακόμη περισσότερο έναντι των κατώτατων μισθών των πλουσιότερων κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1250 ευρώ), δεδομένου ότι μετά την μείωση κατά 22% τον Φεβρουάριο του 2012 ανέρχεται πλέον μόλις στο 46% του αντίστοιχου κατώτατου μισθού της πρώτης ομάδας χωρών (από 60% με βάση την ΕΓΣΣΕ πριν το μνημόνιο II). **Ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα** σε μονάδες αγοραστικής δύναμης μετά την μείωση του Φεβρουαρίου του 2012, κατρακυλά στην κατάταξη των είκοσι χωρών από την έβδομη στην δέκατη θέση και είναι πλέον –με εξαίρεση την Πορτογαλία– χαμηλότερος σε όρους αγοραστικής δύναμης από τον αντίστοιχο μισθό της Ισπανίας, της Μάλτας και της Σλοβενίας, ενώ παράλληλα μειώνεται πλέον σημαντικά και η απόσταση από τους αντίστοιχους μισθούς της Πολωνίας και της Ουγγαρίας.

37. Η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου επιβάλλεται μείωση των κατώτατων ονομαστικών μισθών, το εύρος της οποίας προκαλεί πρωτοφανείς απώλειες για τους χαμηλόμισθους εργαζόμενους που ξεπερνούν σε ετήσια βάση τους τρεις μισθούς. Παράλληλα, **η αλλαγή (2017) στον τρόπο καθορισμού** του κατώτατου μισθού, με την μετάβαση από την ΕΓΣΣΕ στην κυβερνητική παρέμβαση, προωθεί την περαιτέρω μείωση του κατώτατου μισθού με ευρύτερες επιπτώσεις στο σύνολο του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας, είτε μέσω των επιχειρησιακών συλλογικών συμβάσεων εργασίας, είτε μέσω των ατομικών συμβάσεων καθώς και της άμεσης μείωσης του ύψους του επιδόματος ανεργίας (από 461,5 ευρώ σε 360 ευρώ) και των άλλων κοινωνικών επιδομάτων /παροχών που συνδέονται άμεσα με τις κατώτατες αποδοχές.

38. Ο περιορισμός των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και η δημιουργία δημοσιονομικών πλεονασμάτων δεν έγιναν εφικτά με την αύξηση των δημοσίων εσόδων, με αποτέλεσμα την μεγαλύτερη από το προβλεπόμενο επίπεδο περικοπή των δαπανών. Επίσης δεν αντιμετωπίστηκαν οι διαρθρωτικές αδυναμίες της δημοσιονομικής πολιτικής (λόγος άμεσων και έμμεσων φόρων ως προς το ΑΕΠ, φορολογική επιβάρυνση της εργασίας σε σχέση με το κεφάλαιο, κοινωνικές δαπάνες ως προς το ΑΕΠ, κλπ.). Αντίθετα μάλιστα, το 2012, **οι μισθωτοί και συνταξιούχοι** υποστηρίξαν, αποκλειστικά σχεδόν, όλο το βάρος της δημοσιονομικής προσαρμογής. Πράγματι, ενώ το μέσο δηλωθέν εισόδημα των μισθωτών και των συνταξιούχων μειώθηκε κατά 18% (2011) σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος (2010) η μέση φορολογική τους επιβάρυνση αυξήθηκε κατά 52%. Από την άλλη πλευρά παρατηρείται ότι το μέσο δηλωθέν εισόδημα των ελεύθερων επαγγελματιών μειώθηκε (2011) κατά 38,5% σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος (2010) και η μέση φορολογική τους επιβάρυνση μειώθηκε κατά 17,7%.

- 39. Το δημόσιο χρέος** δεν κατέστη βιώσιμο και διαχειρίσιμο παρά την αναδιάρθρωσή του με τη διαδικασία του PSI, με αποτέλεσμα να κρίνεται επιβεβλημένη μια νέα διαδικασία απομείωσής του με εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά από αυτά του PSI γιατί σε διαφορετική περίπτωση θα αποτελέσει τη χαριστική βολή στα ασφαλιστικά ταμεία, στους φορείς και τους ιδιώτες που κατέχουν τα νέα “κουρεμένα” ομόλογα και θα απαιτηθεί μια νέα ενίσχυση του χρηματοπιστωτικού συστήματος.
- 40. Η παραμονή της ελληνικής οικονομίας** εντός του κοινωνικο-οικονομικού παλινδίου των πολιτικών της εσωτερικής υποτίμησης, αποδεικνύεται ότι οδηγεί σε σοβαρή υποβάθμιση του μείγματος του τελικού προϊόντος, σηματοδοτεί την αδυναμία της να ανταποκριθεί παραγωγικά στις απαιτήσεις της διεθνούς ζήτησης και ενισχύονται οι δυνάμεις προσομείωσής της με χώρες παραγωγικά, τεχνολογικά και κοινωνικά υποανάπτυκτες. Παράλληλα, οι ασκούμενες πολιτικές εσωτερικής υποτίμησης επηρεάζουν αρνητικά το τρέχον αλλά και το μελλοντικό ΑΕΠ, στερώντας τις δυνατότητες της οικονομίας να είναι παραγωγικές και ανταγωνιστικές και στο μέλλον.
- 41. Ο αριθμός των εργαζομένων**, το 2008 και το 2009, ανερχόταν σε 4,8 εκατομμύρια άτομα ενώ το 2013 ήταν μόλις 3,9 εκατομμύρια. Μετά από την συνεχή πτώση οκτώ ετών (2001-2008), το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε δραματικά κατά το 2009-2013 στο 27,0% σε μέσο επίπεδο (με βάση τον ορισμό της Eurostat). Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το ποσοστό ανεργίας πρόκειται να μειωθεί κατά το 2014 στο 26,0% (σε μέσο ετήσιο επίπεδο) και σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΟΟΣΑ (Ιούλιος 2013) το ποσοστό της ανεργίας κατά το 2014 θα αυξηθεί στο 28,2% (Δ΄ Τρίμηνο) από 26,8% το Μάιο του 2013. **Οι εκτιμήσεις του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ** είναι πιο απαισιόδοξες, προβλέποντας την ανεργία κατά το 2013 να αυξηθεί από 24,2% το 2012 στο 29%-30% και το 2014 στο 31,5%. Ο λόγος ανέργων / απασχολούμενων υπερβαίνει σήμερα το 1/3. Με άλλα λόγια, σε κάθε τρεις εργαζόμενους αντιστοιχεί περίπου ένας άνεργος.
- 42. Η σημαντική μείωση της απασχόλησης το 2012** σε σχέση με το 2011 στην ΕΕ-28 κατά 1.038.400 θέσεις εργασίας συνοδεύτηκε με την επίσης σημαντική αύξηση των ανέργων κατά 2.079.600 άνδρες και γυναίκες. Στην Ευρωζώνη αναλογεί το 96% των θέσεων εργασίας που χάθηκαν και το 98% της αύξησης των ανέργων. **Από την έναρξη της οικονομικής κρίσης στην ΕΕ-28** έχουν χαθεί 5.509.700 θέσεις εργασίας, ενώ οι άνεργοι έχουν αυξηθεί 8.593.200 άνδρες και γυναίκες με την Ευρωζώνη να συμμετέχει σε ποσοστό πάνω από 70% στις εν λόγω μεταβολές (3.909.00 θέσεις εργασίας και 6.172.500 άνεργοι). Στην Ελλάδα, οι θέσεις εργασίας (930.000) που δημιουργήθηκαν μέσα στα 17 χρόνια 1992-2008, χάθηκαν κατά τη διάρκεια της τελευταίας πενταετίας.

- 43.** Ο πυρήνας των παρεμβάσεων στις **εργασιακές σχέσεις** μετά την περίοδο εφαρμογής των πολιτικών της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα, αποσκοπεί στην αποτελεσματική και μεσο-μακροπρόθεσμη συρρίκνωση των δαπανών (κόστους) εργασίας και εστιάζεται στην απορρύθμιση των όρων διαμόρφωσης των μισθών, του συστήματος των συλλογικών διαπραγματεύσεων και των συλλογικών συμβάσεων εργασίας. Στο πλαίσιο αυτό, κατά την περίοδο 2009-2013, **παρατηρείται**, εκτός των σημαντικών μισθολογικών εισοδημάτων και της εκρηκτικής αύξησης της ανεργίας, η συνεχής μείωση του γενικού συνολικού αριθμού των νέων συμβάσεων εργασίας (προσλήψεις), η μείωση του αριθμού των συμβάσεων πλήρους απασχόλησης, η αύξηση του αριθμού των συμβάσεων μερικής απασχόλησης και εκ περιτροπής εργασίας και η υπερδιπλάσια αύξηση των ευέλικτων μορφών εργασίας στην Ελλάδα (από 21% το 2009 σε 45% το 2012, ενώ οι συμβάσεις πλήρους εργασίας από 79% το 2009 σε 45% το 2012) καθώς και η σημαντική μείωση της τυπικής εργασίας και αύξησης της άτυπης εργασίας στα κράτη - μέλη τόσο της νότιας, όσο και της βόρειας Ευρώπης.
- 44. Κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης** στην Ελλάδα (2009-2012) η ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία παρουσιάζει σημαντική αύξηση, το ποσοστό της οποίας υπερβαίνει (2012) το 36%. Κατά την ίδια περίοδο πενταπλασιάστηκε η αύξηση των επιχειρησιακών συμβάσεων εργασίας (από 238 το 2010 σε 976 το 2012) από τις οποίες το 72,6% υπογράφεται με ενώσεις προσώπων και μόνο το 17,4% υπογράφεται από επιχειρησιακά σωματεία, με αποτέλεσμα οι επιχειρησιακές συμβάσεις σε συνθήκες οικονομικής κρίσης, ύφεσης και υψηλής ανεργίας να αποτελούν έναν από τους βασικούς μηχανισμούς επιβολής μισθολογικών μειώσεων.
- 45. Στην Ελλάδα οι υπηρεσίες συλλογικής φροντίδας** και ανατροφής των παιδιών προσχολικής ηλικίας είναι περιορισμένες και υπολείπονται σημαντικά από τους στόχους που τίθενται από κοινού με τα άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανάπτυξη αυτού του είδους των υπηρεσιών. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία οι υπηρεσίες συλλογικής φροντίδας των παιδιών καλύπτουν μόλις το 10% των παιδιών από 0 έως και 2 έτη και μόλις το 61% των παιδιών τριών ετών και μέχρι την ηλικία της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.
- 46. Η οικονομική κρίση μετά το 2008** συνέβαλε στον σημαντικό περιορισμό της χρήσης των γονικών αδειών γεγονός που υποδηλώνει την επιδείνωση των συνθηκών εργασίας των εργαζόμενων γονέων.
- 47. Η χρήση αυτών των αδειών** (εκτός από την άδεια μητρότητας) είναι πολύ περιορισμένη και καλύπτει πολύ μικρή αναλογία των γονέων που τυπικά έχουν το δικαίωμα για την αξιοποίησή τους. Ο αριθμός των γονέων (κατά κανόνα γυναικών) που αξιοποιούν συνολικά το θεσμό των γονικών αδειών είναι πολύ μικρός

συγκριτικά με τον αριθμό των παιδιών που βρίσκονται στην ηλικία που επιτρέπει τη χρήση τους. Εντυπωσιακό είναι επίσης το γεγονός ότι η άδεια παρακολούθησης της σχολικής επίδοσης των παιδιών, παρά την περιορισμένη ετήσια διάρκειά της αξιοποιείται από ασήμαντο αριθμό γονέων (23.057 το 2011 όταν ο αριθμός των παιδιών που βρίσκονται στο δημοτικό και το γυμνάσιο ξεπερνά το ένα εκατομμύριο).

48. Οι αλλαγές που συντελέστηκαν σταδιακά στο σύστημα κοινωνικών ασφαλίσεων στα πλαίσια των πολιτικών της εσωτερικής υποτίμησης (Ν. 3863/10, Ν. 3996/2011, Ν. 4093/2012, κλπ) είχαν ως αφετηρία την διαπίστωση ότι το συνταξιοδοτικό σύστημα, όπως ίσχυε, δεν ήταν βιώσιμο. Ωστόσο, **οι παρεμβάσεις αυτές** αποδεικνύονται εξαιρετικά επώδυνες καθώς εστιάζονται κυρίως στην μείωση των συντάξεων, στην αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης, στην αλλαγή του τρόπου υπολογισμού των κύριων και επικουρικών συντάξεων, και του εφάπαξ, χωρίς ταυτόχρονα να εξασφαλίζουν την μεσο-μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα της κοινωνικής ασφάλισης. Έτσι η Ελλάδα αποτελώντας εξαίρεση μεταξύ των κρατών-μελών του ΟΟΣΑ, μείωσε, στο πλαίσιο των πολιτικών της εσωτερικής υποτίμησης, τις κοινωνικές δαπάνες (συντάξεις, δαπάνες υγείας και προνοιακές μεταβιβάσεις) από 23,9% του ΑΕΠ (55,2 δισ. ευρώ) το 2009 σε 22% του ΑΕΠ (40,3 δισ. ευρώ) το 2013, δηλαδή μια μείωση της τάξης του 26,99% ανάλογα με τη μείωση του ΑΕΠ κατά την περίοδο 2009-2013.

49. Τις δυσμενείς εξελίξεις κατά τα επόμενα χρόνια στην ευρωζώνη αναφορικά με την παράταση της οικονομικής ύφεσης, την αύξηση της ανεργίας, ως αποτέλεσμα των πολιτικών λιτότητας, την δημογραφική γήρανση κλπ, επικαλείται η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, διεθνείς αναλυτές, Υπουργοί οικονομικών κρατών-μελών και κεντρικών τραπεζών προκειμένου να νομιμοποιηθούν ιδεολογικά και πολιτικά κοινωνικο-ασφαλιστικές επιλογές που είχαν και έχουν ως κεντρικό στόχο την μείωση της κρατικής παρέμβασης στην χρηματοδότηση του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος και την υποκατάστασή της με σημαντική μείωση των κοινωνικών παροχών και με την θεσμοποίηση της ιδιωτικής διαχείρισης των κοινωνικών πόρων και την διεύρυνση της ατομικής ευθύνης στην ασφάλιση κινδύνων (κεφαλαιοποιητικό σύστημα) καθώς και τη συρρίκνωση της κοινωνικής λειτουργίας της δημοκρατίας. **Τα κοινωνικά δικαιώματα** διαχειρίζονται ως ατομικά δικαιώματα ιδιοκτησίας και οι κοινωνικές ανάγκες διαχειρίζονται σε όρους αγοράς θεωρημένες ως ατομική επιθυμία και όχι ως συλλογή-κοινωνική ανάγκη, που το κράτος εγγυάται, με νέους πόρους την δυναμική ικανοποίησή της.

Πρόλογος

Η ελληνική οικονομία για έκτο έτος (2008-2013) παραμένει, εξαιτίας της οικονομικής πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, σε κατάσταση βαθιάς ύφεσης και αυξημένης ανεργίας χωρίς ορατά σημεία ανάκαμψης στα μακροοικονομικά μεγέθη. Η σημαντική μείωση των εισοδημάτων των εργαζομένων και των συνταξιούχων καθώς και του ΑΕΠ συνυπάρχει με μια οριακή αύξηση των εξαγωγών και με μια συνεχιζόμενη αύξηση του δημοσίου χρέους, σε βαθμό που σύμφωνα και με διεθνείς οργανισμούς (Ε.Ε, ΕΚΤ, ΔΝΤ) αδυνατεί να καταστεί βιώσιμο. Οι εξελίξεις αυτές αποδεικνύουν με τον πιο σαφή και εύληπτο τρόπο ότι η ασκούμενη πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα, που στόχευε στην αύξηση των εξαγωγών και στην ανάκαμψη της οικονομίας, με τον αναπροσανατολισμό της από την εσωτερική στην διεθνή οικονομία έχει αποτύχει. Το αποτέλεσμα αυτής της αποτυχίας είναι τελικά η ελληνική οικονομία να προσαρμόζει τα ελλείμματα της (εξωτερικό και δημοσιονομικό) διαμέσου μιας διαδικασίας συρρίκνωσης του παραγωγικού δυναμικού, απαξίωσης της εργασίας και ανησυχητικής επέκτασης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Με άλλα λόγια, **ο στόχος της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης** να δημιουργηθούν στην Ελλάδα συνθήκες ενός εξωστρεφούς μοντέλου ανάπτυξης δεν έχει επιτευχθεί. Αντίθετα, κατά την πενταετία 2009-2013 η σημαντική αύξηση του αργού παραγωγικού δυναμικού και η αντίστοιχη μείωση των καθαρών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, δημιούργησε συνθήκες αποεπένδυσης, (με την έννοια ότι μειώθηκε το καθαρό κεφαλαιακό απόθεμα της χώρας με πτωτικές τάσεις της παραγωγικότητας της εργασίας). Με άλλα λόγια, **τα μακροοικονομικά στοιχεία της ελληνικής οικονομίας, όπως αποδεικνύεται από την Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση, έτους 2013, συνηγορούν** υπέρ της άποψης ότι η φθίνουσα συσσώρευση του κεφαλαίου έχει ισχυρότερα αποτελέσματα από την εσωτερική υποτίμηση. Η παρατήρηση αυτή **σημαίνει ότι στις συνθήκες των πολιτικών της εσωτερικής υποτίμησης** η προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας είναι εξαιρετικά αργή και επίπονη επειδή μεταλλάσσεται σε διαδικασία γενικευμένης υποβάθμισης της οικονομίας και της κοινωνικής ζωής. Αυτό έχει ως συνέπεια, η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα, είτε δεν μπορεί να επιτύχει τα αποτελέσματα που υποσχέθηκε, είτε θα χρειαστεί μια πολύ μεγάλη περίοδο ύφεσης, παραγωγικής-κοινωνικής καθίζησης και ανθρωπιστικής κρίσης, με αποτέλεσμα η ασκούμενη πολιτική της πλήρους απαξίωσης της εργασίας να λειτουργεί ως αιχμή του δόρατος της ασκούμενης πολιτικής. Παρά αυτές τις συνθήκες του βαριού τιμήματος της πλήρους απαξίωσης της εργασίας η επικρατούσα άποψη στην Ελλάδα (κυβερνήσεις, ΕΕ, ΕΚΤ, ΔΝΤ) υποστηρίζει ότι η ασκούμενη πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης οδηγεί την ελληνική οικονομία σε πορεία σταθεροποίησης και η

συντελούμενη δημοσιονομική προσαρμογή και οι “διαρθρωτικές” αλλαγές (μείωση μισθών και συντάξεων, ευελιξία και ατομική σύμβαση) οδηγούν την οικονομία σ’ ένα σύγχρονο αναπτυξιακό πρότυπο, όπου εκκαθαρίζονται οι μη ανταγωνιστικοί κλάδοι με χαμηλό επίπεδο παραγωγικότητας, προσδοκώντας σε βάθος χρόνου, με βαρύ τίμημα την ανεργία και την απορρόφηση των πόρων των φθινόντων κλάδων **από τους δυναμικούς κλάδους**. Πράγματι, εκ του αποτελέσματος προκύπτει, ότι τα τρία Μνημόνια “διάσωσης” της ελληνικής οικονομίας και των άλλων χωρών της Μεσογείου δεν συνιστούν μόνο μία ανεπιτυχή πολιτική διαχείρισης της κρίσης χρέους αλλά επιπλέον συγκροτούν ένα νέο αναπτυξιακό πρότυπο της ενδυνάμωσης της άνισης ανάπτυξης στον εσωτερικό ευρωπαϊκό καταμερισμό εργασίας με κυρίαρχα χαρακτηριστικά υπανάπτυκτου κοινωνικό-οικονομικού σχηματισμού. Στην κατεύθυνση αυτή τα συστατικά του στοιχεία συνίστανται: α) στο νέο πρότυπο κατάργησης του θεσμικού πλαισίου των εργασιακών σχέσεων και υπονόμευσης των εργασιακών, κοινωνικών και εισοδηματικών δικαιωμάτων, β) στις ιδιωτικοποιήσεις των δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών, γ) στην πολυεθνική επενδυτική δραστηριότητα σε έργα υποδομών και υδρογονανθράκων, δ) στην αναπτυξιακή επιλογή του διαμετακομιστικού εμπορίου, των υπηρεσιών και του τουρισμού και ε) στην αναδιάρθρωση της κοινωνικής και ταξικής συγκρότησης της ελληνικής κοινωνίας με κινητήρια δύναμη την ένταση των κοινωνικών και εισοδηματικών ανισοτήτων. Αντίθετα, στον ορίζοντα αυτών των εξελίξεων, οι πολιτικές ουσιαστικής και αποτελεσματικής ανάσχεσης της ύφεσης, καταπολέμηση της ανεργίας, επενδυτικής αναζωογόνησης, αποκατάστασης της εισοδηματικής και κοινωνικής καθίζησης, απαιτείται να αποτελέσουν την θεμελιώδη συνιστώσα του νέου αναπτυξιακού προτύπου (πολιτικές αντιλιτότητας, παραγωγική - τεχνολογική ανασυγκρότηση, ποιότητα παραγωγής και εργασιακών σχέσεων, διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα, νέες σχέσεις μεταξύ εργάσιμου και ελεύθερου χρόνου, κλπ). Αυτό σημαίνει ότι οι δημοσιονομικές, οικονομικές, αναπτυξιακές και κοινωνικές επιλογές της τριόικα και των ελληνικών κυβερνήσεων θα δημιουργήσουν συνθήκες εξασθενημένης και αναιμικής βιωσιμότητας της ελληνικής οικονομίας, με ό,τι αυτό αρνητικά συνεπάγεται για τη διατήρηση σε υψηλά επίπεδα της ανεργίας και σε χαμηλά επίπεδα του βιοτικού επιπέδου του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού.

Όμως, οι διεθνείς οργανισμοί, αναλυτές και πολιτικοί νεοφιλελεύθερης έμπνευσης υποστηρίζουν την παράταση της λιτότητας και των περικοπών των δημοσίων και των κοινωνικών δαπανών, προκειμένου να δημιουργηθεί στην Ελλάδα πρωτογενές πλεόνασμα για να μπορεί να εξυπηρετεί τουλάχιστον ένα μέρος του χρέους χωρίς να προσφεύγει σε δανεισμό και διαμέσου των προσδοκιών ανάκαμψης να ενισχυθεί η βιωσιμότητα του χρέους. Στην κατεύθυνση αυτή θεωρούν ότι **οι ιδιωτικοποιήσεις δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών** θα συμβάλλουν στην ανάκαμψη διαμέσου των επενδύσεων και των εξαγωγών, δηλαδή διαμέσου της αύξησης της προσφοράς

αγαθών και υπηρεσιών και όχι δια μέσου της ζήτησης και της κατανάλωσης. Όμως, λησμονείται ότι ένα από τα μαθήματα, μεταξύ των άλλων, της Μεγάλης Ύφεσης του 1929 είναι πως όταν το εργαλείο των επιτοκίων δεν ενεργοποιεί την οικονομία, τότε η ασκούμενη οικονομική πολιτική απαιτείται να αυξάνει τις δημόσιες δαπάνες. Ωστόσο σήμερα η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης αντί να αυξάνει μειώνει τις δημόσιες δαπάνες αναπαράγοντας τον φαύλο κύκλο της ύφεσης και της ανεργίας. Παράλληλα, λησμονείται ότι σήμερα τα επιτόκια αν και χαμηλά δεν κινητοποιούν την ανάπτυξη. Κατά συνέπεια, μόνο οι δημόσιες δαπάνες αποδίδουν στην κατεύθυνση εξόδου από την οικονομική κρίση και ύφεση. Από τη άποψη αυτή, η Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση, έτους 2013 τεκμηριώνει, μεταξύ των άλλων, την ισχυρή συσχέτιση αύξησης των μισθών, αύξησης της εσωτερικής ζήτησης, αύξησης του ΑΕΠ και της απασχόλησης.

Ελπίζουμε ότι η **Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση, έτους 2013**, με την επιστημονική ανάλυση των βασικών και σύγχρονων προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, σε συνθήκες παράτασης της οικονομικής κρίσης και ύφεσης και με την τεκμηριωμένη εκτίμηση του αδιεξόδου της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής και της αναγκαιότητας υλοποίησης μίας εναλλακτικής πολιτικής εξόδου από την κρίση, θα επιτύχει τον στόχο της, αποτελώντας πολύτιμο εργαλείο αφενός για την ουσιαστική και τεκμηριωμένη διεκδίκηση των συνδικαλιστικών στελεχών, των εργαζομένων και των συνταξιούχων στην κοινωνική διαπραγμάτευση και την συμβολή τους στην δημόσια συζήτηση και αφετέρου για την επιστημονική κοινότητα της χώρας μας, στην ανάπτυξη της ερευνητικής της δράσης και του επιστημονικού προβληματισμού για τα συγκεκριμένα ζητήματα και τις προοπτικές τους.

Παράλληλα, θεωρώντας ότι η **Έκθεση** συνιστά μία συγκροτημένη μεθοδολογικά και τεκμηριωμένη επιστημονικά ανάλυση των κοινωνικο-οικονομικών πτυχών της ελληνικής οικονομίας, του προγράμματος της εσωτερικής υποτίμησης και της εναλλακτικής κοινωνικο-οικονομικής και αναπτυξιακής στρατηγικής, η διοίκηση του ΙΝΕ, ο επιστημονικός διευθυντής και το επιστημονικό προσωπικό του ΙΝΕ θα θεωρήσουν ως θετική συμβολή, όχι μόνο την κατάθεση παρατηρήσεων αλλά και διαφορετικών προσεγγίσεων, σχετικά με την μεθοδολογία, τα στατιστικά στοιχεία, την ανάλυση των πτυχών του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού στην Ελλάδα, την αξιολόγηση της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης και την οικονομετρική τεκμηρίωση της εναλλακτικής πρότασης εξόδου από την οικονομική κρίση και την ύφεση.

Γιάννης Παναγόπουλος

Πρόεδρος ΙΝΕ/ΓΣΕΕ

Εισαγωγή

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση-27 και στην Ευρωζώνη παρατηρείται η ύφεση με την αρνητική εξέλιξη του ΑΕΠ (-0,2% και -0,3% αντίστοιχα το 2013) και την αύξηση της ανεργίας (Ευρωζώνη 12,1%, 19,2 εκατ. άνεργοι και 26,4 εκατ. άνεργοι στην Ε.Ε.-27, Eurostat, Μάιος 2013), ως αποτέλεσμα της εφαρμογής των προγραμμάτων λιτότητας και κατά το 2013, με συνέπεια μέσα σ' ένα χρόνο (Μάιος 2012-Μάιος 2013) η ανεργία στην ευρωζώνη να έχει αυξηθεί κατά 1,34 εκατομ. άτομα και στην Ε.Ε.-27 να έχει αυξηθεί κατά 1,32 εκατ. άτομα (Eurostat, 2013). Το ίδιο και στην Ελλάδα η παράταση της ύφεσης με την αρνητική εξέλιξη του ΑΕΠ κατά το 2013 (-5%, -5,5% INE) και (-6% OFCE, Avril 2013) και η αύξηση της ανεργίας (26,8%, 1.320.000 άτομα, ΕΛΣΤΑΤ Μάρτιος 2013 και 29%-30% 1.500.000 άτομα κατά μέσο όρο το 2013 (INE) και 31,5% 1.750.000 άτομα το 2014 (INE), αποδεικνύουν με τον πιο εύληπτο τρόπο το αδιέξοδο της ασκούμενης πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης με την κατάλυση των εργασιακών σχέσεων, την καθίζηση των εισοδημάτων και της παραγωγής, το κοινωνικό κραχ της ανεργίας και την μεταμόρφωση του κοινωνικού κράτους σε κράτος-φιλανθρωπίας. Παράλληλα, οι δυσμενείς αυτές εξελίξεις αποδεικνύουν ότι η μείωση των μισθών (40%) την περίοδο 2009-2013 και ειδικότερα η μείωση (22%-32%) του κατώτατου μισθού δεν συνεπάγεται, όπως υποστηρίζουν η Τρόϊκα και οι Κυβερνήσεις, τη μείωση της ανεργίας και ιδιαίτερα των νέων 15-24 ετών. Πράγματι, η συγκεκριμένη αυτή ηλικιακή ομάδα στην Ελλάδα, τον Φεβρουάριο του 2013, συμμετέχει κατά 64% στην ανεργία από 54,1% τον Φεβρουάριο του 2012. Δύο στους τρεις νέους 15-24 ετών, ένας στους τρεις 25-34 ετών ένας στους τέσσερις 35-44 ετών (οι πιο παραγωγικές ηλικίες) είναι εκτός αγοράς εργασίας. Επιπλέον, όσοι είναι άνεργοι πάνω των 50 ετών θα συναντήσουν μεγάλες δυσκολίες να επιστρέψουν στην αγορά εργασίας μέχρι την ηλικία συνταξιοδότησής τους. Η παρατήρηση αυτή βασίζεται στην εκτίμηση ότι η ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας μετά το 2015 θα είναι αναιμική, αφού για να δημιουργηθούν 50.000 νέες θέσεις εργασίας τον χρόνο θα απαιτείται ετήσια αύξηση του ΑΕΠ της τάξης του 3,5%-4%. Η εξέλιξη αυτή σημαίνει περιορισμένη απορρόφηση του αποθέματος της ανεργίας στην Ελλάδα που θα έχει συσσωρεύσει η παρατεταμένη ύφεση 2009-2015, με αποτέλεσμα ακόμη και σε αυτό το αισιόδοξο σενάριο των ρυθμών ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας να απαιτηθούν τουλάχιστον είκοσι χρόνια για να δημιουργηθούν ένα εκατομμύριο θέσεις εργασίας ώστε να μειωθεί, σύμφωνα με τον Μνημόνιο, η ανεργία κάτω από το 10% του εργατικού δυναμικού και να αρχίσει, σε συνθήκες καθίζησης της αγοραστικής δύναμης (το 2014 οι μισθωτοί θα έχουν απωλέσει περίπου 50% της αγοραστικής δύναμης που είχαν το 2009) η συζήτηση για αυξήσεις των μισθών. Ειδικότερα, η ανεργία των νέων παρουσιάζει, σύμφωνα με το

Διεθνές Γραφείο Εργασίας (ΔΓΕ), ανεξέλεγκτες τάσεις αύξησης της και διεθνώς. Πράγματι, **ο διεθνής οργανισμός** εκτιμά ότι το ποσοστό ανεργίας των νέων 15-24 ετών σε παγκόσμιο επίπεδο ανέρχεται (2012) στο 12,3% (73,4 εκατομ. άτομα), προβλέπει μάλιστα ότι το 2018 θα αυξηθεί σε 12,8%. Ο αριθμός των νέων ανέργων το 2012 είναι αυξημένος κατά 3,5 εκατομ. σε σχέση με το 2007 και κατά 0,8 εκατομ. σε σχέση με το 2011. Το ΔΓΕ ανησυχεί ιδιαίτερα για τη σημερινή κατάσταση σε Ευρωπαϊκή Ένωση, Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική, όπου η ανεργία των νέων αυξάνεται συνεχώς από το 2008. Με αφετηρία αυτά τα δεδομένα, **το ερώτημα** που τίθεται είναι πως θα αντιμετωπιστεί η ανεργία, ειδικά των νέων, στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ιδιαίτερα στα κράτη-μέλη της Μεσογείου στις συνθήκες της νέας οικονομικής και τεχνολογικής πραγματικότητας στις οποίες θα εισέλθουν η διεθνής και η ευρωπαϊκή οικονομία τα επόμενα χρόνια; Στο ερώτημα αυτό **η Ευρωπαϊκή Ένωση** στην πρόσφατη (28/6/13) Σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου αποφάσισε την διάθεση του περιορισμένου ποσού των 6 δισ. ευρώ κατά το 2014-2015, προκειμένου να χρηματοδοτηθούν πολιτικές καταπολέμησης του υψηλού επιπέδου της ανεργίας των νέων (23,5%) στην Ευρωπαϊκή Ένωση-27. Η παρατήρηση αυτή, σε συνδυασμό με τις συνθήκες ανάκαμψης (άνεργη ανάκαμψη) που προδιαγράφονται τα επόμενα χρόνια στη διεθνή και ευρωπαϊκή οικονομία (χρήση νέων τεχνολογικών μέσων παραγωγής, ψηφιακή τεχνολογία και τεχνητή νοημοσύνη) θα επιφέρουν ένα ακόμη πλήγμα στην εργασία (Ε. Χαροκόπος, 2013), με περαιτέρω αύξηση του αριθμού των ανέργων, διεύρυνση της φτώχειας και των συνθηκών κοινωνικού αποκλεισμού. Κατά συνέπεια, αποδεικνύεται ότι η αποτροπή **του «ολιστικού πλήγματος της εργασίας»** με την έννοια της διαφοροποίησης του εννοιολογικού της περιεχομένου από δημιουργική παραγωγική δύναμη με δικαιώματα και υποχρεώσεις, σε επαγγελματική δραστηριότητα με υποχρεώσεις χωρίς δικαιώματα, ευελιξία και εξατομίκευση. Παράλληλα, η αποτελεσματική καταπολέμηση της ανεργίας στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, που η εκρηκτική της αύξηση συνεπάγεται «τον κίνδυνο κοινωνικών εκρήξεων και απόσυρσης της εμπιστοσύνης των νέων ανέργων στο κοινωνικο-οικονομικό και πολιτικό σύστημα της Ευρώπης και των κρατών-μελών της» δεν επιτυγχάνονται με συμβατά μέτρα (Ευρωπαϊκή Σύνοδος 28/6/2013) (προγράμματα επιδότησης της απασχόλησης των νέων, προγράμματα πρακτικής άσκησης και μαθητείας, προγράμματα ανάληψης επιχειρηματικής δράσης των νέων, κλπ) χωρίς ανακοπή των πολιτικών λιτότητας, διεύρυνσης των δημοσίων και κοινωνικών δαπανών και σχεδιασμού ανασυγκρότησης της παραγωγικής, δημοσιονομικής και κοινωνικής βάσης της ευρωπαϊκής και ελληνικής οικονομίας. Διαφορετικά, εκτός των άλλων, το δημόσιο χρέος στην Ελλάδα, από 321 δισ. ευρώ, 175% του ΑΕΠ (2013), προβλέπεται ότι θα διαμορφωθεί στα επίπεδα των 322 δισ. ευρώ, 175% του ΑΕΠ (2014), 323 δισ. ευρώ, 169% του ΑΕΠ (2015) και 320 δισ. ευρώ, 160% του ΑΕΠ (2016). Αξίζει να σημειωθεί ότι η Τρόικα και οι κυβερνήσεις ευελπιστούν, μεταξύ των άλλων, στην σταθεροποίηση, την δημοσιονομική προσαρμογή και την μετάβαση σε

μια οικονομία της προσφοράς, με την δέσμευση από την ελληνική Κυβέρνηση λήψης μέτρων με νέες δυσμενέστερες αλλαγές στην εργατική νομοθεσία (νέος μηχανισμός, από 1/1/2017) για τον προσδιορισμό του κατώτατου μισθού, περαιτέρω απελευθέρωσης των απολύσεων, κλπ) καθώς και θεσμοθέτησης (Ιανουάριος 2014) ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος και «πilotικής» χορήγησης του στις περιπτώσεις ακραίας φτώχειας (10%) των φτωχών στην Ελλάδα στα πλαίσια, βέβαια, του δημοσιονομικού πλαισίου προσαρμογής και των ασκούμενων πολιτικών εσωτερικής υποτίμησης. Είναι προφανές ότι **η εμμονή της Τρόικα στην μείωση των δημοσίων και κοινωνικών δαπανών**, στα πλαίσια του δημοσιονομικού πλαισίου προσαρμογής, θα εμποδίσει να επιτευχθούν οι προσδοκίες ανάσχεσης της ύφεσης και μείωσης της ανεργίας και ειδικότερα της ανεργίας των νέων, δεδομένου ότι, σύμφωνα με την έρευνα (X. Timbeau, 2013) **ο περιορισμός τους κατά δέκα ποσοστιαίες μονάδες κατά το 2011 και το 2012 είχαν ως αποτέλεσμα την συρρίκνωση του ΑΕΠ κατά το ίδιο επίπεδο και την αύξηση της ανεργίας κατά 6,5 ποσοστιαίες μονάδες. Το συμπέρασμα αυτό της έρευνας αποδεικνύει ότι οι επιχειρήσεις ακόμη και με μείωση των μισθών κατά 40%, την κυριαρχία των ατομικών συμβάσεων εργασίας, την σημαντική μείωση των αποζημιώσεων σε περιπτώσεις απολύσεων, κλπ. δεν προσλαμβάνουν νέους άνεργους αφού δεν επενδύουν (64, 8%) μείωση των επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου κατά την περίοδο 2010-2013 σε βαθμό που το επίπεδό τους να αντιστοιχεί είκοσι χρόνια πριν, δηλαδή το 1994) να βρίσκονται σε διαδικασία αποεπένδυσης με την απώλεια του παραγωγικού τους δυναμικού.** Με άλλα λόγια, στην ελληνική οικονομία δημιουργήθηκαν συνθήκες υφειακού φαύλου κύκλου, στο εσωτερικό του οποίου αναπαράγεται η περιδίνηση της παραγωγικής και της κοινωνικής καθίζησης. Κατά συνέπεια, **επιβάλλεται** στην Ελλάδα και στις άλλες Μεσογειακές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η μεταμόρφωση των Μνημονίων λιτότητας σε σχέδιο ανάπτυξης και ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας, δεδομένου, όπως είχε γίνει πλέον αποδεκτό, τα κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα της Ελλάδας οφείλονται στις ασκούμενες πολιτικές εσωτερικής υποτίμησης και όχι στην έλλειψη εναλλακτικών πολιτικών εξόδου από την οικονομική κρίση και ύφεση. Με αυτά τα δεδομένα, **το ερώτημα** που προκύπτει αναφέρεται στους εναλλακτικούς όρους ανάσχεσης της ύφεσης και εξόδου της ευρωπαϊκής και ελληνικής οικονομίας από την οικονομική κρίση και ύφεση. Στην κατεύθυνση αυτή, οι νέοι **όροι αντιμετώπισης της κρίσης** στις Μεσογειακές χώρες και στην Ελλάδα συνίστανται στην: α) αναδιάρθρωση του χρέους, β) ενίσχυση της ρευστότητας των τραπεζών και της ελληνικής οικονομίας, γ) διαπραγμάτευση των στόχων, του περιεχομένου και του χρονοδιαγράμματος των πολιτικών ανάσχεσης της ύφεσης, αντιμετώπισης της ανεργίας και σχεδιασμού της παραγωγικής ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας, δ) αποκατάσταση της δημοκρατικής λειτουργίας του θεσμικού πλαισίου των συλλογικών διαπραγματεύσεων και των συλλογικών συμβάσεων εργασίας με ατμομηχανή την Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας, προκειμένου να αυξηθεί το εισοδηματικό μερίδιο

της εργασίας, ε) αποκατάσταση της εσωτερικής αναπτυξιακής ισορροπίας της ευρωπαϊκής οικονομίας, στ) αναπτυξιακή αναβάθμιση της ΕΚΤ, ζ) απόκτηση της ΕΚΤ του ρόλου δανειστή ύστατης ανάγκης και εγγυητή των καταθέσεων, και η) αποτελεσματική καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και εισφοροδιαφυγής ως σημαντικής χρηματοδοτικής πηγής της ανασύστασης του Κράτους-Πρόνοιας και της βελτίωσης του επιπέδου των συνταξιοδοτικών και των κοινωνικών παροχών και υπηρεσιών. Πράγματι, η δυνατότητα επιλογής και υλοποίησης των νέων όρων εξόδου της ελληνικής οικονομίας από την οικονομική κρίση και ύφεση, που επιβάλλεται τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όσο και στα κράτη-μέλη της Μεσογείου και ιδιαίτερα στην Ελλάδα, προκειμένου να επιτευχθεί η ανάσχεση της ύφεσης, η άρση της παραγωγικής καθίζησης και της αποσύνθεσης του κοινωνικού ιστού της χώρας, αποδεικνύεται με την οικονομετρική τεκμηρίωση (Μέρος 4) που περιλαμβάνεται στην έκθεση για την ελληνική οικονομία και απασχόληση, έτους 2013 από την οποία προκύπτει η ισχυρή συσχέτιση άμεσης αύξησης του κατώτατου μισθού και σταδιακής αύξησης του μέσου πραγματικού μισθού, του ΑΕΠ, της απασχόλησης και της μείωσης της ανεργίας.

Η Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση του 2013, η οποία αποτελεί συλλογική εργασία του επιστημονικού δυναμικού του ΙΝΕ¹ με την επιστημονική ανάλυση και τα ευρήματά της συμβάλλει καθοριστικά μεταξύ των άλλων στον προβληματισμό και στην ανάδειξη της αναγκαιότητας υλοποίησης μίας εναλλακτικής πολιτικής διαμόρφωσης ενός νέου μείγματος οικονομικής πολιτικής και ανάπτυξης και εξόδου από την οικονομική κρίση και ύφεση.

Η ανάλυση διακρίνεται από εσωτερική συνοχή, τεκμηρίωση και σαφήνεια και μεθοδολογικά με τις οικονομετρικές προσεγγίσεις, μεταξύ των άλλων, τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την εκτίμηση ενός υποδείγματος διόρθωσης σφάλματος (**vector error correction model**) **αποδεικνύεται η σύζευξη της θεωρητικής και αναλυτικής σκέψης**, καθώς και η σύζευξη της εξέλιξης και της σύνθεσης των πτυχών της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης στην Ελλάδα. Από την άποψη αυτή, είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι η ουσιαστική και η κριτική κατανόηση των κοινωνικο-οικονομικών προβλημάτων αποτελεί, μεταξύ των άλλων, προϋπόθεση της συλλογικής και αποτελεσματικής κοινωνικής και συνδικαλιστικής δράσης. Πιο συγκεκριμένα, η Έκθεση αποτελείται, από **δέκα** μέρη:

Το πρώτο μέρος που αναφέρεται στις κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής αποτυπώνει τις πρόσφατες κοινωνικο-οικονομικές και αναπτυξιακές εξελίξεις καθώς

1. Στην εκπόνηση της Έκθεσης για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση του έτους 2013 εκτός από τον συντονισμό, την επιμέλεια της έκδοσης και την επιστημονική ευθύνη του Επιστ. Δ/ντή του Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ, Καθ. Σάββα. Ρομπόλη, καθώς και τη βασική συμμετοχή του Η. Ιωακείμογλου, συμμετείχαν και οι Π. Γεωργιάδου, Κ. Δημουλάς, Γ. Κουζής, Α. Καψάλης, Γ. Κοητικίδης, Ε. Κούστα, Α. Σταμάτη, Χ. Τριανταφύλλου και Σπ. Χρυσανθόπουλος.

και τις επιπτώσεις των πολιτικών της εσωτερικής υποτίμησης στην ελληνική οικονομία και κοινωνία.

Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στην διαδικασία μετάλλαξης της εσωτερικής υποτίμησης σε υποβάθμιση της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας.

Το τρίτο μέρος αναφέρεται στην εξέλιξη των βασικών μεγεθών ΑΕΠ, (παραγωγικότητα της εργασίας, επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, δημόσια και ιδιωτική κατανάλωση, ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, εγχώρια ζήτηση) κατά το 2012-2013 της ελληνικής οικονομίας.

Το τέταρτο μέρος εξετάζει τις προϋποθέσεις και τις δυνατότητες μιας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, αναδεικνύοντας με οικονομετρικές εκτιμήσεις την ισχυρή συσχέτιση άμεσης αύξησης του κατώτατου μισθού με την σταδιακή αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού, της αύξησης της ζήτησης, της απασχόλησης και της μείωσης της ανεργίας.

Το πέμπτο μέρος επεξεργάζεται την εξέλιξη του μέσου πραγματικού μισθού, το μοναδιαίο κόστος εργασίας, τις μέσες ονομαστικές αποδοχές, την αγοραστική δύναμη, την τρέχουσα και δυνητική παραγωγικότητα της εργασίας, καθώς και τους κατώτατους μισθούς στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το έκτο μέρος διερευνά τις δημοσιονομικές εξελίξεις κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης με την εξέταση των εξελίξεων στην διεθνή, ευρωπαϊκή και ελληνική οικονομία καθώς και των προσφάτων δημοσιονομικών εξελίξεων στην Ελλάδα.

Το έβδομο μέρος αφορά τις εξελίξεις στην απασχόληση και την ανεργία διερευνά τις μεταβολές του εργατικού δυναμικού, του αριθμού των απασχολούμενων (μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων) καθώς και των ανέργων στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το όγδοο μέρος που αναφέρεται στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και την Ευρώπη κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης εξετάζονται αναλυτικά και κωδικοποιημένα το περιεχόμενο των μέτρων αποδόμησης των εργασιακών σχέσεων και οι κοινωνικές τους συνέπειες κατά την περίοδο εφαρμογής των πολιτικών του Μνημονίου 1, του Μνημονίου 2 και του Μνημονίου 3.

Το ένατο μέρος εξετάζει τις πολιτικές φροντίδας των παιδιών των εργαζομένων γονέων, διερευνώντας ειδικότερα τις υπηρεσίες συλλογικής φροντίδας και ανατροφής, τις γονικές άδειες και τις φορολογικές ελαφρύνσεις στα οικογενειακά επιδόματα.

Το δέκατο μέρος αναφέρεται στις αλλαγές στο σύστημα κοινωνικών ασφαλίσεων στην Ελλάδα με τον Ν. 4093/12, στα θέματα που αναφέρονται στην διαδοχική ασφάλιση

λωση και στις σύγχρονες εξελίξεις της ανεργίας, της γήρανσης του πληθυσμού και των προοπτικών του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η έκθεση ολοκληρώνεται με την σχετική με το περιεχόμενο της, ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Καθ. Σάββας Γ. Ρομπόλης
Επιστ. Δ/ντής ΙΝΕ/ΓΣΕΕ

ΜΕΡΟΣ 1
Οι Κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής

Οι Κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής

1.1. Οι πρόσφατες κοινωνικο-οικονομικές και αναπτυξιακές εξελίξεις

Οι φορείς άσκησης της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα επιδίδονται, ήδη από το φθινόπωρο του 2012, σε μια προσπάθεια αλλαγής του ψυχολογικού κλίματος στις αγορές ισχυριζόμενοι ότι η ελληνική οικονομία παρουσιάζει σημεία ανάκαμψης.

Συχνές είναι οι αναφορές σε μια υποτιθέμενη αύξηση των ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, η οποία θα σηματοδοτούσε την επιτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης και την έναρξη της πορείας προς την έξοδο από την κρίση. Όπως αποδεικνύεται στο Μέρος 2, όμως, οι εξαγωγικές επιδόσεις δεν παρουσιάζουν καμία βελτίωση, αντίθετα μειώνονται. Επομένως, **ο στόχος της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης να δημιουργηθεί ένα εξωστρεφές μοντέλο ανάπτυξης στην Ελλάδα δεν έχει επιτευχθεί.** Η αρκετά ταχεία βελτίωση στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών οφείλεται αποκλειστικά στην ραγδαία μείωση του όγκου των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών που συνοδεύει την βαθύτατη ύφεση της ελληνικής οικονομίας.

Μια τέτοια εξέλιξη, όμως, δύσκολα μπορεί να εκληφθεί ως αλλαγή στη διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας ή ως κάποιο είδος επιτυχίας. Εκτός, βέβαια, εάν αναμένει κάποιος, ότι η παρατεταμένη εσωτερική υποτίμηση θα οδηγήσει σε προσαρμογή των καταναλωτών σε πιο λιτά καταναλωτικά πρότυπα τα οποία θα παγιωθούν, και διαμέσου αυτών θα επιτευχθεί μονιμότερη μείωση των εισαγωγών. Μια τέτοια εξέλιξη, που θα έχει δημιουργήσει μια νέα κανονικότητα στην οποία οι εργαζόμενοι θα έχουν προσαρμοστεί στην απόλυτη ή την σχετική φτώχεια, προφανώς δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ως πρόοδος.

Επομένως, **αντί η προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας να πραγματοποιηθεί με τον τρόπο που προέβλεπε η θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, δηλαδή με αύξηση των εξαγωγών ώστε να κλείσει το εμπορικό έλλειμμα (αγαθών και υπηρεσιών), να δημιουργηθεί πλεόνασμα και να σταματήσει ο εξωτερικός δανεισμός, να αυξηθεί η εξωτερική ζήτηση και το ΑΕΠ, η προσαρμογή πραγματοποιείται με την περιστολή των εισαγωγών.** Αυτό επιτυγχάνεται με την δραματική μείωση της εγχώριας ζήτησης, η οποία έχει οδηγήσει ήδη σε απώλεια του 1/4 του πραγματικού ΑΕΠ της Ελλάδας (2013 έναντι του 2007).

Βέβαια, η πολιτική της υποβάθμισης των καταναλωτικών προτύπων, της μείωσης της κατανάλωσης και των εισαγωγών έχει προκαλέσει σοβαρά προβλήματα στη δημο-

σιονομική πολιτική καθώς η ύφεση και η ανεργία μειώνουν τα δημόσια έσοδα. Τα προβλήματα αυτά αντιμετωπίζονται με μειώσεις των δημοσίων δαπανών, δηλαδή με ακόμη περισσότερη ύφεση, ανεργία και φτώχεια.

Συμπερασματικά, μία πολιτική φτωχοποίησης των μισθωτών και των συνταξιούχων έχει υποκαταστήσει την πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης επειδή αυτή η τελευταία έχει αποτύχει ως προς την αύξηση των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Όμως, δεν πρόκειται για μία πολιτική που οδηγεί όλες τις ομάδες του πληθυσμού στην φτώχεια, αλλά τους μισθωτούς, τους ανέργους, τους συνταξιούχους και τις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού. Εάν πραγματοποιηθούν οι λιγότερο αισιόδοξες προβλέψεις του ΟΟΣΑ για το επόμενο έτος, το 2014 οι μισθωτοί στο σύνολό τους, δηλαδή ως κοινωνική ομάδα, θα έχουν απολέσει το 50% περίπου της αγοραστικής δύναμης που είχαν το 2009.

Η αποτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης και η μετάλλαξή της σε μια πολιτική υποβάθμισης της ελληνικής οικονομίας, σχετίζεται και με το γεγονός ότι η θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης **παραβλέπει τον ρόλο της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας**, από την οποία εξαρτώνται στη μακροχρόνια διάρκεια οι εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας. Τα προβλήματα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας είναι διαρθρωτικά, αφορούν κυρίως σε τι είδους προϊόντα παράγονται στην Ελλάδα, τι ποιότητα έχουν, και εάν αυτή η ποιότητα ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της διεθνούς ζήτησης. Η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα όμως δεν βελτιώνεται με συνθήκες αποεπένδυσης όπως έχουμε κατά τα τελευταία έτη στην Ελλάδα. Εξάλλου, το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας δεν έχει πολύ μεγάλη συμβολή στην διαμόρφωση του ΑΕΠ. **Είναι εξαιρετικά αμφίβολο** εάν θα κατορθώσουν οι καθαρές εξαγωγές να ωθήσουν την ελληνική οικονομία σε αναπτυξιακή πορεία με τα δεδομένα χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος.

Το σοβαρότερο, όμως, πρόβλημα της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα είναι ότι η συμβολή όλων των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης στο ΑΕΠ μειώνεται, η ανεργία αυξάνεται και μειώνει και αυτή με την σειρά της την εσωτερική ζήτηση και ο φαύλος κύκλος της ύφεσης επαναλαμβάνεται. Το μικρό ποσοστό επένδυσης παγίου κεφαλαίου δεν επιτρέπει την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας γιατί οι νέες επενδύσεις είναι αυτές που φέρνουν την τεχνολογική πρόοδο μέσα στην παραγωγική διαδικασία. Η επιβράδυνση του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού μειώνει την παραγωγικότητα της εργασίας, άρα και την ανταγωνιστικότητα τιμής, και επιπλέον, περιορίζει τις δυνατότητες της χώρας να βελτιώσει την ποιότητα των προϊόντων και να παραγάγει νέα προϊόντα για τα οποία αυξάνεται η διεθνής ζήτηση. Καθώς όλες οι συνιστώσες της εσωτερικής ζήτησης συμβάλλουν αρνητικά στην μεγέθυνση του ΑΕΠ, η ελληνική οικονομία βρίσκεται εγκλωβισμένη σε μια **ανατροφοδοτούμενη διαδικασία ύφεσης που ακυρώνει τα όποια αναμενόμενα από την Τρόικα και τις ελληνικές κυβερνήσεις αποτελέσματα της εσωτερικής υποτίμησης.**

Η οικονομία καταλήγει σε ένα σημείο χαμηλότερης παραγωγής, υψηλότερης ανεργίας, χαμηλότερων μισθών, σταθερού πληθωρισμού, υψηλότερης αναλογίας κερδών / μισθών, και μειωμένων εισαγωγών που κλείνουν το εξωτερικό έλλειμμα στο ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών (Διάγραμμα 1). Με πιο θεωρητικούς όρους, η ελληνική οικονομία βρίσκεται πλέον (ή θα βρίσκεται από το επόμενο έτος) στην γειτονία της ταυτόχρονης “εσωτερικής και εξωτερικής ισορροπίας” (σταθερός πληθωρισμός και μηδενικό εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών). **Αυτά υποδηλώνουν ότι η ελληνική οικονομία έχει καθιλωθεί σε χαμηλό επίπεδο παραγωγής και ανεργίας, στο οποίο εξαντλούνται οι δυναμικές ιδιότητες του παραγωγικού συστήματος, δηλαδή η ικανότητά του να ανακάμψει αυθορμήτως. Με άλλα λόγια, η ελληνική οικονομία φαίνεται ότι δεν μπορεί να αποκολληθεί από το χαμηλό επίπεδο στο οποίο έχει οδηγηθεί επειδή έχει εξαντλήσει όλες τις ενδογενείς δυνάμεις που διαθέτει για να μετατοπιστεί σε υψηλότερο επίπεδο παραγωγής. Αυτό σημαίνει ότι μόνο ένα επενδυτικό σοκ μπορεί να θέσει σε κίνηση ξανά την ελληνική οικονομία.**

Η μετάλλαξη της εσωτερικής υποτίμησης σε καθήλωση της οικονομίας σε χαμηλά επίπεδα παραγωγής, υψηλής ανεργίας και κοινωνικής καθίζησης, σχετίζεται άμεσα και με το γεγονός ότι οι επενδυτικές δαπάνες μεταβάλλουν το κεφαλαιακό απόθεμα και διαμέσου αυτού τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και συνακόλουθα την ισχύ των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων, και τελικά το περιθώριο κέρδους. **Μια διαδικασία αποεπένδυσης παγίου κεφαλαίου**, σαν και αυτή που πραγματοποιείται στην Ελλάδα κατά τα τελευταία έτη, αυξάνει το ποσοστό ανεργίας και διαμέσου αυτού μειώνει τους ονομαστικούς μισθούς, επομένως και τους πραγματικούς μισθούς υπολογισμένους με τις τιμές που ισχύουν κατά την στιγμή των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Οι πραγματικοί μισθοί μεταβάλλονται εν συνεχεία καθώς οι επιχειρήσεις μεταβάλλουν τις τιμές τους προκειμένου να επιτύχουν τον στόχο που έχουν θέσει σχετικά με την κερδοφορία τους. Επιτυγχάνουν δε αυτόν τον στόχο στον βαθμό που τους επιτρέπει η ένταση του ανταγωνισμού στις αγορές προϊόντων. Ο ανταγωνισμός αυτός, όμως, εξαρτάται από τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, ο οποίος είναι συνάρτηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Έτσι, όταν υπάρχει αποεπένδυση, όπως όντως συμβαίνει, μειώνεται το αργούν παραγωγικό δυναμικό εξαιτίας της καταστροφής παγίου κεφαλαίου, είτε ολόκληρων μονάδων παραγωγής είτε τμημάτων μονάδων παραγωγής, αυξάνεται η ισχύς των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων και τείνουν να αυξηθούν οι τιμές. Ως αποτέλεσμα είναι η επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας τιμής και του εξωτερικού ελλείμματος αγαθών και υπηρεσιών, η μείωση των πραγματικών μισθών και η συνολική ζήτηση, και έτσι συντελείται η διαδικασία επανεκκίνησης του κύκλου της ύφεσης, της ανεργίας και της αποεπένδυσης. Έτσι, η ελληνική οικονομία βρίσκεται παγιδευμένη σε μια κατάσταση μειούμενου αργούντος παραγωγικού δυναμικού και επακόλουθων αυξήσεων των τιμών, έτσι ώστε απαιτείται ένα

υψηλότερο ποσοστό ανεργίας στο οποίο μπορούν να γίνουν συμβατές οι απαιτήσεις των επιχειρήσεων με αυτές των μισθωτών. Πρόκειται για **μια συνεχή μετατροπή της τρέχουσας ανεργίας σε διαρθρωτική, δηλαδή σε ανεργία που δεν μπορεί να μειωθεί με αύξηση της ζήτησης.**

Με πιο απλά λόγια, αντί η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας να προσαρμοστεί στο υψηλό επίπεδο του ΑΕΠ ανά κάτοικο που είχε επιτύχει η ελληνική οικονομία, επήλθε προσαρμογή του ΑΕΠ στο υπάρχον, χαμηλό, επίπεδο ανταγωνιστικότητας. Αυτό συνέβη επειδή οι επιχειρήσεις μετέτρεψαν σε ιδιοτελές όφελος το μεγαλύτερο μέρος από τη μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας αντί να το μετατρέψουν σε μείωση των τιμών των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών έτσι ώστε η εξωτερική ζήτηση να μετατραπεί σε κινητήρια δύναμη της ελληνικής οικονομίας.

Τελικά, **η οικονομική και διαρθρωτική πολιτική** που ασκείται κατά τα τελευταία έτη, είναι μια πολιτική καταστροφής των παραγωγικών δυνατοτήτων της χώρας. Κινδυνεύουμε έτσι, ως χώρα, να αποκτήσουμε ένα παραγωγικό σύστημα συρρικνωμένο και ανίκανο να απορροφήσει ολόκληρη την ανεργία ή έστω το μεγαλύτερο μέρος της, ακόμη και εάν χρησιμοποιηθεί στο σύνολό του. **Η ακολουθούμενη πολιτική** είναι μια πολιτική, εκτός των άλλων, παραγωγικής καθίζησης της οποίας τα δυσμενή αποτελέσματα θα γίνονται όλο και δυσκολότερο να αντιστραφούν όσο περισσότερο παρατείνεται η φάση εμβάθυνσής της. Όσο περισσότερο παραγωγικό δυναμικό καταστρέφεται τόσο μεγαλύτερη και πιο δύσκολη θα είναι η προσπάθεια να μειωθεί στη συνέχεια την ανεργία, η οποία θα έχει πλέον αποκτήσει διαρθρωτικό χαρακτήρα και θα μπορεί να καταπολεμηθεί μόνο με μαζικές νέες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου. Η μείωση της ανεργίας στο επίπεδο του 2008, σε μια τέτοια περίπτωση, θα απαιτούσε μακρό χρονικό διάστημα.

Συμπερασματικά, η ταχεία ή βραδεία προσαρμογή της οικονομίας εξαρτάται από την σχετική ισχύ των δύο ανταγωνιστικών διαδικασιών: **η πρώτη** διαδικασία είναι η ανάκαμψη της οικονομίας χάρη στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής και στην αύξηση των καθαρών εξαγωγών (όπως προβλέπεται από την ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης), και **η δεύτερη** διαδικασία είναι η φθίνουσα συσσώρευση κεφαλαίου, η αποεπένδυση, η ανεργία και η κατακόρυφη πτώση της παραγωγής. **Τα μακροοικονομικά στοιχεία της ελληνικής οικονομίας συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι η φθίνουσα συσσώρευση κεφαλαίου έχει ισχυρότερα αποτελέσματα από την εσωτερική υποτίμηση, η οποία, τουλάχιστον μέχρι στιγμής, αποδεικνύεται εξαιρετικά αναποτελεσματική ως προς την επίτευξη των στόχων της.** Αυτό θα έχει ως συνέπεια, η προσαρμογή της οικονομίας να είναι εξαιρετικά βραδεία και επίπονη επειδή μεταλλάσσεται σε διαδικασία γενικευμένης υποβάθμισης της οικονομίας και της κοινωνικής ζωής. Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα, είτε δεν μπορεί να επιτύχει τα αποτελέσματα που υποσχέθηκε, είτε θα

χρειαζόταν μια πολύ μακρά περίοδος ύφεσης κοινωνικής και ανθρωπιστικής κρίσης έως ότου αυτά γίνουν ορατά.

Εν τω μεταξύ, όμως, έχει γίνει αντιληπτό από τους φορείς άσκησης της οικονομικής πολιτικής της ελληνικής οικονομίας ότι **η δραστική μείωση των μισθών με την ύφεση και την ανεργία** που προκαλεί οδηγεί σε απροσδόκητα οφέλη για το νεοφιλελεύθερο καθεστώς ρύθμισης της οικονομίας:

- **Πρώτον**, δημιουργεί κοινωνικούς συσχετισμούς δύναμης οι οποίοι επιτρέπουν σε νεοφιλελεύθερους ηγετικούς κύκλους της ελληνικής κοινωνίας να ανασυγκροτήσουν την οικονομία σε νέες βάσεις, με κινεζοποίηση της αγοράς εργασίας, γιγαντιαία μεταφορά πόρων από τους εργαζόμενους προς τις επιχειρήσεις ώστε να διασωθεί το πλεονάζον χρηματιστικό κεφάλαιο που έχει συσσωρευτεί στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, αποδιάθρωση του κοινωνικού κράτους, διατήρηση των εισοδημάτων κεφαλαίου σε ικανοποιητικά επίπεδα.
- **Δεύτερον**, μειώνει το επίπεδο διαβίωσης των εργαζομένων και των συνταξιούχων σε ένα τόσο χαμηλό επίπεδο ώστε επιτυγχάνεται, σε συνδυασμό με την φθίνουσα επενδυτική ζήτηση, η θεαματική μείωση των εισαγωγών και η περιστολή των ελλειμμάτων στο εξωτερικό εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών. Υποκαθιστά, με τον τρόπο αυτό, η πολιτική της υποβάθμισης, δηλαδή η προσαρμογή του επιπέδου διαβίωσης των εργαζομένων σε χαμηλότερο επίπεδο την πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης που επιχειρούσε, ματαίως, να επιτύχει τον ίδιο στόχο με αύξηση των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών.

Συνεχίζεται έτσι μια πολιτική που δεν επιτυγχάνει τους διακηρυγμένους στόχους της πλην όμως αποδιαιθρώνει και ανασυγκροτεί την ελληνική οικονομία και κοινωνία επί νεοφιλελεύθερων βάσεων, πραγματοποιεί μια ιστορικών διαστάσεων, πρωτοφανή αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος των εργαζομένων, εντείνει τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες, προσαρμόζει τις ανάγκες της ελληνικής οικονομίας στο επίπεδο της μειωμένης διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητάς της, και μειώνει έτσι τις καθαρές ανάγκες εξωτερικού δανεισμού.

Ωστόσο, για να είναι «επιτυχημένη» η πολιτική αυτή, η πολιτική της υποβάθμισης, θα πρέπει οι μεταβολές στο εισόδημα και την αγοραστική δύναμη των εργαζομένων να αλλάξουν χαρακτήρα. Διότι, προς το παρόν, πρόκειται για αλλαγές που έχουν συγκυριακό χαρακτήρα, με την έννοια ότι οι εργαζόμενοι θεωρούν ακόμη την δραματική μείωση του επιπέδου διαβίωσης που υφίστανται ως φαινόμενο που έχει πρόσκαιρο χαρακτήρα. Έτσι, σε μία αλλαγή της συγκυρίας που θα αύξανε το ΑΕΠ και την απασχόληση (και θα μείωνε το ποσοστό ανεργίας), οι εργαζόμενοι θα επεδίωκαν να αποκαταστήσουν το χαμένο τους εισόδημα. Αυτό θα ακύρωνε, έστω εν μέρει, τα αποτελέσματα της ασκούμενης πολιτικής. Για να «επιτύχει» πλήρως τους στόχους της, η πολιτική της υποβάθμισης θα πρέπει να αποκτήσει μόνιμο χαρακτήρα, που σημαίνει

ότι οι εργαζόμενοι θα πρέπει να αποδεχθούν το νέο, μειωμένο, επίπεδο των αποδοχών τους ως “κανονικό”. Θα πρέπει να αποδεχθούν τον σημερινό μειωμένο μισθό ως τον αναγκαίο, τον κανονικό, τον δίκαιο μισθό για να συντηρηθούν, να αναπαραχθούν, να συμμετέχουν στην κοινωνική ζωή και να είναι σεβαστοί από το κοινωνικό τους περιβάλλον. Με άλλα λόγια, για να «επιτύχει» η ασκούμενη πολιτική της υποβάθμισης θα πρέπει η υποτίμηση της εργασιακής δύναμης του συνόλου των μισθωτών, που είναι ήδη μια πραγματικότητα, να μετατραπεί σε απαξίωση της εργασιακής δύναμης, δηλαδή να παγιωθεί στην αγορά εργασίας και να νομιμοποιηθεί στις συνειδήσεις των ίδιων των εργαζομένων ως το φυσιολογικό, κανονικό, δίκαιο επίπεδο κατανάλωσης. Στο σημείο αυτό είναι κρίσιμης σημασία η παρουσία και η δράση των εργατικών συνδικάτων.

Για την αντιστροφή της ύφεσης, της ανεργίας και της παραγωγικής και κοινωνικής καθίζησης, η Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση, έτους 2013, προτείνει την έναρξη μιας αναπτυξιακής διαδικασίας διά των μισθών (wage-led growth) η οποία θα βασίζεται, πέραν της αυτονόητης αύξησης των επενδύσεων, και στην αύξηση του κατώτατου μισθού στα 751 ευρώ, δηλαδή στην αποκατάστασή του στα νόμιμα επίπεδα που είχαν καθοριστεί από τις συλλογικές διαπραγματεύσεις. Έτσι, θα έχουν γίνει σημαντικά βήματα για αυξήσεις όλων των μισθών, όχι μόνον για μακροοικονομικούς λόγους (που αναφέρονται στα επόμενα Μέρη), αλλά και επειδή ολόκληρη η μισθολογική κλίμακα τείνει να αναδομηθεί με βάση τον κατώτατο μισθό. Βέβαια, πολλοί εργοδότες θα προσπαθήσουν να διατηρήσουν τους χαμηλούς μισθούς και τις αναχρονιστικές σχέσεις εργασίας των οποίων απολαμβάνουν τώρα, θα εκβιάσουν τους εργαζόμενους με απόλυση σε μια περίοδο δραματικής ανεργίας, θα επινοήσουν τρόπους παράκαμψης ή παραβίαση των νόμων. Επομένως, προκειμένου να αυξηθούν οι μισθοί, να γίνει σεβαστός ο αυξημένος κατώτατος μισθός, να αναπτυχθεί ελεύθερα ο μηχανισμός μεταβίβασης της αύξησής του σε ολόκληρη την μισθολογική κλίμακα, θα χρειαστεί, εκτός από την ακύρωση των αντεργατικών νόμων, και μια σειρά άλλων παρεμβάσεων, όπως η συνδικαλιστική στήριξη των εργαζομένων από τις δυνάμεις του συνδικαλισμού ώστε να οργανωθούν σε σωματεία προκειμένου να ανακτήσουν την αγωνιστικότητά τους, και ο συνδικαλιστικός ακτιβισμός στις επιχειρήσεις. Ο ρόλος των συνδικάτων είναι επομένως κρίσιμος ώστε η αυξητική τάση των μισθών που θα προκληθεί από την επαναφορά του κατώτατου μισθού στα 751 ευρώ, να μετατραπεί τελικά σε γενική αύξηση των μισθών, επομένως και του μέσου μισθού. Πόσο μεγάλη θα είναι αυτή η αύξηση θα εξαρτηθεί από τον βαθμό κατά τον οποίο η πολιτική εξουσία θα θελήσει να επανιδρύσει την Επιθεώρηση Εργασίας και να την στελεχώσει με δυναμικά στελέχη και αν θα θελήσει να θεσπίσει κανόνες οι οποίοι θα επιβάλουν υψηλές ποινές στους εργοδότες που καταφεύγουν σε παράνομες πρακτικές.

Βέβαια, αποτελεί διαδεδομένη πεποίθηση ότι κάθε αύξηση των μισθών μπορεί να οδηγήσει σε μείωση των επενδύσεων και της παραγωγής, σε επιδείνωση της

ανταγωνιστικότητας και σε αύξηση της ανεργίας. Αυτή η άποψη ότι κάθε αύξηση των μισθών, σε κάθε δυνατή συγκυρία, σε οποιοδήποτε σημείο του οικονομικού κύκλου, μειώνει τα κέρδη, είναι εσφαλμένη. Ξεκινώντας από ένα σημείο βαθιάς ύφεσης υπάρχουν τα περιθώρια να αυξηθούν οι μισθοί και παράλληλα με αυτούς να αυξηθούν ή έστω να μην μειωθούν τα κέρδη. Υπάρχει μια φάση του οικονομικού κύκλου, όπου η παραγωγή ξεκινάει από ένα χαμηλό σημείο και αυξάνεται με παράλληλη αύξηση της απασχόλησης, μείωσης της ανεργίας, επακόλουθης αύξησης των πραγματικών μισθών αλλά και των κερδών. **Για να συμβαίνει αυτό πρέπει να πληρούται μια βασική προϋπόθεση: πρέπει η παραγωγικότητα της εργασίας να προοδεύει μαζί με τον όγκο της παραγωγής, να αυξάνεται καθώς αυξάνεται ο όγκος του παραγόμενου προϊόντος.** Αυτό σημαίνει ότι για σταθερό πραγματικό μέσο μισθό, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος θα μειώνεται και το κέρδος θα αυξάνεται έως ότου η παραγωγή φτάσει στο σημείο της πλήρους εξάντλησης του αργού παραγωγικού δυναμικού. Αυτή η αύξηση του κέρδους αφήνει περιθώρια και για την αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού. Έτσι, μια ανοδική φάση του κύκλου θα βελτιώσει την ζήτηση και δεν θα μειώσει την κερδοφορία καθώς στην ελληνική οικονομία οι επιπτώσεις των αυξήσεων των μισθών στα κέρδη αντισταθμίζονται επαρκώς από τις αυξήσεις των πωλήσεων. Πιο αναλυτικά, η απόδοση κεφαλαίου (δηλαδή η κερδοφορία) δεν εξαρτάται μόνον από τους μισθούς αλλά και από τον όγκο των πωλήσεων. **Όπως έδειξε η εμπειρία της εσωτερικής υποτίμησης,** ο όγκος των πωλήσεων είναι σημαντικότερος από τους πραγματικούς μισθούς για την απόδοση κεφαλαίου. **Μια πολιτική ανάπτυξης διά των μισθών (wage-led growth),** θα αυξήσει τις πωλήσεις και θα μειώσει το αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό, δημιουργώντας έτσι έσοδα που θα αντισταθμίσουν τις αυξήσεις των μισθών ως κόστος.

Εξάλλου, όπως αποτυπώνεται στα Μέρη 2 και 3, αλλά και στο **Διάγραμμα 40**, στην Ελλάδα οι επιχειρήσεις έχουν αυξημένο διαθέσιμο εισόδημα σε διεθνή σύγκριση, το οποίο μάλιστα αυξήθηκε κατακόρυφα στη διάρκεια της τελευταίας διετίας.

Για τους λόγους αυτούς, η αύξηση του κατώτατου μισθού είναι δυνατή και πρέπει να επιδιωχθεί. Το πρώτο κύμα μισθολογικών αυξήσεων, που θα έχει προέλθει από την αύξηση του κατώτατου μισθού και την μεταρρύθμιση των θεσμών της αγοράς εργασίας, θα προκαλέσει (ενδεχομένως σε συνδυασμό και με άλλες αποφάσεις μακροοικονομικής φύσης) αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης, της εσωτερικής ζήτησης, της παραγωγής, της απασχόλησης, των κερδών. Επομένως, **εδώ η αύξηση των μισθών τίθεται ως προϋπόθεση της αύξησης του ΑΕΠ,** σε αντίθεση με την αντίληψη που θεωρεί την αύξηση του ΑΕΠ ως προαπαιτούμενο για την αύξηση των μισθών. Η μείωση της ανεργίας που θα προέλθει στα πρώτα στάδια της ανάκαμψης θα ενισχύσει ακόμη περισσότερο τους μισθούς και την απασχόληση και ο ενάρετος κύκλος της ανάπτυξης θα συνεχίζεται έως ότου εξαντληθεί το αχρησιμοποίητο παραγωγικό

δυναμικό. Για όσο καιρό θα διαρκεί αυτή η διαδικασία, η ανεργία θα μειώνεται και θα παρατηρούμε μια σταδιακή, πλην όμως γενική άνοδο των πραγματικών μισθών στον επιχειρηματικό τομέα.

Στο σημείο αυτό **διατυπώνονται μια σειρά αντιρρήσεων**, όπως ότι: (α) οι αυξήσεις των μισθών μειώνουν το διαθέσιμο εισόδημα από κέρδη άρα και την ιδιωτική κατανάλωση των νοικοκυριών των οποίων το εισόδημα προέρχεται από κέρδη, τόκους και προσόδους, (β) θα προκαλέσουν αυξήσεις των τιμών, (γ) θα αποτρέψουν τις επενδύσεις και (δ) ότι θα οδηγηθούμε σε ακόμη περισσότερη μαύρη εργασία (βλ. αναλυτικότερα παράγραφο 4.3).

Σημείο εκκίνησης μιας αναπτυξιακής οικονομικής πολιτικής οφείλει να είναι η αύξηση της συνολικής ζήτησης, εγχώριας και εξωτερικής, η οποία θα θέσει σε λειτουργία το αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό της χώρας και θα αυξήσει την απασχόληση. Είναι προφανές ότι η αύξηση της ζήτησης δεν θα μπορούσε να προέλθει από κρατικές δαπάνες ή φορολογικά μέτρα που θα έτειναν να ακυρώσουν την δημιουργία ή την διατήρηση του πρωτογενούς πλεονάσματος του δημοσίου. Θα μπορούσε, βέβαια, η αύξηση της ζήτησης να προέλθει από εισροή ευρωπαϊκών πόρων για την πραγματοποίηση δημοσίων επενδύσεων σε υποδομές. Ωστόσο, **μία τέτοια εισροή πόρων**, ενδεχομένως δεν θα είχε μέγεθος ικανό ώστε να προκαλέσει ανάκαμψη με μεγάλα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα. **Θα χρειαζόταν, λοιπόν, μια πρόσθετη αύξηση της ζήτησης** ήδη από το πρώτο έτος, και αυτή θα μπορούσε να προέλθει από την αύξηση των μισθών στον ιδιωτικό τομέα (αύξηση που δεν επιβαρύνει τα δημόσια έσοδα, αντίθετα τα αυξάνει διαμέσου των ασφαλιστικών εισφορών και των φορολογικών εσόδων που αντιστοιχούν σε υψηλότερο επίπεδο παραγωγής).

Εάν αποκατασταθεί ο κατώτατος μισθός στο επίπεδο των 751 ευρώ και αλλάξει το θεσμικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας ώστε να επανέλθει σταδιακά η αγοραστική δύναμη των μισθών σε υψηλότερα επίπεδα, η αύξηση της ζήτησης που θα προέλθει από μια τέτοια θεσμική αλλαγή στην αγορά εργασίας θα έχει βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα επί των πραγματικών μισθών, αλλά και μεσοπρόθεσμα αποτελέσματα, γιατί η προσαρμογή των μισθών σε αλλαγές των συνθηκών της αγοράς εργασίας δεν πραγματοποιείται στην βραχυχρόνια διάρκεια αλλά απαιτεί περισσότερα έτη για να ολοκληρωθεί (σύμφωνα με τις οικονομετρικές εκτιμήσεις του INE, η περίοδος που απαιτείται για την πλήρη προσαρμογή των μισθών ανέρχεται σε τρία έτη). Θα έχουμε, δηλαδή, μια σταδιακή άνοδο των πραγματικών μισθών στον ιδιωτικό τομέα που θα επιτρέψει στην προσφορά να ανταποκριθεί με αύξηση της παραγωγής και της απασχόλησης, κάνοντας χρήση του αργούντος παραγωγικού δυναμικού και του αργούντος εργατικού δυναμικού, **και όχι με αύξηση των τιμών. Η συνολική αύξηση της ζήτησης που θα προέκυπτε έτσι θα οφειλόταν στο συνδυασμένο αποτέλεσμα της μεγέθυνσης της απασχόλησης και της αύξησης των μισθών.**

Επιπρόσθετα, η σταδιακή αύξηση των πραγματικών μισθών στον ιδιωτικό τομέα θα αύξανε τα εισοδήματα των λιγότερο εύπορων νοικοκυριών των οποίων η ροπή προς κατανάλωση είναι μεν υψηλή, η δε ροπή προς κατανάλωση εισαγομένων προϊόντων είναι χαμηλή. Μία τέτοια αύξηση των πραγματικών μισθών θα μειώνει το εισόδημα των νοικοκυριών με υψηλά εισοδήματα προερχόμενα από κέρδη, των οποίων η ροπή προς κατανάλωση είναι μικρή, πλην όμως, η ροπή προς κατανάλωση εισαγομένων αγαθών και υπηρεσιών είναι πολύ υψηλή. Συνδυάζοντας μια πολιτική πρωτογενούς και δευτερογενούς αναδιανομής του εισοδήματος προς τα λιγότερο εύπορα νοικοκυριά, εκτός από την επίτευξη μεγαλύτερης κοινωνικής δικαιοσύνης, θα μπορούσε να μειωθεί η συνολική ροπή της ελληνικής οικονομίας προς την κατανάλωση εισαγομένων προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών) και να στραφεί μεγαλύτερο μέρος της εσωτερικής ζήτησης προς την εγχώρια παραγωγή.

Συμπερασματικά, οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας μπορούν να αποτελέσουν, κατά τα πρώτα κρίσιμα έτη ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας, το μέσον για να αρχίσει να χρησιμοποιείται το αργούν παραγωγικό δυναμικό της ελληνικής οικονομίας, έως ότου συγκεντρωθούν οι προϋποθέσεις για την μεσοπρόθεσμη αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και μέχρις ότου πραγματοποιηθεί και αρχίσει να αποδίδει η ανασυγκρότηση του παραγωγικού συστήματος.

ΜΕΡΟΣ 2

**Η μετάλλαξη της εσωτερικής υποτίμησης
σε υποβάθμιση της ελληνικής οικονομίας**

Η μετάλλαξη της εσωτερικής υποτίμησης σε υποβάθμιση της ελληνικής οικονομίας

Για έκτο έτος (2008-2013), η ελληνική οικονομία παραμένει, εξαιτίας της οικονομικής και διαρθρωτικής πολιτικής, σε κατάσταση βαθιάς ύφεσης και αυξημένης ανεργίας χωρίς ορατά σημεία ανάκαμψης στα μακροοικονομικά μεγέθη. Η δραματική μείωση των εισοδημάτων των εργαζομένων και των συνταξιούχων συνεχίζεται, το ΑΕΠ ανά κάτοικο αποκλίνει από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο αριθμός των ανέργων πλησιάζει το 1/3 του εργατικού δυναμικού, οι εξαγωγές αυξάνονται οριακά και το δημόσιο χρέος δεν μειώνεται. Βέβαια, **το έλλειμμα στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, όπως και στο δημόσιο έλλειμμα τείνουν να περιοριστούν, πλην όμως αυτά επιτυγχάνονται με υποβάθμιση της ελληνικής οικονομίας, με κοινωνική εξαθλίωση και επέκταση της φτώχειας σε ευρύτατα στρώματα του πληθυσμού (3.950.000 άτομα, 2013).**

Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης στόχευε στην αύξηση των εξαγωγών και την ανάκαμψη της οικονομίας χάρη στον αναπροσανατολισμό της από την εσωτερική αγορά στις διεθνείς αγορές. Η πολιτική αυτή, όμως, έχει αποτύχει και τελικά η ελληνική οικονομία προσαρμόζει τα ελλείμματά της (εξωτερικό και δημοσιονομικό έλλειμμα) διαμέσου μίας διαδικασίας συρρίκνωσης του παραγωγικού δυναμικού, απαξίωσης του εργατικού δυναμικού, εξαθλίωσης του πληθυσμού και επέκτασης της φτώχειας.

2.1. Η προσαρμογή μέσω της υποβάθμισης της οικονομίας

Η κυβέρνηση, η πλειονότητα των οικονομολόγων και οι φορείς άσκησης της οικονομικής πολιτικής επιδίδονται, ήδη από το φθινόπωρο του 2012, σε μια προσπάθεια αλλαγής του ψυχολογικού κλίματος στις αγορές ισχυριζόμενοι ότι η ελληνική οικονομία παρουσιάζει σημεία ανάκαμψης.

Συχνές είναι οι αναφορές σε μια υποτιθέμενη αύξηση των ελληνικών εξαγωγών η οποία θα σηματοδοτούσε την επιτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης και την έναρξη της πορείας προς την έξοδο από την κρίση.

Ωστόσο, ο όγκος των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών αυξήθηκε μόνον κατά 0,3% το 2011, μειώθηκε κατά 2,4% το 2012 και αναμένεται να αυξηθεί κατά 3,1% μέχρι το τέλος του 2013 (στοιχεία Ευρωπαϊκής Επιτροπής²).

2. Βάση δεδομένων Ameco, τελευταία ενημέρωση 3 Μαΐου 2013.

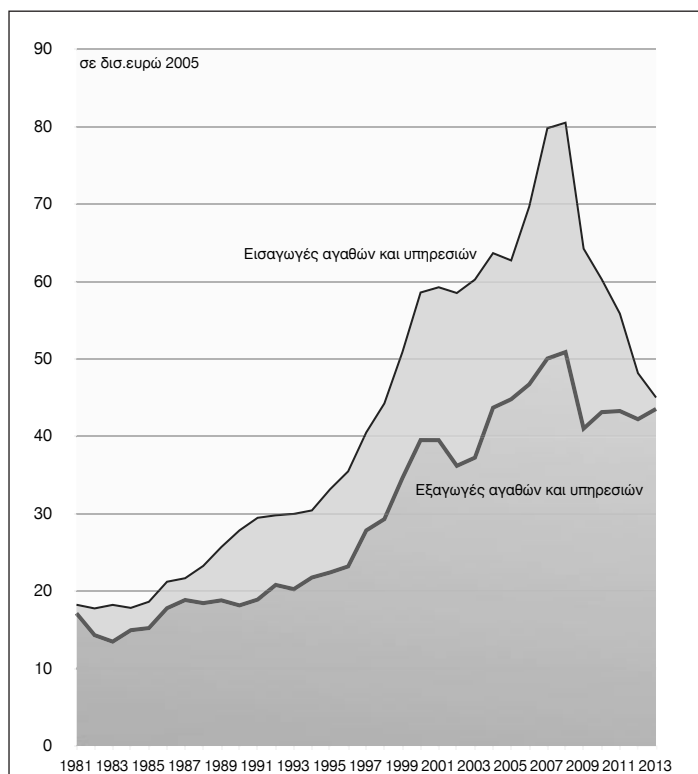
Μακροχρόνια δε, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 1, ο όγκος των εξαγωγών, μετά την μεγάλη πτώση του 2009, δεν παρουσιάζει αξιόλογη βελτίωση. Στο τέλος του 2013, ο όγκος των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών αναμένεται ότι θα παραμείνει κατά περίπου 15% χαμηλότερος σε σχέση με το 2008.

Άλλοι αναλυτές **θεμελιώνουν** την αισιοδοξία τους στη υποτιθέμενη ταχύτερη αύξηση των ελληνικών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών έναντι των εξαγωγών άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι ελληνικές εξαγωγικές επιδόσεις της τελευταίας διετίας, όμως, κατέλαβαν την τέταρτη χειρότερη θέση στην κατάταξη των 27 χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Διάγραμμα 2).

Τέλος, άλλοι αναλυτές **χρησιμοποιούν** τον δείκτη της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας που είναι οι εξαγωγές ως ποσοστό του ΑΕΠ, προκειμένου να εμφυσήσουν θετικό πνεύμα στην αγορά ή να στοιχειοθετήσουν την φαντασιακή επιτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης. Ο δείκτης αυτός είναι προφανώς ακατάλληλος στη σημερινή συγκυρία, διότι οι όποιες αυξήσεις του δεν οφείλονται στις εξαγωγές, αλλά στην θεαματική μείωση του παρονομαστή (δηλαδή του ΑΕΠ).

Διάγραμμα 1

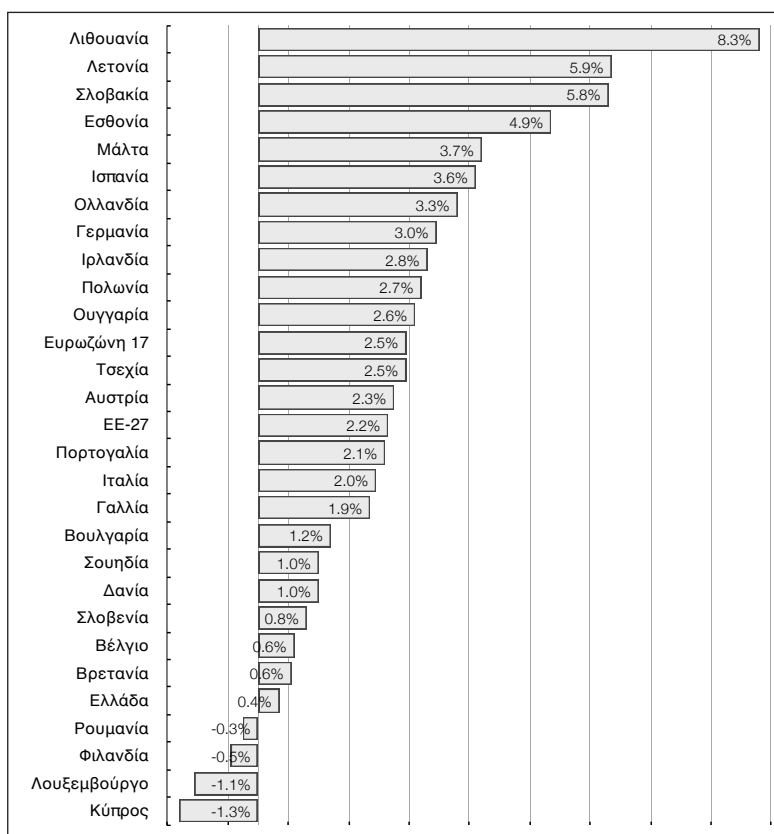
Εξαγωγές και εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών σε σταθερές τιμές (1981-2013)

Πηγή: Ameco Database Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Οι αγορές προορισμού των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας μεγεθύνθηκαν στη διάρκεια της τριετίας 2010-2012 κατά 17,0% (σε όγκο). Εάν η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων που εξαγονται είχε παραμείνει σταθερή, θα αναμέναμε ότι ο όγκος των εξαγωγών θα είχε αυξηθεί κατά το ίδιο ποσοστό. Η αύξησή του όμως κατά την τριετία ανήλθε σε μόλις 5,5%. Υπήρξε επομένως **επιδείνωση** της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων που απευθύνονται στις αγορές του εξωτερικού. **Η εξαγωγική επίδοση** της ελληνικής οικονομίας διορθωμένη με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού³, στη διάρκεια της τριετίας 2010-2012 μειώθηκε σωρευτικά κατά 12,3% (-4,7% το 2010, -4,4% το 2011, -3,7% το 2012) ενώ αναμένεται να αυξηθεί οριακά κατά 1,1% το 2013 (πρόβλεψη Ameco, 3 Μαΐου 2013).

Διάγραμμα 2
Μεταβολές όγκου εξαγωγών και εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ανά χώρα
(μέσος όρος 2012-2013)

Πηγή: Ameco Database Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

3. Ο δείκτης αναφέρεται στο *European Economic Forecast, Spring 2013 (European Economy 2/2013)* της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ως "Export Performance".

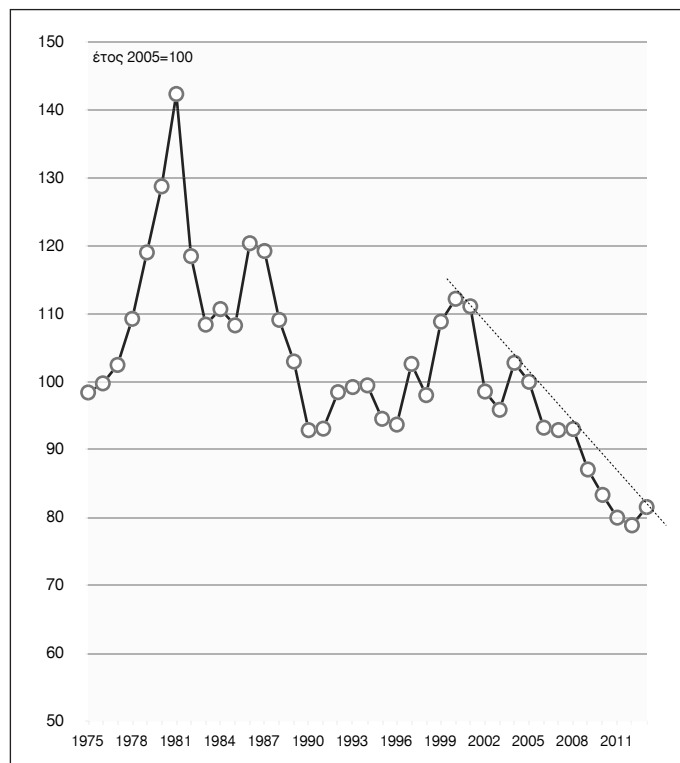
Η μακροχρόνια εξέλιξη των εξαγωγικών επιδόσεων της ελληνικής οικονομίας μετά από διόρθωση με την μεγέθυνση των αγορών προορισμού (ή ισοδύναμα το μερίδιο των εξαγωγών της Ελλάδας στις αγορές προορισμού) αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 3.

Από το Διάγραμμα 3 προκύπτει ότι, οι μακροχρόνιες εξαγωγικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας παρουσιάζουν πλέον εικόνα ιστορικής παρακμής, καθώς ακολουθούν ήδη από το έτος 2002 πτωτική πορεία που συμπληρώνει δώδεκα συναπτά έτη.

Εάν υπήρξε επιτυχία ή αποτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης ως προς την ικανότητά της να αυξήσει τον όγκο των εξαγωγών (αγαθών και υπηρεσιών) πρέπει να το κρίνουμε και από έναν άλλο δείκτη, που είναι η συμβολή των εξαγωγών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ. Η εξέλιξη αυτού του δείκτη αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 4.

Διάγραμμα 3

Εξαγωγική επίδοση της ελληνικής οικονομίας (μερίδιο εξαγωγών Ελλάδας στις αγορές προορισμού, υπολογισμοί σε όγκο, 1975-2013)

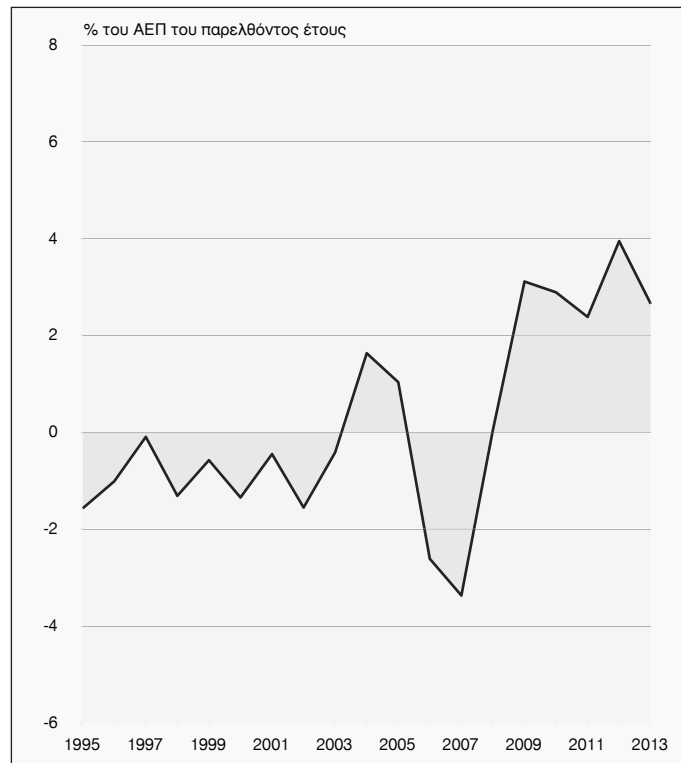
Πηγή: Ameco Database Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στο ΑΕΠ κατά την τελευταία τριετία, όπως παρατηρείται στο Διάγραμμα 4, καθόλου δεν υπερέρχει έναντι της αντίστοιχης συμβολής των ετών 1995-2008. Αντίθετα, είναι σαφώς μικρότερη του μέσου όρου. Επομένως, ο στόχος της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης να δημιουργηθεί ένα εξωστρεφές μοντέλο ανάπτυξης στην Ελλάδα δεν έχει επιτευχθεί. Επομένως, στη διάρκεια της εφαρμογής των μνημονίων όχι μόνο οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών δεν κατέστησαν κινητήριες δυνάμεις της ανάπτυξης, αλλά παρουσίασαν και επιδείνωση ως προς την συμβολή τους στη μεγέθυνση του ΑΕΠ. Η διαπίστωση αυτή ισχύει και για το τρέχον έτος, για το οποίο ακόμη και η μικρή προβλεπόμενη αύξηση της εξαγωγικής επίδοσης κατά +1,1% θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με σκεπτικισμό μετά από τις επανειλημμένες λανθασμένες προβλέψεις των διεθνών οργανισμών που προαναγγέλλουν διαρκώς βελτίωση των εξαγωγικών επιδόσεων (π.χ. για το 2012 η πρόβλεψη των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τον όγκο των εξαγωγών ήταν +0,8% έναντι πραγματοποίησης -2,4%).

Ταυτόχρονα, όμως, με την απογοητευτική πορεία των εξαγωγών και την συνακόλουθη αποτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης παρουσιάζεται και μία αρκετά ταχεία βελτίωση στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών. **Η βελτίωση αυτή οφείλεται αποκλειστικά στην ραγδαία μείωση του όγκου των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, όπως παρατηρείται στο Διάγραμμα 1.**

Η συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στη διαμόρφωση του ΑΕΠ κατά την τελευταία διετία (2012-2013), όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 5, ανήλθε σε περίπου 6,3 εκατοστιαίες μονάδες. Κατά συνέπεια, **η θετική συμβολή του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας στη διαμόρφωση του ΑΕΠ οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στη μείωση των εισαγωγών, η οποία με τη σειρά της οφείλεται στην δραστική περιστολή της εσωτερικής ζήτησης -καταναλωτικής και επενδυτικής.**

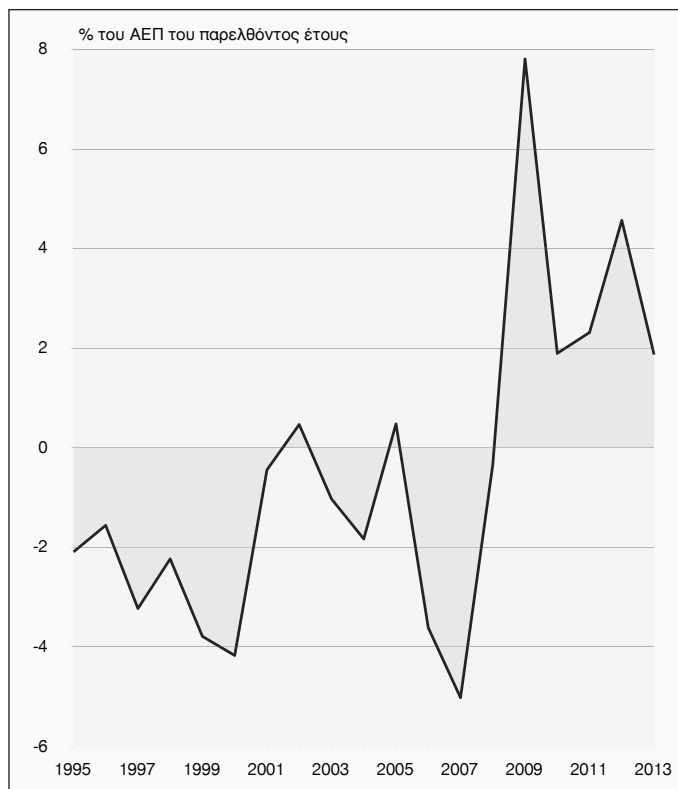
Διάγραμμα 4
Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ
(1995-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Μια τέτοια εξέλιξη, όμως, δύσκολα μπορεί να εκληφθεί ως αλλαγή στη διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας ή ως κάποιο είδος επιτυχίας της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης. Εκτός, βέβαια, εάν αναμένει κάποιος, ότι η παρατεταμένη εσωτερική υποτίμηση θα οδηγήσει σε προσαρμογή των καταναλωτών σε πιο λιτά καταναλωτικά πρότυπα τα οποία θα παγιωθούν, και μέσω αυτών θα επιτευχθεί μονιμότερη μείωση των εισαγωγών. Μια τέτοια εξέλιξη, η οποία θα δημιουργήσει μια νέα κανονικότητα στην οποία οι εργαζόμενοι θα έχουν προσαρμοστεί στην απόλυτη ή την σχετική φτώχεια, προφανώς δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ως πρόοδος.

Διάγραμμα 5
Η συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ (1995-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Επομένως, αντί η προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας να πραγματοποιηθεί με τον τρόπο που προέβλεπε η θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, δηλαδή με αύξηση των εξαγωγών ώστε να μειωθεί το εμπορικό έλλειμμα (αγαθών και υπηρεσιών), να δημιουργηθεί πλεόνασμα και να σταματήσει ο εξωτερικός δανεισμός, να αυξηθεί η εξωτερική ζήτηση και το ΑΕΠ, η προσαρμογή πραγματοποιείται με την περιστολή των εισαγωγών. Αυτό επιτυγχάνεται με την δραματική μείωση της εγχώριας ζήτησης, η οποία έχει οδηγήσει ήδη σε απώλεια του 1/4 του πραγματικού ΑΕΠ της Ελλάδας (2013 έναντι του 2007). **Η μείωση της εσωτερικής ζήτησης** μειώνει τις εισαγωγές, το εμπορικό έλλειμμα, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και τις ανάγκες δανεισμού από το εξωτερικό. Επιπλέον, η μείωση του όγκου των εισαγωγών (κατά 44% μεταξύ 2008 και 2013 έναντι μείωσης 32% της εσωτερικής ζήτησης) αυξάνει το μέρος εκείνο της εσωτερικής ζήτησης που απευθύνεται στους εγχώριους παραγωγούς και συμβάλλει έτσι στην αύξηση του ΑΕΠ (αυτή η θετική επίπτωση της μείωσης των εισαγωγών στο ΑΕΠ αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 5).

Βέβαια, η πολιτική της υποβάθμισης των καταναλωτικών προτύπων, της μείωσης της κατανάλωσης και των εισαγωγών έχει προκαλέσει σοβαρά προβλήματα στη δημοσιονομική πολιτική καθώς η ύφεση και η ανεργία μειώνουν τα δημόσια έσοδα. Τα προβλήματα αυτά αντιμετωπίζονται με μειώσεις των δημοσίων δαπανών, δηλαδή με ακόμη περισσότερη ύφεση και φτώχεια.

Συμπερασματικά, **μια πολιτική της φτώχειας έχει υποκαταστήσει την πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης** επειδή αυτή η τελευταία έχει αποτύχει ως προς την αύξηση των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Όμως, όπως αποδεικνύεται παρακάτω, δεν πρόκειται για μια πολιτική που οδηγεί όλες τις ομάδες του πληθυσμού στην φτώχεια, αλλά τους μισθωτούς, τους άνεργους, τους συνταξιούχους και τις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού.

Η μείωση του ΑΕΠ προέρχεται σε μεγάλο βαθμό από την περιστολή της ιδιωτικής κατανάλωσης. Αυτή επιτυγχάνεται με τέσσερα κύρια εργαλεία: μείωση των μισθών, αύξηση της ανεργίας, μείωση των συντάξεων, αύξηση της φορολογίας, αύξηση της πίεσης στα νοικοκυριά για να ανταποκριθούν στην, μετά την περιστολή και την ανυπαρξία εισοδήματος, αποπληρωμή των δανείων τους.

2.1.1. Η υποβάθμιση της μισθωτής εργασίας

Σύμφωνα με τα στοιχεία της βάσης δεδομένων Ameco της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, **οι μειώσεις των μέσων ονομαστικών αποδοχών ανά μισθωτό** κατά την τετραετία 2010-2013, θα ανέλθουν σωρευτικά σε -16,1%. Οι ονομαστικές αποδοχές περιλαμβάνουν εκτός από τον μισθό και όλα τα άλλα είδη αποδοχών (επιδόματα, μπόνους, υπερωρίες, βάρδιες, απολαβές σε είδος κλπ) καθώς και τις ασφαλιστικές εισφορές εργοδότη και εργαζόμενου, και τις παρακρατήσεις του φόρου εισοδήματος.

Η αγοραστική δύναμη των μέσων ονομαστικών αποδοχών ανά μισθωτό εξαρτάται όμως και από τις μεταβολές των τιμών στα καταναλωτικά είδη. Έτσι, στην μείωση της αγοραστικής δύναμης που προήλθε από τις μικρότερες ονομαστικές αποδοχές προστέθηκε και η μείωση που προήλθε από τις υψηλότερες τιμές. Καθώς η σωρευτική αύξηση του δείκτη τιμών καταναλωτή κατά την τετραετία 2010-2013 θα ανέλθει σε 7,6%, **η σωρευτική μείωση της αγοραστικής δύναμης** των μέσων αποδοχών ανά μισθωτό προσέγγισε το 22,1%.

Οι παραπάνω υπολογισμοί **αφορούν** την απώλεια εισοδήματος ανά μισθωτό κατά μέσο όρο. **Η απώλεια**, όμως, του συνόλου των μισθωτών ως κοινωνική ομάδα, σχετίζεται και με την ανεργία, η οποία αφαιρεί διαθέσιμο εισόδημα από τα νοικοκυριά. Τα ίδια νοικοκυριά πρέπει τώρα να συντηρηθούν με αγοραστική δύναμη που έχει μειωθεί για δύο λόγους: όχι μόνο επειδή η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού (ακριβέστερα των μέσων αποδοχών ανά μισθωτό) έχει μειωθεί αλλά και επειδή εργάζονται λιγότερα μέλη αυτών των νοικοκυριών.

Προκύπτει από τα στατιστικά στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ότι ο αριθμός των απασχολούμενων μισθωτών στη διάρκεια των ετών 2010-2013 μειώθηκε κατά 19,4%. Επομένως, **η αγοραστική δύναμη των αποδοχών του συνόλου των μισθωτών μειώθηκε σωρευτικά, στη διάρκεια της τετραετίας 2010-2013, κατά 37,2%. Επομένως, ο μέσος μισθωτός, πριν φορολογηθεί το εισόδημά του, έχει απολέσει περίπου το 1/4 της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών που είχε το 2009, ενώ οι μισθωτοί ως σύνολο, ως κοινωνική ομάδα, έχουν απολέσει, εξαιτίας και της υψηλής ανεργίας, κατά τι περισσότερο από το 1/3 της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών τους.**

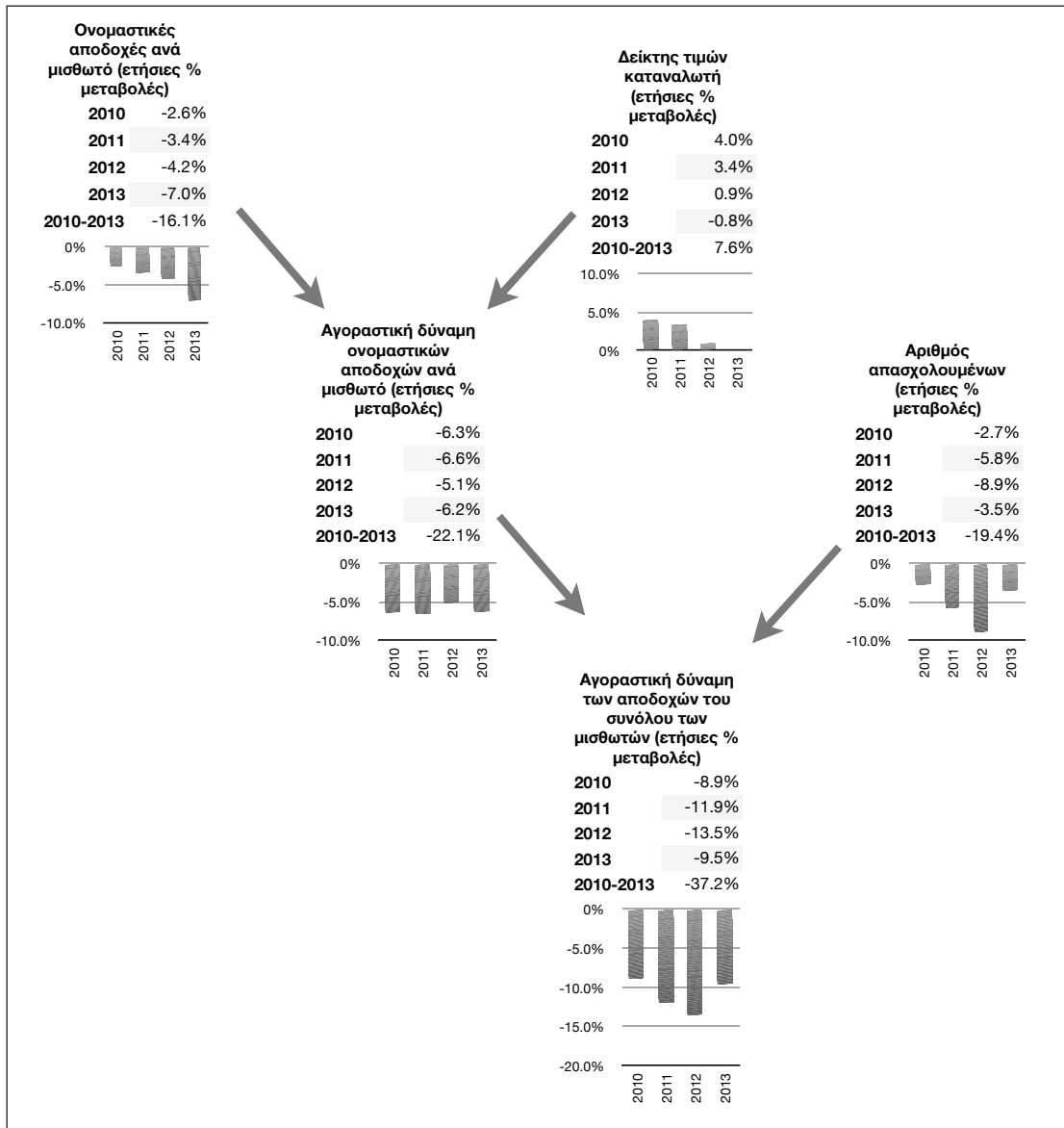
Σε αυτές τις απώλειες, θα πρέπει να προσθέσουμε και τις απώλειες αγοραστικής δύναμης που οφείλονται στην φορολογία και απορρέουν από την ιδιότητα του μισθωτού. Για τις απώλειες αυτές, όμως, τα στατιστικά στοιχεία δεν μας προσφέρουν την δυνατότητα ενός ασφαλούς υπολογισμού. Εάν κάνουμε την υπόθεση ότι η επιπλέον επιβάρυνση αυτή ανέρχεται σε 10% των μικτών αποδοχών για το σύνολο της τετραετίας έναντι του 2009, οι απώλειες ανά μισθωτό ανέρχονται σωρευτικά στο 30%, ενώ για τους μισθωτούς ως κοινωνική ομάδα σε 44%.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κατά το 2014 **θα μειωθεί περαιτέρω η μέση αγοραστική δύναμη των αποδοχών των μισθωτών κατά 1,1%.** Από αυτό θα πρέπει να αφαιρέσουμε την αύξηση της απασχόλησης 0,6% αλλά και να προσθέσουμε τις νέες φορολογικές επιβαρύνσεις που απορρέουν από την ιδιότητα του μισθωτού. Ωστόσο, σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΟΟΣΑ, η ύφεση της ελληνικής οικονομίας θα συνεχιστεί και για έβδομο έτος, και το 2014 το ΑΕΠ θα συρρικνωθεί κατά 1,2%, κατά 2%-2,5% (INE), έναντι ανάπτυξης 0,6% που προβλέπει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Εάν πραγματοποιηθούν οι λιγότερο αισιόδοξες προβλέψεις του ΟΟΣΑ για το επόμενο έτος, **το 2014 οι μισθωτοί στο σύνολό τους, δηλαδή ως κοινωνική ομάδα, θα έχουν απολέσει το περίπου το 50% της αγοραστικής δύναμης που είχαν το 2009.** Δικαιολογημένα, λοιπόν, μπορούμε να αναφερόμαστε στην ασκούμενη οικονομική πολιτική ως **πολιτική υποβάθμισης της μισθωτής εργασίας.**

Στο Διάγραμμα 6 αποτυπώνονται αναλυτικά οι υπολογισμοί της συνολικής μείωσης των εισοδημάτων από μισθωτή εργασία πριν την φορολόγηση του εισοδήματος.

Διάγραμμα 6

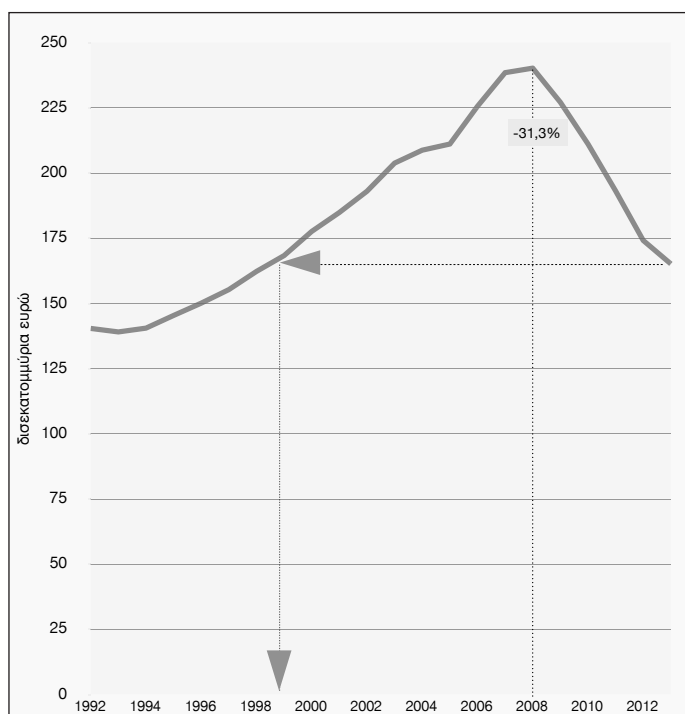
Η συνολική μείωση των εισοδημάτων από μισθωτή εργασία πριν από τον φόρο εισοδήματος

2.1.2. Η δυναμική της πολιτικής της υποβάθμισης

Η ραγδαία μείωση της ζήτησης των ετών 2009-2013, ήταν η αφετηρία μιας διαδικασίας που υποτίθεται ότι θα οδηγούσε την ελληνική οικονομία σε αναδιάρθρωση και σε τροχιά ανάπτυξης. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 7, η πτώση της εγχώριας ζήτησης από το 2009 και μετά είναι δραματική και ανήλθε συνολικά σε 31,3%. Το επίπεδο της εγχώριας ζήτησης έχει πλέον επιστρέψει 14 χρόνια πριν, στο επίπεδο του 1999.

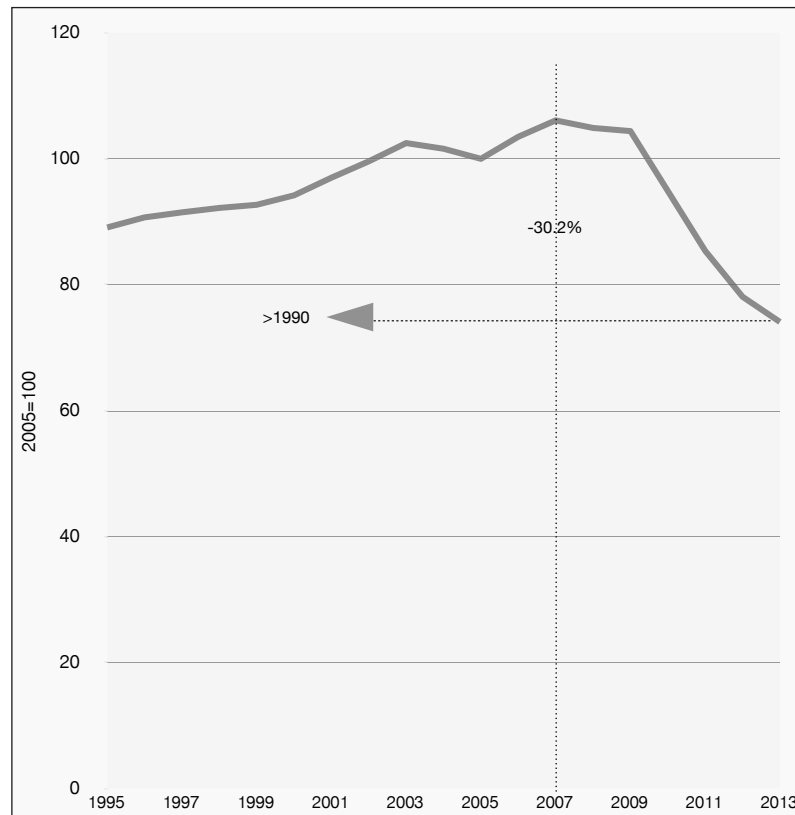
Διάγραμμα 7
Η εγχώρια ζήτηση σε τιμές 2005 (1992-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

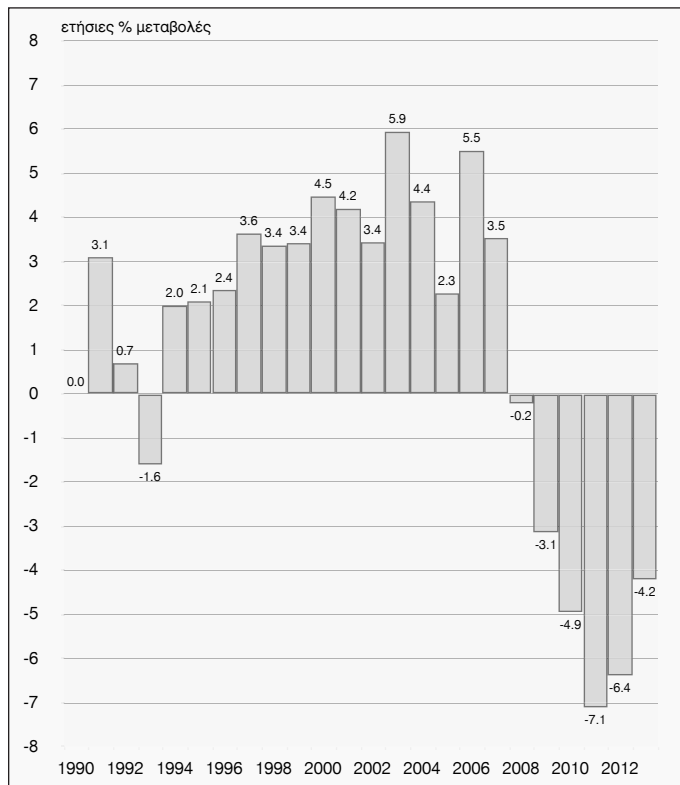
Εξίσου δραματική είναι η μείωση που παρουσιάζει η εγχώρια ζήτηση στην Ελλάδα συγκρινόμενη με άλλες χώρες (Διάγραμμα 8). Έναντι των 36 κυριότερων ανταγωνιστριών χωρών, οι οποίες είναι οι 36 πλέον προηγμένες χώρες, η εγχώρια ζήτηση στην Ελλάδα υποχώρησε κατά 30,2% το 2009-2013 επαναφέροντας τον σχετικό δείκτη σε επίπεδα χαμηλότερα από τα αντίστοιχα του 1990. Η αύξηση της εγχώριας ζήτησης στην Ελλάδα, όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 8, κατά τα έτη 1995-2009 ήταν ταχύτερη από ό,τι στις 36 κυριότερες ανταγωνίστριες χώρες. Αυτή η ταχύτερη μεγέθυνση της εσωτερικής ζήτησης στην Ελλάδα απετέλεσε τότε και τον κινητήρα της πραγματικής σύγκλισης προς τις πιο αναπτυγμένες χώρες.

Διάγραμμα 8
Η εγχώρια ζήτηση σε τιμές 2005 έναντι 36 προηγμένων χωρών (1995-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 9 Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε σταθερές τιμές (1990-2013)

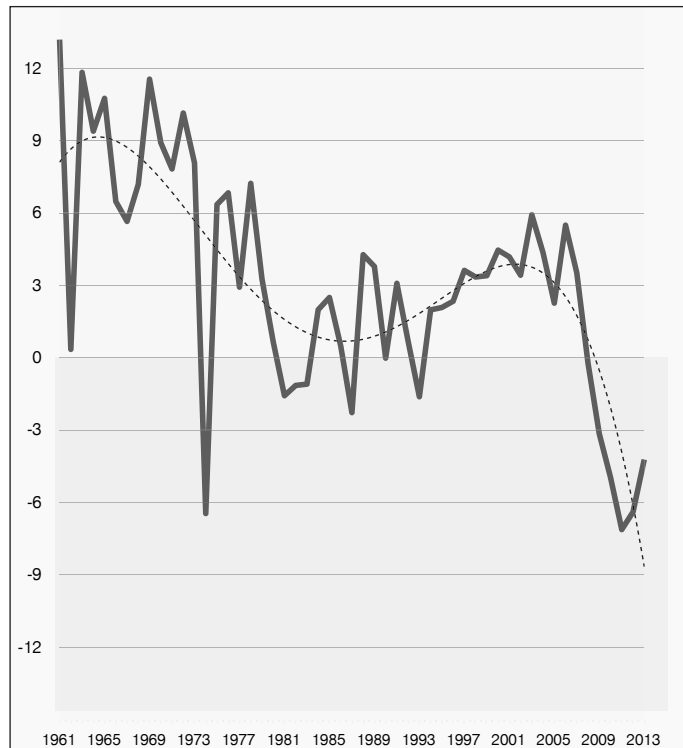

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Αντίθετα, η μείωση της ζήτησης των τελευταίων ετών πυροδότησε μια διαδικασία πραγματικής απόκλισης, η οποία, στα πλαίσια της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης θεωρείται, από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής, ότι αποτελεί βαρύ πλην όμως αναγκαίο τίμημα που πρέπει να καταβληθεί προκειμένου να αποκατασταθεί η μειωμένη ανταγωνιστικότητα της χώρας. Χαρακτηριστική από την άποψη αυτή είναι η ενδιάμεση έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος (Μάιος 2013) που θεωρεί ότι η βαθιά ύφεση, η αύξηση της ανεργίας και η μείωση των εισοδημάτων των τελευταίων ετών οδήγησαν σε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και σε αύξηση των εξαγωγών. Ωστόσο, όπως αποδείχθηκε παραπάνω, πρόκειται για κατά φαντασίαν εξαγωγικές επιτυχίες μίας πολιτικής που έχει υποβαθμίσει σοβαρά τους παραγωγικούς πόρους της χώρας. **Η μεγάλη μείωση της ζήτησης** οδηγεί σε δραματική μείωση του ΑΕΠ, το οποίο προσαρμόζεται στη ζήτηση στη βραχυχρόνια διάρκεια, έτσι ώστε μετά από κάθε νέα μείωση της ζήτησης, η οικονομία μεταβαίνει σε κατάσταση ακόμη βαθύτερης ύφεσης. Η παραγωγή προσαρμόζεται στις διακυμάνσεις της ζήτησης στην βραχυχρόνια διάρκεια, σε αντίθεση με τους μισθούς και τις τιμές που προσαρμόζο-

νται στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια (μια αρχική μείωση της ζήτησης και της παραγωγής αντανακλάται στις μεταβολές των μισθών και των τιμών διαδοχικών ετών). **Η μείωση του ΑΕΠ**, που παρατηρείται στο Διάγραμμα 9, ανέρχεται σωρευτικά για την πενταετία 2009-2013 σε 23,2%.

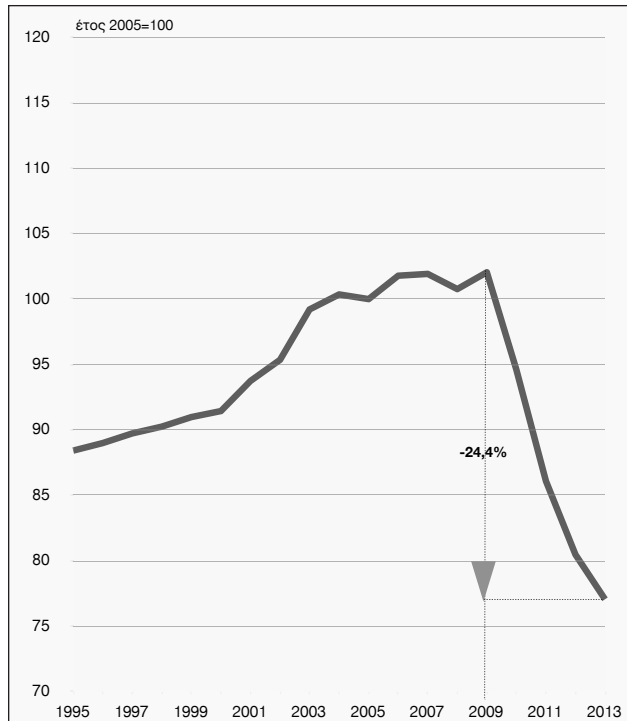
Διάγραμμα 10
Ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ σε σταθερές τιμές (1961-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Για το 2014, η πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το ΑΕΠ ανέρχεται σε +0,6% και του ΟΟΣΑ σε -1,2%. Εάν επαληθευτεί η πρόβλεψη του ΟΟΣΑ, η χώρα θα έχει απολέσει, τον Δεκέμβριο του 2014, το 1/4 του προϊόντος της (σε όγκο). Σε μακροχρόνια οπτική (Διάγραμμα 10) η μείωση του προϊόντος εμφανίζεται ως η μεγαλύτερη και διαρκέστερη μείωση της μεταπολεμικής περιόδου, με χαρακτηριστικά πλέον ιστορικής παρακμής.

Διάγραμμα 11
ΑΕΠ σε σταθερές τιμές προς το ΑΕΠ 36 προηγμένων χωρών (1995-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

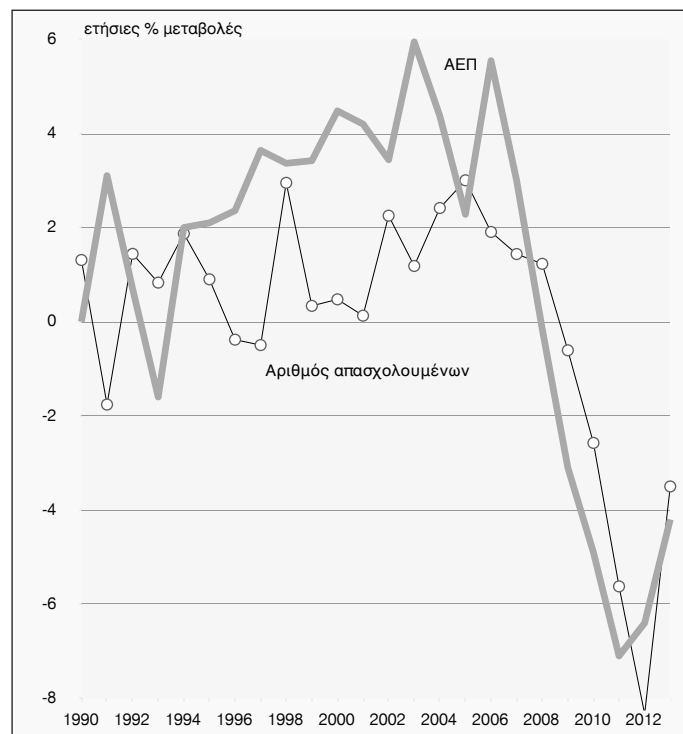
Σύμφωνα με το Διάγραμμα 11, η σωρευτική μείωση του ΑΕΠ για τα έξι έτη ύφεσης (2008-2013), συγκρινόμενη με την αντίστοιχη μεταβολή στις 36 πιο προηγμένες χώρες του κόσμου, ανέρχεται σε περίπου 25%. **Η πραγματική απόκλιση της ελληνικής οικονομίας** από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει ήδη ακυρώσει την πορεία πραγματικής σύγκλισης που είχε πραγματοποιηθεί κατά τα έτη 1995-2007.

Η εσωτερική υποτίμηση, με την ύφεση που προκαλεί η μείωση της εγχώριας ζήτησης, αποσκοπεί στη μετατροπή του συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ επιχειρήσεων και εργαζομένων: Στο νέο μειωμένο επίπεδο παραγωγής και αυξημένης ανεργίας, τα συνδικάτα και γενικότερα οι εργαζόμενοι έχουν απολέσει μεγάλο μέρος από την διαπραγματευτική τους ισχύ. Το μέγεθος αυτής της απώλειας εξαρτάται από το ύψος του ποσοστού ανεργίας και από τις αλλαγές στα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας. Για αυτούς τους λόγους, η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης περιλαμβάνει μια «διαρθρωτική πολιτική» «απελευθέρωσης» της αγοράς εργασίας και αποδιάρθρωσης των θεσμών της που αποκρυσταλλώνουν τον παρελθόντα συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ επιχειρήσεων και εργαζομένων. Επιπρόσθετα,

η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης χρησιμοποιεί την αύξηση της ανεργίας για να προκαλέσει την μείωση των αποδοχών των εργαζομένων στον ιδιωτικό τομέα.

Τα αποτελέσματα αυτής της πολιτικής στην απασχόληση και στο ποσοστό ανεργίας ήταν εντυπωσιακά: Κατά τα έτη 2010-2013, ο αριθμός των απασχολούμενων μειώθηκε κατά 18,6% (περίπου 900.000 άτομα) ως επακόλουθο της μείωσης του προϊόντος, όπως εξάλλου είχε προβλέψει από το 2010 το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, αφού οι δύο μεταβλητές παρουσιάζουν πάντοτε ισχυρή συσχέτιση. Ωστόσο, η μείωση του αριθμού των απασχολούμενων ανήλθε σε 18,6% έναντι 20,8% του ΑΕΠ. Το υπόλοιπο περίπου 2,2% της μείωσης του προϊόντος προήλθε από την μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας.

Διάγραμμα 12
ΑΕΠ και αριθμός απασχολούμενων (1990-2013)

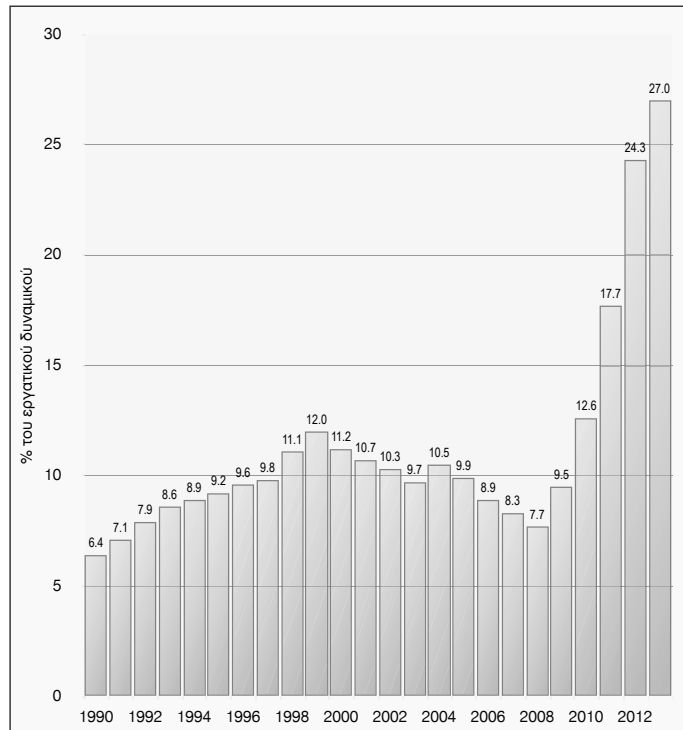
Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ και Ameco Database.

Κατά την εξαετή περίοδο της ύφεσης (2008-2013), η μείωση του όγκου της παραγωγής κατά 23,5% συνοδεύτηκε από μείωση της απασχόλησης 18,2%. Αυτό αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι η μείωση του όγκου της παραγωγής κατά την συγκεκριμένη περίοδο προκάλεσε αύξηση του αργούτος παραγωγικού δυναμικού η οποία όμως

δεν συνοδεύεται από την ανάλογη μείωση της απασχόλησης. Θα πρέπει να αποδώσουμε αυτές τις εξελίξεις στο γεγονός ότι **στις σύγχρονες τεχνολογικές συνθήκες** μια μεγάλη πλέον μερίδα των εργαζομένων αποτελεί έναν πυρήνα απασχολουμένων των οποίων η εργασία είναι απαραίτητη για την παραγωγή είτε μεγάλου, είτε μικρού όγκου προϊόντος. Για τον λόγο αυτόν, η παραγωγικότητα της εργασίας περιλαμβάνει μια κυκλική συνιστώσα, με την έννοια ότι η οριακή παραγωγικότητα είναι αυξημένη όταν ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού είναι μικρός και αντιστρόφως. Για τους λόγους αυτούς, **η θεαματική μείωση** του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, κατά την εξαετία 2008-2013, συνοδεύεται από συγκριτικά μικρότερη μείωση του αριθμού των απασχολούμενων (Διάγραμμα 12) και ταυτόχρονη μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας κατά 6,5% (Διάγραμμα 16).

Η μείωση της απασχόλησης στη διάρκεια της ύφεσης μετατράπηκε σε κατακόρυφη αύξηση του ποσοστού ανεργίας (Διάγραμμα 13) σε διψήφια ποσοστά. Η πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τον μέσο όρο του 2013 ανέρχεται σε 27,0%, του ΟΟΣΑ σε 27,8% και του ΙΝΕ σε 29%-30%. Αξιοσημείωτη, ωστόσο, είναι η συνεχής αστοχία στις προβλέψεις των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής όσον αφορά την σοβαρότητα του προβλήματος της ανεργίας κατά τη διάρκεια εφαρμογής της εσωτερικής υποτίμησης, με αποτέλεσμα να υποτιμούν διαρκώς το ποσοστό ανεργίας στις προβλέψεις τους.

Διάγραμμα 13
Ποσοστό ανεργίας (άνεργοι % του εργατικού δυναμικού) (1990-2013)

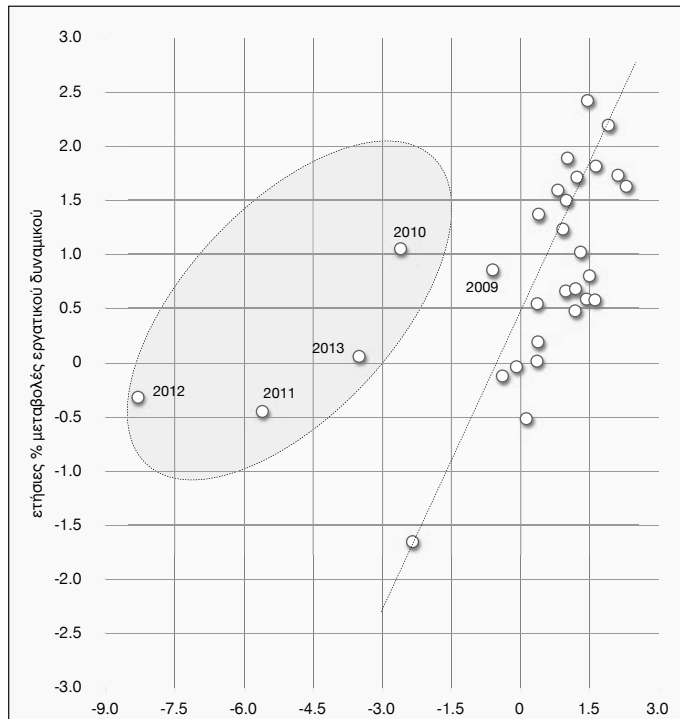

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ

Η αύξηση του ποσοστού ανεργίας από το 7,7% στο 27,0% μέσα στην πενταετία 2009-2013, δεν οφείλεται μόνο στη μείωση του αριθμού των απασχολουμένων, αλλά και στην σταθεροποίηση του εργατικού δυναμικού, δηλαδή του αριθμού των ατόμων που έχουν ηλικία 15 έως 64 ετών και συμμετέχουν στην αγορά εργασίας (είτε δηλαδή έχουν απασχόληση είτε αναζητούν ενεργητικά εργασία). Κατά την πενταετία 2009-2013, το εργατικό δυναμικό της Ελλάδας αυξήθηκε αθροιστικά κατά 1,2%. Η εξέλιξη αυτή ανατρέπει την ισχυρή στατιστική συσχέτιση που παρουσίαζαν κατά το παρελθόν οι ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές της απασχόλησης και του εργατικού δυναμικού (Διάγραμμα 14). Η συσχέτιση αυτή εξέφραζε το γεγονός ότι πριν την κρίση, οι αυξήσεις της απασχόλησης προκαλούσαν συστηματικά αυξήσεις του εργατικού δυναμικού επειδή οι αυξανόμενες ευκαιρίες απασχόλησης προσελκύουν εργατικό δυναμικό στην αγορά εργασίας, και αντιστρόφως, οι μειώσεις της απασχόλησης προκαλούσαν αποθάρρυνση και απόσυρση στον μη ενεργό πληθυσμό. Κατά τα έτη 2009-2013, οι μεγάλες μειώσεις της απασχόλησης δεν συνοδεύτηκαν από μειώσεις του εργατικού δυναμικού επειδή μειώθηκε δραματικά η αγοραστική δύναμη των μισθών με αποτέλεσμα τα νοικοκυριά των μισθωτών να αναζητούν περισσότερη

απασχόληση προκειμένου να αναπληρώσουν το χαμένο εισόδημα που προκαλεί η εσωτερική υποτίμηση.

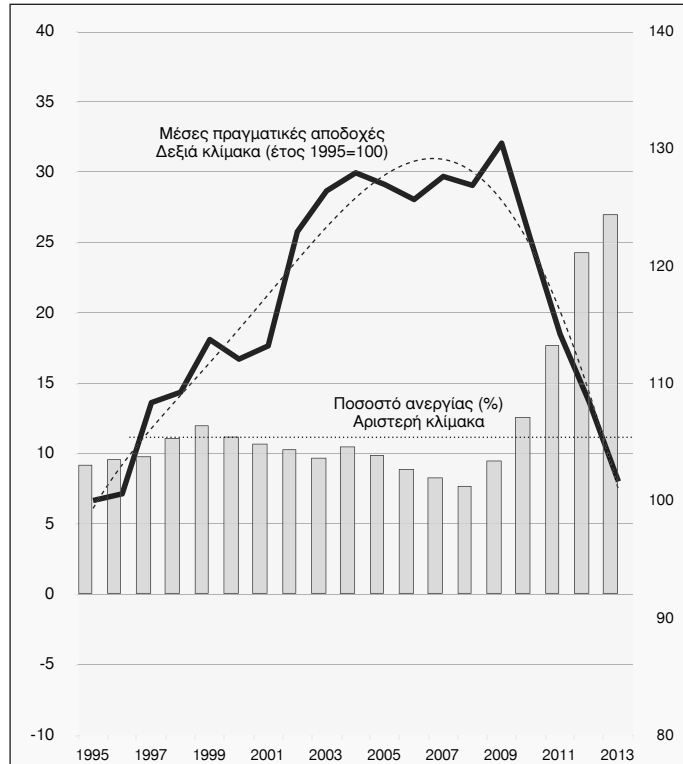
Διάγραμμα 14
Μεταβολές απασχόλησης και εργατικού δυναμικού (1983-2011)

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΣΥΕ.

Σχετικά με τη φάση εκκίνησης της διαδικασίας της **εσωτερικής υποτίμησης** μπορούμε επομένως **να συνοψίσουμε** ως εξής: η ασκούμενη δημοσιονομική πολιτική οδήγησε σε μειώσεις στην εγχώρια ζήτηση, στο ΑΕΠ, στον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, την παραγωγικότητα και την απασχόληση, ενώ αντίθετα οδήγησε το ποσοστό ανεργίας σε δραματικά επίπεδα. Η μείωση του αριθμού απασχολουμένων έχει επιφέρει επιπλέον μείωση της συνολικής ζήτησης εξαιτίας της απώλειας εισοδήματος των ανέργων. Στη συνέχεια, στο χαμηλότερο επίπεδο χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και αύξησης της ανεργίας, που προκλήθηκε με εργαλείο τη δημοσιονομική πολιτική, άρχισε η μείωση των μισθών στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας. Η αύξηση του ποσοστού ανεργίας αυξάνει την πίεση που ασκείται επί των μισθών καθώς μετατρέπει τον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων.

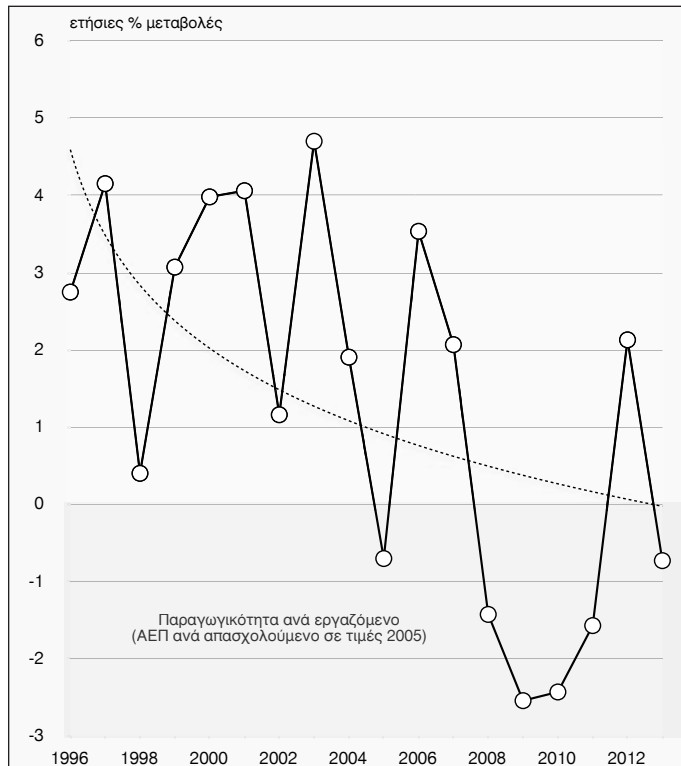
Διάγραμμα 15
Πραγματικές μέσες αποδοχές και ποσοστό ανεργίας (1995-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Όπως δείχνει το Διάγραμμα 15, η επίπτωση της ανεργίας επί των πραγματικών μισθών είναι μεγάλη: Η δραματική άνοδος του ποσοστού ανεργίας κατά την πενταετία 2009-2013 (σε συνδυασμό βέβαια με τη διοικητική μείωση των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων) έχει προκαλέσει μείωση του μέσου πραγματικού μισθού κατά 20,0%. Ωστόσο, η πλήρης προσαρμογή των μισθών και των τιμών στο νέο χαμηλότερο σημείο στο οποίο βρίσκονται η ζήτηση, η παραγωγή και η απασχόληση, πραγματοποιείται μεσοπρόθεσμα και ως εκ τούτου θα έπρεπε να αναμένουμε περαιτέρω μείωση των πραγματικών μισθών ακόμη και εάν δεν αυξανόταν ακόμη περισσότερο το ποσοστό ανεργίας.

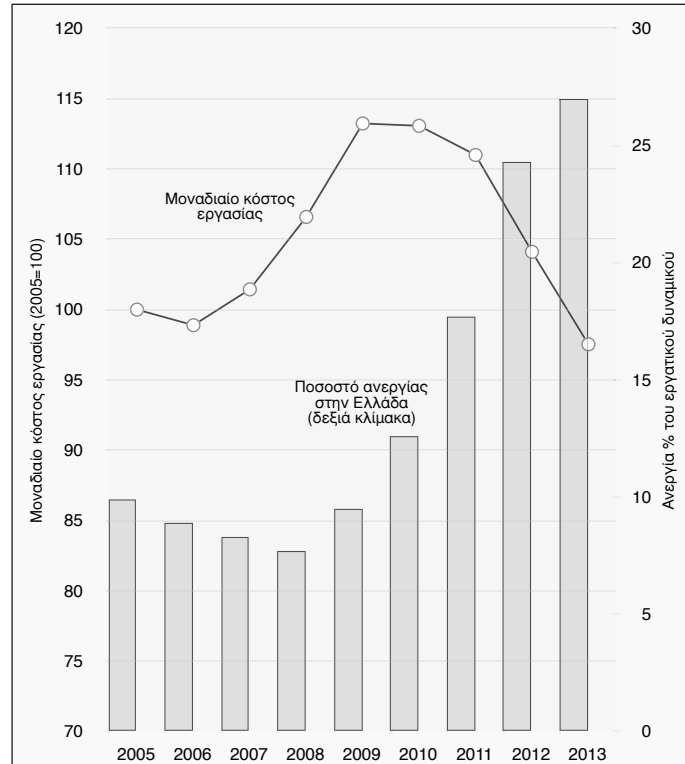
Διάγραμμα 16
Μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας (1995-2013)

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 16, από το 2008, με την **είσοδο της ελληνικής οικονομίας στην ύφεση**, η παραγωγικότητα υποχώρησε μαζί με τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και την συρρίκνωση του αποθέματος παγίου κεφαλαίου, και μειώθηκε σωρευτικά, στην εξαετία 2008-2013, κατά 6,5%. Ως αποτέλεσμα, στο τέλος του 2013 είχε επανέλθει στο επίπεδο του 2003. **Η παραγωγικότητα της εργασίας** εξαρτάται βραχυπρόθεσμα από τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και μεσοπρόθεσμα από τις καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου. **Η ύφεση** έχει αρνητικά αποτελέσματα, τόσο επί του βαθμού χρησιμοποίησης όσο και επί των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, καθώς προκαλεί συστολή της οικονομικής δραστηριότητας και πτώση της κερδοφορίας εξαιτίας της πτώσης των πωλήσεων (και παρά το γεγονός ότι μειώθηκαν οι μισθοί). Έτσι, κατά την πενταετία 2009-2013, **όταν αυξήθηκε θεαματικά το αργούν παραγωγικό δυναμικό και οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου κατέστησαν αρνητικές** (υπήρξε δηλαδή αποεπένδυση, με την έννοια ότι μειώθηκε το καθαρό κεφαλαιακό απόθεμα της χώρας), η παραγωγικότητα μειώθηκε. Αυτό είχε επίπτωση στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος.

Διάγραμμα 17
Μοναδιαίο κόστος εργασίας και ποσοστό ανεργίας (2005-2013)

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος ισούται με τον λόγο των μέσων ονομαστικών ακαθάριστων αποδοχών ανά απασχολούμενο προς το επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας. Επομένως, για **να μειωθεί** το μοναδιαίο κόστος εργασίας θα πρέπει η μείωση των μέσων ονομαστικών αποδοχών να είναι μεγαλύτερη από τη μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας. Με άλλα λόγια, θα πρέπει **η ύφεση** να έχει προκαλέσει αύξηση στο ποσοστό ανεργίας και συνακόλουθα μείωση των μέσων αποδοχών της εργασίας σε τέτοιο μέγεθος ώστε να υπερκαλύπτει την αρνητική επίπτωση που έχει η μείωση της κλίμακας παραγωγής στην παραγωγικότητα της εργασίας.

Κατά την τετραετία 2010-2013, οι μέσες ονομαστικές αποδοχές ανά απασχολούμενο μειώθηκαν κατά 16,1% έναντι του 2009 υπό την πίεση της ανεργίας και των διαρθρωτικών αλλαγών στην αγορά εργασίας, ενώ η παραγωγικότητα της εργασίας μειώθηκε κατά 2,6% εξαιτίας της μείωσης του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού. Ως αποτέλεσμα, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, που είναι ο λόγος τους, μειώθηκε κατά 13,9% (Διάγραμμα 17).

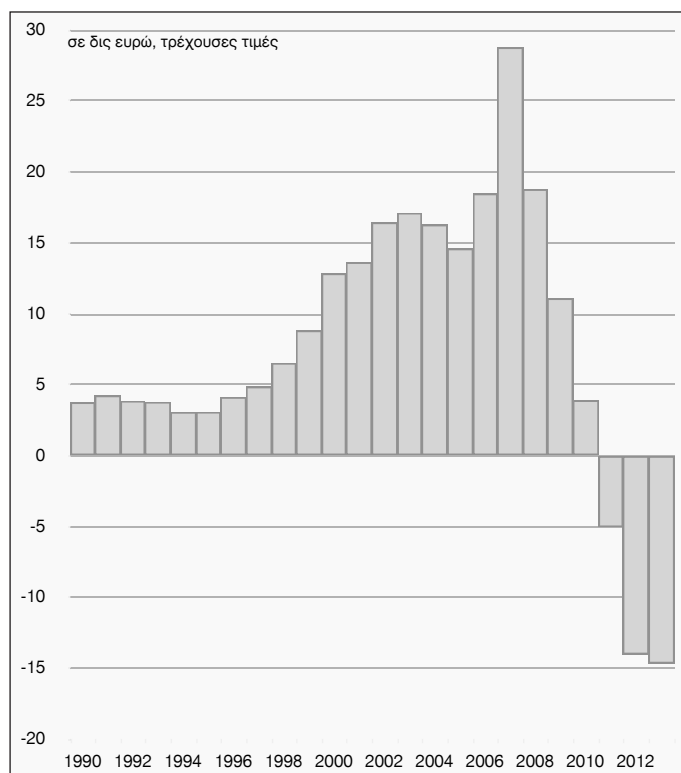
Όσον αφορά το 2014, καθώς συνεχίζεται η ίδια οικονομική και «διαρθρωτική πολιτική» (μείωση μισθού και επιδομάτων, απονέκρωση των κλαδικών συλλογικών συμβάσεων και λοιπές πρόνοιες των μνημονίων) η περαιτέρω μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας αναμένεται να είναι σημαντική (1,5% σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που συνήθως υποεκτιμούν τις επιπτώσεις της ύφεσης).

Εξαιτίας αυτών των εξελίξεων, **η προς τα πάνω απόκλιση** των ετών 2003-2009 στο μοναδιαίο κόστος εργασίας της Ελλάδας έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27, όχι μόνο έχει εξαλειφθεί αλλά έχει μετατραπεί και σε σημαντική απόκλιση προς τα κάτω. **Η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας** έναντι των 36 κυριότερων ανταγωνιστριών χωρών ανέρχεται ήδη σε 19,2% έναντι του 2009. Από την άποψη, επομένως, της μείωσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας, η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης έχει «επιτύχει» με την επιλογή της πλήρους απαξίωσης της εργασίας. Εντούτοις, δεν παρουσιάζεται ανάλογη επιτυχία όσον αφορά τις τιμές των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Πράγματι, στο Διάγραμμα 17 φαίνεται η επίπτωση του ποσοστού ανεργίας στην εξέλιξη του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος: η μείωση της ανεργίας από τα σχετικά υψηλά επίπεδα των ετών 1998-2001, στο χαμηλό ποσοστό του 2008 (7,7%) είχε επιδράσει αυξητικά στο μοναδιαίο κόστος. Πρόκειται για την περίοδο κατά την οποία είχαν ήδη αρχίσει να επιβραδύνονται η παραγωγικότητα της εργασίας και οι παραγωγικές επενδύσεις, και η ελληνική οικονομία να μεγεθύνεται σε συνθήκες υπερθέρμανσης. **Η αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας της Ελλάδας** έναντι της ζώνης του ευρώ στη δεκαετία του 2000 οφείλεται στην επιβράδυνση της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα μετά το 2003 (η οποία με τη σειρά της ανάγεται στο γεγονός ότι η ανάπτυξη βασίστηκε τότε στην ιδιωτική κατανάλωση και στην οικοδομή και όχι στις παραγωγικές επενδύσεις) και στην ταυτόχρονη αύξηση των αμοιβών εργασίας που επηρεάζονταν από την πτώση του ποσοστού ανεργίας. Ενώ, δηλαδή, η ανάπτυξη της τετραετίας 2005-2008 μείωσε το ποσοστό ανεργίας και ευνόησε έτσι τις αυξήσεις των ονομαστικών μισθών, **η ανάπτυξη** αυτή δεν πραγματοποιήθηκε με ένταση της προσπάθειας σε παραγωγικές επενδύσεις ώστε να αυξηθεί η παραγωγικότητα της εργασίας. **Το μοναδιαίο κόστος εργασίας** είναι ο λόγος των μέσων ακαθάριστων ετήσιων αποδοχών (με άλλα λόγια, η μέση ονομαστική αμοιβή) προς την παραγωγικότητα της εργασίας. Ο τύπος της ανάπτυξης της τετραετίας 2005-2008 ήταν τέτοιος που ευνοούσε την αύξηση του αριθμητή χωρίς να διασφαλίζει την αναλογική αύξηση του παρονομαστή. Από το 2009, η κατάσταση αυτή αντιστράφηκε και η αλματώδης αύξηση του ποσοστού ανεργίας, σε συνδυασμό με την αποδιάρθρωση των θεσμών της αγοράς εργασίας που προστατεύουν τους εργαζόμενους από την ισχύ των επιχειρήσεων, οδηγούν σε ταχύτατη μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, ιδιαίτερα κατά το 2012-2013 όταν το ποσοστό ανεργίας υπερέβη το 20% και οι κυβερνήσεις θεσμοθέτησαν θεαματικές αλλαγές στο σύστημα των εργασιακών σχέσεων στον ιδιωτικό τομέα.

Μια από **τις επιπτώσεις** της συρρίκνωσης της ζήτησης και του προϊόντος είναι η διαδικασία της αποεπένδυσης. Πρόκειται για **μείωση** του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού, δηλαδή του καθαρού αποθέματος παγίου κεφαλαίου της ελληνικής οικονομίας. Οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, όμως, είναι αυτές που φέρνουν μέσα στην παραγωγική διαδικασία τις νέες τεχνολογίες και τις νέες μορφές οργάνωσης της παραγωγής. Είναι εύλογο να αναμένουμε, λοιπόν, ότι **η μείωσή τους θα επιδράσει αρνητικά στην παραγωγικότητα της εργασίας**.

Η εξέλιξη των καθαρών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου της ελληνικής οικονομίας αποτυπώνονται στο Διάγραμμα 18. Η **αποεπένδυση** επήλθε κατά την τελευταία τριετία (2011-2013) όταν οι καθαρές επενδύσεις κατέστησαν αρνητικές και υπήρξε παύση λειτουργίας πολλών επιχειρήσεων των οποίων το απόθεμα παγίου κεφαλαίου απωλέσθηκε οριστικά.

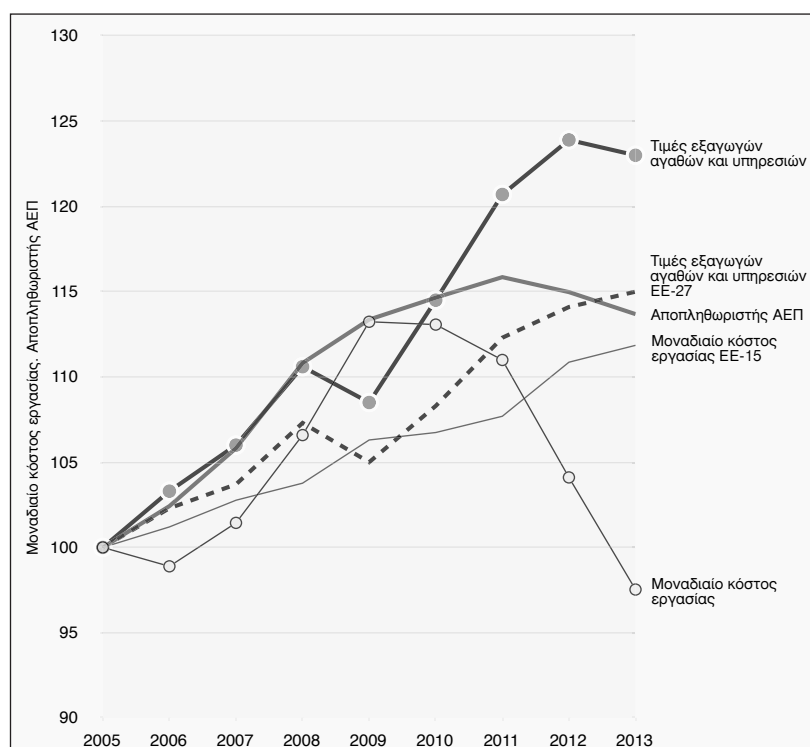
Διάγραμμα 18
Καθαρές ιδιωτικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (1990-2013)

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η μείωση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου συμβάλλει βέβαια και στην περαιτέρω **συρρίκνωση της εσωτερικής ζήτησης** από κοινού με την μείωση των μισθών και συντάξεων, των δημοσίων επενδύσεων, της δημόσιας κατανάλωσης και όλων γενικά των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης, παρασύροντας **την ελληνική οικονομία** σε διαδοχικές μειώσεις της παραγωγής, των οποίων το υποτιθέμενο όριο θα ήταν μια τόσο μεγάλη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής των εξαγωγών που θα επέτρεπε στην εξωτερική ζήτηση να μετατραπεί σε νέα κινητήρια δύναμη της ελληνικής οικονομίας. **Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας** υποτίθεται ότι θα επέλθει από την μετακύλιση των μειώσεων του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στις τιμές των εξαγωγών. Αυτό, όμως, δεν συμβαίνει, και οι μεταβολές των τιμών στην πραγματικότητα δεν ισοούνται προς τις μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας:

Διάγραμμα 19
Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και τιμές στην Ελλάδα και στην ΕΕ
(2005-2013)

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Οι επιχειρήσεις, σύμφωνα με την **ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης**, θα έπρεπε να αντιδράσουν στην μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας με μείωση των τιμών τους, διατηρώντας σταθερά τα περιθώρια κέρδους ή ακόμη και μειώνοντάς τα, αφού υποτίθεται ότι στο υψηλότερο επίπεδο αργούργου παραγωγικού δυναμικού που διαθέτουν έχει αποδυναμωθεί η ισχύς του στις αγορές προϊόντων με αποτέλεσμα να έχουν μικρότερη δυνατότητα να αυξήσουν τις τιμές τους. Στη συνέχεια, θα έπρεπε, σύμφωνα με την ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, να υπάρξει μείωση του δείκτη τιμών καταναλωτή κατά την αναλογία στην οποία εισέρχονται στην ιδιωτική κατανάλωση τα εγχώρια προϊόντα. Με αμετάβλητες τις τιμές των εισαγωγών και τους έμμεσους φόρους, ο δείκτης τιμών καταναλωτή θα έπρεπε να μειωθεί, αν και λιγότερο από όσο οι εγχώριες τιμές εξαιτίας της συμμετοχής των εισαγομένων προϊόντων στην εγχώρια δαπάνη. Αυτό θα μπορούσε να προκαλέσει, θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, μια αύξηση του πραγματικού μισθού, η οποία θα καθιστούσε εφικτή μια περαιτέρω μείωση του ονομαστικού μισθού. Θα είχε εγκατασταθεί, έτσι, μια καθοδική σπείρα μισθών και τιμών. Οι εξελίξεις αυτές θα έπρεπε, σύμφωνα με την κυρίαρχη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης, να οδηγήσουν σε αύξηση της εξωτερικής ζήτησης: Επειδή οι εγχώριες τιμές θα μειώνονταν διαρκώς έναντι των τιμών των εισαγομένων προϊόντων, θα αυξανόταν σταδιακά η ανταγωνιστικότητα τιμής. Ως αποτέλεσμα της πραγματικής υποτίμησης θα αυξάνονταν οι εξαγωγές, ενώ οι εισαγωγές θα μειώνονταν επειδή θα υπήρχε, πρώτον, μειωμένη εσωτερική ζήτηση, και δεύτερον, αυξημένη ανταγωνιστικότητα τιμής. Θα είχε αυξηθεί έτσι η εξωτερική ζήτηση, και θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, θα μειωνόταν η ανεργία και θα αυξανόταν το ΑΕΠ. Η διαδικασία αυτή, της αλληλεπίδρασης του εξωτερικού εμπορίου με τους μισθούς και τις τιμές θα οδηγούσε, θεωρώντας ότι το σύστημα δεν δέχεται άλλες εξωτερικές διαταραχές, σε μακροχρόνια ισορροπία: καθώς θα αυξανόταν σταδιακά η εξωτερική ζήτηση, θα ακολουθούσε και η εσωτερική ζήτηση, και στο τέλος της προσαρμογής, ο δείκτης της ανταγωνιστικότητας τιμής θα είχε οδηγήσει την οικονομία στο μακροχρόνιο σημείο ισορροπίας της.

Η ελληνική οικονομία, όμως, δεν ακολούθησε την πορεία που προβλέπει η ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης: Η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 19, μετατράπηκε σε οριακή μόνον μείωση των τιμών (αποπληθωριστής του ΑΕΠ, τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών): Η σωρευτική μείωση του αποπληθωριστή του ΑΕΠ κατά τα έτη 2012-2013 ανήλθε σε 1,9% μετά από αύξηση 2,1% το 2010-2011, ενώ οι τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών αυξήθηκαν με εξαίρεση το 2013 όταν παρουσίασαν οριακή μείωση (Διάγραμμα 19). Έναντι των 36 ανταγωνιστριών χωρών, κατά τα έτη 2010-2013, το μοναδιαίο κόστος εργασίας μειώθηκε κατά 19,4% (σε κοινό νόμισμα) ενώ ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ κατά 8,4% και οι τιμές εξαγωγών κατά 0,5%. Επομένως, η

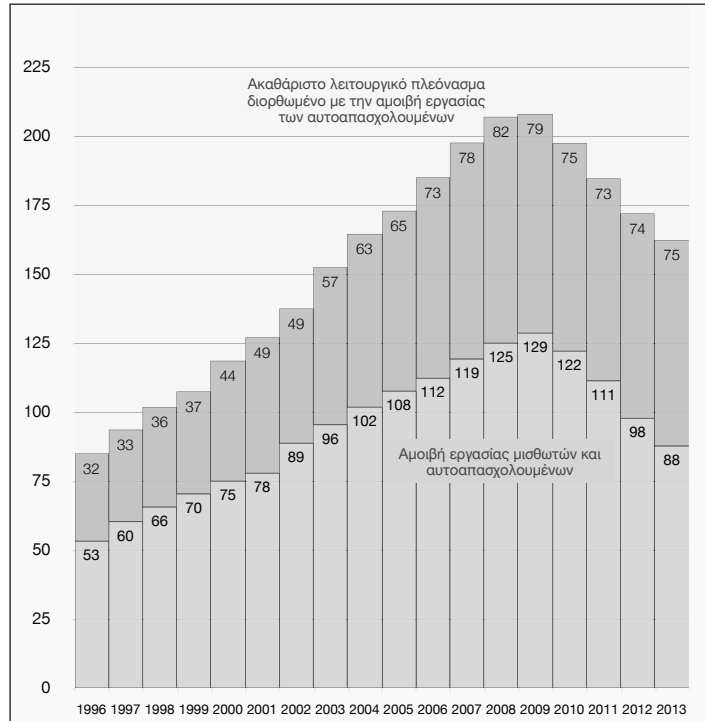
μείωση του κόστους εργασίας συνοδεύτηκε από συγκριτικά χαμηλότερη αύξηση του πληθωρισμού στην Ελλάδα έναντι των άλλων προηγμένων χωρών, πλην όμως αυτή δεν αντανakλάται στις τιμές των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. **Για να επιτύχει η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης δεν αρκεί να μειώνεται ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ έναντι του αποπληθωριστή άλλων χωρών, θα έπρεπε το ίδιο να συμβαίνει και με τις τιμές των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών.**

Αυτή η εξέλιξη επιβεβαιώνει το γεγονός ότι οι μεταβολές των τιμών δεν ευθυγραμμίζονται αναγκαστικά με τις μεταβολές του κόστους εργασίας διότι μεταβάλλονται τα περιθώρια κέρδους. Με άλλα λόγια, **οι επιχειρήσεις** δεν μετακυλούν πλήρως στις τιμές τους τις μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας επειδή διαμορφώνουν περιθώρια κέρδους που εξαρτώνται από την συγκυρία.

Ως στοιχείο επιτυχίας της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης θα μπορούσε να προβληθεί η συγκριτικά βραδύτερη αύξηση του αποπληθωριστή του ΑΕΠ έναντι των τιμών των εισαγωγών επειδή αυτό θα καθιστούσε ακριβότερα, και επομένως λιγότερο ανταγωνιστικά, τα εισαγόμενα προϊόντα. Ωστόσο, οι τιμές των εισαγωγών στην Ελλάδα επηρεάζονται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις τιμές του πετρελαίου καθώς αυτό συμμετέχει με μεγάλο βάρος στις συνολικές εισαγωγές. Έτσι, η αύξηση των τιμών των εισαγωγών αντανakλά κυρίως τις αυξήσεις στις τιμές του πετρελαίου. Μια τέτοια αύξηση όμως δεν αυξάνει την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων έναντι των εισαγομένων, απλώς καθιστά τους καταναλωτές στην Ελλάδα φτωχότερους (σε συνδυασμό και με τις δραματικές αυξήσεις των φόρων επί του πετρελαίου).

Διάγραμμα 20

Αποδοχές εργασίας μισθωτών και αυτοαπασχολουμένων, και ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα σε τρέχουσες τιμές (δισεκατομμύρια ευρώ) (1996-2013)

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η αποτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης και η μετάλλαξή της σε μια πολιτική υποβάθμισης της ελληνικής οικονομίας, σχετίζεται και με το γεγονός ότι η ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης παραβλέπει τον ρόλο της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, από την οποία εξαρτώνται στη μακροχρόνια διάρκεια οι εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας. Τα προβλήματα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας είναι διαρθρωτικά, αφορούν κυρίως σε τι είδους προϊόντα παράγονται στην Ελλάδα, τι ποιότητα έχουν, και εάν αυτή η ποιότητα ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της διεθνούς ζήτησης. Η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα όμως δεν βελτιώνεται με αποεπένδυση όπως έχουμε κατά τα τελευταία έτη στην Ελλάδα. Εξάλλου, το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας δεν έχει πολύ μεγάλη συμβολή στην διαμόρφωση του ΑΕΠ. Είναι εξαιρετικά αμφίβολο αν θα κατορθώσουν οι καθαρές εξαγωγές να ωθήσουν την ελληνική οικονομία σε αναπτυξιακή πορεία με τα δεδομένα χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος.

Το σοβαρότερο, όμως, **πρόβλημα της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα** είναι ότι η συμβολή όλων των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης στο ΑΕΠ μειώνεται, η

ανεργία αυξάνεται και μειώνει και αυτή με την σειρά της την εσωτερική ζήτηση και ο φαύλος κύκλος της ύφεσης επαναλαμβάνεται. **Το μικρό ποσοστό επένδυσης παγίου κεφαλαίου** δεν επιτρέπει την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας διότι οι νέες επενδύσεις είναι αυτές που φέρνουν την τεχνολογική πρόοδο μέσα στην παραγωγική διαδικασία. Η επιβράδυνση του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού **μειώνει** την παραγωγικότητα της εργασίας, άρα και την ανταγωνιστικότητα τιμής, και επιπλέον, περιορίζει τις δυνατότητές της χώρας να βελτιώσει την ποιότητα των προϊόντων και να παραγάγει νέα προϊόντα για τα οποία αυξάνεται η διεθνής ζήτηση. Καθώς όλες οι συνιστώσες της εσωτερικής ζήτησης συμβάλλουν αρνητικά στην μεγέθυνση του ΑΕΠ, η ελληνική οικονομία βρίσκεται εγκλωβισμένη σε μια ανατροφοδοτούμενη διαδικασία ύφεσης που ακυρώνει τα όποια αποτελέσματα της αναιμικής εσωτερικής υποτίμησης.

Πιο συγκεκριμένα, η διαδικασία αυτή, συνοπτικά έχει ως εξής:

Οι μειώσεις του μέσου πραγματικού μισθού και της απασχόλησης συρρικνώνουν το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται από εργασία. Σε τρέχουσες τιμές, **οι αποδοχές εργασίας μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων** (Διάγραμμα 20) μειώθηκαν κατά 41 δισεκατομμύρια. Το διαθέσιμο εισόδημα που προέρχεται από αμοιβές εργασίας μειώθηκε περαιτέρω εξαιτίας της αυξημένης φορολόγησης των τελευταίων ετών. Αυτή η μείωση των εισοδημάτων της εργασίας επέτρεψε στο ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα (διορθωμένο με τις αμοιβές εργασίας των αυτοαπασχολούμενων) να μειωθεί, κατά την τετραετία 2010-2012, μόνον κατά 4 δισεκατομμύρια (-5% περίπου) έναντι του 2009.

Υπήρξε, επομένως, **μεγάλη μείωση της αγοραστικής δύναμης** των εισοδημάτων από εργασία, της οποίας η ροπή προς κατανάλωση είναι υψηλή, με αποτέλεσμα να προκληθεί ισχυρή μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης.

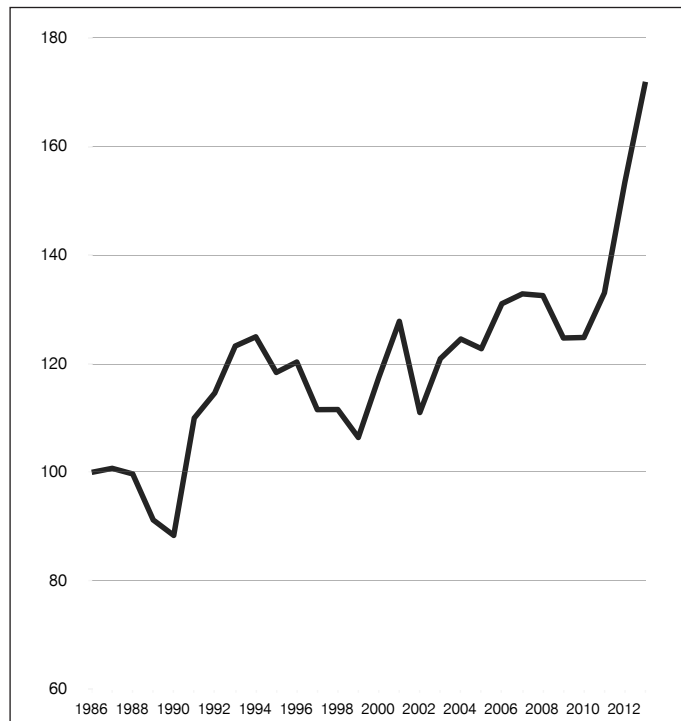
Εάν στις παραπάνω μειώσεις του διαθέσιμου εισοδήματος από εργασία προσθέσουμε και την επίπτωση Fisher, δηλαδή την αύξηση της πραγματικής αξίας του ιδιωτικού χρέους (το οποίο ακόμη και όταν παραμένει αμετάβλητο, αυξάνεται ως ποσοστό της αμοιβής εργασίας), συγκεντρώνονται οι προϋποθέσεις για σημαντική μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης και της συνολικής ζήτησης και συνακόλουθα της παραγωγής και του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού. Η αρχική μείωση της παραγωγής δημιουργεί επομένως, στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια, διαδοχικούς κύκλους περαιτέρω μείωσης της παραγωγής μέσω του διαύλου της ιδιωτικής κατανάλωσης.

Η διατήρηση του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος περίπου στο επίπεδο του 2009 σε συνδυασμό με την μείωση των μισθών έχει οδηγήσει σε εκρηκτική αύξηση του λόγου κερδών / μισθών. Αυτό φαίνεται στο Διάγραμμα 21 για το σύνολο της οικονομίας και στο Διάγραμμα 22 για τις εταιρείες (corporations). Οι υπολο-

γισμοί έγιναν ξεχωριστά για τις εταιρείες ώστε να εξαλειφθούν οι πιθανές ανακρίβειες που εμπεριέχονται στον υπολογισμό του τεκμαρτού εισοδήματος εργασίας των αυτοαπασχολουμένων.

Διάγραμμα 21

Λόγος ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος / ακαθάριστων αποδοχών εργασίας στο σύνολο της οικονομίας (1991-2013)

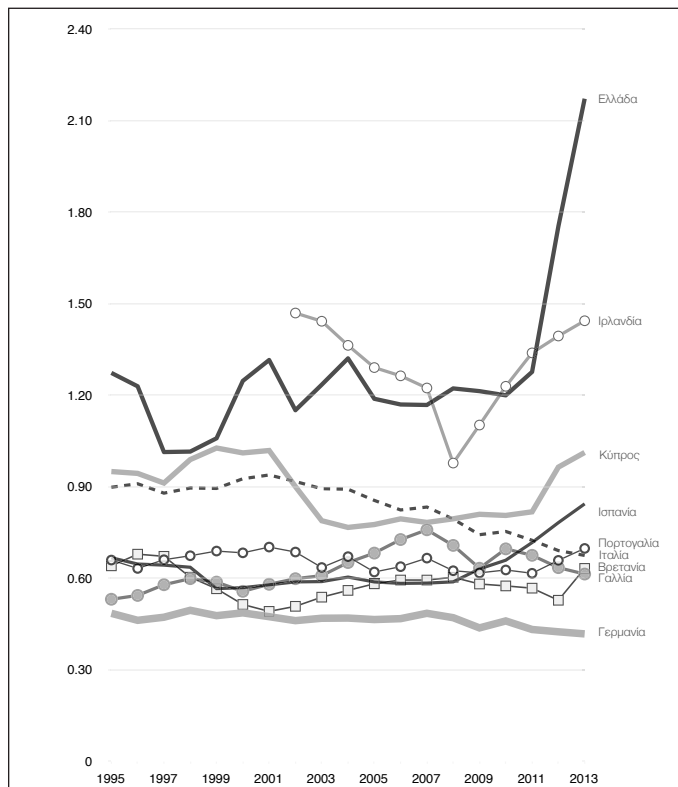

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Όπως παρατηρείται στο Διάγραμμα 22, στην περίπτωση των εταιρειών ο λόγος ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος / ακαθάριστων αποδοχών εργασίας, κυμάνθηκε από το 1995 έως το 2010 γύρω από την σταθερή τιμή 1,2 δηλαδή σε επίπεδα υψηλά σε διεθνή σύγκριση. Με την έναρξη της ύφεσης η ισορροπία αυτή δεν διαταράχθηκε. σε συνεχεία όμως, από το 2011, η πρωτογενής διανομή του προϊόντος αλλάζει άρδην σε βάρος των μισθωτών.

Πρόκειται για αναδιανομή που προκαλεί θεαματικές μειώσεις στην ιδιωτική κατανάλωση καθώς η καταναλωτική ροπή των μισθωτών για εγχωρίως παραγόμενα προϊόντα είναι μεγάλη.

Διάγραμμα 22
Λόγος ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος / ακαθάριστων αποδοχών εργα-
σίας στις εταιρείες (1991-2013)

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Συμπερασματικά, η ταχεία ή βραδεία προσαρμογή της οικονομίας εξαρτάται από την σχετική ισχύ των δύο ανταγωνιστικών διαδικασιών: **η πρώτη** διαδικασία είναι η ανάκαμψη της οικονομίας χάρη στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής και στην αύξηση των καθαρών εξαγωγών (όπως προβλέπεται από την ορθόδοξη θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης), και **η δεύτερη** διαδικασία είναι η φθίνουσα συσσώρευση κεφαλαίου, η αποεπένδυση, η ανεργία και η κατακόρυφη πτώση της παραγωγής. **Τα μακροοικονομικά στοιχεία** της Ελλάδας συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι η φθίνουσα συσσώρευση κεφαλαίου έχει ισχυρότερα αποτελέσματα από την εσωτερική υποτίμηση, η οποία, τουλάχιστον μέχρι στιγμής, αποδεικνύεται εξαιρετικά ασθενής. Αυτό θα έχει ως συνέπεια, **η προσαρμογή της οικονομίας να είναι εξαιρετικά βραδεία και επίπονη** επειδή μεταλλάσσεται σε διαδικασία γενικευμένης υποβάθμισης της οικονομίας και της κοινωνικής ζωής. Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης στην Ελλάδα είτε δεν μπορεί να επιτύχει τα αποτελέσματα που υποσχέθηκε, είτε θα χρειαζόταν μια πολύ μακρά περίοδος ύφεσης, παραγωγικής καθίζησης, κοινωνικής καταστροφής και ανθρωπιστικής κρίσης έως ότου αυτά γίνουν ορατά.

Βέβαια, ο ΟΟΣΑ, στις πρόσφατες προβλέψεις του στο Economic Outlook του Ιουνίου 2013, επιχειρεί την πρόβλεψη ότι οι εγχώριες τιμές θα μειωθούν κατά 2,1% το 2014, και ότι οι εξαγωγές θα αυξηθούν κατά 6,1% μετά από πολλά χρόνια υποχώρησης των εξαγωγικών επιδόσεων. Επομένως, ο ΟΟΣΑ προβλέπει ότι από το 2014, έστω με δειλά βήματα και με **μεγάλη αργοπορία**, η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης θα αρχίσει να αποδίδει. Επίσης, ο διεθνής οργανισμός προβλέπει μείωση κατά 1,7% του δείκτη τιμών καταναλωτή η οποία θα επιτρέψει στην αγοραστική δύναμη των εισοδημάτων και την ιδιωτική κατανάλωση να μειωθούν το 2014 λιγότερο από όσο το 2013.

Οι προβλέψεις αυτές του ΟΟΣΑ δεν λαμβάνουν υπόψη τους ότι η ύφεση των προηγούμενων ετών προκαλεί διαδοχικά κύματα αρνητικών εξελίξεων. Σύμφωνα με τις οικονομετρικές εκτιμήσεις του ΙΝΕ, **ο χρόνος πλήρους προσαρμογής των μισθών** σε ένα σοκ ανεργίας, σαν και αυτό που δέχθηκε η ελληνική οικονομία κατά τα τελευταία έτη, ανέρχεται σε τρία έτη, και ως εκ τούτου η διαταραχή που έχει δεχθεί η ελληνική οικονομία θα συνεχίσει να παράγει τα αρνητικά της αποτελέσματα και για το 2014-2015 ακόμη και εάν υποθέσουμε ότι το ποσοστό ανεργίας το 2014 θα αυξηθεί μόνον κατά μία εκατοστιαία μονάδα (όπως προβλέπουν οι διεθνείς οργανισμοί και οι φορείς της οικονομικής πολιτικής). Εκτός αυτού, **οι θεσμικές αλλαγές στην αγορά εργασίας** που αποδυναμώνουν την προστασία των εργαζομένων από την ούτως ή άλλως μεγαλύτερη ισχύ των επιχειρήσεων συνεχίζονται (ή τίθενται σταδιακά σε εφαρμογή) έτσι ώστε να αναμένουμε μεγάλες μειώσεις των μισθών στον ιδιωτικό τομέα για το 2014 (υπό την προϋπόθεση βεβαίως ότι εν τω μεταξύ δεν θα ανατραπεί η αντεργατική νομοθεσία της τελευταίας πενταετίας). Παραμένει επίσης ανεξίτητο για ποιο λόγο θα βελτιωθούν το 2014 οι εξαγωγικές επιδόσεις μιας οικονομίας της οποίας καταστρέφεται το παραγωγικό σύστημα, απαξιώνονται οι γνώσεις και οι ικανότητες του εργατικού δυναμικού, και της οποίας η επιχειρηματική τάξη επιδιώκει αφενός την μείωση των μισθών για να αυξήσει τα περιθώρια κέρδους, αφετέρου δε την μείωση των φόρων που καταβάλλει, χωρίς τα οφέλη που αποκομίζει έτσι να μετατρέπονται σε επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, εκσυγχρονισμό της παραγωγής, παραγωγή ποιοτικών προϊόντων και εν τέλει βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Φαίνεται ότι η πρόβλεψη του ΟΟΣΑ για μείωση του αποπληθωριστή του ΑΕΠ κατά 2,1% (κάτι που έρχεται σε αντίθεση με την πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για μείωση μόλις κατά 0,4%) οδηγεί τον διεθνή οργανισμό στην πρόβλεψη ότι αναγκαστικά θα υπάρξει ισοδύναμη μείωση των τιμών των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών και συνακόλουθα αύξηση του όγκου των εξαγωγών: όμως, όπως μας έδειξε η εμπειρία των προηγούμενων ετών οι μειώσεις του αποπληθωριστή του ελληνικού ΑΕΠ έναντι των ανταγωνιστριών χωρών δεν μετατράπηκαν σε μειώσεις των τιμών των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Ακόμη όμως και στην περίπτωση που θα επαληθευθούν οι παραπάνω προβλέψεις του ΟΟΣΑ, **η ελληνική**

οικονομία θα ακολουθεί μια διαδικασία εξαιρετικά βραδείας εσωτερικής υποτίμησης που μεταλλάσσεται ταχύτατα σε διαδικασία υποβάθμισης και φτωχοποίησης.

Ένα πιο **γενικό συμπέρασμα** από την ανάλυση της ελληνικής περίπτωσης είναι ότι οι πραγματικές δυνατότητες της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης να οδηγήσει την οικονομία σε ένα νέο επίπεδο ισορροπίας μπορούν να είναι πολύ διαφορετικές από τις διακηρυγμένες δυνατότητες της ανάλογα με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της μιας ή της άλλης χώρας. Αυτό συμβαίνει επειδή μπορούν να αναπτυχθούν διαδικασίες σωρευτικής αιτιότητας, οι οποίες δημιουργούν διαδοχικούς κύκλους αποεπένδυσης και ανεργίας που είναι σε θέση να παρεμποδίζουν, οριστικά ή πρόσκαιρα, την προσαρμογή της οικονομίας και να την κρατούν σε κατάσταση ύφεσης για πολύ καιρό πριν οι διορθωτικοί μηχανισμοί της αγοράς, δηλαδή ο διάυλος της ανταγωνιστικότητας τιμής, επαναφέρει την οικονομία σε ισορροπία (στο επίπεδο της παραγωγής που ορίζεται από το ποσοστό ανεργίας σταθερού πληθωρισμού).

2.1.3. Η πολιτική της υποβάθμισης ως υποκατάστατο της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης

Η μείωση των μισθών σχεδιάστηκε και οργανώθηκε από τους διεθνείς οργανισμούς και τις ελληνικές κυβερνήσεις, με την πεποίθηση ότι είναι δυνατό να πυροδοτηθεί έτσι μια διαδικασία αύξησης της ανταγωνιστικότητας τιμής και των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Βέβαια, έχει γίνει τώρα φανερό ότι κάτι τέτοιο δεν έχει επιτευχθεί στην Ελλάδα και ότι η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης δεν έχει αποδώσει όσα υποσχέθηκε. Εν τω μεταξύ, όμως, έχει γίνει αντιληπτό ότι η δραστική μείωση των μισθών με την ύφεση και την ανεργία που προκαλεί οδηγεί σε απροσδόκητα οφέλη για το νεοφιλελεύθερο καθεστώς διαχείρισης της οικονομίας:

- **Πρώτον**, δημιουργεί κοινωνικούς συσχετισμούς δύναμης οι οποίοι επιτρέπουν σε νεοφιλελεύθερους ηγετικούς κύκλους της ελληνικής οικονομίας να ανασυγκροτήσουν τον οικονομικό σχηματισμό σε νέες βάσεις, με κινεζοποίηση της αγοράς εργασίας, γιγαντιαία μεταφορά πόρων από τις εργαζόμενες τάξεις προς τους κεφαλαιούχους ώστε να διασωθεί το πλεονάζον χρηματιστικό κεφάλαιο που έχει συσσωρευτεί στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, αποδιάθρωση του κοινωνικού κράτους, διατήρηση των εισοδημάτων κεφαλαίου σε ικανοποιητικά επίπεδα.
- **Δεύτερον**, μειώνει το επίπεδο διαβίωσης των εργαζόμενων τάξεων σε ένα τόσο χαμηλό επίπεδο ώστε επιτυγχάνεται, σε συνδυασμό με την φθίνουσα επενδυτική ζήτηση, η θεαματική μείωση των εισαγωγών και η περιστολή των ελλειμμάτων στο εξωτερικό εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών. Ήδη, εάν δεν λάβουμε υπόψη μας το πετρέλαιο και τις δαπάνες για πλοία, το εξωτερικό εμπόριο είναι πλεονασματικό και μειώνει αντίστοιχα τις ανάγκες για καθαρό εξωτερικό δανεισμό. Υποκαθιστά, με τον τρόπο αυτό, η πολιτική της υποβάθμισης, δηλαδή η προσαρ-

μογή του επιπέδου διαβίωσης των εργαζόμενων τάξεων σε χαμηλότερο επίπεδο (το οποίο όπως είδαμε στην παραπάνω ανάλυση στο τέλος του 2013 θα υπερβαίνει το ήμισυ του επιπέδου του 2009) την πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης που επιχειρούσε, ματαίως, να επιτύχει τον ίδιο στόχο με αύξηση των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών.

Συνεχίζεται έτσι μία **πολιτική** που δεν επιτυγχάνει τους διακηρυγμένους στόχους της πλην όμως, αποδιορθώνει και ανασυγκροτεί την ελληνική οικονομία και κοινωνία επί νεοφιλελεύθερων βάσεων, πραγματοποιεί μια ιστορικών διαστάσεων, πρωτοφανή αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος των εργαζόμενων και των συνταξιούχων, προσαρμόζει τις ανάγκες της ελληνικής οικονομίας στο επίπεδο της μειωμένης διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητάς της, και μειώνει έτσι τις καθαρές ανάγκες εξωτερικού δανεισμού.

Ωστόσο, για να είναι επιτυχημένη η πολιτική αυτή, **η πολιτική της υποβάθμισης**, θα πρέπει οι μεταβολές στο εισόδημα και την αγοραστική δύναμη των εργαζόμενων τάξεων να αλλάξουν χαρακτήρα. Διότι, προς το παρόν, πρόκειται για αλλαγές που έχουν συγκυριακό χαρακτήρα, με την έννοια ότι οι εργαζόμενες τάξεις θεωρούν ακόμη την δραματική μείωση του επιπέδου διαβίωσης που υφίστανται ως φαινόμενο που έχει πρόσκαιρο χαρακτήρα. Έτσι, σε μία αλλαγή της συγκυρίας που θα αύξανε το ΑΕΠ και την απασχόληση (και θα μείωνε το ποσοστό ανεργίας), οι εργαζόμενες τάξεις θα επεδίωκαν να αποκαταστήσουν το χαμένο τους εισόδημα. Αυτό θα ακύρωνε, έστω εν μέρει, τα αποτελέσματα της ασκούμενης πολιτικής. Για να επιτύχει πλήρως τους στόχους της, η πολιτική της υποβάθμισης θα πρέπει να αποκτήσει μόνιμο χαρακτήρα, που σημαίνει ότι οι εργαζόμενοι και οι συνταξιούχοι θα πρέπει να αποδεχθούν το νέο, μειωμένο, επίπεδο των αποδοχών τους ως “κανονικό”. Θα πρέπει να αποδεχθούν τον σημερινό μειωμένο μισθό ως τον αναγκαίο, τον κανονικό, τον δίκαιο μισθό για να συντηρηθούν, να αναπαραχθούν, να συμμετέχουν στην κοινωνική ζωή και να είναι σεβαστοί από το κοινωνικό τους περιβάλλον. Με άλλα λόγια, για να επιτύχει η ασκούμενη πολιτική της υποβάθμισης θα πρέπει η υποτίμηση της εργασιακής δύναμης του συνόλου των μισθωτών, που είναι ήδη μια πραγματικότητα, να μετατραπεί σε απαξίωση της εργασιακής δύναμης, δηλαδή να παγιωθεί στην αγορά εργασίας και να νομιμοποιηθεί στις συνειδήσεις των ίδιων των εργαζόμενων ως το φυσιολογικό, κανονικό, βιοτικό και δίκαιο επίπεδο κατά-νάλωσης.

ΜΕΡΟΣ 3

Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών κατά το 2012-2013

Η εξέλιξη των βασικών μεγεθών κατά το 2012-2013

Το ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας υποχώρησε κατά 6,4% το 2012 μετά την μείωση κατά περίπου 14,6% στην τετραετία ύφεσης 2008-2011. Έτσι, η σωρευτική μείωση του ΑΕΠ, σε σταθερές τιμές, κατά την πενταετία 2008-2012 ανήλθε σε 20,1%.

Οι εξελίξεις αυτές διέψευσαν για ακόμα μία φορά τις ετήσιες προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σύμφωνα με τις οποίες το ΑΕΠ θα είχε μειωθεί, σε σταθερές τιμές, κατά 4,7% το 2012, ενώ μειώθηκε κατά 6,4%. Η σωρευτική απόκλιση των αποτυχημένων προβλέψεων από την πραγματικότητα ανέρχεται πλέον σε περίπου 11 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ.

Σύμφωνα με την εφετινή πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Μάιος 2013), το ΑΕΠ θα μειωθεί μέχρι το τέλος του 2013 κατά 4,2% και η σωρευτική μείωση του ΑΕΠ, σε σταθερές τιμές, κατά την εξαετία 2008-2013 θα ανέλθει σε περίπου 25%. Σύμφωνα με τις ίδιες προβλέψεις το ΑΕΠ θα αυξηθεί το 2014 κατά 0,6%. Η πρόβλεψη αυτή εμφανίζεται ως υπερβολικά αισιόδοξη και χαρακτηρίζεται από εξαιρετικά υψηλό βαθμό αβεβαιότητας, με αυξημένες πιθανότητες να είναι σημαντικά βαθύτερη η ύφεση. Αυτό εξαρτάται από το μέγεθος της επίπτωσης που τελικά θα έχουν τα μέτρα πολιτικής που ελήφθησαν σχετικά με τους μισθούς, τις συντάξεις και τις συλλογικές συμβάσεις κατά το 2011 και το 2012 καθώς η μείωση της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών των μισθωτών και η αύξηση της ανεργίας μειώνουν θεαματικά την ιδιωτική κατανάλωση, την συνολική ζήτηση και το ΑΕΠ. Η ακολουθούμενη πολιτική δημοσιονομικής προσαρμογής και υποτίμησης της εργασίας παράγει υφεσιακά αποτελέσματα διότι αφαιρεί συστηματικά σημαντικούς πόρους από την οικονομία διαμέσου της φορολογικής πολιτικής, της περιστολής των δημοσίων δαπανών, της μείωσης των αποδοχών των μισθωτών κλπ.

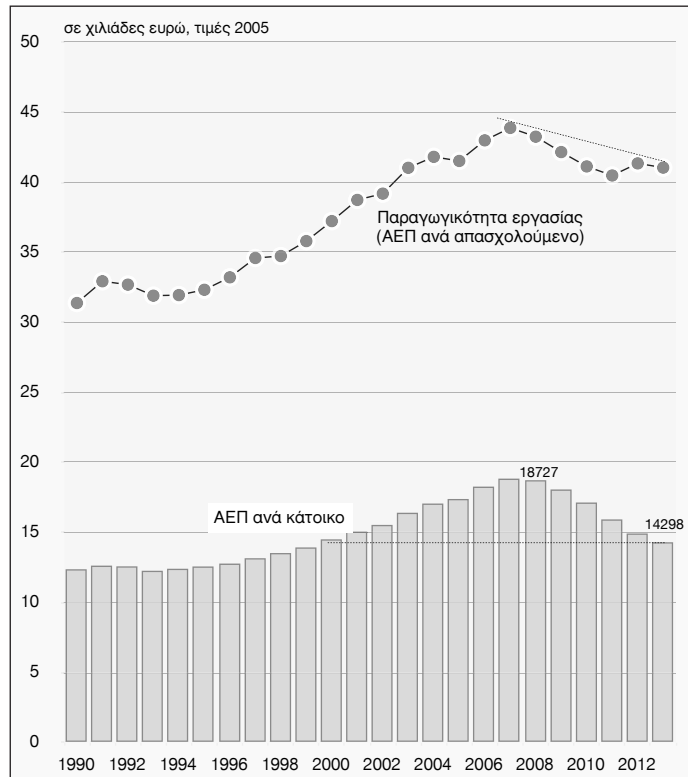
Πίνακας 1: Προβλέψεις ΟΟΣΑ για την ελληνική οικονομία

Ετήσιες % μεταβολές, υπολογισμοί σε σταθερές τιμές	2013	2014
ΑΕΠ σε τιμές αγοράς	-4.8	-1.2
Ιδιωτική κατανάλωση	-7.0	-4.5
Δημόσια κατανάλωση	-2.1	-2.1
Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	-7.7	-2.5
Συνολική ζήτηση	-4.9	-3.8
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών (εθνικοί λογαριασμοί)	1.2	6.1
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών (εθνικοί λογαριασμοί)	-6.9	-3.0
Συμβολή καθαρών εξαγωγών στην μεγέθυνση του ΑΕΠ	2.6	2.7
Αποπληθωριστής του ΑΕΠ	-0.4	-2.1
Ποσοστό ανεργίας (% του εργατικού δυναμικού)	27.8	28.4
Δημόσιο έλλειμμα % του ΑΕΠ	-4.1	-3.5
Βραχυπρόθεσμα επιτόκια	0.1	0.0
Εναρμονισμένος δείκτης τιμών καταναλωτή	-0.7	-1.7
Δείκτης τιμών καταναλωτή (πυρήνας πληθωρισμού)	-1.3	-1.6
Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών % του ΑΕΠ	-1.1	0.9

Πηγή: OECD Economic Outlook 93 Projection, May 2013, summary of projections.

Αυτό γίνεται φανερό και από τον πίνακα προβλέψεων του ΟΟΣΑ (Ιούνιος 2013) για την ελληνική οικονομία (Πίνακας 1). Τόσο το 2013 όσο και το 2014 όλες οι συνιστώσες της εσωτερικής ζήτησης θα μειωθούν. Αυτό αφορά-ιδιαίτερα τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου που θα υποχωρήσουν κατά 10% στη διάρκεια της διετίας.

Διάγραμμα 23
ΑΕΠ ανά κάτοικο και παραγωγικότητα της εργασίας (1990-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ιδιαίτερη σημασία για τις εξελίξεις αυτές έχει η διαρθρωτική πολιτική δραστηρικής απελευθέρωσης τής αγοράς εργασίας και της αποδυνάμωσης των συλλογικών διαπραγματεύσεων επειδή οδηγεί σε επιδείνωση της διαπραγματευτικής θέσης των εργαζομένων, σε μείωση των ονομαστικών και των πραγματικών μισθών στον ιδιωτικό τομέα, και σε μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης. **Η μείωση της ζήτησης** που προκαλείται έτσι, οδηγεί σε περαιτέρω μείωση της παραγωγής, σε νέα αύξηση της ανεργίας και σε έναν φαύλο κύκλο αυτοσυντηρούμενης ύφεσης, όπου οι μειώσεις της ζήτησης αυξάνουν την ανεργία και μειώνουν τους μισθούς, και αντιστρόφως. **Η μείωση της συνολικής ζήτησης** έχει ήδη οδηγήσει σε μειωμένο βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και αυτός με την σειρά του σε μείωση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Έτσι, η συμβολή όλων των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης έχει πλέον μειωθεί και ενισχύεται ποικιλοτρόπως ο φαύλος κύκλος της ύφεσης για έκτο έτος, ο οποίος θα συνεχιστεί πιθανότατα και για έβδομο έτος. Επιπλέον, οι προσδοκίες των νοικοκυριών έχουν επιδεινωθεί δραματικά και επιτείνουν την μείωση των καταναλωτικών δαπανών των νοικοκυριών καθώς και των αγορών παγίων στοιχείων ή διαρκών καταναλωτικών αγαθών. Σημαντικό ρόλο στην

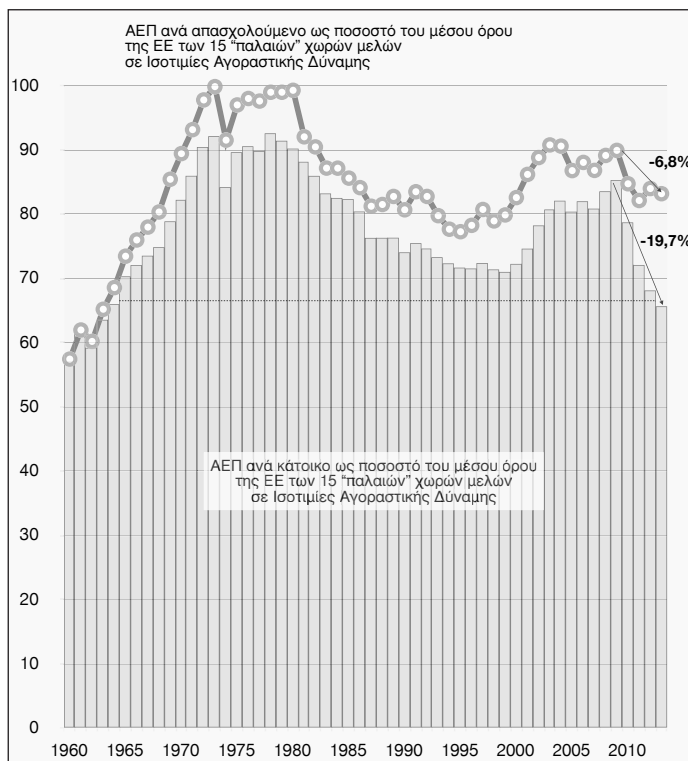
συντήρηση της ύφεσης αναλαμβάνουν και οι τράπεζες που εφαρμόζουν αυστηρά κριτήρια στη χορήγηση πιστώσεων τόσο προς τις επιχειρήσεις όσο και προς τα νοικοκυριά, και επιβάλλουν έτσι στην οικονομία συνθήκες πιστωτικής ασφυξίας.

Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης που έχει μεταλλαχθεί σε πολιτική της υποβάθμισης της ελληνικής οικονομίας επιδεινώνει διαρκώς το επίπεδο ζωής της πλειονότητας των κατοίκων της Ελλάδας: Το ΑΕΠ ανά κάτοικο, σε σταθερές τιμές, θα παρουσιάζει στο τέλος του 2013 σοβαρή κάμψη κατά 23,6% έναντι του 2008. Η αντίστοιχη μείωση το 2012 ανερχόταν σε 18,6% και επομένως η απώλεια κατά το 2013 ανήλθε σε 5 εκατοστιαίες μονάδες. **Το μέσο ΑΕΠ ανά κάτοικο σε σταθερές τιμές, δηλαδή ως αγοραστική δύναμη, έχει επανέλθει στο επίπεδο του 2000** (Διάγραμμα 23). Μέχρι το τέλος του τρέχοντος έτους, η οπισθοχώρηση του μέσου βιοτικού επιπέδου σε χρονολογικούς όρους για το 2013 θα ανέλθει σε 2 έτη (από το έτος 2002 στο 2000).

Η παραγωγικότητα της εργασίας θα έχει μειωθεί, στο τέλος του τρέχοντος έτους, έναντι του 2008, κατά 5,1% και θα έχει επιστρέψει στο επίπεδο του 2003. **Δημιουργείται έτσι στην Ελλάδα μια έντονη τάση για επιστροφή σε χαμηλότερη παραγωγικότητα και σε ένα χαμηλότερο βιοτικό επίπεδο ώστε να ισοσκελισθούν το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και το πρωτογενές ισοζύγιο του Δημοσίου.**

Οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας, όσον αφορά το ΑΕΠ, υπήρξαν ανώτερες των αντίστοιχων επιδόσεων των πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 1995 μέχρι το 2009. Η ταχύτερη οικονομική μεγέθυνση είχε ως αποτέλεσμα να βελτιωθεί ο βαθμός πραγματικής σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας: Το ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα, σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης, πλησίασε σημαντικά τον αντίστοιχο μέσο όρο στις 15 πιο προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2010-2013, ωστόσο, η ελληνική οικονομία παρουσιάζει απόκλιση 19,7% έναντι του μέσου όρου των 15 πιο ανεπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρόκειται για **οπισθοχώρηση του δείκτη πραγματικής σύγκλισης στο επίπεδο του 1964** (Διάγραμμα 24).

Διάγραμμα 24
ΑΕΠ ανά κάτοικο και παραγωγικότητα εργασίας ως ποσοστό του μέσου όρου της
ΕΕ-15 (1991-2013)

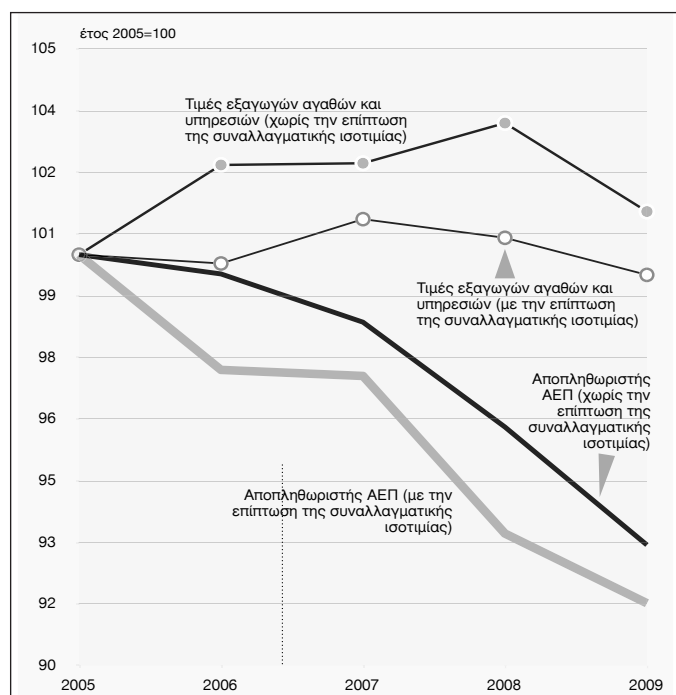
Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Όπως παρατηρείται στο Διάγραμμα 24, η μεγάλη άνοδος του ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα, μέχρι το 2008, οφειλόταν κυρίως στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, δηλαδή στην ταχεία αύξηση του ΑΕΠ ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα ως ποσοστό του μέσου όρου των 15 πιο αναπτυγμένων χωρών μελών της ΕΕ (σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης). Η δραματική πτώση του δείκτη πραγματικής σύγκλισης της τριετίας 2010-2013 οφείλεται σε κάποιο βαθμό στην υποχώρηση της παραγωγικότητας που συνοδεύει την μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, η οποία με την σειρά της οφείλεται στην μειωμένη ζήτηση. Η μέση παραγωγικότητα στην Ελλάδα ανερχόταν το 2009 σε 90,0% του μέσου όρου των 15 πιο αναπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ το 2013 ο αντίστοιχος δείκτης είχε μειωθεί στο 83,2%. Επομένως, **από την μείωση κατά 19,7 εκατοστιαίες μονάδες του δείκτη πραγματικής σύγκλισης, οι 6,8 εκατοστιαίες μονάδες οφείλονται στην πτώση της παραγωγικότητας και οι 12,9 μονάδες στην μείωση της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού.**

Ο ρυθμός μεταβολής των εγχώριων τιμών (αποπληθωριστής του ΑΕΠ) σε μέση ετήσια βάση ανήλθε το 2013 σε -1,1% έναντι -0,8% το 2012. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ θα μειωθεί το 2014 κατά 0,4%. Εάν επαληθευθεί αυτή η πρόβλεψη θα αποτελέσει ισχυρή ένδειξη ότι η προσαρμογή των τιμών στο νέο χαμηλότερο επίπεδο παραγωγής και απασχόλησης στο οποίο ήδη βρίσκεται η ελληνική οικονομία πιθανότατα δεν θα επέλθει. Αυτή η πρόβλεψη έρχεται σε αντίθεση με την πρόβλεψη του ΟΟΣΑ, ο οποίος αναμένει μείωση 2,1%, επομένως και πρόοδο της εσωτερικής υποτίμησης για το 2014 -έστω με μικρά βήματα και με μεγάλη αργοπορία.

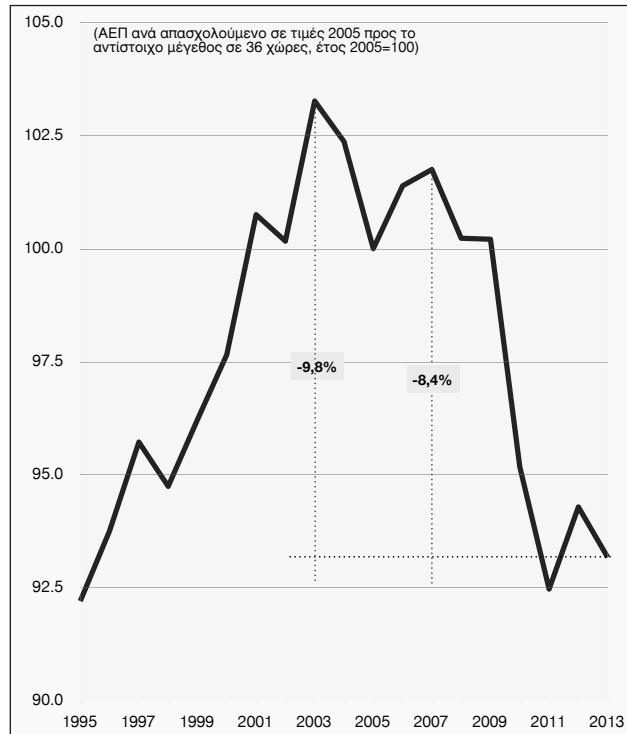
Η εξέλιξη του αποπληθωριστή του ΑΕΠ στην Ελλάδα σε σύγκριση με το αντίστοιχο μέγεθος στις 36 πιο προηγμένες χώρες (λαμβάνοντας υπόψη την απαραίτητη στάθμιση) για την περίοδο 2005-2013 φαίνεται στο Διάγραμμα 25. Κατά τα έτη 2009-2013, ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ στην Ελλάδα μειώθηκε έναντι του αντίστοιχου μεγέθους στις 36 προηγμένες χώρες κατά 7,1% χωρίς να υπολογίσουμε την επίπτωση των μεταβολών της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ και κατά 8,4% μαζί με την εν λόγω επίπτωση. Εντούτοις, οι μειώσεις αυτές δεν μετατράπηκαν σε μειώσεις των τιμών των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, με αποτέλεσμα η ανταγωνιστικότητα τιμής να μην βελτιωθεί.

Διάγραμμα 25
Αποπληθωριστής ΑΕΠ και τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας έναντι 36 προηγμένων χωρών (2005-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

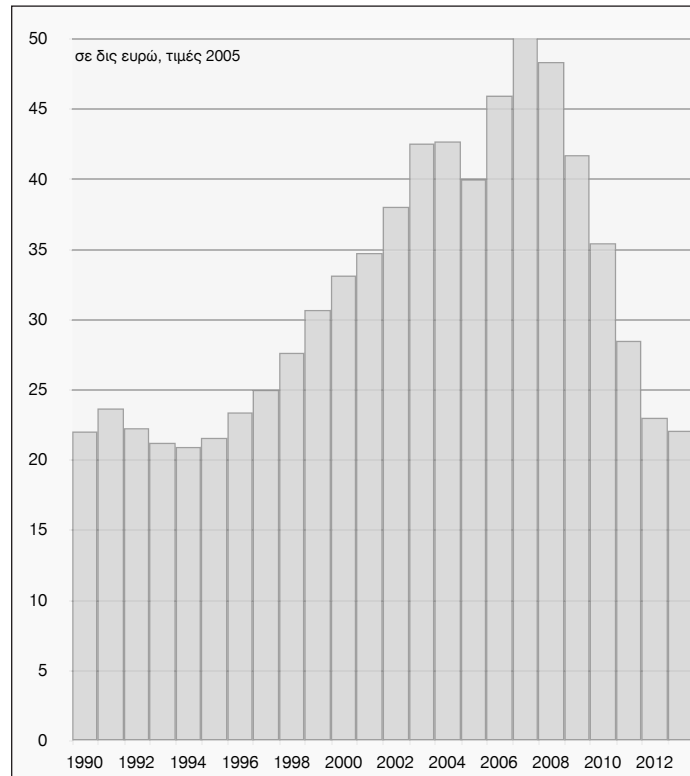
Διάγραμμα 26
Παραγωγικότητα της εργασίας σε σύγκριση με 36 προηγμένες χώρες (1995-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Όπως παρατηρείται στο Διάγραμμα 26, μέχρι και το 2003, το επίπεδο παραγωγικότητας στην Ελλάδα ανήλθε θεαματικά σε σύγκριση με το αντίστοιχο μέσο σταθμισμένο επίπεδο των 36 πιο αναπτυγμένων χωρών, με τις οποίες πραγματοποιείται το μεγαλύτερο μέρος των ανταλλαγών της χώρας (με εξαίρεση το πετρέλαιο). Εν συνεχεία, όμως, η πορεία αυτή, της ταχύτερης αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα έναντι των άλλων αναπτυγμένων χωρών, ανακόπηκε και αντιστράφηκε. Αυτές οι εξελίξεις σχετίζονται καταρχήν με το γεγονός ότι η παραγωγικότητα στην Ελλάδα ακολουθούσε, ήδη από το 2004, πορεία επιβράδυνσης (η ανάπτυξη των ετών 2004-2007 δεν βασίστηκε στην αύξηση των παραγωγικών επενδύσεων αλλά στην επέκταση της παραγωγής χαμηλής έντασης κεφαλαίου). Σε αυτήν την επιβράδυνση προστέθηκαν οι επιπτώσεις της κρίσης και **κατά την εξαετία 2008-2013 η υποχώρηση της παραγωγικότητας της εργασίας έναντι των 36 πιο προηγμένων χωρών του κόσμου ανήλθε αθροιστικά σε 8,4%.**

Διάγραμμα 27
Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές (1990-2013)

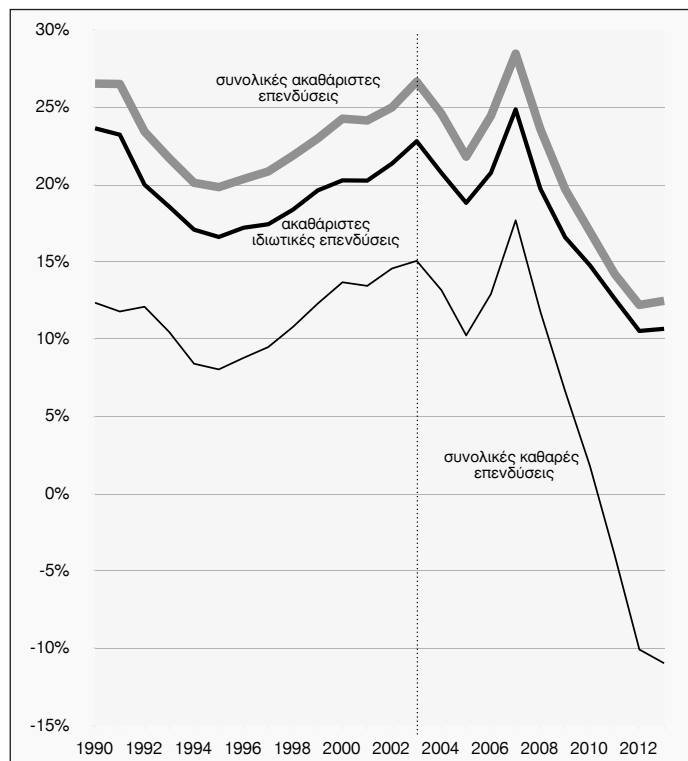

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η πτώση της παραγωγικότητας σχετίζεται με την μείωση της ζήτησης και την συνακόλουθη μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού της εξαετίας, αλλά και με την αποδυνάμωση της επενδυτικής προσπάθειας σε μηχανολογικό εξοπλισμό και νέες τεχνολογικές μεθόδους παραγωγής.

Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, σε σταθερές τιμές, παρουσίασαν κάμψη ήδη το 2008, η οποία συνεχίστηκε το 2009-2013 (Διάγραμμα 27). Στο τέλος του 2013, οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, σε σταθερές τιμές, θα έχουν επιστρέψει είκοσι χρόνια πριν, στο επίπεδο του 1994 με αποτέλεσμα να παρατηρείται πλέον **αποεπένδυση** (μείωση του καθαρού κεφαλαιακού αποθέματος).

Διάγραμμα 28
Ιδιωτικές και συνολικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ
(1990-2013)

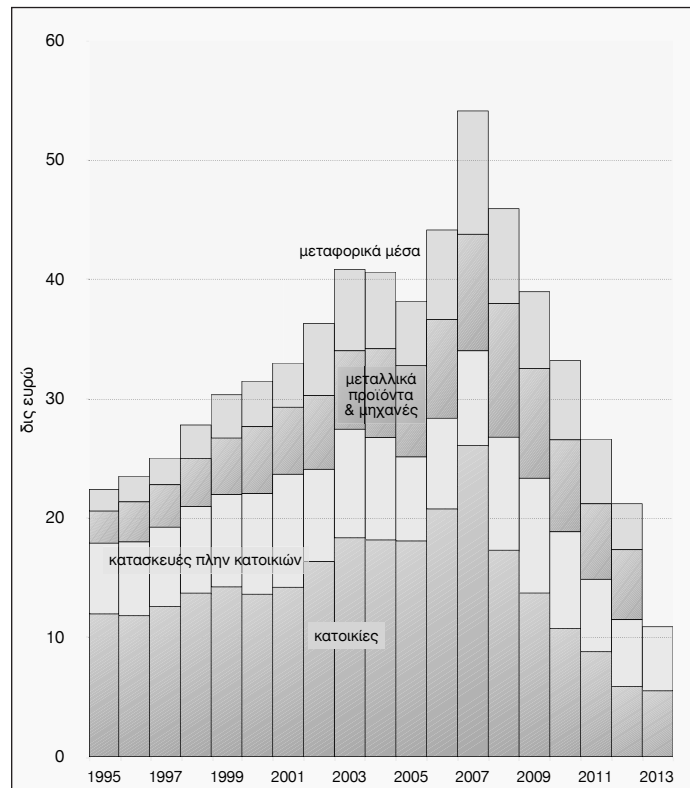

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Οι ιδιωτικές και συνολικές ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ, αποτυπώνονται στο Διάγραμμα 28. Στο ίδιο Διάγραμμα φαίνονται και οι μεταβολές των συνολικών καθαρών επενδύσεων ως ποσοστό του καθαρού εγχώριου προϊόντος. Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ φθίνουν από το 2004. Διατηρήθηκαν, εντούτοις, σε επίπεδα ελαφρώς κατώτερα από αυτά του 2004 μέχρι και το 2007, τόσο σε ό,τι αφορά το σύνολο της οικονομίας, όσο και τον ιδιωτικό τομέα. Σχεδόν παράλληλη πορεία με τις ακαθάριστες επενδύσεις, ακολούθησαν και οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, οι οποίες παρέμειναν περίπου σταθερές από το 2003 μέχρι και το 2007 στο επίπεδο του 13%. Από το 2008, όμως, εμφανίζονται οι επιπτώσεις της κρίσης και κατά το 2009- 2013, η πτώση της επενδυτικής προσπάθειας πήρε δραματική μορφή για όλους τους δείκτες. Ειδικότερα, οι καθαρές συνολικές επενδύσεις κατέρρευσαν στο -10% περίπου του ΑΕΠ (Διάγραμμα 28). Η κατάρρευση αυτή δεν αφορά μόνον στον δημόσιο, αλλά και στον ιδιωτικό τομέα. **Η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε διαδικασία αποεπένδυσης: με άλλα λόγια, χάνει το παραγωγικό της δυναμικό.** Η μεγάλη μείωση των επενδύσεων

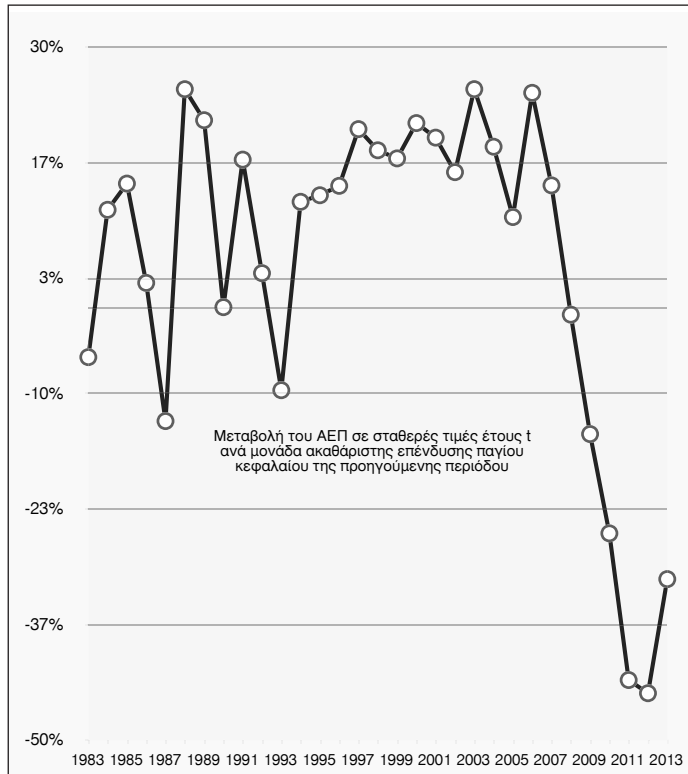
κατά το 2009-2013 προέρχεται από την μείωση των επενδύσεων σε κατοικίες (Διάγραμμα 29) και σε μικρότερο βαθμό από την μείωση των επενδύσεων σε μηχανές και μεταλλικά προϊόντα, σε κατασκευές πλην κατοικιών και μεταφορικά μέσα.

Διάγραμμα 29
Επενδύσεις σε κατοικίες, κατασκευές και μηχανικό εξοπλισμό, σε σταθερές τιμές 2005 (1995-2013)

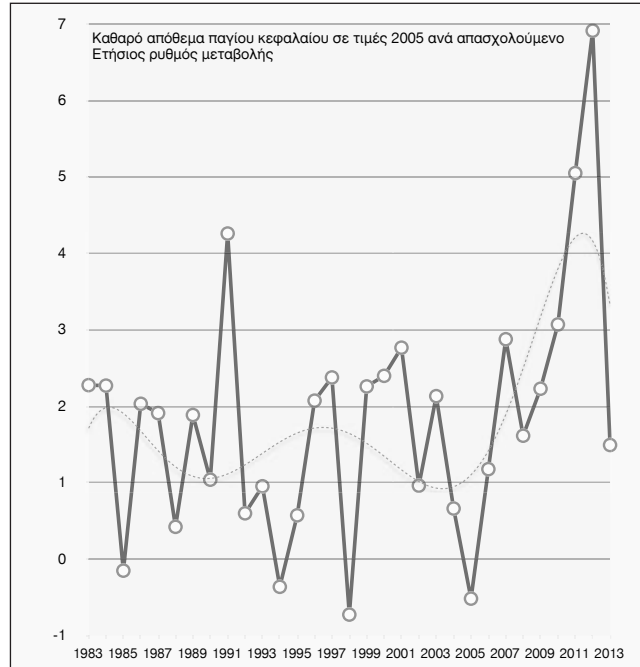
Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 30
Οριακή αποτελεσματικότητα του παγίου κεφαλαίου (1983-2013)

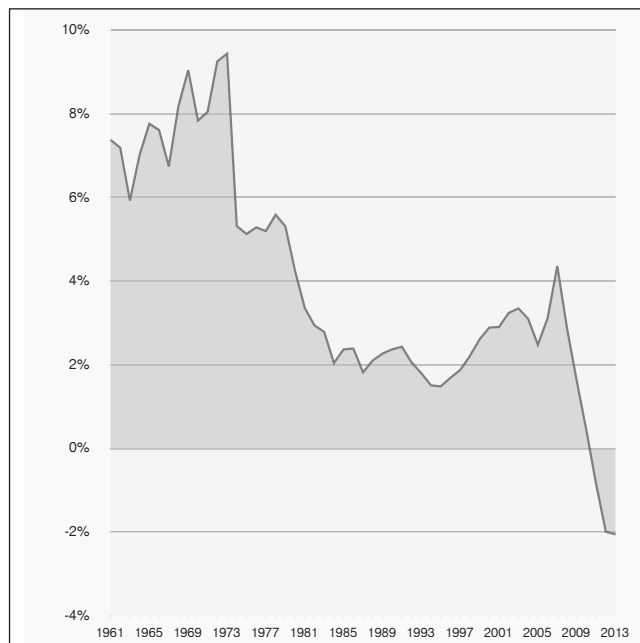
Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 31
Ένταση παγίου κεφαλαίου (1983-2013)

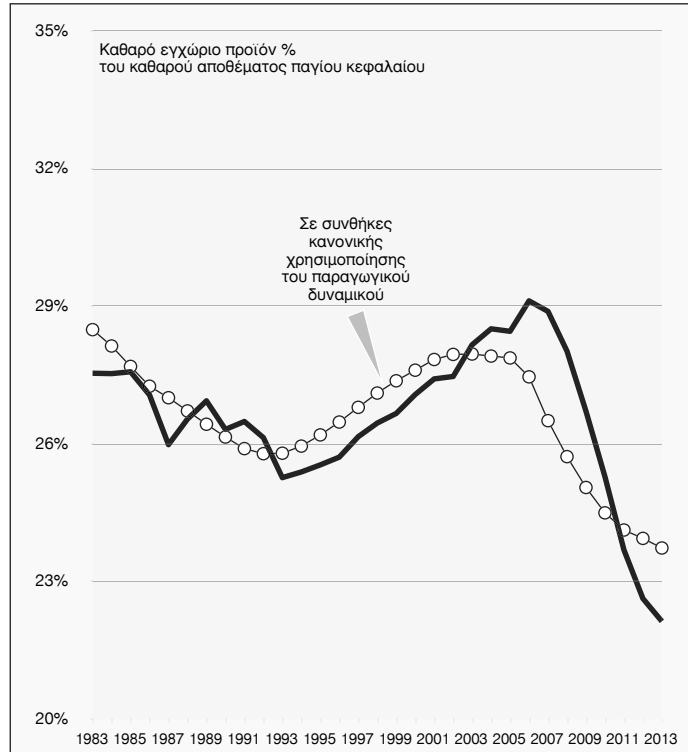
Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 32
Ρυθμός συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου (1983-2013)

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 33
Λόγος προϊόντος / κεφαλαίου (1983-2013)

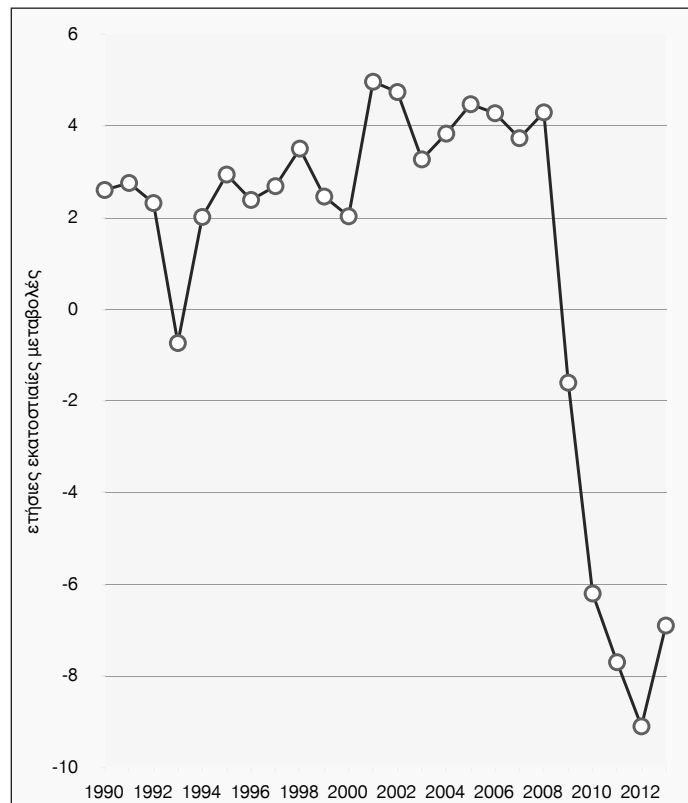
Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Στο Διάγραμμα 30 φαίνεται η οριακή αποτελεσματικότητα του παγίου κεφαλαίου, δηλαδή η μεταβολή του ΑΕΠ κατά το έτος (t) σε σταθερές τιμές ανά μονάδα ακαθάριστης επένδυσης παγίου κεφαλαίου του έτους (t-1), για τα έτη 1983-2013. **Οι επιπτώσεις της κρίσης** προσέδωσαν χαρακτήρα κατάρρευσης στην αποτελεσματικότητα του παγίου κεφαλαίου. Η κατάρρευση αυτή οφείλεται στην μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού (η οποία επηρεάζει απευθείας τον δείκτη αποτελεσματικότητας της επένδυσης). Μία οριακή βελτίωση παρουσιάστηκε κατά το 2013.

Για τους ίδιους λόγους, μεγάλη αύξηση παρουσίασε ο ρυθμός μεταβολής της έντασης κεφαλαίου (Διάγραμμα 31) κατά την τριετία 2010-2012 καθώς μειώθηκε δραματικά ο αριθμός των απασχολουμένων εξαιτίας της ύφεσης χωρίς ωστόσο να υπάρξει ανάλογη μείωση το κεφαλαιακού αποθέματος. Αυτό αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι στο εσωτερικό των κλάδων παραγωγής υπήρξε σε σημαντικό βαθμό επιμερισμός της μείωσης της ζήτησης στις διάφορες μονάδες παραγωγής. Κατά το 2013, αντίθετα, υπάρχει επαναφορά της έντασης κεφαλαίου στον ιστορικό μέσο όρο της, γεγονός που υποδεικνύει ότι υπήρξε κατά τα έτος αυτό μεγάλος αριθμός μονάδων παρα-

γωγής (ή τιμημάτων μονάδων παραγωγής) που έπαυσαν να λειτουργούν, επομένως απαξίωση παγίου κεφαλαίου και συρρίκνωση του κεφαλαιακού αποθέματος. Αυτό εξάλλου φαίνεται με σαφήνεια στο Διάγραμμα 32 που αφορά στον ρυθμό συσσώρευσης κεφαλαίου: **Στην τριετία 2011-2013, το απόθεμα παγίου κεφαλαίου της χώρας μειώνεται για πρώτη φορά από το τέλος του εμφυλίου πολέμου.** Η ταχύτητα της μείωσης αυτής ανέρχεται σε 2% ετησίως.

Διάγραμμα 34
Μεταβολές της ιδιωτικής κατανάλωσης, σε σταθερές τιμές 2005, (1990-2013)

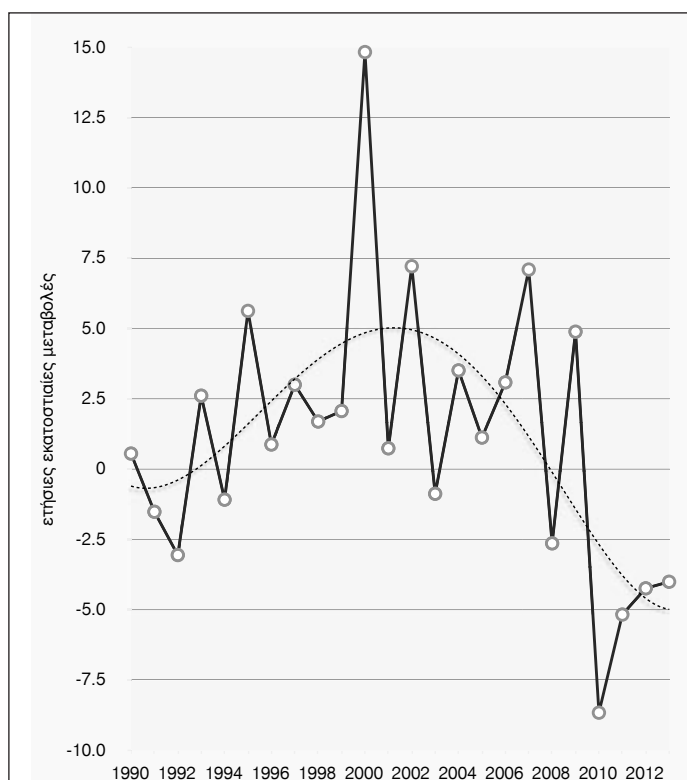
Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ο λόγος προϊόντος / κεφαλαίου αυξανόταν μέχρι και το 2007, δείχνοντας ότι η προσπάθεια αποτελεσματικότερης χρήσης του παγίου κεφαλαίου απέδιδε με αμειώτους ρυθμούς. Η πτώση των ετών 2008-2013 οφείλεται μεν στην υποαπασχόληση του παραγωγικού δυναμικού, πλην όμως, η διαδικασία αποεπένδυσης, που έχει αρχίσει, μειώνει και τον διαρθρωτικό λόγο προϊόντος / κεφαλαίου, δηλαδή την παραγωγικότητα του κεφαλαίου σε συνθήκες πλήρους χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού (Διάγραμμα 33).

Η ιδιωτική κατανάλωση (σε σταθερές τιμές) παρουσίασε μείωση 6,9% στη διάρκεια του 2013 και περίπου 30% στην εξαετία 2008-2013 (Διάγραμμα 34). Το επίπεδο της ιδιωτικής κατανάλωσης σε πραγματικούς όρους θα έχει επιστρέψει, στο τέλος του 2013, στο επίπεδο του 2001. Εξαιτίας της μεγάλης συμμετοχής της ιδιωτικής κατανάλωσης στη διαμόρφωση της ζήτησης και του ΑΕΠ, η μείωσή της υπήρξε ο κυριότερος παράγοντας μείωσης της ζήτησης.

Η δημόσια κατανάλωση (Διάγραμμα 35) αυξήθηκε κατά 4,8% το 2009, επιτρέποντας έτσι στην ελληνική οικονομία να μην βυθιστεί σε βαθύτερη ύφεση. Ταυτόχρονα, όμως, η αύξηση αυτή συνέβαλε και στην δραματική διεύρυνση του δημοσίου ελλείμματος. Η διόρθωση του δημοσιονομικού ελλείμματος που ξεκίνησε το 2010 προκάλεσε θεαματική μείωση του όγκου της δημόσιας κατανάλωσης έτσι ώστε στο τέλος του 2013, θα έχει οπισθοχωρήσει στο επίπεδο του 2001.

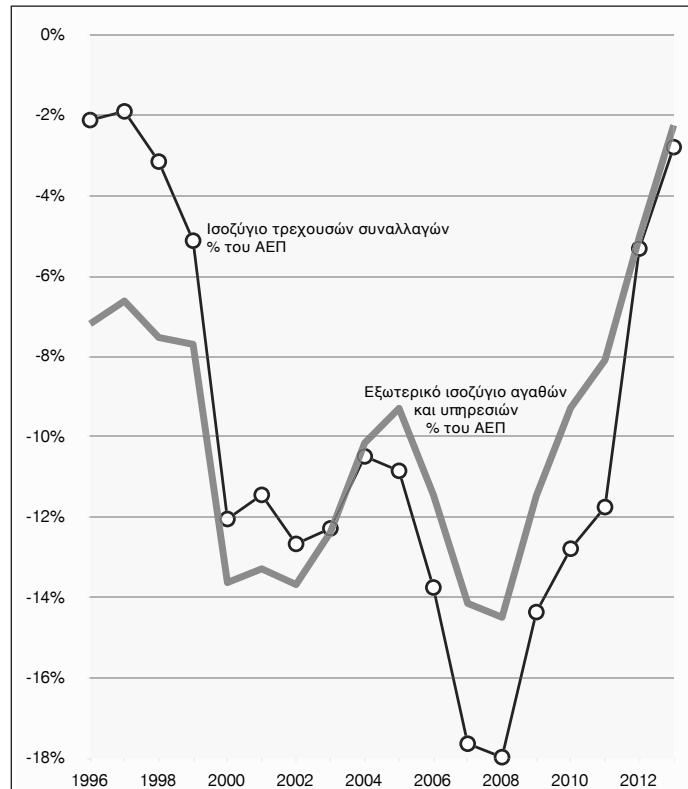
Διάγραμμα 35
Μεταβολές της δημόσιας κατανάλωσης, σε σταθερές τιμές 2005, (1990-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 36

Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, (1996-2013)

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών δεν παρουσιάζουν κάποιο δυναμισμό. Ο δείκτης εξαγωγικών επιδόσεων που δημοσιεύουν οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (και ισοδυναμεί με το μερίδιο των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στις αγορές προορισμού των εξαγωγών) επιδεινώθηκε σοβαρά στη διάρκεια της κρίσης και αναμένεται να παρουσιάσει μέχρι το τέλος του 2013 οριακή μόνο βελτίωση (Διαγράμματα 1, 2, 3 και 4 του Μέρους 2).

Αντίθετα, οι εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών παρουσιάζουν κατακόρυφη πτώση καθώς η ύφεση της ελληνικής οικονομίας χαρακτηρίζεται από μεγάλες μειώσεις της ζήτησης (Διάγραμμα 1 Μέρους 2).

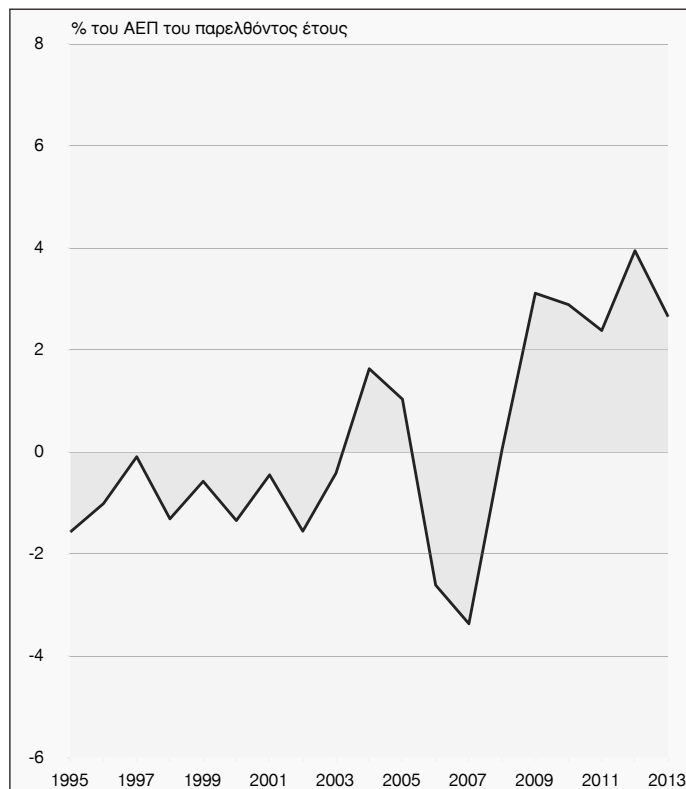
Αυτές οι μεταβολές εξηγούν την βελτίωση του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών ως ποσοστό του ΑΕΠ από το -14% περίπου κατά το 2008 σε -2,2% κατά το 2013 (Διάγραμμα 36).

Ενώ όμως η πτώση της εγχώριας ζήτησης στην Ελλάδα κατά το 2013 θα περιορίσει περαιτέρω τις εισαγωγές μέχρι το τέλος του έτους, οι ελληνικές εξαγωγές δεν ευνο-

ούνται ιδιαίτερα από τις προοπτικές της παγκόσμιας οικονομίας και την αύξηση της ζήτησης κατά 2,0% στις χώρες προορισμού των ελληνικών εξαγωγών. Ωστόσο, εάν καταστεί περισσότερο ευνοϊκή η ισοτιμία του ευρώ έναντι των άλλων νομισμάτων, θα υπάρξουν θετικές επιπτώσεις στο εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας, διότι οι μεν ελληνικές εξαγωγές θα γίνουν φθηνότερες για τις χώρες εκτός ευρωζώνης και ως εκ τούτου θα αντιμετωπίσουν λιγότερες δυσκολίες στις αγορές προορισμού τους, οι δε εισαγωγές στην Ελλάδα θα καταστούν ακριβότερες για τα εμπορεύματα προέλευσης εκτός ευρωζώνης με αποτέλεσμα την μείωση του όγκου των εισαγομένων προϊόντων.

Η βελτίωση του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών (διάγραμμα 36), που οφείλεται στον περιορισμό της δαπάνης για εισαγωγές, είχε θετική επίπτωση και στην μεταβολή του ΑΕΠ κατά το 2009-2013 (Διάγραμμα 37).

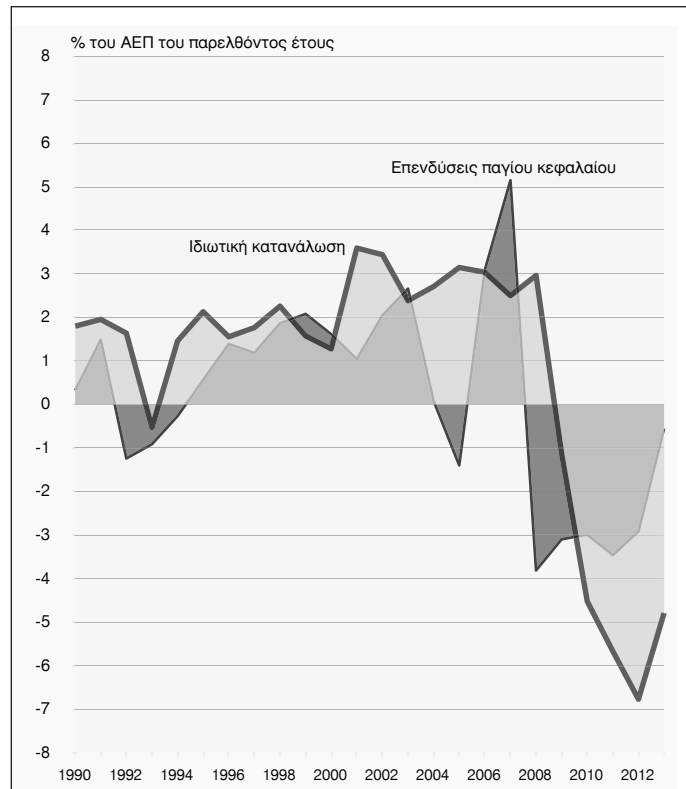
Διάγραμμα 37
Η συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ (1995-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 38

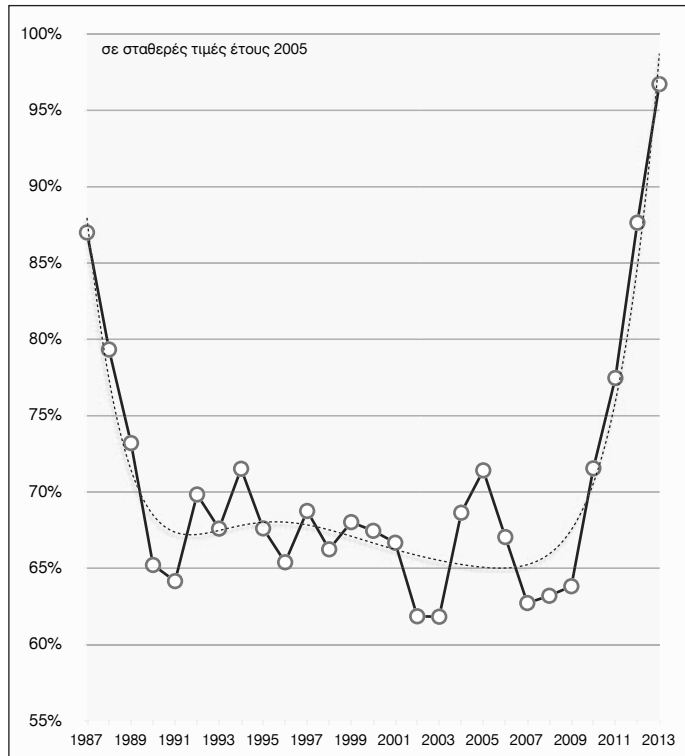
Η συμβολή της εγχώριας ζήτησης στην διαμόρφωση του ΑΕΠ (1990-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η θετική συμβολή του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην μεγέθυνση του ΑΕΠ, μέσω του περιορισμού της εγχώριας ζήτησης που απευθύνεται σε επιχειρήσεις του εξωτερικού, αντιστάθμισε κατά ένα μέρος την δραματική μείωση που προκάλεσε στο ΑΕΠ η πτώση της εγχώριας ζήτησης. **Η συμβολή της εγχώριας ζήτησης** στην αύξηση του ΑΕΠ υπερέκαλυπτε, πριν το 2008, συστηματικά την αρνητική συμβολή του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 38. Έκτοτε, έχει επέλθει αντιστροφή και η εσωτερική ζήτηση συμβάλλει αρνητικά στις μεταβολές του ΑΕΠ ενώ οι καθαρές εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών συμβάλλουν θετικά. Ωστόσο, **η αρνητική συμβολή της εσωτερικής ζήτησης, υπερβαίνει κατά πολύ την θετική συμβολή των καθαρών εξαγωγών, οδηγώντας έτσι την οικονομία σε βαθιά ύφεση.**

Διάγραμμα 39
Λόγος εξαγωγών / εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (1987-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ο λόγος εξαγωγών / εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, ο οποίος κυμάνθηκε κατά προσέγγιση εντός της ζώνης 60%-70% κατά τα έτη 1990-2009 (Διάγραμμα 39) παρουσίασε θεαματική βελτίωση κατά το 2010-2013 και αναμένεται ότι κατά το 2014 θα έχει πλησιάσει το επίπεδο του 100% (δηλαδή δεν θα υπάρχει πλέον έλλειμμα στο εξωτερικό εμπόριο). Ωστόσο, όπως δείξαμε στο Μέρος 2, η βελτίωση του λόγου εξαγωγών / εισαγωγών (Διάγραμμα 39), του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών (Διάγραμμα 36) και η θετική συμβολή του στο ΑΕΠ (Διάγραμμα 37), δεν θα πρέπει να αποδίδονται σε μια υποτιθέμενη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, αλλά αντιθέτως, στον μαρασμό της ελληνικής οικονομίας: η παρατεταμένη μείωση της εσωτερικής ζήτησης είτε για επενδυτικά είτε για καταναλωτικά αγαθά και υπηρεσίες περιορίζει τις εισαγωγές και βελτιώνει τους δείκτες του εξωτερικού εμπορίου. Δεν πρόκειται για προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας σε υψηλότερα επίπεδα ανταγωνιστικότητας αλλά σε χαμηλότερα επίπεδα προϊόντος, επενδύσεων και απασχόλησης. Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης **μεταλλάσσεται** σε πολιτική υποβάθμισης της ελληνικής οικονομίας.

ΜΕΡΟΣ 4

**Προϋποθέσεις και δυνατότητες μιας εναλλακτικής
οικονομικής πολιτικής για την ανάπτυξη
της ελληνικής οικονομίας**

Προϋποθέσεις και δυνατότητες μιας εναλλακτικής οικονομικής πολιτικής για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας

4.1. Η σημερινή κατάσταση

Οι διεθνείς οργανισμοί και οι κυβερνήσεις, βασισμένοι στα πορίσματα του κύριου ρεύματος της οικονομικής θεωρίας, **οργάνωσαν** την ύφεση, την ανεργία και τη μείωση των μισθών στην Ελλάδα, ισχυριζόμενοι ότι αυτές είναι οι προϋποθέσεις για να πυροδοτηθεί μια διαδικασία προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας (διαδικασία που ονομάστηκε “εσωτερική υποτίμηση”) διαμέσου της μείωσης των εγχώριων τιμών, επομένως και αύξησης της ανταγωνιστικότητας τιμής και των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Οι εξαγωγές επρόκειτο να αποτελέσουν, στα πλαίσια αυτής της πολιτικής εσωτερικής υποτίμησης, τον νέο κινητήρα της ελληνικής οικονομίας, που θα οδηγούσε τη χώρα σε μια νέα εποχή εξωστρεφούς ανάπτυξης. Γνωρίζουν τώρα, όσοι κατέστρωσαν και εφάρμοσαν αυτήν την πολιτική ότι είναι αποτυχημένη. Επιπλέον γνωρίζουν ότι μετέτρεψαν την δομή της ελληνικής οικονομίας από μία οικονομία των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων σε μία οικονομία των δανειστών, καταλύοντας τις οικονομικές και κοινωνικές δυνάμεις των συγκλίσεων με τους μέσους όρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εγκαθιδρύοντας βραχυπρόθεσμα συνθήκες αποσυγκλίσεων και μεσομακροπρόθεσμα συνθήκες υπανάπτυξης. Ταυτόχρονα, η πλήρης απαξίωση της εργασίας που επήλθε με την υλοποίηση των πολιτικών της εσωτερικής υποτίμησης, οι ιδιωτικοποιήσεις, η αποεπένδυση, η εξάντληση των ενδογενών παραγωγικών δυνάμεων, και η απαξίωση των περιουσιακών στοιχείων της ελληνικής οικονομίας περιθάλλει με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο την εγκαθίδρυση του «νέο-αποικιοκρατικού μοντέλου ανάπτυξης» στην ελληνική οικονομία. Η μεγέθυνση των εξαγωγών είναι **απογοητευτική** και οι εξαγωγικές επιδόσεις παρουσιάζουν σημεία ιστορικής παρακμής (Διαγράμματα 1 μέχρι 4 και την σχετική ανάλυση στο Μέρος 2).

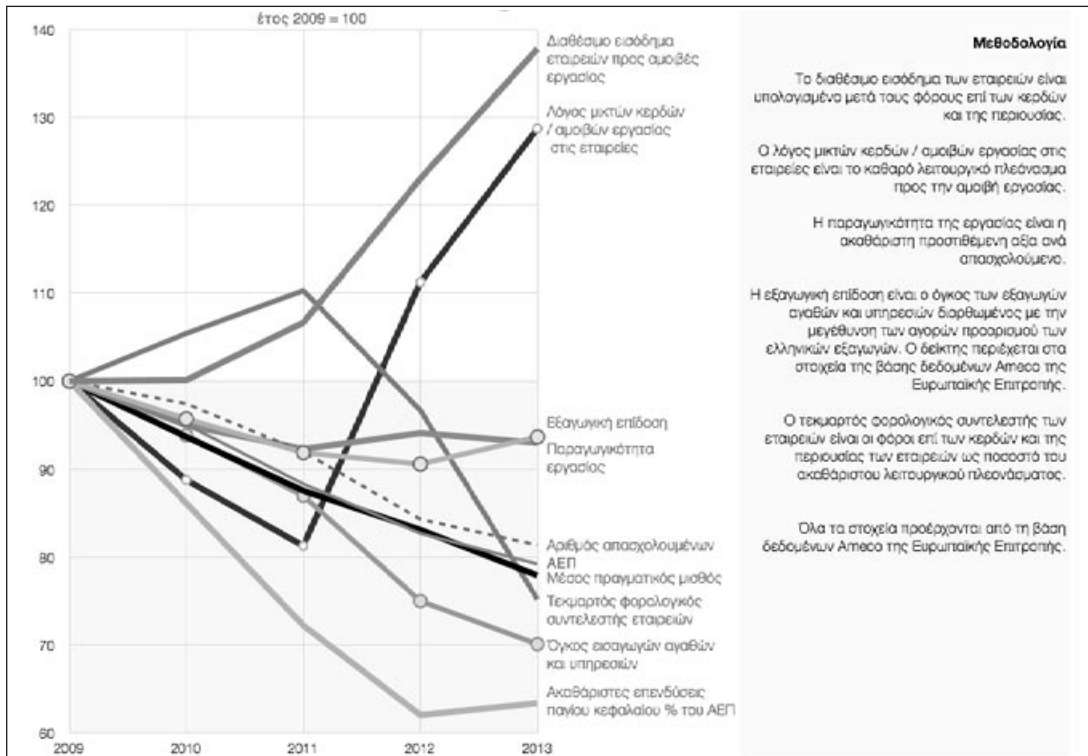
Σε πλήρη αντίθεση με την πραγματικότητα, αλλά και με διαπιστώσεις του ΔΝΤ, υπάρχουν εγχώριες πηγές που ομιλούν για ένα υποτιθέμενο “success story” της ελληνικής οικονομίας βασισμένο σε μια ανύπαρκτη άνοδο των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών. Πρόκειται για προσπάθεια αλλαγής του ψυχολογικού κλίματος στις αγορές διαμέσου του ισχυρισμού ότι η **ελληνική οικονομία** παρουσιάζει σημεία ανάκαμψης -τόσο έντονα μάλιστα ώστε η Ελλάδα να χαρακτηρίζεται ως success story της εσωτερικής υποτίμησης. **Δεν μπορούμε**, όμως, να διακρίνουμε τα σημεία της επιτυχίας στα μακροοικονομικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας.

Μια συνοπτική περιγραφή της μακροοικονομικής κατάστασης αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 40. Η γενική εικόνα αναδεικνύει την επιδείνωση της οικονομίας στην οποία έχει οδηγήσει η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης, αλλά δείχνει επίσης και την επιτυχία αυτής της πολιτικής όσον αφορά την θεαματική αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος των εργαζομένων, των συνταξιούχων και των ανέργων.

Πιο συγκεκριμένα, **όλα τα μεγέθη** από τα οποία εξαρτάται η βελτίωση των συνθηκών εργασίας και ζωής των εργαζόμενων τάξεων, δηλαδή οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, η αγοραστική δύναμη των μισθών, ο αριθμός των απασχολούμενων, το ΑΕΠ, η παραγωγικότητα της εργασίας και οι εξαγωγικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας, **βρίσκονται σε πτωτική πορεία** και η μείωσή τους έναντι του 2009 είναι δραματική. Αντίθετα, εντυπωσιακή είναι πλέον η επιτυχία της ασκούμενης οικονομικής και διαρθρωτικής πολιτικής να αυξήσει κατακόρυφα τον λόγο κερδών / μισθών (όπως αυτός εξειδικεύεται στο Διάγραμμα 40, είτε ως διαθέσιμο εισόδημα των εταιρειών προς αμοιβές εργασίας, είτε ως μικτά κέρδη προ φόρων προς αμοιβές εργασίας). Μάλιστα, αυτή η άνοδος του λόγου κερδών / αμοιβής εργασίας **υπερβαίνει** κατά πολύ την αντίστοιχη άνοδο που παρατηρείται και στην Ισπανία, την Κύπρο και την Ιρλανδία, είτε επειδή στην Ελλάδα η διαδικασία της κινεζοποίησης της εργασίας εκκίνησε νωρίτερα, είτε επειδή αποδίδει ταχύτερα αποτελέσματα.

Αναφέρεται συχνά ως επιτυχία της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης, η μεγάλη βελτίωση του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών. Όμως, η βελτίωση αυτή προέρχεται αποκλειστικά από την μείωση της ζήτησης και δεν αποτελεί αποτέλεσμα αύξησης των εξαγωγών: η ύφεση και η ανεργία μειώνουν το επίπεδο διαβίωσης των εργαζομένων σε ένα τόσο χαμηλό επίπεδο ώστε επιτυγχάνεται μια θεαματική μείωση των εισαγωγών.

Διάγραμμα 40 Εξέλιξη επιλεγμένων μεγεθών της ελληνικής οικονομίας (2009-2013)

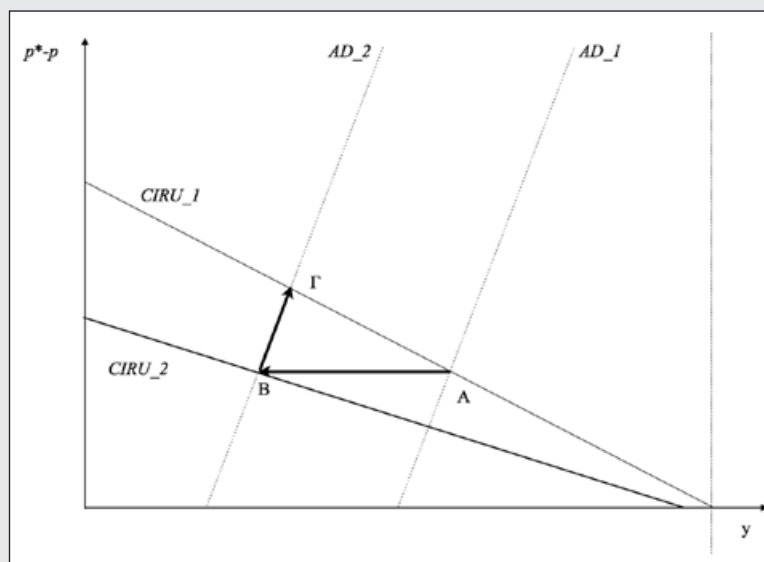
Μπορεί οι εξαγωγικές επιδόσεις της Ελλάδας να μην βελτιώνονται, αλλά μειώνονται οι εισαγωγές επειδή καταρρέουν τόσο το επίπεδο διαβίωσης των εργαζόμενων τάξεων, όσο και οι επενδύσεις που δημιουργούν ζήτηση για εισαγόμενα προϊόντα. Ως αποτέλεσμα, εάν δεν λάβουμε υπόψη μας το πετρέλαιο και τις δαπάνες για πλοία, το εξωτερικό εμπόριο είναι ήδη πλεονασματικό (οι εξαγωγές δηλαδή είναι μεγαλύτερες από τις εισαγωγές) και μειώνονται ανάλογα οι ανάγκες για εξωτερικό δανεισμό. Συμπερασματικά, αντί να αυξηθούν οι εξαγωγές στο ύψος του επιπέδου διαβίωσης των εργαζόμενων τάξεων που διαμορφώθηκε στη δεκαετία του 2000, προσαρμόζεται το επίπεδο διαβίωσης στο χαμηλό επίπεδο των εξαγωγών.

Περιγράφουμε τις εξελίξεις αυτές, διατυπωμένες θεωρητικά στο ένθετο 1.

Ένθετο 1. Θεωρητικό σχήμα για την αποτυχία της εσωτερικής υποτίμησης

Η περιγραφή βασίζεται σε ένα Διάγραμμα στο οποίο ο οριζόντιος άξονας είναι ο όγκος παραγωγής και ο κατακόρυφος άξονας είναι η ανταγωνιστικότητα τιμής (Διάγραμμα 41α). Η καμπύλη της συνολικής ζήτησης είναι αύξουσα, γιατί σε υψηλότερη ανταγωνιστικότητα τιμής αντιστοιχεί υψηλότερος όγκος παραγωγής. Η AD_1 είναι η καμπύλη της συνολικής ζήτησης κατά τη χρονική στιγμή 1, ενώ η AD_2 κατά τη χρονική στιγμή 2. Η καμπύλη CIRU είναι η καμπύλη σταθερού πληθωρισμού στην οποία τείνει να ισορροπήσει η οικονομία μετά την προσαρμογή της σε μια εξωτερική διαταραχή. Θεωρώντας ότι η οικονομία βρισκόταν κατά την έναρξη του προγράμματος προσαρμογής στο σημείο A, η θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης που εφαρμόστηκε προέβλεπε ότι η μείωση της ζήτησης διαμέσου της δημοσιονομικής πολιτικής (μείωση της κρατικής δαπάνης, μείωση των μισθών των δημόσιων υπαλλήλων) θα μετατοπίσει την καμπύλη της ζήτησης προς τα αριστερά από την θέση AD_1 στη θέση AD_2 και την οικονομία από το σημείο A στο σημείο B. (Για την λεπτομερή περιγραφή του σχήματος βλ. Layard, Nickell and Jackman 1991, Carlin and Soskice 2006,1990, Rowthorn 1977,1980, 1995,1999, Arestis and Sawyer 2005).

Διάγραμμα 41α
Η εσωτερική υποτίμηση στο χώρο ανταγωνιστικότητας τιμής και όγκου παραγωγής

Η κίνηση από το A στο B, πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με τις προβλέψεις της θεωρίας της εσωτερικής υποτίμησης που εφαρμόστηκε στην Ελλάδα. Η κίνηση

αυτή είναι οριζόντια επειδή η ζήτηση και η παραγωγή προσαρμόζονται στην διάρκεια του τρέχοντος έτους ενώ οι μισθοί και οι τιμές αποκρίνονται στις μεταβολές της παραγωγής μεσοπρόθεσμα (βλ. στα σχετικά ένθετα 2 και 3 του Μέρους αυτού).

Σύμφωνα με την θεωρία της εσωτερικής υποτίμησης που εφαρμόστηκε στην Ελλάδα, αναμενόταν ότι η οικονομία θα εκινείτο εν συνεχεία από το σημείο Β, δηλαδή από μια κατάσταση ανισορροπίας, στο σημείο Γ, δηλαδή σε μια κατάσταση ισορροπίας (επομένως επί της καμπύλης CIRU_1). Με άλλα λόγια, μετά από ένα αρνητικό σοκ που θα μείωνε τον όγκο παραγωγής και θα αύξανε την ανεργία (από το Α στο Β), αναμενόταν η μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, η μείωση των τιμών ως απόκριση στη μείωση του κόστους εργασίας, επομένως η αύξηση της ανταγωνιστικότητας τιμής (μετατόπιση προς τα πάνω στον κατακόρυφο άξονα), η αύξηση των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, και τελικά η ανάκαμψη του ΑΕΠ (μετατόπιση προς τα δεξιά στον οριζόντιο άξονα). Έτσι, αναμενόταν μια κίνηση προς τα πάνω και δεξιά στον χώρο που ορίζει το Διάγραμμα, δηλαδή αναμενόταν ότι η οικονομία επρόκειτο να κινηθεί από το Β στο Γ, επομένως να ανακάμψει.

Όμως, οι προβλέψεις της κυρίαρχης θεωρητικής προσέγγισης δεν επαληθεύτηκαν για τους εξής λόγους:

Πρώτον, η ύφεση μείωσε τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, και μαζί με αυτόν μείωσε και την παραγωγικότητα της εργασίας, που επηρεάζεται από το μέγεθος του αργούντος παραγωγικού δυναμικού. Στο νέο επίπεδο της μειωμένης ζήτησης και παραγωγής, στο οποίο ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, η παραγωγικότητα της εργασίας και η απασχόληση ήταν μειωμένα, άρχισε η προσαρμογή των μισθών και η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, η οποία όμως μετριάστηκε από τις μειώσεις της παραγωγικότητας της εργασίας. Αυτό οδήγησε σε αποφάσεις περαιτέρω περιστολής της εσωτερικής ζήτησης που οδήγησαν την χώρα σε ακόμη μεγαλύτερη ύφεση, αλλά και σε αποφάσεις διαρθρωτικών αλλαγών στην αγορά εργασίας με απευθείας νομοθετική παρέμβαση στους θεσμούς που προστατεύουν την εργασία στον ιδιωτικό τομέα (δεύτερο Μνημόνιο και επόμενα νομοθετήματα). Προκειμένου, δηλαδή, να επιτευχθεί η επιδιωκόμενη μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας επιστρατεύτηκαν, εκτός από την ανεργία, και ριζικές νομοθετικές παρεμβάσεις για την οριστική μείωση των μισθών στον ιδιωτικό τομέα. Ως αποτέλεσμα, στο τέλος του 2013, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος θα έχει μειωθεί κατά 20% περίπου έναντι των 36 ανταγωνιστριών χωρών, πλην όμως, καταβάλλοντας ως αντίτιμο μια θεαματική κατάρρευση της εσωτερικής ζήτησης (βλ. στο ένθετο 2).

Δεύτερον, οι επιχειρήσεις δεν αποκρίθηκαν στη μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας με σημαντική μείωση των τιμών τους κατά τις προβλέψεις της επίσημης εκδοχής της εσωτερικής υποτίμησης. Οι τιμές δεν μειώθηκαν παρά μόνον οριακά, ακόμη και μετά την αφαίρεση της επίπτωσης των αυξήσεων της φορολογίας κατά τα τελευταία έτη. Η εκτίμηση ότι θα υπάρξει αποπληθωρισμός χάρη στη μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας βασίζεται στην θέση ότι σε χαμηλότερο επίπεδο χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού έχει αποδυναμωθεί η ισχύς των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων, με αποτέλεσμα να έχουν μικρότερη δυνατότητα να αυξήσουν τις τιμές τους. Φαίνεται ωστόσο ότι αυτή η γενικά ορθή διαπίστωση δεν ισχύει για πολλές αγορές της Ελλάδας που παραμένουν ολιγοπωλιακές και ρυθμίζουν τη σχέση προσφοράς και ζήτησης έτσι ώστε να μην μειώνονται ή ακόμη και να αυξάνονται οι τιμές. Επίσης, πολλές επιχειρήσεις προσπαθούν να απαλύνουν τα οξύτα προβλήματα ρευστότητας που αντιμετωπίζουν κάνοντας χρήση του οφέλους που έχουν από την μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας.

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την θεαματική άνοδο του ακαθάριστου και του καθαρού λειτουργικού πλεονάσματος κατά τα δύο τελευταία έτη έναντι των αμοιβών εργασίας, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 40. Επομένως, οι επιχειρήσεις **μετέτρεψαν** το όφελος που είχαν από την μείωση του κόστους εργασίας, σε αύξηση των περιθωρίων κέρδους και σε ένα μικρό μόνο βαθμό σε μείωση των τιμών.

Η πρόβλεψη της θεωρίας της εσωτερικής υποτίμησης που εφαρμόστηκε στην Ελλάδα βασίζεται στην ιδέα ότι το σημείο Β βρίσκεται εκτός της καμπύλης σταθερού πληθωρισμού, που είναι ο γεωμετρικός τόπος όλων των σημείων μακροχρόνιας ισορροπίας στα οποία καθίστανται συμβατές οι απαιτήσεις των επιχειρήσεων με αυτές των μισθωτών. Στο σημείο Β και σε όλα τα σημεία μεταξύ Β και Γ, υπάρχει ανισορροπία και οι δύο πλευρές θα έπρεπε να συνεχίζουν να μειώνουν τις τιμές και τους μισθούς έως ότου το σύστημα οδηγηθεί στο σημείο ισορροπίας Γ (δηλαδή στο *pairu*). Ανέμεναν, δηλαδή, όσοι σχεδίασαν την πολιτική που εφαρμόζεται, ότι θα είχε εγκατασταθεί μια καθοδική σπείρα μισθών και τιμών. Επειδή οι εγχώριες τιμές θα μειώνονταν διαρκώς έναντι των τιμών των ανταγωνιστριών χωρών (που υποθέτουμε ότι αυξάνονται με τον ίδιο σταθερό ρυθμό), θα αυξανόταν σταδιακά η ανταγωνιστικότητα τιμής. Ως αποτέλεσμα της πραγματικής υποτίμησης, θα αυξάνονταν οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών. Η διαδικασία αυτή, της βελτίωσης του εξωτερικού εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών με την καθοδική σπείρα μισθών και τιμών, θα έπρεπε να είχε οδηγήσει σε μακροχρόνια ισορροπία: η οικονομία θα είχε διολισθήσει κατά μήκος της γραμμής ΒΓ έως ότου ισορροπήσει στο σημείο Γ επί της καμπύλης σταθερού πληθωρισμού CIRU_1. Εάν θεωρήσουμε ότι η επίπτωση της συσ-

σώρευσης κεφαλαίου είναι ουδέτερη, όπως υποθέτει το υπόδειγμα σταθερής ισορροπίας που χρησιμοποιήθηκε στην Ελλάδα, τότε η παραγωγή θα έπρεπε να είχε αυξηθεί εξαιτίας της ανόδου της εξωτερικής ζήτησης, και η ανεργία να είχε υποχωρήσει. Η καθοδική σπείρα μισθών - τιμών, όμως, δεν εμφανίστηκε ποτέ διότι οι επιχειρήσεις προτίμησαν να μετατρέψουν τις μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας σε αυξήσεις των περιθωρίων κέρδους. Αυτό μάλιστα ισχύει ιδιαίτερα για τις τιμές των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, ακόμη και μετά την αφαίρεση της επίπτωσης της φορολογίας (βλ. την ανάλυση των κεφαλαίων 2 και 3). Επιπλέον, η μείωση των μισθών έχει οδηγήσει σε βαθιά και παρατεταμένη ύφεση. Έτσι, οι προβλέψεις της επίσημης εκδοχής της εσωτερικής υποτίμησης διαψεύστηκαν και **η εσωτερική υποτίμηση μεταλλάχθηκε σε διαδικασία γενικευμένης υποβάθμισης της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας με προσαρμογή διά της καθίζησης μεγάλου μέρους του εργατικού δυναμικού και του παραγωγικού συστήματος.**

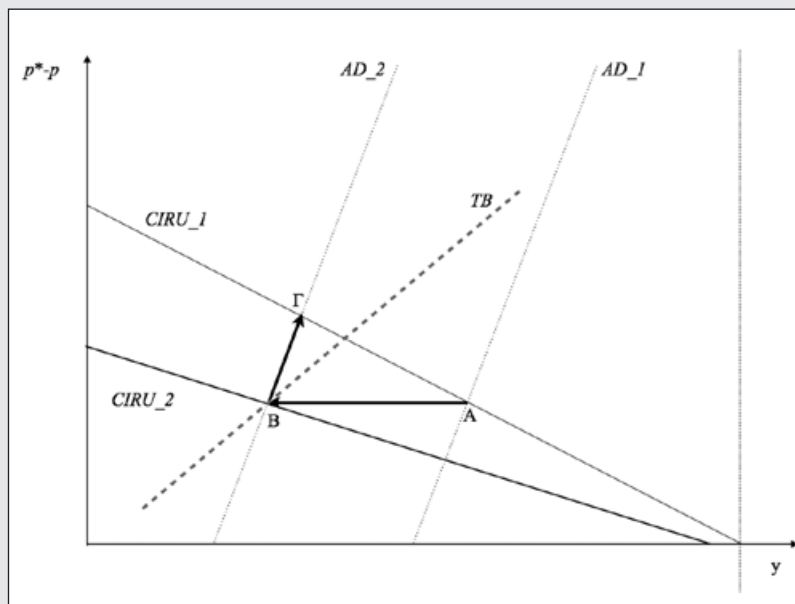
Αυτά σημαίνουν ότι με τους τεχνικούς όρους που χρησιμοποιήσαμε προηγουμένως, σε σχέση με το Διάγραμμα 41α, αντί της μετατόπισης της οικονομίας από το σημείο Β στο σημείο Γ, υπάρχει μετατόπιση της καμπύλης CIRU προς τα κάτω έτσι ώστε η οικονομία να ισορροπεί στο σημείο Β (χαμηλότερη παραγωγή, υψηλότερη ανεργία, χαμηλότεροι μισθοί, υψηλότερα κέρδη, εισαγωγές που κλείνουν το εξωτερικό έλλειμμα στο ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών). Η κίνηση αυτή της καμπύλης σταθερού πληθωρισμού προς τα κάτω υποδηλώνει ένα “κλείδωμα” της ελληνικής οικονομίας σε χαμηλό επίπεδο παραγωγής και ανεργίας, στο οποίο εξαντλούνται οι δυναμικές ιδιότητες του συστήματος, δηλαδή η ικανότητά του να ανακάμψει αυθορμήτως. Με άλλα λόγια, η ελληνική οικονομία φαίνεται ότι δεν μπορεί να αποκολληθεί από το χαμηλό επίπεδο στο οποίο έχει οδηγηθεί επειδή έχει εξαντλήσει όλες τις ενδογενείς δυνάμεις που διαθέτει για να μετατοπιστεί σε υψηλότερο επίπεδο παραγωγής. Αυτό σημαίνει ότι μόνο εξωγενείς παράγοντες μπορούν να θέσουν σε κίνηση ξανά την ελληνική οικονομία.

Με τους θεωρητικούς όρους που θέσαμε, η ελληνική οικονομία βρίσκεται πλέον (ή θα βρίσκεται ήδη από το επόμενο έτος) στην γειτονία της ταυτόχρονης εσωτερικής και εξωτερικής ισορροπίας (σταθερός πληθωρισμός και μηδενικό εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών) (Williamson 1985, 1993, 2009, Hansen and Roeger 2000, Wren-Lewis 2003, Driver and Westaway 2004).

Αυτό σημαίνει ότι από το σημείο Β, που είναι ένα σημείο εσωτερικής ισορροπίας, εφόσον αποτελεί τομή της καμπύλης της ζήτησης και της καμπύλης σταθερού πληθωρισμού, διέρχεται και η καμπύλη εξωτερικής ισορροπίας (δηλαδή

ισοσκελισμένων εξωτερικών ανταλλαγών αγαθών και υπηρεσιών). Η καμπύλη εξωτερικής ισορροπίας, που φαίνεται με το όνομα TB στο ίδιο σχήμα συμπληρωμένο όπως στο Διάγραμμα 41β, περιγράφει την εξωτερική ισορροπία, δηλαδή την κατάσταση εκείνη στην οποία οι εξαγωγές ισούνται με τις εισαγωγές, και επομένως το εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών είναι μηδενικό. Η TB είναι, δηλαδή, ο γεωμετρικός τόπος όλων των συνδυασμών ανταγωνιστικότητας τιμής (ισοδύναμα της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας) και του επιπέδου παραγωγής για τους οποίους το εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών είναι μηδενικό.

Διάγραμμα 41β. Εσωτερική και εξωτερική ισορροπία

Η μετάλλαξη της εσωτερικής υποτίμησης σε “κλείδωμα” της οικονομίας σε χαμηλά επίπεδα παραγωγής και υψηλής ανεργίας (στο σημείο B στο θεωρητικό μας σχήμα), σχετίζεται άμεσα με το γεγονός ότι οι επενδυτικές δαπάνες μεταβάλλουν το κεφαλαιακό απόθεμα και διαμέσου αυτού τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και συνακόλουθα την ισχύ των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων, και τελικά το περιθώριο κέρδους (Sneessens and Drèze 1986, O’Shaughnessy 2011). Μια διαδικασία αποεπένδυσης παγίου κεφαλαίου αυξάνει το ποσοστό ανεργίας και διαμέσου αυτού μειώνει τους ονομαστικούς μισθούς, που καθορίζονται στην συλλογική διαπραγμάτευση, επομένως και τους πραγματικούς μισθούς υπολογισμένους με τις τιμές που ισχύουν κατά την

στιγμή των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Οι πραγματικοί μισθοί μεταβάλλονται εν συνεχεία καθώς οι επιχειρήσεις μεταβάλλουν τις τιμές τους προκειμένου να επιτύχουν τον στόχο που έχουν θέσει σχετικά με την κερδοφορία τους. Επιτυγχάνουν δε αυτόν τον στόχο στον βαθμό που τους επιτρέπει η ένταση του ανταγωνισμού στις αγορές προϊόντων. Ο ανταγωνισμός αυτός, όμως, εξαρτάται από τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, ο οποίος είναι συνάρτηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Έτσι, όταν υπάρχει αποεπένδυση, όπως συμβαίνει κατά τα τελευταία έτη στην Ελλάδα, μειώνεται το αργούν παραγωγικό δυναμικό εξαιτίας της καταστροφής παγίου κεφαλαίου (είτε ολόκληρων μονάδων παραγωγής ή τμημάτων μονάδων παραγωγής), αυξάνεται η ισχύς των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων και τείνουν να αυξηθούν οι τιμές. **Ως αποτέλεσμα, επιδεινώνονται η ανταγωνιστικότητα τιμής και το εξωτερικό έλλειμμα αγαθών και υπηρεσιών, μειώνονται οι πραγματικοί μισθοί και η συνολική ζήτηση, και έτσι γίνεται επανεκκίνηση του κύκλου της ύφεσης.** Η οικονομία βρίσκεται παγιδευμένη σε μια κατάσταση μειούμενου αργούντος παραγωγικού δυναμικού και επακόλουθων αυξήσεων των τιμών, έτσι ώστε απαιτείται ένα υψηλότερο ποσοστό ανεργίας στο οποίο μπορούν να γίνουν συμβατές οι απαιτήσεις των επιχειρήσεων με αυτές των μισθωτών, δηλαδή ένα υψηλότερο επίπεδο ανεργίας ισορροπίας. Πρόκειται, επομένως, για μια συνεχή μετατροπή της τρέχουσας ανεργίας σε διαρθρωτική, όπου ο ελκυστής δεν είναι πλέον το παίγνι αλλά και το τρέχον ποσοστό ανεργίας.

Με απλά λόγια, αντί η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας να ανέλθει στο επίπεδο ευημερίας που είχε επιτύχει η ελληνική οικονομία, επήλθε μείωση του επιπέδου ευημερίας στο υπάρχον, χαμηλό, επίπεδο ανταγωνιστικότητας. Αυτό συνέβη επειδή οι επιχειρήσεις της χώρας μετέτρεψαν σε ιδιοτελές όφελος ολόκληρη τη μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας αντί να το μετατρέψουν σε μείωση των τιμών των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ώστε ο εξωτερικός τομέας της οικονομίας να μετατραπεί σε κινητήρια δύναμη της ελληνικής οικονομίας.

Αυτά συνέβησαν σε αντίθεση με τις προβλέψεις της θεωρίας της εσωτερικής υποτίμησης στην μορφή που εφαρμόστηκε στην Ελλάδα (και η οποία βρισκόταν διατυπωμένη, στις βασικές της γραμμές, ήδη το 2007, στο σχετικό άρθρο του Blanchard αναφορικά με τις ανισορροπίες που είχαν ήδη γίνει ορατές τότε στην πορτογαλική οικονομία), επειδή αυτή η θεωρία παραβλέπει τις επιπτώσεις της συσσώρευσης κεφαλαίου στην εσωτερική υποτίμηση (από όπου απορρέουν και οι κατά συρροήν αστοχίες της Τρόικας στις προβλέψεις για το ΑΕΠ, την ανεργία και τους πολλαπλασιαστές) αλλά και επειδή δεν κατανοεί την φύση των περιθωρίων κέρδους.

Οι εξελίξεις αυτές δικαιώνουν τις εναλλακτικές προσεγγίσεις της ανταγωνιστικότητας, οι οποίες δίνουν έμφαση στη σημασία της εσωτερικής ζήτησης, στην ενίσχυση του παραγωγικού δυναμικού της οικονομίας, στη συσσώρευση παραγωγικού κεφαλαίου για την βελτίωση της διεθνούς εξειδίκευσης της χώρας στο διεθνές εμπόριο, στην προσαρμογή του παραγωγικού συστήματος στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού, στην ποιότητα των προϊόντων κλπ (βλ. μεταξύ άλλων Britto and McCombie 2009, Stockhammer 2008, Hall and Soskice 2001, Rowthorn 1995, Arestis and Sawyer 2005, Blecker 1998, Lafay 1979,1987,1989, Bensidoun, Gaulier and Ünal-Kesenci 2001, Fagerberg 1988, 1996, Amable and Verspagen 1995, Thirlwall 1979, Hussain 1982, McCombie 1993, 1997, McCombie and Thirlwall 1994, 1999, Carlin, Glyn and van Reenen 2001, Aglietta 1997, Mazier, Mathis, Rivaud-Danset 1988, Amable 1990, Taddei et Coriat 1993).

4.2. Ο κρίσιμος ρόλος του κατώτατου μισθού

Κρίσιμο ρόλο για την “ελληνική εκδοχή” της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης έχει αποκτήσει ο τρόπος διαμόρφωσης του κατώτατου μισθού.

Στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας, οι μισθοί διαμορφώνονται από τις αντικρουόμενες απαιτήσεις και τον συσχετισμό ισχύος μεταξύ των επιχειρήσεων και των εργαζομένων, μεταξύ οργανώσεων των εργοδοτών και των μισθωτών. Όμως, ο κοινωνικός ανταγωνισμός για τη διαμόρφωση του μισθού διεξάγεται μέσα σε ένα θεσμικό πλαίσιο που καθορίζεται από την εργασιακή νομοθεσία και τις κατοχυρωμένες συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων και εργαζομένων. Όσο πιο ευνοϊκό είναι το θεσμικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας για τους εργαζόμενους, τόσο πιο υψηλός είναι ο αναγκαίος μισθός, τόσο πιο υψηλός είναι ο μέσος μισθός, και αντιστρόφως. Με αυτήν την έννοια υπάρχει ένας νομικός καθορισμός των μισθών που καθορίζει το θεσμικό πλαίσιο των διαπραγματεύσεων και επηρεάζει τους συσχετισμούς δύναμης. **Ο καθορισμός** αυτός έχει μετατραπεί δραματικά κατά τα τελευταία έτη:

Πρώτον, στην τρίτη επικαιροποίηση του πρώτου Μνημονίου (2-7-2011) αναφέρεται ότι οι μισθοί των εργαζομένων στις Δημόσιες Επιχειρήσεις θα είναι σε αρμονία με το νέο μισθολόγιο του Δημόσιου Τομέα (σελ. 12-13 του ΦΕΚ Α 152/1-7-2011, ν. 3986/2011), ενώ οι μισθοί στο δημόσιο τομέα θα είναι σε αρμονία με τους μισθούς του ιδιωτικού τομέα προκειμένου να επιτυγχάνεται μείωση του συνολικού μισθολογικού κόστους. Ως εκ τούτου, οι μεταβολές στους μισθούς του ιδιωτικού τομέα θα αποτελούν στο εξής γνώμονα και για τους λοιπούς μισθούς.

Δεύτερον, επιβάλλεται δια νόμου μόνιμη ρήτρα εσωτερικής υποτίμησης έναντι των χωρών της Κεντρικής και της Νοτιο-ανατολικής Ευρώπης (σελ. 713 του ΦΕΚ Α 28/14-2-2012, ν. 4046/2012), επομένως η διαιώνιση της ίδια αποτυχημένης πολιτικής που ασκείται κατά τα τελευταία έτη και η οποία επιτυγχάνει μεν μεγάλες μειώσεις του κόστους εργασίας, όχι όμως και των τιμών των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών.

Τρίτον, έχει επιβληθεί μονομερής νομοθετικός καθορισμός του κατώτατου μισθού από 1-4-2013, για τον οποίο οι λεγόμενοι «κοινωνικοί εταίροι» θα εκφράζουν απλώς την άποψή τους (κεφ. ΙΑ, παρ. 1, σελ. 5611 του ΦΕΚ Α 222/12-11-2012, ν. 4093/2012).

Ο μέσος πραγματικός μισθός στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας, διαμορφώνεται στην αγορά εργασίας διαμέσου διαπραγματεύσεων, και σε μια οποιαδήποτε αναπτυγμένη οικονομία και οποιαδήποτε στιγμή, εξαρτάται κυρίως από δύο παράγοντες: από το ποσοστό ανεργίας και από τον “μισθό αναφοράς” δηλαδή έναν μισθό που θεωρείται “αναγκαίος”, “δίκαιος”, “κανονικός” μισθός, δηλαδή έναν μισθό που επιτρέπει στους εργαζόμενους να συντηρούνται και να αναπαράγονται συμμετέχο-

ντας στον γενικό πλούτο της κοινωνίας. Ένα σημαντικό στοιχείο για τον καθορισμό του αναγκαίου μισθού, επομένως και του μέσου μισθού, είναι ο κατώτατος μισθός, γιατί αποτελεί “μισθό αναφοράς”, γιατί καθορίζει το μέτρο του αναγκαίου μισθού, του απαραίτητου μισθού για την απλή, ανειδίκευτη εργασία, για τους ανειδίκευτους εργαζόμενους. Όταν μεταβάλλεται ο κατώτατος μισθός, ολόκληρη η μισθολογική κλίμακα τείνει να αναδομηθεί με βάση τον κατώτατο μισθό, ώστε μεσοπρόθεσμα να διατηρούνται κατά προσέγγιση σταθερές οι ανάλογες κατά τις οποίες αμείβονται οι διαφορετικές μερίδες μισθωτών όπως αυτές διαμορφώνονται από τις γνώσεις και τις δεξιότητες, την θέση εργασίας, τα χαρακτηριστικά της επιχείρησης και του κλάδου κλπ.

Βέβαια η απόκλιση των μισθών σε μια μείωση του κατώτατου μισθού δεν είναι η ίδια σε όλα τα επίπεδα της μισθολογικής ιεραρχίας καθώς οι υψηλότεροι μισθοί είναι σχετικά πιο προστατευμένοι από τις μεταβολές του ελάχιστου μισθού. Έτσι, όταν έχουμε μείωση του κατώτατου μισθού, οι υψηλότερες αμοιβές εργασίας θίγονται συγκριτικά λιγότερο από τους χαμηλούς μισθούς, με αποτέλεσμα να διευρύνονται οι μισθολογικές ανισότητες. Αντίστροφα, η αύξηση του κατώτατου μισθού μειώνει τις μισθολογικές ανισότητες καθώς έχει μεγάλη επίπτωση στους μισθούς κάτω από τον διάμεσο μισθό και συγκριτικά μικρότερη επίπτωση στους υψηλότερους μισθούς.

Στη διάρκεια της τελευταίας πενταετίας, **οι εργοδότες**, επιδιώκουν την περαιτέρω μείωση των μισθών, κάτω από τα νόμιμα επίπεδα του κατώτατου μισθού κάνοντας χρήση και κατάχρηση του διευθυντικού δικαιώματος και της δραματικής αύξησης της ανεργίας που τους ευνοεί υπέρμετρα στην διαπραγμάτευση, επινοώντας τρόπους παράκαμψης ή παραβίασης των νόμων.

Η παράνομη πλευρά της αγοράς εργασίας ενισχύεται από τις συνεχείς αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας που αυξάνουν διαρκώς και με μόνιμο τρόπο την διαπραγματευτική ισχύ των εργοδοτών έναντι των εργαζομένων. Η αποδυνάμωση και η κατάργηση στην πράξη της Επιθεώρησης Εργασίας αποτελεί το κυριότερο σημείο άρθρωσης της επίσημης διαρθρωτικής πολιτικής του καθεστώτος με την παράνομη πλευρά της αγοράς εργασίας.

Οι παραπάνω εξελίξεις συγκροτούν έναν μηχανισμό διαρκούς υποτίμησης της εργασίας, δηλαδή έναν μηχανισμό γενικής και διαρκούς μείωσης των μισθών, του οποίου η λειτουργία συνοψίζεται στα εξής:

1. Ο κατώτατος μισθός είναι η μεταβλητή χειρισμού του εν λόγω μηχανισμού. Ο έλεγχος αυτής της μεταβλητής χειρισμού από την κυβέρνηση επιτυγχάνεται με τον μονομερή νομοθετικό καθορισμό του (κεφ. ΙΑ, παρ.1, σελ. 5611 του ΦΕΚ Α 222/12-11-2012, ν. 4093/2012).
2. Μείωση του κατώτατου μισθού ή διατήρησή του σε χαμηλά επίπεδα. Καθορισμός του κατώτατου μισθού με βάση τη ρήτρα εσωτερικής υποτίμησης έναντι των

χωρών της Κεντρικής και της Νοτιο-ανατολικής Ευρώπης (σελ. 713 του ΦΕΚ Α 28/14-2-2012, ν. 4046/2012). Πρόκειται στην πραγματικότητα για ψευδο-επιστημονική επικύρωση που θα νομιμοποιεί την μείωση του κατώτατου μισθού.

3. Νέος κύκλος μειώσεων από την παράνομη πλευρά της αγοράς εργασίας. Στο σημείο αυτό παρεμβαίνει η παράνομη πλευρά της αγοράς εργασίας για μειώσεις των μισθών κάτω από τον κατώτατο μισθό. Η δυνατότητα αυτή θα ενισχύεται από την υψηλή ανεργία, η οποία θα αποκτήσει διαρθρωτικό, επομένως μόνιμο, χαρακτήρα, και θα φέρνει έτσι τους εργαζόμενους σε δυσχερή διαπραγματευτική θέση.
4. Διάχυση των μειώσεων του κατώτατου μισθού σε ολόκληρη την μισθολογική κλίμακα του επιχειρηματικού τομέα. Οι μεταβολές του κατώτατου μισθού, που καθορίζονται πλέον από την κυβέρνηση, διαχέονται σταδιακά (μεσοπρόθεσμα) στο σύνολο της μισθολογικής κλίμακας του ιδιωτικού τομέα επειδή ο κατώτατος μισθός αποτελεί “μισθό αναφοράς”, καθορίζει τον αναγκαίο μισθό για τους ανειδίκευτους εργαζόμενους και τείνει να μεταβάλλει ολόκληρη τη μισθολογική κλίμακα.
5. Διάχυση των μειώσεων των μισθών στον δημόσιο τομέα και στις δημόσιες επιχειρήσεις. Η διάχυση αυτή θα επιτυγχάνεται με την νομοθετικά επιβαλλόμενη ευθυγράμμιση των αμοιβών του δημοσίου τομέα και των δημοσίων επιχειρήσεων (σελ. 12-13 του ΦΕΚ Α 152/1-7-2011, ν. 3986/2011) με τους μισθούς του ιδιωτικού τομέα.

Ο μηχανισμός καθορισμού των κατώτατων αποδοχών που επεξεργάζεται το Υπουργείο Εργασίας, είναι λοιπόν ο μηχανισμός που θα επιτρέψει στην κυβέρνηση να ελέγχει το σύνολο των μισθών ώστε να εναρμονίζονται με τις απαιτήσεις των επιχειρήσεων όσον αφορά την κερδοφορία τους.

Εάν καταστεί δυνατή **η αποδιάρθρωση** του μηχανισμού διαρκούς υποτίμησης της εργασίας, επομένως η κατάργηση της αντεργατικής νομοθεσίας, ο έλεγχος της παράνομης πλευράς της αγοράς εργασίας και η αποκατάσταση του ελάχιστου μισθού στα νόμιμα επίπεδα του (δηλαδή στα 751 ευρώ), θα έχουν γίνει σημαντικά βήματα για αυξήσεις όλων των μισθών οι οποίες θα τείνουν να τους επαναφέρουν σε υψηλότερα επίπεδα. Αυτό δεν θα συμβεί μόνο για μακροοικονομικούς λόγους (που αναφέρονται στις επόμενες ενότητες), αλλά και επειδή ολόκληρη η μισθολογική κλίμακα τείνει να αναδομηθεί με βάση τον κατώτατο μισθό.

Βέβαια, οι εργοδότες θα προσπαθήσουν να διατηρήσουν τους χαμηλούς μισθούς και τις αναχρονιστικές σχέσεις εργασίας των οποίων απολαμβάνουν τώρα, θα εκβιάσουν τους εργαζόμενους με απόλυση σε μια περίοδο δραματικής ανεργίας, θα επινοήσουν τρόπους παράκαμψης ή παραβίασης των νόμων.

Επομένως, **προκειμένου να αυξηθούν οι μισθοί**, να γίνει σεβαστός ο αυξημένος κατώτατος μισθός, να αναπτυχθεί ελεύθερα η μεταβίβαση της αύξησής του σε ολόκληρη την μισθολογική κλίμακα, θα χρειαστεί, εκτός από την ακύρωση των αντεργατικών νόμων, και μια σειρά άλλων παρεμβάσεων, όπως η συνδικαλιστική στήριξη των εργαζομένων από τις οργανωμένες συνδικαλιστικές δυνάμεις, ώστε να οργανωθούν σε σωματεία, προκειμένου να ανακτήσουν την αγωνιστικότητά τους και τη συνδικαλιστική τους δράση στις επιχειρήσεις. **Ο ρόλος των συνδικάτων** είναι επομένως κρίσιμος ώστε η αυξητική τάση των μισθών που θα προκληθεί από την άμεση επαναφορά του κατώτατου μισθού στα 751 ευρώ, να μετατραπεί τελικά σε γενική αύξηση των μισθών, επομένως και του μέσου πραγματικού μισθού σε μία τριετία (βλ. § 4.4).

Πόσο μεγάλη θα είναι αυτή η αύξηση θα εξαρτηθεί από τον βαθμό κατά τον οποίο η ασκούμενη πολιτική θα επανιδρύσει την Επιθεώρηση Εργασίας και θα την στελεχώσει με ικανά και δυναμικά στελέχη και επιπλέον θα θελήσει να θεσπίσει κανόνες οι οποίοι θα επιβάλλουν υψηλές ποινές στους εργοδότες που καταφεύγουν σε παράνομες εργασιακές και κοινωνικο-ασφαλιστικές πρακτικές.

4.3. Κινδυνεύει η οικονομία από την επαναφορά του κατώτατου μισθού στα προηγούμενα επίπεδά του;

Αποτελεί διαδεδομένη πεποίθηση ότι κάθε αύξηση των μισθών μπορεί να οδηγήσει σε μείωση των επενδύσεων και της παραγωγής, σε επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας, σε αύξηση της ανεργίας και σε καταστροφική ατραπό την ελληνική οικονομία.

Παράλληλα, η άποψη ότι κάθε **αύξηση των μισθών**, σε κάθε δυνατή συγκυρία, σε οποιοδήποτε σημείο του οικονομικού κύκλου, μειώνει τα κέρδη, **είναι εσφαλμένη**. Ξεκινώντας από ένα σημείο βαθιάς ύφεσης υπάρχουν τα περιθώρια να αυξηθούν οι μισθοί και παράλληλα με αυτούς να αυξηθούν ή έστω να μην μειωθούν τα κέρδη. **Υπάρχει μια φάση του οικονομικού κύκλου**, όπου η παραγωγή ξεκινάει από ένα χαμηλό σημείο και αυξάνεται με παράλληλη αύξηση της απασχόλησης, μείωσης της ανεργίας, επακόλουθης αύξησης των πραγματικών μισθών αλλά και των κερδών.

Για να συμβαίνει αυτό απαιτείται να πληρούται μία **βασική προϋπόθεση**: απαιτείται η παραγωγικότητα της εργασίας να προοδεύει μαζί με τον όγκο της παραγωγής, να αυξάνεται καθώς αυξάνεται ο όγκος του παραγόμενου προϊόντος. Αυτό σημαίνει ότι για σταθερό πραγματικό μέσο μισθό, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος θα μειώνεται και το κέρδος θα αυξάνεται έως ότου η παραγωγή φτάσει στο σημείο της πλήρους εξάντλησης του αργούντος παραγωγικού δυναμικού. Αυτή η αύξηση του κέρδους αφήνει περιθώρια και για την αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού. Έτσι, **μια ανοδική φάση του κύκλου** θα βελτιώσει την ζήτηση και δεν θα μειώσει την κερδοφορία καθώς στην ελληνική οικονομία οι επιπτώσεις των αυξήσεων των μισθών στα κέρδη αντισταθμίζονται επαρκώς από τις αυξήσεις των πωλήσεων. Πιο αναλυτικά, η απόδοση του κεφαλαίου (δηλαδή η **κερδοφορία**) δεν εξαρτάται μόνον από τους μισθούς αλλά και από τον όγκο των πωλήσεων. Όπως **αποδείχθηκε** από την εμπειρία της εσωτερικής υποτίμησης, ο όγκος των πωλήσεων είναι σημαντικότερος από τους πραγματικούς μισθούς για την απόδοση κεφαλαίου. **Μια πολιτική ανάπτυξης με αύξηση των μισθών** (wage-led growth), θα αυξήσει τις πωλήσεις και θα μειώσει το αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό, δημιουργώντας έτσι έσοδα που θα αντισταθμίσουν τις αυξήσεις των μισθών ως κόστος.

Εξάλλου, όπως αναδείχθηκε στα Μέρη 2 και 3, αλλά και στο Διάγραμμα 40, στην Ελλάδα οι επιχειρήσεις έχουν αυξημένο διαθέσιμο εισόδημα σε διεθνή σύγκριση, το οποίο μάλιστα αυξήθηκε κατακόρυφα στη διάρκεια της τελευταίας διετίας.

Για τους λόγους αυτούς, η αύξηση του κατώτατου μισθού **είναι δυνατή και απαιτείται να επιδιωχθεί**. Το πρώτο κύμα μισθολογικών αυξήσεων, που θα έχει προέλθει από την αύξηση του κατώτατου μισθού και την μεταρρύθμιση των θεσμών της αγοράς εργασίας, θα προκαλέσει (ενδεχομένως σε συνδυασμό και με άλλες αποφάσεις μακροοικονομικής φύσης) αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης, της εσωτερικής ζήτησης, της παραγωγής, της απασχόλησης, των κερδών. Επομένως, εδώ η αύξηση

των μισθών τίθεται ως προϋπόθεση της αύξησης του ΑΕΠ, σε αντίθεση με την άλλη αντίληψη που θεωρεί την αύξηση του ΑΕΠ ως προαπαιτούμενο για την αύξηση των μισθών. Η μείωση της ανεργίας που θα προέλθει στα πρώτα στάδια της ανάκαμψης θα ενισχύσει ακόμη περισσότερο τους μισθούς και την απασχόληση και ο ενάρετος κύκλος της ανάπτυξης θα συνεχίζεται έως ότου εξαντληθεί το αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό. Για όσο καιρό θα διαρκεί αυτή η διαδικασία, η ανεργία θα μειώνεται και θα παρατηρούμε μια σταδιακή, πλην όμως γενική άνοδο των πραγματικών μισθών στον επιχειρηματικό τομέα.

Στο σημείο αυτό διατυπώνονται μια σειρά **αντιρρήσεων**, όπως ότι: α) οι αυξήσεις των μισθών μειώνουν το διαθέσιμο εισόδημα από κέρδη άρα και την ιδιωτική κατανάλωση των νοικοκυριών των οποίων το εισόδημα προέρχεται από κέρδη, τόκους και προσόδους, β) θα προκαλέσουν αυξήσεις των τιμών, γ) θα αποτρέψουν τις επενδύσεις και δ) θα οδηγηθούμε σε ακόμη περισσότερη μαύρη εργασία.

Όσον αφορά **το πρώτο σημείο**, οι οικονομετρικές εκτιμήσεις του ΙΝΕ δείχνουν ότι η επίπτωση στην ιδιωτική κατανάλωση που προέρχεται από μια αύξηση των εισοδημάτων της εργασίας (δηλαδή από αυξήσεις στους μισθούς και την απασχόληση) υπερκαλύπτει κατά πολύ την αντίστοιχη μείωση που προέρχεται από την μείωση των εισοδημάτων της ιδιοκτησίας (κέρδη, τόκοι, πρόσοδοι).

Όσον αφορά **το δεύτερο σημείο**, γνωρίζουμε ότι ξεκινώντας από ένα σημείο βαθιάς ύφεσης, όπου οι επιχειρήσεις διαθέτουν άφθονο αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό, όπως συμβαίνει τώρα στην Ελλάδα, τις συμφέρει να αυξήσουν τον όγκο παραγωγής για να μειώσουν το κόστος, αποκομίζοντας έτσι ένα μεγαλύτερο όφελος από μια ενδεχόμενη αύξηση των τιμών τους, η οποία θα μειώνει τις παραγγελίες.

Όσον αφορά **το τρίτο σημείο**, οι επενδύσεις, δεν εξαρτώνται από τους μισθούς. Μεσοπρόθεσμα εξαρτώνται από την ζήτηση, την κερδοφορία, και τα επιτόκια. Η μείωση του αργού παραγωγικού δυναμικού προετοιμάζει την φάση των επενδύσεων τόσο από την πλευρά της ζήτησης, όσο και από την πλευρά της κερδοφορίας.

Τέλος, προβάλλεται η αντίρρηση ότι η αύξηση των μισθών θα μπορούσε να οδηγήσει σε ακόμη περισσότερη μαύρη και αδήλωτη εργασία ή εικονικές μισθολογικές καταστάσεις. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνον εάν υπάρξει αδράνεια από την πλευρά των ελεγκτικών μηχανισμών του κράτους, οι οποίοι θα πρέπει να αναδιαρθρωθούν, ανάλογα.

4.4. Οι μακροοικονομικές επιπτώσεις της αύξησης της ζήτησης

Σημείο εκκίνησης μιας αναπτυξιακής οικονομικής πολιτικής οφείλει να είναι η αύξηση της συνολικής ζήτησης, εγχώριας και εξωτερικής, η οποία θα θέσει σε λειτουργία το αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό της χώρας και θα αυξήσει την απασχόληση. Είναι προφανές ότι **η αύξηση της ζήτησης** δεν θα μπορούσε να προέλθει από κρατικές δαπάνες ή φορολογικά μέτρα που θα έτειναν να ακυρώσουν την δημιουργία ή την διατήρηση του πρωτογενούς πλεονάσματος του δημοσίου. Θα μπορούσε, βέβαια, η αύξηση της ζήτησης να προέλθει από εισροή ευρωπαϊκών πόρων για την πραγματοποίηση δημοσίων επενδύσεων σε υποδομές. Ωστόσο, μια τέτοια εισροή πόρων, ενδεχομένως δεν θα είχε μέγεθος ικανό ώστε να προκαλέσει ανάκαμψη με μεγάλα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα. Θα χρειαζόταν, λοιπόν, μια πρόσθετη αύξηση της ζήτησης ήδη από το πρώτο έτος, και αυτή θα μπορούσε να προέλθει από την αύξηση των μισθών στον ιδιωτικό τομέα (αύξηση που δεν επιβαρύνει τα δημόσια έσοδα, αντίθετα τα αυξάνει διαμέσου των ασφαλιστικών εισφορών και των φορολογικών εσόδων που αντιστοιχούν σε υψηλότερο επίπεδο παραγωγής).

Εάν ανατραπεί το θεσμικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας ώστε να επανέλθει σταδιακά η αγοραστική δύναμη των μισθών σε υψηλότερα επίπεδα, η αύξηση της ζήτησης που θα προέλθει από μια τέτοια θεσμική αλλαγή στην αγορά εργασίας θα έχει βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα επί του μέσου πραγματικού μισθού, αλλά και μεσοπρόθεσμα αποτελέσματα, γιατί **η προσαρμογή του μέσου πραγματικού μισθού** σε αλλαγές των συνθηκών της αγοράς εργασίας δεν πραγματοποιείται στην βραχυχρόνια διάρκεια αλλά απαιτεί περισσότερα έτη για να ολοκληρωθεί (σύμφωνα με τις **οικονομετρικές εκτιμήσεις του ΙΝΕ**, η περίοδος που απαιτείται για την πλήρη προσαρμογή των μισθών ανέρχεται σε **τρία έτη**). Θα έχουμε, δηλαδή, μια **σταδιακή άνοδο** του μέσου πραγματικού μισθού στον ιδιωτικό τομέα που θα επιτρέψει στην προσφορά να ανταποκριθεί με αύξηση της παραγωγής και της απασχόλησης, κάνοντας χρήση του αργούντος παραγωγικού δυναμικού και του αργούντος εργατικού δυναμικού, και όχι με αύξηση των τιμών. Η συνολική αύξηση της ζήτησης που θα προέκυπτε έτσι θα οφειλόταν στο συνδυασμένο αποτέλεσμα της μεγέθυνσης της απασχόλησης και της αύξησης των μισθών.

Επιπρόσθετα, η σταδιακή αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού στον ιδιωτικό τομέα θα αύξανε τα εισοδήματα των λιγότερο εύπορων νοικοκυριών των οποίων η ροπή προς κατανάλωση είναι μεν υψηλή, η δε ροπή προς κατανάλωση εισαγομένων προϊόντων είναι χαμηλή. Μια τέτοια αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού θα μειώνει το εισόδημα των νοικοκυριών με υψηλά εισοδήματα προερχόμενα από κέρδη, των οποίων η ροπή προς κατανάλωση είναι μικρή, πλην όμως, η ροπή προς κατανάλωση εισαγομένων αγαθών και υπηρεσιών είναι πολύ υψηλή. **Συνδυάζοντας**

μια πολιτική πρωτογενούς και δευτερογενούς αναδιανομής του εισοδήματος προς τα λιγότερο εύπορα νοικοκυριά, εκτός από την επίτευξη μεγαλύτερης κοινωνικής δικαιοσύνης, θα μπορούσε να μειωθεί η συνολική ροπή της ελληνικής οικονομίας προς κατανάλωση εισαγομένων προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών) και να στραφεί μεγαλύτερο μέρος της εσωτερικής ζήτησης προς την εγχώρια παραγωγή.

Συμπερασματικά, οι αυξήσεις τού μέσου πραγματικού μισθού στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας μπορούν να αποτελέσουν, κατά τα πρώτα κρίσιμα έτη μιας ανάκαμψης της οικονομίας, το μέσον για να αρχίσει να χρησιμοποιείται το αργούν παραγωγικό δυναμικό της ελληνικής οικονομίας, έως ότου συγκεντρωθούν οι προϋποθέσεις για την μεσοπρόθεσμη αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και την μεσομακροχρόνια ανασυγκρότηση του παραγωγικού συστήματος.

4.5. Η διάσωση του παραγωγικού και του εργατικού δυναμικού της χώρας

Στην Ελλάδα της εσωτερικής υποτίμησης πραγματοποιείται μια διαδικασία αποεπένδυσης, με την έννοια ότι ο επενδύσεις παγίου κεφαλαίου που πραγματοποιούνται είναι τόσο μικρές ώστε δεν φτάνουν ούτε για να αναπληρώσουν τις πάγιες παραγωγικές εγκαταστάσεις που αποσβένονται ή αποσύρονται από το παραγωγικό δυναμικό εξαιτίας της παύσης της λειτουργίας ολόκληρων επιχειρήσεων ή τμημάτων επιχειρήσεων (βλ. Μέρη 2 και 3). Αυτό έχει ως **αποτέλεσμα** να μειώνεται ο συνολικός όγκος προϊόντος που θα ήταν σε θέση να παράγει η χώρα ακόμη και εάν υπήρχε η απαραίτητη ζήτηση για τα εγχώρια προϊόντα. Έχει καταστραφεί πλέον ένα μέρος των συνολικών παγίων εγκαταστάσεων με το οποίο γινόταν η παραγωγή πριν από την κρίση. Αντίστοιχα έχει μειωθεί η ικανότητα της ελληνικής οικονομίας να μειώσει την ανεργία που γίνεται όλο και πιο “διαρθρωτική”, δηλαδή ανεξάρτητη, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα, από την πολιτική διαχείρισης της ζήτησης.

Το μέγεθος του προϊόντος που θα μπορούμε να ανακτηθεί με μια πολιτική χρήσης του αργούντος παραγωγικού δυναμικού (χωρίς την συνεισφορά νέων καθαρών επενδύσεων) είναι κατά προσέγγιση μόνο **τα 3/5 του προϊόντος** που χάθηκε από το 2008 μέχρι σήμερα. Με άλλα λόγια, **τα 2/5 της απώλειας σε προϊόν** δεν θα μπορούσε σήμερα να αναπληρωθεί παρά μόνον πραγματοποιώντας επενδύσεις σε πάγιο κεφάλαιο.

Το δυνητικό ΑΕΠ είναι το μέγιστο προϊόν που μπορεί να παράγει η ελληνική οικονομία χωρίς να διαταραχθούν οι βασικές της ισορροπίες (σταθερός πληθωρισμός και ανταγωνιστικότητα τιμής, εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών). Το δυνητικό ΑΕΠ είναι επομένως μια “οροφή” μέχρι την οποία μπορεί να ανέλθει το τρέχον ΑΕΠ. Όσο όμως μειώνεται το ΑΕΠ, τόσο επιτείνεται η καταστροφή παγίου

κεφαλαίου, παύουν τη λειτουργία τους επιχειρήσεις και αποσύρεται παραγωγικό δυναμικό. Όσο δηλαδή η καμπύλη του ΑΕΠ παρουσιάζει καθοδική πορεία, τόσο παρουσιάζει πτωτική πορεία και η καμπύλη του δυνητικού ΑΕΠ. Όσο συνεχίζεται η ύφεση, τόσο περισσότερο παραγωγικό κεφάλαιο χάνεται και τόσο μειώνεται η μέγιστη παραγωγική ικανότητά της χώρας.

Το “παραγωγικό κενό”, δηλαδή η διαφορά της τρέχουσας παραγωγής από την δυνητική παραγωγή, επομένως η απόσταση που μπορούμε να διανύσουμε ξεκινώντας από το σημείο ύφεσης **που βρισκόμαστε τώρα έως ότου εξαντλήσουμε το σημερινό αργούν παραγωγικό δυναμικό χάρη στις αυξήσεις της ζήτησης ανέρχεται σε περίπου 15% του ΑΕΠ (έναντι 25% της συνολικής απώλειας του ΑΕΠ).**

Συμπερασματικά, η οικονομική και διαρθρωτική πολιτική που ασκείται κατά τα τελευταία έτη, είναι μια πολιτική καθίζησης των παραγωγικών δυνατοτήτων της χώρας. Κινδυνεύουμε έτσι, ως χώρα, να αποκτήσουμε ένα παραγωγικό σύστημα συρρικνωμένο και ανίκανο να απορροφήσει ολόκληρη την ανεργία ή έστω το μεγαλύτερο μέρος της, ακόμη και εάν χρησιμοποιηθεί στο σύνολό του. Η ακολουθούμενη πολιτική είναι μια πολιτική καταστροφής της οποίας τα δυσμενή αποτελέσματα θα γίνεται όλο και δυσκολότερο να αντιστραφούν όσο περισσότερο παρατείνεται η φάση της καταστροφής. Όσο περισσότερο παραγωγικό δυναμικό καταστρέφεται τόσο μεγαλύτερη και πιο δύσκολη θα είναι η προσπάθεια να μειώσουμε στη συνέχεια την ανεργία, η οποία θα έχει πλέον αποκτήσει διαρθρωτικό χαρακτήρα και θα μπορεί να καταπολεμηθεί μόνο με μαζικές νέες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου. Η μείωση της ανεργίας στο επίπεδο του 2008, σε μια τέτοια περίπτωση, σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΙΝΕ, θα απαιτήσει μακρό χρονικό διάστημα.

Ένθετο 2. Ο διάυλος των μισθών και της ανεργίας

Μια αιτία της αποτυχίας της κυρίαρχης θεωρίας να προβλέψει τις εξελίξεις σχετίζεται με το γεγονός ότι το υπόδειγμα της εσωτερικής υποτίμησης που χρησιμοποιείται από τους διεθνείς οργανισμούς δεν λαμβάνει υπόψη του τις επιπτώσεις που έχει η αναδιανομή του προϊόντος στην ύφεση.

Οι μειώσεις του πραγματικού μισθού και της απασχόλησης συρρικνώνουν το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα των νοικοκυριών που προέρχεται από εργασία. Αυτό έχει άμεση επίπτωση στην ιδιωτική κατανάλωση και έμμεση στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, έτσι ώστε συνολικά οι μειώσεις των μισθών και της ανεργίας επιτείνουν την ύφεση διαμέσου της συρρίκνωσης που προκαλούν στην εσωτερική ζήτηση. Κατά αυτών των διαπιστώσεων διατυπώνονται ορισμένες αντιρρήσεις από τους νεοκλασικούς οικονομολόγους.

Οι αντιρροήσεις που προβάλλονται ως προς την σχέση των μισθών με την ιδιωτική κατανάλωση αναφέρονται στην αύξηση των εισοδημάτων από κέρδη, τόκους και προσόδους που υποτίθεται ότι αντισταθμίζουν την δυσμενή επίπτωση των χαμηλότερων μισθών στην κατανάλωση. Πρόκειται, δηλαδή, για το επιχείρημα του Friedman (1956) ενάντια στον Keynes (1936) ότι η ροπή προς κατανάλωση των μισθών δεν διαφέρει από την ροπή προς κατανάλωση των εισοδημάτων από κέρδη, τόκους και προσόδους. Επίσης, προβάλλεται το επιχείρημα ότι η αύξηση των μισθών μειώνει την κερδοφορία και διαμέσου αυτής τις επενδύσεις.

Ωστόσο, η ανάλυση των στατιστικών στοιχείων δείχνει ότι η ροπή προς κατανάλωση των μισθωτών (των οποίων οι αποδοχές είναι γενικά χαμηλές έως πολύ χαμηλές) είναι υψηλότερη από την αντίστοιχη των νοικοκυριών των οποίων το εισόδημα προέρχεται από κέρδη, τόκους και προσόδους (Carroll 2000), οι δε επενδύσεις εξαρτώνται -εκτός από την κερδοφορία- και από τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, ο οποίος μειώνεται με την ζήτηση, επομένως και με τους μισθούς.

Εάν προσθέσουμε σε αυτά και τις μειώσεις της ιδιωτικής κατανάλωσης που προέρχονται από την επίπτωση Fisher, δηλαδή την αύξηση της πραγματικής αξίας του ιδιωτικού χρέους των μισθωτών (επειδή οι ονομαστικοί μισθοί τους μειώθηκαν ενώ τα χρέη τους δεν απαξιώθηκαν), συγκεντρώνονται οι προϋποθέσεις για μια σημαντική μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης, της συνολικής ζήτησης, και συνακόλουθα της παραγωγής, του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, και διαμέσου αυτού, των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, με όλες τις αρνητικές πολλαπλασιαστικές επιπτώσεις.

Η εναλλακτική βιβλιογραφία των οικονομικών έχει δείξει ότι μια οικονομία μπορεί να βρίσκεται σε καθεστώς ανάπτυξης δια των κερδών (profit-led growth) ή σε καθεστώς ανάπτυξης δια των μισθών (wage-led growth) (ενδεικτικά Bhaduri and Marglin 1990, Hein and Stockhammer 2010, Stockhammer, Onaran and Edema 2009, Onaran and Galanis 2012, Storm and Naastepad 2012, Hein and Vogel 2008). Όταν μια οικονομία βρίσκεται σε καθεστώς ανάπτυξης δια των μισθών, η επίπτωση των μειώσεων των πραγματικών μισθών επί της κατανάλωσης είναι δυσμενής επειδή η ροπή προς αποταμίευση των μισθωτών είναι χαμηλότερη από την αντίστοιχη των όσων έχουν εισοδήματα από κέρδη, τόκους και προσόδους (Dynan, Skinner & Zeldes 1996, Lillard and Karoly 1997). Επομένως, η μείωση του μεριδίου των μισθών στο ΑΕΠ συνοδεύεται, *ceteris paribus*, από μια αρνητική επίπτωση στην κατανάλωση, και διαμέσου αυτής στην επένδυση (μέσω της επίπτωσης του επιταχυντή) και στο ΑΕΠ.

Ωστόσο, η μείωση του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας οδηγεί σε αύξηση της απόδοσης κεφαλαίου, και διαμέσου αυτής στην αύξηση των επενδύσεων και του ΑΕΠ. Επίσης, η μείωση των ονομαστικών μισθών, εφόσον προκαλέσει μείωση των εγχωρίων τιμών, αυξάνει την ανταγωνιστικότητα τιμής και ευνοεί τις εξαγωγικές επιδόσεις, επομένως και την αύξηση της συνολικής ζήτησης και του ΑΕΠ. **Η αύξηση των πραγματικών μισθών**, μπορεί επομένως να οδηγήσει σε αύξηση του ΑΕΠ (μεγέθυνση δια των μισθών, wage led growth) εάν η άμεση θετική επίπτωσή της στην κατανάλωση και η έμμεση θετική επίπτωση της στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (μέσω του επιταχυντή) υπερισχύει των αρνητικών επιπτώσεων στην κερδοφορία, στην ανταγωνιστικότητα τιμής και στα επιτόκια. Στην αντίθετη περίπτωση, η οικονομία βρίσκεται σε καθεστώς μεγέθυνσης δια της κερδοφορίας (profit led growth).

Όπως έχει δείξει ο Lance Taylor (1991), το καθεστώς ανάπτυξης είναι ασταθές, με την έννοια ότι σε χώρες με κερδοφορία άνω του μέσου όρου, οι μεταβολές των μισθών έχουν μεγαλύτερη σημασία, ενώ σε χώρες με κερδοφορία κάτω του μέσου όρου, οι μεταβολές των κερδών καθίστανται κρίσιμης σημασίας. Επομένως, **σε μια χώρα που εμφανίζεται μεσοπρόθεσμα ότι έχει καθεστώς ανάπτυξης διά των μισθών**, η μείωση της κερδοφορίας δεν φαίνεται να είναι κρίσιμης σημασίας έως ότου προσεγγίσει επίπεδα τα οποία σε διεθνή σύγκριση είναι χαμηλά. Οι διαπιστώσεις αυτές υπονοούν ότι το καθεστώς ανάπτυξης μπορεί να ποικίλει και ανάλογα με τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού.

Επαφίεται, επομένως, στην οικονομετρική εκτίμηση να διαπιστώσουμε εάν **το καθεστώς λειτουργίας της ελληνικής οικονομίας** στην παρούσα ιστορική φάση **είναι ανάπτυξη δια των μισθών ή δια των κερδών**. Για τον λόγο αυτό πραγματοποιήσαμε **οικονομετρικές εκτιμήσεις** με τα τετραμηνιαία στοιχεία των Εθνικών Λογαριασμών **ώστε να ελέγξουμε την υπόθεση ότι η εγχώρια ζήτηση εξαρτάται κυρίως από το ύψος του συνόλου των αποδοχών των εργαζομένων (που είναι το γινόμενο του μέσου πραγματικού μισθού επί τον αριθμό των απασχολουμένων) και λιγότερο από το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα.**

Οι υπολογισμοί μας βασίζονται στις **παραδοχές**: (1) ότι το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών από εργασία εξαρτάται από τον μέσο πραγματικό μισθό και τον αριθμό των απασχολουμένων (μισθωτών και αυτοαπασχολουμένων), (2) ότι το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών από κέρδη (του χρηματιστικού και μη χρηματιστικού τομέα) και από προσόδους εξαρτάται από τον ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα διορθωμένο με την επίπτωση της αυτοαπασχόλησης και αποπληθωρισμένο με τον δείκτη τιμών καταναλωτή, (3) ότι το διαθέσιμο

εισοδήματα των νοικοκυριών από την κατοχή τίτλων του δημοσίου εξαρτάται από την αγοραστική αξία των αντίστοιχων τόκων αλλά και τις μεταβολές του εισοδήματος από την πώληση ή την αγορά τέτοιων τίτλων, (4) ότι το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών από τον δανεισμό τους στον ιδιωτικό τομέα εξαρτάται από την αγοραστική δύναμη των αντίστοιχων τόκων και τις μεταβολές του εισοδήματος από τις μεταβολές των καταθέσεων ή της κατοχής χρηματοπιστωτικών τίτλων, (5) ότι η μεταβολή της αξίας των κρατικών ομολόγων που έχουν στην κατοχή τους τα νοικοκυριά, καθώς και του καθαρού ιδιωτικού χρέους των νοικοκυριών, εξαρτάται από το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα και τους μισθούς που καταβάλλονται στο σύνολο των μισθωτών, (6) ότι το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών από μεταβιβαστικές πληρωμές του κράτους προς τα νοικοκυριά είναι μεταβλητή εξαρτώμενη σε σημαντικό βαθμό από το σύνολο των πραγματικών αποδοχών εργασίας, (7) ότι το διαθέσιμο εισόδημα εξαρτάται από τους τεκμαρτούς φορολογικούς συντελεστές και τις ασφαλιστικές εισφορές που πράγματι καταβάλλονται, (8) ότι η επένδυση παγίου κεφαλαίου εξαρτάται από τα κέρδη, επομένως από το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα (διορθωμένο για την αυτοαπασχόληση), από τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού (επομένως από τη ζήτηση) και από το επιτόκιο.

Με αυτά τα δεδομένα, οι ελάχιστες μεταβλητές που πρέπει να εισέλθουν στην εξίσωση της εγχώριας ζήτησης ως ανεξάρτητες μεταβλητές προκειμένου να ελέγξουμε την υπόθεση εργασίας, είναι τα δύο εισοδηματικά μερίδια, δηλαδή το σύνολο των αμοιβών εργασίας και το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα αποπληρωρισμένα με τον δείκτη τιμών καταναλωτή, το επιτόκιο και ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού. (Παραλείπουμε την επίπτωση των φορολογικών συντελεστών και των ασφαλιστικών εισφορών, μεγέθη για τα οποία είναι δύσκολο να έχουμε επαρκώς ασφαλή εκτίμηση ανά εισοδηματικό μερίδιο).

Τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την εκτίμηση ενός υποδείγματος διόρθωσης σφάλματος (Vector Error Correction Model), με βάση τα τετραμηνιαία στοιχεία των ετών 2000-2012, φαίνονται στον Πίνακα 2. Στον Πίνακα φαίνονται μόνον οι μεταβλητές που έδωσαν στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα και οι βραχυχρόνιες σχέσεις.

Τα αποτελέσματα αναδεικνύουν την ύπαρξη μιας σχέσης βραχυπρόθεσμης ισορροπίας μεταξύ της εσωτερικής ζήτησης και της αγοραστικής δύναμης του συνόλου των πραγματικών αποδοχών εργασίας ενώ αντιθέτως είναι δύσκολο να διαπιστωθεί το ίδιο για το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα (διορθωμένο για την αυτοαπασχόληση). Βεβαίως, τα στατιστικά στοιχεία που χρησιμοποι-

ούμε είναι τα τετραμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2000-2012 και ως εκ τούτου οι σχέσεις που προσδιορίζουμε αναφέρονται στην βραχυπρόθεσμη και την μεσοπρόθεσμη διάρκεια. Οι οικονομετρικές εκτιμήσεις σε μακρές ιστορικές περιόδους δείχνουν ότι το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα αναλαμβάνει σημαντικό ρόλο στην μεγέθυνση της εσωτερικής ζήτησης εξαιτίας της επίπτωσης που έχει στις επενδύσεις.

Η ελαστικότητα της εσωτερικής ζήτησης, στην σχέση ισορροπίας, ως προς την αγοραστική δύναμη του συνόλου των αμοιβών εργασίας (δηλαδή του γινομένου των μέσων πραγματικών αποδοχών εργασίας επί τον αριθμό των απασχολούμενων) εκτιμάται ότι ανέρχεται σε 0,97 με υπολογισμούς που επιβάλλουν την συνθήκη το άθροισμα των δύο ελαστικοτήτων, της ζήτησης ως προς τις αποδοχές και ως προς το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα να ισούται προς τη μονάδα (εξίσωση 5 στον πίνακα 2). Η ελαστικότητα που προαναφέρθηκε δεν αντιστοιχεί στην ροπή προς κατανάλωση των εισοδηματικών μεριδίων αλλά στη συνολική επίπτωσή τους στην εσωτερική ζήτηση).

Η ελαστικότητα της εσωτερικής ζήτησης ως προς τις αμοιβές εργασίας στις άλλες σχέσεις του πίνακα 2 βρίσκεται μέσα στην περιοχή 0,54 έως 0,69. Καμία από τις σχέσεις που εμφανίζονται στον πίνακα 2 δεν ανέδειξε την ύπαρξη μακροχρόνιας σχέσης ισορροπίας μεταξύ της εσωτερικής ζήτησης και του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος.

Είναι αξιοσημείωτο ότι σε τρεις από τις πέντε σχέσεις του πίνακα 2 φαίνεται ότι το χάσμα μεταξύ του τρέχοντος ΑΕΠ και του δυνητικού ΑΕΠ (που χρησιμοποιήσαμε ως προσέγγιση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού) βρέθηκε στατιστικά σημαντικό. Ωστόσο, στην σχέση 5, που είναι η πληρέστερη, από στατιστική άποψη, μεταξύ αυτών που εξετάσαμε, το παραγωγικό χάσμα δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντικό επειδή η κίνησή του περιγράφεται ικανοποιητικά από την μεταβλητή (WL/Pc), δηλαδή την αγοραστική δύναμη των αμοιβών εργασίας.

Όλες οι τιμές των παραμέτρων που προσδιορίστηκαν δείχνουν ότι η επίπτωση που έχει στην εσωτερική ζήτηση μια μεταβολή του πραγματικού εισοδήματος που προέρχεται από εργασία δεν διαχέεται στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια αλλά περιορίζεται στη διάρκεια του έτους. Εντός του έτους δηλαδή οι μεταβολές του μέσου πραγματικού μισθού ή της απασχόλησης επιδρούν αμέσως και εξ ολοκλήρου στην εγχώρια ζήτηση.

**Πίνακας 2: Προσδιοριστικοί παράγοντες της εσωτερικής ζήτησης
(βραχυχρόνιες σχέσεις)**

Τετραμηνιαία στοιχεία 2000-2012. Εξαρτημένη μεταβλητή: % μεταβολές εσωτερικής ζήτησης σε σταθερές τιμές

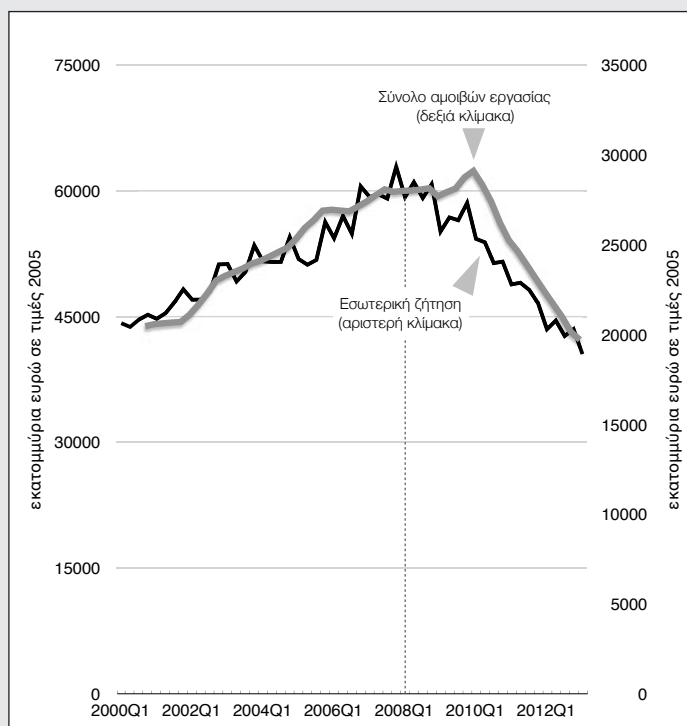
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1 const.	0.923	1.033	1.519	1.664	0.112
t-value	2.326	2.646	3.707	4.066	1.088
Signif.	**	**	***	***	
ΔlnD_4	0.376	0.425	0.316	0.308	0.461
t-value	2.875	3.596	2.698	2.687	3.310
Signif.	***	***	**	*	***
ΔlnD_2					
t-value					
Signif.					
Δln(WL/Pc)	0.138				
t-value	3.796				
Signif.	***				
Δln(WL/Pc)_4					-0.198
t-value					-1.975
Signif.					**
Δln(PY-WL)/Pc_4					-0.262
t-value					-1.975
Signif.					***
ΔlnL_2	1.009	0.540			
t-value	3.049	1.702			
Signif.	***	*			
lnD_1	-0.085	-0.266	-0.342	-0.384	
t-value	-2.328	-4.821	-5.890	-6.123	
Signif.	**	***	***	***	
lnD_2					-0.448
t-value					-2.945
Signif.					***
lnD_3					0.298
t-value					1.905
Signif.					**
ln(WL/Pc)		0.183	0.217	0.210	0.635
t-value		3.961	4.854	4.761	12.809
Signif.		***	***	***	***
ln(WL/Pc)_1					-0.566
t-value					-11.872
Signif.					***
ln(WL/Pc)_2					0.274
t-value					2.261
Signif.					**
ln(WL/Pc)_3					-0.196
t-value					-1.811
Signif.					*
ln(PY-WL/Pc)					-0.635
t-value					-12.809
Signif.					***
ln(PY-WL/Pc)_1					0.566
t-value					11.872
Signif.					***
ln(PY-WL/Pc)_2					0.174
t-value					1.745
Signif.					**
ln(PY-WL/Pc)_3				0.041	-0.102
t-value				1.719	-1.811
Signif.				*	**
GDP_Gap			0.277	0.322	
t-value			3.289	3.731	
Signif.			***	***	
R2	0.721	0.727	0.755	0.766	0.990
DW	2.360	2.126	2.268	2.196	2.491

Όπου D η εσωτερική ζήτηση, W/Pc οι μέσες πραγματικές αποδοχές εργασίας, L η απασχόληση, WL/Pc το σύνολο των πραγματικών αποδοχών εργασίας, $(PY-WL)/Pc$ το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα διορθωμένο για την επίπωση της αυτοαπασχόλησης, GDP_Gap το χάσμα μεταξύ τρέχοντος ΑΕΠ και δυναμικού ΑΕΠ. Με έναν αστερίσκο σημειώνεται η σημαντικότητα σε επίπεδο 10%, με δύο σε 5% και με τρεις αστερίσκους η σημαντικότητα σε επίπεδο 1%. Όπου t -value οι τιμές της στατιστικής t .

Επεξεργασία στοιχείων τετραμηνιαίων Εθνικών Λογαριασμών.

Η ισχυρή συσχέτιση του συνόλου των αμοιβών εργασίας με την εσωτερική ζήτηση φαίνεται και στο Διάγραμμα 42.

Διάγραμμα 42
Εσωτερική ζήτηση και αγοραστική δύναμη συνολικών αποδοχών εργασίας
(κινητός μέσος 4 όρων για το σύνολο των αμοιβών) (2000-2012)

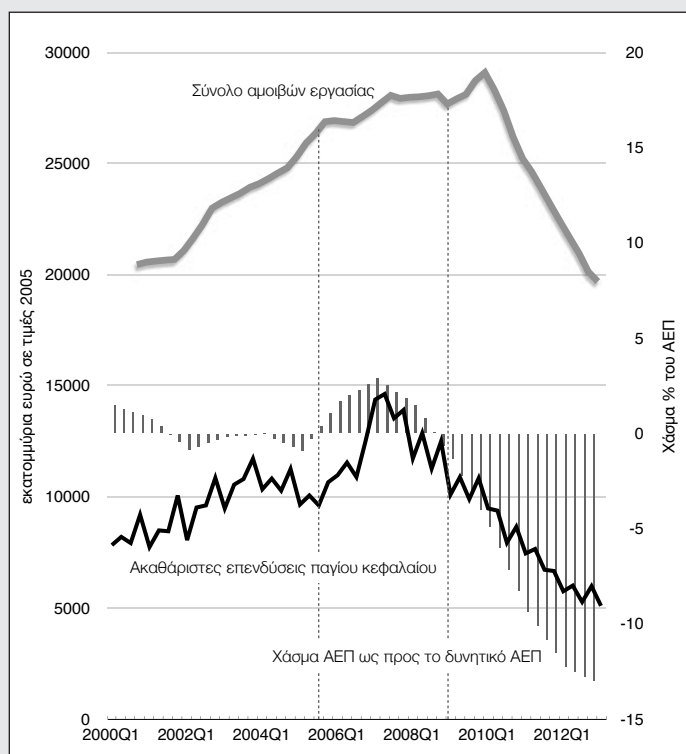
Πηγή: Τετραμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί.

Τα αποτελέσματα αυτά ενισχύουν την άποψη ότι μια μείωση των πραγματικών μισθών, είτε της απασχόλησης έχει έντονα υφεσιακά αποτελέσματα. Εάν

κατά την ίδια περίοδο δεν αυξάνονται οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών (όπως συμβαίνει κατά τα τελευταία έτη στην Ελλάδα εξαιτίας της διατήρησης των τιμών των εξαγωγών στα ίδια επίπεδα, δηλαδή εξαιτίας της αύξησης των περιθωρίων κέρδους), οι υφειακές επιπτώσεις από τη μείωση των μισθών και την αύξηση της ανεργίας υπερκαλύπτουν τις επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα τιμής (η οποία στην περίπτωση της Ελλάδας είναι οριακή). Με αυτά τα δεδομένα, οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου για τις οποίες ο επιταχυντής έχει ιδιαίτερη σημασία, λογικό είναι να υφίστανται καθίζηση (Διάγραμμα 43).

Διάγραμμα 43

Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, αγοραστική δύναμη συνολικών αποδοχών εργασίας και χάσμα ΑΕΠ έναντι δυνητικού ΑΕΠ (κινητοί μέσοι 4 όρων για το σύνολο των αμοιβών και το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα)

Πηγή: Τετραμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί 2000-2012.

Ένθετο 3. Στατική και δυναμική εξίσωση του μέσου πραγματικού μισθού που προκύπτει από τις συλλογικές διαπραγματεύσεις

Η μακροχρόνια σχέση (ή σχέση ισορροπίας) των μισθών που προκύπτουν από την διαπραγματέυση και πριν τον σχηματισμό των τιμών περιγράφεται από την εξίσωση

$$w = a_{pc} p_c + a_{\pi} \pi + a_U U + Z_{wo}$$

όπου (W) ο ονομαστικός μισθός που καθορίζεται από τις συλλογικές διαπραγματεύσεις, (P_c) οι τιμές ιδιωτικής κατανάλωσης, (π) η παραγωγικότητα της εργασίας, U το ποσοστό ανεργίας, και (Z_{wo}) οι αυτόνομες απαιτήσεις των εργαζομένων οι οποίες καθορίζονται εξωγενώς από πολιτικούς και κοινωνικούς παράγοντες, από τους θεσμούς της αγοράς εργασίας που αποτελούν αποκρουστικότητα του παρελθόντος συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ των επιχειρήσεων και των μισθωτών, από την διαμορφωμένη αντίληψη των εργαζομένων σχετικά με τον δίκαιο μισθό (fair wage) είτε άλλους εξωγενείς παράγοντες.

Η παραπάνω σχέση εκφράζει το γεγονός ότι ο πραγματικός μισθός που προκύπτει από τις διαπραγματεύσεις (bargained wage), δηλαδή ο ονομαστικός μισθός που καθορίζεται από τις συλλογικές διαπραγματεύσεις αποπληθωρισμένος με τις τιμές της ιδιωτικής κατανάλωσης που ισχύουν κατά τη στιγμή της διαπραγματέυσης εξαρτάται από τους παρακάτω **παράγοντες**:

- (1) Αυξάνεται με την παραγωγικότητα της εργασίας (π), καθώς οι μισθωτοί που εργάζονται σε κλάδους όπου η κερδοφορία είναι υψηλότερη του μέσου όρου ευθυγραμμίζουν τις απαιτήσεις τους με αυτήν (αν όχι πλήρως έστω εν μέρει).
- (2) Επηρεάζεται από τον πραγματικό μισθό αναφοράς (Z_{wo}) καθώς στους φθίνοντες κλάδους παραγωγής, οι εργαζόμενοι βρίσκονται σε αμυντική θέση, δεν μπορούν να συνδέσουν τις απαιτήσεις τους με αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας και είναι υποχρεωμένοι να αναφέρονται σε έναν ελάχιστο αναγκαίο μισθό, ο οποίος ορίζεται ως εκείνος ο μισθός που επιτρέπει στις εργαζόμενες τάξεις να συντηρούνται, να αναπαράγονται βιολογικά και κοινωνικά, να παίρνουν μέρος στην κοινωνική ζωή και να είναι αποδεκτοί και σεβαστοί από το κοινωνικό τους περιβάλλον.
- (3) Μειώνεται με το ποσοστό ανεργίας, το οποίο αποτελεί μέτρο του τρέχοντος συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ επιχειρήσεων και μισθωτών στην αγορά εργασίας.

(4) Αυξάνεται με τις αυτόνομες απαιτήσεις των εργαζομένων (Z_{wo}) (θεσμοί προστασίας της εργασίας, πολιτικοί, κοινωνικοί και ιδεολογικοί συσχετισμοί κ.ά.).

Τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την εκτίμηση ενός υποδείγματος διόρθωσης σφάλματος (Vector Error Correction Model), με βάση τα ετήσια στοιχεία των Εθνικών Λογαριασμών για τα έτη 1983-2013, φαίνονται παρακάτω.

Η βραχυχρόνια σχέση είναι

$$\Delta w = 0.391\Delta\pi - 0.291(w_{(-1)} - 0.762p_{c(-1)} - 0.498\pi_{(-1)} + 2.471U - 1.619)$$

($R^2_{adj.}=0.926$, $DW=2.275$), όλες οι μεταβλητές σε λογάριθμους, εκτός από το ποσοστό ανεργίας.

και η μακροχρόνια σχέση.

$$w = 1.619 + 0.762p_c + 0.498\pi - 2.471U$$

Τα αποτελέσματα αναδεικνύουν την ύπαρξη μιας σχέσης ισορροπίας μεταξύ των μέσων ονομαστικών αποδοχών εργασίας που προκύπτουν από διαπραγμάτευση, του επιπέδου των τιμών και της παραγωγικότητας, και του ποσοστού ανεργίας. **Ενδιαφέρον εύρημα** είναι ότι τα κατάλοιπα της συσχέτισης ακολουθούν σε μεγάλο βαθμό τις κυβερνητικές και πολιτικές αλλαγές, γεγονός που υποδεικνύει την ύπαρξη αυτόνομων απαιτήσεων των εργαζομένων που διαμορφώνονται σε σχέση με την πολιτική, κοινωνική και οικονομική κατάσταση κάθε περιόδου.

Το στοιχείο αυτής της σχέσης που μας ενδιαφέρει σε αυτό το κεφάλαιο είναι ο συντελεστής 0,291 με τον οποίο η μακροχρόνια σχέση εισέρχεται στην βραχυχρόνια. **Ο αριθμός των ετών** έως ότου ο μισθός ισορροπήσει σε μια εξωτερική διαταραχή (π.χ. σε μια αύξηση της ανεργίας) ανέρχεται σε $1/0,291=3,4$ **έτη**. Αυτό σημαίνει ότι η **μεγάλη άνοδος της ανεργίας** που παρατηρείται στην Ελλάδα κατά τα τελευταία έτη θα συνεχίσει να μειώνει τους μισθούς, θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, όχι μόνο για το τρέχον έτος αλλά και για τα δύο επόμενα έτη.

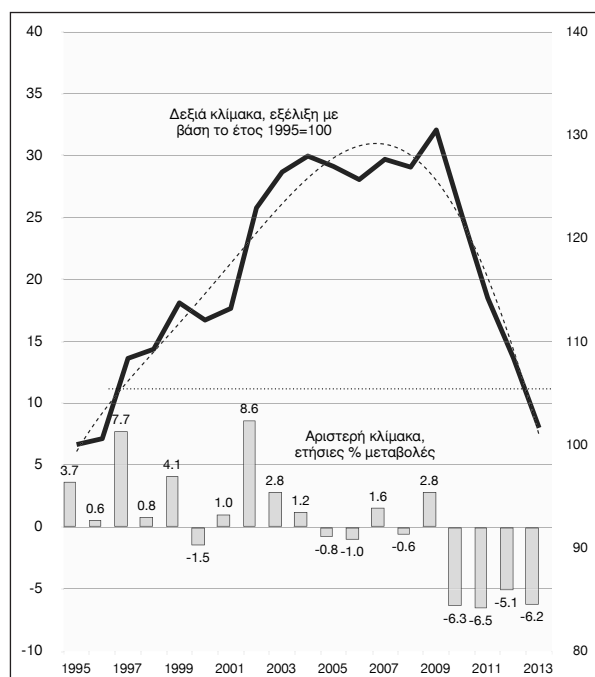
ΜΕΡΟΣ 5
Μισθοί και κόστος εργασίας

Μισθοί και κόστος εργασίας

5.1. Ο μέσος μισθός και το μοναδιαίο κόστος εργασίας

Μετά από μια τριετία σωρευτικής μείωσης περίπου 18% (2010-2012) των πραγματικών μισθών, η αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών ανά μισθωτό αναμένεται να μειωθεί περαιτέρω μέχρι το τέλος του 2013 κατά 6,2% (προβλέψη Ευρωπαϊκής Επιτροπής Μαΐου 2013). Κατά τα έτη 1995-2009, η σωρευτική αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 44, είχε οδηγήσει την αγοραστική δύναμη των μέσων αμοιβών σε επίπεδα περίπου 30% ανώτερα σε σύγκριση με το 1995 (με δείκτη για το έτος 1995=100, το έτος 2009=131). Αυτό ήταν το αποτέλεσμα της ανόδου της παραγωγικότητας της εργασίας, των διεκδικήσεων των εργατικών συνδικάτων και του μεταπολιτευτικού θεσμικού πλαισίου της αγοράς εργασίας το οποίο ευνοούσε την σχετική σταθερότητα στην πρωτογενή διανομή του προϊόντος. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 44, αυτή η αύξηση της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών έχει πλέον αναιρεθεί ως αποτέλεσμα των μειώσεων των μισθών της τελευταίας τριετίας (έτος 1995=100, έτος 2013=101,5).

Διάγραμμα 44
Αγοραστική δύναμη μέσων αποδοχών, σε σταθερές τιμές
(ετήσιες % μεταβολές και δείκτης 1995=100), (1995-2013)

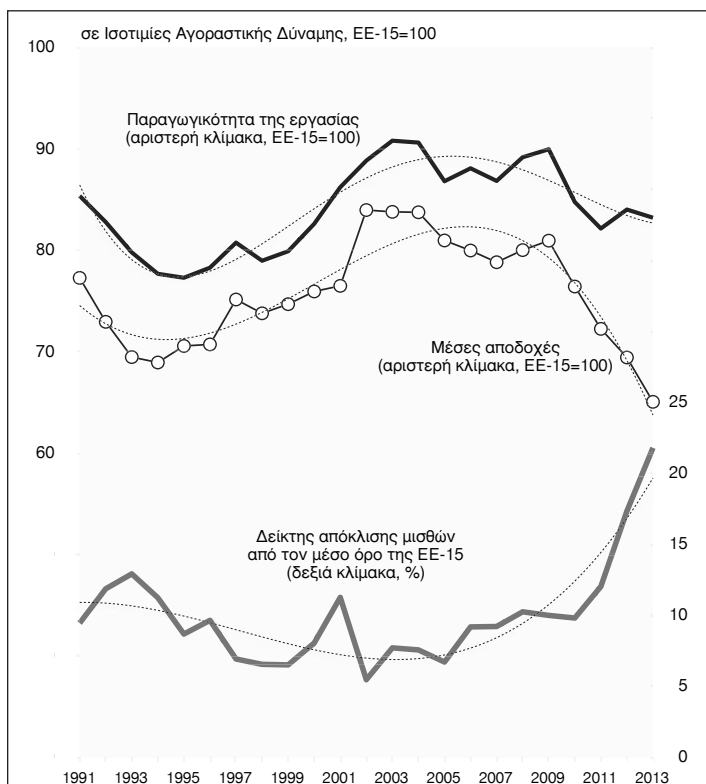

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Μέχρι και το 2009, η αύξηση των πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο, είχε ως αποτέλεσμα να συγκλίνουν σημαντικά, οι αμοιβές στην Ελλάδα έναντι του αντίστοιχου μέσου όρου των 15 πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 45, μέχρι το 2009, η σύγκλιση ακολουθούσε ανοδική τάση παρά τις κατά καιρούς ανακοπές της πορείας της. Ως αποτέλεσμα, το 2009, οι μέσες αποδοχές των εργαζομένων, σε μονάδες αγοραστικής δύναμης, ανέρχονταν στο 81% της μέσης αγοραστικής δύναμης των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Κατά το 2010-2013, ωστόσο, η ανοδική πορεία της σύγκλισης των αποδοχών έχει αντιστραφεί και ο δείκτης οδηγήθηκε από το 84% του μέσου όρου της ΕΕ-15 στο 65%. Η σύγκλιση των πραγματικών μισθών έναντι του μέσου όρου της ΕΕ-15 έχει οπισθοχωρήσει περίπου κατά μία τριακονταετία, σε επίπεδα της δεκαετίας του 1980.

Διάγραμμα 45

Μέσες αποδοχές εργαζομένων και παραγωγικότητα στην Ελλάδα % της ΕΕ-15, σε μονάδες αγοραστικής δύναμης. Απόκλιση % των μέσων αποδοχών από τον μέσο όρο της ΕΕ-15 (1991-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η σημαντική σύγκλιση των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα που παρατηρήθηκε μέχρι το 2009, αλλά και η υποχώρηση του 2010-2013, σχετίζονται προφανώς με την γενικότερη πορεία σύγκλισης / απόκλισης της ελληνικής οικονομίας προς τα αντίστοιχα μέσα μεγέθη των 15 περισσότερο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και για τον λόγο αυτόν πρέπει να συγκριθεί με την σύγκλιση της παραγωγικότητας της εργασίας⁴.

Η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα αυξήθηκε σημαντικά μετά το 1995 και μέχρι το 2009, είτε σε σχέση με άλλα μεγέθη της ελληνικής οικονομίας, είτε σε διεθνή σύγκριση. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 43, υπολογισμένη ως ποσοστό του μέσου αντίστοιχου μεγέθους της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε πιο αναπτυγμένων χωρών μελών (και σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης) είχε προσεγγίσει το 91% κατά το 2003 και παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητη έως το 2009. Από το 2010 αρχίζει η διαδικασία απόκλισης της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας έναντι της αντίστοιχης στις 15 πιο προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και ο δείκτης έχει υποχωρήσει από το 91% στο 83%.

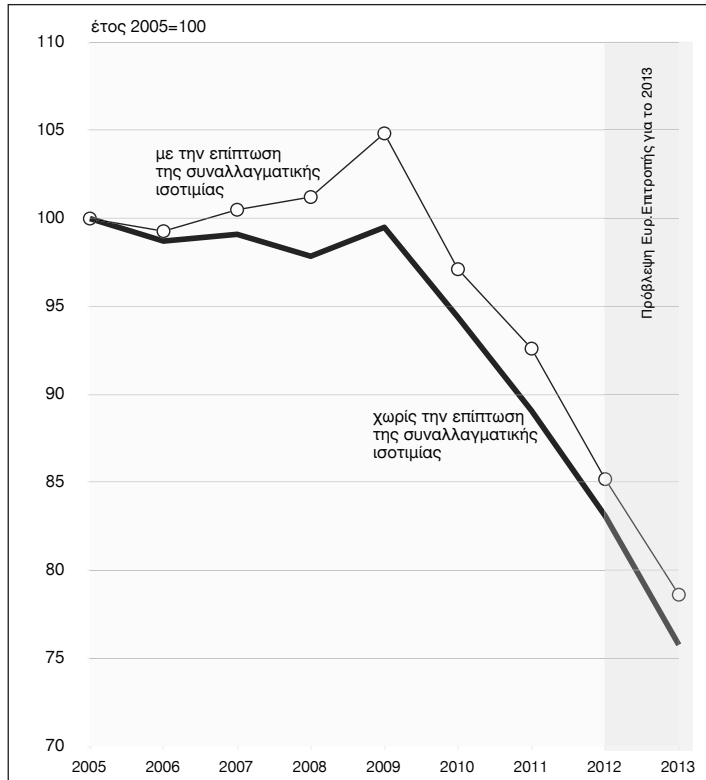
Προκύπτει από τις παραπάνω συγκρίσεις, ότι η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα, κατά την περίοδο 1995-2009 συνολικά, είχε συγκλίνει με τον μέσο όρο της ΕΕ-15 περίπου όσο είχε συγκλίνει η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού. Αυτή η σταθερή αναλογία που ίσχυε μακροχρονίως πριν την κρίση, έχει πλέον ανατραπεί στη διάρκεια της τετραετίας 2010-2013 και η υποχώρηση στη σύγκλιση της παραγωγικότητας της εργασίας εξαιτίας της ύφεσης είναι σαφώς μικρότερη από την δραματική υποχώρηση στη σύγκλιση των μέσων αποδοχών ανά εργαζόμενο.

Για να περιγράψουμε καλύτερα την ανατροπή αυτή, έχουμε συμπεριλάβει στο Διάγραμμα 43 τον δείκτη απόκλισης της αγοραστικής δύναμης των μέσων αποδοχών ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. **Ο δείκτης έχει κατασκευαστεί έτσι ώστε να διορθώνει την απόκλιση της αγοραστικής δύναμης των μέσων αποδοχών με την απόκλιση της παραγωγικότητας της εργασίας.** Αφαιρείται, δηλαδή, από την παρατηρούμενη απόκλιση των μισθών εκείνο το τμήμα της που είναι δικαιολογημένο διότι μπορεί να αποδοθεί στα διαφορετικά επίπεδα παραγωγικότητας μεταξύ Ελλάδας και προηγμένων ευρωπαϊκών χωρών. Στην εξέλιξη του δείκτη αποτυπώνεται η σχετική σταθερότητα της απόκλισης των μισθών ως αγοραστική δύναμη μεταξύ ΕΕ-15 και Ελλάδας από το 1999 έως το 2009 καθώς και η διεύρυνση της απόκλισης που ακολούθησε. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 43, **η ανοδική πορεία στον δείκτη απόκλισης της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού στην Ελλάδα έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15, μετά το 2010 είναι θεαματική, διότι η απόκλιση έχει ήδη διπλασιαστεί (από το 10% στο 21%) και διευρύνεται περαιτέρω.**

4. Για να είναι ορθή, η σύγκριση γίνεται με την παραγωγικότητα ως καθαρό προϊόν ανά απασχολούμενο και όχι ανά ώρα.

Οι συγκρίσεις των μισθών με τις άλλες χώρες (Διάγραμμα 46) πραγματοποιούνται αφενός μεν σε εθνικό νόμισμα ώστε να καθίστανται εμφανείς οι εσωτερικές αιτίες που προκάλεσαν αλλαγές στα μεγέθη, αφετέρου δε σε δολάρια ώστε να γίνει φανερή και η επίδραση της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ. Οι μεγάλες αυξήσεις της παραγωγικότητας στην Ελλάδα, κατά τα έτη 1995-2009, σε συνδυασμό με τις εργατικές διεκδικήσεις και τους μεταπολιτευτικούς θεσμούς της αγοράς εργασίας, οι οποίοι απέτρεπαν την ανεξέλεγκτη πτώση των αποδοχών χάρη στο σύστημα των συλλογικών διαπραγματεύσεων, οδήγησαν σε άνοδο των ονομαστικών μέσων αποδοχών. **Από το 2009 έως το 2013 η μείωση των μέσων ονομαστικών αποδοχών στην Ελλάδα έναντι των 36 αναπτυγμένων χωρών ανήλθε σε 23,8% υπολογισμένη σε εθνικό νόμισμα, και σε 25,0% υπολογισμένη σε δολάρια.**

Διάγραμμα 46
Μέσες ονομαστικές αποδοχές ανά απασχολούμενο σε σύγκριση με 36 προηγμένες χώρες, σε εθνικά νομίσματα και σε δολάρια, (2005-2013)

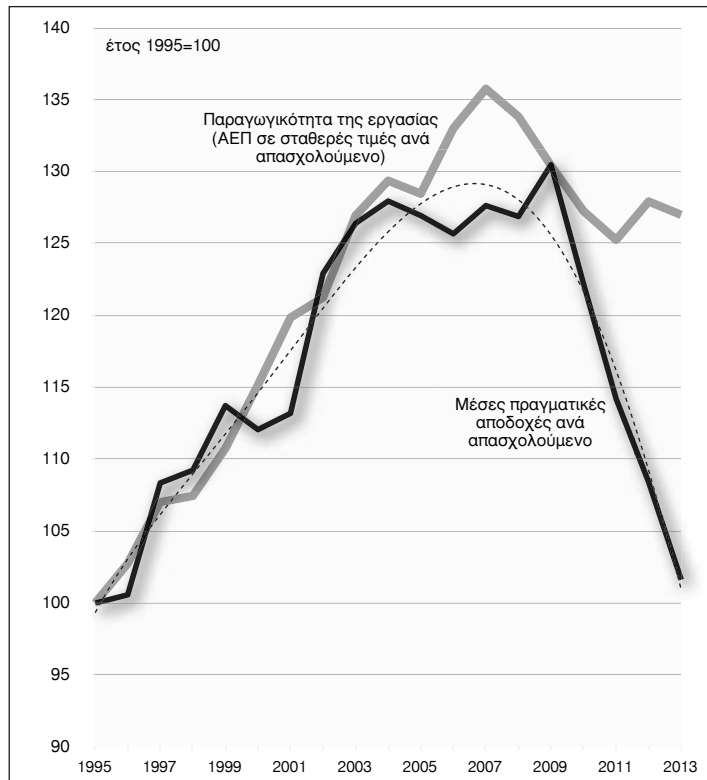

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Στο Διάγραμμα 47 αποτυπώνεται η σύγκριση παραγωγικότητας και μέσης πραγματικής αμοιβής (υπολογισμένη ανά απασχολούμενο). Στη διάρκεια των ετών 2000-2008 συνολικά, η παραγωγικότητα αυξήθηκε κατά 5,5% περισσότερο από την αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών. Κατά το 2009, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εξαιτίας της υποχώρησης του δείκτη τιμών καταναλωτή και με δεδομένη την ύπαρξη προγενέστερων συμβάσεων για τους ονομαστικούς μισθούς του 2009, υπήρξε σημαντική αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών κατά 3,2%, ενώ ταυτοχρόνως υποχωρούσε η παραγωγικότητα της εργασίας κατά 3,0%. Έτσι, στα στοιχεία της βάσης Ameco της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, που φαίνονται στο Διάγραμμα 45, εμφανίζεται αύξηση της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού, κατά το 2009⁵, με την οποία ανακτήθηκε ολόκληρο το έδαφος που είχαν χάσει οι πραγματικοί μισθοί έναντι της παραγωγικότητας της εργασίας στην διάρκεια των ετών 1995-2008. Ωστόσο, οι μειώσεις των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο, κατά την τετραετία 2010-2013, υπολογισμένες με βάση τον δείκτη τιμών καταναλωτή, δηλαδή ως αγοραστική δύναμη, υπερέβησαν κατά πολύ τις αντίστοιχες μειώσεις της παραγωγικότητας της εργασίας. Έτσι, **στην τετραετία 2010-2013 διευρύνθηκε θεαματικά το χάσμα της αγοραστικής δύναμης των μισθών έναντι της παραγωγικότητας της εργασίας**. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την μεγάλη μείωση του μεριδίου της εργασίας στο ΑΕΠ και την μεγάλη άνοδο του λόγου κερδών / μισθών.

5. Τα στατιστικά στοιχεία για το έτος 2009, όπως τα παρουσιάσαμε παραπάνω έρχονται σε ευθεία αντίθεση με τα εμπειρικά δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας. Όπως όλοι όσοι έχουν επαφή με την πραγματικότητα των αγορών εργασίας γνωρίζουμε ότι αμέσως μετά τον Αύγουστο του 2008 και κατά τη διάρκεια του 2009, που ήταν ένα έτος οικονομικής ύφεσης, οι επιχειρήσεις προχώρησαν σε εκτεταμένη μείωση των υπερωριών, σε διευθέτηση του χρόνου εργασίας και διαθεσιμότητες με αποτέλεσμα να μειωθούν οι αποδοχές. Αποτελεί, ως εκ τούτου ένα παράδοξο το γεγονός ότι στα επίσημα στατιστικά στοιχεία εμφανίζεται αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών και μάλιστα κατά 3,2% για το 2009.

Διάγραμμα 47
Πραγματικές αμοιβές ανά απασχολούμενο και παραγωγικότητα, σε σταθερές τιμές, (1995-2013)

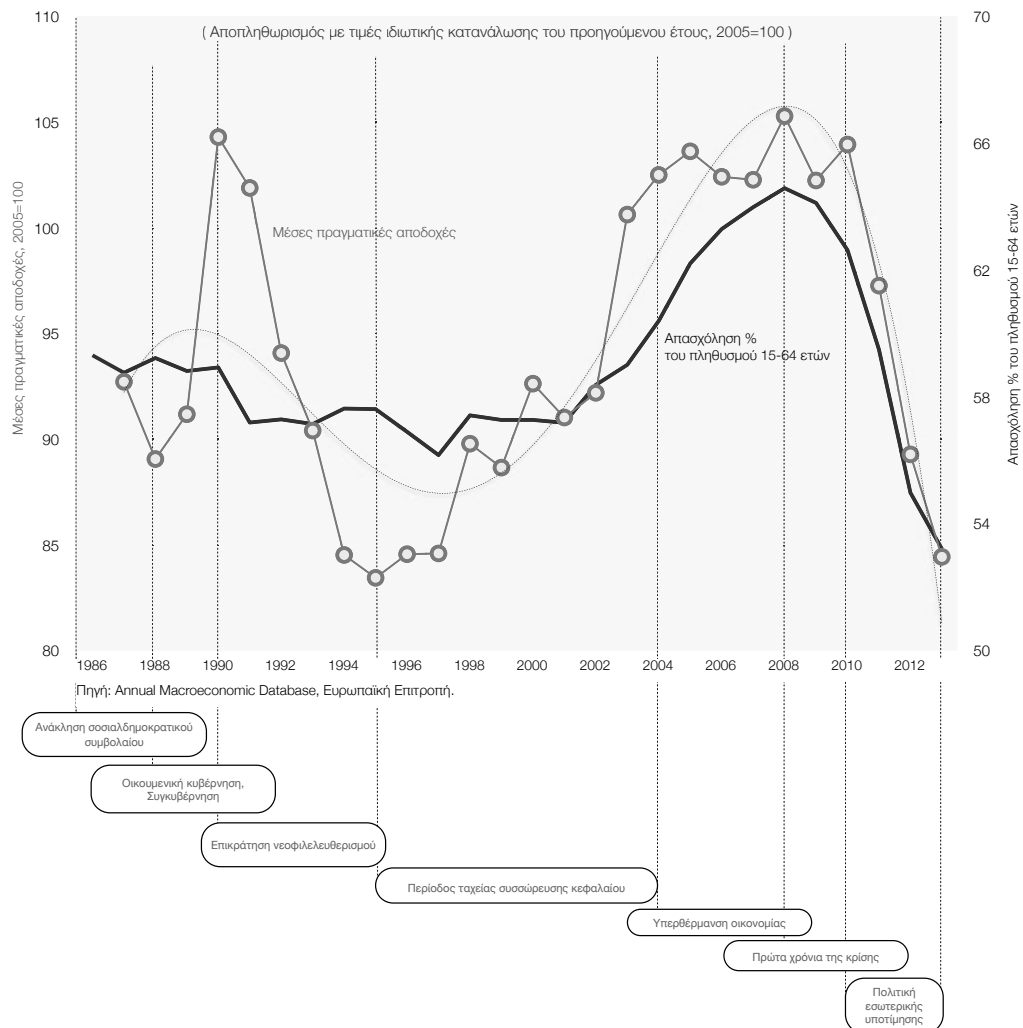

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Οι μέσες πραγματικές “αποδοχές διαπραγμάτευσης” (negotiated wage), δηλαδή **οι μέσες πραγματικές αποδοχές εργασίας** που διαμορφώνονται από τις συλλογικές διαπραγματεύσεις και πριν οι επιχειρήσεις να προσαρμόσουν τις τιμές τους ως απόκριση στις μεταβολές του κόστους εργασίας που έχει προκύψει, παρουσιάζουν ισχυρή στατιστική εξάρτηση από το ποσοστό ανεργίας (ή ισοδύναμα, από την απασχόληση ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού). Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 48, **το επίπεδο της απασχόλησης** καθορίζει σε σημαντικό βαθμό την γενική πορεία εξέλιξης των μέσων πραγματικών αποδοχών. Ωστόσο, όπως φαίνεται στο ίδιο Διάγραμμα από την περιοδολόγηση που το συνοδεύει, στις μεταβολές των μέσων πραγματικών αποδοχών συμβάλλουν και ο τύπος της οικονομικής πολιτικής που ασκείται σε κάθε περίοδο, η πολιτική συγκυρία, το ιδεολογικό κλίμα της εποχής και γενικότερα ο κοινωνικός συσχετισμός δυνάμεων. Στο ίδιο Διάγραμμα φαίνεται ότι κατά την τελευταία περίοδο, άσκησης της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης (2010-2013), η κατακόρυφη πτώση της απασχόλησης συμπαρέσυρε τις πραγματικές

αποδοχές σε πολύ χαμηλά επίπεδα δημιουργώντας το χάσμα μεταξύ παραγωγικότητας της εργασίας και μέσων πραγματικών αμοιβών των εργαζομένων που φαίνεται στο Διάγραμμα 47. Το χάσμα αυτό μεταφράζεται σε κατακόρυφη άνοδο του λόγου κερδών/μισθών (ο οποίος στα μεγέθη των Εθνικών Λογαριασμών εμφανίζεται ως ο λόγος του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος προς την συνολική αμοιβή εργασίας, (Διαγράμματα 21 και 22). Το ίδιο χάσμα αντανακλάται στην πορεία του μεριδίου της εργασίας στο ΑΕΠ (Διάγραμμα 49).

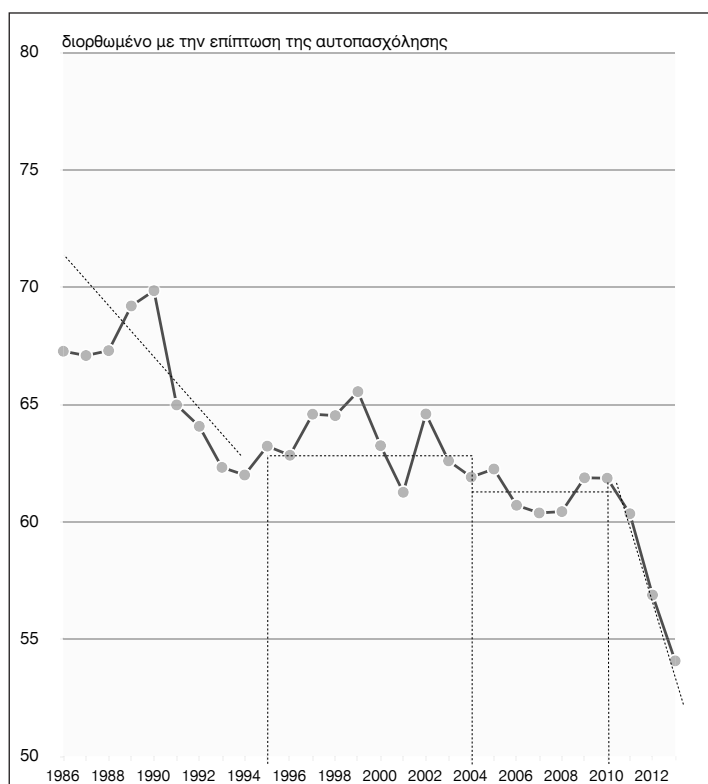
Διάγραμμα 48
Μέσος πραγματικός μισθός και απασχόληση % του εργατικού δυναμικού, (1986-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Το μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ (διορθωμένο με την επίπτωση της αυτοαπασχόλησης), δηλαδή ένα μέγεθος που αντανάκλα την πρωτογενή διανομή του προϊόντος μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου, παρουσίασε πτωτική πορεία από το 1990 έως και το 1994, σταθεροποιήθηκε εν συνεχεία στα χρόνια της ταχείας μεγέθυνσης της οικονομίας (1995-2004) και παρουσίασε σχετικά περιορισμένη πτώση κατά τα έτη 2005-2008. Μετά από μία περίοδο αντίστασης των μισθών στις πιέσεις της ύφεσης χάρη στην ύπαρξη συλλογικών συμβάσεων ή ατομικών συμφωνιών που είχαν πραγματοποιηθεί κατά τα προηγούμενα έτη και δεν είχαν λήξει, η εκρηκτική άνοδος της ανεργίας καταβύθισε το μερίδιο της εργασίας κατά 9 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ. Πρόκειται για την μεγαλύτερη πρωτογενή αναδιανομή εισοδήματος που μπορεί να παρατηρηθεί εντός μιας τριετίας, από το 1960 έως σήμερα, στα στατιστικά στοιχεία όλων των αναπτυγμένων χωρών.

Διάγραμμα 49
Μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ σε τιμές συντελεστών παραγωγής (%)
(1986-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα, για το σύνολο της οικονομίας, υπολογισμένο σε δολάρια και συγκρινόμενο με το αντίστοιχο μέγεθος των 36 άλλων αναπτυγμένων χωρών (λαμβάνομένης υπόψη της γεωγραφικής και της κλαδικής κατανομής του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας με αυτές τις 36 χώρες) μειώθηκε στην Ελλάδα, στη διάρκεια της περιόδου 2009-2013, κατά 19,3% (Διάγραμμα 50). Η αντίστοιχη μείωση σε εθνικά νομίσματα (χωρίς δηλαδή να λαμβάνουμε υπόψη μας τις μεταβολές της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ έναντι των άλλων νομισμάτων), ανήλθε σε 18,3%.

Διάγραμμα 50

Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε σύγκριση με 36 προηγμένες χώρες, σε εθνικά νομίσματα και σε δολάρια, 1995-2012

Έτος	σε εθνικά νομίσματα	σε δολάρια
1995	100	100
1996	99	103
1997	98	107
1998	98	103
1999	97	105
2000	96	98
2001	91	95
2002	97	105
2003	96	108
2004	97	111
2005	98	112
2006	96	110
2007	96	110
2008	96	113
2009	98	117
2010	98	114
2011	95	112
2012	80	101
2013	80	94

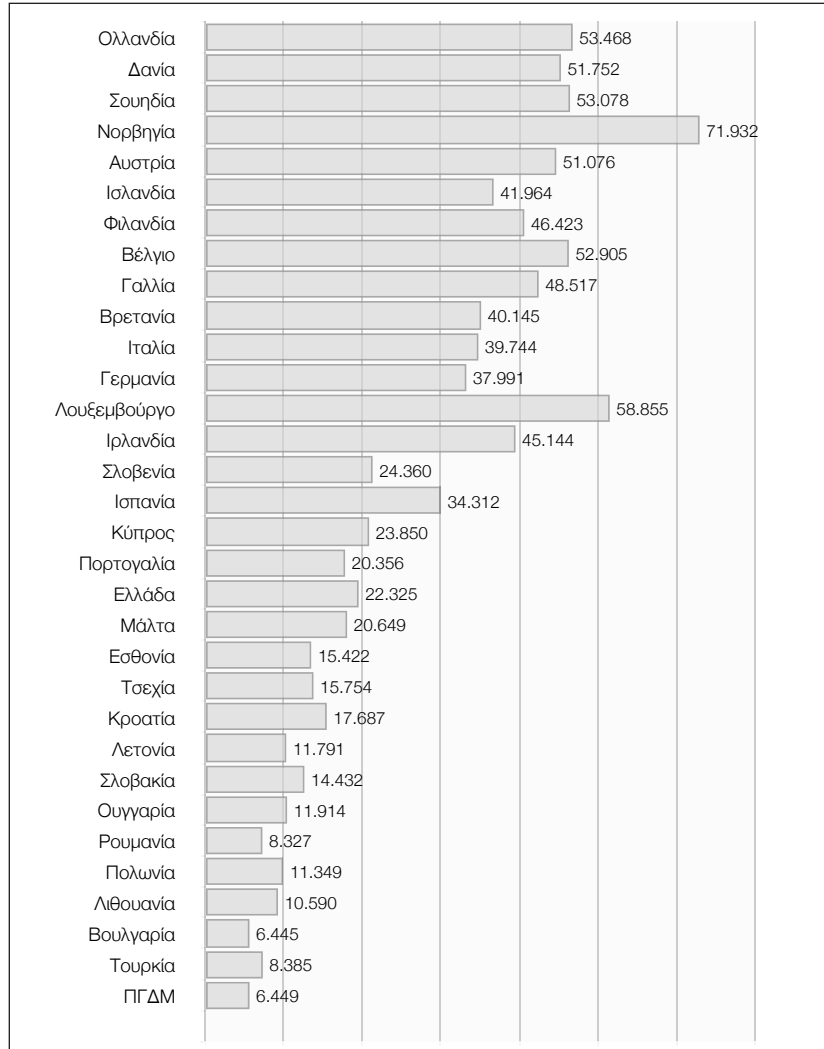
Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ήδη στο τέλος του 2012, η μείωση των αμοιβών εργασίας της τριετίας 2010-2012, είχε αντισταθμίσει ολόκληρη την αρνητική επίπτωση που είχε στο μοναδιαίο κόστος εργασίας, στη διάρκεια της δεκαετίας του 2000, η ανατίμηση του ευρώ.

Από την επεξεργασία των στοιχείων της βάσης δεδομένων Annual Macroeconomic Database της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, προκύπτει ότι για το έτος 2013, στην κατάταξη των χωρών με υψηλό και μεσαίο επίπεδο ανάπτυξης, και με κριτήριο τις μικτές αποδοχές σε ευρώ (ακαθάριστος μισθός και εισφορές εργοδότη), η Ελλάδα διατηρεί μια από τις κατώτερες θέσεις. Εξαιτίας της ασκούμενης πολιτικής κατά την τελευταία διετία, έχει αυξηθεί σημαντικά η απόστασή της από τον μέσο όρο. Πιο συγκεκριμένα, **οι μέσες ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα κατά το 2013 ήταν μικρότερες από αυτές της Σλοβενίας και της Κύπρου** (όπου επίσης έχει μειωθεί ο πραγματικός μισθός). Ανέρχονταν σε 22.325 ευρώ έναντι περίπου 34.000 στην Ισπανία, 38.000 στην Γερμανία, 49.000 στην Γαλλία και 45.000 στην Ιρλανδία. Στο Διάγραμμα 49 φαίνεται η πλήρης κατάταξη των χωρών με βάση τις ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο.

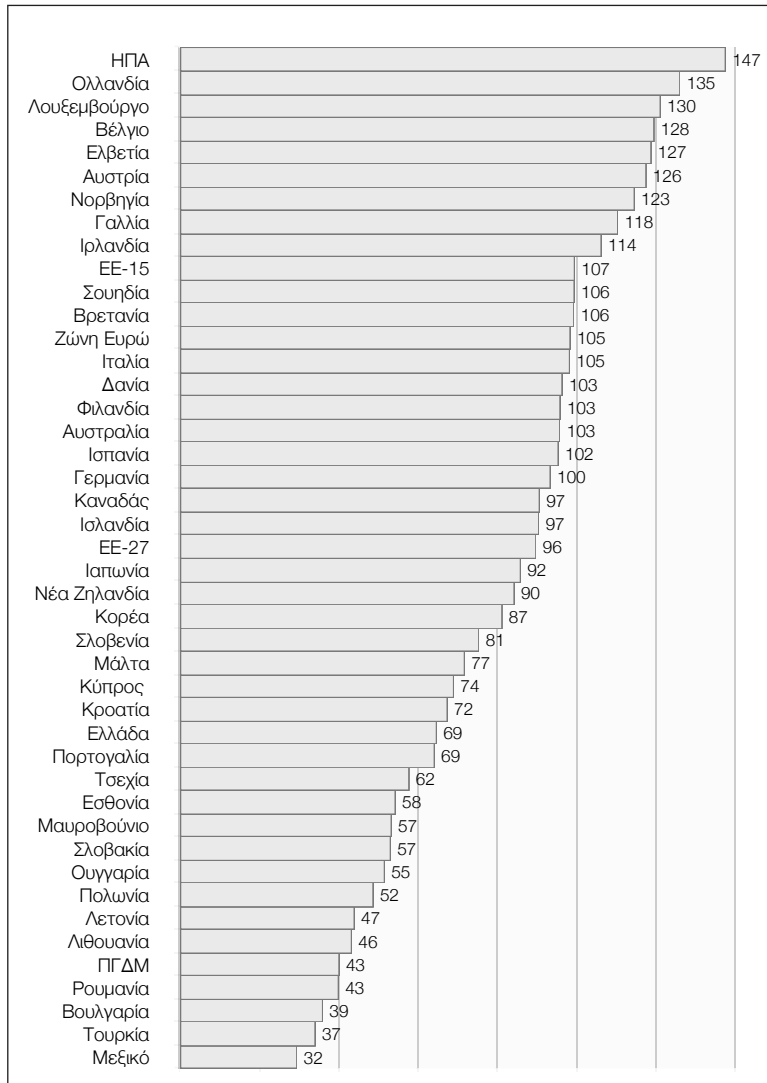
Ωστόσο, η κατάταξη με βάση τις ετήσιες αποδοχές σε ευρώ δεν αποδίδει αυθεντικά την εικόνα της υποβάθμισης των αμοιβών εργασίας στην Ελλάδα διότι δεν λαμβάνει υπόψη της το διαφορετικό ύψος των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών στις διάφορες χώρες. Στο Διάγραμμα 50, φαίνονται τα αποτελέσματα του υπολογισμού του μέσου ακαθάριστου μισθού στις χώρες με υψηλή και μεσαία ανάπτυξη σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, έτσι ώστε οι μισθοί να είναι συγκρίσιμοι μεταξύ τους ως προς την αγοραστική τους δύναμη. Προκύπτει ότι **η αγοραστική δύναμη του μέσου ακαθάριστου μισθού στην Ελλάδα, κατά το 2013, ανέρχεται στο 69% της αντίστοιχης αγοραστικής δύναμης στη Γερμανία**. Ήδη, η αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών εργασίας στην Ελλάδα είναι χαμηλότερη από την αντίστοιχη στην Κορέα, την Μάλτα, την Σλοβενία, την Κύπρο και την Κροατία. **Το 2013 είναι το πρώτο έτος κατά το οποίο η αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών εργασίας στην Ελλάδα εξισώθηκε με αυτήν της Πορτογαλίας**, έναντι της οποίας υπήρχε πάντοτε σημαντική απόσταση ως φυσικό επακόλουθο της μεγάλης διαφοράς παραγωγικότητας μεταξύ των δύο χωρών.

Διάγραμμα 51
Ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο, σε ευρώ, 2013

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 52
Αγοραστική δύναμη μέσω ετήσιων αποδοχών, σε ισοτιμίες αγοραστικής
δύναμης, Γερμανία=100 (2013)

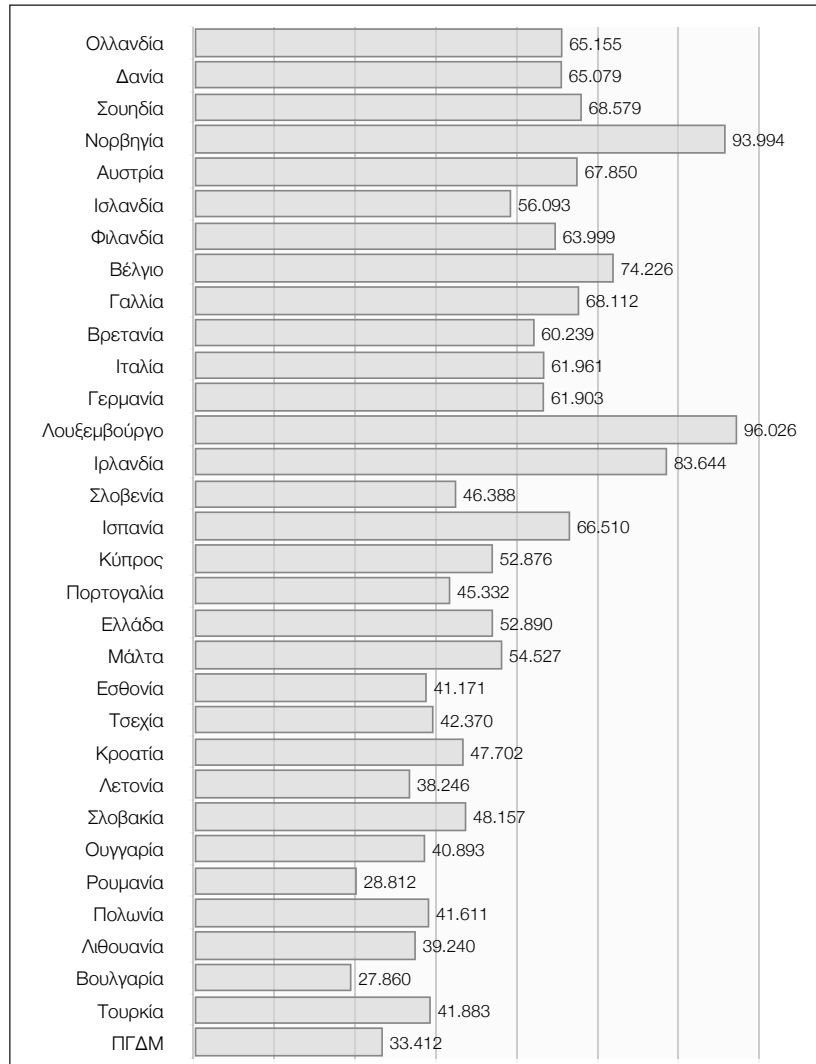

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Όπως προκύπτει από τη σύγκριση των Διαγραμμάτων 52 και 53, ενώ **η παραγωγικότητα της εργασίας** στην Ελλάδα είναι υψηλότερη από την αντίστοιχη στην Κύπρο, την Σλοβενία, την Κροατία και την Πορτογαλία, οι αντίστοιχες μέσες αποδοχές εργασίας είναι μικρότερες.

Το ετήσιο κόστος εργασίας (ακαθάριστος μισθός+εργοδοτικές εισφορές) αποτελεί την βάση του υπολογισμού του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Στον υπολογισμό αυτό υπεισέρχεται ωστόσο και η παραγωγικότητα της εργασίας. Από την σύγκριση της παραγωγικότητας της εργασίας στις προηγμένες χώρες (Διάγραμμα 53) προκύπτει ότι μετά από την μείωση της τετραετίας 2010-2013 η Ελλάδα υστερεί έναντι πολλών άλλων χωρών με υψηλό επίπεδο ανάπτυξης. Εντούτοις, η υπεροχή της παραγωγικότητας στην Ελλάδα έναντι των χωρών μεσαίας ανάπτυξης παραμένει ακόμη και σήμερα σημαντική ιδιαίτερα εάν λάβουμε υπόψη μας ότι **η παραγωγικότητα στην Ελλάδα είναι μειωμένη εξαιτίας της ύφεσης. Εάν διορθώσουμε τα στοιχεία με την επίπτωση του χαμηλού βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού στην παραγωγικότητα της εργασίας** (εάν δηλαδή υπολογίσουμε την παραγωγικότητα σε συνθήκες κανονικής χρησιμοποίησης του δυναμικού αυτού) **διαπιστώνουμε ότι η παραγωγικότητα παραμένει υψηλή σε διεθνή σύγκριση**, και πιο συγκεκριμένα ότι είναι υψηλότερη από την παραγωγικότητα σε όλες τις χώρες μεσαίας ανάπτυξης και συγκρίσιμη με ορισμένες από τις πιο προηγμένες χώρες. Το αποτέλεσμα αυτών των υπολογισμών φαίνεται στο Διάγραμμα 54.

Διάγραμμα 53
Παραγωγικότητα εργασίας, σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης (2013)

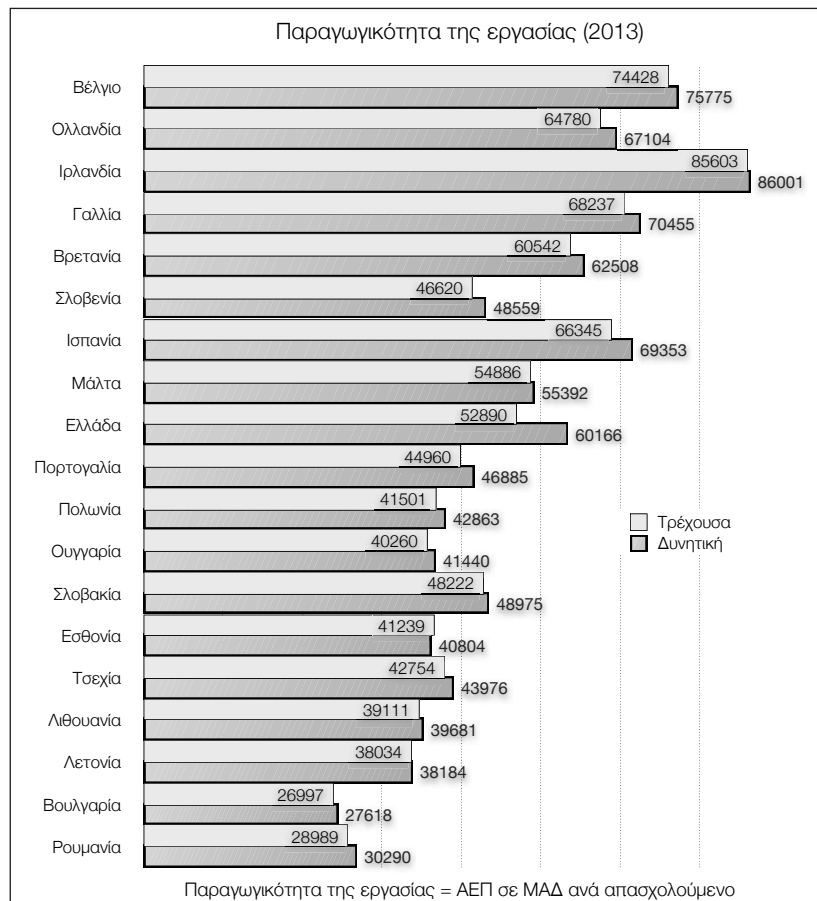

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ως αποτέλεσμα, η διαφορά που παρατηρείται στην παραγωγικότητα της εργασίας μεταξύ Ελλάδας και άλλων προηγμένων χωρών, είναι μικρότερη από την αντίστοιχη διαφορά των αμοιβών εργασίας. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα μετά την υποτίμηση της αμοιβής της εργασίας των ετών 2010-2013. Προκύπτει, έτσι, **ότι η απόσταση που χωρίζει το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα από τις άλλες προηγμένες χώρες της ευρωζώνης είναι σημαντική και ανέρχεται σε 31% ως προς την Γερμανία** (με βάση 100 για την Γερμανία, ο δείκτης ανέρχεται σε 69 για την Ελλάδα (Διάγραμμα 53). Το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Πορτογαλία είναι για πρώτη

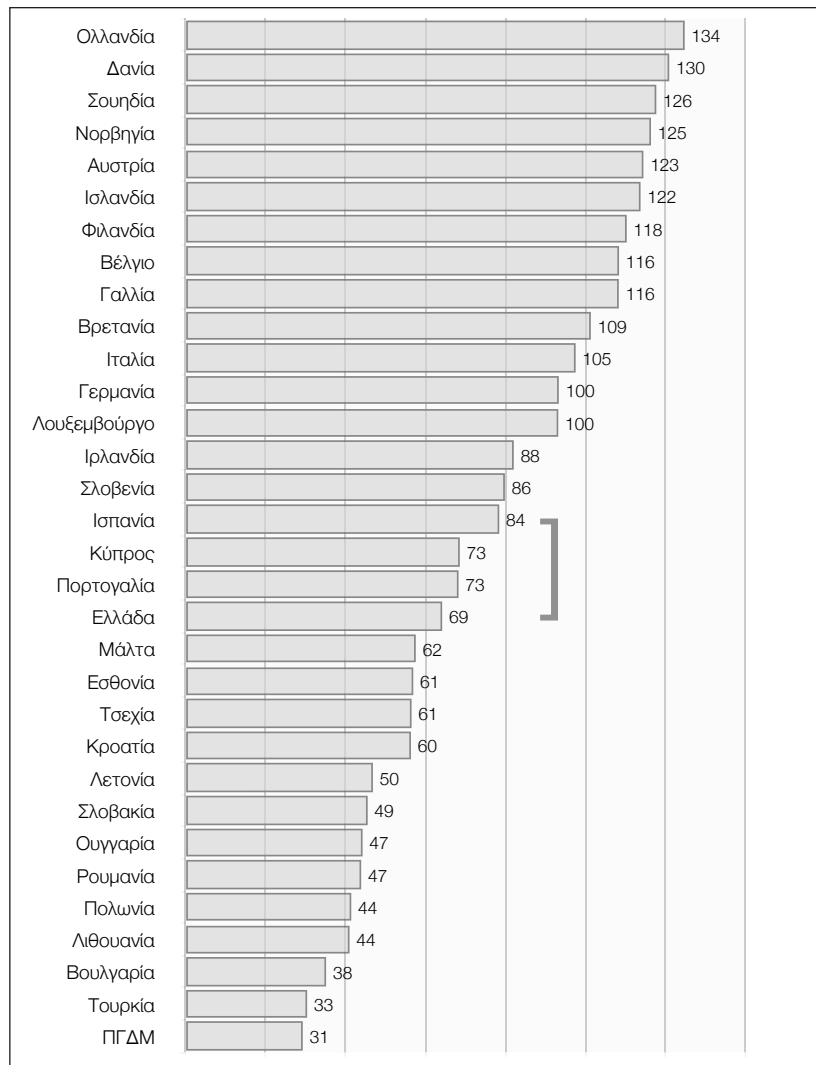
φορά υψηλότερο από αυτό της Ελλάδας (73 έναντι της Γερμανίας). Υψηλότερο από την Ελλάδα, και μάλιστα κατά πολύ, είναι το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ισπανία, την Ιρλανδία και την Σλοβενία.

Διάγραμμα 54
Τρέχουσα και δυνητική παραγωγικότητα εργασίας,
σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (2013)

Πηγή: Ameco.

Διάγραμμα 55
Μοναδιαίο κόστος εργασίας, σε ευρώ ανά μονάδα αγοραστικής δύναμης
(Γερμανία=100), (2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

5.2. Οι κατώτατοι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση

5.2.1. Ο κατώτατος μισθός στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ο κατώτατος μισθός διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην διαμόρφωση των μισθών, ιδιαίτερα επειδή θέτει ένα κατώτατο όριο στην ευελιξία των μισθών, ορίζοντας ένα «κατώφλι» στην αγορά εργασίας. Ανάλογα με το ύψος στο οποίο διαμορφώνεται - αλλά και σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες - ο κατώτατος μισθός μπορεί επίσης να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στον περιορισμό των μισθολογικών ανισοτήτων και στην διαμόρφωση του ποσοστού των χαμηλά αμειβόμενων εργαζομένων σε μία χώρα.

Ο κατώτατος μισθός ως κατώφλι σε εθνικό επίπεδο υπάρχει στα 20 από τα 27 κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ στα υπόλοιπα 7 δεν υπάρχει μεν κατώτατος μισθός με γενική εφαρμογή, υπάρχουν ωστόσο κατώτατοι μισθοί σε κλαδικό ή επαγγελματικό επίπεδο που διαπραγματεύονται οι κοινωνικοί συνομιλητές.

Το γεγονός ότι σε μία χώρα υπάρχει κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο δεν αρκεί από μόνο του για να περιοριστεί το ποσοστό των χαμηλά αμειβόμενων εργαζομένων⁶. Στις περισσότερες χώρες όπου παρατηρούνται υψηλά ποσοστά χαμηλά αμειβόμενων εργαζομένων υπάρχει θεσμοθετημένος κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο, ωστόσο δεν αρκεί απλά και μόνο η ύπαρξη κατώτατου μισθού για να περιορίσει τον αριθμό των χαμηλόμισθων. Πράγματι στα περισσότερα νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχει θεσμοθετημένος κατώτατος μισθός, ωστόσο –με ελάχιστες εξαιρέσεις - το ύψος του κατώτατου μισθού είναι ιδιαίτερα χαμηλό. Αυτό, σε συνδυασμό με την αποδυναμωμένη διμερή κλαδική συλλογική διαπραγμάτευση στις χώρες αυτές, έχει ως αποτέλεσμα να παρατηρούνται στις περισσότερες υψηλά ποσοστά χαμηλόμισθων εργαζομένων (Λετονία 27,8%, Λιθουανία 27,2%, Ρουμανία 25,6%, Πολωνία 24,2%, Εσθονία 23,8%, Βουλγαρία 22%...) (Διάγραμμα 54).

Το ύψος του κατώτατου μισθού, η σχέση του με το μέσο μισθό και η αυστηρή εφαρμογή του στην αγορά εργασίας (ελεγκτικοί μηχανισμοί) αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για να καταστήσουν τον κατώτατο μισθό ουσιαστικό κατώφλι για την ευελιξία των μισθών στην αγορά εργασίας και εργαλείο προστασίας των χαμηλά αμειβόμενων.

Η μείωση της συνδικαλιστικής πυκνότητας στην Ευρώπη, η μείωση σε ορισμένες χώρες του ποσοστού των εργαζομένων που καλύπτεται από συλλογικά διαμορφωμένους μισθούς (στο πλαίσιο συλλογικών διαπραγματεύσεων και Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας) και **η τάση αποκέντρωσης των μισθολογικών διαπραγματεύσεων** (από το διακλαδικό και κλαδικό επίπεδο στο επίπεδο της επιχείρησης ή

6. Η Eurostat ορίζει ως χαμηλά αμειβόμενους τους μισθωτούς που αμείβονται με τα 2/3 ή λιγότερο του διάμεσου ωριαίου μικτού μισθού σε εθνικό επίπεδο.

στο ατομικό επίπεδο), αποτελούν παράγοντες που αυξάνουν την μισθολογική ανισότητα καθιστώντας ακόμη πιο σημαντικό το ρόλο του κατώτατου μισθού.

Σε γενικές γραμμές, οι μισθολογικές ανισότητες και τα ποσοστά των χαμηλά αμειβόμενων εργαζόμενων είναι υψηλότερα σε χώρες που κυριαρχεί η διαπραγματέυση σε επίπεδο επιχείρησης και είναι χαμηλό το ποσοστό κάλυψης των εργαζομένων από συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Αντίθετα τόσο η μισθολογική ανισότητα όσο και τα ποσοστά των χαμηλά αμειβόμενων μισθωτών είναι σε μικρότερα επίπεδα όταν κυριαρχούν οι διαπραγματεύσεις σε κεντρικό (κυρίως κλαδικό) επίπεδο και υπάρχει υψηλό επίπεδο κάλυψης των εργαζομένων από Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας.

Στην Ευρώπη, ο κατώτατος μισθός υπάρχει προ πολλού σε χώρες όπως η Γαλλία, η Ελλάδα, η Πορτογαλία, η Ισπανία και το Βέλγιο, καθιερώθηκε πιο πρόσφατα στο Ηνωμένο Βασίλειο (1999) και στην Ιρλανδία (2000) ενώ στα περισσότερα νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο κατώτατος μισθός θεσπίστηκε στην αρχή της περιόδου μετάβασης (δεκαετία 1990). Δεδομένων των αδύναμων συστημάτων συλλογικής διαπραγματέυσης στις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης οι κατώτατοι μισθοί επηρεάζουν την εξέλιξη του συνόλου μισθών.

Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο υπάρχει σήμερα στα 20 από τα 27 κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα ο κατώτατος μισθός θεσμοθετημένος σε εθνικό επίπεδο τον οποίο οφείλουν να τηρούν οι συλλογικές διαπραγματεύσεις στα διάφορα ειδικότερα επίπεδα (κλαδικό, επιχειρησιακό) ισχύει σε εννέα από τα 15 παλιά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Βέλγιο, Ελλάδα, Ισπανία, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Πορτογαλία Ιρλανδία και Ηνωμένο Βασίλειο). Το ύψος του, είτε ορίζεται από την κυβέρνηση στην βάση των προτάσεων των κοινωνικών συνομιλητών (Γαλλία, Ισπανία, Λουξεμβούργο, Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία), είτε προκύπτει από την συλλογική διαπραγματέυση μεταξύ των κοινωνικών συνομιλητών (Βέλγιο και Ελλάδα⁷) και εφαρμόζεται συνήθως στο σύνολο των εργαζομένων της οικονομίας και σε όλα τα επαγγέλματα. Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο ισχύει επίσης και στα 11 από τα 12 νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Τσεχία, Εσθονία, Ουγγαρία, Λιθουανία, Λετονία, Μάλτα, Πολωνία, Σλοβενία, Σλοβακία, Βουλγαρία, Ρουμανία) και σχεδόν σε όλα ορίζεται από την κυβέρνηση είτε μονομερώς είτε στην βάση προτάσεων, διαβουλεύσεων ή διαπραγ-

7. Στην Ελλάδα, ύστερα από δεκαετίες συλλογικής διαπραγματέυσης των κοινωνικών συνομιλητών για τον καθορισμό του κατώτατου μισθού, τα Μνημόνια 2 και 3 καταργούν στην πράξη την ΕΓΣΣΕ, και ο κατώτατος μισθός θα καθορίζεται εφεξής νομοθετικά από την κυβέρνηση κατόπιν διαβούλευσης. Σύμφωνα με Ν. 4093 (Νοέμβριος 2012), ο νέος δραστικά συρρικνωμένος «νόμιμος νομοθετημένος κατώτατος μισθός» θα αποτελεί εφεξής το νέο κατώφλι για τους μισθούς του Ιδιωτικού τομέα και θα ορίζεται (από 1.4.2013) νομοθετικά στα πλαίσια του νέου συστήματος διαμόρφωσης από την Κυβέρνηση και θα αναπροσαρμόζεται λαμβάνοντας υπόψη τη συμβολή του στη μείωση της ανεργίας, την αύξηση της απασχόλησης και στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

ματεύσεων μεταξύ κυβέρνησης και κοινωνικών συνομιλητών. Επίσης σε ορισμένες χώρες προβλέπεται αυτόματη αναπροσαρμογή του κατώτατου μισθού στην εξέλιξη των τιμών ή /και αυξήσεις που επιτρέπει την διατήρηση της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων αποδοχών και την ενίσχυση τους.

Στις υπόλοιπες 7 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Αυστρία, Γερμανία, Δανία, Σουηδία, Φιλανδία, Ιταλία και Κύπρος) δεν υπάρχει μεν κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο, υπάρχουν όμως κατώτατοι μισθοί που διαπραγματεύονται οι κοινωνικοί συνομιλητές σε κλαδικό επίπεδο. Στις χώρες αυτές υπάρχουν παραδοσιακά ισχυρές συνδικαλιστικές οργανώσεις και υπάρχει, μέχρι στιγμής τουλάχιστον, μία προτίμηση για τους κλαδικούς κατώτατους μισθούς. Ωστόσο σε χώρες όπως η **Γερμανία**, διεξάγεται συζήτηση κατά τα τελευταία έτη για την θέσπιση και κατώτατου μισθού σε εθνικό επίπεδο, δεδομένου ότι μετά την επανένωση των δύο Γερμανιών και γενικότερα την διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρατηρείται μεγαλύτερος κατακερματισμός στην αγορά εργασίας και έχει μειωθεί σημαντικά το ποσοστό των εργαζομένων που καλύπτεται από συλλογικές συμβάσεις. Με άλλα λόγια, η συλλογική διαπραγμάτευση που παραδοσιακά ορίζει τους κατώτατους μισθούς σε κλαδικό επίπεδο δεν είναι σε θέση να αποτρέψει την αύξηση ενός κακοπληρωμένου τμήματος της μισθωτής εργασίας λόγω της αύξησης της μετανάστευσης και του πολλαπλασιασμού των άτυπων συμβάσεων εργασίας αλλά και της εχθρότητας των εργοδοτών στην επέκταση των κατώτατων συμφωνηθέντων σε κλαδικό και περιφερειακό επίπεδο στο πλαίσιο των Επιτροπών που αποφασίζουν για τις επεκτάσεις. Στην **Σουηδία**, η απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου σχετικά με την υπόθεση “Laval” ανέδειξε τις αδυναμίες του υπάρχοντος μοντέλου συλλογικής διαπραγμάτευσης, στα πλαίσια του οποίου δεν προβλέπεται κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο.⁸ Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τις αυξημένες μεταναστευτικές ροές από τις βαλτικές κυρίως χώρες θέτει υπό συζήτηση το θέμα θέσπισης ενός γενικευμένου κατώτατου μισθού. Παρόμοια συζήτηση διεξάγεται επίσης και στην **Φιλανδία** ανάμεσα στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, με την Φιλανδική Συνομοσπονδία (SAK) να ζητά την θέσπιση κατώτατου μηνιαίου μισθού στα 1500 € μέσω συλλογικών διαπραγματεύσεων.

Οι βασικοί λόγοι που εξηγούν γενικότερα το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τους κατώτατους μισθούς την προηγούμενη δεκαετία στην Ευρώπη σχετίζονται με την κατάσταση στην αγορά εργασίας, που χαρακτηρίζεται από την σημαντική αύξηση των άτυπων μορφών απασχόλησης που συνδέονται με περισσότερη επισφάλεια και λιγότερα δικαιώματα για τους εργαζόμενους, με την αύξηση του ποσοστού των χαμηλά αμειβόμενων και των φτωχών εργαζομένων για τους οποίους ο κατώτατος μισθός θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα εργαλείο ώστε να υπάρχει ένα μισθολογικό κατώφλι για όλους τους εργαζόμενους. Η αύξηση της κινητικότητας του κεφαλαίου

8. *Industrial Relations in Europe 2010, European Commission.*

και -σε μικρότερο βαθμό- του εργατικού δυναμικού στην διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση των 27, έχουν προκαλέσει, λόγω της σοβαρής υστέρησης που παρατηρείται στο επίπεδο της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής αλλά και των εθνικών πολιτικών, ένα είδος κοινωνικού dumping ειδικότερα στις περιπτώσεις που γίνεται χρησιμοποίηση κακοπληρωμένων εργαζόμενων μεταναστών για να ασκηθεί πίεση στους μισθούς των εργαζομένων της χώρας υποδοχής. Παράλληλα, η συρρίκνωση της κάλυψης που παρέχει η συλλογική διαπραγμάτευση και κατ' επέκταση οι συλλογικές συμβάσεις, σε συνδυασμό με την μείωση της συνδικαλιστικής πυκνότητας, ειδικότερα στον τομέα των υπηρεσιών, οδηγούν διάφορες συνδικαλιστικές οργανώσεις – ακόμη και σε χώρες που παραδοσιακά δεν υπάρχει κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο και υπερτερεί η συλλογική διαπραγμάτευση και οι ΣΣΕ σε κλαδικό επίπεδο - να υποστηρίξουν την θέσπιση του ώστε να προστατευτούν οι μισθοί και η αγοραστική δύναμη ειδικότερα των πιο αδύναμων τμημάτων της μισθωτής απασχόλησης.

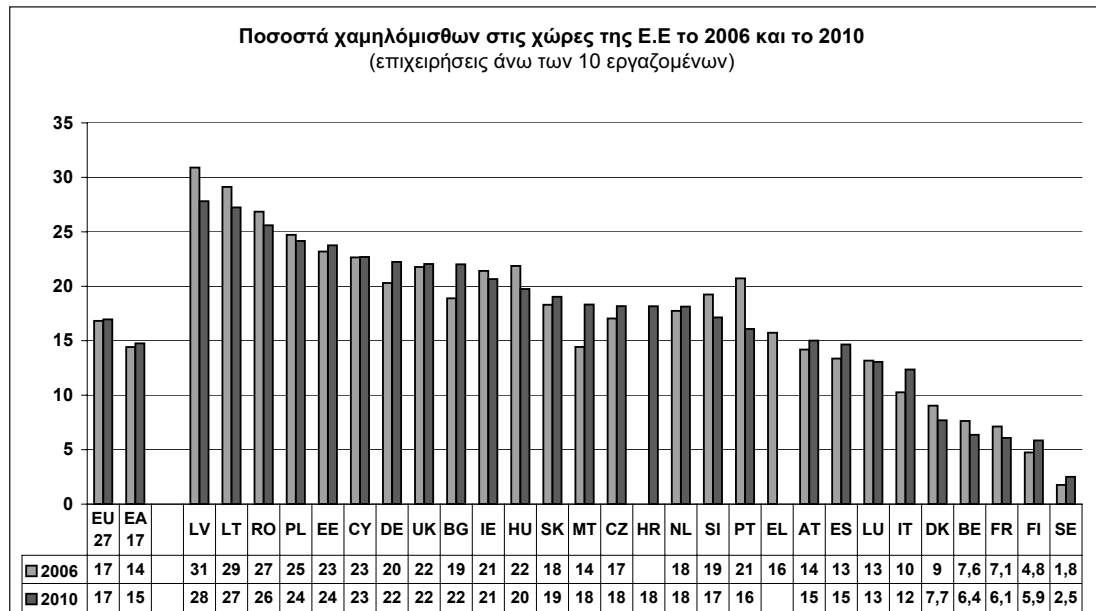
Η περίπτωση της Γερμανίας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και είναι **χαρακτηριστική των τάσεων αποκέντρωσης των συλλογικών διαπραγματεύσεων** (από το κλαδικό στο επιχειρησιακό επίπεδο) **και μείωσης της κάλυψης των εργαζομένων από ΣΣΕ**. Την τελευταία δεκαετία, οι τάσεις αυτές ενισχύθηκαν μέσα από διάφορους μηχανισμούς, όπως η υιοθέτηση συστημάτων διαφοροποιημένων αμοιβών (“variable pay systems” που συνδέουν διάφορες μορφές Bonus με τα κέρδη), η αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων που εξαιρούνται από την τήρηση διατάξεων και ρυθμίσεων που προβλέπονται στις ΣΣΕ (ενώ παραδοσιακά η εξαίρεση αφορούσε σε επιχειρήσεις που αντιμετώπιζαν σοβαρή περιστασιακή οικονομική δυσκολία, σήμερα οι εξαιρέσεις από την τήρηση των ΣΣΕ αφορούν και σε επιχειρήσεις που απλά δέχονται ανταγωνιστικές πιέσεις), η σημαντική μείωση του αριθμού των κλαδικών ΣΣΕ για τις οποίες πραγματοποιείται τελικά νομική επέκταση εφαρμογής και τέλος η μείωση της κάλυψης των εργαζομένων από ΣΣΕ από το γεγονός ότι ένας αυξανόμενος αριθμός επιχειρήσεων είτε εγκαταλείπει τους εργοδοτικές συνδικαλιστικές οργανώσεις που υπογράφουν τις ΣΣΕ είτε αποφεύγει να γίνει μέλος τους, ώστε να μην δεσμεύεται από αυτές.

Σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία της Eurostat (Δεκέμβριος 2012) που αφορούν στο έτος 2010 η Γερμανία παρουσιάζει ένα από τα υψηλότερα ποσοστά χαμηλόμισθων εργαζομένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση⁹. Οι χαμηλά αμειβόμενοι στην Γερμανία ανέρχονται στο 22,2% των μισθωτών με μέσο όρο 17% στην ΕΕ-27 και 14,8% στην Ευρωζώνη (Σουηδία 2,5%, Φιλανδία 5,9%, Γαλλία 6,1%, Βέλγιο 6,4%, Δανία 7,7%, Ιταλία 12,4%, Ιρλανδία 20,7%, Ην. Βασίλειο 22,1%)¹⁰ (Διάγραμμα 56).

9. Η Eurostat ορίζει ως χαμηλά αμειβόμενους τους μισθωτούς που αμείβονται με τα 2/3 ή λιγότερο του διάμεσου ωριαίου μικτού μισθού σε εθνικό επίπεδο.

10. Eurostat, Statistics in Focus 48/2012 “In 2010, 17% of employees in the EU were low-wage earners”.

Διάγραμμα 56
Ποσοστά χαμηλόμισθων στις χώρες της Ε.Ε το 2006 και το 2010
(επιχειρήσεις άνω των 10 εργαζομένων)

Πηγή: Eurostat Δεκέμβριος 2012. Ως χαμηλά αμειβόμενοι ορίζονται οι μισθωτοί (εκτός μαθητευόμενων) με αμοιβές ίσες ή χαμηλότερες των 2/3 του διάμεσου ωριαίου μισθού σε εθνικό επίπεδο. Για την Ελλάδα δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για το 2010.

5.2.2. Εξελίξεις στους κατώτατους μισθούς στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης

Από την αρχή της προηγούμενης δεκαετίας, σχεδόν σε όλες τις χώρες όπου υπάρχει θεσμοθετημένος κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο, παρατηρήθηκαν πριν την οικονομική κρίση πραγματικές αυξήσεις του κατώτατου μισθού που στόχευαν στην βελτίωση της αγοραστικής δύναμης των χαμηλόμισθων, επηρεάζοντας σε πολλές περιπτώσεις την γενικότερη εξέλιξη των μισθών. Ωστόσο η τάση αυτή φαίνεται να ανακόπτεται σε πολλές χώρες το 2008 λόγω της σημαντικής και γρήγορης αύξησης των τιμών σε βασικά είδη κατανάλωσης το 2008, η οποία δεν αντισταθμίστηκε από αντίστοιχες αυξήσεις στον κατώτατο μισθό.¹¹

11. Thorsten Schulten «Minimum wages in Europe: new debates against the background of economic crisis, ETUI Policy Brief, Issue 2/2009.

Συγκεκριμένα το 2008, στις περισσότερες χώρες της ευρωζώνης (με εξαίρεση την Πορτογαλία, Ισπανία και Σλοβακία) καθώς επίσης και στο Ην. Βασίλειο, στην Τσεχία και στην Ουγγαρία οι αυξήσεις στους κατώτατους μισθούς υστερούν των αυξήσεων του πληθωρισμού. Αντίθετα στις Βαλτικές χώρες στη Βουλγαρία, Ρουμανία και Πολωνία παρατηρούνται σημαντικές αυξήσεις στον κατώτατο μισθό που υπερβαίνουν σημαντικά την αύξηση των τιμών (Πίνακες 2 και 3).

Με την έλευση και εδραίωση της οικονομικής κρίσης παρατηρείται **πάγωμα των ονομαστικών κατώτατων μισθών** σε διάφορες χώρες (Ιρλανδία, Τσεχία, Λιθουανία, Εσθονία..) ή **χαμηλές ποσοστιαίες αυξήσεις** (Γαλλία, Βέλγιο, Ολλανδία...), ωστόσο παρά την κρίση παρατηρούνται **επίσης σημαντικές αυξήσεις των κατώτατων μισθών** σε ορισμένες χώρες (Σλοβενία, Πολωνία, καθώς και στην Πορτογαλία και στην Ισπανία μέχρι όμως το 2011). Ενώ σε κάποιες περιπτώσεις η αύξηση του κατώτατου μισθού στόχευε στην προστασία των πιο ευάλωτων και στην στήριξη της κατανάλωσης, σε άλλες περιπτώσεις υπερίσχυσε το βασικό επιχείρημα περί αναγκαιότητας περιορισμού του κόστους εργασίας για την αντιμετώπιση της κρίσης και την διατήρηση της απασχόλησης.

Για να καταστεί ευκολότερη η παρατήρηση της εξέλιξης των κατώτατων μισθών κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παραθέτουμε στον Πίνακα 3, τα εξαμηνιαία στοιχεία της Eurostat για την περίοδο 2008-2013, που αφορούν στον **κατώτατο μισθό σε εθνικό νόμισμα** (ώστε να είναι ευδιάκριτες οι ονομαστικές αυξήσεις στον κατώτατο μισθό στις διάφορες χώρες εκτός ευρωζώνης χωρίς αυτές να επηρεάζονται από τις συναλλαγματικές ισοτιμίες)

Όπως προκύπτει από τους Πίνακες 3 και 5, **πάγωμα του κατώτατου μισθού για μεγάλα χρονικά διαστήματα** παρατηρείται στην **Ιρλανδία**¹² και **την Τσεχία για μία πενταετία (2008-2012), στη Λιθουανία για μία τετραετία (2009-2012) στην Εσθονία για μία τριετία (2009-2011) στην Βουλγαρία για μία διετία (2010-2011)**. Στην **Ισπανία και Πορτογαλία**, οι κατώτατοι μισθοί αυξάνονται σημαντικά την περίοδο 2008-2010, ενώ παρατηρείται στην συνέχεια πάγωμα του κατώτατου μισθού μετά το 2011. Στην **Σλοβενία** (η οποία προσχώρησε στην ευρωζώνη το 2007) παρατηρείται αξιοσημείωτη **αύξηση της τάξης του 23 % στον κατώτατο μισθό το β' εξάμηνο του 2010**.

12. Ο κατώτατος μηνιαίος μισθός στην Ιρλανδία ανέρχεται σε 1462 € και παρά το πενταετές πάγωμα παραμένει από τους υψηλότερους στην Ε.Ε.

**Πίνακας 3: Εξέλιξη κατώτατων μηνιαίων μισθών σε εθνικό νόμισμα
(α' και β' εξάμηνο για τα έτη 2008-2013)**

ΧΩΡΕΣ/ΕΤΟΣ	2008 Α'	2008 Β'	2009 Α'	2009 Β'	2010 Α'	2010 Β'	2011 Α'	2011 Β'	2012 Α'	2012 Β'	2013 Α'
ΕΝΤΟΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ											
IE - Ιρλανδία	1.462	1.462	1.462	1.462	1.462	1.462	1.462	1.462	1.462	1.462	1.462
EL - Ελλάδα *	794	794	818	863	863	863	863	877	877	684	684
ES - Ισπανία *	700	700	728	728	739	739	748	748	748	748	753
PT - Πορτογαλία *	497	497	525	525	554	554	566	566	566	566	566
BE - Βέλγιο	1.310	1.336	1.388	1.388	1.388	1.388	1.415	1.444	1.444	1.472	1.502
FR - Γαλλία	1.280	1.321	1.321	1.338	1.344	1.344	1.365	1.365	1.398	1.426	1.430
LU - Λουξεμβούργο	1.570	1.610	1.642	1.683	1.683	1.725	1.758	1.758	1.801	1.801	1.874
MT - Μάλτα	617	617	635	635	660	660	665	665	680	680	697
NL - Ολλανδία	1.335	1.357	1.381	1.399	1.408	1.416	1.424	1.435	1.447	1.456	1.469
SI - Σλοβενία	539	567	589	589	597	734	748	748	763	763	784
SK - Σλοβακία	269	269	296	296	308	308	317	317	327	327	338
ΕΚΤΟΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ											
CZ - Τσεχία	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000
LT - Λιθουανία	800	800	800	800	800	800	800	800	800	800	1.000
EE - Εσθονία	278	278	278	278	278	278	278	278	290	290	320
LV - Λετονία	160	160	180	180	180	180	200	200	200	200	200
BG - Βουλγαρία	220	220	240	240	240	240	240	240	270	290	310
RO - Ρουμανία	500	500	600	600	600	600	670	670	700	700	700
HU - Ουγγαρία	69.000	69.000	71.500	71.500	73.500	73.500	78.000	78.000	93.000	93.000	98.000
PL - Πολωνία	1.126	1.126	1.276	1.276	1.317	1.317	1.386	1.386	1.500	1.500	1.600
UK - Ην. Βασίλειο	911	911	948	948	956	956	978	978	1.004	1.004	1.020

*Πηγή: Eurostat * Στην Ισπανία, Πορτογαλία και Ελλάδα όπου ο μισθός καταβάλλεται 14 φορές ετησίως, για λόγους συγκρισιμότητας τα στοιχεία έχουν διορθωθεί με αναγωγή σε 12μηνη βάση, ώστε να ληφθούν υπόψη αυτές οι πληρωμές.*

**Πίνακας 4: Ποσοστιαίες μεταβολές κατώτατων μισθών 2008-2013
στις χώρες της Ε.Ε (% μεταβολής σε σχέση με το προηγούμενο εξάμηνο)**

	2008 Α'	2008 Β'	2009 Α'	2009 Β'	2010 Α'	2010 Β'	2011 Α'	2011 Β'	2012 Α'	2012 Β'	2013 Α'
ΕΝΤΟΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ											
IE - Ιρλανδία	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
EL - Ελλάδα	3,4	0,0	3,0	5,5	0,0	0,0	0,0	1,6	0,0	-22,0	0,0
ES - Ισπανία	5,2	0,0	4,0	0,0	1,5	0,0	1,3	0,0	0,0	0,0	0,6
PT - Πορτογαλία	5,7	0,0	5,6	0,0	5,6	0,0	2,1	0,0	0,0	0,0	0,0
BE - Βέλγιο	2,1	2,0	3,9	0,0	0,0	0,0	2,0	2,0	0,0	2,0	2,0
FR - Γαλλία	0,0	3,2	0,0	1,3	0,5	0,0	1,6	0,0	2,4	2,0	0,3
LU - Λουξεμβούργο	0,0	2,5	2,0	2,5	0,0	2,5	1,9	0,0	2,5	0,0	4,1
MT - Μάλτα	2,5	0,0	2,9	0,0	3,9	0,0	0,8	0,0	2,2	0,0	2,6
NL - Ολλανδία	1,4	1,6	1,8	1,3	0,6	0,6	0,6	0,8	0,8	0,7	0,9
SI - Σλοβενία	3,2	5,2	4,0	0,0	1,4	22,9	1,9	0,0	2,0	0,0	2,7
SK - Σλοβακία	6,6	0,0	9,9	0,0	4,1	0,0	3,0	0,0	3,2	0,0	3,3
ΕΚΤΟΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ											
CZ - Τσεχία	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
LT - Λιθουανία	20,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	25,0
EE - Εσθονία	14,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,3	0,0	10,3
LV - Λετονία	33,3	0,0	12,5	0,0	0,0	0,0	11,1	0,0	0,0	0,0	0,0
BG - Βουλγαρία	22,2	0,0	9,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	12,5	7,4	6,9
RO - Ρουμανία	28,2	0,0	20,0	0,0	0,0	0,0	11,7	0,0	4,5	0,0	0,0
HU - Ουγγαρία	5,3	0,0	3,6	0,0	2,8	0,0	6,1	0,0	19,2	0,0	5,4
PL - Πολωνία	20,3	0,0	13,3	0,0	3,2	0,0	5,2	0,0	8,2	0,0	6,7
UK - Ην. Βασίλειο	3,2	0,0	4,1	0,0	0,8	0,0	2,3	0,0	2,7	0,0	1,6

Πηγή: Επεξεργασία εξαμηνιαίων στοιχείων Eurostat. Σε όλες τις χώρες εκτός ευρωζώνης καθώς επίσης και στην Ισπανία, Πορτογαλία, Μάλτα, Ιρλανδία, Σλοβακία δεν υπάρχουν αυξήσεις στο β' εξάμηνο σε όλη την διάρκεια της περιόδου.

Πίνακας 5: Μεταβολές ΔTK στις χώρες της Ε.Ε 2008-2012
Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές ΔTK

ΕΝΤΟΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ	2008	2009	2010	2011	2012
IE - Ιρλανδία	3,1	-1,7	-1,6	1,2	1,9
EL - Ελλάδα	4,2	1,3	4,7	3,1	1,0
ES - Ισπανία	4,1	-0,2	2,0	3,1	2,4
PT - Πορτογαλία	2,7	-0,9	1,4	3,6	2,8
BE - Βέλγιο	4,5	0,0	2,3	3,5	2,6
FR - Γαλλία	3,2	0,1	1,7	2,3	2,2
LU - Λουξεμβούργο	4,1	0,0	2,8	3,7	2,9
MT - Μάλτα	4,7	1,8	2,0	2,5	3,2
NL - Ολλανδία	2,2	1,0	0,9	2,5	2,8
SI - Σλοβενία	5,5	0,9	2,1	2,1	2,8
SK - Σλοβακία	3,9	0,9	0,7	4,1	3,7
ΕΚΤΟΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ					
CZ - Τσεχία	6,3	0,6	1,2	2,1	3,5
LT - Λιθουανία	11,1	4,2	1,2	4,1	3,2
EE - Εσθονία	10,6	0,2	2,7	5,1	4,2
LV - Λετονία	15,3	3,3	-1,2	4,2	2,3
BG - Βουλγαρία	12,0	2,5	3,0	3,4	2,4
RO - Ρουμανία	7,9	5,6	6,1	5,8	3,4
HU - Ουγγαρία	6,0	4,0	4,7	3,9	5,7
PL - Πολωνία	4,2	4,0	2,7	3,9	3,7
UK - Ην. Βασίλειο	3,6	2,2	3,3	4,5	2,8

Πηγή: Eurostat.

Κατά την πρόσφατη περίοδο, η επιβράδυνση των αυξήσεων και ειδικότερα η υστέρηση των ονομαστικών αυξήσεων τους σε σχέση με την άνοδο των τιμών ή το πάγωμα των κατώτατων μισθών είχε ως αποτέλεσμα, σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες οι εργαζόμενοι που αμείβονται με τα κατώτατα όρια να υποστούν απώλειες σε όρους πραγματικών αποδοχών (και σε ορισμένες περιπτώσεις αρκετά σημαντικές).

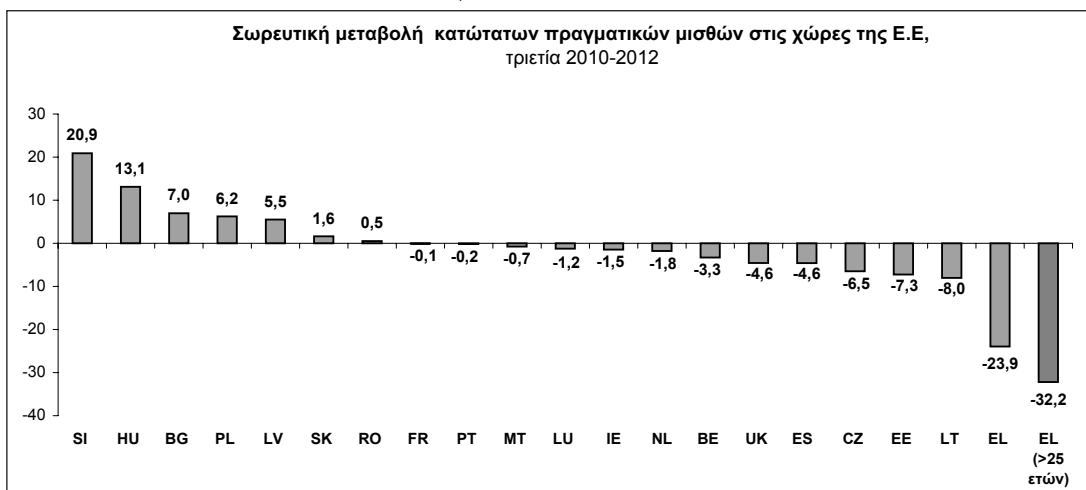
Ωστόσο η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου – εκτός των απωλειών σε πραγματικούς όρους των κατώτατων αποδοχών κατά την διετία 2010-2011 - επιβάλλεται το Φεβρουάριο 2012 στο πλαίσιο υλοποίησης του 2^{ου} Μνημονίου, ονομαστική μείωση στις κατώτατες αποδοχές πρωτοφανούς εύρους, 22% στον κατώτατο μισθό και ημερομίσθιο (και 32% αντίστοιχα για τους νέους ηλικίας κάτω των 25 ετών). Ο κατώτατος μισθός, από εργαλείο προστασίας των χαμηλά αμειβόμενων, μετατρέπεται σε εργαλείο για την επίσπευση της διαδικασίας γενικευμένης μείωσης των αποδοχών στον ιδιωτικό τομέα που επιδιώκεται στο πλαίσιο της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης.

Η βίαιη συρρίκνωση της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων μισθών στην Ελλάδα και η διαδικασία ταχύρρυθμης απόκλισης από τις προηγμένες ευρωπαϊκές χώρες (ή ταχύρρυθμης σύγκλισης με τους κατώτατους μισθούς των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης) που επέβαλλαν οι ρυθμίσεις του Μνημονίου αποτυπώνεται ανάγλυφα στο Διάγραμμα 57.

Υπολογίσαμε την σωρευτική μεταβολή των κατώτατων πραγματικών μισθών στις χώρες της Ε.Ε την τελευταία τριετία 2010-2012 αποπληθωρίζοντας την εξέλιξη των κατώτατων μισθών σε εθνικό νόμισμα (εξαμηνιαία δεδομένα Eurostat) με τον εναρμονισμένο εθνικό Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (Διάγραμμα 57).

Κατά την τελευταία τριετία 2010-2012, **αυξήσεις στους κατώτατους πραγματικούς μισθούς προκύπτουν σε 7 χώρες** της Ευρωπαϊκής Ένωσης (όπου υπάρχει κατώτατος θεσμοθετημένος μισθός σε εθνικό επίπεδο): στην Σλοβενία (20,9%), στην Ουγγαρία (13,1%), στην Βουλγαρία (7%), στην Πολωνία (6,2%) στην Λετονία (5,5%) στην Σλοβακία (1,5%) και στην Ρουμανία (0,5%). Στις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε, παρατηρούνται **μειώσεις των κατώτατων πραγματικών μισθών** (λόγω παγώματος των κατώτατων ονομαστικών μισθών ή ανεπαρκών ονομαστικών αυξήσεων σε σχέση με τον πληθωρισμό) κυρίως στις βαλτικές χώρες (Λιθουανία -8%, Λετονία -7,3) στην Τσεχία (-6,5%), στην Ισπανία και στο Ηνωμένο Βασίλειο (-4,6%), στο Βέλγιο (-3,3%). Η μείωση της αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού στην **Ελλάδα** δεν επιδέχεται σύγκρισης, δεδομένου ότι κατά την ίδια περίοδο ο πραγματικός κατώτατος μισθός μειώθηκε κατά 23,9% (και -32,2% για τους νέους κάτω των ετών).

Διάγραμμα 57
Σωρευτική μεταβολή κατώτατων πραγματικών μισθών στις χώρες της Ε.Ε, τριετία 2010-2012

Πηγή: INE-ΓΣΕΕ, Χρ. Τριανταφύλλου. Υπολογισμοί με βάση τα εξαμηνιαία στοιχεία εξέλιξης των κατώτατων μισθών σε εθνικό νόμισμα (Eurostat) αποπληθωρισμένα με τον εναρμονισμένο εθνικό Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (European Economy 1/2013).

5.2.3. Επίπεδα κατώτατων μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Α΄ Εξάμηνο του 2013)

Τα διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat για συγκρίσεις ανάμεσα στις διάφορες χώρες, αφορούν στους κατώτατους μηνιαίους μισθούς των εργαζομένων με πλήρη απασχόληση το α΄ εξάμηνο του 2013. Πρόκειται για τους κατώτατους μηνιαίους μικτούς μισθούς δηλαδή τους μισθούς πριν την αφαίρεση του φόρου εισοδήματος και των κοινωνικών εισφορών που καταβάλλουν οι εργαζόμενοι. Πρέπει να σημειωθεί ότι στα στοιχεία αυτά η Eurostat λαμβάνει υπόψη τις περιπτώσεις, όπου ο μηνιαίος μισθός καταβάλλεται πάνω από 12 φορές ετησίως -όπως αυτό συμβαίνει στην Ισπανία, Πορτογαλία και Ελλάδα όπου ο μισθός καταβάλλεται 14 φορές ετησίως - και έχουν διορθωθεί τα στοιχεία ώστε να ληφθούν υπόψη αυτές οι πληρωμές.

Από την σύγκριση των κατώτατων μηνιαίων μισθών σε ευρώ, προκύπτει ότι οι αποκλίσεις είναι ήδη μεγάλες στην ΕΕ-15, ανάμεσα στις νότιες χώρες μέλη (Πορτογαλία, Ελλάδα και Ισπανία) και στις υπόλοιπες χώρες παλιά μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και βέβαια είναι ακόμη μεγαλύτερη η απόσταση που χωρίζει τους κατώτατους μισθούς των νέων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης – με εξαίρεση την Μάλτα και την Σλοβενία – από τους αντίστοιχους μισθούς τόσο των χωρών μελών του ευρωπαϊκού νότου όσο κυρίως των υπολοίπων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ειδικότερα, με βάση τα στοιχεία του Διαγράμματος 56, ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε απόλυτα μεγέθη κυμαίνεται:

- μεταξύ 1264 και 1874 ευρώ, σε μία *πρώτη ομάδα χωρών* που αποτελείται από το Ηνωμένο Βασίλειο, την Γαλλία, την Ολλανδία, την Ιρλανδία, το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο,
- μεταξύ 566 και 784 ευρώ, σε μία *δεύτερη ομάδα χωρών* που αποτελείται από την Πορτογαλία, την Μάλτα, Ελλάδα¹³, την Ισπανία και την Σλοβενία,
- τέλος, κυμαίνεται μεταξύ 157 και 377 ευρώ στην *τρύτη ομάδα χωρών* (υπόλοιπα νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης).

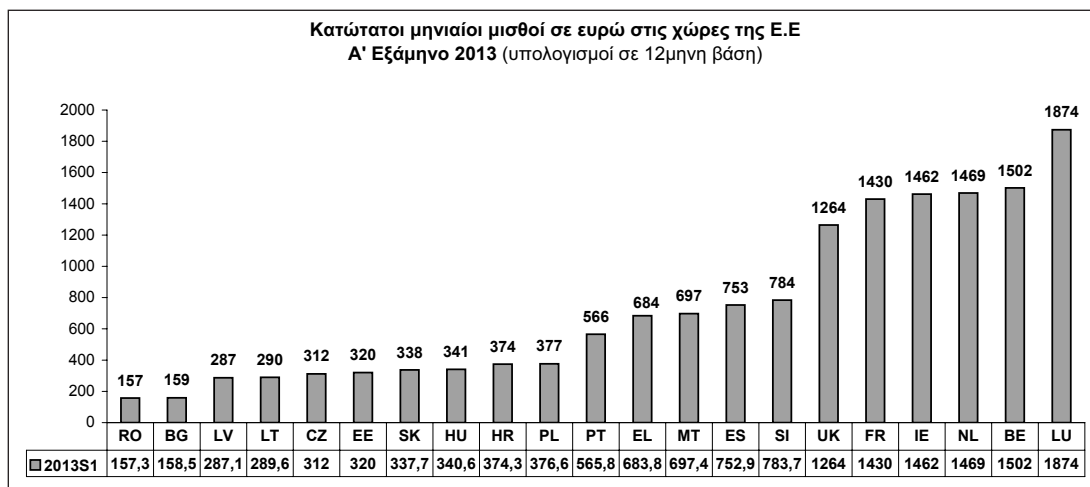
Στην σύγκριση σε απόλυτα μεγέθη, διαπιστώνεται ότι ο κατώτατος μηνιαίος μισθός την Ελλάδα σε ευρώ, μετά την δραστική μείωση κατά 22% (Μνημόνιο 2), συνεχίζει να είναι μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο μισθό που ισχύει στην μεγάλη πλειοψηφία των νέων κρατών μελών της ΕΕ. (με εξαίρεση την Μάλτα και την Σλοβενία). Αντίθετα όμως, **ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε ευρώ στην Ελλάδα, αποκλίνει πλέον σημαντικά και υστερεί ακόμη περισσότερο έναντι των κατώτατων μισθών**

13. Η κατάταξη της Ελλάδας γίνεται από τη Eurostat με βάση την ονομαστική μείωση του κατώτατου μισθού, που επεβλήθη με την Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου από 14.2.2012 στο πλαίσιο υλοποίησης του 2^{ου} Μνημονίου, δηλαδή 684€ σε 12μηνη βάση (586€ χ 14/12). Με βάση την ΕΓΣΣΕ, ο κατώτατος μισθός διαμορφώνεται (πριν το Μνημόνιο 2) στα 877€ σε 12μηνη βάση (751,39 € χ 14/12).

των πλουσιότερων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στις οποίες υπάρχει θεσμοθετημένος κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο και ξεπερνά τα 1250 €), δεδομένου ότι μετά την μείωση κατά 22% τον Φεβρουάριο του 2012, **ανέρχεται πλέον μόλις στο 46 % περίπου του αντίστοιχου κατώτατου μισθού της πρώτης ομάδας χωρών** (από 60% με βάση την ΕΓΣΣΕ πριν το Μνημόνιο Ι).

Πριν την ονομαστική μείωση που επεβλήθη με την Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου (6/2012), ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα ήταν υψηλότερος των αντίστοιχων κατώτατων μισθών των χωρών της δεύτερης ομάδας. Μετά όμως από την δραστική μείωση του το 2012, η κατάταξη αλλάζει και σήμερα ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα είναι χαμηλότερος από τον αντίστοιχο μισθό στην Σλοβενία, στην Ισπανία και στην Μάλτα. (Διάγραμμα 59). Συγκεκριμένα ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα ανέρχεται πλέον σε 684€ σε 12μηνη βάση (από 877€ με την ΕΓΣΣΕ πριν το Μνημόνιο 2) και είναι χαμηλότερος του αντίστοιχου μισθού στην Σλοβενία (784€), στην Ισπανία (753€) και στην Μάλτα (697 €), ενώ έχει μειωθεί σημαντικά η απόσταση από τον κατώτατο μισθό της Πορτογαλίας (566€).

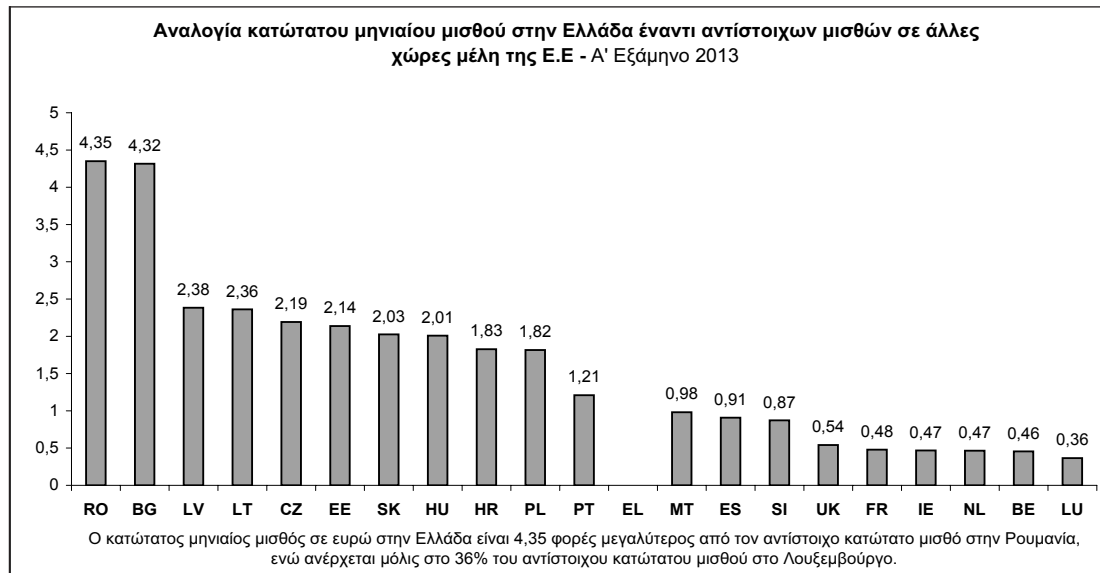
Διάγραμμα 58
Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε ευρώ στις χώρες της Ε.Ε
Α' Εξάμηνο 2013 (υπολογισμοί σε 12μηνη βάση)

Πηγή: Eurostat. Για την Ελλάδα η κατάταξη γίνεται με βάση τον κατώτατο μισθό μετά το Μνημόνιο 2, δηλαδή 684€ σε 12μηνη βάση (586€ χ 14/12). Με βάση την ΕΓΣΣΕ (πριν το Μνημόνιο 2) ο κατώτατος μισθός ανέρχεται σε 12μηνη βάση στα 876,6 € (751,39€ X14/12).

Διάγραμμα 59

Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού στην Ελλάδα έναντι αντίστοιχων μισθών σε άλλες χώρες μέλη της Ε.Ε - Α' Εξάμηνο 2013

Πηγή: Eurostat. Επεξεργασία στοιχείων από INE/ΓΣΕΕ, Αθήνα 2013.

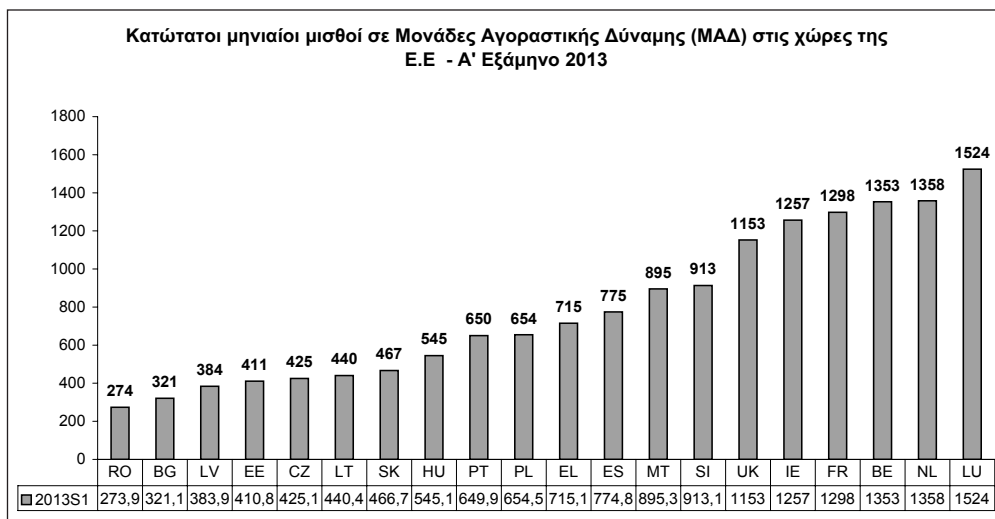
Στα Διαγράμματα 58 και 59, η σύγκριση των κατώτατων μισθών γίνεται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τις διαφορές των τιμών ανάμεσα στις χώρες για ένα καλάθι αγαθών και υπηρεσιών τα οποία είναι συγκρίσιμα και αντιπροσωπευτικά. Στόχος είναι να εξαλειφθούν οι διαφορές του επιπέδου των τιμών στις δαπάνες της τελικής κατανάλωσης των νοικοκυριών. Επομένως οι κατώτατοι μισθοί που εκφράζονται σε εθνικό νόμισμα, μετατρέπονται σε μία κοινή «επίπλαστη» νομισματική μονάδα ώστε η αγοραστική τους δύναμη να είναι συγκρίσιμη.

Ανάμεσα στα δύο Διαγράμματα (58 και 60), η κατάταξη των χωρών παραμένει σχεδόν αμετάβλητη διαπιστώνεται όμως ότι οι αποστάσεις των κατώτατων μηνιαίων μισθών είναι μικρότερες όταν τα στοιχεία εκφράζονται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης από ότι σε ευρώ. Ειδικότερα, η εξάλειψη των διαφορών στις τιμές ανάμεσα στις χώρες έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται ο κατώτατος μισθός κυρίως στα νέα κράτη μέλη όπως επίσης – σε μικρότερο όμως βαθμό- στην Πορτογαλία, στην Ισπανία και (ελάχιστα) στην Ελλάδα¹⁴. Αντίθετα στις πιο πλούσιες χώρες, η εφαρμογή των Μονάδων Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ), μεταφράζεται σε σχετική μείωση του επιπέδου του κατώτατου μισθού.

14. Η εσωτερική υποτίμηση στην Ελλάδα έχει πετύχει μόνο ως προς το σκέλος των μισθών. Παρά την βαθιά και παρατεταμένη ύφεση, οι τιμές διάφορων προϊόντων και υπηρεσιών, συνεχίζουν να παρουσιάζουν αύξηση, ειδικότερα στους επιμέρους δείκτες του ΔΤΚ που έχουν ιδιαίτερη σημασία για τους χαμηλόμισθους, λόγω διάρθρωσης της κατανάλωσης τους (όπως στέγαση και διατροφή).

Ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης, μετά την μείωση του Φεβρουαρίου 2012, κατρακυλά στην κατάταξη των είκοσι χωρών από την έβδομη στην δέκατη θέση και είναι πλέον – με εξαίρεση την Πορτογαλία - χαμηλότερος σε όρους αγοραστικής δύναμης από τον αντίστοιχο μισθό της Ισπανίας, της Μάλτας και της Σλοβενίας, ενώ παράλληλα μειώνεται πλέον σημαντικά και η απόσταση από τους αντίστοιχους μισθούς της Πολωνίας και της Ουγγαρίας (Διάγραμμα 60).

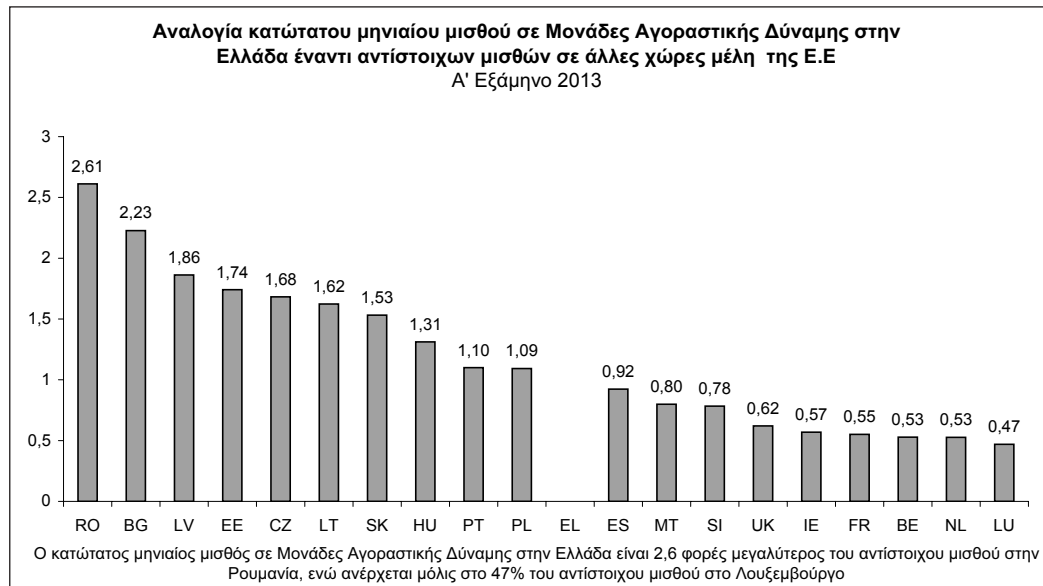
Διάγραμμα 60
Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ)
στις χώρες της Ε.Ε - Α' Εξάμηνο 2013

Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 61

Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης στην Ελλάδα έναντι αντίστοιχων μισθών σε άλλες χώρες μέλη της Ε.Ε Α' Εξάμηνο 2013

Πηγή: Eurostat. Επεξεργασία στοιχείων από INE/ΓΣΕΕ, Αθήνα 2013.

5.2.4. Μνημόνια και κατώτατος μισθός στην Ελλάδα

Με την εφαρμογή των μνημονιακών πολιτικών και με βασικό επιχείρημα την αύξηση της ανταγωνιστικότητας και την μείωση της ανεργίας, ξεκινά από το 2010 η διαμόρφωση ενός νέου μισθολογικού τοπίου στην Ελλάδα, μέσα από ριζικές παρεμβάσεις στην εργατική νομοθεσία, σοβαρές ανατροπές στο σύστημα συλλογικής διαπραγμάτευσης και διαμόρφωσης των μισθών αλλά και ευθείες παρεμβάσεις στο ύψος των ονομαστικών μισθών. Οι αλλαγές αυτές συνοδεύονται στην δημόσια συζήτηση από μία ρητορική δαιμονοποίηση των κατώτατων ορίων προστασίας της εργασίας για τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, ενώ πληθώρα νομοθετικών παρεμβάσεων και ρυθμίσεων οδηγούν συστηματικά και μεθοδευμένα στην απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων και στην δραστική συρρίκνωση των ονομαστικών μισθών, αγνοώντας ή υποβαθμίζοντας προκλητικά τις πραγματικές αιτίες επιδείνωσης της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, αναζητώντας την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας αποκλειστικά και μόνο μέσα από την δραστική μείωση του κόστους εργασίας.

Από το 2010 παρατηρείται μία σταδιακή και κάθε φορά πιο **βίαιη κρατική παρέμβαση στο σύστημα των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων**, που στοχεύει σε

μια πρώτη φάση στο πάγωμα και στην συνέχεια στην δραστική μείωση των ονομαστικών μισθών. Μέσα από παρεμβάσεις που συρρικνώνουν την διαπραγματευτική ικανότητα των συνδικαλιστικών οργανώσεων, υιοθετείται καθαρά μία προσέγγιση υπέρ της εργοδοτικής πλευράς και επιβάλλεται σειρά ρυθμίσεων στην αγορά εργασίας και στην κοινωνική ασφάλιση που μεταβάλλουν καθοριστικά το εργασιακό και μισθολογικό τοπίο και το συσχετισμό δυνάμεων σε βάρος των εργαζομένων.

Μνημόνιο 1 (Μάιος 2010)

Στο Μνημόνιο Συνεννόησης Ι και ειδικότερα στο παράρτημα IV (του Ν. 3845)¹⁵ που αναφέρεται στις συγκεκριμένες προϋποθέσεις οικονομικής πολιτικής προβλέπεται «αναθεώρηση των διαπραγματεύσεων στον ιδιωτικό τομέα και των συμβατικών ρυθμίσεων» και ειδικότερα σε ότι αφορά στους μισθούς γίνεται ρητή αναφορά σε «εφαρμογή μέτρων για τη διασφάλιση ότι οι κατώτατοι μισθοί της τρέχουσας περιόδου θα παραμείνουν αμετάβλητοι σε ονομαστική αξία για 3 χρόνια» ενώ προβλέπεται επίσης «Νομοθεσία για τους κατώτατους μισθούς εισάγοντας ειδική πρόβλεψη (sub-minima) για ιδιαίτερες κοινωνικές ομάδες που βρίσκονται σε κίνδυνο όπως οι νέοι και οι μακροχρόνια άνεργοι». Με άλλα λόγια, στο πρώτο Μνημόνιο εκτός από το τριετές πάγωμα των ονομαστικών κατώτατων μισθών υπάρχει και πρόβλεψη για χορήγηση μισθών κάτω από τον κατώτατο μισθό της ΕΓΣΣΕ.

Πράγματι σειρά διατάξεων που συνόδευαν ή ακολούθησαν το πρώτο Μνημόνιο προέβλεπαν για τους νέους εργαζόμενους αποδοχές κάτω από τα κατώτατα όρια της ΕΓΣΣΕ. Συγκεκριμένα:

- Δυνατότητα για τις επιχειρήσεις πρόσληψης ανέργων έως 24 ετών, με σύμβαση απόκτησης εργασιακής εμπειρίας (διάρκειας έως 12 μηνών) και με ακαθάριστες αποδοχές στο 80% του κατώτατου μισθού της ΕΓΣΣΕ (ενώ οι ασφαλιστικές εισφορές αποδίδονται στο ΙΚΑ από τον ΟΑΕΔ) (Άρθρο δεύτερο του Ν 3845/2010)¹⁶.
- Δυνατότητα για τις επιχειρήσεις πρόσληψης νεοεισερχόμενων στην αγορά εργασίας κάτω των 25 ετών, με αποδοχές στο 84% της ΕΓΣΣΕ και κάλυψη των ασφαλιστικών εισφορών με αυτοδίκαια ένταξη σε προγράμματα του ΟΑΕΔ. (άρθρο 74 του Νόμου 3863/2010)¹⁷.

15. *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Αρ. Φύλλον 65 – 6 Μαΐου 2010.*

16. *Ν 3845/2010: Μέτρα για την εφαρμογή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τα κράτη –μέλη της Ζώνης του ευρώ και το ΔΝΤ. (ΦΕΚ Α'65/6-5-2010).*

17. *Ν 3863/2010: Νέο Ασφαλιστικό Σύστημα και συναφείς διατάξεις, ρυθμίσεις στις εργασιακές σχέσεις. (ΦΕΚ Α'115/15-7-2011).*

- Δυνατότητα για τις επιχειρήσεις κατάρτισης ειδικών συμβάσεων μαθητείας (διάρκειας έως 1 έτος) για άτομα 15-18 ετών με αμοιβές στο 70% της ΕΓΣΣΕ και ασφαλίζονται στο κλάδο ασφάλισης ασθενείας σε είδος και ένα τοις εκατό (1%) κατά του κινδύνου ατυχήματος. Τα άτομα αυτά, με εξαίρεση τις διατάξεις για την υγεία και ασφάλεια των εργαζομένων, δεν υπόκεινται στις διατάξεις της εργατικής νομοθεσίας (άρθρο 74 του Νόμου 3863/2010).
- Δυνατότητα για τις επιχειρήσεις πρόσληψης νέων 18- 25 ετών, για απόκτησης εργασιακής εμπειρίας με αποδοχές στο 80% των κατώτατων ορίων της οικείας συλλογικής σύμβασης εργασίας (υπό τον όρο ο εργοδότης να μην προβεί σε απόλυση εντός της διετίας που αποτελεί και το ανώτατο όριο ισχύος της συγκεκριμένης σύμβασης) (άρθρο 43 του Ν. 3986/2011)¹⁸.

Μνημόνιο 2 (Φεβρουάριος 2012)

Οι παρεμβάσεις για τα εργασιακά που περιλαμβάνονται στο Μνημόνιο Συνεννόησης ΙΙ (Ν. 4046/2012 και στην Πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου (6/2012)¹⁹ προβλέπουν μεταξύ άλλων:

- **Άμεση μείωση των κατώτατων αποδοχών της ισχύουσας ΕΓΣΣΕ** κατά 22% για τα άτομα άνω των 25 ετών και κατά 32%²⁰ για τους νέους κάτω των 25 ετών, η οποία δεν προϋποθέτει την σύμφωνη γνώμη των εργαζομένων, με εφαρμογή από 14.2.2012 και μέχρι την λήξη του προγράμματος προσαρμογής (Πίνακας 6).
- **Αλλαγή στο ισχύον σύστημα καθορισμού του κατώτατου μισθού:** από την διμερή διαπραγματεύση εργοδοτών εργαζομένων για τον καθορισμό του κατώτατου μισθού (στο πλαίσιο της ΕΓΣΣΕ), στο νομοθετημένο πλέον από την κυβέρνηση ελάχιστο ύψος μισθού σε διαβούλευση με τους κοινωνικούς εταίρους.
- **Αναστολή των αυξήσεων συμπεριλαμβανομένων και των ωριμάνσεων** που προβλέπονται από νόμο ή/και ΣΣΕ, μέχρι η ανεργία να μειωθεί κάτω από 10% (από 14.2.2012).

18. Ν. 3986/2011: *Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής Μεσοπρόθεσμων Πλαισίων Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015.* (ΦΕΚ Α'152/1-7-2011).

19. *Εφημερίδα της Κυβέρνησης, ΑΡ. Φύλλο 38, Πράξεις Υπουργικού Συμβουλίου, Πράξη 6 της 28.2.2012 Ρύθμιση θεμάτων για την εφαρμογή της Παραγράφου 6 του άρθρου 1 του Ν. 4046/2012.*

20. Τα μειωμένα κατώτατα όρια κατά 32% ισχύουν και για όσους εργάζονται με συμβάσεις μαθητείας.

Πίνακας 6: Κατώτατα όρια αποδοχών (Μνημόνιο 2 – ΠΥΣ 6/2012)
Κατώτατα όρια αποδοχών εργαζομένων ηλικίας 25 ετών και άνω
Υπάλληλοι

Χρόνια προϋπηρεσίας	Βασικός μισθός	Επίδομα τριετιών	Επίδομα γάμου	Σύνολο άγαμων από 14.2.2012	Σύνολο έγγαμων από 14.2.2012
0-3	586,08	0,00	58,61	586,08	644,69
3-6	586,08	58,61	58,61	644,69	703,30
6-9	586,08	117,22	58,61	703,30	761,91
9 και άνω	586,08	175,82	58,61	761,90	820,51

Εργατοτεχνίτες

Χρόνια προϋπηρεσίας	Βασικό ημερομίσθιο από 14.2.2012	Επίδομα τριετιών	Επίδομα γάμου	Σύνολο άγαμων από 14.2.2012	Σύνολο έγγαμων από 14.2.2012
0-3	26,18	0,00	2,62	26,18	28,80
3-6	26,18	1,31	2,62	27,49	30,11
6-9	26,18	2,62	2,62	28,80	31,42
9-12	26,18	3,93	2,62	30,11	32,73
12-15	26,18	5,24	2,62	31,42	34,04
15-18	26,18	6,55	2,62	32,73	35,35
18 και άνω	26,18	7,85	2,62	34,03	36,65

Κατώτατα όρια αποδοχών εργαζομένων ηλικίας μέχρι 25 ετών
Υπάλληλοι

Χρόνια προϋπηρεσίας	Βασικός μισθός	Επίδομα τριετιών	Επίδομα γάμου	Σύνολο άγαμων από 14.2.2012	Σύνολο έγγαμων από 14.2.2012
0-3	510,95	0,00	51,10	510,95	562,05
3 και άνω	510,95	51,10	51,10	562,05	613,15

Εργατοτεχνίτες

Χρόνια προϋπηρεσίας	Βασικό ημερομίσθιο	Επίδομα τριετιών	Επίδομα γάμου	Σύνολο άγαμων από 14.2.2012	Σύνολο έγγαμων από 14.2.2012
0-3	22,83	0,00	2,28	22,83	25,11
3-6	22,83	1,14	2,28	23,97	26,25
6 και άνω	22,83	2,28	2,28	25,11	27,39

Πρόκειται για ακραία μέτρα νεοφιλελεύθερης έμπνευσης που επιβάλλουν δραστική μείωση των αποδοχών των εργαζομένων που αμείβονται με τον κατώτατο μισθό. **Η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου επιβάλλεται μείωση των κατώτατων ονομαστικών μισθών, το εύρος της οποίας προκαλεί πρωτοφανείς απώλειες για τους χαμηλόμισθους εργαζόμενους που ξεπερνούν σε ετήσια βάση τους 3 μισθούς**, γεγονός που αποδεικνύει εκ του αποτελέσματος ότι στις διαπραγματεύσεις με την Τρόικα δεν «σώθηκε» ούτε ο 14^{ος} ούτε ο 13^{ος} μισθός αλλά αντίθετα οι χαμηλόμισθοι απώλεσαν και τον 12^ο μισθό τους.

Παράλληλα δρομολογείται **η αλλαγή στον τρόπο καθορισμού του κατώτατου μισθού**, ο οποίος δεν θα καθορίζεται πλέον από τη διμερή συλλογική διαπραγμάτευση όπως γινόταν επί δεκαετίες στο πλαίσιο της ΕΓΣΕΕ, αλλά από την κυβέρνηση.

Τα μέτρα αυτά οδηγούν στην ουσία στην πλήρη ανατροπή του πλαισίου των συλλογικών διαπραγματεύσεων στερώντας παράλληλα από τους εργαζόμενους την όποια ελάχιστη συλλογική προστασία. **Η μείωση του κατώτατου μισθού**, εκτός από τις άμεσες επιπτώσεις στο εισόδημα των εργαζομένων που αμείβονται με τον κατώτατο μισθό της ΕΓΣΣΕ, έχει ευρύτερες επιπτώσεις, μέσα από τη γενικευμένη και απότομη μείωση των αποδοχών που προκαλεί στο σύνολο του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας, είτε μέσω επιχειρησιακών συλλογικών συμβάσεων εργασίας είτε μέσω ατομικών συμβάσεων, και παράλληλα την άμεση μείωση του ύψους του επιδόματος ανεργίας (από 461,5 € σε 360€) και άλλων κοινωνικών επιδομάτων/ παροχών που συνδέονται άμεσα με τις κατώτατες αποδοχές.

Η ΓΣΕΕ, έχει ασκήσει αίτηση ακύρωσης του συνόλου των ρυθμίσεων της ΠΥΣ στο Συμβούλιο της Επικρατείας.

Μνημόνιο 3 (Νοέμβριος 2012)

Στις 7 Νοεμβρίου 2012 ψηφίστηκε στην βουλή ο Ν. 4093²¹ για την έγκριση του ΜΠΔΣ 2013-2016 και για επείγοντα μέτρα εφαρμογής του Μνημονίου 2 και του ΜΠΔΣ 2013-2016. Σε ότι αφορά στις συλλογικές συμβάσεις εργασίας και στην διαμόρφωση των μισθών στον ιδιωτικό τομέα προβλέπονται κυρίως τα παρακάτω επιβαρυντικά για τους μισθωτούς μέτρα:

- **Νέο σύστημα διαμόρφωσης νόμιμου κατώτατου μισθού.** Με το νόμο «θεσπίζεται νέο σύστημα καθορισμού νόμιμου κατώτατου μισθού υπαλλήλων και ημερομισθίου εργατοτεχνιτών, το οποίο τίθεται σε ισχύ από 1.4.2013» και το οποίο

21. Ν. 4093/ 2012 Έγκριση του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016, Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής του ν. 4046/2012 και του ΜΠΔΣ 2013-2016.

καταργεί στην πράξη την ΕΓΣΣΕ, ύστερα από δεκαετίες διμερούς διαπραγμάτευσης των κοινωνικών συνομιλητών για τον καθορισμό του κατώτατου μισθού, ο οποίος θα καθορίζεται εφεξής νομοθετικά από την κυβέρνηση με διαβούλευση. Επισημαίνεται επίσης ότι εφεξής «Κάθε αναφορά της ισχύουσας νομοθεσίας γενικά στον ελάχιστο μισθό ή ημερομίσθιο της ΕΓΣΣΕ νοείται ο **νόμιμος νομοθετημένος κατώτατος μισθός** ή κατώτατο ημερομίσθιο».

- **Πάγωμα προσαυξήσεων για προϋπηρεσία μετά τις 14.2.2012**, και σύμφωνα με την ερμηνευτική εγκύκλιο του Υπουργείου Εργασίας²², δυνατότητα στους εργοδότες μη χορήγησης του επιδόματος γάμου, το οποίο ανέρχεται σε 10% επί του βασικού μισθού. Κατώφλι πλέον για τους μισθούς του Ιδιωτικού τομέα αποτελεί ο νέος «**νόμιμος νομοθετημένος κατώτατος μισθός**» όπως αυτός διαμορφώθηκε το Φεβρουάριο του 2012 μετά τις μειώσεις (κατά 22% και 32%) του Μηνιόμιου 2, δηλαδή στα 586,08 € για τους άνω των 25 ετών και 510,95 € για τους νέους κάτω των 25 ετών, με προσαυξήσεις για τριετίες προϋπηρεσίας, χωρίς όμως επίδομα γάμου σύμφωνα με την ερμηνευτική εγκύκλιο του Υπουργείου Εργασίας, (Πίνακας 5). Επίσης, οι προσαυξήσεις (10% για κάθε τριετία και σύνολο 30% για 3 τριετίες) ισχύουν μόνο για προϋπηρεσία που έχει συμπληρωθεί μέχρι 14.2.2012. Για προϋπηρεσία που συμπληρώνεται μετά την 14.2.2012, **αναστέλλεται η προσαύξηση** του «νομικώς καθορισμένου νόμιμου κατώτατου μισθού» **έως ότου η ανεργία διαμορφωθεί σε ποσοστό κάτω από 10%**.
- **Δύο «ταχύτητες» για τους μισθούς στις επιχειρήσεις (μέλη και μη μέλη εργοδοτικών οργανώσεων)**. Σύμφωνα με το νόμο «οι εθνικές γενικές συλλογικές συμβάσεις εργασίας καθορίζουν τους ελάχιστους μη μισθολογικούς όρους εργασίας που ισχύουν για τους εργαζόμενους όλης της χώρας. Βασικοί μισθοί, βασικά ημερομίσθια, κάθε είδος προσαυξήσεων αυτών και γενικά κάθε άλλος μισθολογικός όρος ισχύουν μόνο για τους εργαζόμενους που απασχολούνται από εργοδότες των συμβαλλόμενων εργοδοτικών οργανώσεων και δεν επιτρέπεται να υπολείπονται του νόμιμου νομοθετημένου κατώτατου μισθού και ημερομισθίου». Με άλλα λόγια **οι επιχειρήσεις που δεν είναι μέλη εργοδοτικών οργανώσεων θα συνεχίζουν να δεσμεύονται μόνο από τους μη μισθολογικούς όρους, αλλά δεν θα δεσμεύονται πλέον από τους μισθολογικούς όρους**, δεν θα μπορούν ωστόσο να χορηγούν μισθούς χαμηλότερους από το νέο συρρικνωμένο «νομοθετημένο νόμιμο κατώτατο μισθό»: βασικός μισθός + παγωμένες τριετίες από 14.2.2012 χωρίς επίδομα γάμου σύμφωνα με την ερμηνευτική εγκύκλιο του Υπουργείου Εργασίας (Πίνακας 7).

22. Υπουργείο Εργασίας, Ερμηνευτική Εγκύκλιος Αρ. Πρωτ. 263552/839, 28-11-2012, Θέμα: Οδηγίες για την εφαρμογή των υποπαραγράφων ΙΑ.1 & ΙΑ.8 έως ΙΑ.14 του άρθρου πρώτου του ν. 4093/2012 «Έγκριση Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016 - Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής του ν. 4046/2012 και του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016» (ΦΕΚ 222/Α'/12-11-2012).

Πίνακας 7: Κατώτατα όρια αποδοχών - Μνημόνιο 3
Κατώτατα όρια αποδοχών εργαζομένων ηλικίας 25 ετών και άνω
Υπάλληλοι

Χρόνια Προϋπηρεσίας	Βασικός Μισθός	Επίδομα Τριετιών	Σύνολο Αποδοχών
0-3	586,08	0,00	586,08
3-6	586,08	58,61	644,69
6-9	586,08	117,22	703,30
9 και άνω	586,08	175,82	761,90

Εργατοτεχνίτες

Χρόνια Προϋπηρεσίας	Βασικός Μισθός	Επίδομα Τριετιών	Σύνολο Αποδοχών
0-3	26,18	0,00	26,18
3-6	26,18	1,31	27,49
6-9	26,18	2,62	28,80
9-12	26,18	3,93	30,11
12-15	26,18	5,24	31,42
15-18	26,18	6,55	32,73
18 και άνω	26,18	7,85	34,03

Κατώτατα όρια αποδοχών εργαζομένων ηλικίας μέχρι 25 ετών
Υπάλληλοι

Χρόνια Προϋπηρεσίας	Βασικός Μισθός	Επίδομα Τριετιών	Σύνολο Αποδοχών
0-3	510,95	0,00	510,95
3 και άνω	510,95	51,10	562,05

Εργατοτεχνίτες

Χρόνια Προϋπηρεσίας	Βασικό Ημερομίσθιο	Επίδομα Τριετιών	Σύνολο Αποδοχών
0-3	22,83	0,00	22,83
3-6	22,83	1,14	23,97
6 και άνω	22,83	2,28	25,11

Πηγή: Υπ. Εργασίας, Εξιμηνευτική εγκύκλιος Αρ. Πρωτ. 263552/839, 28-11-2012..

Ο κατώτατος μισθός από εργαλείο προστασίας των χαμηλά αμειβόμενων μετατρέπεται σε μοχλό για την γενικευμένη και απότομη μείωση των αποδοχών στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, δεδομένου ότι μετά την κατάργηση στην πράξη της διμερούς διαπραγμάτευσης που όριζε τον κατώτατο μισθό στο πλαίσιο της ΕΓΣΕΕ, ο νέος δραστικά συρρικνωμένος «νόμιμος νομοθετημένος κατώτατος μισθός» αποτελεί πλέον το νέο κατώφλι για τους μισθούς του ιδιωτικού τομέα, το οποίο σύμφωνα με το Μνημόνιο 3 θα ορίζεται (από 1.4.2013) νομοθετικά στα πλαίσια του νέου συστήματος διαμόρφωσης από την Κυβέρνηση και θα αναπροσαρμόζεται λαμβάνοντας υπόψη τη συμβολή του στη μείωση της ανεργίας, την αύξηση της απασχόλησης και στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

Οι απώλειες για τους μισθωτούς που αμείβονται με τον κατώτατο μισθό, προκύπτουν ανάγλυφα από την σύγκριση ανάμεσα στους κατώτατους μισθούς, όπως αυτοί διαμορφώθηκαν από την ΕΓΣΣΕ 2010-2012 (πριν το Μνημόνιο 2) και στους κατώτατους μισθούς που διαμορφώνουν οι ρυθμίσεις που δρομολογήθηκαν στο πλαίσιο του Μνημονίου 2 και 3. Όπως προκύπτει από τους Πίνακες 8 και 9, η καταστρατήγηση της ΕΓΣΣΕ και η εφαρμογή των ρυθμίσεων των Μνημονίων 2 και 3 που αφορούν στους κατώτατους μισθούς, προκαλεί δραστική συρρίκνωση στις αποδοχές των χαμηλόμισθων εργαζομένων.

Η σύγκριση γίνεται χωρίς να υπολογίζεται η αύξηση στο κατώτατο μισθό που προέβλεπε η ΕΓΣΣΕ από 1.7.2012 (ίση με το ύψος του μέσου ΔΤΚ της ευρωζώνης το 2011 δηλαδή 2,6%, η εφαρμογή της οποίας διαμορφώνει τον κατώτατο μισθό στα 770,92 €). Αν συνυπολογιστεί η εν λόγω αύξηση της ΕΓΣΣΕ, οι απώλειες που προκύπτουν από την σύγκριση είναι ακόμη μεγαλύτερες. Για παράδειγμα για τον άγαμο άνω των 25 ετών με προϋπηρεσία 0-3 έτη, οι ετήσιες απώλειες ανέρχονται σε 2.587€, δηλαδή περίπου σε 3,4 μισθούς.

**Πίνακας 8: Κατώτατες μικτές αποδοχές πριν και μετά τα Μνημόνια 2 και 3
Εργαζόμενοι άνω των 25 ετών**

Προϋπηρεσία 0-3 έτη	Μισθός	Μήνες	Ετήσιες Μικτές Αποδοχές
Άγαμοι			
ΕΓΣΣΕ - Πριν το Μνημόνιο 2	751,39 €	14	10519 €
Μετά το Μνημόνιο 2 - ΠΥΣ	586,08 €	14	8205,1€
Μείωση αποδοχών (σε %)	-22%		-22%
Απώλειες αποδοχών (σε €)	-165,31 €	14	-2314,3 €
Ετήσιες απώλειες (σε αριθμό μισθών)			3,08
Έγγαμοι			
ΕΓΣΣΕ - Πριν το Μνημόνιο 2	826,54 €	14	11572 €
Μετά το Μνημόνιο 2 - ΠΥΣ	644,69 €	14	9025,7€
Μείωση αποδοχών (σε %)	-22%		-22%
Απώλειες αποδοχών (σε €)	-181,85 €	14	-2545,9 €
Ετήσιες απώλειες (σε αριθμό μισθών)			3,08
Μετά το μνημόνιο 3 - (χωρίς επίδομα γάμου) *	586,08 €	14	8205,1 €
Μείωση αποδοχών (σε %)	-29,09%		-29,09%
Απώλειες αποδοχών (σε €)	-240,46 €	14	-3366,4 €
Ετήσιες απώλειες (σε αριθμό μισθών)			4,07

Πηγή: Υπολογισμοί με βάση την Ε.Γ.Σ.Σ.Ε και τις ρυθμίσεις Μνημονίων 2 και 3.

* Σε περίπτωση μη καταβολής από τον εργοδότη του επιδόματος γάμου (παραβιάζοντας το άρθρο 1 της από 14.5.2013 ισχύουσας ΕΓΣΣΕ: “Τα συμβαλλόμενα μέλη συμφωνούν ότι το επίδομα γάμου έχει θεσμικό και καθολικό χαρακτήρα για τους εργαζόμενους όλης της χώρας”).

**Πίνακας 9: Κατώτατες μικτές αποδοχές πριν και μετά τα μνημόνια 2 και 3
εργαζόμενοι μέχρι 25 ετών**

Προϋπηρεσία 0-3 έτη	Μισθός	Μήνες	Ετήσιες Μικτές Αποδοχές
Άγαμοι			
ΕΓΣΣΕ - Πριν το Μνημόνιο 2	751,39	14	10519
Μετά το Μνημόνιο 2 - ΠΥΣ	510,95	14	7153,3
Μείωση αποδοχών (σε %)	-32 %		-32%
Απώλειες αποδοχών (σε €)	-240,44	14	-3366,2
Ετήσιες απώλειες (σε αριθμό μισθών)			4,48
Έγγαμοι			
ΕΓΣΣΕ - Πριν το Μνημόνιο 2	826,54	14	11572
Μετά το Μνημόνιο 2 - ΠΥΣ	562,05	14	7868,7
Μείωση αποδοχών (σε %)	-32%		-32%
Απώλειες αποδοχών (σε €)	-264,49	14	-3702,9
Ετήσιες απώλειες (σε αριθμό μισθών)			4,48
Μετά το μνημόνιο 3 (χωρίς επίδομα γάμου) *	510,95	14	7153,3
Μείωση αποδοχών (σε %)	-38,18%		-38,18%
Απώλειες αποδοχών (σε €)	-315,59	14	-4418,3
Ετήσιες απώλειες (σε αριθμό μισθών)			5,35

Πηγή: Υπολογισμοί με βάση την ΕΓΣΣΕ και τις ρυθμίσεις Μνημονίων 2 και 3.

* Σε περίπτωση μη καταβολής από τον εργοδότη του επιδόματος γάμου (παραβιάζοντας το άρθρο 1 της από 14.5.2013 ισχύουσας ΕΓΣΣΕ : “Τα συμβαλλόμενα μέρη συμφωνούν ότι το επίδομα γάμου έχει θεσμικό και καθολικό χαρακτήρα για τους εργαζόμενους όλης της χώρας”).

Στον Πίνακα 8, συνοψίζονται οι ετήσιες απώλειες (σε ευρώ, σε % και σε αριθμό μισθών) που προκύπτουν για άγαμους και έγγαμους μισθωτούς που αμείβονται με τον κατώτατο μισθό, με προϋπηρεσία 0-3 έτη, από την εφαρμογή των ρυθμίσεων των Μνημονίων 2 και 3. **Η εφαρμογή των ρυθμίσεων (Μνημόνια 2 & 3) μειώνει τις ετήσιες αποδοχές, για τους άγαμους εργαζόμενους άνω των 25 ετών με προϋπηρεσία 0-3 έτη, κατά 2314,34 ευρώ, περικόπτονται δηλαδή ετησίως 3,08 μισθοί** (για τους νέους μέχρι 25 ετών κατά 3366,16 € και 4,5 μισθούς αντίστοιχα) και σε περίπτωση μη καταβολής από τους εργοδότες του επιδόματος γάμου, για τους **έγγαμους άνω των 25 ετών με προϋπηρεσία 0-3 έτη, κατά 3366,44 ευρώ, περικόπτονται δηλαδή ετησίως 4,07 μισθοί** (για τους νέους μέχρι 25 ετών κατά 4418,26 € και 5,35 μισθούς αντίστοιχα).

Πίνακας 10: Ετήσιες απώλειες μισθωτών που αμείβονται με τον κατώτατο μισθό, από την εφαρμογή των ρυθμίσεων των Μνημονίων 2 και 3

Προϋπηρεσία 0-3 έτη	Ετήσιες απώλειες σε ευρώ	Ετήσιες απώλειες σε αριθμό μισθών	Ετήσιες απώλειες σε %
Άνω των 25 ετών			
Άγαμος	-2314,34	3,08	-22%
Έγγαμος με επίδομα γάμου	-2314,34	3,08	-22%
Έγγαμος χωρίς επίδομα γάμου	-3366,44	4,07	-29,09%
Μέχρι 25 ετών			
Άγαμος	-3366,16	4,48	-32%
Έγγαμος με επίδομα γάμου	-3366,16	4,48	-32%
Έγγαμος χωρίς επίδομα γάμου	-4418,26	5,35	-38,18%

Πηγή: Υπολογισμοί με βάση την ΕΓΣΣΕ και τις ρυθμίσεις Μνημονίων 2 και 3.

Σε περίπτωση μη χορήγησης από τους εργοδότες του επιδόματος γάμου, (παραβιάζοντας το άρθρο 1, της ισχύουσας από 14.5.2013 ΕΓΣΣΕ) οι έγγαμοι που αμείβονται με τον κατώτατο μισθό βρίσκονται αντιμέτωποι με νέες απώλειες των αποδοχών τους που ανέρχονται περίπου ετησίως σε έναν μηνιαίο μισθό.

Αναφορικά με το επίδομα γάμου η ισχύουσα από 14.5.2013 ΕΓΣΣΕ αναφέρει στο άρθρο 1 αυτής: **«Τα συμβαλλόμενα μέρη συμφωνούν ότι το επίδομα γάμου έχει θεσμικό και καθολικό χαρακτήρα για τους εργαζόμενους όλης της χώρας**, εναρμονίζοντας τις ισχύουσες στη χώρα μας διατάξεις δικαίου με τις διεθνώς εφαρμοστέες αρχές της προστασίας της οικογένειας, της διευκόλυνσης συμμετοχής στην αγορά εργασίας, της ισότητας των φύλων, της συμφιλίωσης εργασιακής και οικογενειακής ζωής, της αξιοπρεπούς εργασίας». Σύμφωνα μάλιστα με την νομική υπηρεσία της ΓΣΕΕ, το επίδομα γάμου έχει διπλή νομική φύση: αφενός αποτελεί όρο ΕΓΣΣΕ αφετέρου έχει ισχύ τυπικού νόμου (του κυρωτικού ν. 1766/1988)²³.

Σχετικά με το «επιχείρημα» περί «διάσωσης του 13^{ου} και 14^{ου} μισθού στον ιδιωτικό τομέα», που αποτέλεσε αντικείμενο δημόσιας συζήτησης κατά την υιοθέτηση των Μνημονίων 2 και 3, εκ του αποτελέσματος προκύπτει ότι συνέβαλε περισσότερο στην συσκότιση της δημόσιας συζήτησης παρά στην προστασία του εισοδήματος και της αγοραστικής δύναμης των χαμηλόμισθων. Τέλος, οι εργοδοτικοί φορείς που τοποθετήθηκαν την ίδια περίοδο δημόσια κατά της μείωσης του κατώτατου μισθού, αν πράγματι το εννοούν, δεν είναι υποχρεωμένοι να εφαρμόσουν στην πράξη τις ρυθμίσεις των Μνημονίων σχετικά με τον κατώτατο μισθό. **Η αντίφαση** που προκύπτει για τους εργοδότες ανάμεσα στην μικροοικονομική και στην μακροοικονομική

23. Εγκύκλιος ΓΣΕΕ, «Καθολικότητα ισχύος των όρων της ισχύουσας από 14-5-2013 ΕΓΣΣΕ. Η γενική ισχύς του επιδόματος γάμου και η διπλή νομική φύση του», Νομική Υπηρεσία ΓΣΕΕ, Εγκύκλιος υπ. 5 Αθήνα, 24 Μαΐου 2013.

προσέγγιση είναι προφανής (και ειδικότερα για τις επιχειρήσεις που απευθύνονται κυρίως στην εσωτερική αγορά). Η δραστική συρρίκνωση των μισθών σε επίπεδο επιχείρησης μπορεί να μειώνει το κόστος εργασίας. Ωστόσο η γενικευμένη μαζική μείωση των μισθών συρρικνώνει δραματικά την εσωτερική ζήτηση (επειδή οι μισθωτοί και ιδιαίτερα οι χαμηλόμισθοι διακρίνονται για την υψηλή ροπή τους προς κατανάλωση).

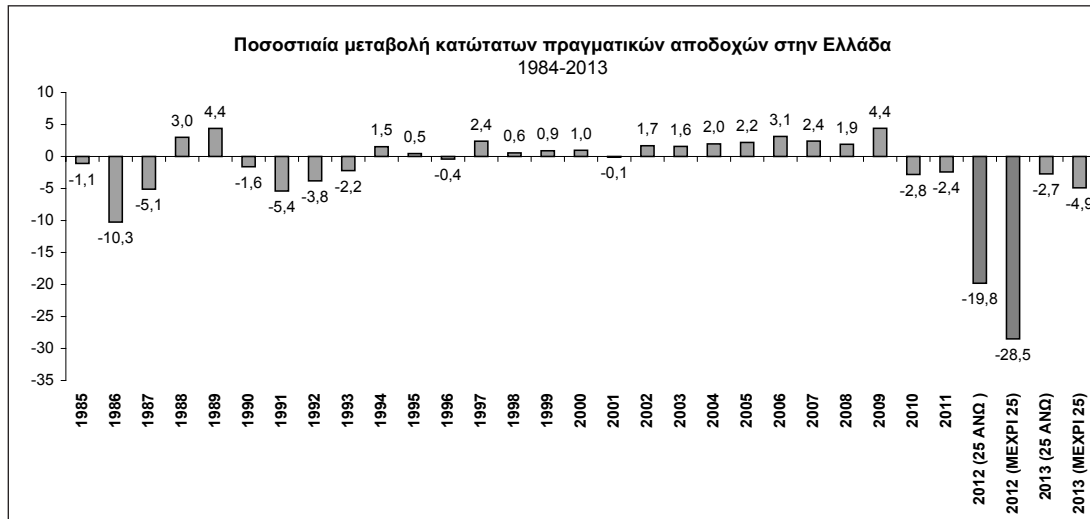
5.2.5. Διαχρονική εξέλιξη κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα (1984-2012)

Ο Πίνακας 9 καταγράφει την εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών -κατώτατου μισθού και ημερομισθίου- στην Ελλάδα για την περίοδο 1984-2013, όπως αυτές διαμορφώνονται σύμφωνα με τις εκάστοτε ΕΓΣΣΕ και Διαιτητικές αποφάσεις (και από τον Φεβρουάριο του 2012 με την Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου στο πλαίσιο υλοποίησης του 2^{ου} Μνημονίου).

Με βάση τα δεδομένα του Πίνακα 9, στα Διαγράμματα 62 και 63 απεικονίζεται η εξέλιξη των κατώτατων πραγματικών αποδοχών την περίοδο 1984 – 2012 λαμβάνοντας υπόψη τις ετήσιες ονομαστικές αποδοχές (σε 12μηνιαία βάση) και αποπληθωρίζοντας με τον ΔΤΚ σε μέσα επίπεδα. Διαπιστώνεται στα εν λόγω διαγράμματα ότι, ενώ υπάρχει μια σταδιακή αύξηση των κατώτατων πραγματικών αποδοχών μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1990, ωστόσο ο ρυθμός μεταβολής αυτής της εξέλιξης επέτρεψε μόλις το 2009 την διαμόρφωση του επιπέδου των κατώτατων πραγματικών αποδοχών στο ανώτερο επίπεδο της περιόδου (1984-2009).

Διάγραμμα 62

Ποσοστιαία μεταβολή κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα 1984-2013

Πηγή: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, Χρ. Τριανταφύλλου. Υπολογισμοί με βάση τις ΕΓΣΣΕ & ΔΑ (μέχρι και το 2011) και το μέσο ΔTK της ΕΛΣΤΑΤ.

Για το 2012 και το 2013, με βάση την Πρόβλεψη Υπουργικού Συμβουλίου (Μνημόνιο 2) και πρόβλεψη ΟΑΣΑ για πληθωρισμό 2013.

Έχουμε με άλλα λόγια, μεταξύ 1984 και 2013, **τρεις** διακριτές περιόδους:

- Στην διάρκεια της **πρώτης** περιόδου (1984-1996) έχουμε σημαντική μείωση των πραγματικών κατώτατων αποδοχών κατά 20 περίπου εκατοστιαίες μονάδες (από 100 το έτος 1984 ο δείκτης μειώνεται στο 79,3 το έτος 1993 και διατηρείται στα επίπεδα του 80 μέχρι το έτος 1996)
- Στην διάρκεια της **δεύτερης** περιόδου (1997-2009) έχουμε ονομαστικές αυξήσεις που υπερβαίνουν σχεδόν συστηματικά τον μέσο πληθωρισμό με αποτέλεσμα μία σταδιακή ανάκτηση της αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού - που απωλέσθη την προηγούμενη περίοδο - κατά 22 περίπου εκατοστιαίες μονάδες (από το 80 ο δείκτης ανέρχεται στο 102 το 2009). Το 2009 ο κατώτατος μισθός σε πραγματικούς όρους υπερβαίνει οριακά τα επίπεδα του έτους 1984, πράγμα που σημαίνει ότι οι αυξήσεις αυτές επέτρεψαν απλά και μόνο να καλυφθούν οι απώλειες που υπέστη η αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού από τον πληθωρισμό στο σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου, ενώ σημαίνει ταυτόχρονα ότι στην διάρκεια όλων αυτών των ετών, οι αμειβόμενοι με τις κατώτατες αποδοχές δεν επωφελήθηκαν από την όποια αύξηση της παραγωγικότητας
- Στην διάρκεια της **τρίτης** περιόδου (2010-2013), η μείωση των κατώτατων πραγματικών αποδοχών κατά 5,2 εκατοστιαίες μονάδες την διετία 2010-2011 είχε ως

αποτέλεσμα, ήδη στα τέλη του 2011, να επανέλθει ο κατώτατος μισθός σε όρους αγοραστικής δύναμης σε επίπεδα προ του 1984, ενώ η δραστική μείωση του Φεβρουαρίου 2012 επιδεινώνει δραματικά την αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού στην Ελλάδα, διαμορφώνοντας τον δείκτη στις 75,6 μονάδες, δηλαδή περίπου 25 εκατοστιαίες μονάδες χαμηλότερα από τα επίπεδα του 1984.

Διάγραμμα 63

Διαχρονική εξέλιξη κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα 1984=100

Πηγή: INE-ΓΣΕΕ, Χρ. Τριανταφύλλου. Υπολογισμοί με βάση τις ΕΓΣΣΕ & ΔΑ (μέχρι το 2011) και το μέσο ΔΤΚ. Για το 2012 και 2013 με βάση την Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου (Μνημόνιο 2) και πρόβλεψη ΟΑΣΑ για πληθωρισμό 2013.

Πίνακας 11: Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα 1984-2012

ΕΓΣΣΕ - Διατητικές Αποφάσεις	Χρόνος ισχύος από - έως	Ημερο-μισθίο (δραχμές)	Ποσοστό Αύξησης	Μισθός (δραχμές)	Ποσοστό Αύξησης %	Επίσημες Ονομαστικές Αποδοχές (12 μήνες) δρχ.	Ποσοστό αύξησης επίσημων ονομαστικών αποδοχών (σχέση προηγ. Έτους)	(Ποσοστό μεταβολής) Σύγκριση μέσου ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντίστοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πραγματικών αποδοχών
ΕΓΣΣΕ 1984	1.1-30.4.84 1.5-31.8.84 1.9-31.12.84	1202 1285 1314	10,8 6,9 2,2	27012 28876 29511	10,8 6,9 2,2	341596	-	18,6%	-
ΕΓΣΣΕ 1985	1.1-30.4.85 1.5-31.8.85 1.9-31.12.85	1422 1516 1548	8,2 6,6 2,1	31931 34038 34759	8,2 6,6 2,1	402912	17,9%	19,2%	-1,09%
1986	1.1-31.4.86 1.5-31.8.86 1.9-31.12.85	1618 1639 1716	4,5 1,3 4,7	36316 36792 38251	4,5 1,3 4	445436	10,5%	23,1%	-10,25%
1987	1.1-30.4.87 1.5-31.8.87 1.9-31.12.87	1787 1805 1886	4,1 1 4,5	40100 40501 42324	4,8 1 4,5	491700	10,38%	16,4%	-5,1%
ΕΓΣΣΕ 1988	1.1-31.4.88 1.4-31.8.88 1.9-31.12.88	2074 2106 2243	10 1,5 6,5	46443 47143 50207	9,7 1,5 6,5	575172	16,9%	13,5%	+3%
ΕΓΣΣΕ 1989	1.1-30.4.89 1.5-31.8.89 1.9-31.12.89	2450 2475 2705	9,3 1 9,3	54828 55376 60506	9,2 1 9,3	682840	18,7%	13,7%	+4,39%
ΕΓΣΣΕ 1990	1.1-31.8.90 1.9-31.12.90	2911 3118	7,6 7,1	65105 69727	7,6 7,1	808992	18,4%	20,4%	-1,6%
ΕΓΣΣΕ 1991	1.1.91 1.7.91	3315 3501	6,3 5,6	74121 78272	6,3 5,6	914358	13,02%	19,5%	-5,4%
1992	1.1.92 1.7.92	3721 3870	6,28 4	83160 86487	6,24 4	1017882	11,3%	15,8%	-3,8%
ΕΓΣΣΕ 1993	1.1.93 1.7.93	4081 4411	5,45 8,08	91206 98568	5,45 8,07	1138644	11,8%	14,4%	-2,2%
ΕΓΣΣΕ 1994	1.1.94 1.7.94	4632 4934	5 6,5	103497 110225	5 6,5	1282332	12,6%	10,9%	+1,53%
1995	1.1.95 1.7.95	5132 5336	4 4	114634 119220	4 4	1403124	9,41%	8,9%	+0,46%
ΕΓΣΣΕ 1996	1.1.96 1.7.96	5531 5753	3,5 4	123520 129460	3,5 4	1511880	7,75%	8,2%	-0,41%
1997	1.1.97 1.7.97	6000 6195	1% + 3,25% 3,25%	133962 138315	1% + 3,25% 3,25%	1633662	8,05%	5,5%	2,4%
ΕΓΣΣΕ 1998	1.1.98 1.7.98	6364 6492	0,2% + 2,5% 2%	142056 144897	0,2% + 2,5% 2%	1721718	5,39%	4,8%	0,56%
1999	1.1.99 1.7.99	6609 6701	0,4% + 1,4% 1,4%	147513 149578	0,4% + 1,4% 1,4%	1782548	3,53%	2,6%	0,9%

ΕΓΣΣΕ – Διατηρητικές Αποφάσεις	Χρόνος ισχύος από - έως	Ημερο-μίσθιο (ευρώ)	Ποσοστό Αύξησης	Μισθός (δραχμές)	Ποσοστό Αύξησης %	Ετήσιες Ονομαστικές Αποδοχές (12 μήνες) ευρώ	Ποσοστό αύξησης ετήσιων ονομαστικών αποδοχών (σχέση προηγ. Έτους)	(Ποσοστό μεταβολής) Σύγκριση μεσού ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντίστοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής μετρηματικών αποδοχών
ΕΓΣΣΕ 2000	1.1.00 1.7.00	6882 6986	0,7% + 2% 1,5%	153643 155947	0,7% + 2% 1,5%	1857474	4,2%	3,2%	0,97%
2001	1.1.01 1.7.01	7111 7218	1,8% 1,5%	158754 161136	1,8% 1,5%	1919274	3,9%	3,4%	-0,09%
ΕΓΣΣΕ 2002 (σε ευρώ)*	1.1.02 1.7.02	21,95 22,35	1,1%+ 2,5% 1,8%	490,04 498,86	1,1%+ 2,5% 1,8%	5933,39	5,34%	3,6%	1,68 %
2003	1.1.03	23,29	0,3% + 3,9%	519,87	0,3% + 3,9%	6238,44	5,14%	3,5%	1,58%
ΕΓΣΣΕ 2004	1.1.04 1.9.04	24,22 25,01	4% 2% + 8 ευρώ (μηνιαίως)	540,66 559,98	4% 2% + 8,5ευρώ (μηνιαίως)	6545,88	4,93%	2,9%	1,97 %
2005	1.1.05 1.9.05	25,56 26,41	2,2% 3,3%	572,30 591,18	2,2% 3,3%	6943,12	5,78%	3,5 %	2,2 %
ΕΓΣΣΕ 2006	1.1.06 1.9.06	27,17 27,96	2,9% 2,9%	608,33 625,97	2,9% 2,9%	7370,52	6,44%	3,2%	3,13%
2007	1.5.07	29,39	5,1%	657,89	5,1%	7766,92	5,38 %	2,9%	2,41%
ΕΓΣΣΕ 2008	1.1.08 1.9.08	30,40 31,32	3,45% 3%	680,59 701	3,45% 3%	8248,72	6,2%	4,2 %	1,91%
2009	1.5.09	33,04	5,5%	739,56	5,5%	8720,48	5,71%	1,2 %	4,4%
ΕΓΣΣΕ 2010		33,04		739,56		8874,72	1,76 %	4,7%	-2,8%
2011	1.7.11	33,57	1,6%	751,39	1,6%	8945,7	0,8%	3,3%	-2,42%
2012 (με βάση την ΕΓΣΣΕ)	1.7.12	34,44	2,6	770,92	2,6	9133,86	2,1%	1,5%	0,59%

ΠΥΣ - Μνημόνιο 2: Ονομαστική μείωση κατώτατων μισθών & ημερομισθίων από 14.2.2012 κατά 22%
(και 32% για νέους κάτω των 25 ετών)

2012 με βάση το ΜΝΗ-ΜΟΝΙΟ 2	14.2.12	26,18	-22 %	586,08	-22%	7280,925	-18,6%	1,5%	- 19,8
Νέοι κάτω των 25 ετών	14.2.12	22,83	-32%	510,95	-32%	6492,06	-27,43%	1,5%	-28,5
ΑΝΩ ΤΩΝ 25		26,18		586,08		7032,96	-3,41	-0,7 *	-2,7
2013		22,83		510,95		6131,4	-5,56	-0,7 *	-4,9

Πηγή: ΙΝΕ/ΓΣΣΕ, Χρ. Τριανταφύλλου. * Προβλεψη ΟΟΣΑ για πληθωρισμό 2013.

Το ύψος του κατώτατου μισθού θεωρείται ένας από τους παράγοντες που επηρεάζουν την φτώχεια στην εργασία και αποτελεί κατά συνέπεια άμεσο εργαλείο για τον περιορισμό του αριθμού των φτωχών εργαζομένων. Η διαμόρφωση του ύψους του κατώτατου μισθού, εκτός από οικονομικούς παράγοντες (παραγωγικότητα, οικονομική ανάπτυξη, απασχόληση) πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες των εργαζομένων.

Ηδη πριν την κρίση η Ελλάδα κατείχε την πρωτιά στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15, με το υψηλότερο ποσοστό φτωχών εργαζομένων (14%), ποσοστό διπλάσιο από το μέσο όρο της ΕΕ-15 (7%)²⁴. Οι συνεχείς μειώσεις των μισθών εντείνουν την βαθιά και πρωτόγνωρη οικονομική ύφεση που διέρχεται η ελληνική οικονομία, οδηγώντας σε ακόμη μεγαλύτερη ύφεση και σε κλείσιμο και άλλων επιχειρήσεων, σε μείωση της απασχόλησης και νέα έκρηξη της ανεργίας, με αρνητικές επιπτώσεις τόσο στα φορολογικά έσοδα όσο και στα έσοδα των ασφαλιστικών ταμείων, ενώ έχει ήδη δρομολογηθεί μία διαδικασία μαζικής φτωχοποίησης των εργαζομένων που θέτει σε σοβαρό κίνδυνο την κοινωνική συνοχή.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε διαπιστώνεται ότι **η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου παρατηρείται ονομαστική μείωση του κατώτατου μισθού κατά την διάρκεια της τρέχουσας οικονομικής κρίσης, με ευθεία κρατική παρέμβαση στο ύψος του ονομαστικού μισθού παραβιάζοντας την ισχύουσα τριετή ΕΓΣΣΕ 2010-2012**²⁵. Η εφαρμογή των ρυθμίσεων (Μνημόνια 2 & 3) μειώνει τις ετήσιες αποδοχές, για τους άγαμους εργαζόμενους άνω των 25 ετών, με προϋπηρεσία 0-3 έτη, κατά 2314,34 ευρώ, περικλύπτονται δηλαδή ετησίως 3,08 μισθοί (και για τους νέους μέχρι 25 ετών κατά 3.366,16 € και 4,5 μισθούς αντίστοιχα) και για τους έγγαμους άνω των 25 ετών με προϋπηρεσία 0-3 έτη, κατά 3.366,44 ευρώ, περικλύπτονται δηλαδή ετησίως 4,07 μισθοί (και για τους νέους μέχρι 25 ετών κατά 4418,26 € και 5,35 μισθούς αντίστοιχα)

Εκτός από την δραστική συρρίκνωση της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων αποδοχών, στο πλαίσιο της τρέχουσας οικονομικής κρίσης και της εφαρμοζόμενης οικονομικής πολιτικής, **οι χαμηλόμισθοι επιβαρύνονται δυσανάλογα από την έμμεση φορολογία, τις αυξήσεις των φόρων κατανάλωσης και διάφορων ανελαστικών δαπανών**, ενώ υφίστανται ήδη και **θα υποστούν πιθανότατα και τις μεγαλύτερες συνέπειες από την συρρίκνωση των δημόσιων δαπανών που σχετίζονται με την παροχή διάφορων κοινωνικών υπηρεσιών ή κοινωνικών βοηθημάτων** (επιδομάτων). Παράλληλα η μείωση του αφορολόγητου ορίου σε συνδυασμό με **κατάργηση/μείωση των περισσότερων φοροπαλλαγών και την αύξηση διάφορων ανελαστικών**

24. Ινστιτούτο Εργασίας ΙΝΕ/ΓΣΕΕ (2008) «Η Ελληνική οικονομία και απασχόληση» Ετήσια Έκθεση 10, Αθήνα, ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.

25. Η ΓΣΕΕ έχει προσφύγει κατά της Πράξης Υπουργικού Συμβουλίου (6/2012) στο Συμβούλιο της Επικρατείας και στην Διεθνή Οργάνωση Εργασίας.

δαπανών (πετρέλαιο θέρμανσης, φυσικό αέριο κ.λ.π) οδηγεί τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα και τους χαμηλόμισθους σε αδιέξοδες καταστάσεις.

Οι επιπτώσεις, από την μείωση του κατώτατου μισθού κατά 22% (και 32% για τους νέους κάτω των 25 ετών), **δεν περιορίζονται μόνο στην μείωση των αποδοχών όσων αμείβονται με τον κατώτατο μισθό. Η εξέλιξη αυτή** είχε ως αποτέλεσμα να **συμπαρσύρει ανάλογα και τα επιδόματα ανεργίας, ασθενείας, μητρότητας, τις συντάξιμες αποδοχές και τις αμοιβές για υπερωριακή απασχόληση.**

Επίσης, η βίαιη ονομαστική μείωση των κατώτατων αποδοχών, σε συνδυασμό με τις ανατροπές της τελευταίας τριετίας στα εργασιακά (που σχετίζονται με την επέκταση των ΣΣΕ, την ισχύ και το περιεχόμενο της μετενέργειας των ΣΣΕ, στην προσφυγή στην διαιτησία, την υπερίσχυση της επιχειρησιακής σύμβασης έναντι των άλλων ΣΣΕ εκτός της ΕΓΣΣΕ - **με εμφανή την τάση ευθυγράμμισης των μισθών στις νέες επιχειρησιακές συμβάσεων εργασίας στα επίπεδα του κατώτατου μισθού**), οδηγούν με συστηματικό τρόπο σε δραματική μείωση των αποδοχών στο σύνολο του ιδιωτικού τομέα και **καθιστούν πλέον τον κατώτατο μισθό, από εργαλείο προστασίας των χαμηλόμισθων, υποστηρικτικό εργαλείο για την γενικευμένη μείωση των μισθών που επιδιώκεται στο πλαίσιο υλοποίησης της εσωτερικής υποτίμησης.** Ο ρόλος του μισθού συρρικνώνεται και υποβιβάζεται πλέον απλά σε παράγοντα που επηρεάζει τον πληθωρισμό ή βελτιώνει την ανταγωνιστικότητα, παραμερίζοντας και αγνοώντας πλήρως το κεντρικό ζήτημα της αναδιανομής του εισοδήματος.

Οι επιπτώσεις από την μείωση του κατώτατου μισθού δεν περιορίζονται μόνο στους εργαζόμενους που αμείβονται σήμερα με τον κατώτατο μισθό. Η αποδόμηση του συστήματος συλλογικής διαπραγμάτευσης και ΣΣΕ, που απορρέει από τις μνημονιακές ρυθμίσεις (υπερίσχυση επιχειρησιακής ΣΣΕ, αναστολή επέκτασης ΣΣΕ σε όλους τους εργαζόμενους, μείωση της διάρκειας της μετενέργειας αλλά και των όρων των ΣΣΕ, υποβάθμιση του ρόλου της Διαιτησίας) έχει ως αποτέλεσμα οι κλαδικοί μισθοί να διαβρώνονται ήδη μέσω του δυσμενέστερου περιεχομένου των επιχειρησιακών ΣΣΕ για τον εργαζόμενο, ενώ **το κατώφλι που αποτελούσε η ΕΓΣΣΕ γίνεται εφεξής ακόμη χαμηλότερο με το νέο «νομοθετημένο κατώτατο μισθό».** Ενώ επί σειρά ετών οι επιχειρησιακές ΣΣΕ λειτουργούσαν ως μηχανισμός βελτίωσης των μισθών, μετά τις ανατροπές στο σύστημα συλλογικής διαπραγμάτευσης και ΣΣΕ της τελευταίας τριετίας, αυτές έχουν μετατραπεί σε μηχανισμό μείωσης των αποδοχών των εργαζομένων. Οι επιχειρησιακές συμβάσεις που υπογράφονται (κυρίως από ενώσεις προσώπων) μετά τον Οκτώβριο του 2011, προβλέπουν στην πλειοψηφία τους μειώσεις αποδοχών μεταξύ 10-40%, ενώ πολλές από αυτές μειώνουν τις αποδοχές των εργαζομένων μέσα από πλήρη **ευθυγράμμιση των μισθών στις επιχειρήσεις με τα κατώτατα όρια της ΕΓΣΣΕ**²⁶.

26. Χρ. Τριανταφύλλου, «Νέοι όροι διαμόρφωσης των μισθών και μισθολογικές εξελίξεις στην εποχή των μνημονίων», (υπό έκδοση), 2013.

Το νέο χαμηλότερο μισθολογικό κατώφλι (δηλαδή ο νέος «νομοθετημένος κατώτατος μισθός») θα επηρεάζει επίσης καθοριστικά, τις όποιες συλλογικές διαπραγματεύσεις διεξαχθούν για την σύναψη νέων ΣΣΕ μετά και την λήξη του μεγάλου αριθμού κλαδικών συμβάσεων στις αρχές του 2013.

Η «στρατηγική» ενσωμάτωσης στο διεθνή καταμερισμό εργασίας μέσω της πλήρους υποβάθμισης της εργασίας και των κοινωνικών δικαιωμάτων δεν μπορεί να αποτελέσει λύση, ούτε βραχυπρόθεσμα αλλά ούτε μεσο-μακροπρόθεσμα, για την έξοδο από την σημερινή κρίση, ούτε βεβαίως σοβαρή βάση για την ανασυγκρότηση του παραγωγικού ιστού, αλλά θα οδηγήσει αντίθετα σε ακόμη μεγαλύτερα οικονομικά αδιέξοδα και πλήρη διάρρηξη της κοινωνικής συνοχής με απρόβλεπτα αποτελέσματα.

Για την μισθωτή εργασία, η άμεση αποκατάσταση της αυτόνομης διμερούς συλλογικής διαπραγμάτευσης και των Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας σε όλα τα επίπεδα αποτελεί μία από τις βασικές προϋποθέσεις για να διασφαλιστεί μία δικαιότερη κατανομή του εισοδήματος (σε επίπεδο πρωτογενούς διανομής), για να ενισχυθεί η εσωτερική ζήτηση και η απασχόληση και για να καταστεί μεσομακροπρόθεσμα βιώσιμο το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης.

ΜΕΡΟΣ 6

Ύφεση και Δημοσιονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα

Ύφεση και Δημοσιονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα

6.1. Εισαγωγή

Οικονομική πολιτική που ασκήθηκε στην Ελλάδα τα τελευταία έτη (2010-2013) επιδιώκει δύο βασικούς στόχους.

Ο **πρώτος** είναι η δημοσιονομική προσαρμογή ώστε να περιοριστεί το δημοσιονομικό έλλειμμα, να δημιουργηθεί πρωτογενές πλεόνασμα και να μειωθεί ο λόγος ακαθάριστο δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ.

Ο **δεύτερος** είναι να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.

Αποτιμώντας συνολικά την οικονομική πολιτική που ασκείται και τα αποτελέσματά της προκύπτει το συμπέρασμα ότι και στους δύο άξονες δεν κατορθώνει να επιτύχει τους στόχους της.

Αντίθετα, το 2012 αποτέλεσε για την ελληνική οικονομία έτος δυσμενέστατων εξελίξεων. Υπήρξε ραγδαία επιδείνωση όλων των μακροοικονομικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας η οποία προσθετικά στην ήδη επιβαρυσμένη κατάσταση έχει δημιουργήσει ένα ασφυκτικό πλαίσιο άσκησης οικονομικής δραστηριότητας.

Τα αποτελέσματα στην πραγματική οικονομία είναι η παρατεταμένη και βαθιά ύφεση (η σωρευτική μείωση του ΑΕΠ υπερβαίνει το 25% και θα προσεγγίσει το 26% στο τέλος του 2014), η ραγδαία κλιμάκωση της ανεργίας στο 27% (Μάιος 2013) καθώς και η σοβαρή παραγωγική και κοινωνικοοικονομική υποβάθμιση και επιστροφή της Ελλάδας σε όλους τους τομείς, σε επίπεδα του παρελθόντων δεκαετιών.

Τα προηγούμενα έτη έγινε καθολικά αντιληπτό, αυτό που από την πρώτη στιγμή με την υπογραφή του πρώτου Μνημονίου, επισήμανε το Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ και συμπεριέλαβε στην Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία και Απασχόληση του 2010, του 2011 και του 2012. Ότι δηλαδή η πολιτική που βαθαίνει την ύφεση, εκτοξεύει την ανεργία σε δραματικά επίπεδα, αποδομεί και απορυθμίζει το πλέγμα που ρύθμιζε τις εργασιακές σχέσεις και συνολικά, την αγορά εργασίας, αποδομεί το σύστημα κοινωνικής προστασίας και οδηγεί σε φτωχοποίηση όλο και μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού, δεν επιτυγχάνει ούτε αυτούς καθεαυτούς τους δημοσιονομικούς στόχους που θέτει.

Το κύριο χαρακτηριστικό των δημοσιονομικών εξελίξεων ήταν η κατ' επανάληψη αναπροσαρμογή των στόχων που συνοδεύονταν με την λήψη νέων μέτρων που επιδείνωναν αντί να βελτιώνουν την δημοσιονομική κατάσταση. Το Πρόγραμμα Οικο-

νομικής Προσαρμογής που συνόδευε το πρώτο Μνημόνιο, αναπροσαρμόστηκε από το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής του οποίου οι στόχοι αναθεωρήθηκαν επί τα χείρω από τον Κρατικό Προϋπολογισμό του 2012, ο οποίος επίσης αναθεωρήθηκε από το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016 που συνόδευε το δεύτερο Μνημόνιο και την νέα δανειακή σύμβαση που συμπεριλαμβάνει και την αναδιάρθρωση του δημόσιου χρέους μέσω της ανταλλαγής ομολόγων με βάση τους όρους συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα (PSI).

Στο επίπεδο περιορισμού των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και την δημιουργία δημοσιονομικών πλεονασμάτων, δεν έγινε εφικτή η αύξηση των δημόσιων εσόδων με αποτέλεσμα την μεγαλύτερη από το προβλεπόμενο επίπεδο περικοπή των δαπανών. Επίσης, δεν κατόρθωσε να μεταβάλει ούτε τις διαρθρωτικές αδυναμίες της δημοσιονομικής πολιτικής, όπως είναι ο λόγος των άμεσων και έμμεσων φόρων ως προς το ΑΕΠ, η φορολογική επιβάρυνση της εργασίας σε σχέση με το κεφάλαιο, οι κοινωνικές δαπάνες ως προς το ΑΕΠ κλπ. Αντίθετα μάλιστα, το 2012 **οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι** υποστήριξαν αποκλειστικά σχεδόν, όλο το βάρος της δημοσιονομικής προσαρμογής.

Στο επίπεδο του **δημόσιου χρέους** αυτό κατέστη μη βιώσιμο και διαχειρίσιμο, γεγονός που οδήγησε στην αναδιάρθρωσή του διαμέσου της διαδικασίας του PSI. Στα μέσα του 2013, οι τελευταίες εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου δείχνουν ξεκάθαρα ότι το χρέος δεν αποκλιμακώνεται, αντίθετα μία νέα διαδικασία απομείωσής του κρίνεται επιβεβλημένη ώστε να μπορέσει η χώρα να συνεχίσει να το εξυπηρετεί. Η **διαδικασία** αυτή, όμως, παρά τα όποια θετικά αποτελέσματα μπορεί να έχει στο επίπεδο του χρέους, εφόσον έχει τα ίδια χαρακτηριστικά με το PSI θα αποτελέσει τη **χαριστική βολή στα ασφαλιστικά ταμεία**, στους φορείς και ιδιώτες που κατέχουν τα νέα «κουρεμένα» ομόλογα και θα οδηγήσει στην ανάγκη για νέα ενίσχυση του χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Σε σχέση με την βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας της χώρας, αυτή επιχειρείται διαμέσου της εφαρμογής πολιτικών «εσωτερικής υποτίμησης».

Η διαδικασία δηλαδή, διαμέσου της οποίας θα βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας όχι από την αναδιάρθρωση του παραγωγικού ιστού, την καινοτομία και τις επενδύσεις υψηλής προστιθέμενης αξίας αλλά από τη μείωση των εισοδημάτων που οδηγεί σε μεγάλη πτώση της ζήτησης, σε μείωση της παραγωγής και τελικά σε μείωση του εργατικού κόστους και άρα μείωση των τιμών των τελικών προϊόντων και υπηρεσιών που θα τα καταστήσει ανταγωνιστικότερα έναντι των υπολοίπων.

Οι οικονομικές εξελίξεις επιβεβαιώνουν όμως, ότι και σε αυτό το επίπεδο η εφαρμοζόμενη πολιτική δεν επιτυγχάνει τους στόχους της.

Στη πραγματικότητα, το 2012, οι εξαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών ήταν μειωμένες (σε σταθερές τιμές 2005) κατά 20% συγκρινόμενες με τις εξαγωγές του 2007. Επίσης, η καθίζηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου (-64,8% σε σχέση με τις επενδύσεις του 2007) σηματοδοτεί για τη χώρα την είσοδό της σε έναν κύκλο παραγωγικής απαξίωσης, αποεπένδυσης και παραγωγικής καθίζησης. Η παραμονή της εντός αυτού του οικονομικού πλαισίου θα οδηγήσει σε σοβαρή υποβάθμιση του μείγματος του τελικού προϊόντος, θα σηματοδοτήσει την αδυναμία της να ανταποκριθεί παραγωγικά στις απαιτήσεις της διεθνούς ζήτησης και σε **προσομοίωσή** της με χώρες παραγωγικά, τεχνολογικά και κοινωνικά υπανάπτυκτες. Παράλληλα, η πολιτική που ασκείται επηρεάζει αρνητικά όχι μόνο το τρέχον αλλά και το μελλοντικό ΑΕΠ στερώντας τις δυνατότητες της οικονομίας να είναι ανταγωνιστική και στο μέλλον.

Ταυτόχρονα, το περιβάλλον της ελληνικής οικονομίας παραμένει ιδιαίτερα ασταθές και αβέβαιο.

Η εικόνα σταθεροποίησης της ευρωπαϊκής οικονομίας το 2011 αποδείχτηκε πρόσκαιρη, ενώ το 2012 ήταν έτος ύφεσης και έντασης των οικονομικών αντιφάσεων σε σχέση με την εξέλιξη των οικονομικών αποτελεσμάτων.

Έτσι λοιπόν, ενώ μετά την οικονομική κρίση και τις μεταβολές που επέφερε στην ευρωπαϊκή οικονομία, η Οικονομική και Νομισματική Ένωση κινδύνευε από τις δημοσιονομικές ανισορροπίες αρκετών χωρών μελών της, τα προγράμματα προσαρμογής που εφαρμόζονται δημιουργούν τη βεβαιότητα ότι η Ευρωζώνη πλέον κινδυνεύει από τις οικονομικές ανισορροπίες που διαμορφώνονται και αμφισβητούν την βασική της αρχή που είναι η οικονομική και κοινωνική συνοχή των μελών της η οποία οδηγεί στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

6.2. ΕΞελίξεις στην Παγκόσμια οικονομία

Το 2012 ήταν έτος που επιβεβαίωσε τις οικονομικές προβλέψεις, των προηγούμενων ετών, για επιβράδυνση του ρυθμού μεγέθυνσης του ΑΕΠ. Μετά την ύφεση του 2009, που σημειώθηκε για πρώτη φορά μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και τους σημαντικούς ρυθμούς ανάπτυξης που ακολούθησαν (το 2010 αλλά και το 2011), εξαιτίας κυρίως της ανάκαμψης του παγκόσμιου εμπορίου αλλά και των επεκτατικών δημοσιονομικών και νομισματικών πολιτικών που εφήρμοσαν κατά κύριο λόγο οι ΗΠΑ, το 2012, ο ρυθμός ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας επιβραδύνθηκε από το 4% στο 3,2% (Πίνακας 12).

Οι οικονομικές εξελίξεις στις προηγμένες οικονομίες δεν επιτρέπουν μάλιστα, την αισιοδοξία για ισχυρή ανάκαμψη τα επόμενα έτη, καθώς δεν έχουν εξαιρεθεί οι παράγοντες εκείνοι που οδήγησαν στην οικονομική κρίση και σε μεγάλο βαθμό δεν επιτρέπουν την υπέρβασή της. Αντίθετα, η εκτίμηση είναι ότι και το 2013, η ανάπτυξη στις προηγμένες οικονομίες θα είναι αναιμική κυρίως λόγω των αδυναμιών του χρηματοπιστωτικού συστήματος, του συνεχιζόμενου κλίματος οικονομικής αστάθειας και αβεβαιότητας, της εφαρμογής συσταλτικής δημοσιονομικής πολιτικής με στόχο την βελτίωση των δημοσιονομικών αποτελεσμάτων που διαμορφώθηκαν από τις πολιτικές που υιοθετήθηκαν για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης, καθώς και των έκτακτων γεγονότων, όπως η εντεινόμενη αναταραχή στις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής.

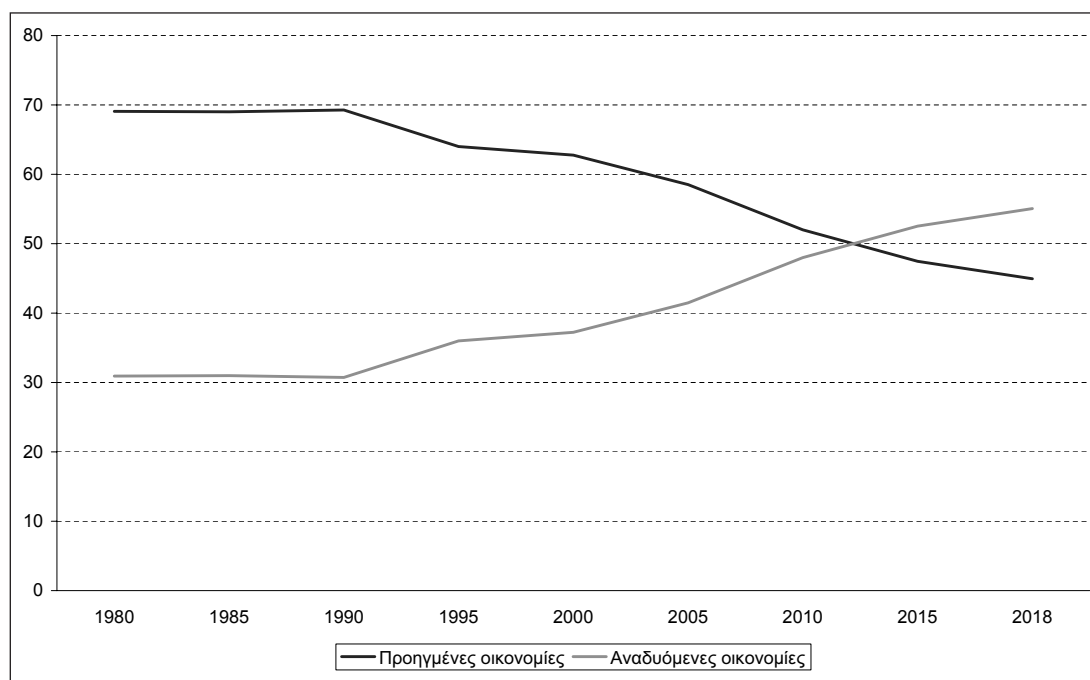
Από το 2000, η αύξηση του συνολικά παραγόμενου προϊόντος προέρχεται κατά κύριο λόγο από τις **αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες** και σε μικρότερο βαθμό από τις **προηγμένες**²⁷. Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ το 1980²⁸ (Διάγραμμα 64), οι προηγμένες οικονομίες κατείχαν το 70% του παγκόσμιου ΑΕΠ (σε ισοτιμία αγοραστικής δύναμης – **Purchasing Power Parity**) και οι αναδυόμενες οικονομίες μόλις το 30%, η δεκαετία του 2000 ήταν καθοριστική για την ανατροπή της σχέσης αυτής. Το αποτέλεσμα είναι, σύμφωνα με την πρόβλεψη του **International Monetary Fund**, το 2013, οι προηγμένες οικονομίες να κατέχουν το 49% του παγκόσμιου παραγόμενου προϊόντος (σε ισοτιμία αγοραστικής δύναμης - **PPP**), ενώ οι αναδυόμενες οικονομίες το 51%. Το 2018 προβλέπεται οι προηγμένες οικονομίες να κατέχουν το 45% και οι αναδυόμενες το 55% του συνολικού ΑΕΠ.

27. Σύμφωνα με την κατάταξη του *International Monetary Fund* οι προηγμένες οικονομίες είναι οι εξής: οι 17 χώρες της Ευρωζώνης, Κορέα, Σιγκαπούρη, Ταϊβάν, Χονγκ Κονγκ, ΗΠΑ, Ιαπωνία, Αυστραλία, Δανία, Ελβετία, Ην. Βασίλειο, Ισλανδία, Ισραήλ, Καναδάς, Νορβηγία, Ν. Ζηλανδία, Σουηδία, Τσεχία. Οι αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες είναι οι εξής: Αφρική (44), Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη (14), Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών (13), Αναπτυσσόμενη Ασία (27), Μέση Ανατολή (20), Δυτικό Ημισφαίριο (32).

28. Σύμφωνα με τα στοιχεία του *IMF, World Economic Outlook 2013*.

Η μεταβολή αυτή αποτελεί ακόμα ένα παράγοντα επιβεβαίωσης των ταχύτατων αλλαγών που συντελούνται στο παγκόσμιο οικονομικό χάρτη τις τελευταίες δεκαετίες με τις προηγμένες οικονομίες να μεταφέρουν ολοένα και περισσότερο τις δραστηριότητές τους στις αναδυόμενες και ταυτόχρονα να χάνουν σημαντικό έδαφος στα πεδία τα οποία είχαν συγκριτικά πλεονεκτήματα όπως είναι η υψηλή τεχνολογία, η καινοτομία και το εξειδικευμένο ανθρωπινό δυναμικό.

Διάγραμμα 64
Μερίδιο του συνολικού ΑΕΠ,
βασισμένο σε μονάδες αγοραστικής δύναμης

Πηγή: IMF, World Economic Outlook 2013.

Επίσης, τα δεδομένα του Πίνακα 12 που παρουσιάζει την εξέλιξη των βασικότερων οικονομικών μεγεθών, επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι η παγκόσμια οικονομική κρίση, παρότι ξεκίνησε ως μια κρίση του χρηματοπιστωτικού τομέα των ΗΠΑ επηρέασε σε σημαντικότερο βαθμό την οικονομία της Ευρωζώνης από αυτή των ΗΠΑ. Η οικονομία της Ευρωζώνης το 2012 κινήθηκε υφεσιακά με ρυθμό 0,6%, ενώ συρρίκνωση της τάξεως του 0,3% αναμένεται για το 2013. Αντίθετα, οι ΗΠΑ καταγράφουν θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης παρότι ο ρυθμός έχει επιβραδυνθεί σε σχέση με το 2010, έτος αμέσως μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης.

Πίνακας 12: Βασικοί Μακροοικονομικοί Δείκτες της Παγκόσμιας Οικονομίας

	Μερίδιο στο ΑΕΠ (2009)	ΑΕΠ (ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης)				Πληθωρισμός (ετήσιες μεταβολές)				Ανεργία											
		2011		2012*		2013**		2011		2012*		2013**		2010		2011		2012*		2013**	
		2010	2011	2012*	2013**	2010	2011	2012*	2013**	2010	2011	2012*	2013**	2010	2011	2012*	2013**	2010	2011	2012*	2013**
Παγκόσμιο Σύνολο	100,0	5,3	4,0	3,2	3,3	-	4,9	3,9	3,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Προηγμένες Οικονομίες***	53,1	3,2	1,6	1,2	1,2	1,6	2,7	2,0	1,7	8,2	7,9	8,0	8,2	7,9	8,0	8,2	8,2	7,9	8,0	8,2	8,2
Αναδυόμενες και Αναπτυσσόμενες Οικονομίες***	46,9	7,5	6,4	5,1	5,3	6,1	7,2	5,9	5,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ΗΠΑ	19,9	3,0	1,8	2,2	1,9	1,6	3,1	2,1	1,8	9,6	8,9	8,1	7,7	8,9	8,1	7,7	9,6	8,9	8,1	7,7	7,7
Ευρωζώνη	15,0	1,9	1,4	-0,6	-0,3	1,6	2,7	2,5	1,7	10,1	10,2	11,4	12,3	10,2	11,4	12,3	10,1	10,2	11,4	12,3	12,3
Κίνα	12,3	10,4	9,3	7,8	8,0	3,3	5,4	2,7	3,0	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1
Ιαπωνία	5,9	4,4	-0,6	2,0	1,6	-0,7	-0,3	0,0	0,1	5,1	4,6	4,4	4,1	4,6	4,4	4,1	5,1	4,6	4,4	4,4	4,1
	Μερίδιο στο ΑΕΠ (2009)	Δημόσιο Χρέος (% ΑΕΠ)				Δημοσιονομικό αποτέλεσμα (% ΑΕΠ)				Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (% ΑΕΠ)											
		2010	2011	2012*	2013**	2010	2011	2012*	2013**	2010	2011	2012*	2013**	2010	2011	2012*	2013**	2010	2011	2012*	2013**
Παγκόσμιο Σύνολο	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Προηγμένες*** Οικονομίες	53,1	99,7	104,7	109,3	108,4	-7,6	-6,5	-5,9	-4,7	-0,3	-0,2	-0,1	-0,1	-0,3	-0,2	-0,1	-0,1	-0,3	-0,2	-0,1	-0,1
Αναδυόμενες και Αναπτυσσόμενες Οικονομίες***	46,9	40,8	35,8	34,7	33,9	-2,8	-1,1	-1,7	-1,8	1,9	1,9	1,4	1,0	1,9	1,9	1,4	1,0	1,9	1,9	1,4	1,0
ΗΠΑ	19,9	98,5	102,5	106,5	108,1	-10,5	-10,0	-8,5	-6,5	-3,2	-3,1	-3,0	-2,9	-3,2	-3,1	-3,0	-2,9	-3,2	-3,1	-3,0	-2,9
Ευρωζώνη	15,0	85,6	88,1	92,9	95,0	-6,2	-4,1	-3,6	-2,9	0,2	0,6	1,8	2,3	0,2	0,6	1,8	2,3	0,2	0,6	1,8	2,3
Κίνα	12,3	33,6	25,5	22,8	21,3	-2,3	-1,3	-2,2	-2,1	5,1	2,8	2,6	2,6	5,1	2,8	2,6	2,6	5,1	2,8	2,6	2,6
Ιαπωνία	5,9	219	230,3	237,9	245,4	-9,3	-9,9	-10,2	-9,8	3,6	2,0	1,0	1,2	3,6	2,0	1,0	1,2	3,6	2,0	1,0	1,2

* = εκτίμηση, ** = πρόβλεψη

Πηγή: IMF, World Economic Outlook 2013, Ameco Database.

Αναλυτικότερα, **στις ΗΠΑ**, το 2012, ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης ανήλθε στο 2,2%, έναντι 1,8% το 2011. Το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε περαιτέρω στο 8,1%, από 9,6% το 2010, αποτέλεσμα της επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής που ασκήθηκε μετά την κρίση του 2009. Βέβαια, η πολιτική αυτή είχε αρνητικά αποτελέσματα στο δημοσιονομικό ισοζύγιο και στο δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ. Τα αποτελέσματα αυτά υπαγορεύουν την ανάγκη για δημοσιονομική περιστολή η οποία θα έχει ως αποτέλεσμα αφενός την επιβράδυνση του ρυθμού ανάπτυξης στο 1,9% το 2013, αφετέρου όμως τη βελτίωση των δημοσιονομικών δεικτών με το έλλειμμα να αποκλιμακώνεται το 2013 στο 6,5% του ΑΕΠ, από 10,5% το 2010.

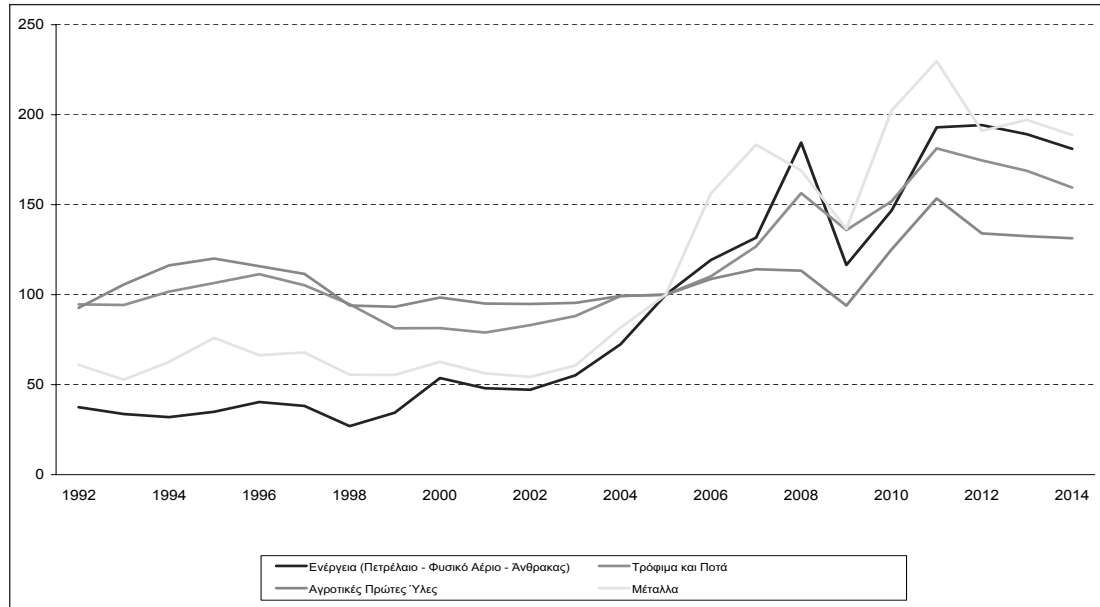
Στην **Ιαπωνία**, μετά την συρρίκνωση του ΑΕΠ κατά 0,6%, το 2011, εξαιτίας κυρίως του καταστροφικού σεισμού και του πυρηνικού ατυχήματος η οικονομία επανήλθε σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης της τάξεως του 2%. Η δημοσιονομική πολιτική που ασκείται παραμένει επεκτατική με το δημοσιονομικό έλλειμμα να φθάνει για το 2012, το 10,2% του ΑΕΠ και το χρέος της να εκτοξεύεται στο 237,9% του ΑΕΠ.

Στην Κίνα, το 2012, ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ συνέχισε να κινείται σε πολύ υψηλά επίπεδα (7,8%) με μία τάση για επιβράδυνση, συνεχίζοντας ουσιαστικά να αποτελεί το βασικό λόγο για την επίτευξη των θετικών ρυθμών ανάπτυξης του παγκόσμιου προϊόντος. Το δημόσιο χρέος και το δημόσιο έλλειμμα κινούνται σε πολύ χαμηλά επίπεδα σε σχέση με τις προηγμένες οικονομίες, ενώ το πλεονασματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών συρρικνώνεται (από 6% το 2009 στο 2,6% το 2012), εξαιτίας κυρίως της ασθενούς εξωτερικής ζήτησης.

Ο **πληθωρισμός** μετά την ενίσχυσή του το 2011, στις προηγμένες οικονομίες, από 1,6% το 2010 σε 2,7% και στις αναπτυσσόμενες και αναδυόμενες οικονομίες, από 6,1% το 2010 σε 7,2%, το 2012 μειώνεται στο 2,0% για τις ανεπτυγμένες και στο 5,9% για τις αναπτυσσόμενες, ενώ ακόμα μεγαλύτερη μείωση αναμένεται για το 2013. Βασικός λόγος είναι η σταθεροποίηση των τιμών των βασικών εμπορευμάτων (Διάγραμμα 65) αλλά και το αυξημένο αρνητικό παραγωγικό κενό στις προηγμένες οικονομίες²⁹.

29. Τράπεζα της Ελλάδος, «Νομισματική Πολιτική, 2012-2013», Μάιος 2013.

Διάγραμμα 65
Διεθνείς τιμές βασικών εμπορευμάτων

Πηγή: IMF, *World Economic Outlook 2013*.

Η δημοσιονομική πολιτική ασκήθηκε κατά κύριο λόγο στην κατεύθυνση του περιορισμού των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, τα οποία είχαν επιδεινωθεί ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης και των πολιτικών που υιοθετήθηκαν για την υπέρβασή της. Έτσι λοιπόν, το δημοσιονομικό έλλειμμα των προηγμένων οικονομιών υποχώρησε στο 5,9% του ΑΕΠ το 2012, από 6,5% το 2011 και 7,6% το 2010, ενώ αντίθετα στις αναπτυσσόμενες και αναδυόμενες οικονομίες ανήλθε το 2012 στο 1,7% από 1,1%, το 2011, παραμένοντας όμως περιορισμένο σε σχέση με το 2,8% του 2010. Αντίθετα, το ακαθάριστο δημόσιο χρέος αυξήθηκε περαιτέρω στις προηγμένες οικονομίες φθάνοντας το 2012, το 109,3% του ΑΕΠ από 104,7%, το 2011, ενώ στις αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες μειώθηκε στο 34,7% του ΑΕΠ από 35,8%, το 2011.

Σε σχέση με την **νομισματική πολιτική** που ασκήθηκε, τα βασικά επιτόκια των κεντρικών τραπεζών παραμένουν εξαιρετικά χαμηλά, ενώ και τα έκτακτα μέτρα νομισματικής πολιτικής που αποφασίστηκαν κινούνται στη κατεύθυνση ανάκαμψης της οικονομίας και στήριξης των ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης.

6.3. ΕΞελίξεις στην οικονομία της Ευρωζώνης

Η Ευρωπαϊκή Οικονομία, τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και στην Ευρωζώνη, βρίσκεται σε παρατεταμένη ύφεση, από το τελευταίο τρίμηνο του 2011. Το οικονομικό κλίμα που διαμορφώθηκε το 2012, ήταν αρνητικό, με βασικά χαρακτηριστικά του την οικονομική αστάθεια και αβεβαιότητα, τις κρίσεις χρέους, τα οξυμένα προβλήματα στον χρηματοοικονομικό τομέα αρκετών χωρών, την υψηλή ανεργία, την υποαπασχόληση των παραγωγικών συντελεστών και τις οικονομικές πολιτικές των κρατών μελών προσηλωμένες στην κατεύθυνση της δημοσιονομικής προσαρμογής για τον περιορισμό των δημοσιονομικών ελλειμμάτων.

Η ευρωπαϊκή οικονομία φαίνεται ότι έχει επηρεαστεί σε μόνιμο βαθμό από την οικονομική κρίση, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες οικονομίες που έστω και αργά δείχνουν να ανακάμπτουν.

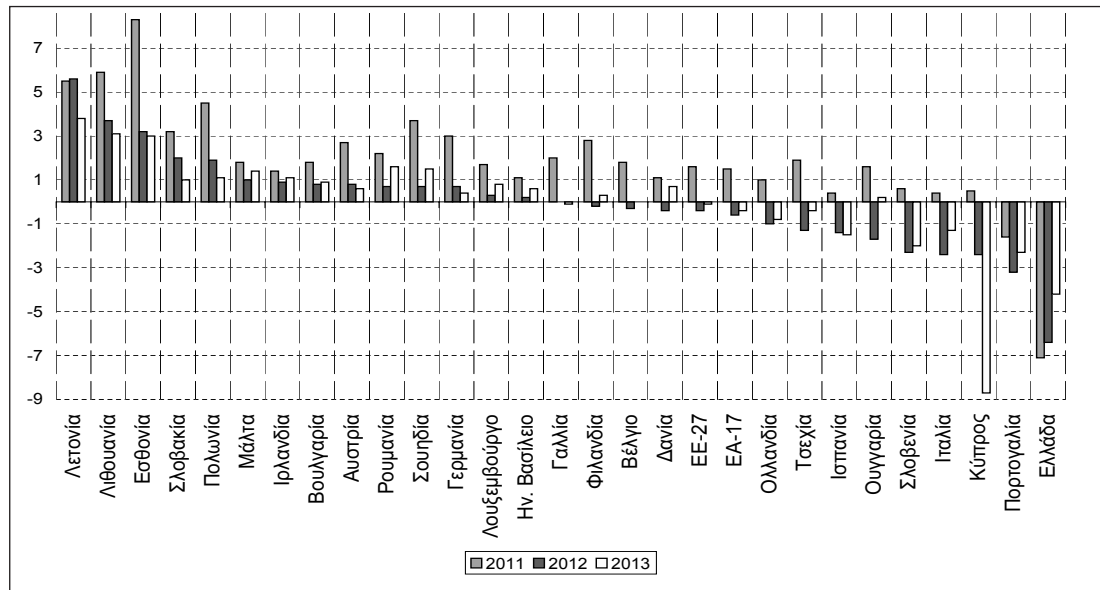
Το 2012, το ΑΕΠ της Ευρωζώνης συρρικνώθηκε κατά 0,6% μετά από τους χαμηλούς θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης του 2010 και 2011 (1,9% και 1,4%, αντίστοιχα), ενώ παρόμοια ήταν και η μεταβολή του ΑΕΠ της ΕΕ το οποίο συρρικνώθηκε το 2012 κατά 0,3%.

Οι προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής³⁰ χαρακτηρίζονται από την απαισιοδοξία για το μέλλον. Θετικοί ρυθμοί ανάπτυξης προβλέπονται από το δεύτερο μισό του 2013 (στο σύνολο του έτους προβλέπεται ύφεση για την Ευρωζώνη της τάξεως του 0,4%) και ουσιαστικά από το 2014 με τους ρυθμούς ανάπτυξης να είναι περιορισμένοι και την πρόβλεψη επισφαλή υπό τον όρο να μην ξεσπάσει νέα κρίση χρέους σε κάποια από τις χώρες με σοβαρά δημοσιονομικά προβλήματα.

Μάλιστα, το νέο χαρακτηριστικό που παρατηρείται εντός της ευρωπαϊκής οικονομίας, μετά την οικονομική κρίση, είναι ότι η εξέλιξη του ΑΕΠ αλλά και του συνόλου των μακροοικονομικών μεγεθών διαφοροποιείται αρκετά εντός των χωρών της ζώνης του ευρώ. Τόσο το 2011, όσο και το 2012 παρατηρούνται μεγάλες διαφοροποιήσεις στην εξέλιξη του ΑΕΠ καθώς και στην αγορά εργασίας, από το 2013 όμως, οι διαφοροποιήσεις αυτές εξασθενούν καθώς το σύνολο σχεδόν των οικονομιών της Ευρώπης επιβραδύνει σημαντικά τους ρυθμούς ανάπτυξης είτε εισέρχεται εκ νέου μετά την οικονομική κρίση σε μία φάση περιορισμένης ύφεσης. Η σύγκλιση δηλαδή των οικονομικών μεγεθών εντός της Ευρώπης προέρχεται από τον περιορισμό των ρυθμών ανάπτυξης και όχι από την πρόοδο των χωρών που βρίσκονται σε παρατεταμένη ύφεση ή στασιμότητα.

30. European Commission, «European Economy Forecast», Άνοιξη 2013.

Διάγραμμα 66
Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης,
2010-2011-2012

Πηγή: Eurostat.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 66, ενώ το 2011 αρνητική μεταβολή του ΑΕΠ υπήρξε σε δύο χώρες της ΕΕ, την Ελλάδα και τη Πορτογαλία, το 2012, δώδεκα ευρωπαϊκές οικονομίες βρέθηκαν σε ύφεση (Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία, Ιταλία, Κύπρος, Ολλανδία, Σλοβενία, Δανία, Ουγγαρία, Τσεχία, Βέλγιο και Φιλανδία) ενώ σύμφωνα με τις προβλέψεις της ευρωπαϊκής επιτροπής το 2013 αναμένεται παρόμοια εικόνα.

Ταυτόχρονα, στην αριστερή πλευρά του Διαγράμματος που βρίσκονται οι χώρες με τους χαμηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης (για το 2011), συναντώνται οι χώρες κυρίως του ευρωπαϊκού νότου που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα στο δημοσιονομικό τομέα τους και εφαρμόζουν προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής, ενώ αντίθετα στην δεξιά πλευρά του Διαγράμματος βρίσκονται κυρίως οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης αλλά και η Γερμανία που λόγω του μεγάλου μεριδίου της στο πανευρωπαϊκό ΑΕΠ διατηρεί σε ένα μεγάλο βαθμό τους ρυθμούς ανάπτυξης της Ευρωζώνης.

Τα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη της Ευρωζώνης παρουσιάζουν την ακόλουθη εικόνα (Πίνακας 13).

**Πίνακας 13: Βασικά Μακροοικονομικά μεγέθη στην ζώνη του ευρώ,
(ποσοστιαίοι ετήσιοι ρυθμοί εξέλιξης)**

	2009	2010	2011	2012*	2013**	2014**
ΑΕΠ	-4,4	2,0	1,4	-0,6	-0,4	1,2
Ιδιωτική κατανάλωση	-1,0	1,0	0,1	-1,3	-0,9	0,7
Δημόσια κατανάλωση	2,6	0,8	-0,2	-0,4	0,0	0,5
Συνολικές επενδύσεις	-12,7	-0,4	1,5	-4,1	-2,6	2,3
Απασχόληση	-1,8	-0,5	0,2	-0,9	-0,7	0,3
Ρυθμός Ανεργίας	9,6	10,1	10,2	11,4	12,2	12,1
Πληθωρισμός	0,3	1,6	2,7	2,5	1,6	1,5
Δημοσιονομικό αποτέλεσμα (% ΑΕΠ)	-6,9	-6,2	-4,1	-3,7	-2,9	-2,7
Δημόσιο χρέος (% ΑΕΠ)	80,0	85,6	88,0	92,7	95,5	96,0
Συμβολή στην μεταβολή του ΑΕΠ						
Τελική ζήτηση	-8,9	5,5	3,1	-1,0	-0,2	3,2
Εμπορικό ισοζύγιο	-0,7	0,7	0,9	1,6	0,8	0,3

*=εκτίμηση, **=πρόβλεψη

Πηγή: European Economic Forecast, Spring 2013.

Το 2012, η **ιδιωτική κατανάλωση** μειώθηκε κατά 1,3%, ενώ περαιτέρω μείωση αναμένεται και για το 2013. Παρόμοια εικόνα παρατηρείται και σε σχέση με τις **επενδύσεις παγίου κεφαλαίου** οι οποίες μειώθηκαν το 2012, σημαντικά (-4,1%) ενώ μείωσή τους κατά 2,6% αναμένεται το 2013. Η αυξημένη αβεβαιότητα που κυριαρχεί στις ευρωπαϊκές οικονομίες και η αδυναμία των κυβερνήσεων να δημιουργήσουν συνθήκες οικονομικής ασφάλειας είναι λογικό να επηρεάζουν τις αποφάσεις που σχετίζονται με την κατανάλωση και την επένδυση. Ταυτόχρονα, η τάση των ευρωπαίων για μεγαλύτερη απομόχλευση προδικάζει ότι σε αυτές τις συνθήκες υπάρχουν μικρά περιθώρια για ενίσχυση της κατανάλωσης και της επένδυσης εις βάρος του ρυθμού αποταμίευσης. Οι εξελίξεις μάλιστα στην αγορά εργασίας επιβεβαιώνουν ότι και στο μέλλον η ευρωπαϊκή οικονομία θα κινείται με χαμηλότερους ρυθμούς κατανάλωσης και επένδυσης σε σχέση με το παρελθόν.

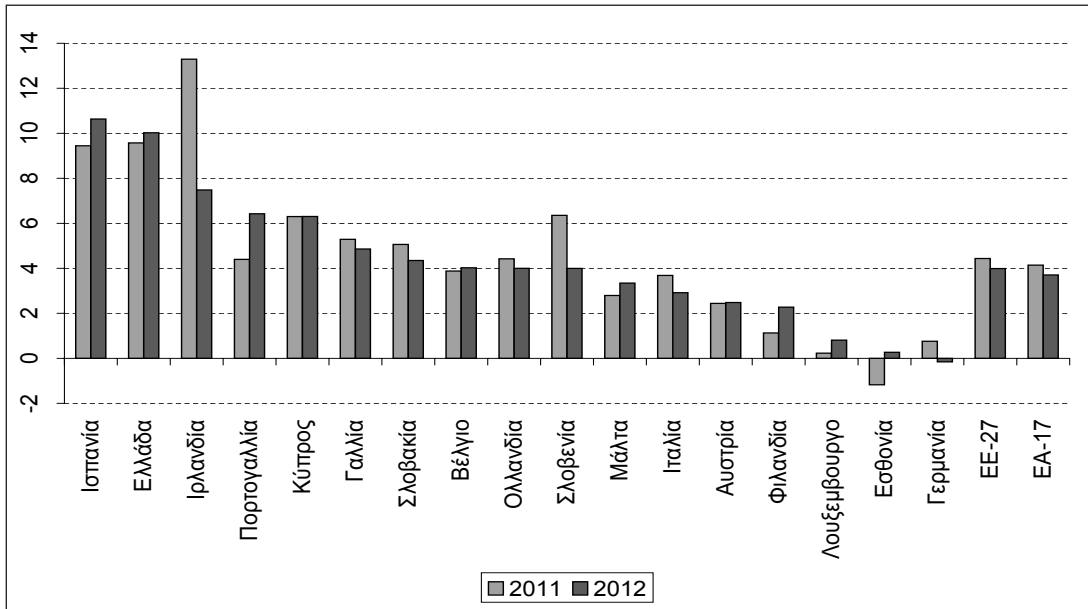
Ο **πληθωρισμός** μειώθηκε στο 2,5% από 2,7% το 2011, ενώ μεγαλύτερη μείωση αναμένεται το 2013 και το 2014 με το πληθωρισμό να κυμαίνεται στο 1,6% και 1,5%, αντίστοιχα. Βασική αιτία για τη μείωση του πληθωρισμού αποτελεί η μικρή αύξηση των τιμών της ενέργειας και των τροφίμων, αλλά και η ασθενής εσωτερική ζήτηση που οδηγεί σε μικρές αυξήσεις των τελικών τιμών των προϊόντων και των υπηρεσιών.

Σε σχέση με την εξέλιξη των **δημοσιονομικών μεγεθών** σε όλες σχεδόν τις οικονομίες της ζώνης του ευρώ συνεχίστηκε με προσήλωση η πολιτική περιορισμού των

ελλειμμάτων. Το αποτέλεσμα των πολιτικών δημοσιονομικής προσαρμογής είναι η μείωση του **ελλείμματος** στις χώρες της ΕΕ στο 4% το 2012 από 4,4% το 2011 και στις χώρες της Ευρωζώνης στο 3,7% από 4,1%, (Διάγραμμα 67 – Διάγραμμα 68). Με την υπόθεση ότι η πολιτική μείωσης των ελλειμμάτων πρόκειται να συνεχιστεί και στο μέλλον το 2013 αναμένεται ακόμα μεγαλύτερη βελτίωση του δημοσιονομικού ισοζυγίου με μικρότερο όμως ρυθμό μείωσης. Η βελτίωση των δημοσιονομικών ισοζυγίων οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στην αύξηση των δημοσιονομικών εσόδων που είναι αποτέλεσμα της θετικής επίδρασης της οικονομικής ανάκαμψης μετά την οικονομική κρίση, και οδηγεί στην αύξηση των εσόδων από έμμεσους φόρους (ΦΠΑ), και από την άμεση φορολογία (εισόδημα και πλούτος), αλλά και της πολιτικής αύξησης των συντελεστών φορολόγησης του εισοδήματος από εργασία και κεφάλαιο που ακολούθησαν πολλές χώρες μέλη με αποτέλεσμα τα δημόσια έσοδα ως ποσοστό του ΑΕΠ να προβλέπεται να φθάσουν το 2013, το 46,8% και 45,8% στην Ευρωζώνη και στην ΕΕ, αντίστοιχα. Όπως, προκύπτει από τις εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αλλά και από πρωτοβουλίες της ΕΕ³¹, ο στόχος της είναι η δημοσιονομική προσαρμογή στο μέλλον να επικεντρωθεί στο σκέλος των δημοσιονομικών δαπανών θεωρώντας ότι δεν υπάρχει δυνατότητα για μεγαλύτερη αύξηση των δημόσιων εσόδων.

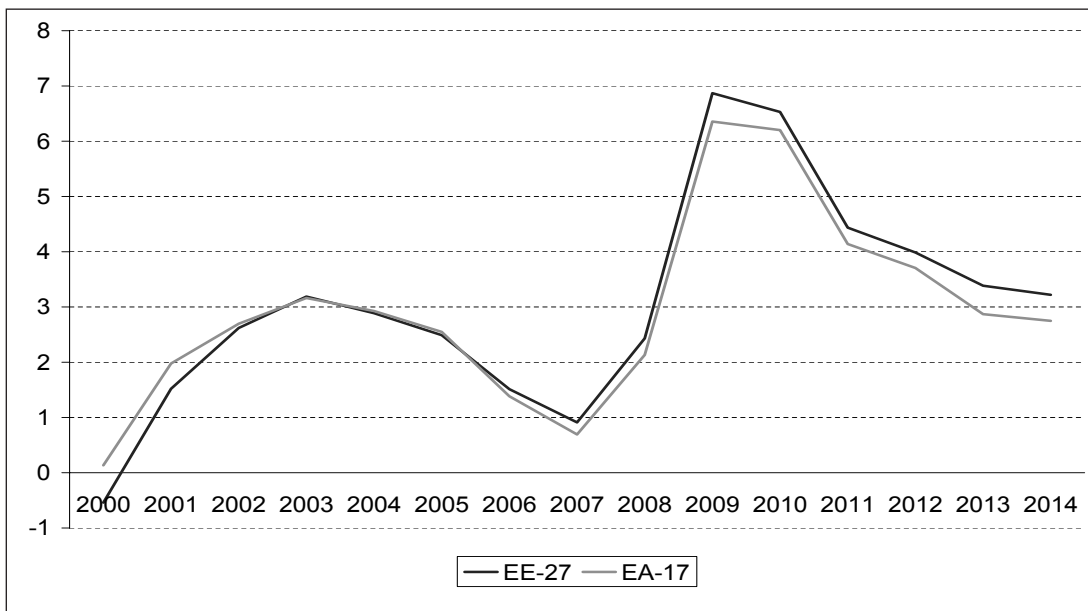
31. *European Commission, «European Economy Forecast», Άνοιξη 2013, «Stability and Growth Pack, Report on Public Finances in EMU 2012», European Economy.*

Διάγραμμα 67
Εξέλιξη Δημόσιου Ελλείμματος, στην Ευρωζώνη, 2011-2012

Πηγή: Ameco Database.

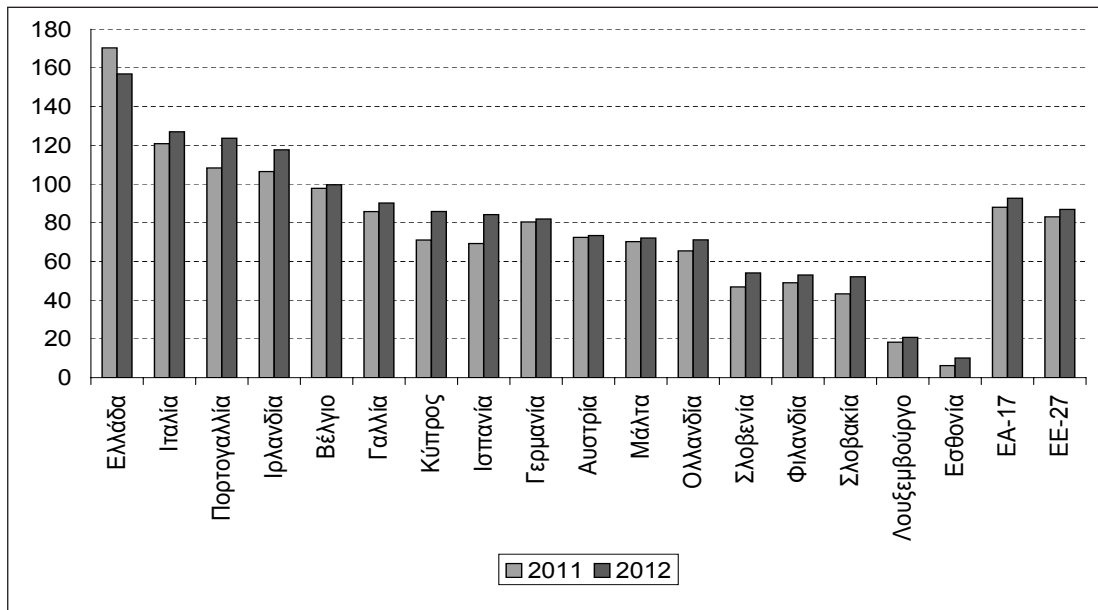
Διάγραμμα 68
Εξέλιξη Δημόσιου Ελλείμματος, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17

Πηγή: Ameco Database.

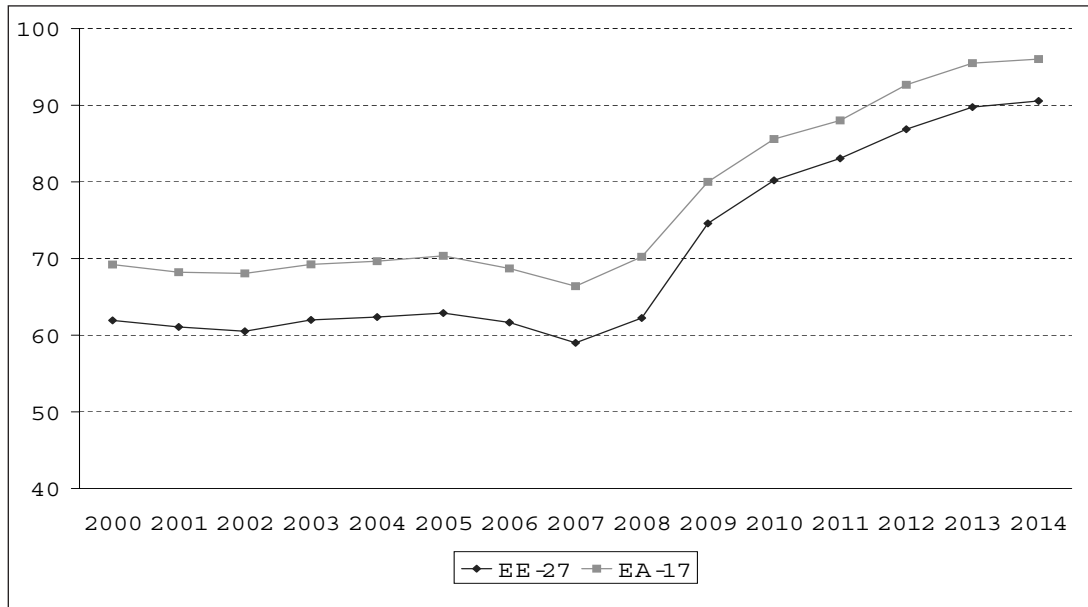
Αντίθετα, **το δημόσιο χρέος**, παρά τον περιορισμό των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, συνεχίζει να αυξάνεται, με μικρότερο όμως ρυθμό. Βασική αιτία της δυναμικής του χρέους αποτελεί η αύξηση των δαπανών για τόκους σε αντιδιαστολή με την μείωση των ρυθμών ανάπτυξης. Έτσι, για το 2012 το χρέος ως προς το ΑΕΠ για τις χώρες της Ευρωζώνης αυξήθηκε στο 92,7% από 88% το 2011, και για το σύνολο των χωρών της ΕΕ αυξήθηκε στο 86,9% από 83,1% το 2011 (Διάγραμμα 69 – Διάγραμμα 70).

Διάγραμμα 69
Εξέλιξη Δημοσίου Χρέους, στην Ευρωζώνη, 2011-2012

Πηγή: Ameco Database.

Διάγραμμα 70
Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17

Πηγή: Ameco Database.

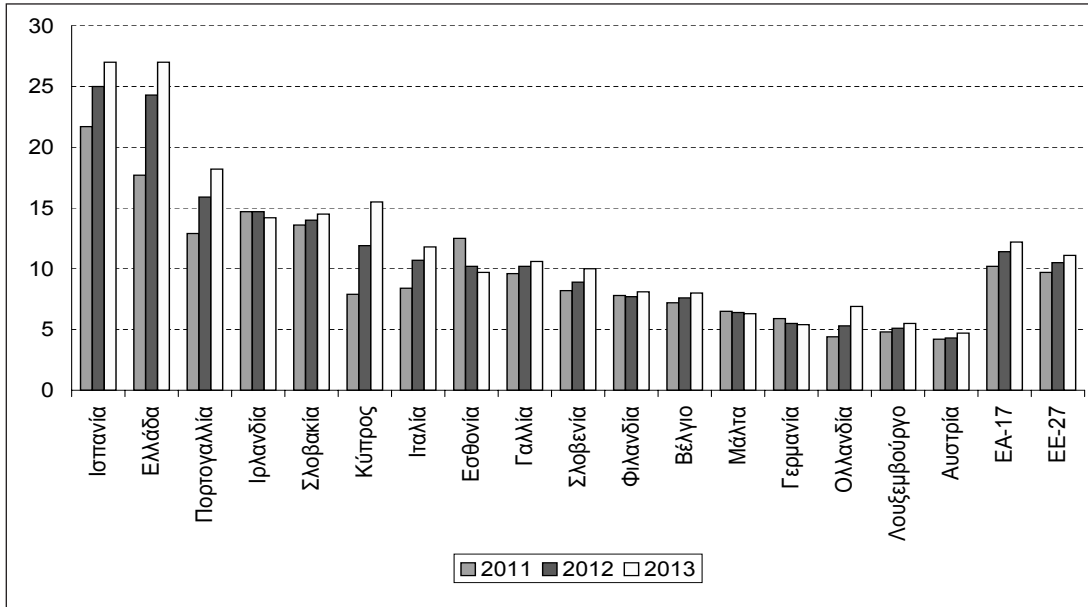
Η ανεργία (Διάγραμμα 71 και 72), αυξάνεται περαιτέρω και διαμορφώνεται στο 11,4% του συνολικού εργατικού δυναμικού των χωρών της Ευρωζώνης και στο 10,% της ΕΕ, με τάση ενίσχυσης και το 2013. Η εξέλιξη της ανεργίας επιβεβαιώνει την πρόβλεψη, ότι μετά την οικονομική κρίση ο σταδιακός ρυθμός ανάκαμψης της ευρωπαϊκής οικονομίας, θα συνέβαινε με την ύπαρξη, ταυτόχρονα, ενός υψηλού επιπέδου ανεργίας (άνεργη ανάκαμψη). Ταυτόχρονα η αδυναμία των χωρών της Ευρώπης να διατηρήσουν ένα σταθερό ρυθμό ανάκαμψης, η αβεβαιότητα για τις οικονομικές προοπτικές και οι οικονομικές εξελίξεις σε αρκετές χώρες – μέλη της, κυρίως στον ευρωπαϊκό νότο καθιστούν την κυκλική εξέλιξη της ανεργίας μακροπρόθεσμη, με αρνητικές συνέπειες στην αγορά εργασίας, στην παραγωγή και στην κοινωνική συνοχή.

Οι άνεργοι στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το 2012, ξεπέρασαν τα 25 εκατομμύρια, ενώ το 2014 προβλέπεται να ξεπεράσουν τα 27 εκατομμύρια. Παρόμοια εικόνα παρατηρείται και στις χώρες της Ευρωζώνης με τους άνεργους, το 2012, να φθάνουν 18 εκατομμύρια με την πρόβλεψη για το 2014 να είναι στα 20 εκατομμύρια.

Η κατάσταση στην αγορά εργασίας της ΕΕ εξελίσσεται σε εξαιρετικά σοβαρή. Είναι χαρακτηριστικό ότι το κράτος των ανέργων θα ήταν το έκτο μεγαλύτερο κράτος σε πληθυσμό σε όλη την ΕΕ. Μάλιστα, η κατάσταση σε αρκετές χώρες του νότου, προεξέχοντος της Ελλάδας και της Ισπανίας λαμβάνει δραματικά χαρακτηριστικά με σχεδόν τον έναν στους τρεις του εργατικού δυναμικού να είναι άνεργος.

Η κατάσταση στην αγορά εργασίας γίνεται ακόμη δυσμενέστερη αν αναλογιστεί κανείς και τις ποιοτικές μεταβολές που έχουν συντελεστεί στην αγορά εργασίας στο σύνολο της Ένωσης. Η ενίσχυση της ευελιξίας, η μείωση του χρόνου εργασίας, οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης αλλά και η ενίσχυση της ανασφάλιστης εργασίας, έχουν μεταβάλει καθοριστικά το τοπίο της απασχόλησης στην ΕΕ σε σχέση με την κατάσταση που επικρατούσε πριν την οικονομική κρίση. Επιπλέον, η ανεργία πλήττει κυρίως τους νέους και τις γυναίκες καθιστώντας τους μακροχρόνια άνεργους και περιθωριοποιώντας τους από το εργατικό δυναμικό, με αποτέλεσμα εξαιτίας της απαξίωσης των ικανοτήτων και των δεξιοτήτων τους, να μην αποτελούν, μακροχρόνια, ελκυστική επιλογή για τους εργοδότες. Τέλος, είναι βέβαιο ότι η διατήρηση της αρνητικής αυτής κατάστασης στην αγορά εργασίας της Ευρώπης θα έχει ως αποτέλεσμα την αδυναμία της ευρωπαϊκής οικονομίας να απορροφήσει το απόθεμα του άνεργου εργατικού δυναμικού που συσσωρεύεται με άμεση συνέπεια τη διαρροή εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού εκτός της Ευρώπης προς δυναμικότερες οικονομίες, την απαξίωση του εναπομείναντος εργατικού δυναμικού και την απώλεια ενός συγκριτικού πλεονεκτήματος της Ευρώπης έναντι του διεθνούς ανταγωνισμού.

Διάγραμμα 71
Εξέλιξη του ρυθμού ανεργίας, στην Ευρωζώνη, 2011-2012-2013

Πηγή: Ameco Database.

Διάγραμμα 72
Εξέλιξη του ρυθμού ανεργίας, σε ΕΕ-27 και ΕΑ-17

Πηγή: Ameco Database.

Μετά την οικονομική κρίση του 2009 και την ανάκαμψη του 2010, η ευρωπαϊκή οικονομία έχει εισέλθει σε μία φάση που αφενός στερείται δυναμικής για την οριστική έξοδο από τη κρίση με την απόκτηση σημαντικών και διατηρήσιμων ρυθμών ανάπτυξης και αφετέρου στο εσωτερικό της εντείνονται οι αντιφάσεις, η αβεβαιότητα, η αστάθεια αλλά και οι αποκλίσεις των επιμέρους οικονομιών των κρατών μελών της.

Από την μία υπάρχουν χώρες της Ευρωζώνης, όπως είναι η Γερμανία, που μετά την κρίση του 2009, παρουσιάζουν έντονη οικονομική ανάκαμψη, μείωση της ανεργίας, αύξηση των επενδύσεων και βελτίωση του εμπορικού τους ισοζυγίου και της ανταγωνιστικότητας τους θέσης και από την άλλη χώρες κυρίως του ευρωπαϊκού νότου, που βυθίζονται στην ύφεση, την οικονομική αβεβαιότητα, την κρίση δημόσιου χρέους και τη δέσμευσή τους με προγράμματα οικονομικής προσαρμογής που επιταχύνουν την επιστροφή τους σε ένα παραγωγικό και κοινωνικό επίπεδο του παρελθόντος.

Η κατάσταση αυτή διαδέχεται μία δεκαετία διεύρυνσης της ΕΕ που ταυτόχρονα όμως σημειώθηκε σημαντική πρόοδος σε ότι αφορά την περιφερειακή συνοχή με την άμβλυνση των ανισοτήτων ως προς την οικονομική ανάκαμψη και την απασχόληση, καθώς οι υστερούσες περιφέρειες και χώρες κάλυψαν σε σημαντικό βαθμό την υστέρηση, ενώ παράλληλα οι πλουσιότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνέβαλαν στη σύγκλιση μέσω της επένδυσης και της καινοτομίας.

Στην «Έκθεση για την ελληνική Οικονομία και Απασχόληση» ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, 2012, επισημάνθηκε ο κίνδυνος έντονων αποκλίσεων των οικονομικών μεγεθών στο εσωτερικό της Ευρωζώνης. Η σύγκριση των εξελίξεων στις οικονομίες της Γερμανίας και της Ελλάδας είναι ενδεικτική της τάσης απόκλισης των βασικών οικονομικών μεγεθών σε αρκετές οικονομίες της και συνεπώς του κινδύνου που δημιουργείται στο εσωτερικό της σε σχέση με τη συνοχή της. Το 2012 ήταν έτος που επιδείνωσε το πρόβλημα και μάλιστα οι προοπτικές εξέλιξής του παραμένουν αρνητικές, όσο η οικονομική πολιτική που ασκείται στο σύνολο της Ευρωζώνης παραμένει προσηλωμένη στο στόχο της δημοσιονομικής προσαρμογής χωρίς επενδυτικά, αναπτυξιακά και κοινωνικά ισοδύναμα.

Αναλυτικότερα, από τα Διαγράμματα 10 και 11, διαπιστώνεται ότι τα έτη 2000-2008, η ελληνική οικονομία ακολουθεί μια πορεία σύγκλισης προς τις υπόλοιπες της ΕΕ, αναπτυσσόμενη με εντονότερους ρυθμούς σε σχέση με το μέσο όρο των χωρών της ζώνης του Ευρώ, αλλά και την Γερμανία. Η οικονομική κρίση που οδήγησε το σύνολο των οικονομιών σε βαθιά ύφεση αντιστρέφει αυτή την σχέση. Η ανάκαμψη της ευρωπαϊκής οικονομίας, έως το 2011, έχει το εξής χαρακτηριστικό. Η γερμανική οικονομία ανακάμπτει έντονα, συμπαρυσύροντας με το μέγεθός της, τον μέσο όρο της ΕΕ-17 την στιγμή που η ελληνική οικονομία όχι απλά δεν μπορεί να ακολουθήσει την πορεία ανέλιξης, αντίθετα βυθίζεται περαιτέρω στην ύφεση, διευρύνοντας με αυτό τον τρόπο το τεχνολογικό, παραγωγικό και κοινωνικό χάσμα με τον μέσο

όρο της Ευρωζώνης, χάνοντας ταυτόχρονα τα θετικά βήματα της δεκαετίας που προηγήθηκε. Ταυτόχρονα, από το 2012, η επιβράδυνση του ρυθμού ανάπτυξης της Γερμανίας έχει ως αποτέλεσμα την απώλεια της δυναμικής στο σύνολο της Ευρωζώνης η οποία εισέρχεται εκ νέου σε τροχιά ύφεσης.

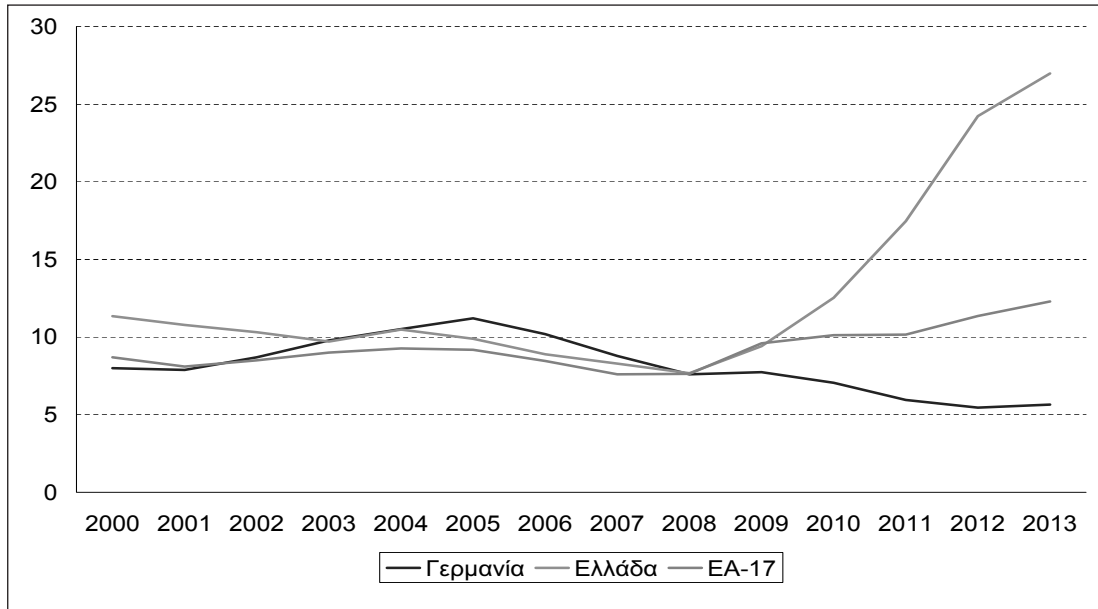
Διάγραμμα 73
Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ, 2000-2013,
ΕΑ-17 - Γερμανία - Ελλάδα

Πηγή: International Monetary Fund.

Ακόμη δυσχερέστερη είναι η σύγκριση των καμπυλών με τους ρυθμούς ανεργίας. Ενώ την προηγούμενη δεκαετία η ελληνική οικονομία κινούταν στην κατεύθυνση σταδιακής αύξησης της απασχόλησης και μείωσης του ρυθμού ανεργίας, συγκλίνοντας με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, η οικονομική κρίση είχε ως αποτέλεσμα να οδηγήσει αφενός την ελληνική οικονομία σε ένα εργασιακό και κοινωνικό κραχ, σημειώνοντας τους υψηλότερους ιστορικά ρυθμούς ανεργίας και αφετέρου την γερμανική οικονομία στο ιστορικά χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας από την ένωση της Δυτικής με την Ανατολική Γερμανία. Η βελτίωση και σταθεροποίηση του δείκτη της ανεργίας στη Γερμανία στα επίπεδα του 5,5% είναι αυτή που κρατά τα επίπεδα της ανεργίας στο σύνολο της Ευρωζώνης σε μία αύξηση με συγκρατημένο ρυθμό και όχι με τους ραγδαίους ρυθμούς αύξησης που σημειώνονται στην ευρωπαϊκή περιφέρεια.

Διάγραμμα 74
Ρυθμός Ανεργίας, 2000-2013, ΕΑ-17 – Γερμανία - Ελλάδα

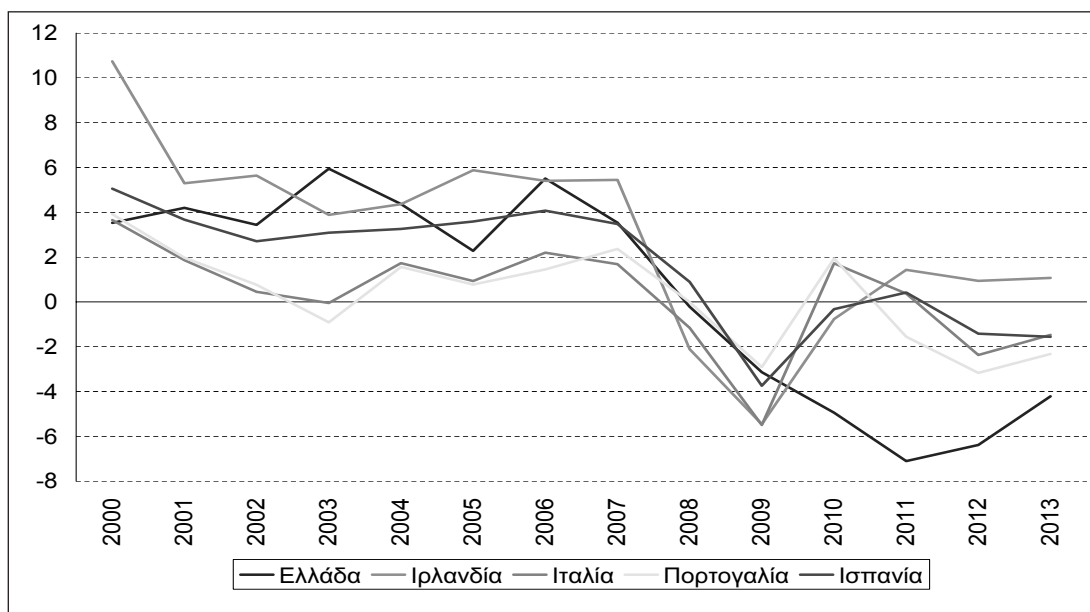
Πηγή: International Monetary Fund.

Ταυτόχρονα με την απόκλιση ανάμεσα στις χώρες του ευρωπαϊκού βορρά και αυτές του ευρωπαϊκού νότου παρατηρείται εντός της Ευρωζώνης και κάτι ακόμη. Εντείνονται οι αποκλίσεις και οι διαφοροποιήσεις σε σχέση με την εξέλιξη των οικονομικών μεγεθών και στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου. Προκύπτει δηλαδή, ότι οι χώρες που εφαρμόζουν προγράμματα οικονομικής προσαρμογής ενώ κατά βάση, όλες αντιμετωπίζουν επιδείνωση των ρυθμών ανάπτυξης, παραγωγική υστέρηση και αύξηση της ανεργίας, ορισμένες εξ αυτών βιώνουν τις συνέπειες εντονότερα. Χαρακτηριστική είναι η σύγκριση της Ελλάδας με τις υπόλοιπες οικονομίες που εφαρμόζουν προγράμματα οικονομικής προσαρμογής. Όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 75 και τη σύγκριση των ρυθμών ανάπτυξης της Ελλάδας, με την Ισπανία, τη Πορτογαλία, την Ιταλία και την Ιρλανδία, μετά την οικονομική κρίση σε όλες τις χώρες, με εξαίρεση την Ελλάδα, σημειώθηκαν θετικοί ρυθμοί ανάπτυξης. Η ανάγκη για οικονομική προσαρμογή λόγω των υψηλών δημοσιονομικών ελλειμμάτων, του υψηλού επιπέδου δημόσιου χρέους ή των προβλημάτων που ανέκυψαν στο χρηματοπιστωτικό τομέα οδήγησε στην εφαρμογή αυστηρών περιοριστικών προγραμμάτων, τα οποία επιδείνωσαν τους ρυθμούς ανάπτυξης (Ιρλανδία) ή είχαν ως αποτέλεσμα ύφεση στα επίπεδα του 2% έως 3% (Ισπανία, Πορτογαλία, Ιταλία).

Αντίθετα, στην Ελλάδα το πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής που εφαρμόστηκε είχε ως αποτέλεσμα τον εγκλωβισμό της οικονομίας σε βαθιά και παρατεταμένη

ύφεση (σωρευτική μείωση του ΑΕΠ άνω του 25%) η οποία οδηγεί σε πλήρη αποεπένδυση, παραγωγική καθίζηση και απαξίωση του παραγωγικού δυναμικού.

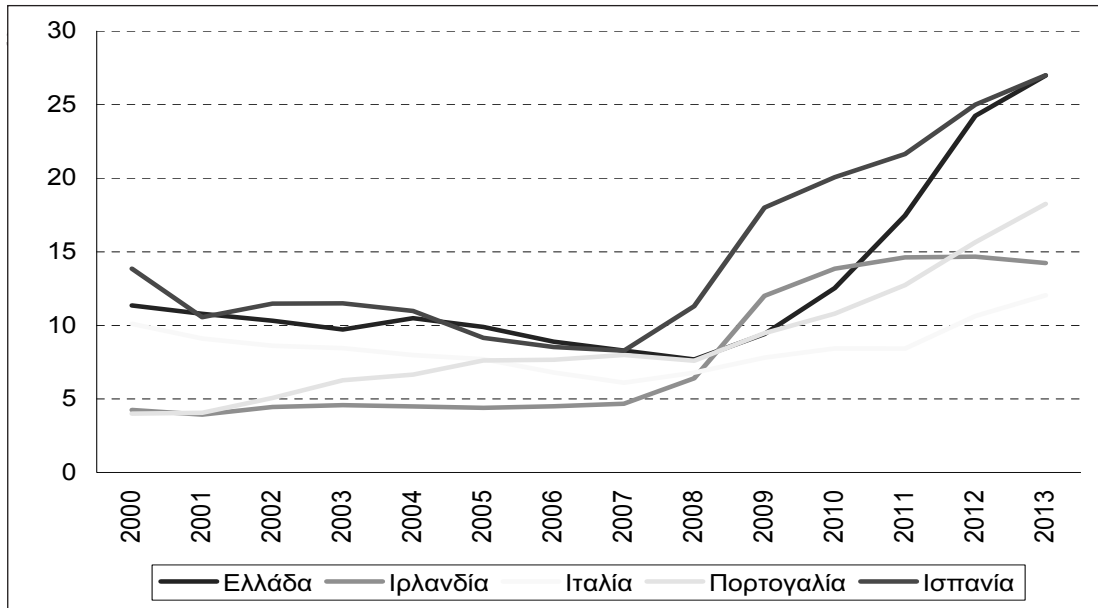
Διάγραμμα 75
Ρυθμοί Ανάπτυξης του ΑΕΠ, 2000-2013, σε χώρες που εφαρμόζουν προγράμματα οικονομικής προσαρμογής

Πηγή: International Monetary Fund.

Σε ότι αφορά το επίπεδο ανεργίας σε όλες τις χώρες σημειώνεται σημαντική αύξηση (Διάγραμμα 76). Στην Ελλάδα όμως η αύξηση είναι ραγδαία (20 ποσοστιαίες μονάδες) συγκρινόμενη μόνο με την Ισπανία που αντιμετώπιζε όμως δομικά προβλήματα στην αγορά εργασίας και πριν την οικονομική κρίση.

Διάγραμμα 76
Ρυθμός Ανεργίας, 2000-2013 σε χώρες που εφαρμόζουν

Πηγή: International Monetary Fund.

Η παραπάνω ανάλυση οδηγεί σε **δύο** βασικά συμπεράσματα. Το **πρώτο** είναι ότι γίνεται πλέον εμφανές ότι δημιουργείται εντός της Ευρώπης, μία ένωση δύο ταχυτήτων που αντί να αμβλύνει τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες των μελών της, τις οξύνει και τις επιδεινώνει. Το αποτέλεσμα είναι η δημιουργία μιας Ευρώπης αποτελούμενης από τις αδύναμες παραγωγικά, τεχνολογικά και κοινωνικά χώρες της Μεσογειακής Ευρώπης η οποία συγκροτείται περιφερειακά της ανεπτυγμένης τεχνολογικά και κοινωνικά κεντρικής Ευρώπης.

Το **δεύτερο** είναι ότι και εντός των χωρών που εφαρμόζουν προγράμματα οικονομικής προσαρμογής, κάποιες χώρες, όπως η Ελλάδα πλήττονται από τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης και κυρίως από τα προγράμματα αυτά σε μεγαλύτερο βαθμό από τις υπόλοιπες.

Έτσι λοιπόν, ενώ μετά την οικονομική κρίση και τις μεταβολές που επέφερε στην ευρωπαϊκή οικονομία, η Οικονομική και Νομισματική Ένωση κινδύνευε από τις δημοσιονομικές ανισορροπίες αρκετών χωρών μελών της, τα προγράμματα προσαρμογής που εφαρμόζονται δημιουργούν τη βεβαιότητα ότι η Ευρωζώνη πλέον κινδυνεύει από τις οικονομικές ανισορροπίες που διαμορφώνονται και αμφισβητούν την βασική της αρχή που είναι η οικονομική και κοινωνική συνοχή των μελών της η οποία οδηγεί στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

6.4. Οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα

Το 2012 ήταν, όπως αναμενόταν, έτος βαθιάς ύφεσης. Η ελληνική οικονομία παραμένει εγκλωβισμένη σε παρατεταμένη ύφεση με τις προοπτικές για οικονομική ανάκαμψη να παραμένουν δυσοίωνες. Η οικονομική πολιτική παραμένει με απόλυτη προσηλωση στη κατεύθυνση της δημοσιονομικής προσαρμογής δημιουργώντας συνθήκες πλήρους αποεπένδυσης και παραγωγικού μαρασμού.

Η ελληνική οικονομία, μετά από πέντε συνεχόμενα χρόνια ύφεσης, με τη σωρευτική μείωση του ΑΕΠ να ξεπερνά το 20% και τη πρόβλεψη να ξεπεράσει το 26% στα τέλη του 2014, αλλάζει δραματικά αποκτώντας πλέον χαρακτηριστικά οικονομικής υπανάπτυξης επιστρέφοντας σε παραγωγικά αλλά και κοινωνικά επίπεδα του παρελθόντος.

Το 2012, το ΑΕΠ, σε τρέχουσες τιμές εκτιμάται στα 193.749 εκατ. ευρώ, από 208.532 εκατ. ευρώ, το 2011. Η μείωση του ΑΕΠ (πραγματική μεταβολή) ήταν 6,4% σε σχέση με το 2011.

**Πίνακας 14: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 2006 – 2012,
Σε σταθερές αγοραίες τιμές 2005**

	Ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1. Ιδιωτική κατανάλωση	4,4	3,6	4,3	-1,6	-6,2	-7,7	-9,1
2. Δημόσια κατανάλωση	3,1	7,1	-2,6	4,9	-8,7	-5,2	-4,2
3. Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	14,9	22,8	-14,3	-13,7	-15,0	-19,6	-19,2
3.1 Κατασκευές	22,7	-8,9	-12,7	-10,0	-12,2	-28,4	-15
3.2 Εξοπλισμός	15,6	37,0	1,3	-24,0	-20,0	-18,1	-23,9
3.3 Λοιπές	24,4	-10,2	-4,2	15,8	-7,1	-16,9	-3
4. Εγχώρια τελική ζήτηση	7,0	4,7	-1,2	-3,0	-8,3	-9,3	-9,8
5. Αποθέματα και στατιστικές διαφορές	0,5	1,6	1,1	-1,8	-0,3	0,4	0,8
6. Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	3,1	6,9	1,7	-19,4	5,2	0,3	-2,4
7. Εγχώρια ζήτηση	6,2	5,9	-5,4	-7,1	-8,7	-9,4	-9,8
8. Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	8,2	14,6	0,9	-20,2	-6,2	-7,3	-13,8
ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές	5,5	3,5	-0,2	-3,1	-4,9	-7,1	-6,4
	Συμβολή στη μεταβολή του ΑΕΠ (εκατοστιαίες μεταβολές)						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1. Ιδιωτική κατανάλωση	3,0	2,6	3,0	-1,2	-4,4	-5,6	-6,5
2. Δημόσια κατανάλωση	0,4	1,3	-0,5	0,9	-1,7	-0,9	-0,8
3. Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	4,2	1,3	-3,9	-3,2	-3,0	-3,6	-3,0

3.1 Κατασκευές	2,9	-1,3	-1,7	-1,2	-1,3	-2,1	-1,6
3.2 Εξοπλισμός	1,1	2,7	0,1	-2,4	-1,6	-1,4	-1,6
3.3 Λοιπές	0,2	-0,1	0,0	0,1	-0,1	-0,1	0,0
4. Εγχώρια τελική ζήτηση	7,6	5,2	-1,4	-3,5	-9,1	-10,2	-10,5
5. Αποθέματα και στατιστικές διαφορές	-0,1	1,1	1,1	-2,7	1,3	0,7	0,4
6. Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	0,7	1,6	0,4	-4,7	1,0	0,1	-0,6
7. Εγχώρια ζήτηση	8,2	7,9	-0,3	-6,2	-7,8	-9,5	-10,1
8. Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	2,7	4,9	0,3	-7,7	-1,9	-2,3	-4,2
ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές	5,5	3,5	-0,2	-3,1	-4,9	-7,1	-6,4

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Από την **πλευρά της ζήτησης**, η μεταβολή αυτή του ΑΕΠ είναι το αποτέλεσμα των επιμέρους μεταβολών των μεγεθών που παρουσιάζονται στον Πίνακα 14.

Αναλυτικά, η **ιδιωτική κατανάλωση** μειώθηκε κατά 9,1% σε σχέση με το 2011. Πρόκειται για τη μεγαλύτερη μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης μετά την υιοθέτηση και εφαρμογή των προγραμμάτων προσαρμογής. Η μείωση αυτή αντανακλά τις αρνητικές εξελίξεις στο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών. Οι μειώσεις των μισθών, η αύξηση της ανεργίας, η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης αλλά και η βεβαιότητα των νοικοκυριών για τις αρνητικές προοπτικές της οικονομίας και συνεπώς της απασχόλησης και του διαθέσιμου εισοδήματός τους περιορίζουν δραστικά την ιδιωτική κατανάλωση. Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 15, το σύνολο των Δεικτών καταναλωτικής ζήτησης κινούνται αρνητικά.

Πίνακας 15: Δείκτες καταναλωτικής ζήτησης (εκατοστιαίες μεταβολές)

	2010	2011	2012
Όγκος Λιανικού Εμπορίου (εκτός καυσίμων)	-6,9	-8,7	-11,8
Είδη διατροφής – ποτά – καπνός	-5,5	-6,0	-9,0
Ένδυση – υπόδηση	-11,7	-18,8	-20,4
Έπιπλα – ηλεκτρικά είδη – οικιακός εξοπλισμός	-12,7	-15,7	-16,3
Βιβλία – χαρτικά – λοιπά είδη	-4,32	-5,2	-12,0
Νέες κυκλοφορίες Ι.Χ. επιβατικών αυτοκινήτων	-37,2	-29,8	-41,7
Δείκτης επιχειρηματικών προσδοκιών στο λιανεμπόριο	-26,4	-0,5	-3,1

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Οι **Ακαθάριστες Επενδύσεις Παγίου Κεφαλαίου** μειώθηκαν κατά 19,2% σε σχέση με το επίπεδο των επενδύσεων του 2011. Μάλιστα, το 2012 είναι το πέμπτο συνεχόμενο έτος μείωσης των ακαθάριστων επενδύσεων με αποτέλεσμα ενώ το 2007,

ο ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου έφθανε τα 56.469 εκατ. ευρώ (σε σταθερές τιμές 2005), το 2012 ήταν 23.038 εκατ. ευρώ (σε σταθερές τιμές 2005) μειωμένος κατά 60%. Η εξέλιξη αυτή των επενδύσεων επηρεάζει τόσο το τρέχον, όσο και το δυνητικό προϊόν, τις δυνατότητες δηλαδή της οικονομίας στο μέλλον, και ταυτόχρονα μεταβάλλουν τη σύνθεση του προϊόντος. **Η σημαντική υστέρηση** των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου έναντι των αποσβέσεων, σηματοδοτεί για τη χώρα την είσοδό της σε έναν κύκλο παραγωγικού μαρασμού, αποεπένδυσης και παραγωγικής καθίζησης. Η παραμονή της εντός αυτού του οικονομικού πλαισίου θα οδηγήσει σε σοβαρή παραγωγική υποβάθμιση που ουσιαστικά θα σηματοδοτήσει την αδυναμία της να ανταποκριθεί παραγωγικά στις απαιτήσεις της διεθνούς ζήτησης και την προσομοίωσή της με χώρες παραγωγικά, τεχνολογικά και κοινωνικά υπανάπτυκτες. Μάλιστα, η μακροχρόνια υστέρηση των επενδύσεων έναντι των αποσβέσεων δυσχεραίνει τη δυνατότητα της οικονομίας να εξέλθει από αυτό το δυσμενές οικονομικό πλαίσιο διότι οι πόροι που θα είναι αναγκαίοι για να χρηματοδοτήσουν την ανασυγκρότηση του παραγωγικού ιστού και την επανεκκίνηση της οικονομίας θα είναι τεράστιοι.

Οι **εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών** μειώθηκαν κατά 13,8%. Η εξέλιξη αυτή είναι αποτέλεσμα της σημαντικής μείωσης της κατανάλωσης και των επενδύσεων. Ο όγκος των εισαγωγών έφθασε τα 48.179 εκατ. ευρώ, σε σταθερές τιμές 2005, μειωμένος κατά 7.692 εκατ. ευρώ σε σχέση με το 2011.

Οι **εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών** μειώθηκαν κατά 2,4%. Ο όγκος των εξαγωγών έφθασε τα 42.227 εκατ. ευρώ, σε σταθερές τιμές 2005, μειωμένος κατά 1.056 εκατ. ευρώ σε σχέση με το 2011.

Η βελτίωση του **εμπορικού ισοζυγίου** όπως προκύπτει από την εξέλιξη των εισαγωγών και εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών δεν οφείλεται στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Δεν είναι αποτέλεσμα δηλαδή, της αύξησης των εξαγωγών αλλά της μεγαλύτερης συγκριτικά μείωσης των εισαγωγών λόγω της συρρίκνωσης της εγχώριας ζήτησης.

Από την **πλευρά της παραγωγής**, το ΑΕΠ, το 2012, μειώθηκε σε όλους τους τομείς.

Πίνακας 16: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 2006 – 2012, Προσέγγιση Παραγωγής, Σε σταθερές αγοραίες τιμές 2005

	Ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1. Παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών	6,3	3,5	-1,5	-2,9	-8,0	-6,9	-7,2
2. Ενδιάμεση ανάλωση	8,9	4,2	-3,3	-3,6	-11,4	-7,2	-8,5
3. Ακαθάριστη προστιθέμενη Αξία	4,1	3,0	0,0	-2,2	-5,2	-6,6	-6,2
3.1 Πρωτογενής Τομέας	-13,4	-10,3	2,0	5,2	5,5	-5,4	-3,2
3.2 Δευτερογενής Τομέας	11,8	-1,9	-10,2	-7,4	-8,9	-11,7	-3,9
3.3 Τριτογενής Τομέας	3,2	5,1	2,7	-1,3	-4,8	-5,6	-6,7
4. Φόροι επί των Προϊόντων	9,2	6,7	-2,3	-9,4	-3,1	-10,8	-7,9
5. Επιδοτήσεις επί των Προϊόντων	-63,9	-22,3	-17,2	4,8	-20,7	-10,3	-7,1
ΑΕΠ σε αγοραίες τιμές	5,5	3,5	-0,2	-3,1	-4,9	-7,1	-6,4

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Η **ακαθάριστη προστιθέμενη αξία**, το 2012, μειώθηκε συνολικά κατά 6,2%.

Η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του **πρωτογενή τομέα** παρουσίασε τη μικρότερη μείωση σε σχέση με τους υπόλοιπους. Ο πρωτογενής τομέας συρρικνώθηκε κατά 3,2% συγκρινόμενος με το 2011, έτος στο οποίο επίσης είχε μειωθεί κατά 5,4%.

Η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του **δευτερογενή τομέα** (Βιομηχανία, συμπεριλαμβανόμενης ενέργειας και κατασκευών) μειώθηκε κατά 3,9%. Η συγκράτηση του ρυθμού μείωσης της προστιθέμενης αξίας του κλάδου (από -11,7% το 2011 σε -3,9% το 2012) οφείλεται κατά κύριο λόγο στις επιδόσεις του κλάδου διύλισης πετρελαίου³². Αντίθετα, οι προοπτικές του κατασκευαστικού κλάδου καταγράφονται ιδιαίτερα αρνητικές εξαιτίας της παρατεταμένης ύφεσης, των αρνητικών προοπτικών της οικονομίας, της στασιμότητας των δημοσίων έργων και της συρρίκνωσης της στεγαστικής πίστης.

Η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του τομέα των υπηρεσιών υποχώρησε κατά 6,7%.

Όπως αποτυπώνεται στον Πίνακα 17 όλοι οι κλάδοι του τομέα των υπηρεσιών σημείωσαν σημαντική μείωση.

Το μεγάλο μέγεθος του τομέα των υπηρεσιών έχει ως αποτέλεσμα η μείωση του να μεταβάλλει σημαντικά τη συνολική προστιθέμενη αξία της οικονομίας. Ο δείκτης επιχειρηματικών προσδοκιών στις υπηρεσίες παραμένει ιδιαίτερα αρνητικός μην επιτρέποντας αισιοδοξία για την άμεση βελτίωση της συνολικής αρνητικής εικόνας του τομέα.

32. Αύξηση του προϊόντος των επιχειρήσεων διύλισης πετρελαίου κατά 24,3%, το 2012, Τράπεζα της Ελλάδος, «Εκθεση του Διοικητή για το έτος 2012», 2012.

Πίνακας 17: Δείκτες Δραστηριότητας στον τομέα των υπηρεσιών, 2009-2012

	2009	2010	2011	2012
Χονδρικό Εμπόριο	-8,9	-5,9	-13,5	-11,9
Λιανικό Εμπόριο	-10,2	-1,1	-7,2	-11,0
Χερσαίες Μεταφορές	-31,5	-18,1	-1,7	-3,3
Θαλάσσιες και Ακτοπλοϊκές Μεταφορές	-22,8	-8,5	-2,7	-15,3
Ξενοδοχεία – Εστιατόρια	-9,1	-8,2	-7,4	-17,2
Δείκτης επιχειρηματικών προσδοκιών στις υπηρεσίες	-28,3	-9,3	-2,9	-11,2

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδας.

Η μείωση της εγχώριας ζήτησης είχε ως αποτέλεσμα την έντονη πτώση του ΕνΔΤΚ (Εναρμονισμένος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή) το 2012, στο 1% από 3,1% το 2011. Στο Διάγραμμα 77 που αποτυπώνεται η σύγκριση του ΕνΔΤΚ σε Ελλάδα και Ευρωζώνη προκύπτει ότι για πρώτη φορά οι τιμές προϊόντων και υπηρεσιών στην Ελλάδα αυξήθηκαν λιγότερο σε σχέση με αυτές της Ευρωζώνης.

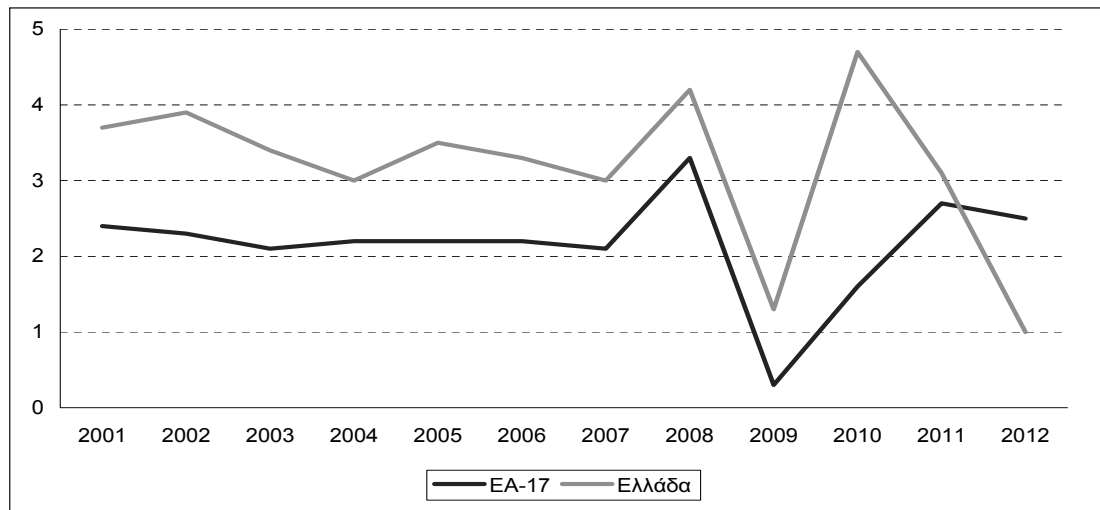
Το πρώτο τετράμηνο του 2013 ο πληθωρισμός κινήθηκε αρνητικά. Υπήρξε δηλαδή μείωση των τιμών αγαθών και υπηρεσιών η οποία θα ήταν πολύ μεγαλύτερη χωρίς την επίδραση των αυξήσεων από την έμμεση φορολογία (-1,3%, Απρίλιος 2013)³³.

Η αύξηση της ανεργίας, η υπερβάλλουσα προσφορά αγαθών και υπηρεσιών σε σχέση με τη ζήτηση, και οι εισοδηματικές εξελίξεις αναμένεται να διατηρήσουν και στο μέλλον το πληθωρισμό σε πολύ χαμηλά επίπεδα.

Ο αρνητικός πληθωρισμός, αποτέλεσμα της πολιτικής εσωτερικής υποτίμησης, βελτιώνει την ανταγωνιστικότητα τιμής των προϊόντων, ενισχύοντας εξωστρεφείς κλάδους όπως τον τουρισμό, η διατήρησή του όμως για μεγάλο χρονικό διάστημα αναμένεται να επηρεάσει αρνητικά την προσφορά και τις επενδύσεις.

33. Τράπεζα της Ελλάδος, «Εκθεση του Διοικητή για το έτος 2012», 2012.

Διάγραμμα 77
Εξέλιξη Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή
σε Ελλάδα – Ευρωζώνη

Πηγή: Ameco Database.

Οι οικονομικές εξελίξεις το πρώτο τρίμηνο του 2013, σύμφωνα με τα μη εποχικά διορθωμένα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, αλλά και τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής («European Economy Forecast», Άνοιξη 2013), οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η ύφεση για το 2013 θα είναι επίσης βαθιά (περίπου 5%), ενώ μετριότερη ύφεση αναμένεται για το 2014 (-1,2% σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ), με την προϋπόθεση ότι δεν θα συμβεί μια νέα αρνητική εξέλιξη στην ελληνική οικονομία.

Αναλυτικότερα, το πρώτο τρίμηνο του 2013, το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 4,7%. Όλοι οι τομείς (πρωτογενής, βιομηχανία, υπηρεσίες) κινούνται αρνητικά με μικρότερο όμως ρυθμό συρρίκνωσης σε σχέση με το πρώτο τρίμηνο του 2012, για αυτό και η ύφεση του 2013 αναμένεται ηπιότερη αν και σημαντική. Η ιδιωτική κατανάλωση αναμένεται να υποχωρήσει ραγδαία λόγω της μείωσης της απασχόλησης, των αυξημένων φορολογικών επιβαρύνσεων, της μείωσης των μισθών και της σχεδόν ανύπαρκτης καταναλωτικής πίστης. Στο τομέα των επενδύσεων δεν αναμένονται θετικές εξελίξεις ενώ και οι εξαγωγές δεν θα έχουν την δυναμική που προβλεπόταν αρχικά.

Οι εξελίξεις αυτές είναι βέβαιο ότι ακόμη και στο θετικό σενάριο όπου δεν υπάρχουν έκτακτες κρίσεις όπως αυτή της Κύπρου, θα έχουν ως αποτέλεσμα η ελληνική οικονομία να κινηθεί υφειασικά και το 2014, παρά τις προβλέψεις για ανάκαμψη.

6.5. Δημοσιονομικές εξελίξεις στην ελληνική οικονομία

Η δημοσιονομική πολιτική που ασκείται στη χώρα συνεχίζει να κινείται αποκλειστικά εντός του ασφυκτικού πλαισίου των προγραμματών οικονομικής και δημοσιονομικής προσαρμογής.

Το κύριο χαρακτηριστικό των δημοσιονομικών εξελίξεων είναι η κατ' επανάληψη αναπροσαρμογή των δημοσιονομικών στόχων που συνοδεύονται με τη λήψη πρόσθετων μέτρων που επιδεινώνουν την εισοδηματική κατάσταση και επηρεάζουν αρνητικά το βιοτικό επίπεδο των πολιτών.

Το Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής (ΠΟΠ) που συνόδευε το Μνημόνιο Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής (Μάιος 2010) απέτυχε στην επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων που έθετε και είχε ως αποτέλεσμα να αντικατασταθεί από το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Προσαρμογής (Ιούνιος 2011), του οποίου οι στόχοι αναθεωρήθηκαν εκ νέου με το κείμενο του Κρατικού Προϋπολογισμού (Δεκέμβριος 2011). Τελικά, αφενός, η στοχοθέτηση μη ρεαλιστικών δημοσιονομικών αποτελεσμάτων και αφετέρου η προσήλωση σε μέτρα και παρεμβάσεις που εμβαθύνουν την ύφεση οδήγησαν στην ανάγκη νέας δανειακής σύμβασης (Μνημόνιο 2 – Μάρτιος 2012) και στο Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Προσαρμογής 2013-2016 (Οκτώβριος 2012). Με την νέα αυτή δανειακή σύμβαση ύψους 130 δισ. ευρώ αναδιαρθρώθηκε το δημόσιο χρέος μέσω της ανταλλαγής ομολόγων, η οποία έγινε με βάση τους όρους συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα (διαδικασία PSI). Προϋπόθεση για την έγκριση και της νέας δανειακής σύμβασης ήταν επιπλέον μέτρα και παρεμβάσεις που χαρακτηρίζονται και αυτά από την υφεσιακή προσήλωση των προηγούμενων και οδηγούν με μαθηματική ακρίβεια σε οικονομικό και κοινωνικό αδιέξοδο αλλά και στην μη επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων διότι δεν δημιουργούν, στο βαθμό που αυτό θα ήταν εφικτό με την εφαρμογή μιας αναπτυξιακής πολιτικής, πρωτογενή πλεονάσματα τα οποία είναι βασική προϋπόθεση για την συγκράτηση και διαχείριση του δημόσιου χρέους.

Η έκθεση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου³⁴ αλλά και η εργασία των Blanchard και Leigh³⁵ επιβεβαιώνουν την κριτική που ασκήθηκε από τη πρώτη στιγμή στα Προγράμματα Οικονομικής Προσαρμογής ότι δηλαδή, η δημοσιονομική προσαρμογή είχε σημαντικά μεγαλύτερες αρνητικές επιπτώσεις στο ΑΕΠ από αυτές που προβλέπονταν. Ο μέσος δημοσιονομικός πολλαπλασιαστής υποεκτιμήθηκε στο 0,5 από 1,5 που θα ήταν το ορθό με αποτέλεσμα την αισιόδοξη πρόβλεψη για την εξέλιξη του κρίσιμου μεγέθους του ρυθμού ανάπτυξης του ΑΕΠ, και συνεπώς την αστοχία

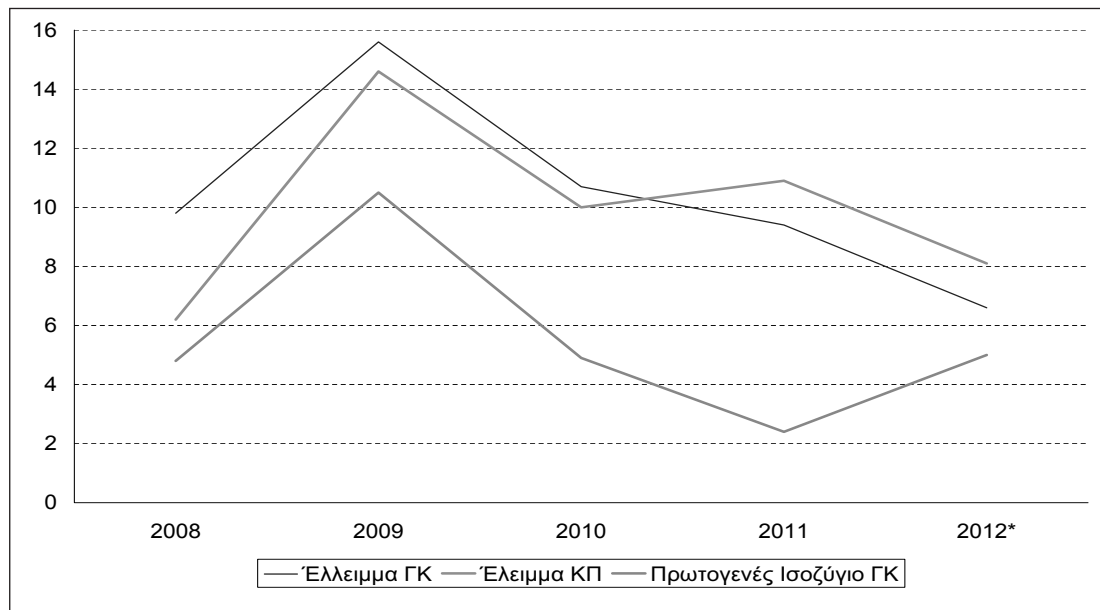
34. *International Monetary Fund, «Request for Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility – Staff Report», Μάρτιος 2013.*

35. *Blanchard O., Leigh D., «Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers», IMF Working Papers, Ιανουάριος 2013.*

στην πρόβλεψη τόσο των βασικών οικονομικών μεγεθών (ανεργία – ΑΕΠ) όσο και των δημοσιονομικών μεγεθών (δημοσιονομικό αποτέλεσμα ως προς το ΑΕΠ και δημόσιο χρέος ως προς το ΑΕΠ).

Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία το **έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού** για το 2012 ήταν 8,1% του ΑΕΠ έναντι ελλείμματος 10,9% του ΑΕΠ το 2011 (Διάγραμμα 78). Σε απόλυτο μέγεθος το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού το 2012 ήταν 15.668 εκατ. ευρώ βελτιωμένο σε σχέση με τα 22.773 εκατ. ευρώ, του 2011.

Διάγραμμα 78
Ελλείμματα Γενικής Κυβέρνησης και Κρατικού Προϋπολογισμού

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.

Η βελτίωση του ελλείμματος του κρατικού προϋπολογισμού προκύπτει από την μεγαλύτερη του προβλεπόμενου μείωση των δαπανών του τακτικού προϋπολογισμού αλλά και του Προγράμματος Δημόσιων Επενδύσεων.

Τα **έσοδα του Τακτικού Προϋπολογισμού**, το 2012, περιορίστηκαν σε 51.497 εκατ. ευρώ από 55.442 εκατ. ευρώ το 2011, μειώθηκαν δηλαδή κατά 7,1% (Πίνακας 18). Ο αρχικός στόχος του Προϋπολογισμού του 2012 ήταν η αύξηση των εσόδων κατά 3,4% σε σχέση με τα έσοδα του 2011. Η αποτυχία της ακολουθούμενης οικονομικής πολιτικής να αυξήσει τα φορολογικά έσοδα λόγω της βαθιάς ύφεσης, της αύξησης της ανεργίας, της μείωσης των εισοδημάτων και της εντεινόμενης φοροδιαφυγής αποτελεί και τη βασική αιτία για τις περικοπές των δημόσιων δαπανών σε μεγαλύτερο βαθμό από το προβλεπόμενο.

Αναλυτικότερα, τα έσοδα από την άμεση φορολογία παρουσίασαν αύξηση κατά 778 εκατ. ευρώ που προέρχεται αποκλειστικά από το φόρο που κατέβαλαν τα φυσικά πρόσωπα καθώς και τη φορολόγηση της ακίνητης περιουσίας.

Τα έσοδα από τη φορολογία εισοδήματος φυσικών προσώπων αυξήθηκαν κατά 20,3%. Η αύξηση αυτή σε ένα έτος αρνητικών οικονομικών εξελίξεων όπως ήταν το 2012 που μειώθηκαν σημαντικά τα εισοδήματα των μισθωτών και των συνταξιούχων και αυξήθηκε ραγδαία η ανεργία αποτελεί ενδεικτικό στοιχείο της ιδιαίτερα υψηλής φορολογικής επιβάρυνσης που επιβλήθηκε κυρίως στους μισθωτούς και συνταξιούχους. Είναι χαρακτηριστικό σύμφωνα με τα στοιχεία (Ιούλιος 2013) του Υπουργείου Οικονομικών ότι ενώ **το μέσο δηλωθέν εισόδημα των μισθωτών και των συνταξιούχων** μειώθηκε κατά το 18% (2011) σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος (2010) η μέση φορολογική τους επιβάρυνση αυξήθηκε κατά 52%. Από την άλλη πλευρά παρατηρείται ότι το μέσο δηλωθέν εισόδημα των ελεύθερων επαγγελματιών μειώθηκε (2011) κατά 38,5% σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος (2010) και η μέση φορολογική τους επιβάρυνση μειώθηκε κατά 17,7%.

Αντίθετα, τα έσοδα από τη φορολογία εισοδήματος νομικών προσώπων παρουσίασαν σημαντική μείωση (37,9%). Μάλιστα η μείωση των εσόδων από την φορολόγηση των επιχειρήσεων σε σχέση με την αύξηση των εσόδων από την φορολόγηση φυσικών προσώπων μεταβάλλει προς το δυσμενέστερο την αναλογία συμμετοχής στα φορολογικά έσοδα των φυσικών προσώπων (μισθωτοί και συνταξιούχοι), οι οποίοι με βάση την φορολογική πολιτική που ασκείται αποτελούν τα μόνιμα φορολογικά υποζύγια υπονομεύοντας την κοινωνική συνοχή και ταυτόχρονα αποδεικνύει τη μη καταπολέμηση της φοροδιαφυγής από την ασκούμενη φορολογική πολιτική.

Σημαντική, επίσης, ενίσχυση παρουσίασαν τα έσοδα από την φορολογία ακίνητης περιουσίας λόγω της είσπραξης του ΕΕΤΗΔΕ.

Τα έσοδα από την έμμεση φορολογία παρουσίασαν σημαντική μείωση κατά 8,9%. Η μείωση των εσόδων από έμμεση φορολογία για δεύτερη συνεχόμενη χρονιά αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα λανθασμένων εκτιμήσεων και αστοχιών της φορολογικής πολιτικής.

Παρά το γεγονός της διατήρησης των πολύ υψηλών συντελεστών ΦΠΑ τα έσοδα από τον ΦΠΑ μειώθηκαν κατά 11,4% λόγω της κάμψης της οικονομικής δραστηριότητας αλλά και της έξαρσης της φοροδιαφυγής.

Η αύξηση της τιμής των καυσίμων, λόγω της σημαντικής αύξησης του ειδικού φόρου κατανάλωσης στο πετρέλαιο θέρμανσης είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση των εσόδων από τη φορολογία υγρών καυσίμων κατά 18,3% εξαιτίας της αδυναμίας των πολιτών να καταναλώσουν πετρέλαιο θέρμανσης και την αναζήτηση εναλλακτικών πηγών θέρμανσης.

Τέλος, τα μη φορολογικά έσοδα παρουσίασαν σημαντική μείωση λόγω μειωμένων εισπράξεων από τους καταργούμενους λογαριασμούς του δημοσίου, από το πρόγραμμα ενίσχυσης της ρευστότητας των τραπεζών αλλά και από το γεγονός ότι ενώ το 2011 εισπράχθηκε ένα δισεκ. ευρώ από την εκχώρηση αδειών και δικαιωμάτων του δημοσίου, το 2012 εισπράχθηκαν μόλις 15 εκατ. ευρώ από την πώληση δύο αεροσκαφών³⁶.

Πίνακας 18: Έσοδα Τακτικού Προϋπολογισμού

Σε εκατ. ευρώ	2009	2010	2011	2012*	Εκατοστιαίες Μεταβολές		
					2010-2009	2011-2010	2012-2011*
I. Άμεσοι Φόροι	21.432	20.224	20.318	21.096	-5,6	0,5	3,8
1. Φόρος Εισοδήματος	16.590	14.287	12.933	13.311	-13,9	-9,5	2,9
- Φυσικών Προσώπων	10.841	9.398	8.285	9.968	-13,3	-11,9	20,3
- Νομικών Προσώπων	3.790	3.149	2.760	1.715	-16,9	-13,1	-37,9
2. Φόροι Κληρονομιών, δωρεών, ακίνητης περιουσίας κτλ	526	487	1.172	2.857	-7,4	140,7	143,8
3. Άμεσοι Φόροι υπέρ τρίτων	2	1	1	0	-70,0	0,0	----
4. Άμεσοι Φόροι παρελθ. οικ. ετών	2.446	2.874	1.911	1.812	17,5	-33,5	-5,2
5. Έκτακτοι και λοιποί άμεσοι φόροι	1.868	2.578	4.301	3.116	37,8	67,0	-27,6
II. Έμμεσοι Φόροι	28.291	31.042	28.632	26.082	9,7	-7,8	-8,9
1. Δασμοί και ειδικές εισφορές εισεξαγ	254	217	198	162	-14,6	-8,8	-18,2
2. Φόροι κατανάλωσης στα εισαγόμενα	2.229	2.046	1.910	1.433	-8,2	-6,6	-25,0
- ΦΠΑ	1.756	1.796	1.810	1.380	2,3	0,8	-23,8
- Ειδικός Φόρος Κατ/σης αυτοκινήτων	441	226	89	44	-48,8	-60,6	-50,6
- Ειδικός Φόρος Κατανάλωσης	32	24	11	9	-25,0	-54,2	-18,2
3. Φόροι κατανάλωσης εγχωρίων	23.758	27.150	25.106	23.147	14,3	-7,5	-7,8
- ΦΠΑ	14.826	15.578	15.077	13.575	5,1	-3,2	-10,0
- Καύσιμα	4.374	5.698	4.653	4.464	30,3	-18,3	-4,1
- Καπνά	2.566	2.913	3.045	2.707	13,5	4,5	-11,1
- Τέλη κυκλοφορίας	1.046	1.591	1.117	1.305	52,1	-29,8	16,8
- Ειδικά Τέλη και εισφ. αυτοκινήτων	63	52	42	36	-17,5	-19,2	-14,3
- Λοιποί	882	1.317	1.172	1.060	49,3	-11,0	-9,6
4. Φόροι συναλλαγών	1.453	1.120	905	733	-22,9	-19,2	-19,0
5. Λοιποί έμμεσοι φόροι	597	509	513	607	-14,7	0,8	18,3
III. Σύνολο φορολογητέων εσόδων	49.723	51.266	48.951	47.179	3,1	-4,5	-3,6
IV. Μη φορολογητέα έσοδα	3.720	4.912	6.490	4.318	31,5	32,1	-33,5
Σύνολο Εσόδων Τακτικού Προϋπολογισμού	53.443	56.179	55.442	51.497	5,1	-1,3	-7,1

*=Προσωρινά στοιχεία

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.

36. Τράπεζα της Ελλάδος, «Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2012», 2012.

Οι **δαπάνες του Προϋπολογισμού** μειώθηκαν κατά 12,3% (61.499 εκατ. ευρώ) σε σχέση με τις δαπάνες του 2011 (70.146 εκατ. ευρώ) (Πίνακας 19). Η αδυναμία αύξησης των εσόδων που οφείλεται στην υφεσιακή και αναποτελεσματική οικονομική πολιτική οδηγεί σε ακόμη μεγαλύτερες περικοπές στις πρωτογενείς δαπάνες του τακτικού προϋπολογισμού, προκειμένου να αντισταθμιστεί η υστέρηση των εσόδων και να διατηρηθεί ο στόχος του ελλείμματος.

Αναλυτικά, οι **δαπάνες για αποδοχές και συντάξεις** μειώθηκαν περαιτέρω το 2012, κατά 6,0% έναντι μείωσης κατά 3,2% το 2011 και διαμορφώθηκαν στα 20.511 εκατ. ευρώ από 21.823 εκατ. ευρώ. Η μείωση αυτή προκύπτει από τη μεγάλη μείωση για αποδοχές προσωπικού, οι οποίες μειώθηκαν κατά 8,6% το 2012 ενώ είχαν μειωθεί και 6,4% το 2011. Η μείωση της μισθολογικής δαπάνης είναι αποτέλεσμα των μειώσεων στους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων αλλά και του μεγάλου αριθμού αποχωρήσεων λόγω συνταξιοδότησης από το Δημόσιο εξαιτίας των αρνητικών μισθολογικών εξελίξεων. Η αύξηση του αριθμού των ατόμων που συνταξιοδοτήθηκαν έχει ως αποτέλεσμα η δαπάνη για συντάξεις να παραμένει σταθερή παρά τις περικοπές των συντάξεων.

Οι **δαπάνες για ασφάλεια και περίθαλψη** παρουσίασαν μείωση κατά 5,5% το 2012, έναντι αύξησης κατά 12,4% το 2011. Συνολικά, διαμορφώθηκαν στα 16.742 εκατ. ευρώ από 17.715 εκατ. ευρώ. Παρά τη μείωση των συνολικών δαπανών, ο στόχος τόσο στην εισηγητική έκθεση του Προϋπολογισμού, όσο και στο κείμενο αναθεώρησης του ήταν να μειωθούν ακόμα περισσότερο οι επιχορηγήσεις προς τα ασφαλιστικά ταμεία. Αυτό δεν κατέστη δυνατό λόγω των αυξανόμενων ταμειακών αναγκών των ταμείων αποτέλεσμα της μείωσης της απασχόλησης αλλά και της εισφοροδιαφυγής.

Οι καταναλωτικές και λοιπές δαπάνες του δημοσίου είναι μειωμένες κατά 8,7% σε σχέση με το 2011, μετά από μία επίσης σημαντική μείωση το 2011 κατά 21,5%. Η μείωση των συγκεκριμένων δαπανών σε αυτή την έκταση, πέρα από τον περιορισμό της σπατάλης που κρίνεται απόλυτα επιβεβλημένη, οφείλεται και στην εκτεταμένη στάση πληρωμών του δημοσίου έναντι των ιδιωτών που επιδεινώνει την κατάσταση του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας.

Οι δαπάνες για τόκους μειώθηκαν κατά 22,5%. Η μείωση των τόκων είναι αποτέλεσμα του προγράμματος ανταλλαγής ομολόγων (PSI).

Αναφορικά με τον Προϋπολογισμό Δημοσίων Επενδύσεων παρά τον στόχο για αύξηση των δαπανών για επενδύσεις, η υστέρηση των εσόδων είχε ως αποτέλεσμα οι δαπάνες για επενδύσεις να περιοριστούν σε 6.114 εκατ. ευρώ δηλαδή, να μειωθούν το 2012 κατά 6,8%, μετά από μείωση κατά 22,4% το 2011 και 11,8% το 2010. Η προσπάθεια συγκράτησης και περιορισμού του ελλείμματος με την περικοπή του προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων δεν επιτρέπει την εισροή διαθέσιμων πόρων

από την Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω του ΕΣΠΑ, οδηγεί σε εμβάθυνση της ύφεσης και ανατροφοδοτεί τον φαύλο κύκλο της στασιμότητας των επενδύσεων, της ύφεσης και των ελλειμμάτων.

Πίνακας 19: Δαπάνες Τακτικού Προϋπολογισμού

Σε εκατ. ευρώ	2010	2011	Εκτέλεση* 2012	Προϋπολ*. 2013	Εκατοστιαίες Μεταβολές	
					2011- 2010	2012- 2011*
I. Δαπάνες τακτικού Προϋπολογισμού	67.758	70.146	61.499	55.802	3,5	-12,3
1. Δαπάνες προσωπικού	22.543	21.823	20.511	18.499	-3,2	-6,0
Εκ των οποίων για συντάξεις	6.253	6.572	6.564	5.763	5,1	-0,1
2. Τόκοι (και λοιπές δαπάνες εξυπηρέτησης Δημόσιου Χρέους)	13.223	16.348	12.223	8.900	23,6	-25,2
3. Ασφάλιση και Περίθαλψη	15.764	17.715	16.742	14.969	12,4	-5,5
Εκ των οποίων: Επιχορηγ. Ασφαλιστ. Ταμείων	13.524	15.154	14.466	12.600	12,1	-4,5
4. Αποδιδόμενοι Πόροι	5.775	5.003	3.474	3.777	-13,4	-30,6
5. Λειτουργικές και Λοιπές Δαπάνες	8.097	7.020	6.410	6.305	-13,3	-8,7
8. Επιχορήγηση Νοσηλευτικών Ιδρυμάτων για εξόφληση μέρους παλιών οφειλών τους	367	435	392	400	18,5	-9,9
9. Εξοπλιστικά Προγράμματα ΥπΕΘΑ	1.017	360	410	750	-64,6	13,9
II. Δαπάνες Προϋπολογισμού Δημοσίων Επενδύσεων	8.454	6.559	6.114	6.850	-22,4	-6,8
III. Δαπάνες Κρατικού Προϋπολογισμού (I+II)	76.212	76.705	67.614	62.652	0,6	-11,9
Πρωτογενείς δαπάνες Κρατικού Προϋπολογισμού	62.989	60.357	55.391	53.752	-4,2	-8,2
Πρωτογενείς δαπάνες Τακτικού Προϋπολογισμού	52.179	51.562	47.137	44.650	-1,2	-8,6
Χρεολύσια	19.549	28.843	23.905	12.845	47,5	-17,1

*=Προσωρινά στοιχεία

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.

Με τα πρώτα στοιχεία για την εκτέλεση του Προϋπολογισμού το 2013³⁷ διαπιστώνεται η ίδια εικόνα σε σχέση και με τον Προϋπολογισμό του 2012. Η υστέρηση των εσόδων (856 εκατ. ευρώ στο εξάμηνο) οδηγεί σε μεγαλύτερη μείωση των δαπανών (δαπάνες ΤΠ και ΠΔΕ) κατά 3.056 εκατ. ευρώ προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος για το δημοσιονομικό αποτέλεσμα.

Πίνακας 20: Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού – Ιανουάριος – Ιούνιος 2013

Σε εκατ. ευρώ	Ιανουάριος Ιούνιος 2012	Ιανουάριος – Ιούνιος 2013		
		Πραγματοποιήσεις	Στόχοι	Διαφορά
I. Καθαρά Έσοδα Κρατικού Προϋπ/σμού (1+2)	23.192	22.567	23.423	-856
1. Καθαρά έσοδα τακτικού προϋπ/σμού (Α+Β-Γ)	21.689	20.837	21.743	-906
Α. Έσοδα προ επιστροφών φόρων	23.465	21.371	22.988	-1.617
Β. Ειδικά έσοδα από εκχώρηση αδειών/δικαιωμ.	0	65	39	26
Γ. Επιστροφές φόρων	1.776	600	1.284	-684
2. Έσοδα Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων	1.503	1.730	1.680	50
II. Δαπάνες Κρατικού Προϋπολογισμού (1+2)	35.669	27.564	30.617	-3.053
1. Δαπάνες τακτικού προϋπ/σμού (Α+Β+Γ+Δ+Ε)	33.636	25.792	27.767	-1.975
Α. Πρωτογενείς Δαπάνες	24.202	21.407	23.322	-1.915
Β. Εξοπλιστικά προγράμματα	99	59	180	-121
Γ. Καταπτώσεις εγγυήσεων	174	733	835	-101
Δ. Τόκοι	9.160	3.480	3.317	163
Ε. Προμήθεια εκταμίευσης δανείων ΕFSF	0	112	113	-1
2. Δαπάνες Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων	2.033	1.772	2.850	-1.078
Πρωτογενές Αποτέλεσμα κρατικού Προϋπολογισμού (I-II+E)	-3.316	-1.516	-3.877	2.360
Ισοζύγιο Κρατικού Προϋπολογισμού (I-II)	-12.477	-4.997	-7.194	2.197

Πηγή: Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.

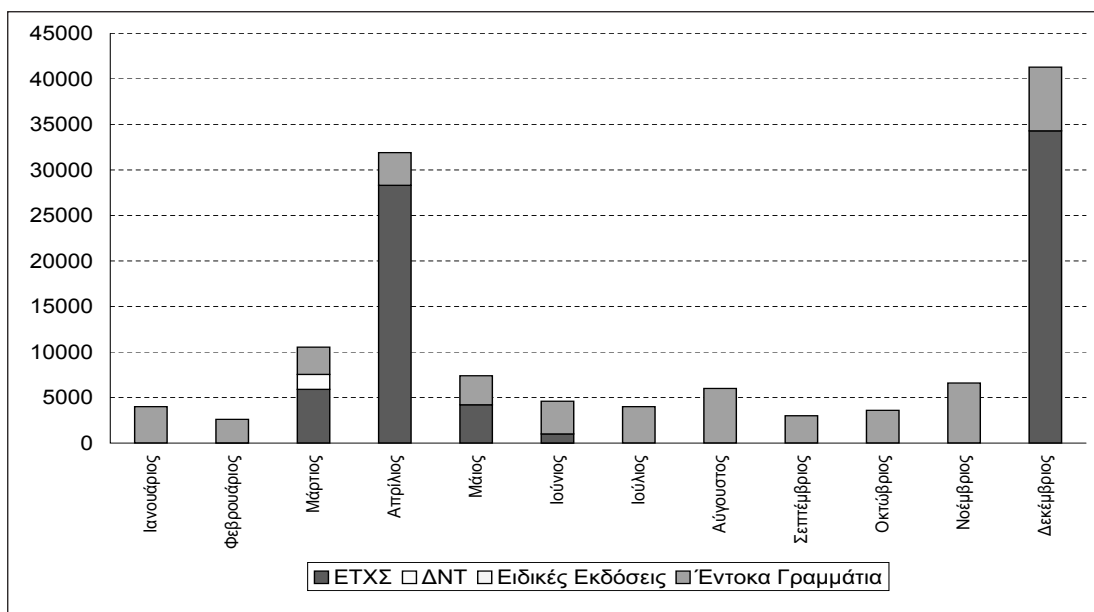
37. Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, «Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού – Μηνιαίο Δελτίο», Ιούνιος 2013.

Η χρηματοδότηση των δανειακών αναγκών του προϋπολογισμού και η αποπληρωμή χρεολυσίων για δάνεια παρελθόντων ετών, πραγματοποιείται μετά την προσφυγή της χώρας στον μηχανισμό χρηματοδοτικής στήριξης κατά κύριο λόγο μέσω αυτού και δευτερευόντως με έντοκα γραμμάτια τρίμηνης και εξάμηνης διάρκειας.

Ο δανεισμός από το ταμείο Χρηματοδοτικής Στήριξης για το 2012, έφθασε τα 75,3 δισεκ. ευρώ (συμπεριλαμβάνεται η δόση του Απριλίου του 2012 για την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών ύψους 25 δισεκ. ευρώ, ενώ δεν συμπεριλαμβάνονται τα δάνεια υλοποίησης Α΄, Β΄, Γ΄ Φάσης PSI), ενώ το δημόσιο άντλησε ακόμη 50,2 δισεκ. ευρώ μέσω εντόκων γραμματίων.

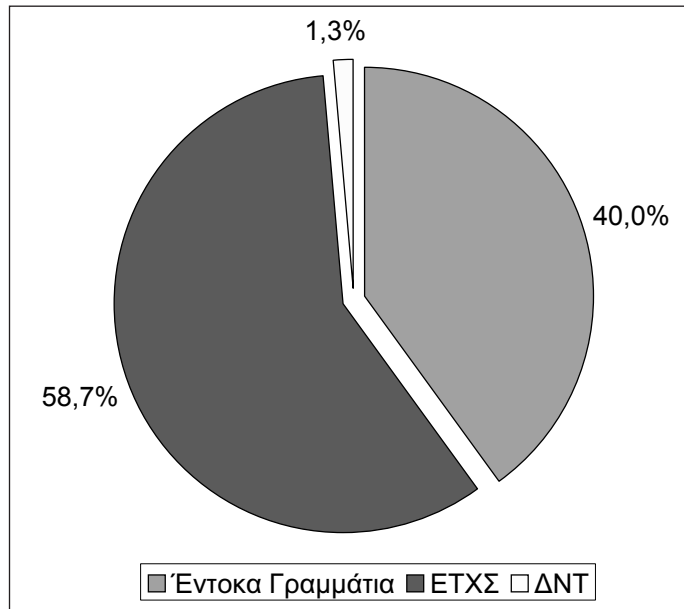
Τα ποιοτικά στοιχεία του δανεισμού του 2012 παρουσιάζονται στα Διαγράμματα 79, 80 και 81.

Διάγραμμα 79
Δανεισμός έτους 2012, κατά μήνα
(σε εκατ. ευρώ)

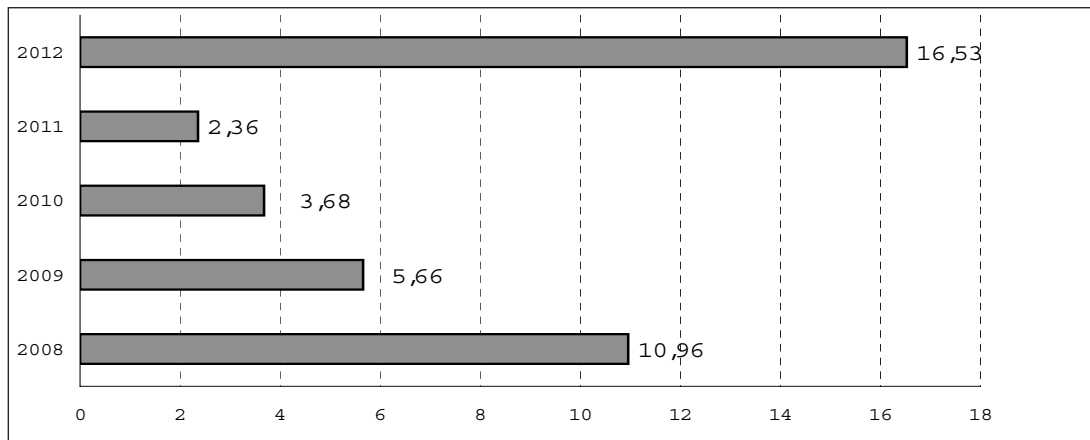
Πηγή: ΟΔΔηΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους.

Διάγραμμα 80
Σύνθεση Δανεισμού (Ιανουάριος – Δεκέμβριος 2012)

Πηγή: ΟΔΔηΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους.

Διάγραμμα 81
Μέση σταθμική διάρκεια νέου δανεισμού

Πηγή: ΟΔΔηΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους.

Το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης παρουσιάζει σχετικά με την σύνθεσή του την εξής εικόνα:

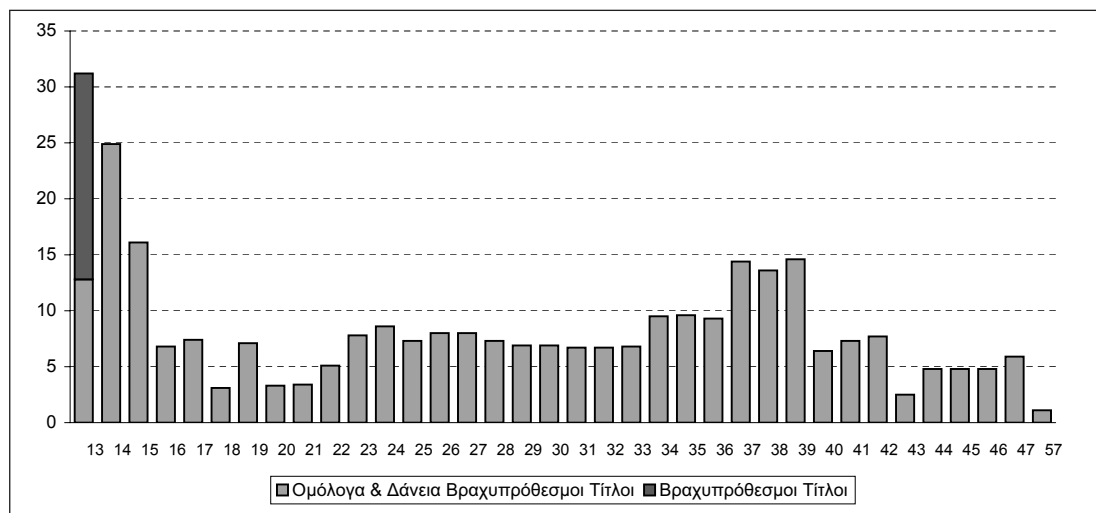
Πίνακας 21: Σύθεση χρέους Κεντρικής Διοίκησης
(σε εκατ. ευρώ)

	31/12/2012
Ομόλογα και Βραχυπρόθεσμοι Τίτλοι	104.654,42
Ομόλογα εκδοθέντα στην αγορά εσωτερικού	81.769,19
Ομόλογα εκδοθέντα στις αγορές του εξωτερικού	4.308,23
Τιτλοποιήσεις στο εξωτερικό	220,02
Βραχυπρόθεσμοι τίτλοι	18.356,98
Δάνεια	200.882,91
Δάνεια Τράπεζας της Ελλάδος	5.212,33
Δάνεια λοιπά εσωτερικού	118,50
Δάνεια ειδικά και διακρατικά	7.069,12
Δάνεια Μηχανισμού Στήριξης	183.098,58
Δάνεια λοιπά εξωτερικού	5.384,38
Σύνολο	305.537,33

Πηγή: ΟΔΔηΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους.

Ενώ, σε ότι αφορά την διάρκειά του η εικόνα είναι η εξής:

Διάγραμμα 82
Χρονοδιάγραμμα Λήξης Χρέους Κεντρικής Διοίκησης (31/12/2012)
(σε δισεκ. ευρώ)

Πηγή: ΟΔΔηΧ – Υπουργείο Οικονομικών, Διεύθυνση Δημοσίου Χρέους.

Το ενοποιημένο χρέος της ΓΚ εκτιμάται με βάση τα προσωρινά στοιχεία ότι το 2012 θα διαμορφωθεί στο 161% του ΑΕΠ, μειωμένο κατά 9,5% σε σχέση με το 2011 (170,6%). Η μείωση αυτή είναι αποτέλεσμα της συμφωνίας ανταλλαγής ομολόγων (PSI) και της συμφωνίας επαναγοράς δημόσιου χρέους.

Αντίθετα με την εξέλιξη του 2012, οι προοπτικές του δημόσιου χρέους για τα επόμενα έτη είναι αρνητικές. Σύμφωνα με τις τελευταίες εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το ενοποιημένο χρέος (κατά Μάαστριχτ) της γενικής κυβέρνησης το 2013 και το 2014 αναμένεται να κυμανθεί στο 175% του ΑΕΠ, εφόσον όμως επιβραβιωθούν οι εκτιμήσεις τους σε σχέση με τους ρυθμούς ανάπτυξης που σε κάθε περίπτωση λαμβάνοντας υπόψη τα νέα υφειστικά μέτρα και παρεμβάσεις που έχουν αποφασιστεί για την περίοδο 2013-2016 είναι υπερβολικά αισιόδοξες. Σε αντίθετη περίπτωση το χρέος θα είναι αρκετά υψηλότερο όπως άλλωστε συμβαίνει τα τελευταία έτη συγκρίνοντας τις εκτιμήσεις εξέλιξης των μεγεθών και την πραγματική εξέλιξή τους.

Σύμφωνα με το ΜΠΔΣ 2013-2016 και τα επόμενα έτη θα συνεχιστεί η πολιτική της δημοσιονομικής πειθαρχίας που μάλιστα χαρακτηρίζεται εμπροσθοβαρής και βασίζεται σε νέες δημοσιονομικές παρεμβάσεις ύψους 14,244 εκατ. ευρώ που είναι βέβαιο ότι θα επιδεινώσουν την κατάσταση στην πραγματική οικονομία και την αγορά εργασίας χωρίς να επιτυγχάνουν τους δημοσιονομικούς στόχους με αύξηση των δημόσιων εσόδων. Προκύπτει συνεπώς το συμπέρασμα ότι και για την επόμενη περίοδο η δημοσιονομική προσαρμογή θα επιχειρηθεί κυρίως στο σκέλος των δημόσιων δαπανών (10.354 εκατ. ευρώ από περικοπή δαπανών και 3.890 από τη φορολογία).

Είναι χαρακτηριστικό όπως αναφέρεται στο ΜΠΔΣ ότι ακόμη και αν οι αποδόσεις των παρεμβάσεων είναι στο προβλεπόμενο, για να επιτευχθούν οι στόχοι για πρωτογενές πλεόνασμα της ΓΚ ύψους 3,0% το 2015 και 4,5% το 2016 απαιτούνται παρεμβάσεις ύψους 3.500 εκατ. ευρώ που δεν έχουν ακόμη προσδιοριστεί³⁸.

Συνοπτικά, οι παρεμβάσεις που προβλέπονται στο ΜΠΔΣ 2013-2016 είναι οι εξής:

38. Τράπεζα της Ελλάδος, «Εκθεση του Διοικητή για το έτος 2012», 2012.

Πίνακας 22: Παρεμβάσεις του ΜΠΔΣ 2013 -2016

Κατηγορία Παρεμβάσεων	Παρεμβάσεις Δαπανών					Σύνολο
	2013	2014	2015	2016	2017	
1.Αναδιάρθρωση Δημόσιου Τομέα	385	284	50	0	719	
1.1 Εφαρμογή ηλεκτρονικού συστήματος προμηθειών στο Δημόσιο	0	50	50	0	100	
1.2 Μείωση 25% των μη- μισθολογικών δαπανών	203	79	0	0	281	
1.3 Μείωση επιχορηγήσεων σε φορείς εκτός ΓΚ	17	3	0	0	20	
1.4 Μείωση επιχορήγησης για άγονες γραμμές	15	3	0	0	18	
1.5 Περικοπή ΠΔΕ	150	150	0	0	300	
2. Τοπική Αυτοδιοίκηση	50	160			210	
2.1 Μείωση ΚΑΠ - ΟΤΑ	10	50	0	0	60	
2.2 Μείωση ΣΑΤΑ ΠΔΕ ΟΤΑ	40	110	0	0	150	
3. Μισθολόγιο	1.174	204	75	44	1.497	
3.1 Εξορθολογισμός ειδικών μισθολογίων (εκτός ένστολων)	127	0	0	0	127	
3.2 Εξορθολογισμός ειδικών μισθολογίων (ένστολων)	130	0	0	0	300	
3.3 Νέο Μισθολόγιο για ένοπλες δυνάμεις	0	88	0	0	88	
3.4 Εξορθολογισμός μισθολογίων	10	0	0	0	10	
3.5 Κατάργηση δώρων Δημοσίου	431	0	0	0	431	
3.6 Μείωση μισθολογικής δαπάνης στους ΟΤΑ	55	4	4	4	67	
3.7 Εφαρμογή ενιαίου μισθολογίου στο προσωπικό της Βουλής	11	0	0	0	11	
3.8 Κατάργηση εξαιρέσεων ενιαίου μισθολογίου	16	0	0	0	16	
3.9 Εξορθολογισμός μισθολογικής δαπάνης διευθυντών νοσοκομείων	11	0	0	0	11	
3.10 Πάγωμα προσλήψεων στο Υπ. Δημόσιας Τάξης	0	2	2	4	8	
3.11 Αναστολή ΚΕΣ και ΚΕΔΣ στο Δημόσιο	292	0	0	0	292	
3.12 Μείωση μισθολογικής δαπάνης για Αναπληρωτές Καθηγητές	41	32	0	0	74	
3.13 Μείωση έκτακτου προσωπικού σε ΑΕΙ/ΤΕΙ	9	5	0	0	13	
3.14 Μείωση προσλήψεων στο Υπ. Παιδείας	3	7	2	0	12	
3.15 Μείωση Βουλευτικής αποζημίωσης	2	0	0	0	2	

3.16	Μείωση αριθμού συμβασιούχων	31	19	-11	0	39
3.17	Εργασιακή Εφεδρεία / προσυνταξιοδότηση	6	48	78	36	167
4.	Συντάξεις	4.680	563	140	92	5.475
4.1	Αύξηση των ορίων συνταξιοδότησης κατά 2 έτη	631	328	61	0	1.020
4.2	Εξορθολογισμός Εφάπαξ 2013 – 2014	247	0	0	0	247
4.3	Κλιμακωτή μείωση συντάξεων στ υπερβαίνον τα 1000€ ποσό	1.080	24	26	29	1.158
4.4	Μείωση συντάξεων ένοστων	0	162	3	4	169
4.5	Μείωση συντάξεων ειδικών μισθολογίων	100	2	2	3	106
4.6	Κατάργηση Δώρων σε κύριες και επικουρικές	1.668	32	34	42	1.776
4.7	Κατάργηση Δώρων ΟΓΑ	673	15	14	14	717
4.8	Πλαφόν στη κύρια σύνταξη ανύπανδρων θυγατέρων	42	0	0	0	42
4.9	Κατάργηση παράτυπων συντάξεων	112	0	0	0	112
4.10	Κατάργηση ειδικών συντάξεων συνδικαλιστών	6	0	0	0	6
4.11	Μείωση συντάξεων αιρετών	31	0	0	0	31
4.12	Αύξηση εισφορών υγειονομικής περίθαλψης ΟΓΑ	90	0	0	0	90
5.	Προνοιακά Επιδόματα	210	71	12	12	307
5.1	Εξορθολογισμός σύνταξης ανασφάλιστων ηλικιωμένων	12	12	12	12	50
5.2	Εξορθολογισμός οικογενειακών επιδομάτων	86	0	0	0	86
5.3	Εισαγωγή προγράμματος αρωγής μακροχρονίως ανέργων	0	-35	0	0	-35
5.4	Νέα προγράμματα ΟΕΕ	-25	0	0	0	-25
5.5	Πilotική Εφαρμογή προγράμματος Ελαχ. Εγγυημένου Εισοδ.	0	-20	0	0	-20
5.6	Εξορθολογισμός κανόνων αποζημίωσης για ΑΜΕΑ	82	0	0	0	82
5.7	Περικοπές σε ειδικά επιδόματα ανεργίας	30	0	0	0	30
5.8	Καταβολή ΕΚΑΣ σε όσους υπερβαίνουν τα 65 έτη	0	114	0	0	114
5.9	Μείωση ειδικών προγραμμάτων γεωργίας	25	0	0	0	25
6.	Υγειονομική Περίθαλψη	455	620	38	0	1.113
6.1	Περικοπές στη φαρμακευτική δαπάνη των ΟΚΑ	390	410	0	0	800
6.2	Μείωση λειτουργικών δαπανών νοσοκομείων	29	56	0	0	85

6.3 Αυξημένη συνεισφορά ασφαλισμένων	0	115	0	0	115
6.4 Εφαρμογή νέου Υγειονομικού Χάρτη	36	38	38	0	112
7. Υπουργείο Άμυνας	303	100	4	0	406
7.1 Κλείσιμο ή εμπορική αξιοποίηση στρατοπέδων	10	14	4	0	27
7.2 Ακύρωση συμβάσεων στρατιωτικών εξοπλισμών προμηθειών	223	69	0	0	292
7.3 Επιπλέον περικοπή σε συμβάσεις στρατιωτικών προμηθειών	44	0	0	0	44
7.4 Μείωση των νεοεισερχόμενων σε στρατιωτικές ακαδημίες	4	4	0	0	8
7.5 Μείωση λειτουργικών εξόδων	22	13	0	0	35
8. Εκπαίδευση	86	37	10	0	133
8.1 Μείωση λειτουργικών δαπανών σε ΑΕΙ /ΤΕΙ	24	37	10	0	71
8.2 Μείωση δαπανών κεντρικών και περιφερειακών υπηρεσιών	23	0	0	0	23
8.3 Μείωση επιχορηγήσεων σε φορείς (Αθλητισμός – Πολιτισμός)	39	0	0	0	39
9. ΔΕΚΟ	249	123	97	26	495
9.1 Αναδιάρθρωση των ΔΕΚΟ	132	86	56	0	274
9.2 Μείωση Επιχορηγήσεων	41	24	15	0	79
9.3 Ένταξη των ΔΕΚΟ σε ενιαίο Μισθολόγιο	76	0	0	0	76
9.4 Αύξηση εσόδων	0	14	26	26	66
Παρεμβάσεις Εσόδων					
<i>Κατηγορία Παρεμβάσεων</i>	2013	2014	2015	2016	Σύνολο
1.Αλλαγές στο Φορολογικό Σύστημα	1.782	2.024	103	-19	3.890
1.1 Μείωση Επιστροφών Φόρων στους αγρότες	152	0	0	0	152
1.2 Επίδραση στο ΦΕ από αύξηση ορίων ηλικίας	8	5	2	0	15
1.3 Μείωση επιδότησης ΕΦΚ στους αγρότες	130	0	0	0	130
1.4 Μειώσεις στις εκπτώσεις φορολογικών δαπανών σε φυσικά πρόσωπα	0	237	0	0	237
1.5 Μειώσεις στα οικογενειακά επιδόματα	379	0	0	0	379
1.6 Αύξηση παραβόλων για αγωγές	0	50	0	0	50
1.7 Αύξηση ΕΦΚ στο καπνό	0	187	0	0	187
1.8 Αλλαγή στη φορολόγηση πλοίων	80	60	0	0	140

1.9 Αύξηση στο φόρο καταθέσεων	0	237	0	0	0	237
1.10 Εξίσωση στο πλαίσιο των αποδοχών προς υπολογισμό ασφαλιστικών εισφορών	609	0	0	0	0	609
1.11 Εξομάλυνση του ΕΦΚ για πετρέλαιο και υγραέριο	0	21	0	0	0	21
1.12 Φορολόγηση των υπαρχόντων τυχερών παιγνίων ΟΠΑΠ 30% στο τζίρο	218	23	0	0	0	241
1.13 Φορολόγηση των υπαρχόντων τυχερών παιγνίων ΟΠΑΠ 10% στα κέρδη	11	9	-2	0	0	178
1.14 Φορολογική Μεταρρύθμιση	0	1.1127	103	0	0	1.230
1.15 Τέλος Καπνιζόντων	36	0	0	-19	0	17
1.16 Φόρος Πολυτελείας	0	68	0	0	0	68

Πηγή: Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016.

Το ΔΝΤ με βάση τις μακροοικονομικές προβλέψεις του διατυπώνει δύο βασικά σενάρια για την εξέλιξη του δημόσιου χρέους³⁹. Στο πρώτο σενάριο (βασικό) θεωρεί ότι το ΜΠΔΣ 2013-2016 θα επιτύχει απόλυτα τους στόχους του (πρωτογενές πλεόνασμα – επιπτώσεις στο ΑΕΠ από την δημοσιονομική προσαρμογή, έσοδα από αξιοποίηση δημόσιας περιουσίας), ενώ στο δεύτερο εκτιμά ότι θα υπάρχουν κάποιες καθυστερήσεις στην υλοποίησή του και κάποιες αποκλίσεις στην απόδοση των μέτρων. Και στα δύο σενάρια όμως εμφανίζεται εξαιρετικά αισιόδοξο για την εξέλιξη του ΑΕΠ και την ύπαρξη υψηλών πρωτογενών πλεονασμάτων.

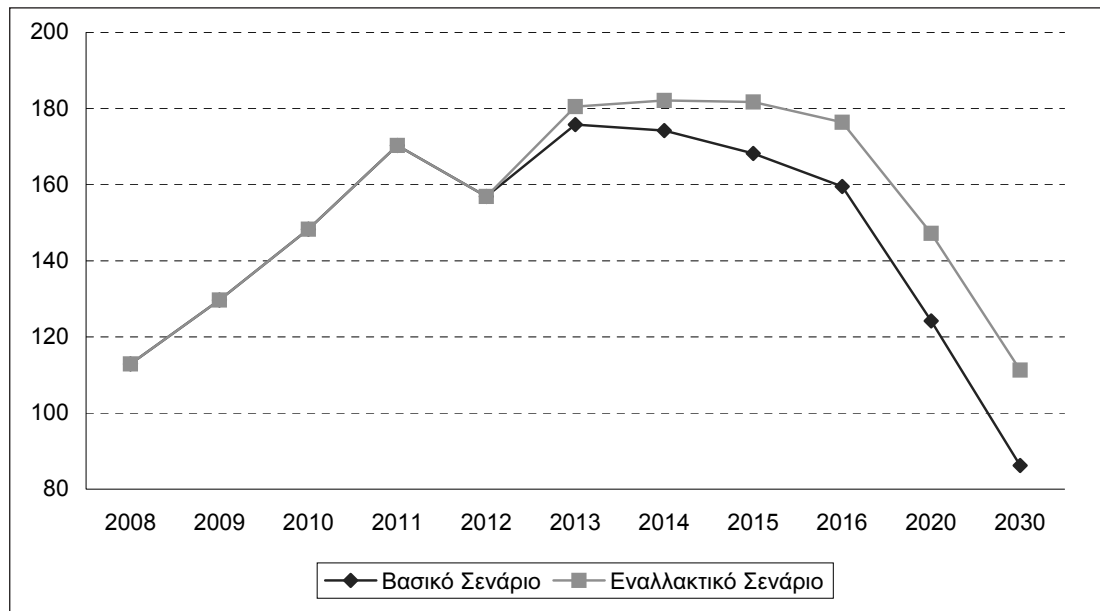
39. *International Monetary Fund “Greece: Third Review Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility—Staff Report; Staff Statement; Press Release; and Statement by the Executive Director for Greece”, June 2013.*

Πίνακας 23: Σενάρια Εξέλιξης Δημόσιου Χρέους και οι βασικές παραδοχές τους

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2020	2030
Βασικό Σενάριο											
Ακαθάριστο Χρέος προς ΑΕΠ	112,9	129,7	148,3	170,3	156,9	175,8	174,2	168,2	159,5	124,2	86,2
Ρυθμός Ανάπτυξης	-0,2	-3,1	-4,9	-7,1	-6,4	-4,2	0,6	2,9	3,7	2,6	1,8
Ονομαστικό Επιτόκιο εξυπηρέτησης Χρέους	5,0	4,5	4,4	4,6	2,7	2,5	2,7	3,0	3,2	3,5	4,9
Πληθωρισμός	4,7	2,3	1,1	1,0	-0,8	-1,1	-0,4	0,4	1,1	1,7	2,0
Εξέλιξη Πραγματικών Πρωτογενών Δαπανών	6,3	3,9	-11,3	-8,6	-5,1	-6,5	-4,2	-3,0	-2,1	2,6	1,8
Εναλλακτικό Σενάριο											
Ακαθάριστο Χρέος προς ΑΕΠ	112,9	129,7	148,3	170,3	156,9	180,5	182,1	181,7	176,4	147,2	111,3
Ρυθμός Ανάπτυξης	-0,2	-3,1	-4,9	-7,1	-6,4	-4,2	0,6	2,9	3,7	2,6	1,8
Ονομαστικό Επιτόκιο εξυπηρέτησης Χρέους	5,0	4,5	4,4	4,6	2,7	2,5	2,7	3,0	3,2	3,5	4,9
Πληθωρισμός	4,7	2,3	1,1	1,0	-0,8	-3,5	-1,2	0,1	1,2	1,8	2,1
Εξέλιξη Πρωτογενών Δαπανών	6,3	3,9	-11,3	-8,6	-5,1	-4,2	-3,4	0,1	-0,5	2,6	1,7

Πηγή: *International Monetary Fund, Ιούλιος 2013.*

Διάγραμμα 83
Σενάρια Εξέλιξης Δημόσιου Χρέους

Πηγή: International Monetary Fund, Ιούνιος 2013.

Στο βασικό σενάριο το δημόσιο χρέος ως προς το ΑΕΠ το 2020 θα είναι 124,2% του ΑΕΠ, ενώ στο εναλλακτικό θα είναι 147,2% του ΑΕΠ.

Η πραγματικότητα όμως είναι ότι οι υποθέσεις και των δύο σεναρίων παραμένουν έωλες. Με βάση την εμπειρία του προηγούμενου προγράμματος, τα μέτρα με τα οποία επιχειρείται η δημοσιονομική προσαρμογή έχουν υφεσιακή και αντανάπτυξιακή προσηλωση, μειώνουν τα έσοδα λόγω της πτώσης της οικονομικής δραστηριότητας, της αυξανόμενης φοροδιαφυγής και της αδυναμίας τους να την αντιμετωπίσουν, περικλύπτουν δραστικά τις δημόσιες δαπάνες ακόμη και σε σημαντικούς τομείς κοινωνικής προστασίας.

Η ασκούμενη οικονομική πολιτική που περιλαμβάνει μέτρα εμβάθυνσης της ύφεσης συντελεί καθοριστικά στο διαχρονικό ρυθμό αύξησης του δημόσιου χρέους. Είναι χαρακτηριστικό ότι η επίδραση του snowball effect (εξέλιξη επιτοκίου και ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης) την περίοδο 2009-2012 έχει ως αποτέλεσμα την σωρευτική επιβάρυνση του λόγου δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ κατά περίπου 50% του ΑΕΠ. Αποτέλεσμα δηλαδή της οικονομικής πολιτικής που ασκείται είναι το δημόσιο χρέος ως προς το ΑΕΠ να εκτιναχθεί από το 129,7% το 2009 στο 182,1% το 2014 και άρα την αδυναμία της Ελλάδας να το εξυπηρετήσει, όπως ακριβώς συνέβη προ της διαδικασίας του PSI.

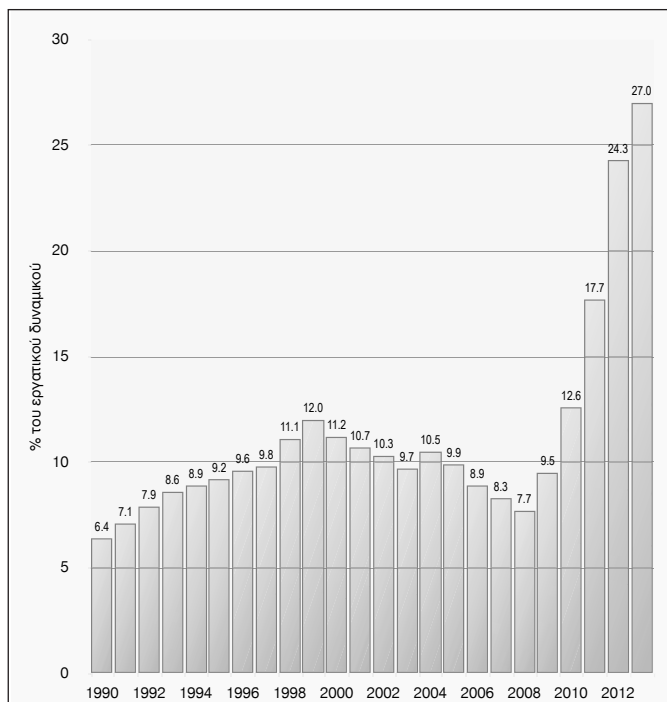
ΜΕΡΟΣ 7
Η απασχόληση και η ανεργία

Η απασχόληση και η ανεργία

7.1. Εξελίξεις της απασχόλησης, του εργατικού δυναμικού και της ανεργίας

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, κατά το 2013, ο αριθμός των ανέργων θα ανέλθει σε περίπου 1,35 εκατομμύρια άτομα (μέσο ετήσιο επίπεδο) και θα είναι υπερδιπλάσιος του αντίστοιχου αριθμού το 2010. Για το 2014, η αισιόδοξη πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι ότι θα υπάρξει μείωση της ανεργίας κατά περίπου 60.000 άτομα (μέσο ετήσιο επίπεδο). Ωστόσο, αποτελεί πλέον ετήσια συνήθεια των υπηρεσιών της Επιτροπής να μην επαληθεύονται οι εκτιμήσεις τους προβλέποντας μείωση της ανεργίας. Το 2013, το εργατικό δυναμικό ανερχόταν σε 5,02 εκατομμύρια άτομα, έναντι 5,05 κατά το 2010. Ενώ δηλαδή οι ευκαιρίες απασχόλησης μειώθηκαν θεαματικά, η προσφορά εργασίας παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητη. Η εξέλιξη αυτή υποδηλώνει ότι τα νοικοκυριά των εργαζομένων προσπαθούν να αντιμετωπίσουν την μείωση του εισοδήματός τους (που οφείλεται στην επιπλέον ανεργία και στη μείωση του μέσου πραγματικού μισθού) παραμένοντας στην αγορά εργασίας και αναζητώντας επιπλέον απασχόληση.

Διάγραμμα 84
Ποσοστό ανεργίας (1990-2013)

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ.

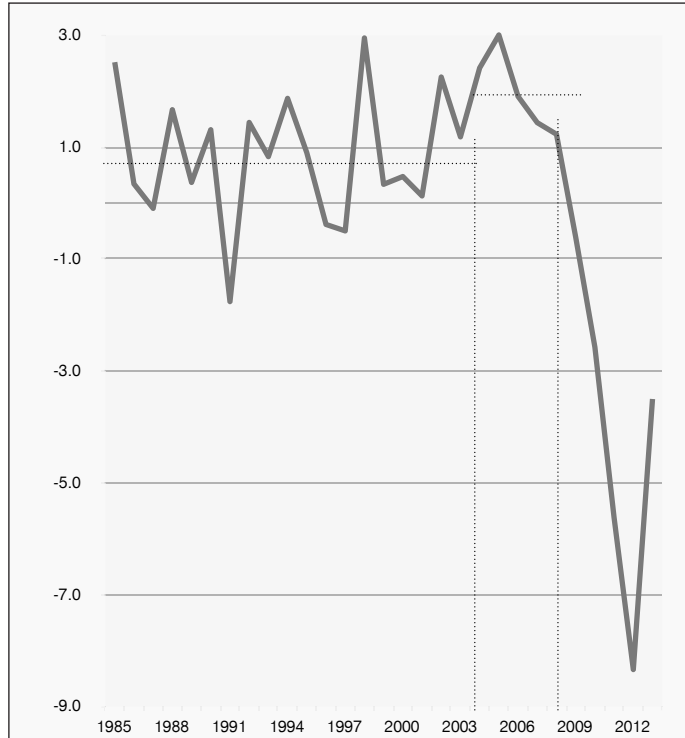
Ο αριθμός των εργαζομένων, το 2008 και το 2009, ανερχόταν σε 4,8 εκατομμύρια άτομα ενώ το 2013 ήταν μόλις 3,9 εκατομμύρια. Μετά από την συνεχή πτώση οκτώ ετών (2001-2008), το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε δραματικά κατά το 2009-2013 στο 27,0% σε μέσο επίπεδο (με βάση τον ορισμό της Eurostat, Διάγραμμα 84). Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το ποσοστό ανεργίας πρόκειται να μειωθεί κατά το 2014 στο 26,0% (σε μέσο ετήσιο επίπεδο). **Οι εκτιμήσεις του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ** είναι πιο απαισιόδοξες, προβλέποντας την ανεργία κατά το 2013 να αυξηθεί από 24,2% το 2012 στο 29%-30% και το 2014 στο 31,5%.

Παράλληλα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση - 27 και στην ευρωζώνη αυξάνεται η ανεργία (ευρωζώνη 12,1%, 19,2 εκατομ. άνεργοι και 26,4 εκατομ. άνεργοι στην Ε.Ε. - 27, Eurostat, Μάιος 2013) ως αποτέλεσμα της εφαρμογής των προγραμμάτων λιτότητας και της ύφεσης και κατά το 2013, με συνέπεια μέσα σ' ένα χρόνο (Μάιος 2012 - Μάιος 2013), η ανεργία στην ευρωζώνη να έχει αυξηθεί κατά 1,34 εκατομ. άτομα και στην Ε.Ε.-27 να έχει αυξηθεί κατά 1,32 εκατομ. άτομα (Eurostat, 2013)⁴⁰.

Στην Ελλάδα ο λόγος ανέργων / απασχολούμενων υπερβαίνει το 1/3. Με άλλα λόγια, σε κάθε τρεις εργαζόμενους αντιστοιχεί περίπου ένας άνεργος.

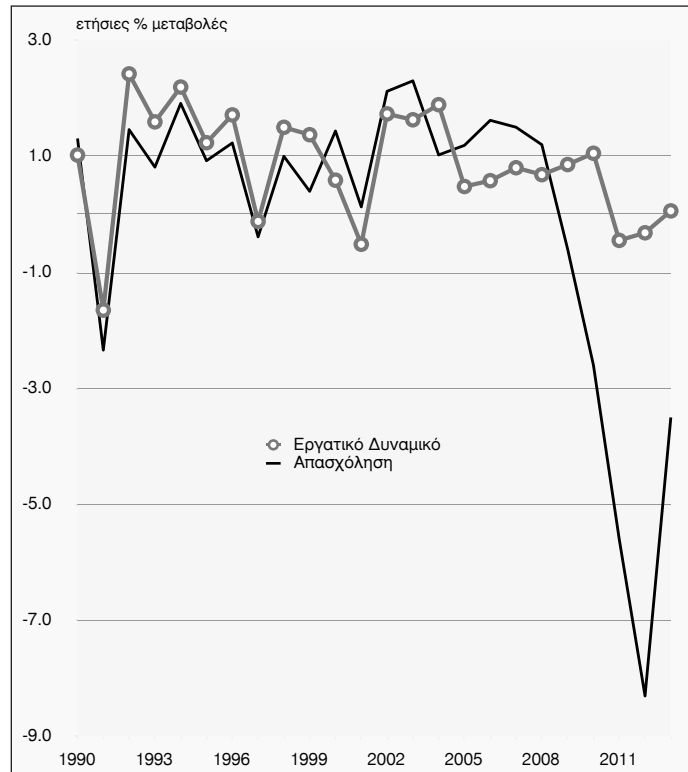
40. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (Ιούλιος 2013) το ποσοστό της ανεργίας το 2014 στην Ελλάδα θα ανέλθει στο 28,2% (Γ Τρίμηνο) από 26,8% τον Μάιο του 2013. Στην Ισπανία θα ανέλθει στο 27,8% από 26,9% στην Ιταλία στο 12,6% από 12,2% και στη Γαλλία στο 11,2% από 10,9%. Στην Γερμανία εκτιμάται ότι η ανεργία θα μειωθεί στο 4,7% από 5,3% και στις ΗΠΑ στο 6,7% από 7,6%. Ο ΟΟΣΑ εκτιμά ότι από το 2008 στις 34 χώρες μέλη του αυξήθηκε η ανεργία κατά 16 εκατ. άτομα, προβλέποντας ότι το 2014 η ανεργία στις χώρες μέλη του θα είναι 48 εκατ. άτομα.

Διάγραμμα 85
Ετήσιες μεταβολές αριθμού απασχολουμένων (1985-2013)

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΣΥΕ.

Διάγραμμα 86
Εργατικό δυναμικό και απασχόληση, ετήσιες % μεταβολές (1990-2013)

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΣΥΕ.

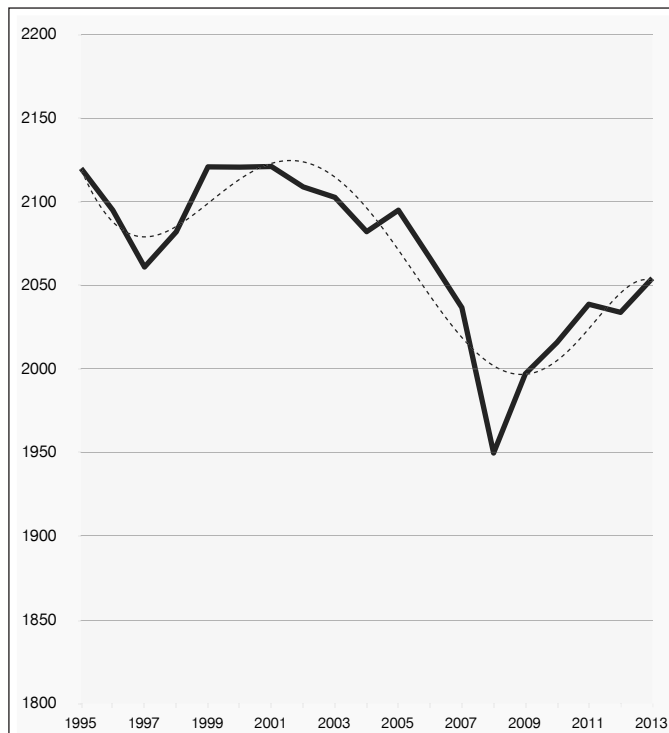
Η επιδείνωση της ανεργίας κατά το 2009-2013 έναντι του 2008 προήλθε καταρχήν από την μείωση της απασχόλησης (Διάγραμμα 85), κατά 932.000 άτομα. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι μεταβολές του αριθμού των απασχολουμένων στην Ελλάδα ακολουθούσαν ανοδική τάση από το 1992 μέχρι και το 2008, με αποτέλεσμα για το σύνολο της περιόδου να ανέρχονται σωρευτικά σε 24%. Έτσι, ενώ ο αριθμός των απασχολουμένων κατά το 1991 ανερχόταν σε 3,9 εκατομμύρια άτομα, το 2008 είχε φθάσει σε 4,8 εκατομμύρια. Πιο συγκεκριμένα, η ελληνική οικονομία δημιούργησε 930.000 θέσεις εργασίας μέσα στα 17 χρόνια 1992-2008. Το σύνολο της προόδου που είχε επιτευχθεί μέσα σε αυτά τα 17 έτη χάθηκε στη διάρκεια της τελευταίας πενταετίας.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το 2011, η πτώση της απασχόλησης κατά το 2009-2011, αναμενόταν να ανακοπεί κατά το 2012. Αυτό βέβαια δεν συνέβη και η απασχόληση υποχώρησε κατά 370.000 εργαζόμενους. Την άνοιξη του 2012, οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής επανέλαβαν το ίδιο λάθος και η απασχόληση μειώθηκε κατά 143.000 εργαζόμενους. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή

προβλέπει τώρα ξανά αύξηση της απασχόλησης για το 2014 περίπου κατά 25.000 άτομα. Οι προβλέψεις αυτές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κατά τις εκτιμήσεις του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, είναι υπεραισιόδοξες καθώς τα μέτρα που εφαρμόζονται έχουν έντονα υφειακά αποτελέσματα τα οποία υπερβαίνουν τον χρονικό ορίζοντα του έτους κατά το οποίο λαμβάνονται.

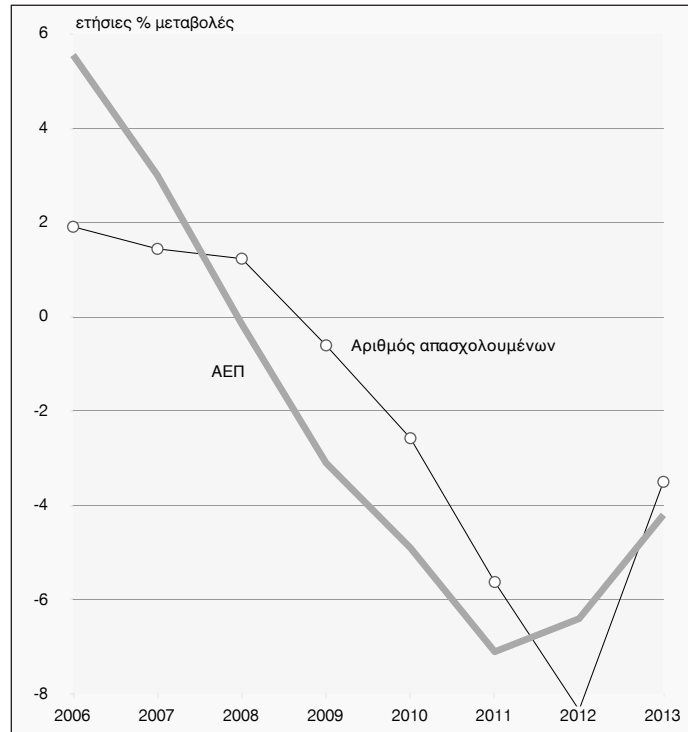
Η αύξηση της ανεργίας κατά το 2009-2013 δεν προέρχεται μόνον από την μείωση της απασχόλησης αλλά και από την αύξηση κατά 1,2% του εργατικού δυναμικού, αύξηση που αντιστοιχεί κατά προσέγγιση σε 60.000 άτομα. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 86, η δραματική μείωση της απασχόλησης δεν συνοδεύτηκε από ανάλογη μείωση του εργατικού δυναμικού. Αυτό αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι τα νοικοκυριά προσπαθούν, εν μέσω κρίσης και ανακοπής του δανεισμού, να αντιμετωπίσουν, **πρώτον**, την μείωση του εισοδήματός τους (που ανάγεται στην μείωση της αγοραστικής δύναμης του μισθού και στην αύξηση της ανεργίας), και **δεύτερον**, την γενικευμένη πλέον ανασφάλεια μεταξύ των μισθωτών, προσφέροντας περισσότερη εργασία, είτε με την παρουσία περισσότερων ατόμων στην αγορά εργασίας, είτε με την αύξηση των ωρών εργασίας (Διάγραμμα 87).

Διάγραμμα 87
Μέσος ετήσιος αριθμός ωρών εργασίας ανά απασχολούμενο (1995-2013)

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

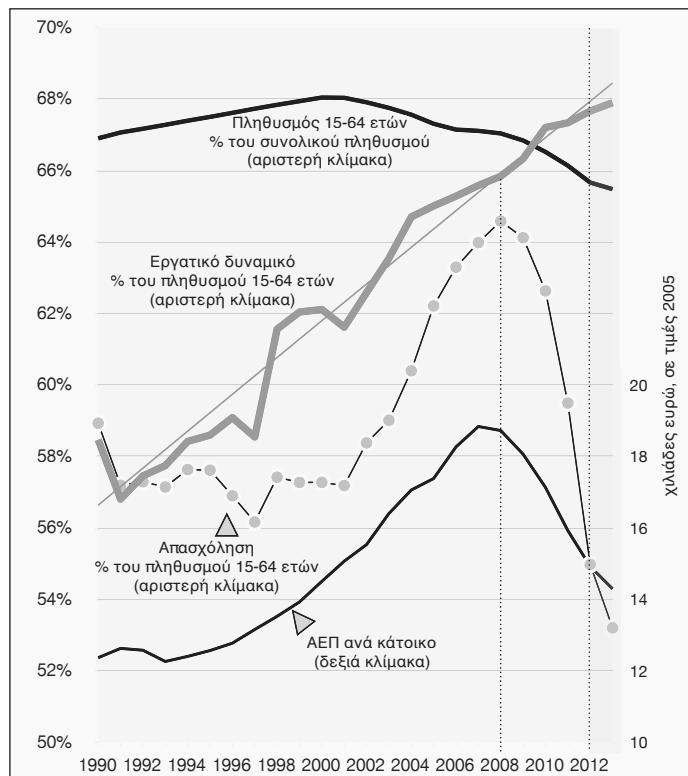
Διάγραμμα 88
ΑΕΠ και απασχόληση, ετήσιες % μεταβολές (2006-2013)

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΣΥΕ και Ameco Database.

Η δραματική μείωση της απασχόλησης κατά το 2009-2013 οφείλεται στο γεγονός ότι η μείωση της παραγωγής ήταν ραγδαία. Το γεγονός αυτό, δηλαδή ότι το μεγαλύτερο μέρος της μείωσης του ΑΕΠ πραγματοποιήθηκε με παράλληλη μείωση της απασχόλησης, φαίνεται στο Διάγραμμα 88. Η μείωση του ΑΕΠ κατά το υπόλοιπο μέρος πραγματοποιήθηκε με μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας (η απόσταση μεταξύ των δύο καμπυλών του Διαγράμματος 89, δηλαδή της μεταβολής του προϊόντος και της απασχόλησης, ισούται με την μεταβολή της παραγωγικότητας της εργασίας).

Διάγραμμα 89
ΑΕΠ, απασχόληση, εργατικό δυναμικό και πληθυσμός (1990-2013)

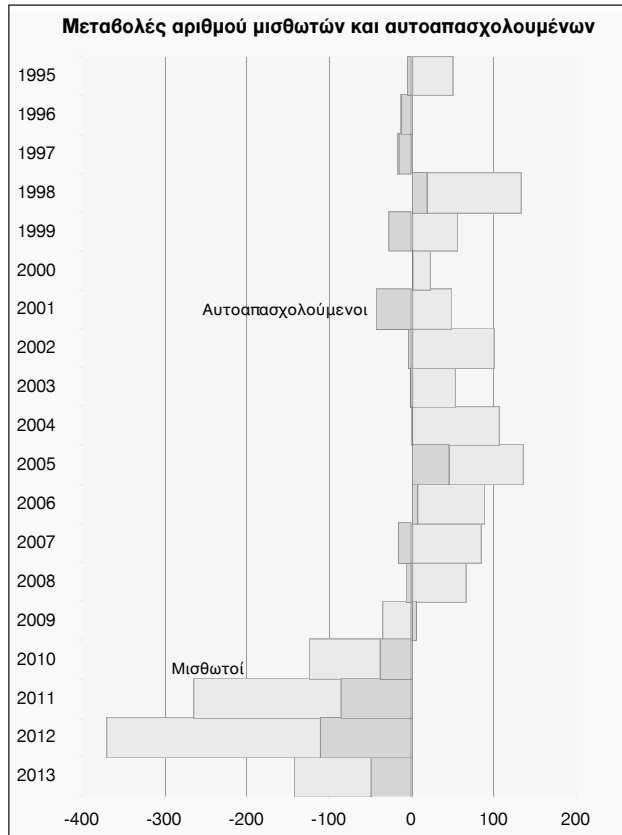

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΣΥΕ και Εθνικοί Λογαριασμοί.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 89, η αύξηση του εργατικού δυναμικού κατά το 2009-2013 συντήρησε την ανοδική πορεία του ποσοστού συμμετοχής του πληθυσμού στην αγορά εργασίας (εργατικό δυναμικό % του πληθυσμού 15-64 ετών). Στο ίδιο Διάγραμμα φαίνεται ότι ο δημογραφικός δείκτης του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας (15-64 ετών) ως ποσοστό του γενικού πληθυσμού, φθίνει. Αυτά σημαίνουν ότι μια μικρότερη μερίδα του πληθυσμού έχει εργάσιμη ηλικία, και ότι από αυτή τη μερίδα ένα αυξανόμενο ποσοστό εμφανίζεται στην αγορά εργασίας για να εργαστεί παρόλο που οι ευκαιρίες απασχόλησης μειώνονται καθώς συρρικνώνεται το προϊόν (όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 89, από την μορφή της καμπύλης της απασχόλησης ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού).

Μια σημαντική διαίρεση των εργαζομένων είναι μεταξύ μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων. Η αυτοαπασχόληση, μία διαδεδομένη μορφή απασχόλησης στην Ελλάδα, ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης ακολουθεί μακροχρόνια πτωτική τάση. Αυτό όμως δεν συμβαίνει επειδή μειώνεται ο αριθμός των αυτοαπασχολούμενων, αλλά επειδή επεκτείνεται η μισθωτή εργασία. Ο αριθμός όσων εργάζονται με αυτοαπασχόληση κυμαίνεται, από το 1973 έως το 2009, μεταξύ 1,60 και 1,75 εκατομμυρίων ατόμων.

Διάγραμμα 90
Μεταβολές αριθμού μισθωτών και αυτοαπασχολουμένων (1995-2013)

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΣΥΕ.

Η μακροχρόνια σταθερότητα του αριθμού αυτοαπασχολουμένων σχετιζόταν με το γεγονός ότι ενώ υποχωρούσαν τα παλαιά επαγγέλματα των αυτοαπασχολουμένων, αναδύονταν νέα επαγγέλματα που αντιστοιχούν στις διαρθρωτικές αλλαγές του παραγωγικού συστήματος και στις νέες τεχνολογίες. Ο ρυθμός ανάπτυξης αυτών των νέων επαγγελμάτων σχετίζεται με τον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης και των επενδύσεων που αποτελούν αναγκαία (πλην όμως όχι ικανή) συνθήκη για την εγκατάσταση των νέων μορφών παραγωγής, οργάνωσης της εργασίας και μορφών απασχόλησης.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 90, μετά το 2008, οι μεταβολές του αριθμού των αυτοαπασχολουμένων (μετά από εξομάλυνση για να απαλειφθούν οι βραχυχρόνιες διακυμάνσεις) ήταν μεγάλες όπως εξάλλου και οι μειώσεις των μισθωτών. Η κρίση, επομένως, θίγει αμφοτέρως τις κατηγορίες εργαζομένων.

7.2. Η Απασχόληση & η Ανεργία το Α΄ τρίμηνο του 2013

Η εκρηκτική αύξηση των ανέργων μετά το 2009 είχε ως αποτέλεσμα την εκτίναξη του ποσοστού ανεργίας το Α΄ τρίμηνο του 2013 στο 27,4% του εργατικού δυναμικού και οι άνεργοι να ξεπερνούν το 1.333.000 άνδρες και γυναίκες. Το ποσοστό ανεργίας σε σχέση με το Α΄ τρίμηνο του 2012 αυξήθηκε κατά 4,8 ποσοστιαίες μονάδες.

Η συρρίκνωση της απασχόλησης το ίδιο χρονικό διάστημα είχε ως αποτέλεσμα σήμερα ο αριθμός των απασχολούμενων να ανέρχεται σε 3.596.000 άνδρες και γυναίκες, ενώ η αναλογία τους στο σύνολο του παραγωγικού πληθυσμού 15-64 ετών να πλησιάζει μόλις στο 50%.

7.2.1. Εργατικό Δυναμικό και απασχόληση.

Στο Α΄ τρίμηνο του 2013 το εργατικό δυναμικό της χώρας ανέρχεται σε 4.951.159 άνδρες και γυναίκες, από τα οποία το 42,6% είναι γυναίκες. Σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο το εργατικό δυναμικό μειώθηκε κατά 6.888 άτομα από τα οποία λιγότερο από το 1/4 αναλογεί σε μείωση του εργατικού δυναμικού των γυναικών (1.568 γυναίκες και ποσοστό 22,8%).

Η απασχόληση των νέων μέχρι 29 ετών ανέρχεται δεν ξεπερνά τις 460.000 νέους (το 42,1% εξ αυτών είναι νέες γυναίκες) και αναλογούν πλέον στο 12,8% του συνόλου των απασχολούμενων.

Από το σύνολο των απασχολούμενων το 62,4% εργάζονται ως μισθωτοί, περί το 1/4 είναι αυτοαπασχολούμενοι, το 6,9% είναι εργοδότες και το 4,8% συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας. Η γυναικεία απασχόληση αναλογεί στο 40,5% της συνολικής απασχόλησης, στο 25,5% όσων απασχολούνται ως εργοδότες, στο 31,6% των αυτοαπασχολούμενων, στο 44,0% των μισθωτών και αποτελούν λιγότερο από τα 2/3 των συμβοηθούντων μελών (64,3%).

Η σημαντική μείωση που υφίσταται η απασχόληση κατά 242.000 άτομα περίπου, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην μείωση της απασχόλησης της ηλικιακής ομάδας άνω των 30 ετών και κυρίως των ανδρών, καθώς από 6 στους 10 απασχολούμενους με τους οποίους μειώθηκε η απασχόληση σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο είναι άνδρες, (Πίνακας 24).

Πίνακας 24: Εργατικό Δυναμικό και μεταβολές 2012-2013

	Εργατικό Δυναμικό 2013, (σε χιλ.)				Μεταβολές 2012-2013		
	Σύνολο	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	% Ανεργίας	Σύνολο	Απασχολούμενοι	Άνεργοι
Σύνολο	4.951,2	3.595,9	1.355,2	27,4	-6,9	-242,0	235,1
15-29 ετών	879,6	459,4	420,2	47,8	-27,7	-69,9	42,2
30 ετών & άνω	4.071,6	3.136,5	935,1	23,0	20,8	-172,2	192,9
Άνδρες	2.841,6	2.140,1	701,4	24,7	-5,3	-146,1	140,7
15-29 ετών	481,1	266,1	215,0	44,7	-14,1	-42,4	28,3
30 ετών & άνω	2.360,4	1.874,0	486,4	20,6	8,8	-103,6	112,4
Γυναίκες	2.109,6	1.455,8	653,8	31,0	-1,6	-96,0	94,4
15-29 ετών	398,5	193,3	205,1	51,5	-13,5	-27,4	13,9
30 ετών & άνω	1.711,2	1.262,5	448,7	26,2	12,0	-68,5	80,5

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΑ 2012, 2013 Α' τριμήνου.

Η μισθωτή απασχόληση μειώθηκε κατά 180.100 άνδρες και γυναίκες σε σχέση με το προηγούμενο έτος, συμμετέχοντας σχεδόν κατά τα 3/4 στην συνολική μεταβολή των απασχολούμενων (Πίνακας 25). Η απασχόληση μειώθηκε και στις υπόλοιπες κατηγορίες, δηλαδή των εργοδοτών, των αυτοαπασχολούμενων και των συμβοηθούτων μελών.

Πίνακας 25: Οι μεταβολές ως προς την θέση στην επιχείρηση 2012-2013

Θέση στην επιχείρηση (σε χιλ.)	Α' τρίμηνο 2012	Α' τρίμηνο 2013	Α' τρίμηνο 2012-2013	Α' τρίμηνο 2012-2013 (%)
Σύνολο Απασχολούμενων	3.837,9	3.595,9	-242,0	-6,3%
Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό	284,3	249,6	-34,7	-12,2%
Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό	935,7	927,1	-8,6	-0,9%
Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)	2.425,4	2.245,3	-180,1	-7,4%
Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	192,6	174,0	-18,6	-9,7%

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΑ 2012, 2013 Α' τριμήνου.

Με μερική απασχόληση εργάζονται 310.724 άνδρες και γυναίκες, ενώ το ποσοστό της ανήλθε στο 8,6% έναντι 7,2% του προηγούμενου έτους. Η αύξηση του ποσοστού της μερικής απασχόλησης αναλογεί σε 34.000 περίπου άτομα η οποία σε συνδυασμό με την μείωση που επήλθε στην συνολική απασχόληση είχε ως αποτέλεσμα την μείωση των πλήρως απασχολούμενων κατά 276.00 άνδρες και γυναίκες, (Πίνακας 26). Η μεταβολή που επήλθε στην μερική απασχόληση οφείλεται σε σημαντικό βαθμό (72,6%) στις μεταβολές των γυναικών.

Πίνακας 26: Οι μεταβολές στην πλήρη και την μερική απασχόληση 2012-2013

Πλήρη και Μερική απασχόληση (σε χιλ.)	Α' τρίμηνο 2012	Α' τρίμηνο 2013	Α' τρίμηνο 2012-2013	Α' τρίμηνο 2012-2013 (%)
Σύνολο απασχολούμενων	3.837,9	3.595,9	-242,0	-6,3
Πλήρης απασχόληση	3.561,2	3.285,2	-276,0	-7,8
Μερική απασχόληση	276,7	310,7	34,0	12,3
% μερικής απασχόλησης	7,2	8,6		

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΑ 2012, 2013 Α' τριμήνου.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό στη μερική απασχόληση, είναι η αύξηση της συμμετοχής όσων αναζητούσαν θέση πλήρους απασχόλησης αλλά δεν βρήκαν και αποδέχτηκαν τη θέση μερικής απασχόλησης. Αποτελούν πλέον τα 2/3 περίπου των μερικώς απασχολούμενων (65,0%) έναντι 59,7% που αποτελούσαν το προηγούμενο έτος, καθώς αυξήθηκαν κατά 36.600 άτομα.

Από τους 21 μονοψήφιους κλάδους της ελληνικής οικονομίας σε σχέση με το προηγούμενο έτος η απασχόληση μειώθηκε σε 18 από αυτούς κατά 252.690 εργαζόμενους, ενώ αυξήθηκε η απασχόληση στους υπόλοιπους 3 κλάδους κατά 10.660 εργαζόμενους μόνο άνδρες.

Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, Κατασκευές, Μεταποίηση και Εκπαίδευση είναι οι κυριότεροι κλάδοι στους οποίους μειώθηκε η απασχόληση και στους οποίους αναλογεί το 61% περίπου της μεταβολής των 18 μονοψήφιων κλάδων που μειώθηκε η απασχόληση.

Οι κλάδοι οι οποίοι αύξησαν την απασχόλησή τους είναι της Ενημέρωσης και επικοινωνίας, της Παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου κλπ και της Τέχνης, διασκέδασης και ψυχαγωγίας.

7.2.2. Χαρακτηριστικά και μεταβολές των ανέργων

Οι άνεργες γυναίκες αποτελούν τα δύο τελευταία έτη λιγότερο από το ήμισυ των ανέργων, ενώ οι νέοι άνεργοι με ηλικία μέχρι 29 ετών αναλογούν στο 31,0% των ανέργων το τελευταίο έτος.

Σε σχέση με το προηγούμενο έτος οι άνεργοι αυξήθηκαν κατά 235.140 ανέργους και ποσοστό 21,0%, μικρότερο από αυτό των τελευταίων ετών.

Το ποσοστό ανεργίας των νέων μέχρι 29 ετών αυξήθηκε κατά 6,1 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το προηγούμενο έτος, εκτοξεύοντας το ποσοστό ανεργίας των νέων σχεδόν στο ήμισυ του εργατικού δυναμικού αυτών, (47,8% έναντι 41,7% το 2012).

Σημαντική όμως είναι και η αύξηση του ποσοστού ανεργίας των άνω των 30 ετών καθώς αυξήθηκε κατά 4,6 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το προηγούμενο έτος, φθάνοντας το ποσοστό ανεργίας αυτών σχεδόν στο 1/4 του εργατικού δυναμικού των άνω των 30 ετών, (23,0% έναντι 18,6% το 2012).

Επίσης, οι μακροχρόνια άνεργοι αναλογούν στα 2/3 περίπου των ανέργων (65,6%) έναντι 56,5% που αναλογούσαν το προηγούμενο έτος. Η αναλογία των νεοεισερχόμενων ανέργων, δηλαδή όσων εισέρχονται για πρώτη φορά στην αγορά εργασίας αναζητώντας απασχόληση, μειώθηκε κατά μία ποσοστιαία μονάδα σε σχέση με το 2012, και ανέρχεται σε 22,8% ή σε 309.100 ανέργους. Αντίθετα, η αναλογία των ανέργων που έχουν εργαστεί στο παρελθόν αυξήθηκε κατά μία ποσοστιαία μονάδα σε σχέση με το 2012, και ανέρχεται σε 77,2% ή σε 1.046.100 ανέργους.

Περίπου οι 8 στους 10 ανέργους με τους οποίους αυξήθηκαν οι κατηγορίες των ανέργων και των μακροχρόνια ανέργων ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα άνω των 30 ετών, ενώ στην κατηγορία όσων έχουν εργαστεί στο παρελθόν η αναλογία πλησιάζει πλέον τους 9 σε κάθε 10 ανέργους με τους οποίους αυξήθηκε η εν λόγω κατηγορία.

Πίνακας 27: Άνεργοι και μεταβολές των ανέργων κατά φύλο, διάρκεια και ομάδες ηλικιών

Άνεργοι ανά φύλο, διάρκεια και ομάδες ηλικιών	Α' τρίμηνο 2013				Α' τρίμηνο 2012- 2013			
	Σύνολο Ανέργων	12 μήνες και άνω	«Νέοι» Άνεργοι	«Παλαιοί» Άνεργοι	Σύνολο Ανέργων	12 μήνες και άνω	«Νέοι» Άνεργοι	«Παλαιοί» Άνεργοι
και τα δύο φύλα	1.355,2	888,7	309,1	1.046,1	235,1	256,3	42,7	192,4
15-29 ετών	420,2	251,2	219,1	201,1	42,2	41,9	22,6	19,6
30+ ετών	935,1	637,6	90,0	845,1	192,9	214,3	20,1	172,8
Άνδρες	701,4	453,4	122,4	579,1	140,7	156,6	17,6	123,1
15-29 ετών	215,0	130,7	104,9	110,1	28,3	33,3	15,8	12,6
30+ ετών	486,4	322,7	17,5	468,9	112,4	123,3	1,9	110,6
Γυναίκες	653,8	435,3	186,7	467,1	94,4	99,7	25,1	69,3
15-29 ετών	205,1	120,5	114,2	90,9	13,9	8,7	6,8	7,1
30+ ετών	448,7	314,9	72,5	376,1	80,5	91,0	18,3	62,2

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΑ 2012, 2013 Α' τριμήνου.

Εξετάζοντας τον κύριο όγκο των ανέργων που έχουν εργαστεί στο παρελθόν διαπιστώνουμε ότι αυτοί προέρχονται κυρίως από τους κλάδους του Εμπορίου, των Κατασκευών, της Μεταποίησης και των Ξενοδοχείων και Εστιατορίων. Αθροιστικά

οι άνεργοι στους κλάδους αυτούς ανέρχονται σε 600.370 άτομα και αποτελούν το 57,4% των ανέργων που έχουν εργαστεί στο παρελθόν, από 59,0% που αποτελούσαν το προηγούμενο έτος. Σε σχέση με το προηγούμενο χρόνο οι εν λόγω κλάδοι συμμετέχουν κατά το ήμισυ στη μεταβολή αυτής της κατηγορίας των ανέργων.

7.2.3. Οι ροές από και προς την απασχόληση

Εξετάζοντας τις ροές από και προς την απασχόληση το Α΄ τρίμηνο του 2013, διαπιστώνουμε ότι το ισοζύγιο στην αναπλήρωση μεταξύ θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν και θέσεων εργασίας που χάθηκαν συνεχίζει να είναι αρνητικό. Είναι χαρακτηριστικό ότι το ποσοστό αναπλήρωσης κατά το 2013 παραμένει χαμηλό της τάξεως του 54%, δηλαδή οι θέσεις εργασίας που χάθηκαν αναπληρώθηκαν λίγο πάνω από το ήμισυ, υψηλότερο όμως του ποσοστού αναπλήρωσης των θέσεων εργασίας που χάθηκαν τα δύο προηγούμενα έτη (36% και 44%), (Πίνακας 28).

Ειδικότερα, στο Α΄ τρίμηνο δημιουργήθηκαν 149.540 θέσεις εργασίας, ενώ αποχώρησαν από την απασχόληση περί τους 279.000 απασχολούμενους. Από τις θέσεις εργασίας που χάθηκαν, οι 112.215 πρώην απασχολούμενοι, είναι σήμερα άνεργοι, γεγονός που πρέπει να συνδυαστεί με την αύξηση των απολύσεων ως αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης που πλήττει την οικονομία τα τελευταία έτη, ενώ το πολύ χαμηλό ποσοστό αναπλήρωσης στην σημερινή συγκυρία συνδυάζεται και με το κλείσιμο πολλών μικρομεσαίων επιχειρήσεων.

Πίνακας 28: Οι ροές από και προς την απασχόληση, ποσοστό αναπλήρωσης

Προς απασχόληση (Εισροές)

Έτος	Από ανέργους	Από μη ενεργό	Σύνολο εισερχομένων
2007	90.700	66.300	157.000
2008	109.274	77.420	186.694
2009	90.206	80.273	170.479
2010	85.244	65.734	150.978
2011	84.278	47.690	131.968
2012	81.036	33.120	114.156
2013	112.215	37.326	149.541

Από απασχόληση (Εκροές)

Έτος	Προς ανέργους	Προς μη ενεργό	Σύνολο εξερχομένων
2007	70.344	75.604	145.948
2008	62.235	76.951	139.186
2009	104.937	76.832	181.769
2010	132.356	77.349	209.705
2011	195.193	102.329	297.522
2012	222.861	93.997	316.858
2013	190.289	88.725	279.014

Ποσοστό αναπλήρωσης (Εισροές/εκροές)

Έτος	Άνεργοι	Μη ενεργοί	Σύνολο
2007	1,29	0,88	1,08
2008	1,76	1,01	1,34
2009	0,86	1,04	0,94
2010	0,64	0,85	0,72
2011	0,43	0,47	0,44
2012	0,36	0,35	0,36
2013	0,59	0,42	0,54

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2007 - 2013 Α' τριμήνου.

7.2.4. Η απασχόληση και ανεργία στις περιφέρειες

Το ποσοστό ανεργίας το 2013 σε τέσσερις περιφέρειες της χώρας είναι μεγαλύτερο από το μέσο ποσοστό ανεργίας, ενώ οι υπόλοιπες εννέα περιφέρειες έχουν αντίστοιχα μικρότερο ποσοστό ανεργίας από το μέσο, Διάγραμμα 91. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1/3 του εργατικού δυναμικού στην περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας είναι άνεργο, πλησιάζουν το 30,0% οι άνεργοι στην περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας και το 28,0% στις περιφέρειες της Στερεάς Ελλάδας και της Αττικής. Κατά τον προηγούμενο χρόνο οι ίδιες περιφέρειες είχαν μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας

έναντι του συνόλου της χώρας με επιπλέον τις περιφέρειες της Δυτικής Ελλάδας και της Κρήτης.

Σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο αυξάνονται (αριθμητικά) οι άνεργοι σε όλες τις περιφέρειες της χώρας, κυρίως σε Αττική και Κεντρική Μακεδονία, ενώ ακολουθούν Θεσσαλία, Νότιο Αιγαίο, Δυτική Ελλάδα και Ήπειρος, Πίνακας 29. Οι μεγαλύτερες ποσοστιαίες μεταβολές είναι στο Νότιο Αιγαίο όπου οι άνεργοι αυξήθηκαν πάνω από τα 3/4 περίπου (76,7%), και στα Ιόνια Νησιά όπου οι άνεργοι αυξήθηκαν κατά 44,2%. Μεγάλες είναι και οι ποσοστιαίες μεταβολές στην Ήπειρο και την Θεσσαλία όπου οι άνεργοι αυξήθηκαν κατά 31,8% και 25,4% σε σχέση με το προηγούμενο έτος.

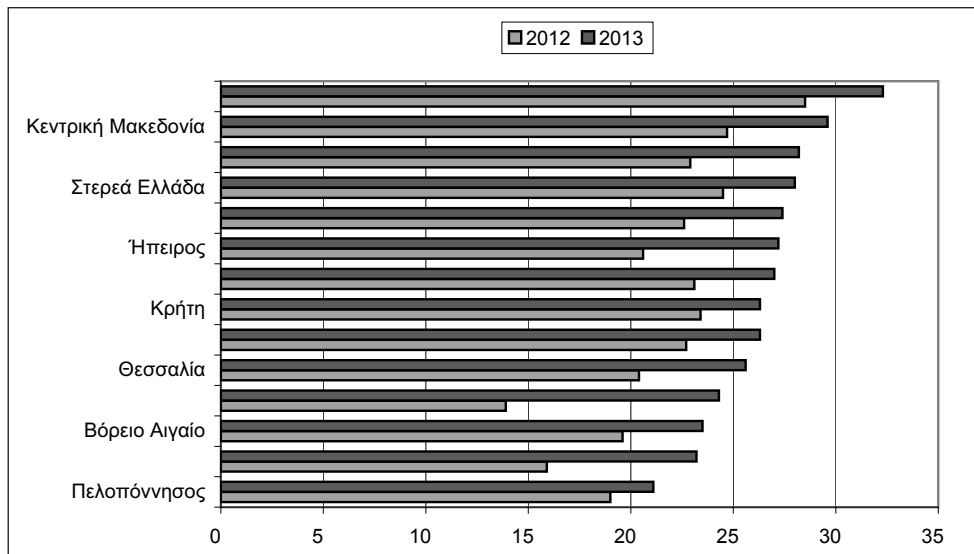
Η απασχόληση κατά το 2013 σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο μειώθηκε σε όλες τις περιφέρειες της χώρας, ενώ οι περιφέρειες με την μεγαλύτερη αριθμητική μείωση είναι η κυρίως η Αττική και η Κεντρική Μακεδονία, Πίνακας 29. Τη μεγαλύτερη ποσοστιαία αρνητική μεταβολή παρουσιάζει το Νότιο Αιγαίο με 11,0%, ενώ στο 9,2% διαμορφώνεται η ποσοστιαία μεταβολή των απασχολούμενων στα Ιόνια Νησιά και στο 8,6% στην Ήπειρο, ενώ η μικρότερη ποσοστιαία μεταβολή εμφανίζεται στην Πελοπόννησο με 1,2%, έναντι 6,3% του συνόλου της χώρας.

Πίνακας 29: Το Εργατικό Δυναμικό στις περιφέρειες της χώρας

Περιφέρειες (σε χιλ.)	Εργατικό Δυναμικό 2013				Εργατικό Δυναμικό 2012-2013		
	Σύνολο	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	% Ανεργίας	Σύνολο	Απασχολούμενοι	Άνεργοι
Σύνολο Χώρας	4.951,2	3.595,9	1.355,2	27,4	-6,8	-242,0	235,1
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	252,9	186,4	66,6	26,3	-3,0	-11,5	8,6
Κεντρική Μακεδονία	833,7	587,2	246,5	29,6	0,9	-39,8	40,6
Δυτική Μακεδονία	119,4	80,9	38,5	32,3	-1,0	-5,2	4,2
Ήπειρος	154,1	112,3	41,9	27,2	-0,4	-10,5	10,1
Θεσσαλία	318,5	237,1	81,4	25,6	0,4	-16,1	16,5
Ιόνια Νησιά	102,6	78,8	23,8	23,2	-0,7	-8,0	7,3
Δυτική Ελλάδα	317,1	231,6	85,5	27,0	-0,4	-12,6	12,3
Στερεά Ελλάδα	234,8	169,1	65,7	28,0	-3,2	-10,5	7,3
Αττική	1.872,0	1.344,5	527,5	28,2	-2,9	-100,4	97,5
Πελοπόννησος	258,9	204,2	54,7	21,1	3,7	-2,4	6,1
Βόρειο Αιγαίο	83,4	63,7	19,6	23,5	2,0	-1,8	3,7
Νότιο Αιγαίο	131,0	99,2	31,8	24,3	1,5	-12,3	13,8
Κρήτη	272,7	201,1	71,7	26,3	-3,8	-10,8	7,1

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2012, 2013 Α' τριμήνου.

Διάγραμμα 91
Το ποσοστό ανεργίας στις περιφέρειες

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2012, 2013 Α' τριμήνου.

7.3. Οι μεταβολές στην Απασχόληση & την Ανεργία την ΕΕ-28 2008-2012

Η σημαντική μείωση της απασχόλησης το 2012 σε σχέση με το 2011 στην ΕΕ-28 κατά 1.038.400 θέσεις εργασίας συνοδεύτηκε με την επίσης σημαντική αύξηση των ανέργων κατά 2.079.600 άνδρες και γυναίκες. Στην Ευρωζώνη αναλογεί το 96% των θέσεων εργασίας που χάθηκαν και το 98% της αύξησης των ανέργων.

Από την έναρξη της οικονομικής κρίσης στην ΕΕ-28 έχουν χαθεί 5.509.700 θέσεις εργασίας, ενώ οι άνεργοι έχουν αυξηθεί 8.593.200 άνδρες και γυναίκες με την Ευρωζώνη να συμμετέχει σε ποσοστό πάνω από 70% στις εν λόγω μεταβολές (3.909.000 θέσεις εργασίας και 6.172.500 άνεργοι).

Η απασχόληση των νέων μέχρι 24 ετών στην ΕΕ-28 συρρικνώθηκε και το 2012 κατά 726.300 νέους και νέες, με αποτέλεσμα να έχουν χαθεί συνολικά 3.766.000 θέσεις εργασίας νέων από την έναρξη της οικονομικής κρίσης.⁴¹ Οι εν λόγω θέσεις εργασίας αναλογούν στο 68% των θέσεων εργασίας που συνολικά χάθηκαν τόσο κατά την περίοδο 2008-2012, όσο όμως και κατά το τελευταίο έτος. Στην **Ευρωζώνη** ανα-

41. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (Ιούλιος 2013) σε πολλές από τις 24 χώρες-μέλη του η απώλεια εργασίας και η μείωση του μισθού έπληξε σε μεγαλύτερο βαθμό ανειδίκεντους εργαζόμενους και νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα απ' ότι ειδικευμένους εργαζόμενους με υψηλότερη αμοιβή.

λογεί το 65% των απολεσθέντων θέσεων εργασίας για όλη την περίοδο της οικονομικής κρίσης και το 81% των θέσεων που χάθηκαν κατά το τελευταίο έτος.

Οι άνεργοι νέοι αυξήθηκαν το τελευταίο έτος κατά 267.000 νέους και νέες και συνολικά σε όλη τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης κατά 1.406.400 ανέργους. Οι εν λόγω αυξήσεις αναλογούν στο 13% της συνολικής μεταβολής των ανέργων για το τελευταίο έτος και στο 16% από την έναρξη της οικονομικής κρίσης. Στην Ευρωζώνη αναλογεί το 61,5% της αύξησης των νέων ανέργων για όλη την περίοδο της οικονομικής κρίσης, ενώ η μεταβολή κατά το τελευταίο έτος υπερβαίνει τη συνολική αύξηση αυτών (281.200 νέοι και νέες).

7.3.1. Χαρακτηριστικά και μεταβολές της απασχόλησης στην ΕΕ-28

Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης στην ΕΕ-28 η συμμετοχή των απασχολούμενων με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο (μέχρι και Γυμνάσιο) μειώθηκε κατά 3,5 ποσοστιαίες μονάδες ενώ μόλις κατά 0,6 μονάδες μειώθηκε η συμμετοχή των απασχολούμενων με ενδιάμεσο εκπαιδευτικό επίπεδο και αυξήθηκε η συμμετοχή των απασχολούμενων με τριτοβάθμια εκπαίδευση (2012: 20,2%, 48,7% και 30,8% αντίστοιχα ανά εκπαιδευτικό επίπεδο). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να έχουν χαθεί 8.992.900 θέσεις εργασίας χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου, 4.046.500 θέσεις εργασίας ενδιάμεσου εκπαιδευτικού επιπέδου και να έχουν δημιουργηθεί 7.456.100 νέες θέσεις εργασίας υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου. Η συμμετοχή της Ευρωζώνης στις παραπάνω μεταβολές ανέρχεται στο 72%, στο 29% και στο 51% αντίστοιχα (δηλαδή σε 6.435.200, 1.180.500 και 3.793.600 ανά εκπαιδευτικό επίπεδο).

Η απασχόληση στο χαμηλό και το μέσο εκπαιδευτικό επίπεδο μειώνεται σε όλη τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, ενώ αντίθετα αυξάνεται σε όλη τη περίοδο η απασχόληση με υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο.⁴²

Κατά το τελευταίο έτος χάθηκαν από το χαμηλό και το ενδιάμεσο εκπαιδευτικό επίπεδο 2.119.300 και 766.400 θέσεις εργασίας ενώ δημιουργήθηκαν 1.938.300 θέσεις εργασίας στο ανώτερο εκπαιδευτικό επίπεδο. Η συμμετοχή της Ευρωζώνης στις παραπάνω μεταβολές ανέρχεται στο 76%, στο 50,6% και στο 56% αντίστοιχα ανά εκπαιδευτικό επίπεδο.

Οι νέοι το 2012 συμμετέχουν με μέσο ποσοστό 8,7% επί της συνολικής απασχόλησης, αναλογία μειωμένη κατά 1,5 ποσοστιαία μονάδα έναντι του 2008. Το ποσοστό συμμετοχής τους είναι υψηλότερο από το μέσο ποσοστό τους στο χαμηλό και το ενδιάμεσο εκπαιδευτικό επίπεδο και χαμηλότερο στο ανώτερο εκπαιδευτικό επίπεδο (11,4%, 10,0% και 3,4% αντίστοιχα).

42. Ο ΟΟΣΑ υποστηρίζει (Ιούλιος 2013) τις σοβαρές δυσκολίες ανεύρεσης εργασίας με αποτέλεσμα το ποσοστό ανεργίας των νέων κάτω των 25 ετών να υπερβαίνει το 60% στην Ελλάδα, το 55% στην Ισπανία, το 52% στην νότιο Αφρική και το 40% στην Ιταλία και την Πορτογαλία.

Στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης η συμμετοχή των νέων απασχολούμενων με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο (μέχρι και Γυμνάσιο) στο σύνολο των νέων απασχολούμενων στην ΕΕ-28 μειώθηκε κατά 4,7 ποσοστιαίες μονάδες ενώ αυξήθηκε κατά 2,3 μονάδες η συμμετοχή των νέων απασχολούμενων τόσο με ενδιαμέσο όσο και με ανώτερο εκπαιδευτικό επίπεδο (2012: 26,5%, 59,0% και 14,1% αντίστοιχα ανά εκπαιδευτικό επίπεδο). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να έχουν χαθεί στους νέους 2.069.900 θέσεις εργασίας χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου, να έχουν όμως επίσης χαθεί 1.701.800 θέσεις εργασίας ενδιάμεσου εκπαιδευτικού επιπέδου και να έχουν δημιουργηθεί μόλις 2.500 θέσεις εργασίας υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου. Η **συμμετοχή της Ευρωζώνης** στις παραπάνω μεταβολές ανέρχεται στο 75% και στο 45% για το χαμηλό και το ενδιαμέσο εκπαιδευτικό επίπεδο, ενώ στο ανώτερο εκπαιδευτικό επίπεδο υπάρχει μείωση της απασχόλησης των νέων (δηλαδή η απασχόληση στην Ευρωζώνη μειώθηκε κατά 1.559.300, 772.800 και 84.700 νέους και νέες αντίστοιχα ανά εκπαιδευτικό επίπεδο). Οι μεταβολές της απασχόλησης των νέων στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης αναλογούν στο 23% και το 43% των αντίστοιχων συνολικών αρνητικών μεταβολών των απασχολούμενων με χαμηλό και ενδιαμέσο εκπαιδευτικό επίπεδο.

Στους νέους κατά το τελευταίο έτος χάθηκαν από το χαμηλό και το ενδιαμέσο εκπαιδευτικό επίπεδο 391.500 και 312.300 θέσεις εργασίας ενώ δημιουργήθηκαν 58.200 θέσεις εργασίας στο ανώτερο εκπαιδευτικό επίπεδο. Η συμμετοχή της Ευρωζώνης στις παραπάνω μεταβολές της απασχόλησης των νέων ανέρχεται στο 78%, στο 71% και στο 41% αντίστοιχα ανά εκπαιδευτικό επίπεδο. Ως προς τις συνολικές μεταβολές του εκπαιδευτικού επιπέδου των απασχολούμενων το τελευταίο έτος οι νέοι συμμετέχουν σε ποσοστό 18,5% και 41% στις μειώσεις του χαμηλού και του ενδιάμεσου εκπαιδευτικού επιπέδου και μόλις κατά 3% στην αύξηση των απασχολούμενων με ανώτερο εκπαιδευτικό επίπεδο.

Έτσι διαπιστώνουμε ότι κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης ένα σημαντικό μέρος των απασχολούμενων τόσο των νέων, όσο και άνω των 25 ετών, με χαμηλό και ενδιαμέσο εκπαιδευτικό επίπεδο έχει απολέσει πλέον την εργασία του και με δυσκολία θα μπορέσει να ενταχτεί ξανά στην απασχόληση, ιδίως όσο διαρκεί η ύφεση, ενώ αυξάνεται η απασχόληση όσων έχουν υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, κυρίως άνω των 25 ετών.

Ως προς την ανεργία διαπιστώνουμε ότι αυξάνεται σημαντικά, κυρίως όσον αφορά τους άνω των 25 ετών καθώς συμμετέχουν σε μεγάλο βαθμό στην συνολική της αύξηση.

Στους νέους όμως διαπιστώνουμε ότι **οι μεταβολές μεταξύ απασχόλησης και ανέργων** παρουσιάζουν ένα ιδιόμορφο χαρακτηριστικό, καθώς η μείωση της απασχόλησης αυτών δεν αντιστοιχεί στην αύξηση των νέων ανέργων. Αντίθετα υπολείπεται

σημαντικά. Αυτό **σημαίνει** ότι ένα μεγάλο μέρος είτε από την απασχόληση των νέων είτε των νέων ανέργων να καταφεύγει εκ νέου στην εκπαίδευση για αναβάθμιση των εκπαιδευτικών του προσόντων, δηλαδή να μην εντάσσεται στο εργατικό δυναμικό, με την έννοια ότι αποθαρρύνονται, λόγω της παρατεταμένης ύφεσης, και δεν αναζητούν εργασία, καθώς η κρίση απασχόλησης και ανεργίας στην ΕΕ-28 και στην Ευρωζώνη είναι εκρηκτική.

Πίνακας 30: Απασχολούμενοι στα κράτη μέλη της ΕΕ-28 ανά εκπαιδευτικό επίπεδο και οι μεταβολές τους, (σε χιλ.)

GEO/TIME	2012						2011-2012		2011-2012		2011-2012		2008-2012		2008-2012		2008-2012	
	ΣΥΝΟΛΟ	(0-2)	(3-4)	(5-6)	ΣΥΝΟΛΟ	(0-2)	(3-4)	(5-6)	ΣΥΝΟΛΟ	(0-2)	(3-4)	(5-6)	ΣΥΝΟΛΟ	(0-2)	(3-4)	(5-6)		
European Union (28)	216.980,2	43.793,7	105.661,7	66.937,1	-1.038,4	-2.119,3	-766,4	1.938,3	-5.509,7	-8.992,9	-4.046,5	7.456,1	-8.992,9	-4.046,5	7.456,1			
European Union (27)	215.545,7	43.588,9	104.769,6	66.604,2	-991,3	-2.082,4	-743,9	1.929,4	-5.316,7	-8.907,7	-3.918,6	7.440,6	-8.907,7	-3.918,6	7.440,6			
European Union (15)	172.448,2	38.957,1	77.480,2	55.428,9	-622,9	-1.919,3	-323,5	1.714,0	-3.795,9	-7.833,2	-1.780,2	5.748,0	-7.833,2	-1.780,2	5.748,0			
Euro area (17)	140.216,6	33.162,8	64.386,6	42.508,0	-999,3	-1.609,8	-388,0	1.089,1	-3.909,0	-6.435,2	-1.180,5	3.793,6	-3.909,0	-1.180,5	3.793,6			
Euro area (13)	136.704,7	32.870,7	62.110,0	41.565,1	-987,3	-1.592,9	-379,7	1.075,6	-3.791,0	-6.366,4	-993,9	3.655,6	-6.366,4	-993,9	3.655,6			
Belgium	4.513,3	878,3	1.770,3	1.864,7	13,2	-16,8	-23,7	53,7	75,9	-73,9	-35,6	185,4	-73,9	-35,6	185,4			
Bulgaria	2.931,0	319,2	1.775,2	836,7	-31,2	-19,9	-19,4	8,2	-422,8	-178,7	-225,6	-18,4	-178,7	-225,6	-18,4			
Czech Republic	4.883,8	209,2	3.652,7	1.021,3	-13,4	-12,3	-54,3	53,3	-110,8	-79,7	-267,3	236,0	-79,7	-267,3	236,0			
Denmark	2.688,5	595,6	1.139,5	876,3	-14,0	-43,8	-8,6	23,5	-164,1	-183,6	-50,1	45,5	-183,6	-50,1	45,5			
Germany	39.952,0	5.167,1	23.145,3	11.601,9	314,1	3,9	84,6	312,4	1.480,5	-418,5	427,4	1.533,8	-418,5	427,4	1.533,8			
Estonia	624,4	51,6	329,8	242,8	15,3	-1,3	5,1	11,7	-32,1	-16,0	-31,4	15,1	-16,0	-31,4	15,1			
Ireland	1.831,2	311,3	658,2	824,1	-11,0	-23,0	-6,2	28,7	-262,1	-164,4	-136,2	75,8	-164,4	-136,2	75,8			
Greece	3.755,4	1.091,8	1.483,9	1.179,7	-324,6	-181,3	-116,4	-26,9	-793,3	-476,1	-304,4	-12,8	-476,1	-304,4	-12,8			
Spain	17.266,1	6.347,1	4.099,8	6.819,2	-823,8	-571,1	-209,5	-43,2	-2.977,9	-2.264,9	-743,1	30,2	-2.264,9	-743,1	30,2			
France	25.778,9	5.463,0	11.234,4	9.079,8	21,3	-213,6	-138,4	372,4	-88,6	-716,0	-430,1	1.056,5	-716,0	-430,1	1.056,5			
Croatia	1.434,5	204,8	892,0	332,9	-47,1	-36,9	-22,6	8,9	-193,0	-85,3	-128,1	15,6	-85,3	-128,1	15,6			
Italy	22.843,1	7.821,8	10.743,8	4.277,5	-70,9	-229,5	-37,3	195,9	-509,9	-988,5	169,4	309,3	-988,5	169,4	309,3			
Cyprus	386,5	72,4	150,8	163,3	-8,9	-14,5	0,5	5,1	6,1	-14,7	-0,5	21,2	-14,7	-0,5	21,2			
Latvia	885,6	78,4	504,4	302,7	24,0	-3,0	4,9	22,3	-238,9	-61,4	-176,4	-1,1	-61,4	-176,4	-1,1			
Lithuania	1.275,5	50,6	708,9	515,9	21,3	0,4	13,1	7,7	-242,6	-44,7	-187,5	-10,5	-44,7	-187,5	-10,5			
Luxembourg	235,8	44,9	89,0	98,8	11,1	0,9	2,5	7,7	33,5	-11,8	6,7	35,5	-11,8	6,7	35,5			
Hungary	3.877,9	418,7	2.438,5	1.020,6	66,0	-1,7	25,5	42,1	-1,5	-65,0	-60,5	123,9	-65,0	-60,5	123,9			
Malta	172,4	80,4	54,3	37,7	4,0	2,7	-0,2	1,5	12,4	-15,8	20,2	8,9	-15,8	20,2	8,9			
Netherlands	8.409,1	2.052,1	3.517,1	2.760,9	52,0	-59,2	22,2	82,9	-170,3	-129,2	-113,0	62,7	-129,2	-113,0	62,7			
Austria	4.170,0	636,3	2.679,4	854,4	39,5	-28,9	26,7	41,8	93,6	-78,8	61,7	110,8	-78,8	61,7	110,8			
Poland	15.549,8	1.054,8	9.895,0	4.599,9	-537,0	-84,9	-455,5	3,3	-207,8	-344,6	-776,5	913,2	-344,6	-776,5	913,2			
Portugal	4.547,3	2.627,5	979,1	940,6	-206,5	-249,9	9,7	33,6	-552,9	-906,7	188,5	165,2	-906,7	188,5	165,2			
Romania	9.262,8	2.108,9	5.494,0	1.659,9	125,2	-17,5	88,3	54,3	-106,3	-187,6	-192,5	273,8	-187,6	-192,5	273,8			
Slovenia	919,3	99,8	544,1	275,4	-11,3	-7,3	-14,6	10,7	-71,9	-44,2	-65,4	37,6	-44,2	-65,4	37,6			
Slovakia	2.328,4	87,7	1.741,7	499,1	-22,6	-3,8	-13,9	-4,8	-104,5	-22,2	-175,0	92,8	-22,2	-175,0	92,8			
Finland	2.483,2	329,6	1.165,5	988,1	9,5	-17,0	20,6	6,0	-47,7	-93,6	-19,8	65,7	-93,6	-19,8	65,7			
Sweden	4.657,1	707,0	2.300,4	1.643,5	31,2	-23,1	-3,8	58,7	64,1	-98,4	-23,8	195,7	-98,4	-23,8	195,7			
United Kingdom	29.317,2	4.883,7	12.474,3	11.619,4	336,0	-266,7	53,8	566,8	23,1	-1.228,9	-778,0	1.888,9	-1.228,9	-778,0	1.888,9			
Iceland	167,9	52,7	60,8	53,8	1,9	-1,6	-0,1	3,5	-9,2	-18,5	4,1	5,6	-18,5	4,1	5,6			
Norway	2.585,4	472,4	1.114,4	979,6	49,9	-9,3	13,3	39,4	71,7	-49,4	-0,5	111,5	-49,4	-0,5	111,5			

Σημ. 0-2 Εκπαιδευτικό επίπεδο μέχρι και Γυμνάσιο. 3-4 Αρχειακό και Μεταλυκειακό επίπεδο. 5-6 Ανώτερη και Ανώτατη Εκπαίδευση και Μεταπτυχιακό-Διδακτορικό επίπεδο.

Πηγή: Eurostat, 2013, Employment by sex, age and highest level of education attained.

Πίνακας 31: Απασχολούμενοι 15-24 ετών στα κράτη μέλη της ΕΕ-28 ανά εκπαιδευτικό επίπεδο και οι μεταβολές τους, (σε χιλ.)

GEO/TIME	2012					2011-2012					2011-2012					2008-2012					2008-2012				
	ΣΥΝΟΛΟ	(0-2)	(3-4)	(5-6)	ΣΥΝΟΛΟ	ΣΥΝΟΛΟ	(0-2)	(3-4)	(5-6)	ΣΥΝΟΛΟ	(0-2)	(3-4)	(5-6)	ΣΥΝΟΛΟ	(0-2)	(3-4)	(5-6)	ΣΥΝΟΛΟ	(0-2)	(3-4)	(5-6)				
European Union (28)	18.837,5	4.992,7	11.112,5	2.652,7	-726,3	-391,5	-312,3	58,2	-3.766,0	-2.069,9	-1.701,8	-2,5													
European Union (27)	18.749,8	4.988,6	11.036,5	2.647,2	-711,2	-389,5	-298,3	58,9	-3.712,3	-2.064,9	-1.652,2	-1,3													
European Union (15)	15.780,4	4.502,0	8.923,3	2.277,7	-570,7	-379,5	-168,0	59,3	-2.816,1	-1.911,8	-911,7	1,2													
Euro area (17)	11.586,7	3.713,4	6.410,2	1.444,6	-589,5	-304,9	-220,2	24,0	-2.434,6	-1.559,3	-772,8	-84,7													
Euro area (13)	11.330,0	3.682,5	6.219,9	1.409,1	-580,2	-303,2	-212,2	23,6	-2.337,2	-1.540,2	-697,9	-81,4													
Belgium	335,0	68,9	183,1	83,0	-8,7	-6,0	-3,5	0,8	-20,6	-5,5	-9,0	-6,0													
Bulgaria	178,3	18,4	139,5	20,4	-11,9	2,4	-18,3	4,0	-84,3	-17,9	-66,7	0,4													
Czech Republic	300,7	21,2	255,5	24,0	-8,1	0,4	-11,1	2,7	-76,3	-5,3	-78,1	7,0													
Denmark	385,1	195,5	164,4	17,6	-10,9	-16,2	2,9	0,6	-36,0	-49,0	4,4	3,6													
Germany	4.177,8	1.542,1	2.379,3	254,2	-150,4	-54,8	-24,0	16,4	-202,9	-326,8	38,8	95,4													
Estonia	55,3	11,1	36,4	7,9	-0,5	0,1	0,0	-0,5	-17,8	-6,6	-9,9	-1,2													
Ireland	156,1	18,2	92,6	42,7	-13,8	-2,3	-7,5	-2,9	-127,8	-28,2	-67,7	-23,7													
Greece	140,5	37,4	78,3	24,8	-36,2	-11,4	-24,7	-0,1	-129,8	-50,9	-68,1	-10,8													
Spain	832,7	371,9	259,0	201,8	-192,3	-99,7	-67,5	-25,1	-982,3	-567,8	-288,1	-126,4													
France	2.135,9	413,1	1.186,0	536,2	-82,6	-38,2	-73,0	28,5	-205,2	-84,8	-92,5	-28,1													
Croatia	87,7	4,1	76,0	5,6	-15,1	-2,0	-14,0	-0,7	-53,7	-4,9	-49,6	-1,1													
Italy	1.121,2	323,6	749,3	48,4	-53,7	-36,9	-21,5	4,8	-357,0	-180,9	-164,3	-11,6													
Cyprus	30,2	5,0	15,5	9,7	-1,2	-1,2	-0,2	0,2	-5,3	-2,5	-2,1	-0,7													
Latvia	73,3	12,1	47,9	13,3	2,5	-1,2	4,0	-0,2	-58,3	-20,0	-32,9	-5,3													
Lithuania	88,7	9,0	59,1	20,6	7,3	0,0	6,1	1,2	-53,9	-8,3	-32,9	-12,7													
Luxembourg	13,2	4,9	6,4	1,6	0,9	0,9	0,0	-0,1	0,3	0,1	-0,4	0,3													
Hungary	216,0	29,1	158,6	28,2	-2,3	-2,0	-0,5	0,0	-29,9	-10,2	-17,9	-1,9													
Malta	24,8	7,9	13,1	3,8	-0,7	-0,1	-0,2	-0,4	-1,7	-7,7	5,2	0,9													
Netherlands	1.280,8	527,1	596,0	145,0	3,5	-11,0	10,6	3,5	-87,0	-96,4	-7,7	16,7													
Austria	541,4	177,3	341,6	22,6	-0,4	-10,5	5,9	4,4	-13,7	-21,7	-1,2	9,3													
Poland	1.150,0	134,2	851,0	164,8	-74,8	-4,4	-65,2	-5,3	-327,7	-31,6	-299,4	3,3													
Portugal	266,3	115,8	117,0	33,6	-44,0	-30,6	-6,0	-7,3	-157,8	-154,0	-4,1	0,4													
Romania	644,8	223,1	364,3	57,4	-31,3	0,5	-28,0	-3,9	-131,3	-31,1	-108,7	8,5													
Slovenia	61,0	8,6	47,1	5,2	-12,4	-4,0	-9,1	0,7	-36,9	-9,6	-28,9	1,5													
Slovakia	146,4	6,9	125,3	14,2	-6,9	-0,6	-7,6	1,2	-72,7	-2,4	-68,1	-2,2													
Finland	268,1	73,8	184,2	10,1	9,9	1,6	8,2	0,1	-16,6	-13,5	-4,6	1,5													
Sweden	497,6	112,8	330,0	53,5	-12,7	3,5	-22,7	6,7	-10,8	-11,5	-9,9	14,3													
United Kingdom	3.628,7	519,8	2.256,0	802,7	20,7	-67,7	54,7	29,0	-469,1	-320,6	-237,3	66,2													
Iceland	26,7	16,7	9,2	0,7	1,1	0,5	0,4	0,1	-2,0	-2,9	0,8	*													
Norway	341,7	151,9	144,6	32,4	15,6	1,1	4,9	5,9	-1,4	-19,8	8,5	3,2													

Σημ. 0-2 Εκπαιδευτικό επίπεδο μέχρι και Γυμνάσιο. 3-4 Λυκειακό και Μεταλυκειακό επίπεδο. 5-6 Ανώτερη και Ανώτατη Εκπαίδευση και Μεταπτυχιακό-Διδακτορικό επίπεδο.

Πηγή: Eurostat, 2013, Employment by sex, age and highest level of education attained.

Πίνακας 32: Άνεργοι ανά ομάδες ηλικιών στα κράτη μέλη της ΕΕ-28, οι μεταβολές αυτών (σε χιλ.) και μέσο ποσοστό ανεργίας το 2012

GEO/TIME	2012		2011-2012		2008-2012		2012		2011-2012		2008-2012		2012	
	25340,1	2.079,6	8.593,2	5.589,3	267,0	1.406,4	10,5	2011-2012	NEOI 15 - 24 ΕΤΩΝ	2012	ΣΥΝΟΛΟ (%)	2012	NEOI (%)	
European Union (28)	25.340,1	2.079,6	8.593,2	5.589,3	267,0	1.406,4	10,5							
European Union (27)	25.068,2	2.039,5	8.470,5	5.523,1	258,8	1.379,9	10,4							
European Union (15)	20.412,4	2.011,0	6.908,9	4.509,8	278,9	1.115,5	10,6							
Euro area (17)	17.881,1	2.042,4	6.172,5	3.451,4	281,2	864,8	11,3							
Euro area (13)	17.368,8	2.030,9	5.979,1	3.345,6	280,8	827,6	11,3							
Belgium	369,0	22,3	35,6	82,4	3,2	4,5	7,6							
Bulgaria	410,3	34,1	210,6	69,7	6,2	31,4	12,3							
Czech Republic	366,8	13,2	137,0	72,9	5,1	31,6	7,0							
Denmark	218,8	-2,6	117,4	63,4	-2,3	26,7	7,5							
Germany	2.316,1	-185,3	-819,9	369,8	-37,3	-147,4	5,5							
Estonia	70,5	-16,3	32,1	14,6	-1,5	4,6	10,2							
Ireland	316,0	-0,7	181,3	68,2	-1,4	26,9	14,7							
Greece	1.203,8	326,9	825,9	173,5	32,4	96,9	24,3							
Spain	5.769,0	770,0	3.178,4	944,9	55,9	351,9	25,0							
France	2.824,3	212,2	759,9	667,5	40,3	133,0	9,9							
Croatia	272,0	40,2	122,8	66,3	8,3	26,6	15,9							
Italy	2.743,6	635,8	1.051,7	610,7	128,6	211,7	10,7							
Cyprus	52,0	18,0	37,5	11,6	2,6	8,1	11,9							
Latvia	155,5	-11,1	65,0	29,1	-2,7	9,2	14,9							
Lithuania	195,2	-30,9	100,9	31,8	-6,9	9,7	13,3							
Luxembourg	12,8	1,2	2,0	3,1	0,6	0,3	5,1							
Hungary	475,6	7,7	146,5	84,6	7,7	23,6	10,9							
Malta	11,8	0,1	1,5	4,1	0,0	0,4	6,4							
Netherlands	468,5	79,9	225,5	134,1	28,3	57,9	5,3							
Austria	189,1	10,1	26,8	51,8	2,7	3,3	4,3							
Poland	1.749,2	26,6	538,5	414,5	-10,8	105,5	10,1							
Portugal	860,1	154,0	433,0	161,0	27,5	77,5	15,9							
Romania	701,2	-29,0	125,7	189,1	-21,2	11,8	7,0							
Slovenia	89,6	6,4	44,1	15,8	2,1	4,4	8,9							
Slovakia	378,0	9,7	122,3	75,5	-0,8	24,0	14,0							
Finland	206,8	-1,9	34,7	62,7	-2,1	6,6	7,7							
Sweden	403,6	12,0	98,2	154,0	3,3	25,2	8,0							
United Kingdom	2.510,8	-22,9	758,3	962,6	-0,7	240,4	7,9							
Iceland	10,7	-1,8	5,3	4,2	-0,1	1,6	6,0							
Norway	83,3	-0,9	17,5	31,6	0,7	3,8	3,1							

Πηγή: Eurostat, 2013, Unemployment by sex, age and nationality.

ΜΕΡΟΣ 8

**Οι σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις
στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση**

Οι σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση

8.1. Οι εργασιακές σχέσεις στην εποχή της οικονομικής κρίσης και των μνημονίων

8.1.1. Εισαγωγή

Οι εξελίξεις στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων που διαμορφώνονται στην Ελλάδα μετά από την επιβολή των μνημονίων συνιστούν την επίτευξη ενός στόχου που έχει δρομολογηθεί κατά την τελευταία 20ετία από διεθνείς και εθνικούς κύκλους ισχυρών οικονομικών συμφερόντων, και υλοποιείται με αφορμή και άλλοθι την κρίση και τις δεσμεύσεις της χώρας από τις δανειακές συμβάσεις (Γ. Κουζής 2010). Οι αλλαγές που συντελούνται εντάσσονται στο ίδιο πνεύμα των «μεταρρυθμίσεων» των δύο τελευταίων δεκαετιών υπό την επίκληση του στόχου της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας (Α. Δεδουσόπουλος 2000, Γ. Κουζής 2001). Ο στόχος αυτός επιδιώκεται με όρους μείωσης και συμπίεσης των δαπανών για την εργασία, εργαλεία που αποδεικνύονται αναποτελεσματικά την ίδια στιγμή που επιτυγχάνουν την διασφάλιση της αυξημένης κερδοφορίας του κεφαλαίου, της απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων και της επέκτασης της επισφάλειας και ανασφάλειας στους κόλπους των εργαζομένων (INE/ΓΣΕΕ, 2012). Εντούτοις, παρά τις εντυπωσιακές αλλαγές που έχει υποστεί η ελληνική αγορά εργασίας αρκετά χρόνια πριν από την εκδήλωση της κρίσης, ο χαρακτηρισμός της ως «άκαμπτης» παραμένει επίμονα (Σ. Γαβρόγλου, 2009). Παρά την ποικιλία όλου του φάσματος των ευελιξιών που νόμιμα θεσμοθετούνται και, που σε συνδυασμό με την κραυγαλέα ανεπάρκεια των ελεγκτικών μηχανισμών εφαρμογής της νομοθεσίας, διευρύνουν επικίνδυνα τους θύλακες του «εργασιακού μεσαίωνα», οι πιέσεις εντείνονται και βρίσκουν με την κρίση το πρόσφορο έδαφος για την ολοκλήρωση της εφαρμογής μιας παλιάς ατζέντας που οι συγκυρίες δεν ευνόησαν την πλήρη υλοποίησή της.

8.1.2. Ο δημόσιος τομέας προπομπός της εργασιακής απορρύθμισης

Η κρίση και το μνημόνιο είναι η αφορμή μιας μεθοδευμένης παρέμβασης απέναντι στην εργασία. Η χρησιμοποιούμενη μέθοδος έχει ως αφετηρία τον δημόσιο τομέα, ο οποίος, εκτός από την κακόβουλη απαξίωση που δέχεται προκειμένου να παραχωρήσει έδαφος στα ιδιωτικά συμφέροντα, και παράλληλα με την εύλογη αποσιώπηση των αιτιών των παθογενειών του, υφίσταται σοβαρές απώλειες στο επίπεδο της απασχόλησης, των αμοιβών και των ευρύτερων εργασιακών δικαιωμάτων υπό την

επίκληση της μείωσης των δημοσίων ελλειμμάτων. Με την δημιουργία όρων κοινωνικού αυτοματισμού και τεχνητών διαιρέσεων ανάμεσα στους εργαζόμενους μεθοδεύεται, διαμέσου των παρεμβάσεων στο εργασιακό καθεστώς του δημόσιου τομέα, η γενικότερη υποβάθμιση των όρων εργασίας. Με αυτό τον τρόπο **δημιουργείται** το κατάλληλο κλίμα, και υπό την επίκληση του χρέους και της χαμηλής ανταγωνιστικότητας, για την επιβολή μέτρων απορρύθμισης και περιστολής των εργασιακών δικαιωμάτων στις ιδιωτικές επιχειρήσεις (Γ. Κουζής, 2010). Έτσι, λοιπόν, οι εργαζόμενοι στον ιδιωτικό τομέα όχι μόνο στερούνται των όποιων συγκριτικών αναφορών για τη διεκδίκηση της βελτίωσης της θέσης τους και της σύγκλισης με τους συναδέλφους τους στο Δημόσιο με όρους γενικής αναβάθμισης, αλλά αντίθετα, καλούνται να αποδεχθούν και περαιτέρω υποβαθμίσεις, όταν το θεσμικά περισσότερο προστατευμένο εργασιακό καθεστώς, με τα υψηλά ποσοστά συνδικαλισμού του δημόσιου τομέα υφίσταται πρωτοφανή και ραγδαία υποχώρηση.

Στο πλαίσιο αυτό **επιτυγχάνεται** η δραματική, και με πολλαπλές επιπτώσεις, συρρίκνωση της δημόσιας απασχόλησης με την καθιέρωση της σχέσης 1:10 μεταξύ προσλήψεων και αποχωρήσεων που συμπληρώνεται και με απολύσεις υπό τους ψευδεπίγραφους θεσμούς της προσυνταξιοδοτικής διαθεσιμότητας, της εργασιακής εφεδρείας (με το 60% του βασικού μισθού), και της ετήσιας (ή και διμηνιαίας όπως σχεδιάζεται) διαθεσιμότητας (με το 75% των αποδοχών) που ισοδυναμεί ουσιαστικά με απόλυση την στιγμή που η συνταγματική αρχή της μονιμότητας βάλλεται με το επιχείρημα της κατάργησης οργανισμών και οργανικών θέσεων.

Η μείωση της απασχόλησης στο Δημόσιο (που φαίνεται να υπερβαίνει και το πολλαπλά αντικοινωνικό και παράλληλα αντιπαραγωγικό όριο των 150.000 αποχωρήσεων μέχρι το 2015), συνοδεύεται από το πάγωμα μισθών, την οριζόντια περικοπή αποδοχών, τη σταδιακή μείωση και κατάργηση του 13^{ου} και 14^{ου} μισθού και την καθιέρωση του ενιαίου μισθολογίου με όρους γενικής υποβάθμισης. Τα μέτρα αυτά οδηγούν σε πρωτοφανείς εισοδηματικές απώλειες στον δημόσιο τομέα σε βαθμό που σε ορισμένες κατηγορίες υπερβαίνουν και το 40% σε διάστημα μόλις δύο ετών ενώ αναμένεται, με βάση τις νεώτερες ρυθμίσεις, περαιτέρω μεσοσταθμικά μείωση κατά 25% για το επόμενο έτος. Σε αυτά τα μέτρα προστίθενται η κατάργηση των κανονισμών προσωπικού και η ουσιαστική κατάργηση των συλλογικών συμβάσεων και της ρήτρας «μονιμότητας» στον ευρύτερο δημόσιο τομέα που εξισώνει τους όρους απόλυσης με τα αντίστοιχα ισχύοντα στον ιδιωτικό τομέα, η συνολική αύξηση του ωραρίου στο Δημόσιο από τις 37,5 στις 40 ώρες με διατήρηση του ύψους των αποδοχών (INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ 2012).

8.1.3. Τα μέτρα απορρύθμισης της εργασίας στον ιδιωτικό τομέα

Οι αλλαγές στο περιεχόμενο των εργασιακών σχέσεων στην ιδιωτική σφαίρα της οικονομίας συντελείται σε ευρύτατη κλίμακα και σε βαθμό που αυτές περιλαμβάν-

νουν τους κεντρικούς πυλώνες του εργατικού δικαίου το οποίο, στο εξής, υφίσταται σοβαρές αλλοιώσεις στον χαρακτήρα του ως εργαλείου προστασίας του αδύναμου πόλου της εργασιακής σχέσης με την αποδυνάμωση της εργασίας και την παράλληλη ενίσχυση της εργοδοτικής πλευράς. Επί της ουσίας ενισχύεται η ευέλικτη εργασία σε βάρος της πλήρους και σταθερής απασχόλησης, η απελευθέρωση των ωραρίων, η άμβλυνση των περιορισμών και η διευκόλυνση των απολύσεων και τέλος η αποδιάρθρωση των συλλογικών συμβάσεων και του τρόπου διαμόρφωσης των μισθών (INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ 2012).

8.1.3.1. Ο πυρήνας των παρεμβάσεων που αποσκοπεί στην αποτελεσματική και μεσο-μακροπρόθεσμη συρρίκνωση των δαπανών («κόστους») εργασίας εστιάζεται **στην απορρύθμιση των όρων διαμόρφωσης των μισθών και του συστήματος των συλλογικών συμβάσεων**. Οι συντελούμενες αλλαγές στο πεδίο αυτό περιλαμβάνουν μία δέσμη παρεμβάσεων που όχι μόνο αποδιαρθρώνουν το σύστημα των συλλογικών διαπραγματεύσεων και επίλυσης των συλλογικών διαφορών αλλά επιφέρουν και ένα συνολικό πλήγμα στο επίπεδο των μισθών συμπιέζοντας τα γενικά κατώτατα όρια και ωθώντας τα μεσαία μισθολογικά επίπεδα προς τα αντίστοιχα κατώτατα. Ειδικότερα:

8.1.3.1.1. Καταργείται η εθνική γενική συλλογική σύμβαση εργασίας ως μέσο διαμόρφωσης του γενικού κατώτατου μισθού, αρμοδιότητα που επαφίεται στο νόμο που με τη σειρά του επιτυγχάνει τη μείωση των κατώτατων μισθολογικών ορίων από τα 751 ευρώ μικτών αποδοχών, ως προϊόν συλλογικής ρύθμισης, στα 586 ευρώ αντίστοιχα. Επιπλέον, οι γενικές κατώτατες αμοιβές συμπιέζονται περαιτέρω με την καθιέρωση χαμηλότερης αμοιβής για τους νέους μέχρι 25 ετών στα 510 ευρώ. Με αυτή τη διαδικασία επέρχεται η άμεση μείωση των κατώτατων μισθών κατά 22% και κατά 32% αντίστοιχα για τη συγκεκριμένη ηλικιακή κατηγορία των εργαζομένων ως χαρακτηριστική έκφραση άνισης αμοιβής για ίση παρεχόμενη εργασία, ενώ αναμένονται νέες νομοθετικές ρυθμίσεις για την περαιτέρω συμπίεση των κατώτατων αμοιβών. Σε αυτό, άλλωστε, συνηγορούν και τα μέτρα για την κοινωφελή εργασία που προβλέπουν ως ανώτατα όρια αμοιβής για τους «ωφελούμενους» τα 492 ευρώ (και τα 427 ευρώ για τους νέους μέχρι 25 ετών) που προλειαίνουν το έδαφος για την περαιτέρω διάβρωση του γενικού κατώτατου μισθού.

8.1.3.1.2. Καταργείται η βασική αρχή της ευνοϊκότερης ρύθμισης για τον εργαζόμενο σε περίπτωση συρροής των συλλογικών συμβάσεων εργασίας και με αποτέλεσμα την κατίσχυση δυσμενέστερων συλλογικών συμβάσεων. Με αυτό τον τρόπο παρέχεται η δυνατότητα ώστε να διαβρώνεται το περιεχόμενο της εθνικής γενικής συλλογικής σύμβασης από κλαδικές ή επιχειρησιακές συμβάσεις καθώς και το περιεχόμενο των κλαδικών από ειδικότερες επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Προκειμένου, δε, να ενισχυθεί ο απορρυθμιστικός ρόλος των επιχειρη-

σιακών συμβάσεων καθιερώνεται η δημιουργία υβριδίων συλλογικότητας (ενώσεις προσώπων) με περιορισμένη προστασία απέναντι στην εργοδοτική αυθαιρεσία και με αποτέλεσμα την εκτόξευση του αριθμού των επιχειρησιακών ρυθμίσεων σε διάστημα ενός έτους από 140 σε 970, και με κύριο περιεχόμενο την συμπίεση των αμοιβών στα όρια του κατώτατου μισθού μετά από τις ασκούμενες πιέσεις της εργοδοσίας.

8.1.3.1.3. Καταργείται ο θεσμός της επέκτασης της εφαρμογής της εθνικής γενικής συλλογικής σύμβασης όταν προβλέπει μισθολογικούς όρους ευνοϊκότερους από τα προβλεπόμενα νέα γενικά κατώτατα όρια μισθών που προκύπτουν με νομοθετική παρέμβαση, περιορίζοντας την εφαρμογή της στα μέλη των εργοδοτικών οργανώσεων που την συνυπογράφουν. Με αυτή τη ρύθμιση υποβαθμίζεται ο ρόλος της εθνικής γενικής συλλογικής σύμβασης και της ΓΣΕΕ που την υπογράφει από πλευράς συνδικάτων ενώ παράλληλα δημιουργούνται όροι ώστε επιχειρήσεις να αποχωρούν από τις κορυφαίες εργοδοτικές οργανώσεις (ΣΕΒ, ΕΣΕΕ, ΓΣΕΒΕΕ) προκειμένου να μην δεσμεύονται από το περιεχόμενο των συλλογικών συμβάσεων που αυτές υπογράφουν αρκούμενες στα γενικά κατώτατα μισθολογικά όρια που ορίζονται πλέον με νόμο. Τέλος, με τους νέους αυτούς όρους διαμόρφωσης των μισθών πολλαπλασιάζονται οι διαφορετικές μισθολογικές ταχύτητες ενώ αίρεται ο καθολικός χαρακτήρας της εφαρμογής του επιδόματος γάμου που είναι προϊόν της εθνικής γενικής συλλογικής σύμβασης και θα ισχύει σε όσες επιχειρήσεις δεσμεύονται από αυτήν. Την ίδια τύχη ακολουθεί και το υπόλοιπο θεσμικό πλαίσιο που έχει κατοχυρωθεί από το συγκεκριμένο είδος συλλογικής σύμβασης. Τέλος, το περιεχόμενο της εθνικής συλλογικής σύμβασης στο εξής θα επηρεάζεται σημαντικά και από την αναγνώριση, από την κρατική εξουσία, συμμετοχής σε αυτήν και της εργοδοτικής οργάνωσης των ξενοδόχων (ΣΕΤΕ), εκπροσωπώντας ένα κλάδο οικονομικής δραστηριότητας που διακρίνεται από διεύρυνση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης και συμπίεση του εργασιακού κόστους.

8.1.3.1.4. Αναστέλλεται ο θεσμός της επέκτασης των κλαδικών και ομοιοεπαγγελματικών συμβάσεων με τη συνεπαγόμενη εφαρμογή τους στο σύνολο του κλάδου όταν οι εκπροσωπούμενες στην υπογραφή αυτών των συμβάσεων απασχολούν την πλειοψηφία των απασχολούμενων στον κλάδο. Η ρύθμιση αυτή οδηγεί στην διάρρηξη των στοιχειωδών όρων συνοχής ανάμεσα στους εργαζόμενους του ίδιου κλάδου, πλήττει τον ρόλο των κλαδικών συνδικάτων, ενθαρρύνει τον αθέμιτο ανταγωνισμό ανάμεσα στις επιχειρήσεις που εφαρμόζουν τους κατώτατους κλαδικούς μισθούς και σε εκείνες που νόμιμα πλέον τους παρακάμπτουν, και, τέλος, ενισχύει το φαινόμενο αποχώρησης επιχειρήσεων από τις εργοδοτικές ενώσεις προκειμένου να μην υποβάλλονται σε δεσμεύσεις από συλλογικές ρυθμίσεις.

8.1.3.1.5. Αναστέλλονται οι αυξήσεις και οι ωριμάνσεις των μισθών από τα επιδόματα πολυετίας έως ότου η ανεργία μειωθεί κάτω από το 10% την στιγμή που

η συνεχής ανοδική πορεία της προσεγγίζει το 30% και δεν αναμένεται να σημειώσει μονοψήφια ποσοστά πριν από το 2025. Στο ίδιο πλαίσιο η απαγόρευση και η κατάργηση κάθε συλλογικής ρύθμισης που υπερβαίνει την εισοδηματική πολιτική συμπληρώνουν την πολιτική μισθών στον ιδιωτικό τομέα.

8.1.3.1.6. Περιορίζεται ο χρόνος έλευσης της μετενέργειας που συνεπάγεται την σύντμηση του χρόνου ισχύος των συλλογικών συμβάσεων από τους 6 στους 3 μήνες μετά από τη λήξη ή την καταγγελία τους. Η σύντμηση αυτή συνοδεύεται και από τον περιορισμό των οικονομικών όρων που μετενεργούν (στον βασικό μισθό και σε 4 επιδόματα) που σημαίνει ότι με την έλευση της μετενέργειας, και από τη στιγμή που δεν υπογράφεται νέα συλλογική σύμβαση, υπάρχει σοβαρό το ενδεχόμενο να εξατομικευθεί με δυσμενέστερους όρους η μισθολογική κατάσταση των εργαζομένων.

8.1.3.1.7. Υποβαθμίζεται ο ρόλος του Οργανισμού Μεσολάβησης και Διαιτησίας (ΟΜΕΔ) ως μέσου επίλυσης των συλλογικών διαφορών σε περίπτωση αδιεξόδου των συλλογικών διαπραγματεύσεων για την υπογραφή συλλογικών συμβάσεων εργασίας. Στο πλαίσιο αυτό περιορίζεται ο ρόλος του ανεξάρτητου θεσμού του ΟΜΕΔ με την ισχυροποίηση της πλευράς του κεφαλαίου που θα πρέπει, στο εξής, να συναινεί από κοινού με τα συνδικάτα για την προσφυγή στη διαιτησία με σκοπό την οριστική επίλυση της συλλογικής διαφοράς, εφόσον καταργείται η δυνατότητα μονομερούς προσφυγής σε αυτήν όταν δεν γίνεται δεκτή η πρόταση του μεσολαβητή με την οποία συμφωνούν οι εργαζόμενοι. Τέλος, η διαιτησία δεν έχει πλέον αρμοδιότητα να επιλύει το σύνολο της κρινόμενης συλλογικής διαφοράς παρά μόνο τα ζητήματα του βασικού μισθού ανά επίπεδο διαπραγμάτευσης αφήνοντας μετέωρο και χωρίς ρύθμιση το πεδίο των επιδομάτων και το υπόλοιπο, θεσμικού περιεχομένου, πλαίσιο των εργασιακών σχέσεων (πχ. ωράρια, συνθήκες εργασίας, παροχές).

8.1.3.2. Η χαλάρωση του πλαισίου προστασίας από τις απολύσεις, ιδιαίτερα σε μια περίοδο έξαρσης της κρίσης και της ανεργίας, αποτελεί μια ακόμη κεντρικής σημασίας παρέμβαση. Η διευκόλυνση και η απελευθέρωση των απολύσεων αποτελεί και μέσο πρόσθετης πίεσης για την επιβολή των μέτρων συμπίεσης του κόστους εργασίας ώστε να γίνονται δεκτοί από τους εργαζόμενους δυσμενέστεροι όροι εργασίας υπό την απειλή της ευχερούς πλέον απόλυσης. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται:

8.1.3.2.1. Η επέκταση της δοκιμαστικής σύμβασης από τους 2 στους 12 μήνες με συνέπεια την στοιχειοθέτηση δικαιώματος στην αποζημίωση λόγω απόλυσης μετά από απασχόληση ενός έτους στον ίδιο εργοδότη και την προσθήκη ενός επιπλέον μέτρου στο πεδίο ενίσχυσης της εργασιακής επισφάλειας.

8.1.3.2.2. Η μείωση του ύψους της καταβαλλόμενης αποζημίωσης λόγω απόλυσης σε βαθμό που το ανώτατο ποσό της να μειώνεται κατά το ήμισυ και να αντιστοιχεί σε 12 μισθούς αντί των 24 μισθών που ίσχυε πριν από τις μνημονιακές παρεμβάσεις.

8.1.3.2.3. Η διευκόλυνση των επιχειρήσεων στην καταβολή των αποζημιώσεων απόλυσης μέσα από μέτρα που μειώνουν την προκαταβολή της ώστε αυτή να αντιστοιχεί σε 2 μισθούς έναντι των 6 μισθών και που, παράλληλα, αυξάνουν τον αριθμό των δόσεων και μειώνουν τα ελάχιστα ποσά της καταβαλλόμενης δόσης.

8.1.3.2.4. Η μείωση του χρόνου προειδοποίησης πριν από την απόλυση σε βαθμό που η ανώτατη διάρκειά του να συρρικνώνεται στο 1/6 από τους 24 στους 4 μήνες, μέτρο που ευνοεί την εν λόγω διαδικασία απόλυσης, κυρίως για τους εργαζόμενους με μεγάλη προϋπηρεσία, γιατί αποτελεί ρύθμιση που συνεπάγεται την, κατά το ήμισυ, μείωση του καταβαλλόμενου ποσού αποζημίωσης.

8.1.3.2.5. Η αύξηση του ορίου για την προστασία από τις ομαδικές απολύσεις παρέχοντας τη δυνατότητα των ελεύθερων ανά μήνα απολύσεων (από τις 4 στις 6 για τις επιχειρήσεις των 20-150 εργαζομένων και από το 2% στο 5% για τις μεγαλύτερες σε μέγεθος επιχειρήσεις). Το μέτρο αυτό ευνοεί περαιτέρω τις μαζικές απολύσεις οι οποίες συνιστούν σοβαρότατο κίνδυνο για την αύξηση της ανεργίας και την επέκταση της κοινωνικής ανασφάλειας. Επισημαίνεται μάλιστα και η κυφορούμενη αύξηση του σχετικού ορίου της προστασίας από τις ομαδικές απολύσεις, από το 5% στο 10%, εκτοξεύοντας τον κίνδυνο της απόλυσης στις μεγάλες επιχειρήσεις, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται και οι επιχειρήσεις και οι οργανισμοί του Δημοσίου που εντάσσονται στον σχεδιασμό των ιδιωτικοποιήσεων.

Τα μέτρα διευκόλυνσης των απολύσεων συντείνουν σε μεγάλο βαθμό στην αύξηση του αριθμού των ανέργων που προσεγγίζει το 1,3 εκατομμύριο άτομα (Μάιος 2013) και αντιστοιχεί στο 27% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Οι επιπτώσεις δε της ανεργίας είναι πολλαπλά οδυνηρές σε μια χώρα, σαν την Ελλάδα, που στερείται παρεμβάσεων για την ανακούφιση των ανέργων αφού το επίδομα ανεργίας καταβάλλεται μόλις στο 20% των ανέργων. Η δε σχετική επιδότηση δεν υπερβαίνει το 12μηνο και το ύψος της δεν αντιστοιχεί σε ποσοστό αναπλήρωσης του πρότερου μισθού αλλά στο 61% του γενικού κατώτατου μισθού. Και τούτο διότι το επίδομα ανεργίας είναι συνδεδεμένο με το επίπεδο των κατώτατων αμοιβών που συνεχώς συμπίεζεται και είναι, συνεπώς, ανεξάρτητο από το ύψος των αποδοχών που καταβάλλονταν πριν από την απόλυση. Επιπρόσθετα, δε, επισημαίνεται και ο περιορισμός του χρόνου επιδότησης των ανέργων με την εισαγωγή ανώτατου αριθμού ημερών επιδότησης στις 450 και σταδιακά στις 400 ημέρες εντός τετραετίας.

8.1.3.3. Η επιβολή πολιτικών διαχείρισης του εργάσιμου χρόνου από τους εργοδότες συνοδεύεται με όρους περαιτέρω μείωσης του εργασιακού κόστους και περιορισμού των νεκρών χρόνων κατά την διάρκεια του ωραρίου εργασίας. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται:

8.1.3.3.1. Η μείωση του κόστους υπέρβασης του συμβατικού ωραρίου με τη συμπίεση κατά 20% του συνολικού κόστους της. Ειδικότερα μειώνεται το προσαυξημένο

κόστος της υπερεργασίας από το 25% στο 20%, και της υπερωρίας από το 50% στο 40% για τις πρώτες 120 ώρες υπερωριακής απασχόλησης ανά έτος, από το 75% στο 60% σε περίπτωση υπέρβασης του εν λόγω ορίου και από το 100% στο 80% σε περίπτωση που οι υπερωρίες λαμβάνουν χώρα χωρίς προηγούμενη άδεια από την αρμόδια διοικητική αρχή.

8.1.3.3.2. Η διευκόλυνση της εφαρμογής ελαστικών διευθετήσεων του συνολικού χρόνου εργασίας με συλλογικές ρυθμίσεις που συνοδεύονται από μέτρα αυξομείωσης των ημερήσιων και εβδομαδιαίων ωραρίων εντός του έτους, προκειμένου να προσαρμόζονται απόλυτα στις ανάγκες των επιχειρήσεων και να αποφεύγεται η καταβολή του κόστους των υπερωριών. Η ενίσχυση των ελαστικών ωραρίων επιτυγχάνεται μέσα από την εισαγωγή του θεσμού των ενώσεων προσώπων που συνιστούν καρικατούρες συλλογικότητας με μειωμένη προστασία, σε σχέση με τα σωματεία, απέναντι στις εργοδοτικές πιέσεις. Η ισχύς αυτών των συμφωνιών απαιτεί την εκπροσώπηση του 25% του προσωπικού για τις επιχειρήσεις άνω των 20 εργαζομένων και το 15% για τις μικρότερες επιχειρήσεις. Το μέτρο αυτό, που αποσκοπεί στην περαιτέρω μείωση του κόστους λειτουργίας των επιχειρήσεων, ενισχύει τους επαγγελματικούς κινδύνους από τα παρατεταμένα και φορτωμένα ωράρια εργασίας και την αποδιάθρωση της κοινωνικής και οικογενειακής ζωής των εργαζομένων.

8.1.3.3.3. Η κατάργηση του πενθήμερου στα καταστήματα και η εφαρμογή της εξαήμερης εργασίας οδηγεί στην απόλυτη προσαρμογή των 40 ωρών εργάσιμου χρόνου στις ανάγκες των επιχειρήσεων κατά το διάστημα της εβδομάδας. Με το μέτρο αυτό οι επιχειρήσεις απαλλάσσονται από την καταβολή προσαύξησης κατά 30% για την παραβίαση του πενθήμερου το οποίο εφαρμόζεται πλέον μόνο στην περίπτωση που προβλέπεται από συλλογική σύμβαση εργασίας. Τέλος, επισημαίνεται και η σχεδιαζόμενη ουσιαστική κατάργηση της Κυριακής αργίας με την παροχή της δυνατότητας λειτουργίας των καταστημάτων στο σύνολο των 52 Κυριακών του έτους.

8.1.3.4. Η λήψη μέτρων για την ενίσχυση των ευέλικτων μορφών εργασίας αποτελεί μια ακόμη σημαντική παράμετρο των μέτρων του μνημονίου που θέτει σε περαιτέρω αμφισβήτηση της τυπικής εργασίας που αναφέρεται στην πλήρη και σταθερή απασχόληση. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ανάπτυξη και την επέκταση της ανώτατης διάρκειας της προσωρινής απασχόλησης και των διαδοχικών συμβάσεων ορισμένου χρόνου πέραν των 2 ετών, στους 36 μήνες, όπως ακριβώς συμβαίνει και με την ανώτατη διάρκεια ενοικίασης των εργαζομένων που τριπλασιάζεται (από τους 12 στους 36 μήνες). Επιπλέον επεκτείνεται η ετήσια διάρκεια της εκ περιτροπής εργασίας (3ήμερα, 4ήμερα) στους 9 μήνες (με δυνατότητα διαδοχής 2 ετήσιων περιόδων μέχρι του 18μηνου) που, σε συνδυασμό με την κατάργηση των όποιων προσαυξήσεων στην υπερωριακή απασχόληση και στις αμοιβές της «περιορισμένης» μερικής απασχόλησης, ενθαρρύνει την περαιτέρω ανάπτυξη της απασχόλησης με μειωμένα ωράρια. Η

πρακτική αυτή συνιστά την κυριότερη αιτία της μείωσης των μισθών όταν μάλιστα το 15% των εργαζόμενων με καθεστώς εκ περιτροπής εργασίας απασχολείται μόνο μία ημέρα στην διάρκεια της εβδομάδας. Τα μέτρα αυτά συμβάλλουν στην εκτόξευση των διάφορων μορφών ευέλικτης απασχόλησης που κυριαρχούν στο περιεχόμενο των νέων προσλήψεων ή προκύπτουν από πρακτικές μετατροπής της τυπικής απασχόλησης σε ατυπική. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα **της μετατροπής της πλήρους απασχόλησης σε μερική και σε εκ περιτροπής εργασία** όπου τα φαινόμενα αυτά εκτοξεύονται στην πράξη κατά την τελευταία τριετία κατά 370% και 14.000% αντίστοιχα (ΣΕΠΕ 2012).

8.1.4. Η φύση και οι επιπτώσεις των μέτρων

Οι αλλαγές που συντελούνται στην ελληνική αγορά εργασίας είναι αποτέλεσμα του συντονισμού διεθνών και εθνικών ισχυρών οικονομικών συμφερόντων και της αποδοχής των ασκούντων την κρατική εξουσία. Οι αλλαγές αυτές, ως προς το περιεχόμενό τους, δεν συνιστούν καινοτομία στον ευρωπαϊκό χώρο αφού συναντώνται διάσπαρτες σε μεγάλο αριθμό επιμέρους χωρών (Esping-Andersen G. 2000, Γ. Κουζής 2001, Α. Μοσχονάς, Σ. Κονιόρδος 2004, European Commission 2012, INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ 2011). Ωστόσο, καινοτομία αποτελεί το γεγονός ότι τέτοιας ποσότητας και περιεχομένου μέτρα λαμβάνονται σε ένα τόσο σύντομο χρονικό διάστημα προκαλώντας με τη βιαιότητα, την κοινωνική αναλγησία και την πλήρη απαξίωση που εκδηλώνουν απέναντι στο σύνολο της μισθωτής εργασίας. Οι πρωτοφανείς παρεμβάσεις που συντελούνται στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων υλοποιούν τις τελευταίες και πλέον ακραίες διεκδικήσεις του μεγάλου κεφαλαίου από ένα μακρύ κατάλογο αιτημάτων, που χρονολογείται εδώ και δύο δεκαετίες και που, υπό την κατάλληλη συγκυρία και με αφορμή την κρίση, οδηγεί σε πλήρη ευελικτοποίηση της εργασίας χωρίς να υπάρχει ανάγκη πλέον να γίνεται επίκληση στην εύπεπτη και απατηλή έννοια της flexicurity (ευελιξία και ασφάλεια) που προωθούνταν κατά την προηγούμενη δεκαετία (European Commission 2007). Και τούτο, γιατί η πλήρης ισορροπία μεταξύ της ευελιξίας και της ασφάλειας είναι πρακτικά αδύνατη λόγω του ανταγωνισμού που διέπει τις δύο έννοιες που τη συνθέτουν και όταν η επιδιωκόμενη ευελιξία για τη μείωση του εργατικού κόστους εξουδετερώνεται από την καθιέρωση όρων πλήρως ουσιαστικής, και όχι τυπικής ασφάλειας δικαιωμάτων (Γ. Κουζής 2008). Σήμερα η επιβολή της ακραίας ευελιξίας έχει ως άλλοθι την κρίση με αποτέλεσμα η επικαλούμενη στο παρελθόν ανάγκη σύνδεσης ευελιξίας και ασφάλειας να συνιστά πολυτέλεια.

Τα μέτρα που λαμβάνονται **δεν είναι προσωρινά** αλλά επιδιώκεται να έχουν χαρακτηρισμό μόνιμο. Ο στόχος αυτός ενισχύεται από τα σενάρια συνταγματοποίησης των σιδηρών κανόνων του Συμφώνου Σταθερότητας (Euro+) με την συνταγματική καθιέρωση της λιτότητας εισοδημάτων στο πεδίο της ευρωζώνης. Εντάσσονται σε

μια στρατηγική βελτιοποίησης και τριτοκοσμιοποίησης της εργασίας στο πλαίσιο ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων με όρους συμπίεσης των μισθών και των δικαιωμάτων των εργαζομένων σε μια πολλαπλά αδιέξοδη πορεία, με μόνο το αποτέλεσμα της αύξησης της κερδοφορίας του μεγάλου, κυρίως χρηματιστηριακού και πολυεθνικού κεφαλαίου και τη βίαιη αναδιανομή πλούτου σε βάρος της εργασίας. Οι πολιτικές εισοδηματικής λιτότητας έχουν οδηγήσει σε μείωση των μισθών, μεσοσταθμικά, κατά 24% στην περίοδο του μνημονίου, ενώ η αγοραστική δύναμη των μισθωτών έχει υποχωρήσει κατά 46% στο ίδιο χρονικό διάστημα σε συνδυασμό με τον υψηλό δείκτη των τιμών και την φορολογική αφαιμάξη της μισθωτής εργασίας (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, 2012). Επισημαίνεται, δε, ότι οι πολιτικές απορύθμισης των συλλογικών συμβάσεων και των όρων διαμόρφωσης των μισθών έχει επιτευχθεί σε μεγάλο βαθμό η συρρίκνωση των αμοιβών που απορρέουν από την πλήρη απασχόληση. Παρεπόμενο αυτής της εξέλιξης αποτελεί το γεγονός ότι κατά το τελευταίο τρίμηνο καταγράφεται μείωση της παρουσίας των ευέλικτων μορφών στην ελληνική αγορά εργασίας. Και τούτο δικαιολογείται από την εξέλιξη των μισθών πλήρους απασχόλησης που υποκαθιστούν σε μεγάλο βαθμό πλέον τους πρότερους μισθούς της μερικής απασχόλησης και της εκ περιτροπής εργασίας. Παράλληλα με τις επιβαλλόμενες πολιτικές εφαρμόζεται ένα πείραμα για τη δημιουργία ειδικής οικονομικής ζώνης στην Ελλάδα που θα επεκτείνεται στον ευρύτερο ευρωπαϊκό νότο και θα μεταγγίζει το εργασιακό καθεστώς χωρών του τρίτου κόσμου στη γηραιά ήπειρο εν μέσω μιας γενικευμένης απορρύθμισης της εργασίας στην Ευρώπη.

Την ίδια στιγμή καταρρίπτεται και το επιχείρημα της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων μέσα από πολιτικές συμπίεσης του εργατικού κόστους όταν κατά την τελευταία πενταετία παρά τη δραματική μείωση των μισθών η Ελλάδα υποχώρησε από την 67^η στην 96^η θέση στο πεδίο της ανταγωνιστικότητας ανάμεσα σε 140 χώρες και σύμφωνα με σχετική έκθεση του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ κατά το 2012.

Η επί μακρόν διατήρηση της ύφεσης και η εκτόξευση της επίσημης ανεργίας από το 8,5% στο 27% (Μάιος 2013) σε διάστημα τριών ετών της ανεργίας, που αναμένεται να προσεγγίσει το 29%-30% το 2013, συνδέονται με την συντελούμενη εξαφάνιση μεγάλου τμήματος μικρών επιχειρήσεων και αυτοαπασχολούμενων, εξέλιξη που ευνοεί και η απελευθέρωση των «κλειστών» επαγγελματιών. Παράλληλα ισχυρά εθνικά και διεθνή οικονομικά συμφέροντα αναμένουν να επωφεληθούν από τη συρρίκνωση και την εξαφάνιση της μικρομεσαίας επιχείρησης, από την απελευθέρωση των επαγγελματιών και κυρίως από το κύμα ιδιωτικοποιήσεων και την «αξιοποίηση» της δημόσιας περιουσίας που δρομολογείται. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι υποψήφιοι αγοραστές των δημόσιων επιχειρήσεων θα απασχολούν στο μέλλον προσωπικό του οποίου το εργασιακό καθεστώς υποχωρεί κατά 3 επίπεδα συγκριτικά με εκείνα που ίσχυαν πριν από το μνημόνιο. Από εκείνο που ίσχυε στον δημόσιο τομέα πριν

από την εφαρμογή των μνημονίων σε εκείνο της μνημονιακής απορρύθμισης και υποβάθμισής του. Στη συνέχεια, με την συντελούμενη ιδιωτικοποίηση, προσαρμόζεται στο καθεστώς πλήρους εργασιακής απορρύθμισης του ιδιωτικού τομέα που διαφέρει σημαντικά από το αντίστοιχο καθεστώς που ίσχυε πριν από την έλευση της οικονομικής κρίσης και του μνημονίου.

Το νέο εργασιακό τοπίο που διαμορφώνεται μετά από το μνημόνιο σε μία, και θεσμικά πλέον, απορρυθμισμένη αγορά εργασίας οδηγεί στην γενίκευση της επισφάλειας που επιβάλλουν σωρευτικά η επέκταση της ευέλικτης εργασίας, οι χαμηλές αμοιβές μέσα από την αποδιάρθρωση του συστήματος διαμόρφωσής τους και υπό την πίεση της ανεργίας με τις φθηνές και εύκολες απολύσεις που θα καθιστούν αβέβαιη την προοπτική συνταξιοδότησης που θα υπολογίζεται, όταν θα συμπληρώνονται οι προϋποθέσεις μετά από 40 χρόνια απασχόλησης, με βάση τις αποδοχές ολόκληρου του εργασιμου βίου. Η απορρύθμιση του συστήματος των συλλογικών συμβάσεων, εκτός από το πλήγμα που δέχονται τα κεντρικά συνδικάτα και γενικότερα ο συνδικαλισμός, αποτελεί το ενδιάμεσο στάδιο πριν από την επιβολή όρων πλήρους εξατομίκευσης των αμοιβών και των εργασιακών σχέσεων που αποτελεί και τον απώτερο στόχο του νεοφιλελεύθερου δόγματος.

Η «γενιά των 700 ευρώ», που δεν περιορίζεται στις ηλικίες των νέων εργαζόμενων, αφήνει τη θέση της στη «γενιά των 500 ευρώ» που αποκτά μεγαλύτερο εύρος. Ωστόσο, **η γενιά των νέων εργαζόμενων**, υπό το φως των νέων δεδομένων, οδηγείται στην διαμόρφωση μιας νέας εργασιακής κουλτούρας υπό την απόλυτη κυριαρχία της ανασφάλειας και της επισφάλειας με περιορισμένα δικαιώματα και προσδοκίες από τη θέση τους στην αγορά εργασίας. Η εικόνα αυτή ενισχύει την ήδη διαμορφωμένη κατάσταση στους κόλπους των νέων εργαζόμενων που βιώνουν τις σύγχρονες συνθήκες εργασίας απέχοντας, κατά κανόνα, από κάθε συλλογική δράση στις ηλικίες κάτω των 35 ετών, εξέλιξη για την οποία σημαντική είναι και η ευθύνη των συνδικάτων για την προσέλευσή τους στους κόλπους τους. Με τα μέτρα αυτά ενισχύονται τα πλήγματα απέναντι στον συνδικαλισμό μέσα από τη μείωση του ρόλου του δημόσιου τομέα που αποτελεί τον ισχυρό πυλώνα του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος, την απαξίωση του ρόλου των κλαδικών συμβάσεων και κατ'επέκταση των κλαδικών συνδικάτων που με τη σειρά τους οφείλουν να διεκδικήσουν τη θεσμική τους παρουσία στους χώρους εργασίας και, ανεξάρτητα από την δημιουργία επιχειρησιακών σωματείων για τα οποία ζητούμενο είναι η αυτόνομη παρουσία αντί της έντεχνα επιδιωκόμενης προσχώρησης και διολίσθησης στις λογικές της εργοδοσίας. Επισημαίνεται ότι το ποσοστό συνδικαλισμού στην Ελλάδα έχει υποχωρήσει κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες στο 26%. Ωστόσο το 55% του συνόλου των μελών των συνδικάτων απασχολείται στον δημόσιο τομέα, όπου η συνδικαλιστική πυκνότητα ανέρχεται στο 60% την ίδια στιγμή που στον ιδιωτικό τομέα δεν υπερβαίνει το 15%. Η υλοποιούμενη στρατηγική μείωσης της απασχόλησης στον

δημόσιο τομέα σε συνδυασμό με τις συντελούμενες και σχεδιαζόμενες ιδιωτικοποιήσεις επιφέρει σοβαρά πλήγματα στο ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα, οδηγώντας στη συνολική αποδυνάμωσή του συνεπικουρούμενη από την πολιτική αποδυνάμωσης των συνδικάτων μέσα από την αποδιάρθρωση των συλλογικών συμβάσεων και την προώθηση των εξατομικευμένων εργασιακών σχέσεων.

8.1.5. Νέες προκλήσεις

Οι νέες εξελίξεις που βάλλουν συνολικά κατά της εργασίας και οδηγούν σε συγκλίσεις των διαφορετικών εργασιακών καθεστώτων, κυρίως μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, με όρους γενικής υποβάθμισης δημιουργούν και νέες προκλήσεις. Είναι προκλήσεις για μια νέα αλληλεγγύη ανάμεσα στους κόλπους των δυνάμεων της εργασίας που βάλλονται στο σύνολό τους, και για νέες κοινωνικές συμμαχίες ανάμεσα στα ευρέα τμήματα του πληθυσμού που πλήττονται από τις ασκούμενες πολιτικές της πρωτοφανούς αναδιανομής του πλούτου σε όφελος των ισχυρών οικονομικών συμφερόντων.

Τέλος, οι προκλήσεις απευθύνονται και στο συνδικαλιστικό κίνημα που καλείται να κατοχυρώσει την πλήρη αυτονομία του από εξωγενείς παράγοντες και να επανέλθει έμπρακτα στις παραδοσιακές αξίες (αλληλεγγύη, ενότητα, ανιδιοτέλεια, ανεξαρτησία) που οφείλει να υπηρετεί, και που σε μεγάλο βαθμό έχουν αλλοιωθεί στην πορεία των χρόνων (Γ. Κουζής, 2007). Η επιστροφή στις δυνάμεις της συνδικαλιστικής βάσης με τη διεύρυνσή της, χωρίς διακρίσεις, από το σύνολο των κοιτασμάτων, παλαιών και νέων, της μισθωτής εργασίας, η απεξάρτηση από το κράτος και τη διαλυτική λειτουργία των παραταξιακών και προσωπικών μηχανισμών, η οργανωτική και ενιαία ανασυγκρότηση, ο διεθνοποιημένος προσανατολισμός και, προ πάντων, η κατοχύρωση όρων μιας γνήσιας συνδικαλιστικής κουλτούρας που έχει ανάγκη, όσο ποτέ άλλοτε, η πανταχόθεν βαλλόμενη εργασία, αποτελούν τα νέα και επιτακτικά ζητούμενα.

8.2. Αλλαγές στην εργατική νομοθεσία στην εποχή των μνημονίων

Η συστηματική παρακολούθηση των εξελίξεων στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων εστιάζεται στις αλλαγές που επήλθαν στην εργατική νομοθεσία με αφορμή την εφαρμογή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας τον Μάιο του 2010 και του δεύτερου μνημονίου τον Φεβρουάριο του 2012. Ορισμένοι κανόνες δικαίου, ιδίως ο νόμος 3833/2010 υιοθετήθηκαν πριν την σύναψη της δανειακής σύμβασης και την τυπική ψήφιση του «Μνημονίου» (Νόμος 3845/2010), εντάσσονται όμως στην λογική της περικοπής αποδοχών και επιδομάτων με σκοπό την εξυπηρέτηση του εξωτερικού χρέους και των πιστωτών της χώρας.

Σε άλλη περίπτωση, όπως αυτή του νόμου 3846/2010 θα πρέπει να επισημανθεί πως ο συγκεκριμένος νόμος τυπικά έπεται του 3845/2010 επειδή δημοσιεύτηκε αργότερα από την κύρωση του Μνημονίου. Όμως περιλαμβάνει ρυθμίσεις για τις εργασιακές σχέσεις που επί της ουσίας υιοθετήθηκαν πριν από το πρώτο μνημόνιο και τον νόμο 3845/2010, ο οποίος ψηφίστηκε με την μορφή του κατεπείγοντος.

Η επιλογή των πρώτων τεσσάρων χρονικών περιόδων κατανομής των νομοθετικών μεταρρυθμίσεων δεν έγινε αυθαίρετα, αλλά με κριτήριο το γεγονός ότι στην συνείδηση του κόσμου της εργασίας από τον Μάρτιο του 2010 μέχρι τον Ιούνιο του 2012 μεγάλοι σταθμοί στο πεδίο των ανατροπών της εργατικής νομοθεσίας αποτέλεσαν οι εξής: α) η άνοιξη του 2010 με την υιοθέτηση του μνημονίου και τις περικοπές σε αποδοχές και επιδόματα, β) το καλοκαίρι του 2010 με την ριζική μεταρρύθμιση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης με νόμο που περιελάμβανε πολλές διατάξεις σχετικά με τις εργασιακές σχέσεις, γ) τα τέλη του 2010 με έντονη την συζήτηση γύρω από το επονομαζόμενο τότε και ως «πολυνομοσχέδιο» για τις εργασιακές σχέσεις και δ) το καλοκαίρι του 2011 με την υιοθέτηση του μεσοπρόθεσμου πλαισίου δημοσιονομικής στρατηγικής και του εφαρμοστικού νόμου.

Η Πέμπτη χρονική περίοδος αφορά στην επικαιροποίηση του Πίνακα 33 από το αντίστοιχο χρονικό σημείο στο οποίο κατέληγε η καταγραφή στα πλαίσια της προέξοινης ετήσιας Έκθεσης για την Οικονομία και την Απασχόληση. Η λήξη αυτής της πέμπτης ετήσιας περιόδου, άλλωστε, συμπίπτει με την νέα διακυβέρνηση της χώρας, όπως αυτή προέκυψε από τις εκλογές της 17^{ης} Ιουνίου 2012.

Η Έκτη και τελευταία χρονική περίοδος αφορά στις εξελίξεις στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων από το χρονικό σημείο στο οποίο κατέληγε η καταγραφή στα πλαίσια της περσινής Έκθεσης για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση έτους 2012. Εκτός από το Τρίτο Μνημόνιο στα τέλη του 2012, η συγκεκριμένη περίοδος αφορά στο νέο-επικαιροποιημένο μεσοπρόθεσμο πλαίσιο δημοσιονομικής στρατηγικής και δύο «πολυνομοσχέδια», εκ των οποίων το δεύτερο συζητείται την στιγμή που η παρούσα Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση έτους 2013 βρίσκεται στο στάδιο της ολοκλήρωσης (οι σχετικές ρυθμίσεις εμφανίζονται με την επισήμανση «Π/Ν Ιούλιος 2013»).

Τέσσερις είναι οι γενικές κατηγορίες κατανομής των επιμέρους πεδίων μεταρρύθμισης της εργατικής νομοθεσίας: **α)** τα εισοδήματα και οι αποδοχές των εργαζομένων, **β)** το ατομικό εργατικό δίκαιο, **γ)** το συλλογικό εργατικό δίκαιο και **δ)** ευρύτερα ζητήματα απασχόλησης και ανεργίας.

Παράλληλα, πρέπει να τονιστεί ότι: **α)** ο Πίνακας 33 δεν είναι εξαντλητικός, **β)** απευθύνεται κυρίως σε μη νομικούς και **γ)** αποσκοπεί κυρίως στην εξασφάλιση της δυνατότητας κωδικοποίησης των σημαντικότερων μεταρρυθμίσεων. Βασική φιλοδοξία του είναι να αποτελέσει ένα **εύχρηστο ευρετήριο** των νομοθετικών κειμένων που άλλαξαν το θεσμικό πλαίσιο στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων. Πρόκειται, έτσι για έναν δυναμικό Πίνακα, ο οποίος θα πρέπει να ενημερώνεται τακτικά και να εμπλουτίζεται με τις επιμέρους νομοθετικές ή άλλες πρωτοβουλίες, είτε αυτές αναλαμβάνονται προς εκπλήρωση των υποχρεώσεων της χώρας, όπως αυτές προκύπτουν από τις δανειακές συμβάσεις και τους «Νόμους» 3845/2010, 4046/2012 & 4093/2012, είτε όχι.

Τέλος, πρέπει να διευκρινιστεί ότι μέρος των προβλεπομένων στο δεύτερο μνημόνιο αποτελούν αντικείμενο ρύθμισης στα πλαίσια της γνωστής Πράξης Υπουργικού Συμβουλίου της 28^{ης} Φλεβάρη 2012 (στο εξής ΠΥΣ αριθμός 6) κατ' εφαρμογή του οικείου άρθρου 1 παρ. 6 του Νόμου 4046/2012. Ωστόσο, εφόσον αναφέρεται ρητά ότι οι διατάξεις του άρθρου αυτού (και τα οριζόμενα στα κεφάλαια του μνημονίου στα οποία παραπέμπει) αποτελούν ευθείς και πλήρεις κανόνες δικαίου, όσα εκεί προβλέπονται αποτυπώνονται διακριτά στον πίνακα που ακολουθεί με την επισήμανση ότι εισάγονται με αυτόν τον Νόμο, ανεξάρτητα εάν μπορούν να κυριολεκτικά να αποτελέσουν κανόνες δικαίου ή όχι.

Πίνακας 33: Αλλαγές στην εργατική νομοθεσία την εποχή των Μνημονίων

Πεδίο	1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ	Πριν τον μηχανισμό Σπριτζής (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ	1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ	1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ	1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ	1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ	1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ	1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ	1. ΕΙΣΟΔΗΜΑ και ΑΠΟΔΟΧΕΣ
Μείωση αποδοχών στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα	α) Οι πάσης φύσεως τακτικές αποδοχές και εν γένει αμοιβές εργαζομένων ΝΠΙΔ που ανήκουν στο κράτος ή επιχορηγούνται από τον Κρατικό Προϋπολογισμό κλιμακώνονται κατά 7% (Ν. 3833).	α) Οι πάσης φύσεως τακτικές αποδοχές και εν γένει αμοιβές εργαζομένων ΝΠΙΔ που ανήκουν στο κράτος ή επιχορηγούνται από τον Κρατικό Προϋπολογισμό κλιμακώνονται κατά 7% (Ν. 3833).	α) Προστίθενται 6 νέες παράγραφοι στο άρθρο τρίτο του νόμου 3845/2010 και εισάγονται ρυθμίσεις στην κατεύθυνση της συρρίκνωσης των εργατικών εισοδημάτων (Ν.3899). Ειδικότερα: 1) τίθεται μηνιαίο ανώτατο όριο αποδοχών 4.000 ευρώ σε φορείς που υπάγονται στον νόμο 3429/2005 (ΔΕΚΟ), 2) μειώνονται περαιτέρω από 1ης/ 1/2011 οι πάσης φύσεως αποδοχές και επιδόματα των εργαζομένων στις επιχειρήσεις που υπάγονται στο πρώτο κεφάλαιο του νόμου 3429/2005 κατά 10% (με εξαίρεση το οικογενειακό και το ανθυμικό επίδομα) για τις περιπτώσεις συνολικών μηνιαίων αποδοχών άνω των 1.800 ευρώ και μέχρι αυτό το όριο, υπό τον επιπλέον όρο ότι το σύνολο των περικοπών δεν ξεπερνά το 25% του συνόλου των μηνιαίων αποδοχών του εργαζόμενου. 3) περιορίζεται στο 10% του συνόλου των ετήσιων πάσης φύσεως αποδοχών και επιδομάτων (όπως θα έχουν διαμορφωθεί μετά τις μειώσεις που προηγήθηκαν) το ποσό που αντιστοιχεί ειδικότερα σε υπερωρία, υπεργασία, εργασία κατά την διάρκεια κυριακάτης ή άλλης αργίας, έξοδα μετακίνησης ή εκτός έδρας και οδοιπορικά. 4) όσοι πρόκειται να μεταταχθούν αλλά και όσοι έχουν ήδη μεταταχθεί από 1/1/2010 από αποσπαστήστες φορέα του δημοσίου σε άλλον φορέα του δημοσίου με οποιαδήποτε εργασιακή σχέση, δικαιούνται το σύνολο των αποδοχών που προβλέπεται για την θέση την οποία καταλαμβάνουν χωρίς να διατηρούν δικαίωμα σε τυχόν διαφορά από αποδοχές που ελάμβαναν πριν την μετάταξη ή την μεταφορά. β) Επεκτείνεται και στο 2011 η εισοδηματική πολιτική των μηδενικών αυξήσεων του Ν. 3833 για το 2010 στους εργαζόμενους στο Δημόσιο, τα ΝΠΔΔ τους ΟΤΑ και τα ΝΠΙΔ που ανήκουν σε ΟΤΑ-ΟΚΑ ή επιχορηγούνται τακτικά από τον προϋπολογισμό καθώς και σε επιχειρήσεις του Ν. 3429/2005 (ΔΕΚΟ).	α) Προστίθενται 6 νέες παράγραφοι στο άρθρο τρίτο του νόμου 3845/2010 και εισάγονται ρυθμίσεις στην κατεύθυνση της συρρίκνωσης των εργατικών εισοδημάτων (Ν.3899). Ειδικότερα: 1) τίθεται μηνιαίο ανώτατο όριο αποδοχών 4.000 ευρώ σε φορείς που υπάγονται στον νόμο 3429/2005 (ΔΕΚΟ), 2) μειώνονται περαιτέρω από 1ης/ 1/2011 οι πάσης φύσεως αποδοχές και επιδόματα των εργαζομένων στις επιχειρήσεις που υπάγονται στο πρώτο κεφάλαιο του νόμου 3429/2005 κατά 10% (με εξαίρεση το οικογενειακό και το ανθυμικό επίδομα) για τις περιπτώσεις συνολικών μηνιαίων αποδοχών άνω των 1.800 ευρώ και μέχρι αυτό το όριο, υπό τον επιπλέον όρο ότι το σύνολο των περικοπών δεν ξεπερνά το 25% του συνόλου των μηνιαίων αποδοχών του εργαζόμενου. 3) περιορίζεται στο 10% του συνόλου των ετήσιων πάσης φύσεως αποδοχών και επιδομάτων (όπως θα έχουν διαμορφωθεί μετά τις μειώσεις που προηγήθηκαν) το ποσό που αντιστοιχεί ειδικότερα σε υπερωρία, υπεργασία, εργασία κατά την διάρκεια κυριακάτης ή άλλης αργίας, έξοδα μετακίνησης ή εκτός έδρας και οδοιπορικά. 4) όσοι πρόκειται να μεταταχθούν αλλά και όσοι έχουν ήδη μεταταχθεί από 1/1/2010 από αποσπαστήστες φορέα του δημοσίου σε άλλον φορέα του δημοσίου με οποιαδήποτε εργασιακή σχέση, δικαιούνται το σύνολο των αποδοχών που προβλέπεται για την θέση την οποία καταλαμβάνουν χωρίς να διατηρούν δικαίωμα σε τυχόν διαφορά από αποδοχές που ελάμβαναν πριν την μετάταξη ή την μεταφορά. β) Επεκτείνεται και στο 2011 η εισοδηματική πολιτική των μηδενικών αυξήσεων του Ν. 3833 για το 2010 στους εργαζόμενους στο Δημόσιο, τα ΝΠΔΔ τους ΟΤΑ και τα ΝΠΙΔ που ανήκουν σε ΟΤΑ-ΟΚΑ ή επιχορηγούνται τακτικά από τον προϋπολογισμό καθώς και σε επιχειρήσεις του Ν. 3429/2005 (ΔΕΚΟ).	α) Μείωση των βασικών κατώματων της ΕΓΣΣΕ κατά 22% για το σύνολο των εργαζομένων, ιδιαιτέρως εργαζομένων και δικαίου με πράξη υπο-κατά 32% για γικό σύμβουλου και τους νέους ηλι- με εναρξη εφαρμογής κίας κάτω των 25 την 1η Απριλίου 2013 ετών και για τους (Ν.4093). εργαζόμενους με β) Διαμόρφωση κατώτα- σύμβασεις μαθη- των μισθών και ημερο- τείας (ΠΥΣ αρ. 6). μισθών καθώς και των Άμεση εφαρμογή νόμιμων προσαυξήσεων στα νέα κατώτατα τους (Ν. 4093) και ειδικό- όρια αποδοχών τερα: 1) μέχρι την λήξη χωρίς την σύμ- της περιόδου οικονομι- φωνη γνώμη των κής προσαρμογής που προβλέπουν τα Μνημό- για που προσαρτώνται στο ν.4046/2012 και οι επακολουθούσες τρο- ποποιήσεις τους προ- διορίζονται οι κατώτατοι μισθοί/ κατώτατα ημερο- μίσθια ως εξής:		

Πεδίο	Μείωση πτώμα αποδοχών στον ιδιωτικό τομέα	Πριν τον μηνιασμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
				<p>β) Πάγωμα όλων των αυξήσεων στις αποδοχές, οι οποίες επέρχονται με μόνιμη προϋπόθεση την πάροδο συγκεκριμένου χρόνου εργασίας (όπως επιδόματα πολυετίας, χρόνου εργασίας, τριετίας κλπ) μέχρις ότου η ανεργία στην χώρα διαμορφωθεί σε ποσοστό κάτω του 10% (ΠΥΣ αρ. 6).</p> <p>γ) Στόχευση για μείωση του ανά μονάδα κόστους εργασίας κατά 15% κατά την διάρκεια του προγράμματος δημοσιονομικής στρατηγικής (Ν. 4046).</p> <p>δ) <u>Πρόβλεψη</u> για σύνταξη σαφούς χρονοδιαγράμματος για την λεπτομερή αναμόρφωση της εθνικής γενικής σε έως το τέλος Ιουλίου με στόχο την ευθυγράμμιση του πλαισίου του κατώτατου μισθού με αυτό συγκρίσιμων κρατών (Ν. 4046).</p>	<p>β) σε 586,08 ΕΥΡΩ για τους υπαλλήλους άνω των 25 ετών και για τους εργατοτεχνίτες άνω των 25 ετών σε 26,18 ΕΥΡΩ.</p> <p>(ii) σε 510,95 ΕΥΡΩ για τους υπαλλήλους κάτω των 25 ετών και σε 22,89 ΕΥΡΩ για τους εργατοτεχνίτες κάτω των 25 ετών. 2) Στον κατώτατο μισθό δεν ισχύει καμία άλλη προσαύξηση πλην της μηνιαίας τακτικής προσαύξησης λόγω προϋπηρεσίας και μάλιστα ως εξής:</p> <p>2α) Ο κατά τα άνω κατώτατος μισθός των υπαλλήλων άνω των 25 ετών προσαυξάνεται με ποσοστό 10% για κάθε τριετία προϋπηρεσίας και έως τρεις τριετίες και συνολικά 30% για προϋπηρεσία 9 ετών και άνω και το κατώτατο ημερομίσθιο των εργατοτεχνιτών άνω των 25 ετών προσαυξάνεται με ποσοστό 5% για κάθε τριετία προϋπηρεσίας και έως έξι τριετίες και συνολικά 30% για προϋπηρεσία 18 ετών και άνω.</p> <p>2β) Ο κατά τα άνω κατώτατος μισθός των υπαλλήλων κάτω των 25 ετών προσαυξάνεται με ποσοστό 10% για μία τριετία προϋπηρεσίας και για προϋπηρεσία 3 ετών και άνω και το κατώτατο ημερομίσθιο των εργατοτεχνιτών κάτω των 25 ετών προσαυξάνεται με ποσοστό 5% για κάθε τριετία προϋπηρεσίας και έως δύο τριετίες και συνολικά 10% για προϋπηρεσία 6 και άνω ετών.</p> <p>(2ε) Οι ως άνω προσαυξήσεις προϋπηρεσίας καταβάλλονται σε εργαζόμενο με προϋπηρεσία σε οποιονδήποτε εργοδότη και με οποιαδήποτε ειδικότητα, για μεν τους εργατοτεχνίτες μετά τη συμπλήρωση του 19^{ου} έτους της ηλικίας τους και ισχύουν για την υπαλλήλους μετά τη συμπλήρωση του 19^{ου} έτους της ηλικίας τους και ισχύουν για την συμπλήρωση της ηλικίας τους μετά τη συμπλήρωση του 14.2.2012.</p> <p>2δ) Πέραν της μηνιαίας τακτικής προσαύξησης λόγω προϋπηρεσίας και άλλων προσαυξήσεων δεν περιλαμβάνεται στο νομοθετικό κείμενο και ημερομίσθιο.</p> <p>γ) αναστέλλεται (Ν.4093) έως ότου η ανεργία διαμορφωθεί σε ποσοστό κάτω του 10% η προσαύξηση του νομοθετικού καθορισμένου νόμιμου κατώτατου μισθού και ημερομίσθιο για προϋπηρεσία, που συμπληρώνεται μετά την 14.2.2012.</p> <p>δ) Αναλυτική περιγραφή (Π/Ν Ιούλιος 2013) του νέου συστήματος διαμόρφωσης του κατώτατου μισθού από 01.01.2017, που θεσπίστηκε με τον Ν. 4093 (βλ. προηγούμενης). Διεξαγωγή κοινωνικής διαβούλευσης μεταξύ των κοινωνικών αναμνηστών, των ερευνητικών ινστιτούτων τους και ανεξάρτητων εμπειρογνομίων για την σύνταξη σχεδίου πορίσματος διαβούλευσης, το οποίο θα λαμβάνεται υπόψη για τη έκδοση της ετήσιας υπουργικής απόφασης, έπειτα από σύμφωνη γνώμη του Υπουργικού Συμβουλίου.</p>	

Πεδίο	Μείωση δόρων/επιδομάτων στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα	α) Τα επιδόματα, Χριστουγέννων, Πάσχα και αδειάς των: i) υπαλλήλων και ii) εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο, ΝΠΔΔ, ΟΤΑ, Ένοπλες δυνάμεις και iii) εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Κρατικό Προϋπολογισμό κλπ Δημόσιο, ΝΠΔΔ, καθορίζονται σε 500 ευρώ, 250 ευρώ και ΟΤΑ, Ένοπλες δυνάμεις και iii) εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου σε ΝΠΔΔ ναϊώς (Ν.3845).	β) Τα ανωτέρω επιδόματα αναπροσαρμόζονται κατά ενιαίο ποσοστό έπειτα από οικονομική μελέτη εφόσον το επιτρέψουν οι οικονομικές δυνατότητες των ταμείων και η δημοσιονομική κατάσταση της χώρας (Ν.3863).	γ) Τα επιδόματα, Χριστουγέννων, Πάσχα και αδειάς των: i) υπαλλήλων και ii) εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο, ΝΠΔΔ, ΟΤΑ, Ένοπλες δυνάμεις και iii) εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Κρατικό Προϋπολογισμό κλπ επανακαθορίζονται σε 400 ευρώ, 200 ευρώ και 200 ευρώ αντίστοιχα εφόσον το σύνολο των αμοιβών δεν υπερβαίνει τις 2.500 ευρώ μηνιαίως (Ν.3847).	δ) Μείωση πάσης φύσεως επιδομάτων υπαλλήλων και εργαζομένων με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο, ΝΠΔΔ, ΟΤΑ, Ένοπλες δυνάμεις κλπ κατά 8%. Ελλείψει επιδομάτων μειώνονται οι αποδοχές κατά 3% (Ν.3845).	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Εως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Εως 12/2010 (Ν.3871/2010 και Ν.3899/2010)	Εως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Εως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν.4024/2011, Ν.4038/2012, Ν.4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Εως 07/2013 (Ν.4057/2012, Ν.4075/2012, Ν.4093/2012, Ν.4097/2012, Ν.4144/2013, Ν.4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)	Καταργούνται από 1.1.2013 τα επιδόματα εορτών Χριστουγέννων, Πάσχα και αδειάς, που προβλέπονται από οποιαδήποτε γενική ή ειδική διάταξη, ή ρήτρα ή όρο συλλογικής σύμβασης εργασίας, διατηρητική απόφαση ή με ατομική σύμβαση εργασίας ή συμφωνία, για λειτουργούς, υπαλλήλους και μισθούτους του Δημοσίου, Ν.Π.Δ.Δ., Ν.Π.Ι.Δ., και Ο.Τ.Α., καθώς και για τα μόνιμα στελέχη των Ενόπλων Δυνάμεων και αντίστοιχους της Ελληνικής Αστυνομίας, του Πυροσβεστικού και Λιμενικού Σώματος (Ν.4093).
-------	---	---	--	--	--	---	---	---	---	--	---	---

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
Σύστημα βάθμολογίου, πενθάρχικου και ενιαίου μισθολογίου για τον δημόσιο τομέα					Εισαγωγή συστήματος βαθμολογικών προαγωγών και μισθολογικής εξέλιξης των υπαλλήλων του κράτους, των ΟΤΑ και άλλων φορέων του δημοσίου τομέα. Αφορά σε μόνιμους και δοκιμους πολιτικούς υπάλληλους και υπαλλήλους με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου (ΙΔΑΧ) στο δημόσιο, τους ΟΤΑ και τα ΝΠΔΔ (Ν.4024).	<p>α) Εισαγωγή νέου πειθαρχικού δικαίου για τους πολιτικούς υπαλλήλους και το προσωπικό που υπηρετεί με σχέσεις ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου (ΙΔΑΧ) στο δημόσιο, σε νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου στους ΟΤΑ α' & β' βαθμού. Σφαιρής προσδιορισμός των πειθαρχικών παραπτώματων, αναμόρφωση-αυστηροποίηση των πειθαρχικών ποινών, ανασύσταση των πειθαρχικών συμβουλίων (Ν. 4057).</p> <p>β) Τροποποίηση του Ν. 4057 σε ό,τι αφορά στην αργία στα πλαίσια της πειθαρχικής και ποινικής διαδικασίας, μέσα από την διευρύνση του πεδίου εφαρμογής της αυτοδικαίτης αργίας και της παραχής διακριτικής ευχέρειας στις υπηρεσίες για θέση των υπαλλήλων σε δυναμτική αργία (Ν. 4093).</p> <p>γ) Πρόβλεψη ειδικής ποινικής ευθύνης των υπαλλήλων για την πρόκληση βλάβης σε φορέα κοινωνικής ασφάλισης στα πλαίσια της καταπολέμησης παραβατικών και ζημιωγόνων συμπεριφορών σε βάρος του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (Ν.4144).</p> <p>δ) Πρόβλεψη της δυνατότητας να καθορίζεται ειδικό σύστημα προαγωγών και βαθμολογικής και υπηρεσιακής εξέλιξης των υπαλλήλων της Γενικής Γραμματείας Δημοσίων Εσόδων κατά παρέκκλιση των κρητρίων και της διαδικασίας που προβλέπονται στις διατάξεις του Υπαλληλικού Κώδικα και κάθε άλλη διάταξη (Ν. 4152).</p> <p>δ) Περαιτέρω αυστηροποίηση του νέου πειθαρχικού των εργαζομένων στον δημόσιο τομέα και σε θέματα πειθαρχικών συμβουλίων, πειθαρχικών ποινών και διώξεων (Ν. 4152).</p>

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Σπρίντς (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν.3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν.4024/2011, Ν.4038/2012, Ν.4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	2. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
Αυτοαπασχόληση	Θέσπιση νέου «τεκμηρίου» υπέρ της μισθωτής εργασίας για περιπτώσεις ψευδο-αυτοαπασχόλησης (μπλοκάκι), όπως κυρίως η επί 9μηνο απασχόληση σε έναν εργοδότη κατά κύρια ή αποκλειστική απασχόληση, αλλά με το βάρος απόδειξης στην εργατική πλευρά (Ν. 3846).					Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών κατά την άσκηση αυτοτελούς επαγγελματικής δραστηριότητας (Ν. 4097). Εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με την Οδηγία 2010/41/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.
Συμβάσεις εργολαβίας εταιρειών παροχής υπηρεσιών		Ορίζονται υποχρεωτικές αναφορές στο κείμενο της προφοράς του εργολάβου με σκοπό την ανάληψη υπηρεσιών καθαρισμού ή φύλαξης στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα. Ρητή και καθολική εις ολοκλήρον και αλληλέγγυα ευθύνη θεσπίζεται μόνο μεταξύ εργολάβου και τυχόν υπεργολάβου και όχι μεταξύ εργολάβου και αποδέκτη υπηρεσιών-αναθέτοντα το έργο. Κυρώσεις και έκπτωση εργολάβου σε περίπτωση παραβίασης της εργατικής νομοθεσίας (Ν.3863).				Τροποποιείται η ρύθμιση του Ν. 3863 (βλ. διπλανή στήλη) με λεπτομερή περιγραφή και ενίσχυση των αρμοδιοτήτων της αναθέτουσας αρχής επί προφοράς εργολαβικής εταιρείας (Ν.4144).

Πεδίο	Εταιρείες - Επιταρτηθείσες - Πρωτογενής Απασχόλησης (ΕΠΑ) & ιδιωτικές Επείγουσες Εργασίες (ΙΓΕΕ)	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
		Εμπλοκή των ΕΠΑ στην επανασύσταση των απασχολημένων (ηλικίες 55-64) στην απασχόληση με επιδότηση τους από τον ΟΑΕΔ (Ν. 3845, βλ. επιδότηση ανεργίας).	Η ανώτατη διάρκεια δανεισμού εργαζόμενου από Εταιρεία Προσωρινής Απασχόλησης διπλασιάζεται από 18 σε 36 μήνες, ενώ καταργείται και η ληψή δικαιολογητική βάση υπέρβασης του 12μήνου, δηλαδή η αναπλήρωση εργαζόμενου που η σχέση εργασίας του είναι σε αναστολή (Ν.3899).	Αίρεται ο περιορισμός αναφορικά με την άσκηση της δραστηριότητας & του επαγγέλματος της προσωρινής απασχόλησης από Ανώνυμη Εταιρεία (Ν. 3919).	α) Κατάργηση όλων των περιορισμών στην ισχύουσα νομοθεσία που αντισταθμίζουν Ν. 3919 σε ό,τι αφορά στην πρόσβαση και στην άσκηση επαγγελματικών δραστηριοτήτων (Ν. 4038). β) Ρύθμιση του καθεστώτος σύστασης και λειτουργίας των ιδιωτικών Γραφείων Ευρέσεως Εργασίας προς εφαρμογή της οικιακής οδηγίας (Ν.4052). γ) Προσαρμογή της ελλογιμής νομοθεσίας στην κοινοτική οδηγία 2008/104 περί της δραστηριότητας των διαμεσολαβητών εργασίας μέσω επιχείρησης προσωρινής απασχόλησης - ΕΠΑ (Ν.4052).	α) Τροποποίηση (Ν. 4093) του Ν. 4052 στην κατεύθυνση της πλήρους απελευθέρωσης του πλαισίου σύστασης και λειτουργίας ΕΠΑ και ιδίως: 1) καταργείται το ειδικό κερφάλαιο σύστασης, 2) μειώνεται το ύψος των εγγυητικών επιστολών, 3) καταργείται ο ελάχιστος αριθμός απασχολούμενων, η απαίτηση τεχνικού εξοπλισμού και ελάχιστου χώρου για το κάθε υποκατάστημα, 4) επεκτείνεται η δυνατότητα παροχής των παρεμφερών υπηρεσιών της κατάρτισης, της συμβουλευτικής και του επαγγελματικού προσανατολισμού από τις ΕΠΑ, 5) ορίζεται ότι σε περίπτωση συνέχισης της απασχόλησης του μισθωτού από έμμεσο εργοδότη μετά τη λήξη της διάρκειας της αρχικής τοποθέτησης και τυχόν νόμιμων ανανεώσεων της ακόμα και με νέα τοποθέτηση, χωρίς να μεσολαβεί διάστημα είκοσι τριών (23) ημερολογιακών ημερών, θεωρείται ότι πρόκειται για σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου μεταξύ του μισθωτού και του έμμεσου εργοδότη. β) Τροποποίηση (Ν.4093) του Ν. 4052 στην κατεύθυνση της πλήρους απελευθέρωσης του πλαισίου σύστασης και λειτουργίας ΙΓΕΕ και ιδίως: 1) διευρύνεται το αντικείμενο των ιδιωτικών Γραφείων Ευρέσεως Εργασίας εκτός των διαμεσολαβήσεων για τη σύναψη συμβάσεων εξαρτημένης εργασίας στην άσκηση παρεμφερών με το αντικείμενο τους δραστηριότητες συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού, 2) μειώνεται ο χρόνος της απαιτούμενης επαγγελματικής εμπειρίας για τον διευθυντή του ΙΓΕΕ και διευκολύνεται η άσκηση της δραστηριότητας των διαμεσολαβητών, 3) καταργείται ο απαιτούμενος τεχνικός εξοπλισμός και ο ελάχιστος χώρος που απαιτείται για την κύρια εγκατάσταση και για το υποκατάστημα του ΙΓΕΕ, 4) προβλέπεται η δυνατότητα διασυνοριακής παροχής υπηρεσιών ΙΓΕΕ από ΙΓΕΕ εγκαταστημένα σε άλλες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης χωρίς να αποκτήσουν απαραίτητα εγκατάσταση στην Ελλάδα. γ) Τροποποίηση (Ν. 4093) των διαδικασιών επιβολής κυρώσεων σε ΙΓΕΕ και ΕΠΑ και ιδίως: 1) δίνεται η δυνατότητα και στους προϊστάμενους των ελεγκτών επιθεωρητών να επιβάλουν αυτοτελώς διοικητικές κυρώσεις σε ΙΓΕΕ/ΕΠΑ που λειτουργούν παρανόμως, 2) η ποινή της προσωρινής διακοπής επιβάλλεται για διάστημα άνω των τριών ημερών (αντί ενός μηνός σύμφωνα με το υπό τροποποίηση άρθρο του Ν. 4052), 3) ισχύουν και για την περίπτωση την ΙΓΕΕ/ΕΠΑ όλες εκείνες οι κυρώσεις που αφορούν στην παράβαση της εργατικής νομοθεσίας όπως ορίζονται στο άρθρο 24 του Ν.3996, ενώ επί παραβίασης της προσωρινής ή οριστικής διακοπής λειτουργίας του ΙΓΕΕ/ΕΠΑ επιβάλλεται ποινή φυλάκισης μέχρι 2 έτη και χρηματική ποινή.	

Πεδίο	Πριν τον μηχάνισμο Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
Τηλεργασία	Ρυθμίζονται: i) ο τρόπος, σύνταξης και το πλαίσιο λειτουργίας της σύμβασης εργασίας για τηλεργασία και ii) η δυνατότητα μετατροπής της κανονικής εργασίας σε τηλεργασία (Ν.3846)					
Δοκιμαστική περίοδος- Προσωρινή εργασιακή-Συμβάσεις ορισμένου χρόνου			<p>Η διάρκεια της δοκιμαστικής περιόδου εξετάζεται, από τη στιγμή της σύμβασης ορισμένου χρόνου σε οριστούς δύο μήνες σε δώδεκα. Για όλες τις συμβάσεις οριστού χρόνου οι πρώτοι δώδεκα μήνες της νομοθεσίας σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου για την λύση της. Σε αυτήν την περίπτωση λογίζονται αυτοδικα και αδι- ακρώως ως απασχόληση δοκιμαστικής περιόδου με αποτέλεσμα να μπορεί ο εργοδότης να διακόψει στο σημείο αυτό την σχέση εργασίας χωρίς να καταβάλει καμία αποζημίωση. Επί της ουσίας με αυτόν τον τρόπο εισάγεται ένα γενικευμένο μοντέλο μιας ιδιότυπης σύμβασης ορισμένου χρόνου ετήσιας διάρκειας (Ν.3899).</p>	<p>α) Ρυθμίζεται νομοθετικά η αυτοδίκαιη μετατροπή της σύμβασης ορισμένου χρόνου σε οριστούς δύο μήνες, σε περίπτωση πρόωρης καταγγελίας, εάν στην σύμβαση υπάρχει όρος για την εφαρμογή του οι νομοθεσίας σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου για την λύση της. Σε αυτήν την περίπτωση η μετατροπή επέρχεται κατά τον χρόνο της πρόωρης λύσης της σύμβασης (Ν.3986).</p> <p>β) Εισάγονται μεταρρυθμίσεις (Ν. 3986) του καθεστώτος για τις συμβάσεις ορισμένου χρόνου σύμφωνα με τα προεδρικά διατάγματα 180/2004 και 81/2003. Ειδικότερα: 1) εκτείνεται στην τριετία η νόμιμη διάρκεια των συμβάσεων ορισμένου χρόνου, 2) καθιερώνεται η δυνατότητα των τριών διαδοχικών ανανεώσεων, και 3) απαιτείται πλέον να μην συντρέχει αντικειμενικός λόγος για την υπέρβαση των δύο προηγούμενων ορίων, ενώ περιλαμβάνεται και ευρεία ενδεικτική απαρίθμηση πολλών περιπτώσεων αντικειμενικού λόγου. Έτσι, η εν γένει προσωρινή απασχόληση θεσπίζεται νομίμως στο ελάχιστο όριο των τριών ετών δεδομένου ότι νομίμως και ο δανεισμός μέσω εταιρειών προσωρινής απασχόλησης είχε επεκταθεί στους 36 μήνες (Βλ. Εταιρείες Προσωρινής Απασχόλησης - Ν. 3899/2010).</p>		<p>Επιτρέπεται (Ν. 4147) η σύμβαση έργου ανάμεσα σε φυσικά πρόσωπα και σε φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα (ΟΤΑ) ακόμα και για ειδικότητες που αντιστοιχούν σε οργανικές θέσεις του φορέα, για όσο χρόνο διαρκεί η αναστολή προσλήψεων στον δημόσιο τομέα (στενό-ευρύτερο) προκειμένου να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες των ΟΤΑ, χωρίς να αυξάνεται ο εν γένει αριθμός των επιτρεπόμενων συμβάσεων ΙΔΟΧ και συμβασιούχων έργου. Ταυτόχρονα ενισχύεται η αιτιολόγηση της προϋπόθεσης των προσκαίρων αναγκών για την σύναψη της εν λόγω σύμβασης έργου.</p>

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/ Ν Ιούλιος 2013)
Εκ περιτροπής εργασία	Κατοχύρωση και ενίσχυση της δυνατότητας σύναψης σύμβασης εκ περιτροπής εργασίας. Δυνατότητα επιβολής εκ περιτροπής εργασίας μονομερώς σε όλη την επιχείρηση (έως 6 μήνες) σε ημερολογιακό έτος σε περίπτωση περιορισμού δραστηριοτήτων προς αποφυγή απολύσεων (Ν. 3846).		Η μονομερής εισαγωγή συστήματος εκ περιτροπής εργασίας στην επιχείρηση επεκτείνεται από 6 (Νόμος 3846) σε 9 μήνες στην διάρκεια ενός ημερολογιακού έτους (Ν.3899).			
Μερική απασχόληση - ημιαπασχόληση	α) Κατοχύρωση και ενίσχυση της δυνατότητας σύναψης σύμβασης μερικής απασχόλησης. Εφόσον η απασχόληση είναι μικρότερη των 4 ωρών ημερησίως οι αποδοχές προσαυξάνονται κατά 7,5 % (Ν. 3846). β) Εφόσον ο εργαζόμενος εργαστεί επιπλέον των συμφωνημένων ωρών η προσαύξηση είναι 10% (Ν. 3846). γ) Δικαίωμα του εργαζόμενου για μερική απασχόληση και επίπλοδο σε πλήρη ή μερική απασχόληση δικ/μένων επιχειρησιακών αναγκών (Ν. 3846). δ) Δικαίωμα προτεραιότητας του μερικής απασχολούμενου σε περίπτωση πρόσληψης με σχέση πλήρους απασχόλησης (Ν. 3846). ε) Επέκταση του θεσμού και στις ΔΕΚΟ καλύτερα π/τος όλων των Δημόσιων τομέα (Ν. 3846).		α) Η προσαύξηση (Ν.3846) του ωρομισθίου κατά 7,5% και 10% για τους μερικούς απασχολούμενους στις περιπτώσεις αντίστοιχα της εργασίας κάτω των 4 ωρών ημερησίως και της εργασίας πλέον του συμφωνημένου ωραρίου καταργείται (Ν.3899).	α) Εισαγωγή του θεσμού της προαιρετικής μερικής απασχόλησης στον στενό και ευρύτερο δημόσιο τομέα. Διευρύνεται η δυνατότητα μείωσης των εργασιών ημερησίως (μέχρι και 50% και μέχρι και πέντε έτη με ανάλογη μείωση αποδοχών και με υπολογισμό ως συντάξιμου του μειωμένου χρόνου απασχόλησης (Νόμος 3986).		
Διαθεσιμότητα	Επανεισαγωγή ρυθμίσεων για την δυνατότητα επιβολής διαθεσιμότητας (έως τρεις μήνες, όχι διαδοχικά, στην βάση του ημερολογιακού έτους) με μειωμένες αποδοχές σε περιπτώσεις περιορισμού οικονομικής δραστηριότητας (Ν. 3846).					

Πεδίο Κατάκτηση αδειας	Πριν τον μηγα- νισμό Στήριξης (Ν. 3853/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/ 2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αφ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
Μαθητεία - Σύμβαση απόκτησης εργασιακής εμπειρίας- Σύμβαση πρό- ληψης (Contrat P r e m i e r e E m b a u c h e)	Κατοχύρωση δυνατότητας κατάκτησης της αδειας ακόμη και σε περιο- στέρες περιό- δους κατ' έτος σε περίπτωση σβαρής ή επει- γουσας αναγκής της επιχείρησης (Ν.3846)	α) Καθορισμός όρων εργασίας απασχολού- μενων με συμβάσεις μαθητείας ανώτατης δι- άρκειας ενός έτους. Δυνατότητα πρόσληψης ανέργων έως 24 ετών με σύμβαση απόκτησης εργασιακής εμπειρίας διάρκειας έως 12 μη- νών και με αποδοχές στο 80% του κατώτατου μισθού της ΕΓΣΣΕ. Απώλυση εργοδοτικών ει- σφορών, δυνατότητα ένταξης εν συνεχεία σε άλλο πρόγραμμα επιμόρφωσης (Ν.3845). β) Δυνατότητα πρόσληψης νεοεισερχομένων στην αγορά εργασίας κάτω των 25 ετών με αμοιβές ύψους 84% της ΕΓΣΣΕ και με αυτοδι- καινη ένταξη σε προγράμματα του ΟΑΕΔ για κά- λυψη των ασφαλιστικών εισφορών (Ν.3863). γ) Δυνατότητα κατάρτισης ειδικών συμβάσεων μαθητείας με άτομα 15-18 ετών μέχρι ένα έτος με αμοιβές 70% της ΕΓΣΣΕ (Ν.3863).		Εισάγεται (Ν.3986) η δυνατό- τητα πρόσληψης νέων 18-25 ετών για απόκτηση επαγγελ- ματικής εμπειρίας με το 80% των κατώτατων ορών της οι- κειας συλλογικής σύμβασης εργασίας, υπό τον όρο ο εργο- δότης να μην προβεί σε απο- λύση εντός της διετίας, που θα ισχύει (κατ' ανώτατο όριο) η συγκεκριμένη σύμβαση ερ- γασίας και να μην έχει προβεί σε απόλυση κατά το προηγού- μενο της συναψής διάστημα τριών μηνών. Δυνατότητα σύνταξης περισσότερων συμ- βάσεων με τον ίδιο εργοδότη εντός του 24μήνου.		Καταργείται η υποχρέωση προ- ηγούμενης έγκρισης της Επιθε- ώρησης Εργασίας σε περιπτώ- σεις κατάκτησης με εργοδοτι- κή απόφαση σε δύο περιόδους εντός του αυτού ημερολογι- ακού έτους. Επιπλέον, ειδικά σε περιπτώσεις επιχειρήσεων που απασχολούν τακτικό και εποχικό προσωπικό και παρού- σάζουν ιδιαίτερη σφύρευση ερ- γασίας που οφείλεται στο είδος ή στο αντικείμενο εργασιών τους, σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο του έτους, για το τα- κτικό προσωπικό, ο εργοδότης δύναται να χορηγεί το τμήμα της αδειας των 10 εργασιών ημερών επί πενήθμερου ή των 12 ημερών επί εξαημέρου, απο- τεδρήστε εντός του ημερολογι- ακού έτους (Ν.4093).

<p>Πεδίο 5ήμερο</p>	<p>Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)</p> <p>Σε περιπτώσεις πενήδημερης απασχόλησης η εργασία κατά την 6η ημέρα προσαυξάνεται κατά 30%. Εξαιρούνται από την προσαύξηση οι εποχιακά απασχολούμενοι στον επισιτισμό-τουρισμό (N. 3846).</p>	<p>Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)</p>	<p>Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)</p>	<p>Έως 06/2011 (N.3919/2011, N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, N.3996/2011)</p>	<p>Έως 06/2012 (N.4019/2011, N. 4024/2011, N. 4038/2012, N. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, N.4052/2012)</p>	<p>Έως 07/2013 (N. 4057/2012, N.4075/2012, N. 4093/2012, N. 4097/2012, N.4144/2013, N. 4147/2013, N.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)</p>
<p>Υπερρωρική εργασία/ τροποποίηση ωραρίου</p>	<p>α) Μειώνεται κατά 30% το ισχύον ανώτατο όριο υπερωριών απογευματινής απασχόλησης των υπαλλήλων ή μισθωτών του Δημοσίου, ΝΠΔΔ και ΟΤΑ (N.3833). β) Ρυθμίζονται ζητήματα τήρησης του βιβλίου των υπερωριών (N. 3846).</p>					<p>Ορίζεται (N. 4093) ότι οι ημέρες εβδομαδιαίας απασχόλησης των εργαζομένων στα καταστήματα μπορούν να καθορίζονται με Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας (κατάργηση 5μερου).</p> <p>α) Ρυθμίζονται (N. 4093) τα εξής θέματα: 1) Η υπέρβαση του ωραρίου εργασίας για περιπτώσεις που δεν υπάγονται στα προβλεπόμενα στο άρθρο 1 του ΝΔ 515/1970, επιτρέπεται για δύο (2) ώρες ημερησίως και έως εκατόν είκοσι (120) ώρες το έτος, έπειτα από αναγγελία αυτών από τον εργοδότη στην οικεία Κοινωνική Επιθεώρηση Εργασίας πριν ή το αργότερο κατά την ημέρα της πραγματοποιήσεως της υπερωρίας της απασχόλησης, με ταυτόχρονη ενημέρωση του Ειδικού Βιβλίου Υπερωριών, 2) Ο εργοδότης υποχρεούται να καταθέσει συμπληρωματικούς πίνακες προσωπικού ως προς τα μεταβληθέντα στοιχεία για την αλλαγή ή τροποποίηση του ωραρίου ή την οργάνωση του χρόνου εργασίας την ίδια μέρα ή το αργότερο εντός δύο (2) εργάσιμων ημερών από την ημέρα αλλαγής ή τροποποίησης του ωραρίου ή της οργάνωσης του χρόνου εργασίας, που αφορούν στην γνωστοποίηση της πραγματοποίησης υπερωριακής απασχόλησης και στην τήρηση του ειδικού βιβλίου υπερωριών (N.4144).</p>

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Σπρίντζ (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
Χρόνος εργασίας/ Διεύθυνση του χρόνου εργασίας	<p>α) Επαναρυθμίζεται το καθεστώς της διεύθυνσης του συνολικού χρόνου εργασίας (Ν. 3846).</p> <p>β) Διατηρείται ο αποκλειστικός ρόλος των συλλογικών συμβάσεων (Ν. 3846).</p> <p>γ) Καταργείται η επιτροπή διεύθυνσης του Ν. 3385/05 και οι συλλογικές διαφορές παραμένουν στον ΟΜΕΔ (Ν. 3846).</p> <p>δ) Διατηρείται η 4μηνη και 12μηνη διεύθυνση (Ν. 3846).</p> <p>ε) Εισάγεται η δυνατότητα κλαδικών και επιχειρησιακών συμβάσεων με περιορισμένο εκτός του περιοριστικού πλαισίου των ισχύουσων διατάξεων (Ν. 3846).</p>	<p>Μεταρρυθμίζεται ο Νόμος 3385/2005 σε ό,τι αφορά στην διεύθυνση του χρόνου εργασίας. Η προσαύξηση της προεργασίας από 25% μειώνεται στο 20% και η αντίστοιχη για την υπέρωξη για τις πρώτες 120 ώρες από 50% στο 40% και για τις υπόλοιπες από 75% στο 60% (Ν.3863).</p>		<p>α) Οι εβδομαδιαίες ώρες εργασίας των υπαλλήλων του Δημοσίου, των ΟΤΑ και των λοιπών ΝΠΔΔ καθορίζονται από 37,5 σε 40 (Ν.3979).</p> <p>β) Εισάγονται (Ν. 3986) νέες δυνατότητες και 2 μοντέλα διεύθυνσης του χρόνου εργασίας προς αντικατάσταση των σχετικών μεταρρυθμίσεων του Ν. 3846/2010 σε επιχειρήσεις με συμβατικό ωράριο 40 ωρών. Ως αντιστάθμισμα, αντί των μειώσεων ωρών εργασίας παρέχεται η δυνατότητα χορήγησης ημερών ανάπαυσης ημερών ανάπαυσης. Κατά την περίοδο της αυξημένης απασχόλησης η ημερήσια εργασία δεν επιτρέπεται να υπερβεί τις 10 ώρες. Τέλος, σε περιπτώσεις υπέρβασης του νόμιμου ημερήσιου ωραρίου, οι διατάξεις που αφορούν στην υπεργασία (ως ισχύουν με τον Ν. 3863, βλ. διπλανή στήλη) δεν εφαρμόζονται κατά την εν λόγω διεύθυνση προνομιούχων και κάτωθι ανωτάτων ωρών. Αντίθετος η υπέρβαση των συμφωνηθέντων μειωμένων ωραρίων αμβλύνεται σύμφωνα με όσα ορίζονται σχετικά με την υπεργασία-υπερωρία στον Ν.3863.</p> <p>Ειδικότερα ως προς τον τύπο της διεύθυνσης: 1) προβλέπεται η δυνατότητα εργασίας μέχρι και κατά 2 επιπλέον ώρες ημερησίως για 6 μήνες (από 4) μέσα σε διάστημα δώδεκα μηνών (περίοδος αναφοράς). Οι ώρες εργασίας δεν επιτρέπεται να υπερβούν τις 48 ανά εβδομάδα και κατά μέσο όρο τις 40 κατά τη διάρκεια του εξαμήνου, 2) προβλέπεται εναλλακτικά η δυνατότητα κατανομής μέχρι 256 ωρών εντός 1 ημερολογιακού έτους σε χρονικές περιόδους έως 32 εβδομάδων και με αντίστοιχο μειωμένο αριθμό ωρών κατά το λοιπό διάστημα του ημερολογιακού έτους.</p> <p>γ) Με επιχειρησιακές ή κλαδικές συλλογικές συμβάσεις μπορεί να καθορίζεται άλλο σύστημα διεύθυνσης του χρόνου εργασίας ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του κλάδου ή της επιχείρησης (Ν. 3986).</p>		<p>α) Μεταρρυθμίζεται (Ν. 4093) το πλαίσιο για το ωράριο λειτουργίας των καταστημάτων και συγκεκριμένα: 1) Αποσυνδέεται το ωράριο λειτουργίας των καταστημάτων από αυτό της εργασίας του προσωπικού και η απαγόρευση της απασχόλησης του προσωπικού κατά τις ώρες που δεν λειτουργούν τα καταστήματα αφέρεται προϋμένου του εβδομαδιαίου συμβατικού ωραρίου των 40 ωρών, 2) Η διακεκομμένη εργασία και η τρίωρη διακοπή εφαρμόζεται ανεξάρτητα αν το κατάστημα λειτουργεί με συνεχή ή διακεκομμένη λειτουργία.</p> <p>β) Μειώνεται κατά μια ώρα η ελάχιστη ανάπαυση (από 12 στις 11 ώρες) για κάθε περίοδο 24 ωρών, η οποία αρχίζει από 00:01 και λήγει την 24:00 (Ν.4093).</p> <p>γ) Αύξηση κατά 2 ώρες χωρίς αύξηση των αποδοχών του εβδομαδιαίου ωραρίου διδασκαλίας των λειτουργιών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Ν. 4152).</p>

<p>Πεδίο Ατομικές απο- λύσεις</p>	<p>Πριν τον μηχανο- γραμικό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)</p>	<p>Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)</p>	<p>Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)</p>	<p>Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)</p>	<p>Έως 06/2012 (Ν.4019/2011,Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012,Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)</p>	<p>Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)</p>	<p>α) Επέρχεται σημαντικός περιορισμός των αντικινήτρων για την καταγγελία της σύμβασης εργασίας: 1) μειώνεται κατ'έμμεσο τρόπο το ύψος της αποζημίωσης έως και 50% διαμέσου της δραστικής μείωσης του χρόνου προεידόπισης της απόλυσης, 2) καταργείται η υποχρέωση άμεσης καταβολής ολόκληρου του ποσού της αποζημίωσης και θεσπίζεται ελάχιστο όριο άμεσης (προ) καταβολής του ποσού που αντιστοιχεί σε δύο μηνών αποδοχές, ενώ παρέχεται η δυνατότητα εξόφλησης του υπολοίπου σε διμηνιαίες δόσεις, το ύψος των οποίων δεν πρέπει να είναι μικρότερο από τις αποδοχές δύο μηνών. β) Υιοθετούνται μέτρα αποτροπής απολύσεων εργαζομένων κοντά στο όριο συνταξιοδότησης. Θεσπίζεται «αντικίνητρο» για το ενδεχόμενο απόλυσης εργαζομένων μεγάλης ηλικίας στα πρόθυρα συνταξιοδότησης, εφόσον δεν είναι δυνατή η τοποθέτησή τους σε θέση εργασίας και συγκεκριμένα παρέχεται το δικαίωμα αυτοαφάλισης, στην οποία συμμετέχει ο εργοδότης έως τρία έτη με το 50% του κόστους για ασφαλισμένους 57-60 ετών ή με το 80% για ασφαλισμένους 60-64 ετών για διάστημα τριών ετών. Το υπόλοιπο του κόστους αναλαμβάνεται μέσω ειδικών προγραμμάτων του ΟΑΕΔ (Ν.3863).</p> <p>Εξειδικεύεται (Ν.3996) το καθεστώς αντικινήτρων για την απόλυση εργαζομένων 55-64 ετών. Επέρχονται αλλαγές στο θέμα της αυτοαφάλισης απολυόμενων ηλικίας 55-64 ετών με συμμετοχή του εργοδότη και του ΟΑΕΔ στην κάλυψη των ασφαλιστικών εισφορών, με κυριότερες τις εξής: 1) την επέκταση της δυνατότητας υπαγωγής στην εν λόγω ρύθμιση όσων δεν μπόρεσαν να κάνουν στα χρονικά περιθώρια του νόμου 3863/2010. 2) την εισαγωγή της προϋπόθεσης των 4.500 ενσήμων (15ετία), 3) τον ορισμό ως βάση υπολογισμού των μηνιαίων εισφορών του βασικού μισθού της ΕΓΣΣΕ, 4) την εισαγωγή κυρώσεων σε περίπτωση μη τήρησης των υποχρεώσεων του εργοδότη με σημαντικότερη την ανανώφιση της απόλυσης ως άκυρης με όλες τις έννομες συνέπειες της ακυρότητας, 5) την θέσπιση της δυνατότητας συμμετοχής σε προγράμματα απασχόλησης μακροχρόνια ανέργων στο δημόσιο τομέα.</p> <p>α) Νέα μείωση του κόστους της απόλυσης διαμέσου της μείωσης του ανώτατου ορίου προεידόπισης της καταγγελίας της σχέσης εργασίας (από 6 μήνες σε 4 κατ' ανώτατο όριο) και της μείωσης του ύψους της αποζημίωσης απόλυσης (ανώτατο ποσό αποζημίωσης από τους 24 στους 12 μήνες), ιδίως για όσους συμπληρώνουν προϋπηρεσία άνω των 17 ετών στον ίδιο εργοδότη (Ν.4093). β) Περαιτέρω διευκόλυνση των απολύσεων δια μέσου της άρσης ουσιαστικών αντικινήτρων για την καταγγελία της σχέσης εργασίας. Τροποποίηση του ΚΠολΔ σε ό,τι αφορά στην έκδοση προσωρινής διαταγής (επαναποθέτηση στην θέση εργασίας) στα πλαίσια άσκησης ασφαλιστικών μέτρων ως μέσο προστασίας από εκδικητικές και παράνομες απολύσεις (Π/Ν Ιούλιος 2013).</p>
---	--	--	---	--	--	--	---

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στηρίξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν.4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
Ομαδικές απολύσεις	Αύξηση ορίου ομαδικών απολύσεων: σε 6 άτομα για επιχειρήσεις με προσωπικό 20-150 άτομα, σε 5% και μέχρι 30 άτομα για επιχειρήσεις άνω των 150 εργαζομένων (Ν. 3863).					
Μητρότητα				Θεσπίζεται αυξημένη προστασία στην εργασία σε περιπτώσεις απόλυσης λόγω μητρότητας, η οποία επεκτείνεται στους 18 μήνες από τον τοκετό (Ν.3996).		
Γονικές άδειες						Μεταρρύθμιση του συστήματος παροχής άνευ αποδοχών γονικής άδειας ως ατομικό μη μεταβιβάσιμο δικαίωμα κάθε γονέα. Διάρκεια αδειας έως 4 μήνες έως την ηλικία των 6 ετών και επιπλέον ρυθμίσεις-διευκολύνσεις για ειδικές κατηγορίες (Ν.4075).
Υγεία και ασφάλεια στην εργασία						Εισάγονται ρυθμίσεις (Ν.4144) που αφορούν στην ασφάλεια και στην υγεία στην εργασία και σε θέματα όπως: 1) ο αριθμός των εργαζομένων στην επιχείρηση, 2) στην κατανόηση του χρόνου απασχόλησης του τεχνικού ασφαλείας και του γιατρού εργασίας, 3) στο ατομικό βιβλίο επαγγελματικού κινδύνου, 4) την ενιαία ρύθμιση για την επιβολή ποινικών και διοικητικών κυρώσεων.

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Σπριγής (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3919/2011, N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, N.3996/2011)	Έως 06/2012 (N.4019/2011, N. 4024/2011, N. 4038/2012, N. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, N.4052/2012)	Έως 07/2013 (N. 4057/2012, N.4075/2012, N. 4093/2012, N. 4097/2012, N.4144/2013, N. 4147/2013, N.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
3. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	3. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	3. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	3. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	3. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	3. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	3. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
Μεσολάβηση και Διαιτησία (ΟΜΕΔ)/ Συμφιλίωση		Ρύθμιση διαδικασίας στον λήψης ΟΜΕΔ. Θεσπίση δυνατότητας προσωρινής στην διαίτησής των δύο μερών. Εξαγγελία προσεδρικού διατάγματος για την μεταρρύθμιση των ορών σύστασης του ΟΜΕΔ (N.3863, N.3889).	Αυξημένη τυπική ισχύ αποδίδεται στην πρόσφατη ΕΓΣΣΕ. Οι εκδοθέντες Διαπράξεις (ΟΜΕΔ) διαιτητικές αποφάσεις, προς ΟΜΕΔ. Θεσπίση δυνατότητας προσωρινής στην διαίτησής των δύο μερών. Εξαγγελία προσεδρικού διατάγματος για την μεταρρύθμιση των ορών σύστασης του ΟΜΕΔ (N.3863, N.3889).	Εισάγονται (N.3996) αυξημένες συμφιλίωσης των δύο μερών της εργασιακής σχέσης σε επίπεδο ΣΕΠΕ για ζητήματα τόσο αμοιβαίων όσο και συλλογικών εργασιακών σχέσεων. Επίσης, προβλέπεται η υπο ορους εμπλοκή της Διοίκησης (υπουργείου Απασχόλησης) σε διαδικασίες συμφιλίωσης, ενώ της εργατικής υπόθησης επιλαμβάνεται αρμόδια διεύθυνση του υπουργείου εργασίας και κοινωνικής ασφάλισης, εφόσον πρόκειται για διαφορά «έθνικού επιπέδου». Η νέα διαδικασία συμφιλίωσης δύνανται να καταλήξει σε δεσμευτικό πρακτικό επίλυσης της εργατικής διαφοράς.	α) Η προσφυγή στην Διαπράξη γίνεται πλέον (ΠΥΣ αρ. 6) αποκλειστικά με την σύμφωνη γνώμη των μερών (προ-ποσίωση του Ν.3899). β) Η προσφυγή στην Διαπράξη περιορίζεται αποκλειστικά στον κα-θαρμό βασικού μισθού και ημερομισθίου (ΠΥΣ φιλώσης ενώπιον του ΣΕΠΕ, ιδίως σε εθνικό επίπεδο (βλ. διπλανή στήλη).	Καταργούνται (N.4144) ορισμένες από τις διατάξεις του Ν.3996 οι οποί-ες αφορούν στο ε-πιδόση της αρμοδιότη-τας, στους ασκού-ντες τα καθήκοντα Διαπράξης στον κα-θαρμό βασικού μισθού και ημερομισθίου (ΠΥΣ φιλώσης ενώπιον του ΣΕΠΕ, ιδίως σε εθνικό επίπεδο (βλ. διπλανή στήλη).

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
<p>Συλλογή που αφορούν σε ποσοστά διαπραγμάτευσης χών και αμοιβών (σε ιδιωτικό-δημόσιο τομέα) κατασχών κάθε λογικής συμφωνίας ή σύμβασης κλπ (Ν.3833).</p> <p>β) Αναγορεύεται ως 31/12/2010 η συναφή συλλογική (ή και ατομική) συμφωνία ή σύμβαση στον δημόσιο τομέα που θα συνταχτεί μετά αυξήσεις και αποδοχές και καταργείται κάθε αντίθετη διάταξη ή ρυθμίση (Ν.3833).</p> <p>γ) Σύσταση Μητρώου συλλογικών συμβάσεων εργασίας, κατά χώρα ή κατά είδος και ανάρτηση σχετικού πίνακα με το κείμενο των σε στην ιστοσελίδα του Υπουργείου (Ν.3846).</p>	<p>α) Οι διατάξεις που αφορούν σε ποσοστά διαπραγμάτευσης χών και αμοιβών (σε ιδιωτικό-δημόσιο τομέα) κατασχών κάθε λογικής συμφωνίας ή σύμβασης κλπ (Ν.3833).</p> <p>β) Αναγορεύεται ως 31/12/2010 η συναφή συλλογική (ή και ατομική) συμφωνία ή σύμβαση στον δημόσιο τομέα που θα συνταχτεί μετά αυξήσεις και αποδοχές και καταργείται κάθε αντίθετη διάταξη ή ρυθμίση (Ν.3833).</p> <p>γ) Σύσταση Μητρώου συλλογικών συμβάσεων εργασίας, κατά χώρα ή κατά είδος και ανάρτηση σχετικού πίνακα με το κείμενο των σε στην ιστοσελίδα του Υπουργείου (Ν.3846).</p>	<p>α) Επαναλαμβάνεται η ρύθμιση των Νόμων 3833 και 3845/2010, δηλαδή οι περιπτώσεις που εισάγονται με τον Ν. 3899 κατασχών οποιασδήποτε άλλης διατάξης ή ρυθμίσεων (σε δημόσιο τομέα) κατασχών κάθε λογικής συμφωνίας ή σύμβασης κλπ (Ν.3899).</p> <p>β) Εισάγεται (Ν.3899) ο θεσμός της ειδικής επιχείρησης (εεσεε). Με την χρήση της ειδικής επιχείρησης (εεσεε) και σε επόμενες περιπτώσεις που απαιτούνται κατά από 50 άτομα δύναται να συνολοκληρωθούν οι δομές και όροι εργασίας, οι οποίοι αποκλίνουν από όσα ισχύουν στις κλαδικές συμβάσεις εργασίας στο όριο των οριζόμενων στην εγγραφή (740 ευρώ μηνιαίως μετώς μεκτά). Οι συμβάσεις αυτές υπερσχύουν χωρίς περιορισμούς (αρχή ευνοϊκότητας) και έχουν ΕΓΖ-επίσημα-κατ'αρχήν-διάρκεια. Επίσης, προβλέπεται ότι μπορούν να κλαδικών και αποκλίνουν από όρους των ΕΓΖ-ΣΕ ii) οι όροι των κλαδικών και αποκλίνουν από όρους των ΕΓΖ-ΣΕ.</p> <p>δ) Με τη σύσταση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, μερική-εκπεριτροπή, διαθεσιμότητα) Στο ζήτημα της σκοπιμότητας σύμφωνης της εεσεε γνωμοδοτεί το Συμβούλιο Κοινωνικού Ελέγχου Επιθεώρησης Εργασίας (καταργήθηκε με τον Ν.4024).</p>	<p>α) Εξαίρετικές διαδικασίες και μέσες συλλογικού εργατικού δικαίου εισάγονται με τον Ν.3920 και αφορούν στην συναφή συλλογικής σύμβασης εργασίας στους νέους φορείς που προκύπτουν από την αναδιάρθρωση των αστικών συγκοινωνιών στην Περιφέρεια της Αττικής. Οι κυριότερες από αυτές είναι: 1) η κατάργηση της ισχύος όλων των συλλογικών συμβάσεων ή κανονισμών στους συλλογικούς φορείς, 2) η ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων με τις δύο πλέον αντιπροσωπευτικές οργανώσεις ημερών, 3) η ρύθμιση ανά νεοσύστατο φορέα εντός τριάντα ημερολογιακών ημερών, 4) η ρύθμιση με νόμο των θεμάτων εργασιακών σχέσεων σε περίπτωση μη συμφωνίας με τους φορείς, 5) η απαγόρευση μονομερούς προσφυγής στον ΟΜΕΔ κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων και 6) η επαναφορά του κατά νόμο πλαίσιο συλλογικών διαπραγματεύσεων άμα τη ολοκλήρωσή της εν λόγω εξαίρετικής διαδικασίας.</p> <p>β) Η διευθέτηση του χρόνου εργασίας του Ν. 3986 καθορίζεται με επιχείρηση-ακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας ή συμφωνία που ερμηνεύεται με τον Ν. 3986. Η επισημοποίηση των συμφωνιών ή συμφωνιών του εργοδότη και του συμβουλίου των εργαζομένων ή συμφωνία του εργοδότη και ένωσης προσώπων (βλ. επίσης Συνδικαλιστικές οργανώσεις).</p> <p>γ) Με επιμελησιακές ή κλαδικές συλλογικές συμβάσεις μπορεί να καθορίζεται άλλο σύστημα διευθέτησης του χρόνου εργασίας ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες της επιχείρησης (Ν. 3986).</p>	<p>α) Καταργείται (Ν.4024) ο θεσμός της ειδικής επιχείρησης σε ποσοστά διαπραγμάτευσης χών και αμοιβών (σε ιδιωτικό-δημόσιο τομέα) κατασχών κάθε λογικής συμφωνίας ή σύμβασης κλπ (Ν.4024).</p> <p>β) Προβλέπεται η υπερίσχυση της επιχείρησης σε περίπτωση συρροής με κλαδική ή ομο-επαγγελματική σε μέχρι το όριο των αποδοχών όπως προβλέπεται σε κάθε φορά από την Εθνική Γενική ΣΣΕ, καθ' όλη την διάρκεια ισχύος του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσονομικής Στρατηγικής (Ν. 4024).</p> <p>γ) Αναστέλλεται η δυνατότητα του Υπουργού για επέκταση μιας κλαδικής σε καθ' όλη την διάρκεια ισχύος του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσονομικής Στρατηγικής (Ν. 4024).</p> <p>δ) Σε κάθε περίπτωση η ισχύς της επέκτασης μιας κλαδικής σε ξεκινά από την δημοσίευσή της στην ΕΓΚ και όχι από την ημερομηνία έκδοσης της υπουργικής απόφασης ή της υποβολής του σχετικού αιτήματος από το σωματείο.</p> <p>ε) Μείωση της διάρκειας της μετενέργειας της σε από έξι στους τρεις μήνες και περιορισμός αυτής αποκλειστικά στον βασικό μισθό συν τέσσερα επιδοματα (ωρίμανσης, τέκνων, σπουδών και επικινδυνότητας). Θεσπίση της δυνατοτητας διαπραγμάτευσης των όρων της σε με ατομική σύμβαση και με δυνατότητα κατάργησης όλων των ρυθμίσεων γνώμη του εργαζομένου (ΠΥΣ αρ. 6).</p> <p>στ) περιορισμός της νόμιμης διάρκειας των σε στα τρία χρόνια και ρύθμιση του χρόνου λήξης ισχύος για όσες είχαν ήδη συνταχθεί την 28/02/2012 ανάλογα με τον χρόνο υπογραφής τους (ΠΥΣ αρ. 6).</p> <p>ζ) Προβλεψη για αναμόρφωση της ΕΓΖ-ΣΕ (Ν. 4046 - βλ. ανωτ. Μειώσεις αποδοχών στον ιδιωτικό τομέα).</p>	<p>α) Καταργείται η καθολική ισχύς των μισθολογικών όρων όλων των συλλογικών συμβάσεων της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας, περιλαμβανομένης (Ν. 4093).</p> <p>β) Εισάγεται (Π/Ν Ιούλιος 2013) νέο σύστημα καθορισμού του κατώτατου μισθού (βλ. ανωτ. Μειώσεις αποδοχών στον ιδιωτικό τομέα).</p>	

Πεδίο	Συνδικαλιστικές οργανώσεις/ Μορφές συλλογικής εκπροσώπησης/ Εργοδοτικές οργανώσεις	Πριν τον μηχάνισμο Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν.3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν.3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν.4024/2011, Ν.4038/2012, Ν.4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν.4057/2012, Ν.4075/2012, Ν.4093/2012, Ν.4097/2012, Ν.4144/2013, Ν.4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
Απεργία		Αναστολή του δικαίωματος στην απεργία για 10 ημέρες και στην περίπτωση μονομερούς προσφυγής του εργοδότη στην διαίτησία (Ν.3899).	Εισάγεται ο θεσμός (Ν.3986) της ένωσης προ-επιχειρηματιών σε επίπεδο για την σύναψη συμφωνίας αναφορικά με την διευθέτηση του χρόνου εργασίας. Η ένωση εργασίας μπορεί να συσταθεί και σε επιχειρήσεις με λιγότερο από 20 άτομα από το 15% του συνόλου των εργαζομένων και από το 25% των εργαζομένων στις υπόλοιπες επιχειρήσεις, χωρίς να πρόκειται για εργατικό σωματείο και χωρίς να διέπεται από τον Ν. 1264/1982.	Εισάγεται ο θεσμός (Ν.4024) της ένωσης επιχειρηματιών σε κοινοτικής κλίμακας επιχειρήσεις και ομίλους επιχειρήσεων σε συμμόρφωση προς την οδηγία 2009/38 (Ν.4052).	α) Εισάγεται ο θεσμός (Ν.4024) της ένωσης επιχειρηματιών σε κοινοτικής κλίμακας επιχειρήσεις και ομίλους επιχειρήσεων σε συμμόρφωση προς την οδηγία 2009/38 (Ν.4052). β) Απλουστεύεται η διαδικασία σύστασης σωματείων και νομική διαδικασία προσώπων, ώστε η σχετική σύσταση να γίνεται κατ' απόλυτη προτεραιότητα 10ημερών από την αίτηση και η δημιουργία της απόφασης εντός 48 ωρών από την ολοκλήρωση της σύστασης (Ν. 4024). γ) Ρύθμιση του δικαίωματος των εργαζομένων στην ενημέρωση και στην διαβούλευση με τους κλιμακούς εκπαιδευτές και ομίλους επιχειρήσεων σε συμμόρφωση προς την οδηγία 2009/38 (Ν.4052).	α) Ο Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ) συμμετέχει με εκπρόσωπό του σε όλα τα διοικητικά συμβούλια και συλλογικά όργανα και τις εκπροσωπήσεις της χώρας στο εσωτερικό και εξωτερικό όπου προβλέπεται συμμετοχή των κοινωνικών εταίρων (Ν. 4144). β) Τροποποιείται ο τρόπος χρηματοδότησης των συνδικαλιστικών και εργοδοτικών οργανώσεων και των Ινστιτούτων τους από το ΛΑΕΚ με έμφαση στο τριτοβάθμιο επίπεδο οργάνωσης (Ν.4144).	

Πεδίο	Πριν τον μηχάνισμο Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν. 3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν.4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν.4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
4.ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ και ΑΝΕΡΓΙΑ	4.ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ και ΑΝΕΡΓΙΑ	4.ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ και ΑΝΕΡΓΙΑ	4.ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ και ΑΝΕΡΓΙΑ	4.ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ και ΑΝΕΡΓΙΑ	4.ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ και ΑΝΕΡΓΙΑ	4.ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ και ΑΝΕΡΓΙΑ
Μετατάξεις-μεταφορά προσωπικού/Κινητικότητα				Θέματα μετατάξεων πλεονάζοντος προσωπικού, μεταφοράς παραμένοντος προσωπικού και εν γένει θέματα προσωπικού ρυθμίζονται στα πλαίσια του νόμου που αφορά στην εξυγίανση, αναδιάρθρωση και ανάπτυξη των αστικών συγκοινωνιών Περιφέρειας Αττικής (Ν.3920). Οι διατάξεις αυτές και εξάρτηση καταχύνουν οιασδήποτε αντίθετης διάταξης νόμου ή συλλογικής συμφωνίας, η οποία και καταργείται αυτοδικαίως.		α) Προβλέπεται (Ν.4093) η δυνατότητα υποχρεωτικής μετατάξης και μεταφοράς εργαζομένων του στενού και ευρύτερου δημοσίου τομέα, ακόμη και σε κλάδο κατώτερης κατηγορίας (επί συναινέσει του υπαλλήλου) και με δυνατότητα κατάργησης της θέσης του μετατασσόμενου ή μεταφερόμενου υπαλλήλου. β) Τροποποιείται (Π/Ν Ιούλιος 2013) το πλαίσιο που αφορά στην κινητικότητα στον δημόσιο τομέα όπως θεσπίστηκε με τον Ν. 4093 (βλ. αμέσως προηγούμενος). Επεκτείνεται η εφαρμογή της μετατάξης αφερέως με την μεταφορά προσωπικού, αφετέρου στα ΝΠΔΔ. Διαμορφώνεται πλήρως, διοικητικά και κανονιστικά, ένα νέο δυναμικό πλαίσιο για την προσαρμογή του προσωπικού στις εκάστοτε ανάγκες της διοικητικής πραγματικότητας.
Μισθωτή εργασία/εφεδρεία/Προσυνταξιοδοτική διαθεσιμότητα/ Διαθεσιμότητα				Εισαγωγή του συστήματος της εφεδρείας στον στενό και ευρύτερο δημόσιο τομέα (Ν.3986). Για το πλεονάζον προσωπικό σύμφωνα με σχετικούς πύνακες του ΑΣΕΠ προβλέπεται η καταβολή αποδογών στο 60% του βασικού μισθού για δώδεκα μήνες. Δυνατότητα μετακίνησης σε άλλη θέση εργασίας ως εξής: 1) πλήρωση θέσεων τακτικού προσωπικού έως 10% τηρουμένων των αναλογιών ως ισχύουν πλέον ανάμεσα της αποχώρησης και της προσλήψης, 2) κατά προτεραιότητα σε ποσοστό 30% για θέσεις απασχόλησης ορισμένου χρόνου σε φορείς του δημοσίου, 3) κατ' απόλυτη προτεραιότητα συναφή σχέσης μερικής απασχόλησης (τροποποιήθηκε με τον Ν.4024).	Εισαγωγή (Ν.4024) συστήματος εφεδρείας εργαζομένων ΔΔΑΧ του δημοσίου τομέα και προ-συνταξιοδοτικής διαθεσιμότητας για της μονίμου υπαλλήλους, με παράλληλη κατάργηση όλων των κενών οργανικών θέσεων (τροποποίηση του Ν.3986). Προβλέπεται η αυτοδίκαιη απόλυση για τρεις μήνες υπαλλήλοι που είτε είχαν θέσει ασφαλιστικό δικαίωμα αλλά παρέμεναν στην υπηρεσία, είτε συμπληρώνουν σωρευτικά το 550 και το 350 έτος ηλικίας και πραγματοποιήσουν συντάξιμα δικαιώματα υπηρεσίας αντίστοιχα έως 31/12/2013.	Προβλέπεται (Ν. 4093) η δυνατότητα τοποθέτησης σε καθεστώς διαθεσιμότητας για εργαζομένους με συμβάσεις ΙΔΑΧ και για μονίμους υπαλλήλους του Δημοσίου, ΝΠΔΔ και ΟΤΑ α και β βαθμού σε περίπτωση κατάργησης της θέσης τους. Κατά την διάρκεια της διαθεσιμότητας (1 έτος) καταβάλλονται τα 3/4 των αποδογών και οι υπάλληλοι μπορούν: 1) Να μετατάσσονται σε άλλες υπηρεσίες, 2) να μετατάσσονται-μεταφέρονται σε καθεστώς διαθεσιμότητας, 3) να συμμετέχουν σε προγράμματα επανекαταίδευσης και επανακατάρτισης, 4) να απολύονται, εφόσον δεν μεταταχθούν ή μεταφερθούν.

Πεδίο	Πριν τον μηνια- νισμό Σπρίντς (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011,Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012,Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)	<p>Μισθωτή-εργασιακή εφεδρεία/Πρ ο σ σ υ - νταξιοδο-τική διαθε-σιμότητα/ Διαθεσι-μότητα</p> <p>β) Καταργούνται (Π/Ν Ιούλιος 2013) οι εξής ειδικότητες: 1) σχολικών φυλάκων, 2) δημοτικής αστυνομίας, 3) οδηγών και τεχνι-κού προσωπικού της διεύθυνσης κρατικών αυτοκινήτων. Το ίδιο ισχύει και για 52 ειδικότητες λει-τουργιών δευτεροβάθμιας εκπαί-δευσης. Οι θιγόμενοι εργαζόμενοι φέρει του Ν. 4002/2011. Κατά την διάρκεια της εφεδρείας, ανώτατης διάρκειας 12 μηνών, καταβάλλε-ται το 60% του βασικού μισθού και επιτρέπεται η μισθωτή ή άλλη επαγγελματική δραστηριότητα με αποζημίωση των εισοδημάτων με το ποσό της διεξαγωγής της υπό συγχώνευση ή κατάργηση φορέα του Ν. 4002/2011. Μετά την διάρκεια της εφεδρείας, ανώτατης διάρκειας 12 μηνών, καταβάλλε-ται το 60% του βασικού μισθού και επιτρέπεται η μισθωτή ή άλλη επαγγελματική δραστηριότητα με αποζημίωση των εισοδημάτων με το ποσό της τυχόν οφειλόμενης αποζημίωσης λόγω απόλυσης. iii) (Π/Ν Ιούλιος 2013).Μειώνεται η διάρκεια της απόλυσης από 12 μηνών σε 8 (καταβολή του 75% των αποδοχών και των αντίστοιχων εισφορών) και απλοποιείται η δια-δικασία κατάργησης θέσεων στον δημόσιο τομέα (με ΚΥΑ).</p> <p>Για την δεύτερη κατηγορία, μέχρι την συνταξιοδότηση καταβάλλεται το 60% του βασικού μισθού και επιτρέπεται η μισθωτή ή άλλη επα-γγελματική δραστηριότητα με συμ-ψηφισμό των εισοδημάτων με το ποσό της διεξαγωγής της υπό συγχώνευση ή κατάργηση φορέα του Ν. 4002/2011. Κατά την διάρκεια της εφεδρείας, ανώτατης διάρκειας 12 μηνών, καταβάλλε-ται το 60% του βασικού μισθού και επιτρέπεται η μισθωτή ή άλλη επαγγελματική δραστηριότητα με αποζημίωση των εισοδημάτων με το ποσό της τυχόν οφειλόμενης αποζημίωσης λόγω απόλυσης. Αυτοδίκαιη απόλυση και εφεδρεία ανώτατης διάρκειας 24 μηνών, κα-ταβάλλεται το 60% του βασικού μισθού και επιτρέπεται η μισθωτή ή άλλη επαγγελματική δραστηριότητα με συμψηφισμό των εισοδημάτων με το ποσό της τυχόν οφειλόμενης αποζημίωσης λόγω απόλυσης.</p>
-------	---	---	---	--	--	---	--

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν.4024/2011, Ν.4038/2012, Ν.4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
Αναστολή ή περιορισμός προσλήψεων	<p>α) Αναστολή διορισμών και προσλήψεων (για το έτος 2010) σε φορείς του Ν. 3812 με εξάρσεις τους τομείς υγείας, παιδείας και ασφάλειας. Σταδιακή απορρόφηση ήδη επιτυχόντων στον ΑΣΕΠ και όλων διεξέλιξη (Ν. 3833).</p> <p>β) Θεσπίση λόγου ένα προς πέντε (μία πρόσληψη για πέντε αποχωρήσεις) για μόνιμο προσωπικό και εργαζόμενους αορίστου χρόνου σε φορείς του Ν. 3812, με εξάρσεις (λόγος ένα προς ένα) τους τομείς υγείας, παιδείας και ασφάλειας (Ν.3833).</p> <p>γ) Μείωση κατά 30% για το 2010 σε σχέση με το 2009 στις προσλήψεις σχέσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου και ii) συμβάσεις μίσθωσης έργου (Ν. 3833).</p>		<p>α) Καταργούνται (Ν. 3899) όλες οι εξαιρέσεις από τον κανόνα 1 προς 5 για τις προσλήψεις στον δημόσιο τομέα για τα έτη 2011 έως 2013 (το εκπαιδευτικό προσωπικό όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης, τα Σώματα Ασφαλείας, το Λιμενικό Σώμα, το Ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό του τομέα υγείας, οι μετακλήτοι υπάλληλοι, το μη πολιτικό προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων, οι προσλήψεις Ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού νέων νοσηλευτικών μονάδων, οι επιτυχόντες του Α.Σ.Ε.Π.) και προβλέπεται ότι στον κανόνα 1 προς 5 λαμβάνονται υπόψη για τον δημόσιο τομέα και μεταφορές ή εντάξεις προσωπικού ιδιωτικού δικαίου αορίστου φορείς του ευρύτερου δημόσιου φορέα (νόμος 2190/1994 περιπτώσεις στ έως θ).</p> <p>β) Θεσπίζεται περιορισμός κατά 15% στις προσλήψεις προσωπικού με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου και στις συμβάσεις μίσθωσης έργου για το 2011 σε σχέση με τις αντίστοιχες εγκρίσεις του 2010, οι οποίες ήταν κατά 30% περιορισμένες σε σχέση με τις αντίστοιχες του 2009 (Ν.3899). γ) Μειώνονται από 1/1/2011 κατά 10% οι μηνιαίες αποδοχές που υπερβαίνουν τα 1.800 ευρώ των εργαζομένων της ΑΤΕ και των εταιρειών του ομίλου της ΑΤΕ και των εταιρειών του ομίλου της ΑΤΕ και των εταιρειών της ΑΤΕ, ενώ διατηρείται το επιδόμα πελατών, ενώ διατηρείται το επιδόμα ενδυστης χαμηλόμισθων υπό τον όρο ότι οι συνολικές μηνιαίες αποδοχές δεν υπερβαίνουν τα 1.500 ευρώ (Ν.3899).</p>	<p>Αντικατάσταση των σχετικών διατάξεων των Ν. 3833 και 3899/2010 αναφορικά με την απαχόληση στον στενό και ευρύ-τομέα δημόσιο τομέα ως εξής : 1) η σταδίου ΑΣΕΠ (πί-νακες αποτελεσμάτων μετά την 1.1.2009) πραγματοποιείται μέχρι 31.12.2015, 2) Ο λόγος των προσλήψεων καθορίζεται σε ένα προς πέντε για το διάστημα Ιανουάριος 2011-Δεκεμβρίου 2015 με εξαίρεση το 2011 για το οποίο ο λόγος θα είναι ένα προς δέκα, 3) Ειδικότερα οι εγκρίσεις προσλήψεων προσωπικού με συμβάσεις ορισμένου χρόνου ή μίσθωσης έργου για το 2011 περιορίζονται κατά 50% και κατά 10% για τα υπόλοιπα έτη έως το 2015 με ορισμένες εξαιρέσεις.</p>		<p>α) Περιορίζονται οι προσλήψεις στον δημόσιο τομέα (Ν. 4093) δια της τροποποίησης του Ν. 3833/2010. Ειδικότερα: 1) Από την 1η Ιανουαρίου 2011 και μέχρι την 31η Δεκεμβρίου 2016, ο αριθμός των ετήσιων προσλήψεων και διορισμών του μόνιμου προσωπικού και του προσωπικού με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου στους φορείς του Ν.3812/2009 δεν μπορεί να είναι μεγαλύτερος συνολικά από το λόγο ένα προς πέντε (μία προσλήψη ανά πέντε αποχωρήσεις), στο σύνολο των φορέων, 2) Οι εγκρίσεις πρόσληψης προσωπικού με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου και συμβάσεων μίσθωσης έργου για το έτος 2011 περιορίζονται κατά ποσοστό 50% σε σχέση με τις αντίστοιχες εγκρίσεις του έτους 2010 και κατά δέκα τοις εκατό (10%) επιπλέον το 2012. Για τα έτη 2013 και 2014 το ποσοστό προσδιορίζεται σε 20% σε σχέση με το προηγούμενο έτος και για τα έτη 2015 και 2016 σε 10% σε σχέση με το προηγούμενο έτος.</p> <p>β) Αναστέλλονται οι προσλήψεις στους ΟΤΑ (Ν.4093) και ειδικότερα: 1) αναστέλλονται έως την 31. 12.2016 οι προσλήψεις και οι διορισμοί του μόνιμου προσωπικού και του προσωπικού με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου των κατηγοριών ΥΕ και ΔΕ, όλων των κλάδων και ειδικότητων, των ΟΤΑ Α' και Β' βαθμού και των Ν.Π.Ι.Δ. αυτών, 2) για τις προσλήψεις και τους διορισμούς του μόνιμου προσωπικού και του προσωπικού με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου των κατηγοριών ΠΕ και ΔΕ, όλων των κλάδων και ειδικότητων, των ΟΤΑ Α' και Β' βαθμού και των Ν.Π.Ι.Δ. αυτών εφαρμόζονται οι διατάξεις του Ν. 3833, 3) Εξαίρεται οι προσλήψεις και οι διορισμοί τακτικού προσωπικού σε νησιωτικούς δήμους, οι οποίοι δεν εμπίπτουν στον περιορισμό των προσλήψεων του Ν. 3833.</p>

Πεδίο Καθεστώς απασχόλησης & μονιμότητα	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
Απελευθέρωση επαγγελματιών	Ενωμιότητα στην ελληνική έννομη τάξη της οδηγίας (2006/123) για την απελευθέρωση των υπηρεσιών (Ν. 3844).			Άρση των περιορισμών για τα κλειστά επαγγέλματα από 1η Ιουλίου 2011, όπως, ιδίως: α) του νομικού επαγγέλματος, ως προς την ελάχιστη αμοιβή, τον γεωγραφικό περιορισμό κλπ β) του φαρμακευτικού επαγγέλματος, ως προς το ελάχιστο περιθώριο κέρδους κλπ γ) του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος σχετικά με την ελάχιστη αμοιβή κλπ δ) του αρχιτέκτονα, ως προς την ελάχιστη αμοιβή ε) του μηχανικού, ως προς την ελάχιστη αμοιβή στ) του ορκωτού, ως προς την ελάχιστη αμοιβή (Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής και Ν.3919).	β) Κατάργηση όλων των διατάξεων που καθιέρωσαν όρους και ρήτρες μονιμότητας στον ευρύτερο δημόσιο τομέα (ΠΥΣ αρ. 6). β) Προβλεψη για λύση των συμβάσεων που λήγουν με την συμπλήρωση ορίου ηλικίας ή συνταξιοδότησης (ΔΕΚΟ & Τράπεζες) με βάση τα γενικώς ισχύοντα ως προς την λύση των συμβάσεων αορίστου χρόνου στον ιδιωτικό τομέα (ΠΥΣ αρ. 6).	Συμπληρώνεται ο νόμος 3919 σε ό,τι αφορά αφενός, στο γενικό πλαίσιο της επαγγελματικής ελευθερίας και την κατάργηση αδικαιολόγητων περιορισμών στην πρόσβαση και άσκηση επαγγελματιών και αφετέρου, στις ειδικότερες προϋποθέσεις για επαγγέλματα του τομέα/ των υπηρεσιών του πολιτισμού, της ενέργειας-κλιματικής αλλαγής, αγροτικής ανάπτυξης, λιμενικού σώματος και ακτοφυλακής, ελληνικής αστυνομίας, τουρισμού και εργασίας (Ν.4152).
Εθελούσια έξοδος				Κατ' εξαίρεση δυνατότητα αποχώρησης με εθελούσια έξοδο στην βάση σχετικού προγράμματος για τους υπαγόμενους σε καθεστώς εφεδρείας (Ν. 3986).		

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (N. 3833/2010, N.3844/2010 και N.3846/2010)	Έως 06/2010 (N.3845/2010, N. 3847/2010 και N.3863/2010)	Έως 12/2010 (N. 3871/2010 και N.3899/2010)	Έως 06/2011 (N.3919/2011, N.3920/2011, N.3979/2011, N.3986/2011, N.3996/2011)	Έως 06/2012 (N.4019/2011, N.4024/2011, N.4038/2012, N.4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, N.4052/2012)	Έως 07/2013 (N. 4057/2012, N.4075/2012, N. 4093/2012, N. 4097/2012, N. 4144/2013, N. 4147/2013, N.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
Επίδο-τησης/Ενεργειών/Ενεργητικών/Πολιτικές/Αποσχόλησης / Κοινωνική ολιγότο Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα	<p>α) Θεσμοθέτηση της «επιταγής επανένταξης στην αγορά εργασίας» για άνεργους λόγω τακτικής ή μακροχρόνιας ανεργίας (N.3845).</p> <p>β) Δυνατότητα επιχορήγησης εργοδοτών ιδιωτικού τομέα για πρόσληψη ανέργων – κατόχων «επιταγής» στα πλαίσια προγραμμάτων για εκπαίδευση – επαγγελματική κατάρτιση (N.3845).</p> <p>γ) Δυνατότητα επιχορήγησης ΕΓΠΑ για πρόσληψη ανέργων κατά το όριο συνταξιοδότησης ή ηλικίας 55 έως 64 για εργασία στον δημόσιο τομέα. Για ΝΠΔΔ του Υπουργείου Υγείας δεν ισχύει το ηλικιακό όριο (Νόμος 3845).</p> <p>δ) Δυνατότητα σύμβασης απόκτησης εργασιακής εμπειρίας (δες ανωτέρω μαθητεία)</p>	<p>α) Θεσπίστηκε ανώτατο όριο επιδότησης από 1.1.2013 στα 450 ημερών εργασιακών επιδόσεων εντός της τετραετίας από εκάστοτε έναρξη επιδότησης (ΚΟΙΣΕΠ) στα 400 ημερών εργασιακών επιδόσεων. Το εν λόγω όριο καθορίζεται σε 400 ημερών εργασιακών επιδόσεων από 1.1.2014.</p> <p>β) Επανακαθορισμός ονομαστικής ενισχύσης λόγω Πάσχα και Χριστουγέννων από 1.7.2012 για τους επιδοτούμενους, είτε του μηνιαίου επιδόματος στο ύψος 3 ημερησίων επιδομάτων δεν πληρούνται συγκεκριμένα όρια χρονικών διαστημάτων επιδότησης σε ετήσια βάση (N.3986).</p> <p>γ) Εισάγεται η επιταγή απόκτησης επαγγελματικών προσόντων την πρόσβαση σε προγράμματα κατάρτισης και ενεργητικής απασχόλησης (N.3996).</p>	<p>α) Θεσμοθέτηση από 1.1.2013 στα 450 ημερών εργασιακών επιδόσεων της προηγούμενης τετραετίας από εκάστοτε έναρξη επιδότησης (ΚΟΙΣΕΠ) στα 400 ημερών εργασιακών επιδόσεων από 1.1.2014.</p> <p>β) Επανακαθορισμός ονομαστικής ενισχύσης λόγω Πάσχα και Χριστουγέννων από 1.7.2012 για τους επιδοτούμενους, είτε του μηνιαίου επιδόματος στο ύψος 3 ημερησίων επιδομάτων δεν πληρούνται συγκεκριμένα όρια χρονικών διαστημάτων επιδότησης σε ετήσια βάση (N.3986).</p> <p>γ) Εισάγεται η επιταγή απόκτησης επαγγελματικών προσόντων την πρόσβαση σε προγράμματα κατάρτισης και ενεργητικής απασχόλησης (N.3996).</p>	<p>α) Θεσμοθέτηση από 1.1.2013 στα 450 ημερών εργασιακών επιδόσεων της προηγούμενης τετραετίας από εκάστοτε έναρξη επιδότησης (ΚΟΙΣΕΠ) στα 400 ημερών εργασιακών επιδόσεων από 1.1.2014.</p> <p>β) Επανακαθορισμός ονομαστικής ενισχύσης λόγω Πάσχα και Χριστουγέννων από 1.7.2012 για τους επιδοτούμενους, είτε του μηνιαίου επιδόματος στο ύψος 3 ημερησίων επιδομάτων δεν πληρούνται συγκεκριμένα όρια χρονικών διαστημάτων επιδότησης σε ετήσια βάση (N.3986).</p> <p>γ) Εισάγεται η επιταγή απόκτησης επαγγελματικών προσόντων την πρόσβαση σε προγράμματα κατάρτισης και ενεργητικής απασχόλησης (N.3996).</p>	<p>α) Τίθεται σε πιλοτική εφαρμογή (N.4093) από 01.01.2014 πρόγραμμα ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος σε δύο περιοχές της Επικράτειας με διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά, οι οποίες θα οριστούν με κοινή υπουργική απόφαση.</p> <p>β) Καταργούνται (N. 4093) από 01.01.2013 μια σειρά από ειδικές επιδοτήσεις της ανεργίας, από εισοδηματικές ενισχύσεις ανεργίας και επιδοτήσεις λόγω ανεργίας απολυμένων μισθωτών λόγω συγχώνευσης – μεταφοράς – συνένωσης επιχειρήσεων.</p> <p>γ) Μείωση του ανώτατου αριθμού ημερών επιδότησης της ανεργίας σε 450 (και σε 400 από 01.01.2014) εντός της τετραετίας 4ετίας (N.4093).</p> <p>δ) Από 1.1.2014 Έλληνες υπήκοοι και υπήκοοι κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίοι είναι ασφαλισμένοι κατά της ανεργίας και εμπίπτουν σε διαρκή κατάσταση ανεργίας για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο από δώδεκα (12) μήνες, δικαιούνται επιδοτήσεων μακροχρόνιας ανεργίας, εφόσον έχουν εξαντλήσει το δικαίωμα τακτικής επιδότησης ανεργίας και το ετήσιο οικογενειακό εισόδημά τους δεν ξεπερνά το ποσό των δέκα χιλιάδων (10.000) ευρώ. Το ύψος του επιδόματος μακροχρόνιας ανεργίας δεν μπορεί να υπερβεί μηνιαίως το ποσό των διακοσίων (200) ευρώ και καταβάλλεται για όσο χρονικό διάστημα οι δικαιούχοι παραμένουν άνεργοι και ουδέποτε πέραν των δώδεκα (12) μηνών (N.4144).</p> <p>ε) Θεσπίζεται ρητώς το ακατάσχετο όλων των εισφορών που καταβάλλονται υπέρ των κλάδων και των λογαριασμών του ΟΑΕΔ, οι οποίες αποτελούν κοινωνικούς πόρους (N.4144).</p> <p>στ) Θεσπίζονται ειδικά μέτρα για την ένταξη και επανένταξη ανέργων στην αγορά εργασίας και ειδικότερα: 1) δίνεται η δυνατότητα σε ελεύθερους επαγγελματίες που δεν ασκούν ελεύθερο ή άλλο επάγγελμα να εγγραφούν στα μητρώα του ΟΑΕΔ ως άνεργοι. 2) η διάρκεια της συμμετοχής των ανέργων σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης δεν υπολογίζεται κατά την μέτρηση του χρόνου εργασίας, 3) στην περίπτωση εγγεγραμμένων ανέργων που έχουν τύχει τακτικής επιδότησης ανεργίας και που κατά τη διάρκεια αυτής της επιδότησης παρακολούθησαν προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, εφόσον η ημερήσια απόζημίωσή τους για την παρακολούθηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης υπερβαίνει το ύψος του καταβαλλόμενου επιδόματος ανεργίας, οι ημέρες παρακολούθησης των ως άνω προγραμμάτων αφαιρούνται από το χρόνο της εγγραφείσας γι' αυτούς τακτικής επιδότησης ανεργίας, 4) εξαιρούνται από την θεωρούνται άνεργοι οι μαθητευόμενοι των επαγγελματικών σχολών, όμοια θεωρούνται πλέον άνεργοι όσοι εξασκούνται πρακτικά στα πλαίσια επαγγελματικού εκπαιδευτικού προγράμματος χωρίς εργασιακή σχέση (N.4144).</p> <p>ζ) Συμπληρώνεται ο ορισμός της εποχικής εργασίας, προκειμένου για την επιδότηση ανεργίας με την προϋπόθεση ότι οι οικείες επιχειρήσεις κατά το υπόλοιπο χρονικό διάστημα του ημερολογιακού έτους να μην απασχολούν προσωπικό που υπερβαίνει το 25% του μέσου όρου του προσωπικού, το οποίο απασχολούν κατά την περίοδο αιχμής της δραστηριότητάς τους (N. 4144).</p>	

Κοινωνική Εργασία	Πριν τον μηνιαίο Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας	α) Εισαγωγή Επιθεώ-ελεγκτικών αρμοδιοτήτων και εργασιών συμφιλωτικών - Ελε-εξουσιών στην λειτουργία του ΣΕΠΕ (Ν.3846). β) Εισαγωγή κυρώσεων και προστίμων για παραβίαση εργατικής νομοθεσίας (Ν.3846).	Εισαγωγή του συστήματος του εργοσθίου προκειμένου για την αμοιβή και την παρακράτηση ασφαλιστικών εισφορών των περιστάσιακά απασχολούμενων (Ν. 3863).		Αναυσταίνεται το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας σε κείμενο πολυσελίδου σχεδίου νόμου (Ιούλιος 2011), στο οποίο ρυθμίζονται και θέματα αρμοδιοτήτων, σύστασης και εσωτερικής οργάνωσης και λειτουργίας του Σώματος.	Προκήρυξη και έλεγχος από το ΑΣΕΠ των διαδικασιών για την «Δημιουργία θέσεων απασχόλησης σε τοπικό επίπεδο μέσω προγραμμάτων κοινωνικού εργασιών» του ΕΣΠΑ 2007-2013 (Ν. 4024/2011).	α) Θεσπίζεται δικαίωμα αποζημίωσης των επιθεωρητών εργασίας από το Δημόσιο για ζημία στην κινήτη περιουσία τους την οποία υφίστανται κατά την διάρκεια της εργασίας τους (Ν.4144). β) Προβλέπεται η δυνατότητα της, με υπουργική απόφαση αναστολής της λειτουργίας οργανικών μονάδων του ΣΕΠΕ (Ν. 4144).
Αθλήτη εργασία	Εισαγωγή του συστήματος του εργοσθίου προκειμένου για την αμοιβή και την παρακράτηση ασφαλιστικών εισφορών των περιστάσιακά απασχολούμενων (Ν. 3863).	Εισαγωγή του συστήματος του εργοσθίου προκειμένου για την αμοιβή και την παρακράτηση ασφαλιστικών εισφορών των περιστάσιακά απασχολούμενων (Ν. 3863).	Από τα μέσα για την αύξηση της δυνατότητας ελέγχου του ΣΕΠΕ εξαρτάται η καινοτομία της «κάρτας εργασίας», με την οποία απεικονίζεται ηλεκτρονικά του 2012 σε επιχειρήσεις ορισμένων τομέων. Κάθε εργαζόμενος, καθώς και το ωράριο εμπλεκόμενης επιχείρησης θα υποχρεούται σε ταυτόχρονη πληρωμή μισθών, παρακρατηθέντων φόρων επί της μισθοδοσίας και κοινωνικών εισφορών (αλλά και του εργαζόμενου) από την ημερομηνία που απορροούν από την πιλοτική εφαρμογή του συγκεκριμένου συστήματος θα είναι η μειωμένη κατά 10% καταβολή κοινωνικοασφαλιστικών εισφορών. Η επιβολή του μέτρου θα γίνει αρχικά σε περιοχές, κλάδους και τύπους επιχειρήσεων στις οποίες παρατηρούνται διαχρονικά υψηλά ποσοστά αθλήτη εργασίας (Ν.3996).	Πρόβλεψη για σταδιακή εισαγωγή της κάρτας εργασίας από τον Μάρτιο του 2012 σε επιχειρήσεις ορισμένων τομέων. Κάθε εργαζόμενος, καθώς και το ωράριο εμπλεκόμενης επιχείρησης θα υποχρεούται σε ταυτόχρονη πληρωμή μισθών, παρακρατηθέντων φόρων επί της μισθοδοσίας και κοινωνικών εισφορών (αλλά και του εργαζόμενου) από την ημερομηνία που απορροούν από την πιλοτική εφαρμογή του συγκεκριμένου συστήματος θα είναι η μειωμένη κατά 10% καταβολή κοινωνικοασφαλιστικών εισφορών. Η επιβολή του μέτρου θα γίνει αρχικά σε περιοχές, κλάδους και τύπους επιχειρήσεων στις οποίες παρατηρούνται διαχρονικά υψηλά ποσοστά αθλήτη εργασίας (Ν.3996).	α) Συμπλήρωση του αντικείμενου της οικονομικής αστυνομίας (ΥΠΟΑΔΗΕ) για θέματα έρευνας, πρόληψης και καταστολής της αθλήτης και της ανασφάλτης εργασίας και της εισφοροδιαφυγής ακόμα και στις περιπτώσεις που δεν συνιστούν αξιωματικές πράξεις (Ν. 4144). Η οικονομική αστυνομία καθίσταται εκ παραλλήλου αρμόδια με το ΙΚΑ και το ΣΕΠΕ και μπορεί να δρα ίδια πρωτοβουλία σε θέματα αθλήτης εργασίας. β) Θεσπίση της υποχρεωτικής έκδοσης πιστοποιητικού ασφαλιστικής συμμόρφωσης για ΑΕ και ΕΠΕ κατόπιν ελέγχου οικονομικής διαχείρισης των επιχειρήσεων (Ν.4144). γ) Θεσπίση επιπλέον κυρώσεων σε βάρος εργοδοτών που απασχολούν παράνομα επιδοτούμενους ανέργους (Ν. 4144). δ) Τροποποίηση (Ν.4144) των διατάξεων που αφορούν στο εργοσθίο για τους περιστάσιακά απασχολούμενους και ειδικότερα στις καλυπτόμενες ειδικότητες καθώς και στην στο ζήτημα της αναλογίας των κοινωνικοασφαλιστικών εισφορών επί της αναγραφόμενης στο εργοσθίο αμοιβής (βλ. διπλανή στήλη). ε) Θεσπίση του πληροφοριακού συστήματος ΕΡΓΑΝΗ το οποίο αφορά στο ζήτημα της παρακολούθησης της αγοράς εργασίας, της διακρίτης-γραφειοκρατικής διεκάλυψης των εργαζομένων και της καταπολέμησης της αθλήτης εργασίας και της ανασφάλτης απασχόλησης (Ν. 4152).	

Πεδίο	Πριν τον μηχανισμό Στήριξης (Ν. 3833/2010, Ν.3844/2010 και Ν.3846/2010)	Έως 06/2010 (Ν.3845/2010, Ν. 3847/2010 και Ν.3863/2010)	Έως 12/2010 (Ν. 3871/2010 και Ν.3899/2010)	Έως 06/2011 (Ν.3919/2011, Ν.3920/2011, Ν.3979/2011, Ν.3986/2011, Ν.3996/2011)	Έως 06/2012 (Ν.4019/2011, Ν. 4024/2011, Ν. 4038/2012, Ν. 4046/2012 & ΠΥΣ αρ.6, Ν.4052/2012)	Έως 07/2013 (Ν. 4057/2012, Ν.4075/2012, Ν. 4093/2012, Ν. 4097/2012, Ν.4144/2013, Ν. 4147/2013, Ν.4152/2013, Π/Ν Ιούλιος 2013)
Εργασία μεταναστών	<p>α) Πρόστιμα σε εργοδότες που απασχολούν ανεπίσημους μεταναστές (Ν.3846).</p> <p>β) Διατήρηση της ουσιαστικής αδυναμίας επόδου στην «νομιμότητα» για τους μετανάστες χωρίς χαρτιά (Ν.3846).</p>				Εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας προς την οδηγία 2009/52 σχετικά με την επιβολή ελαχίστων προτύπων όσον αφορά στις κυρώσεις και στα μέτρα κατά των εργοδότην που απασχολούν παράνομα διαμένοντες πολίτες τρίτων χωρών προκειμένου να καταπολεμηθεί η παράνομη μεταναστευση (Ν.4052).	Τροποποιούνται οι διατάξεις που αφορούν στην διαδικασία έκδοσης αδειών διαμονής μεταναστών (Ν. 4147).

8.3. Βασικές εξελίξεις στην αγορά εργασίας: Μορφές απασχόλησης, ανασφάλιστη εργασία και επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας

8.3.1. Εισαγωγή

Ως γνωστόν, κατά τα έτη της εφαρμογής των πολιτικών του Μνημονίου έχουν συντελεστεί ριζικές ανατροπές στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων, διαμέσου εκτεταμένων νομοθετικών παρεμβάσεων, οι οποίες και έχουν δημιουργήσει εντελώς νέα δεδομένα στην αγορά εργασίας δεδομένης και της συνεχιζόμενης επί πέντε (5) έτη οικονομικής ύφεσης και κατά συνέπεια της δραματικής αύξησης της ανεργίας.

Αυτές οι ανατροπές, αποτυπώνονται στατιστικά όχι μόνο διαμέσου της συνολικής συρρίκνωσης της απασχόλησης και συνεπαγόμενα της αύξησης της ανεργίας (στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ και ΟΑΕΔ), αλλά και από τα δεδομένα για τις ατομικές εργασιακές σχέσεις καθώς και την ανασφάλιστη εργασία όπως αυτά καταγράφονται από το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας (ΣΕΠΕ).

Τα δεδομένα αυτά, **καταγράφουν** σε μεγάλο βαθμό το συνολικό αριθμό των μορφών των νέων συμβάσεων εργασίας που συνάπτονται μεταξύ εργαζόμενου και εργοδότη μετά τα Μνημόνια, τη μετατροπή των υφιστάμενων ατομικών συμβάσεων εργασίας από την πλήρη και σταθερή απασχόληση σε άλλες μορφές εργασίας, όπως μερική απασχόληση, εκ περιτροπής εργασία ή άλλες ευέλικτες ή «ειδικές» μορφές απασχόλησης καθώς και την εξέλιξη της ανασφάλιστης εργασίας.

Έχει κατά συνέπεια ιδιαίτερη αξία, να παρουσιαστούν συνοπτικά και να αναλυθούν συνοπτικά τα βασικά δεδομένα των μορφών απασχόλησης και της αδήλωτης εργασίας στη χώρα μας, όπως αυτά προκύπτουν από τις σχετικές ετήσιες εκθέσεις του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας (ΣΕΠΕ), για τα έτη 2009-1012.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, **οι ριζικές ανατροπές** που συντελέστηκαν στο δίκαιο των Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας, διαμέσου της αποδόμησης του βασικού νομοθετικού πλαισίου (Ν. 1876/90), είχαν ως τελικό αποτέλεσμα τη συνολική αποκέντρωση του επιπέδου της συλλογικής διαπραγμάτευσης από το εθνικό και κλαδικό επίπεδο στο επίπεδο της επιχείρησης, εκτός των άλλων, μέσα και από τη θεσμοθέτηση / αναγνώριση ενός νέου συλλογικού μορφώματος «εκπροσώπησης» των εργαζομένων, αυτό της Ένωσης Προσώπων, με αποτέλεσμα τη σημαντική «άνθηση» των επιχειρησιακών ΣΣΕ.

Στην κατεύθυνση αυτή, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να γίνει μια σύντομη παρουσίαση της εξέλιξης των συλλογικών συμβάσεων εργασίας ως αποτέλεσμα των ριζικών ανατροπών που επήλθαν στο δίκαιο των συλλογικών διαπραγματεύσεων (Ν. 4024/2011, Ν. 4046/2012 και ΠΥΣ 6/2012), και με ιδιαίτερη έμφαση στην εξέλιξη των επιχειρησιακών Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας, μέσα από την αξιοποίηση

και ανάλυση της σχετικής πρόσφατης μελέτης του Οργανισμού Μεσολάβησης και Διαιτησίας (ΟΜΕΔ).

8.3.2. Εξέλιξη των ατομικών συμβάσεων εργασίας κατά την περίοδο 2009-2012

Η εξέλιξη των συμβάσεων εργασίας, κατά την περίοδο της κρίσης ακολουθεί τη γενικότερη αρνητική πορεία της οικονομίας και της απασχόλησης.

Καθώς η οικονομική κρίση και ύφεση εντείνονται, η ανεργία λόγω απολύσεων αυξάνεται με αλματώδεις ρυθμούς, ενώ η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας συρρικνώνεται. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, τα χαρακτηριστικά των ατομικών συμβάσεων εργασίας να διαφοροποιούνται όχι μόνο ποσοτικά σε σχέση με την περίοδο προ κρίσης, αλλά και ποιοτικά στην κατεύθυνση της ευελιξίας, δηλαδή της μετατόπισης των μορφών απασχόλησης από το πρότυπο της σταθερούς και μόνιμης εργασίας, σε περισσότερο ευέλικτες μορφές απασχόλησης, κυρίως αυτές της μερικής απασχόλησης και της εκ περιτροπής εργασίας.

Οι αλλαγές που συντελούνται, διευκολύνονται σε πολύ μεγάλο βαθμό και από τις εκτεταμένες νομοθετικές παρεμβάσεις, που πραγματοποιούνται καθόλη τη διάρκεια της μνημονιακής περιόδου στο πεδίο τόσο των ατομικών όσο και των συλλογικών εργασιακών σχέσεων και οι οποίες ενισχύουν το διευθυντικό δικαίωμα και την επιβολή ευελιξίας εκ μέρους του εργοδότη, υπό καθεστώς απειλής απόλυσης και ανεργίας για τον εργαζόμενο.

Ενδιαφέροντα συμπεράσματα ως προς την εξέλιξη των μορφών απασχόλησης και το είδος των συμβάσεων εργασίας που συνάπτονται στην αγορά εργασίας κατά την περίοδο της κρίσης, μπορούν να συναχθούν από τα στοιχεία και τις ετήσιες εκθέσεις που δημοσιοποιεί το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας (ΣΕΠΕ).

Σύμφωνα λοιπόν με τις ετήσιες εκθέσεις του ΣΕΠΕ για τα έτη 2009-2013, **η εξέλιξη των συμβάσεων εργασίας** διακρίνεται διαχρονικά κατά κύριο λόγο από:

- α)** τη συνεχή μείωση του γενικού συνολικού αριθμού των νέων συμβάσεων εργασίας (προσλήψεις),
- β)** τη μείωση του αριθμού των συμβάσεων πλήρους απασχόλησης και
- γ)** την αύξηση του αριθμού των συμβάσεων μερικής απασχόλησης και εκ περιτροπής εργασίας.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η (σημαντική) αύξηση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης προέρχεται όχι μόνο από τη σύναψη νέων ευέλικτων ατομικών συμβάσεων εργασίας, αλλά και από τη μετατροπή των υφιστάμενων συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε μερική απασχόληση ή εκ περιτροπής εργασία.

Στο πλαίσιο αυτό κατά το 2012, οι μετατροπές ατομικών συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε εκ περιτροπής εργασία και μάλιστα με μονομερή απόφαση του εργοδότη, καταγράφουν σημαντική αυξητική τάση.

Αντίθετα, οι συμβάσεις υπεργολαβίας (φασόν) και οι συμβάσεις έργου εμφανίζουν μείωση, γεγονός το οποίο μπορεί να εξηγηθεί εν μέρει από τη διευκόλυνση της σύναψης των άλλων ευέλικτων συμβάσεων εργασίας καθώς και από την διεύρυνση της δοκιμαστικής εργασιακής περιόδου από 2 μήνες σε 1 έτος (Ν. 3899/2010).

Ειδικότερα και σε ότι αφορά **τις νέες ατομικές συμβάσεις εργασίας που συνάπτονται μεταξύ εργοδότη και εργαζόμενου**, τα στοιχεία των ετήσιων εκθέσεων του ΣΕΠΕ αποτυπώνουν, ότι κατά το έτος 2012 συνεχίζεται η μείωση του συνολικού αριθμού σύναψης νέων συμβάσεων εργασίας, ενώ καταγράφεται ακόμα μεγαλύτερη μείωση των συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε σχέση με τα προηγούμενα έτη.

Το σύνολο των νέων συμβάσεων εργασίας (πλήρους, μερικής και εκ περιτροπής) από 945.183 που ήταν το 2009, μειώνονται σταδιακά σε 683.443 το 2012 παρουσιάζοντας μείωση κατά 28% περίπου. **Η παρατηρούμενη αυτή μείωση** των συμβάσεων συνολικά παρουσιάζεται ακόμα εντονότερη στο σκέλος που αφορά τις συμβάσεις πλήρους απασχόλησης, οι οποίες από 746.911 που ήταν το 2009, μειώνονται σε 375.843 το 2012 παρουσιάζοντας μείωση κατά 50% περίπου.

Αντίθετα σημαντική αυξητική τάση παρατηρείται, κατά την ίδια περίοδο (2009-2012), στις νέες συμβάσεις μερικής απασχόλησης και εκ περιτροπής εργασίας. Οι συμβάσεις μερικής απασχόλησης από 157.738 το 2009 αυξάνονται σταδιακά σε 241.985, σημειώνοντας αύξηση της τάξεως περίπου του 53% και τον μεγαλύτερο απόλυτο αριθμό. Οι νέες συμβάσεις εκ περιτροπής εργασίας, παρουσιάζουν επίσης αύξηση και από 40.489 που ήταν το 2009, προσεγγίζουν τις 65.615 το 2012, σημειώνοντας ποσοστιαία αύξηση περίπου 62%, ενώ το 2011 κατέχει τον υψηλότερο αριθμό σύναψης συμβάσεων με εκ περιτροπής εργασία.

Κατά το ίδιο διάστημα, λόγω των παραπάνω εξελίξεων στη σύναψη νέων συμβάσεων εργασίας, παρατηρείται υπερδιπλασιασμός του μεριδίου που κατέχουν οι ευέλικτες μορφές εργασίας επί του συνόλου των νέων συμβάσεων.

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η συμμετοχή των ευέλικτων μορφών εργασίας αυξάνεται από 21% που κατέχουν το 2009, σε 45%, ενώ η συμμετοχή των συμβάσεων πλήρους εργασίας από 79% που ήταν το 2009 μειώνεται σε 55% το 2012. (Πίνακας 34).

Πίνακας 34: Νέες Προσλήψεις – Συμβάσεις

Έτος	Πλήρης Εργασία	Μερική Εργασία	Εκ Περιτροπής Εργασία	Γενικό Σύνολο Νέων Προσλήψεων	Σύνολο Μερικής και εκ Περιτροπής Εργασίας	Ποσοστό Ευέλικτων Μορφών επί του συνόλου (%)
2012	375.843	241.985	65.615	683.443	307.600	45%
2011	460.706	233.558	68.300	762.564	301.858	40%
2010	586.281	228.994	60.677	875.952	289.671	33%
2009	746.911	157.738	40.489	945.138	198.227	21%
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2009-2012	-371.068	84.247	25.126	-261.695	109.373	
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2009-2012 (%)	-49,68%	53,41%	62,06%	-27,69%	55,18%	

Πηγή: ΣΕΠΕ.

Επεξεργασία: ΙΝΕ / ΓΣΕΕ.

Πέραν της καταγραφόμενης αύξησης του μεριδίου των συμβάσεων εργασίας με ευέλικτες μορφές απασχόλησης στο σύνολο των νέων συμβάσεων εργασίας, η ίδια αυξητική τάση διαπιστώνεται και **στις μετατροπές συμβάσεων από συμβάσεις πλήρους απασχόλησης σε ευέλικτες συμβάσεις εργασίας.**

Ο αριθμός των συμβάσεων πλήρους απασχόλησης που μετατρέπεται σε άλλες ευέλικτες μορφές απασχόλησης, παρουσιάζει συνεχή και σταθερή άνοδο κατά την τετραετία 2009-2012: από 16.977 το 2009, προσεγγίζει τις 84.490 συμβάσεις, δηλαδή ο αριθμός τους τετραπλασιάζεται (αύξηση 397%).

Ειδικότερα, οι συμβάσεις πλήρους απασχόλησης που μετατρέπονται σε μερική απασχόληση, τριπλασιάζονται κατά τη διάρκεια της τετραετίας: από 12.219 το 2009 αυξάνονται σε 49.640 το 2012, ενώ όσες συμβάσεις πλήρους απασχόλησης μετατρέπονται σε εκ περιτροπής εργασία υπερτετραπλασιάζονται: από 30.092 το 2009 αυξάνονται σε 34.850 το 2012.

Ωστόσο, η μεγαλύτερη αύξηση στις μετατροπές συμβάσεων καταγράφεται στην εκ περιτροπής εργασία με μονομερή απόφαση του εργοδότη, όπου από 612 το 2009, προσεγγίζουν τις 13.372 συμβάσεις το 2012 (σημειούμενη αύξηση 2.084%). (Πίνακας 35).

**Πίνακας 35: Μετατροπή Σύμβασης Πλήρους Απασχόλησης
σε Ευέλικτη Μορφή Εργασίας**

Έτος	Μερική Εργασία	Εκ Περιτροπής Εργασία με σύμφωνη γνώμη εργαζόμενου	Εκ Περιτροπής Εργασία με μονομερή γνώμη εργοδότη	Σύνολο εκ Περιτροπής Εργασίας	Γενικό Σύνολο
2012	49.640	21.478	13.372	34.850	84.490
2011	32.420	19.128	7.414	26.542	58.962
2010	18.713	6.527	1.013	7.540	26.253
2009	12.219	4.146	612	4.758	16.977
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2009-2012	37.421	17.332	12.760	30.092	67.513
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2009-2012 (%)	306,25%	418,04%	2084,97%	632,45%	397,67%

Πηγή: ΣΕΠΕ.

Επεξεργασία: ΙΝΕ / ΓΣΕΕ.

Τέλος, οι συμβάσεις εργασίας με ευέλικτη απασχόληση στο σύνολο τους για την περίοδο 2009-2012, καταγράφουν μια αύξηση της τάξεως του 16,9%: από 367.903 το 2009 αυξάνονται σε 430.077 συμβάσεις το 2012.

Μεταξύ των διαφορετικών μορφών απασχόλησης για την περίοδο 2009 -2012, η μεγαλύτερη αύξηση 62% παρουσιάζεται στις συμβάσεις με εκ περιτροπής απασχόληση και η μεγαλύτερη μείωση (91,61%) στις συμβάσεις έργου.

Πίνακας 36: Ειδικές Μορφές Απασχόλησης

Έτος	Συμβάσεις Μερικής Απασχόλησης	Συμβάσεις εκ Περιτροπής Απασχόληση	Συμβάσεις Έργου ή Παροχής Ανεξάρτητων Υπηρεσιών	Συμβάσεις Παραγωγής Φασόν και ανά Μονάδα Εργασίας	Σύνολο Συμβάσεων Ειδικών Μορφών Απασχόλησης
2012	332.167	94.021	2.979	910	430.077
2011	300.230	84.519	4.345	194	389.288
2010	340.619	90.158	16.515	628	447.920
2009	272.561	57.825	35.526	1.991	367.903
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2009-2012	59.606	36.196	-32.547	-1.081	62.174
ΑΠΟΚΛΙΣΗ 2009-2012 (%)	21,87%	62,60%	-91,61	-54,29%	16,90

Πηγή: ΣΕΠΕ.

Επεξεργασία: ΙΝΕ / ΓΣΕΕ.

Η προαναφερόμενη εξέλιξη των διαφόρων μορφών εργασίας και η ποσοστιαία συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας, συντελείται μέσα σε ένα μεταβαλλόμενο πεδίο το οποίο διακρίνεται από τις συνεχείς αλλαγές και μειώσεις των μισθών οι οποίες αναμένεται να καθορίζουν και το είδος των συμβάσεων που υπογράφονται για το επόμενο διάστημα.

8.3.3. Εξέλιξη της Ανασφάλιστης Εργασίας κατά την περίοδο 2010-2012

Κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης (2009-2012) το φαινόμενο της ανασφάλιστης εργασίας αυξάνεται σταθερά και διαχρονικά.

Η αύξηση αυτή διαπιστώνεται και με βάση τα στοιχεία των δειγματοληπτικών ελέγχων που διενεργεί το ΣΕΠΕ σε διάφορες επιχειρήσεις σε όλη την Ελλάδα.

Σύμφωνα με την έκθεση του ΣΕΠΕ, κατά το έτος 2012, διενεργούνται έλεγχοι σε 19.083 επιχειρήσεις, στις οποίες απασχολούνται 60.976 άτομα, από τους οποίους πάνω από 22.000 καταγράφονται ως ανασφάλιστοι – αδήλωτοι. Η καταγραφή αυτή υποδηλώνει ένα ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό ανασφάλιστης – αδήλωτης εργασίας, το οποίο υπερβαίνει το 36%. Στους αντίστοιχους ελέγχους του ΣΕΠΕ κατά τα έτη 2010 και 2011, τα σχετικά ποσοστά αδήλωτης εργασίας ήταν 25% και 30% αντίστοιχα.

Κατά συνέπεια, καταγράφεται μια **σταθερή αύξηση** της αδήλωτης – ανασφάλιστης εργασίας ως αποτέλεσμα των οικονομικών πολιτικών και πολιτικών απασχόλησης που υλοποιούνται κατά την περίοδο του Μνημονίου.

Η εξέλιξη αυτή συντελείται μάλιστα σε μια στιγμή κατά την οποία υπάρχει κατηγορηματικά διακηρυγμένη θέση της Κυβέρνησης διαμέσου των αλληπάλληλων μνημονιακών δεσμεύσεων περί αυστηρής καταπολέμησης της αδήλωτης εργασίας και ενίσχυση των ελεγκτικών μηχανισμών.

Ενώ λοιπόν **το συνολικό εργασιακό πλαίσιο απορρυθμίζεται**, οι μισθοί μειώνονται δραστικά και η δυνατότητα επιβολής ευέλικτων μορφών απασχόλησης γενικεύεται, ταυτόχρονα η αδήλωτη – ανασφάλιστη εργασία αυξάνεται, δείχνοντας το αδιέξοδο των πολιτικών για την αγορά εργασίας, που επιβάλλει η Τρόικα και υλοποιούν οι Κυβερνήσεις.

Άλλο ιδιαίτερα σημαντικό χαρακτηριστικό ως προς την έκταση της ανασφάλιστης εργασίας είναι **οι κλάδοι και τα επαγγέλματα**, στους οποίους αυτή εντοπίζεται μέσα από τους ελέγχους του ΣΕΠΕ.

Οι κλάδοι που παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά ανασφάλιστης εργασίας είναι κυρίως τα επισιτιστικά επαγγέλματα (εστιατόρια-ταβέρνες, αίθουσες δεξιώσεων, καφετέριες, μπαρ), τα Βιοτεχνικά Πάρκα και οι Βιομηχανικές Ζώνες, τα Κομμωτήρια, τα Πρατήρια Βενζίνης, τα Συνεργεία αυτοκινήτων, οι μεταφορικές επιχειρήσεις, το λιανικό εμπόριο, η καθαριότητα.

Ταυτόχρονα, η ανασφάλιστη εργασία συσχετίζεται με τους μετανάστες σε ιδιαίτερα υψηλό βαθμό. Κατά το έτος 2012, διαπιστώνεται ότι το επίσημο ποσοστό συμμετοχής των ανασφάλιστων αλλοδαπών στην αδήλωτη – ανασφάλιστη εργασία είναι 46,9% (9.345 ανασφάλιστοι εργαζόμενοι επί συνόλου 22.006 αλλοδαπών εργαζόμενων).

Παράλληλα και σε ότι αφορά τους έλληνες εργαζόμενους, το ποσοστό της ανασφάλιστης εργασίας είναι της τάξης του 31% (12.661 ανασφάλιστοι επί συνόλου 40.876 εργαζομένων στις επιχειρήσεις που ελέγχθηκαν).

8.3.4. Εξέλιξη των Επιχειρησιακών Συμβάσεων κατά το έτος 2012

Κατά το έτος 2012, οι αλλαγές που επήλθαν στο συλλογικό εργατικό δίκαιο, στις συλλογικές διαπραγματεύσεις και στη ρύθμιση των μισθολογικών όρων εργασίας μέσω του Ν. 4024/2011, του Ν. 4046/2012 και της ΠΥΣ 6/2012, έδωσαν ώθηση στη σύναψη επιχειρησιακών συλλογικών συμβάσεων εργασίας, με αποτέλεσμα την αλματώδη αύξηση τους και κατά συνέπεια την προϊούσα υπερίσχυση τους σε σχέση με τις κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές συλλογικές συμβάσεις που επικρατούσαν το προηγούμενο διάστημα.

Θα πρέπει επιπλέον να επισημανθεί ότι, ενώ μέχρι πρόσφατα η υπογραφή επιχειρησιακών ΣΣΕ χρησιμοποιούνταν για την επίτευξη ευνοϊκότερων όρων εργασίας σε σχέση με τις κλαδικές ΣΣΕ, η αξιοποίησή τους πλέον συνδέεται κατά κύριο λόγο με μειώσεις μισθών.

Σημαντικά στοιχεία για την πορεία της εξέλιξης των ΣΣΕ από την μετά το Μνημόνιο εποχή αλλά και των γενικότερων τάσεων που καταγράφονται στο πεδίο των συλλογικών διαπραγματεύσεων και των επιχειρησιακών σχέσεων κατά την ίδια περίοδο, καταγράφονται σε σχετική μελέτη – έρευνα του ΟΜΕΔ.

Σύμφωνα με τον ΟΜΕΔ, το 2012 συνάπτονται 976 επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας έναντι 179 το 2011 και 238 το 2010.

Το μεγαλύτερο μέρος των επιχειρησιακών συμβάσεων, ποσοστό 72,6% υπογράφεται σύμφωνα με την έρευνα από **Ενώσεις Προσώπων** και μόνο το 17,4% από επιχειρησιακά σωματεία.

Η αύξηση των επιχειρησιακών συμβάσεων σημειώνεται κυρίως σε τρεις κλάδους της οικονομίας: μεταποίηση, εμπόριο και ξενοδοχεία-εστιατόρια.

Σε γεωγραφικό επίπεδο, οι νέες επιχειρησιακές συμβάσεις συναντώνται σε όλη την Ελλάδα ενώ στην περιοχή της Αττικής συγκεντρώνεται ένα ποσοστό της τάξης του 40,2 % και στη Θεσσαλονίκη εμφανίζεται περίπου το 19% του συνόλου των επιχειρησιακών ΣΣΕ.

Με τα νέα δεδομένα, **διαμορφώνεται μια νέα πρακτική**, τακτική καθώς και κουλτούρα όσον αφορά τη σύναψη επιχειρησιακών συμβάσεων. **Οι επιχειρησιακές**

συμβάσεις αποτελούν πλέον έναν από τους βασικούς μηχανισμούς επιβολής μισθολογικών μειώσεων.

Επιπλέον, η καταγγελία των συλλογικών συμβάσεων γίνεται κυρίως με πρωτοβουλία των εργοδοτών και με το δεδομένο της κατάργησης της δεσμευτικότητας – υποχρεωτικότητας εφαρμογής των κλαδικών – ομοιοεπαγγελματικών ΣΣΕ από το σύνολο των επιχειρήσεων και των εργοδοτικών ενώσεων.

Άλλα σημαντικά στοιχεία ως προς τις ΣΣΕ, που αναδεικνύεται από τη μελέτη του ΟΜΕΔ για το έτος 2012 είναι:

- α) το 16,1% των επιχειρησιακών ΣΣΕ προβλέπουν μη μείωση μισθών και αποδοχών σε σχέση με τα προηγούμενα έτη
- β) το 19% προβλέπει τη ρητή μείωση αποδοχών σε διάφορα ποσοστά
- γ) το 47,8% προβλέπει προσαρμογή των όρων αμοιβής στα γενικά κατώτατα όρια
- δ) μόνο 0,7% των νέων συμβάσεων προβλέπει αύξηση αποδοχών.

Επιπλέον από την έρευνα προκύπτει ότι ο κύριος μηχανισμός μειώσεων των αποδοχών προέρχεται από τις συμβάσεις με Ενώσεις προσώπων όπου παρατηρούνται μεγαλύτερα και συχνότερα ποσοστά μείωσης αποδοχών.

Όπου υπάρχουν ενεργά επιχειρησιακά σωματεία εργαζομένων, αυτά εμφανίζονται να υπογράφουν ΣΣΕ χωρίς μείωση μισθών (το 33,5% των επιχειρησιακών ΣΣΕ με σωματεία προβλέπουν διατήρηση των αποδοχών).

Σε ότι όμως αφορά την υπογραφή ΣΣΕ μέσω του θεσμού των Ενώσεων Προσώπων, το 87,1% από αυτές υπογράφει συλλογική σύμβαση εργασίας με μείωση μισθών, ενώ μόνο το 1% των ενώσεων προσώπων εμφανίζεται να υπογράφει ΣΣΕ χωρίς μείωση μισθών.

Στη νέα κατάσταση που έχει διαμορφωθεί όσον αφορά την υπογραφή ΣΣΕ σε επίπεδο επιχείρησης, διαφαίνεται ότι τα μεν επιχειρησιακά σωματεία στην πλειοψηφία τους αγωνίζονται για τη διάσωση των μισθολογικών και εργασιακών δικαιωμάτων μέσα στην επιχείρηση, ενώ οι «ενώσεις προσώπων» φαίνεται να συστήνονται και να λειτουργούν με πρωτοβουλία του εργοδότη και με αποκλειστικό σκοπό τη σύναψη «επιχειρησιακής συλλογικής σύμβαση εργασίας» με μείωση μισθών.

Σύμφωνα με τη **μελέτη του ΟΜΕΔ** είναι χαρακτηριστικό ότι οι ενώσεις προσώπων συναντώνται κυρίως στις μικρές επιχειρήσεις.

Ως προς τους **θεσμικούς όρους**, είναι τέλος αξιοσημείωτο ότι σε ποσοστό 36% οι συναφθείσες ΣΣΕ επιχειρούν άμεσα ή έμμεσα την κατάργηση ευνοϊκότερων κλαδικών θεσμικών ρυθμίσεων που προκύπτουν ως υποχρέωση και τη μετάπτωση των θεσμικών όρων στα ελάχιστα προβλεπόμενα από την ΕΓΣΣΕ.

8.4. Ποσοτικές και Ποιοτικές Μεταβολές της Απασχόλησης και των Μορφών Εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η πρόσφατη Ετήσια Έκθεση⁴³ του Ιδρύματος για τη Βελτίωση των Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας (Eurofound) σχετικά με τις **διαρθρωτικές μεταβολές** της απασχόλησης σε επίπεδο κρατών-μελών αλλά και Ευρωπαϊκής Ένωσης, διαπιστώνει πως, κατά τη «χρυσή περίοδο» της απασχόλησης (1995-2007) οι ευρωπαϊκές αγορές εργασίας καταγράφουν δημιουργία περίπου 30 εκατομμυρίων νέων θέσεων απασχόλησης ενώ, από την έναρξη της μεγάλης χρηματοπιστωτικής κρίσης (2008)⁴⁴ αριθμούν απώλειες της τάξης των 5 εκατομμυρίων θέσεων εργασίας καθώς και ολοένα και αυξανόμενα ποσοστά ανεργίας –τα υψηλότερα από τα τέλη της δεκαετίας του 1990.

Η παραπάνω **διαπίστωση** επαναφέρει στο προσκήνιο τη συζήτηση μεταξύ των εκπροσώπων των κοινωνικών επιστημών, που ξεκίνησε την τελευταία δεκαετία και η οποία εντείνεται εν μέσω της παρατεταμένης ύφεσης, σχετικά με το κατά πόσο οι σύγχρονες αγορές εργασίας, σε προηγμένα οικονομικά συστήματα, τείνουν προς την πόλωση, ιδιαίτερα σε ότι αφορά τη δομή των αμοιβών ή οδηγούν –και σε ποιο βαθμό– σε διαρθρωτικές μεταβολές στην εργασία, με συρρίκνωση κυρίως, των κατατασσόμενων στη μεσαία μισθολογική κλίμακα θέσεων εργασίας (συνάρτηση αμοιβής/ποιότητας εργασίας).

Σειρά μελετών⁴⁵ θέτουν ερωτήματα για το περιεχόμενο, τη μορφή και την ένταση των προτύπων μεταβολής της διαρθρωτικής απασχόλησης όπως για παράδειγμα: διαφέρουν αυτές σε περιόδους ανάπτυξης και ύφεσης; Καταγράφεται πόλωση της εργασίας σε περιόδους οικονομικής κρίσης; Ή ποια η συμβολή της απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων και των θεσμών που διέπουν αυτές, στην ένταση του φαινομένου;⁴⁶

Σύμφωνα με συγκεντρωτικά στοιχεία της Eurostat⁴⁷ για τις περιόδους προ (1998-2007) και κατά τη διάρκεια (2008-2010) της χρηματοπιστωτικής κρίσης καθώς και τα ευρήματα της έρευνας του Eurofound⁴⁸:

43. “Employment Polarisation and Job Quality in the Crisis (2013)”, *European Jobs Monitor*, Eurofound.

44. Σύμφωνα με την ανάλυση του Eurofound για τις ποσοτικές και ποιοτικές μεταβολές της απασχόλησης, οι εξεταζόμενες περίοδοι χωρίζονται στην προ κρίσης περίοδο «άνθησης» της απασχόλησης (1995-2007), την περίοδο της ύφεσης (2008-2010) και την περίοδο της στάσιμης ανάπτυξης (2011-2012).

45. “Transformations of the employment structure in the EU and USA, 1995-2007, Fernandez-Macias et al, 2012.

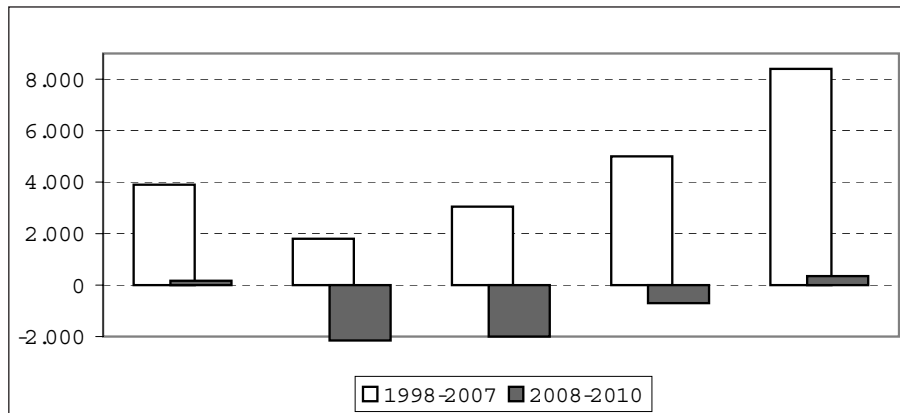
46. Ebbinghaus & Eichhorst, (2006); Barbieri 2007; Zdrojewski et al, 2009 κα.

47. “Eurostat Regional Yearbook (2012)”, Eurostat και “Labour Market Statistics –2011”, Eurostat Pocketbooks.

48. “Employment Polarisation and Job Quality in the Crisis”, (2013), *Chapter 2: Shifts in job structure before and during the Great Recession*, *European Jobs Monitor*, Eurofound, page 25.

- Οι χαμηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας **αυξάνουν**, την περίοδο μεταξύ 1998-2007, κατά περίπου 4 εκατομμύρια σε όλη την Ευρώπη, εν αντιθέσει με την περίοδο 2008-2010 κατά την οποία δεν σημειώνεται καμία, προς τα επάνω, μεταβολή στους προ εξέταση δείκτες.
- Στο πεδίο της κατανομής των μισθών, αυτοί αυξάνουν, μεταξύ 1998-2007, κατά περισσότερους από 8 εκατομμύρια εργαζόμενους στις 23 χώρες-μέλη της ΕΕ (κατά τα ανώτερα πεμπτημόρια) και σχεδόν καθόλου κατά τα δύο πρώτα χρόνια της κρίσης. Σύμφωνα δε με τις παρατηρήσεις των ερευνητών, το πρότυπο της διαρθρωτικής μεταβολής της απασχόλησης κυμαίνεται μεταξύ μίας σχετικά πολωμένης αναβάθμισης (για την προ κρίσης περίοδο) και μίας σχετικά αναβαθμισμένης πόλωσης, με άλλα λόγια «και στις δύο (εξεταζόμενες) περιόδους παρατηρείται αναβάθμιση και πόλωση των τάσεων της απασχόλησης αλλά ενώ η έμφαση, κατά την περίοδο της ανάπτυξης είναι στην αναβάθμιση, μεταβάλλεται σε πόλωση κατά την κρίση»⁴⁹ (Διάγραμμα 92).

Διάγραμμα 92
Απόλυτη Μεταβολή στην Απασχόληση ανά μισθολογικά πεμπτημόρια, ΕΕ, 1998 – 2010 (χιλιάδες)

Σημείωση: 23 Κράτη – Μέλη (δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για Βουλγαρία, Μάλτα, Πολωνία και Ρουμανία).

Τα λευκά ιστογράμματα δηλώνουν τις διαρθρωτικές μεταβολές της απασχόλησης κατά την περίοδο 1998 – 2007 ενώ, τα μαύρα τις διαρθρωτικές μεταβολές της απασχόλησης κατά τα έτη 2008 – 2010.

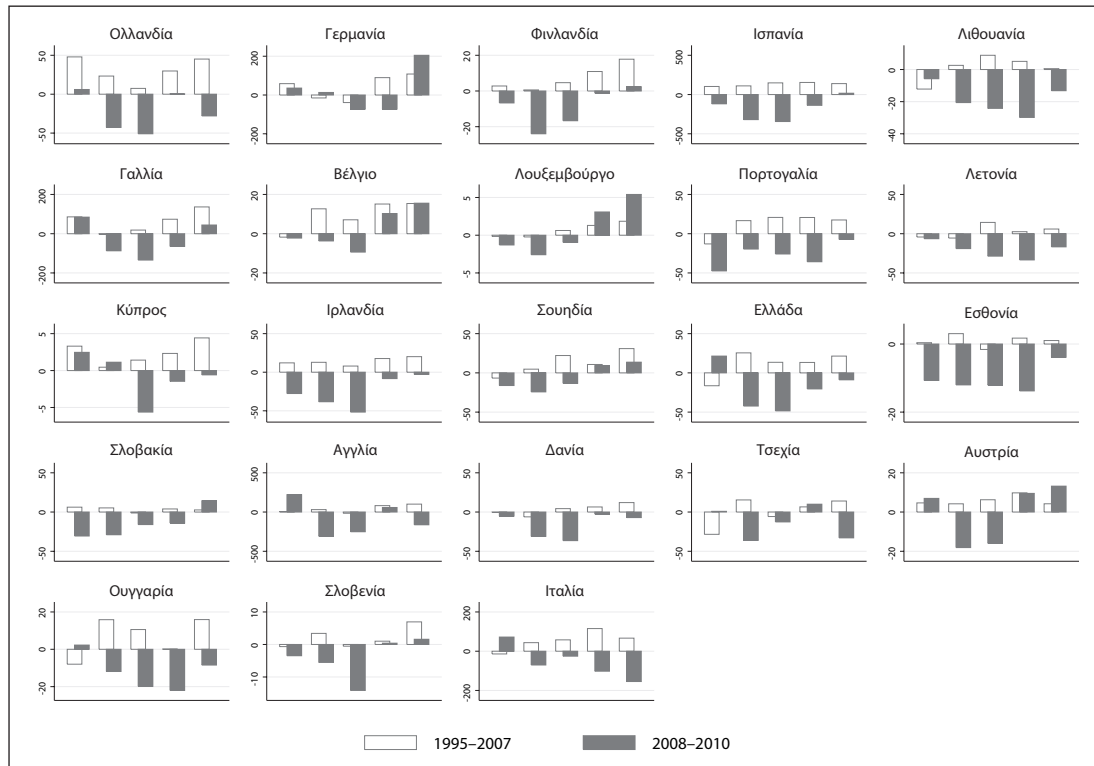
Πηγή: EU LFS, υπολογισμοί Eurofound, ESES 2002, ECHP, EU-SILC 2005, εθνικά στοιχεία

Επεξεργασία: Γ. Κοητζιάδης, (INE/ΓΣΕΕ).

49. “Employment Polarisation and Job Quality in the Crisis”, (2013), ‘Overall patterns of structural change in European employment’, page 27, *European Jobs Monitor*, Eurofound.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αποτύπωση των, ανά χώρα-μέλος της ΕΕ, προτύπων διαρθρωτικής μεταβολής της απασχόλησης μεταξύ 1995-2010. Άλλωστε, ο αρχικός σχεδιασμός για τη δημιουργία μίας ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας, απέχει από την σημερινή, υπάρχουσα θεσμική και λειτουργική μορφή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εξακολουθώντας να υποκαθίσταται από πολλές, με ευκρινή όρια, αγορές εργασίας σε αυτήν. Στο πλαίσιο αυτό, σύμφωνα με το Διάγραμμα 93 η διαρθρωτική μεταβολή στις εξεταζόμενες χώρες είναι ιδιαίτερα έντονη κατά τη διάρκεια της ύφεσης, και στις περισσότερες περιπτώσεις, ανακατανομημένη. Η πλειοψηφία των χωρών-μελών της ΕΕ εμπίπτει στην κατηγορία της πώλωσης (φαινόμενο που παρατηρείται ακόμη και στις «ανεπηρέαστες», προ κρίσης, χώρες). Έτσι, η Δανία και η Φινλανδία μετατοπίζονται από τις σαφείς και ισχυρές συνθήκες ανάπτυξης της εργασίας σε συνθήκες «βίαιης» πώλωσης. Αλλά και η Ελλάδα και η Ισπανία μετακινούνται, από μία κεντρογενή ανάπτυξη στην έντονη πώλωση όπως ακριβώς συνέβη και στην Αυστρία, τη Λετονία και τη Λιθουανία. Στον αντίποδα, η Σλοβακία, η Ιταλία, το Λουξεμβούργο, η Πορτογαλία και η Σουηδία είναι παραδείγματα χωρών οι οποίες δεν καταγράφουν συμπτώματα πώλωσης κατά τη διάρκεια της κρίσης.

Διάγραμμα 93
Μέση ετήσια μεταβολή της απόλυτης Απασχόλησης ανά μισθολογικό πεμπτημόριο και χώρα – μέλος, 1995 – 2010 (χιλιάδες)

Σημείωση: 23 Κράτη – Μέλη (δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για Βουλγαρία, Μάλτα, Πολωνία και Ρουμανία).

Τα λευκά ιστογράμματα δηλώνουν τις διαρθρωτικές μεταβολές της απασχόλησης κατά την περίοδο 1995 – 2007 (με εξαίρεση 1996-2007 για Ολλανδία και Σλοβενία' 1997-2007 Εσθονία, Φινλανδία, Ουγγαρία και Σουηδία' 1998-2007 Τσεχική Δημοκρατία, Λετονία, Λιθουανία και Σλοβακία' 1999-2007 Κύπρος) ενώ τα μαύρα τις διαρθρωτικές μεταβολές της απασχόλησης κατά τα έτη 2008 – 2010.

Πηγή: EU LFS, υπολογισμοί Eurofound, ESES 2002, ECHP, EU-SILC 2005, εθνικά στοιχεία.

Η επεξήγηση της εκτενούς πόλωσης στις ευρωπαϊκές αγορές εργασίας κατά την κρίση είναι⁵⁰ η, σε απόλυτους αριθμούς, απώλεια των μεσαία αμειβόμενων θέσεων εργασίας. Ανθεκτικότερες παρουσιάζονται οι υψηλά αμειβόμενες θέσεις απασχόλησης σε χώρες με έντονη την αποδόμηση της εργασίας, ή και με, ακόμη, θετικά αποτελέσματα στις λίγες εκείνες, όπως η Αυστρία, το Βέλγιο και η Γερμανία, όπου η ύφεση είναι σαφώς ηπιότερη. Οι χαμηλών αμοιβών θέσεις εργασίας καταγράφουν μικρότερες απώλειες συγκριτικά με τις μεσαίες ή εκτίναξη, σε απόλυτους αριθμούς

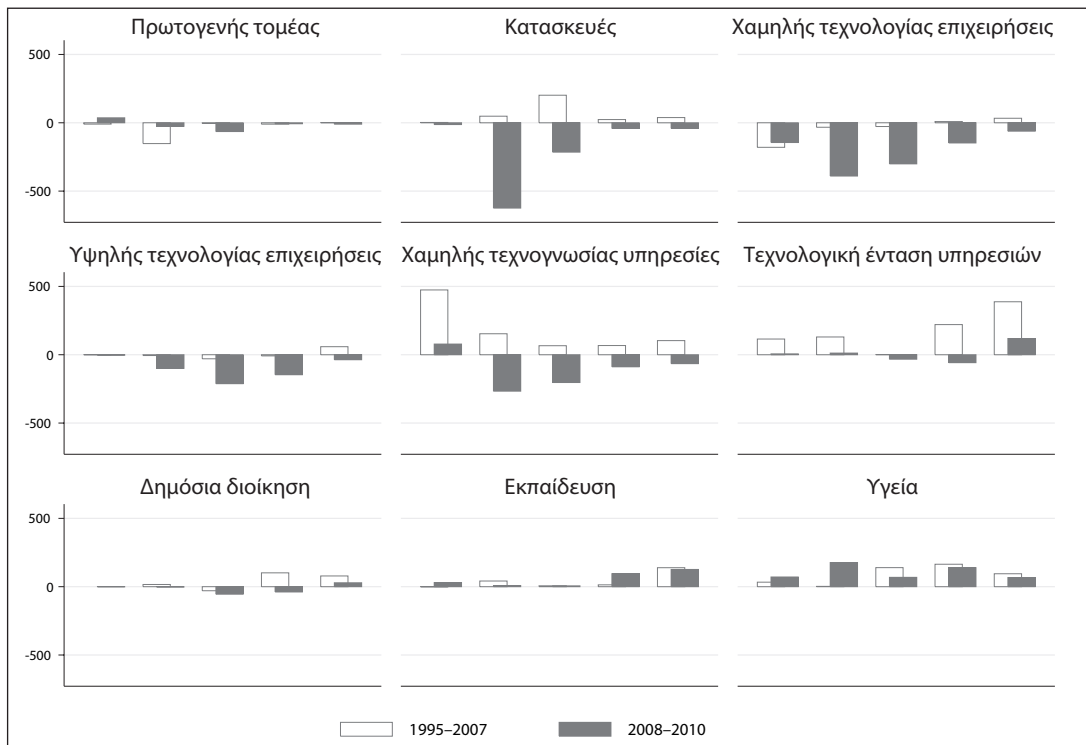
50. "Employment Polarisation and Job Quality in the Crisis (2013)", "Overall patterns of structural change in European employment", page 31, *European Jobs Monitor*, Eurofound.

σε χώρες όπως τη Γαλλία, την Ελλάδα και τη Μεγάλη Βρετανία. Τέλος, περιορίζεται ο συσχετισμός μεταξύ περιφερειακών ενοτήτων (regional clusters) και τύπων διαρθρωτικών αλλαγών κατά τη διάρκεια της κρίσης από ότι την προηγούμενη, αναπτυξιακή, περίοδο.

Αναμφίβολα, **οι σύγχρονες εξελίξεις** στη δομή της απασχόλησης και τις μεταβολές αυτής συνδέονται άρρηκτα με τις διάφορες δυναμικές των κλάδων απασχόλησης αλλά και την απορυθμισμένη – ατυπική εργασία. Στο πλαίσιο αυτό:

Δραματική, είναι η διαρθρωτική μεταβολή στον κλάδο των κατασκευών με κυκλική συμβολή στην πόλωση κατά την περίοδο της ύφεσης (σημαντική απώλεια θέσεων εργασίας κατά το δεύτερο και τρίτο πεμπτημόριο εν αντιθέσει με τις αυξητικές τάσεις στα μεσαία πεμπτημόρια της προηγούμενης περιόδου). (Διάγραμμα 94).

Διάγραμμα 94
Μέση ετήσια μεταβολή της απόλυτης Απασχόλησης ανά μισθολογικό πεμπτημόριο και κλάδο, ΕΕ, 1995 – 2010 (χιλιάδες)

Σημείωση: 23 Κράτη – Μέλη (δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για Βουλγαρία, Μάλτα, Πολωνία και Ρουμανία).

Τα λευκά ιστογράμματα δηλώνουν τις διαρθρωτικές μεταβολές της απασχόλησης κατά την περίοδο 1995 – 2007 ενώ τα μαύρα τις διαρθρωτικές μεταβολές της απασχόλησης κατά τα έτη 2008 – 2010.

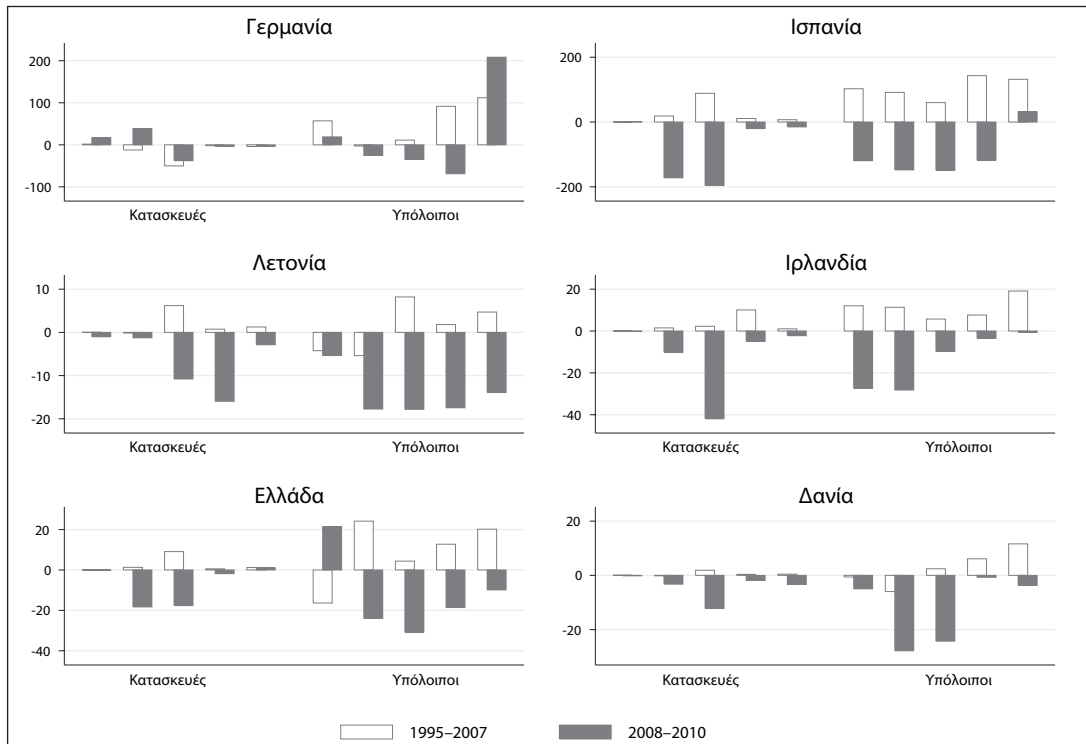
Πηγή: EU LFS, υπολογισμοί Eurofound, ESES 2002, ECHP, EU-SILC 2005, εθνικά στοιχεία.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα δε, είναι η απεικόνιση της μέσης ετήσιας συμβολής του Κλάδου Κατασκευών στη διαρθρωτική αλλαγή της απασχόλησης σε 6 χώρες (Διάγραμμα 95). Έτσι, σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου Απασχόλησης⁵¹ στην Ισπανία και την Ιρλανδία, χώρες στις οποίες σημειώνεται «έκρηξη» στον κατασκευαστικό κλάδο πριν από το 2008, η μεγάλη μείωση των θέσεων εργασίας, με την έναρξη της ύφεσης, στον εν λόγω κλάδο (και παρόλο που, ο οποίος δεν αντιπροσωπεύει ποσοστό από το 13% της εθνικής συνολικής απασχόλησης), είναι αντίστοιχη με αυτήν στους υπόλοιπους παραγωγικούς κλάδους. **Οι χώρες του Νότου** και της Βαλτικής, με εξαίρεση την Ιταλία, καταγράφουν μία «εντατικοποιημένη εκδοχή κυκλικής συμβολής των κατασκευών στη διαρθρωτική μεταβολή της απασχόλησης»⁵², δηλαδή, εκπόλωση κατά την αναπτυξιακή περίοδο και πόλωση κατά τη διάρκεια της ύφεσης. Μάλιστα, σύμφωνα πάντα με τα ευρήματα της έρευνας, η πόλωση έχει μακροπρόθεσμο αντίκτυπο στη Γερμανία και τη Δανία όπου: στη μεν Γερμανία οι μεσαία αμειβόμενες θέσεις εργασίας στον κατασκευαστικό κλάδο μειώνονται αισθητά μεταξύ των δύο περιόδων του επιχειρηματικού κύκλου (ανάπτυξη και ύφεση), ενώ δημιουργούνται κάποιες στα δύο χαμηλότερα πεμπτημόρια κατά τη διάρκεια της κρίσης. Παρομοίως, στη Δανία, οι μεσαία αμειβόμενες θέσεις εργασίας στις κατασκευές καταγράφουν δραματική πτώση από το 2008 και μετά, με μακρόχρονα αποτελέσματα, καθώς δεν αναφέρεται αντίστοιχη δημιουργία θέσεων εργασίας τα προηγούμενα χρόνια.

51. *European Restructuring Monitor, Research Project: European Jobs Monitor, συνυπολογίζοντας στοιχεία των EU Labour Force Survey, European Structure of Earnings Survey (2002), European Community Household Panel, και European Unions Statistics on Income and Living Conditions (2005).*

52. “Employment Polarisation and Job Quality in the Crisis”, (2013), ‘Drivers of Change: Sectoral dynamics and destandardisation’, *European Jobs Monitor, Eurofound, page 33.*

Διάγραμμα 95
Μέση ετήσια μεταβολή της Απασχόλησης ανά μισθολογικό πεμπτημόριο στον κλάδο Κατασκευών, 1995 – 2010 (χιλιάδες)

Σημείωση: Απόλυτη μεταβολή.

23 Κράτη – Μέλη (δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για Βουλγαρία, Μάλτα, Πολωνία και Ρουμανία).

Τα λευκά ιστογράμματα δηλώνουν τις διαρθρωτικές μεταβολές της απασχόλησης κατά την περίοδο 1995 – 2007 (με εξαίρεση τη Λετονία -1998-2007) ενώ τα μαύρα τις διαρθρωτικές μεταβολές της απασχόλησης κατά τα έτη 2008 – 2010.

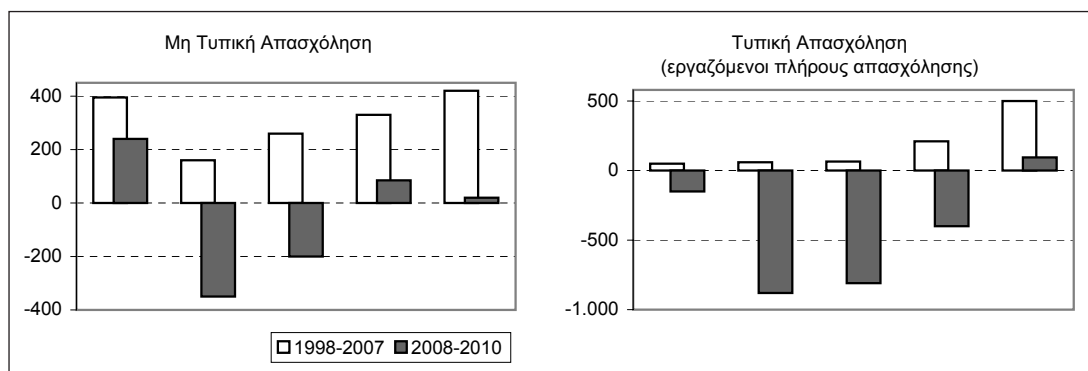
Πηγή: EU LFS, υπολογισμοί Eurofound, ESES 2002, ECHP, EU-SILC 2005, εθνικά στοιχεία.

Μία από τις σημαντικότερες παραμέτρους της δημιουργίας πόλωσης στην αγορά εργασίας, ακόμη και σε περιόδους ανάπτυξης (1995-2007)⁵³, είναι η απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων και η αποδόμηση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας. Στο πλαίσιο αυτό, η αύξηση των θέσεων εργασίας, όπου αυτή υφίσταται την ως άνω περίοδο, αφορά είτε άτυπες μορφές (για παράδειγμα μερική απασχόληση, προσωρινή απασχόληση κ), είτε θέσεις εργασίας «χαμηλού κύρους».

53. Eurofound, 2008 a.

Οι πιο πρόσφατες καταγραφές ανάμεσα σε 23 χώρες-μέλη της ΕΕ⁵⁴ αποτυπώνουν (Διάγραμμα 96) την εξέλιξη της ατυπικής εργασίας και κατά τη διάρκεια της κρίσης ενώ, καταδεικνύουν με τον πλέον σαφή τρόπο τη διατήρηση, αν όχι την εντατικοποίηση της πόλωσης όσον αφορά την αύξηση της μη-τυπικής απασχόλησης⁵⁵.

Διάγραμμα 96
Μέση ετήσια μεταβολή της Απασχόλησης, ανά μισθολογικό πεμπτημόριο και καθεστώς απασχόλησης, ΕΕ, 1998 – 2010 (χιλιάδες)

Σημείωση: 23 Κράτη – Μέλη (δεν υπάρχουν στοιχεία για Βουλγαρία, Μάλτα, Πολωνία και Ρουμανία).

Τα λευκά ιστογράμματα δηλώνουν τις διαρθρωτικές μεταβολές της απασχόλησης κατά την περίοδο 1998 – 2007 ενώ τα μαύρα τις διαρθρωτικές μεταβολές της απασχόλησης κατά τα έτη 2008 – 2010.

Πηγή: EU LFS, υπολογισμοί Eurofound, ESE 2002, ECHP, EU-SILC 2005, εθνικά στοιχεία.

Επεξεργασία: Γ. Κρητικίδης (INE/ΓΣΕΕ).

Σύμφωνα με τους αναλυτές, το **πιο εντυπωσιακό στοιχείο** του Διαγράμματος είναι η ουσιαστική διαφοροποίηση στη συμβολή της τυπικής εργασίας ως προς τη διαμόρφωση των εκάστοτε τύπων-μορφών των διαρθρωτικών μεταβολών. Στο πλαίσιο αυτό, η ανάπτυξη της τυπικής απασχόλησης κατά την προ-κρίσης περίοδο αναβαθμίζει σημαντικά τα ισχύοντα πρότυπα των διαρθρωτικών μεταβολών ενώ, κατά την υφεσιακή περίοδο, η τεράστια μείωση στις τυπικές μορφές απασχόλησης εντείνει την πόλωση. Η πλειοψηφία των μεσαία αμειβόμενων θέσεων εργασίας που χάνεται κατά την κρίση, αφορά κυρίως τυπικές μορφές συμβάσεων εργασίας και οι οποίες καταργούνται κατά το δεύτερο και τρίτο πεμπτημόριο. Έτσι, ενώ κατεξοχήν «οι άτυπες μορφές εργασίας συνδέονται με το στοιχείο της πόλωσης (του μισθολογικού κόστους) κατά την περίοδο της ανάπτυξης ενώ με την ύφεση, και το περιεχόμενο

54. European Restructuring Monitor, εσωτερικοί υπολογισμοί.

55. Εξαιρούνται οι Βουλγαρία, Μάλτα, Πολωνία και Ρουμανία για τις οποίες δεν υπάρχουν αντίστοιχα στοιχεία.

της τυπικής εργασίας συμβάλει σε αυτήν (την πόλωση), και μάλιστα σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό».⁵⁶

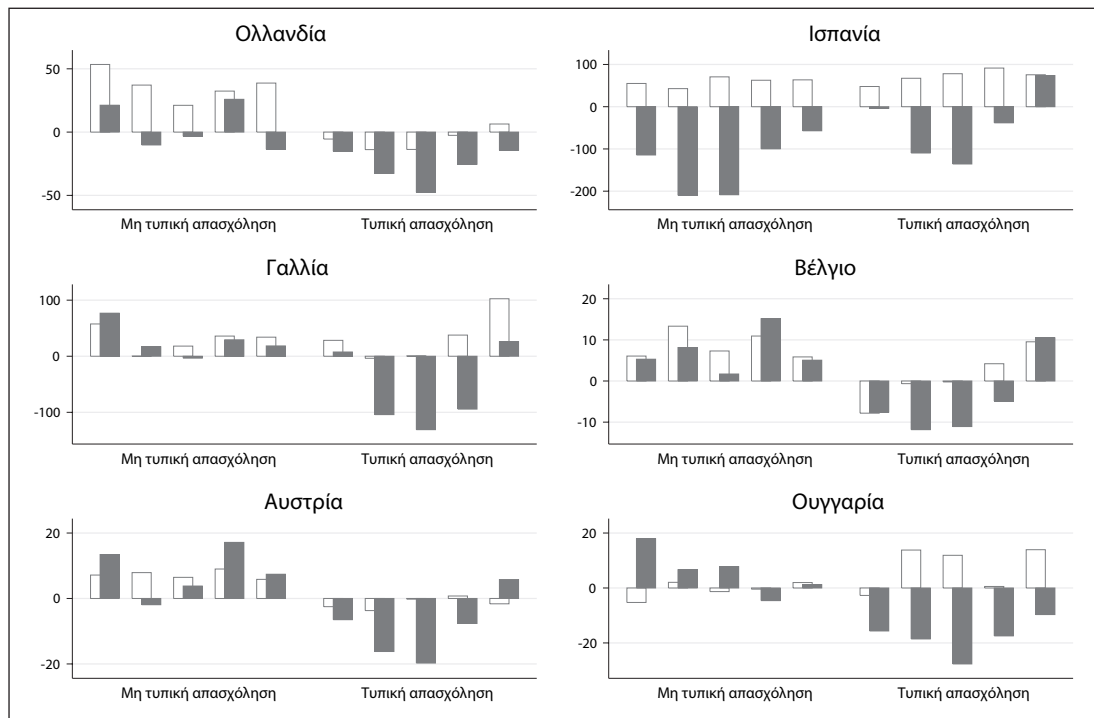
Η αποτύπωση και ανάλυση των προτύπων των διαρθρωτικών μεταβολών στις άτυπες μορφές εργασίας σε έξι, υπό εξέταση, χώρες (Διάγραμμα 97) οδηγεί στη διαπίστωση κοινών τάσεων στην ΕΕ⁵⁷. Έτσι, από το 2008 και μετά, **περιορίζεται σημαντικά η τυπική εργασία** με ταυτόχρονη αύξηση της πόλωσης παρότι, σε ορισμένες περιπτώσεις όπως στην Αυστρία, το Βέλγιο, τη Γερμανία και τη Σουηδία παρατηρείται οριακή δημιουργία τυπικών θέσεων απασχόλησης (κατά το ανώτερο πεμπτημόριο). Ιδιαίτερα σημαντική επισήμανση είναι η διευκρίνιση πως, κατά τη διάρκεια της κρίσης, η οποιαδήποτε νέα θέση εργασίας δημιουργείται, είτε αφορά, αποκλειστικά και μόνο, **άτυπη μορφή** με πολωτικές επιπτώσεις, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της Ολλανδίας, είτε οδηγεί σε σοβαρή διαρθρωτική υποβάθμιση όπως για παράδειγμα στη Γαλλία ή την Ουγγαρία. Εξαιρέσεις αποτελούν η Ισπανία (οι απώλειες στα ποσοστά των άτυπων μορφών εργασίας είναι πολύ μεγαλύτερες από ότι στην τυπική) και η Ιταλία (οι τυπικές και άτυπες μορφές εργασίας μειώνονται αισθητά στα ανώτερα πεμπτημόρια (highest quintiles)).

56. “Drivers of Change: Sectoral dynamics and destandardisation”, (2013), *European Jobs Monitor, Eurofound*, p.39.

57. *European Restructuring Monitor, Research Project: European Jobs Monitor, συνυπολογίζοντας στοιχεία των EU Labour Force Survey, European Structure of Earnings Survey (2002), European Community Household Panel, και European Unions Statistics on Income and Living Conditions (2005).*

Διάγραμμα 97

Μέση ετήσια μεταβολή της Απασχόλησης ανά μισθολογικό πεμπτημόριο, καθεστώς απασχόλησης και χώρα - μέλος, 1995 – 2010 (χιλιάδες)

Σημείωση: Απόλυτη μεταβολή.

Τα λευκά ιστογράμματα δηλώνουν τις διαρθρωτικές μεταβολές της απασχόλησης κατά την περίοδο 1995 – 2007 (με εξαίρεση την Ολλανδία -1996-2007 και την Ονγαρία -1997-2007) ενώ, τα μαύρα τις διαρθρωτικές μεταβολές της απασχόλησης κατά τα έτη 2008 – 2010.

Πηγή: EU LFS, υπολογισμοί Eurofound, ESES 2002, ECHP, EU-SILC 2005, εθνικά στοιχεία.

Σε ποια ακριβώς, λοιπόν, ευρωπαϊκή αγορά εργασίας οδηγούμεθα;

Όπως ήδη προαναφέρθηκε 58,5 εκατομμύρια λιγότεροι άνθρωποι απασχολούνται σε μισθωτή απασχόληση το Β΄ τρίμηνο του 2010 συγκριτικά με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2008 ενώ, η μετατόπιση των δημοσιονομικών πολιτικών από μέτρα τόνωσης της απασχόλησης σε μέτρα σκληρής λιτότητας, συμβάλει τα μέγιστα στην εξέλιξη αυτή. Βέβαια μία επιπλέον παράμετρος είναι η, χωρίς αμφιβολία, συνεχιζόμενη κρίση στην ευρωζώνη και η οποία περιορίζει τις προοπτικές μίας συντονισμένης ανάκαμψης.

58. "Employment Polarisation and Job Quality in the Crisis, Labour Market Context (2013)", European Jobs Monitor, Eurofound, page 3.

Πιο ανησυχητικό, είναι το γεγονός πως κατά το Β΄ τρίμηνο του 2012, 750.000 λιγότεροι άνθρωποι εργάζονται στην ΕΕ-27 συγκριτικά με αυτούς στο αντίστοιχο διάστημα του 2011. Αν συνυπολογισθεί μάλιστα πως μεταξύ του 1998 και του 2007 οι ευρωπαϊκές αγορές εργασίας προσθέτουν κατά μέσο όρο, κατ' έτος, 2 εκατομμύρια νέες θέσεις εργασίας και προσημετρώντας την αναπόφευκτη ανάπτυξη, η κρίση φαίνεται να κοστίζει στην Ευρωπαϊκή Ένωση απώλειες της τάξης των 15 εκατομμυρίων θέσεων εργασίας στην ΕΕ και περισσότερων των 25 εκατομμυρίων ανέργων σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Εξίσου δε **ανησυχητική** είναι η αύξηση των ποσοτών ανεργίας (Σεπτέμβριος 2012) σε ποσοστά παρόμοια αυτών κατά την έναρξη της κρίσης (2008) ενώ, την ίδια περίπου περίοδο (Νοέμβριος 2012), 17 κράτη μέλη της ΕΕ εξακολουθούν να είναι σε ύφεση.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η **ανεργία στην ευρωζώνη** αυξάνεται κατά μία ποσοστιαία μονάδα από την αρχή του χρόνου έως και τον Σεπτέμβριο του 2012 (δηλαδή από 9,6% σε 10,6%) ενώ, στις Ηνωμένες Πολιτείες μειώνεται, την ίδια περίοδο, από 9% σε 7,8%. Η **πτώση στα ποσοστά απασχόλησης** αποδίδεται⁵⁹ σε μεγάλο βαθμό στις εξελίξεις ορισμένων κρατών-μελών της ΕΕ όπου η συνύπαρξη μεταξύ προβλημάτων στο χρηματοπιστωτικό τομέα και εθνικού χρέους οδηγεί σε παραγωγική στασιμότητα (τα παραδείγματα της Ιρλανδίας, της Πορτογαλίας και της Ισπανίας) ή σε κατακόρυφη πτώση της παραγωγικής διαδικασίας (η περίπτωση της Ελλάδας) καθώς και στην αρνητική δυναμική των αγορών εργασίας. Στον αντίποδα κάποιες άλλες χώρες μέλη της ευρωζώνης που καταγράφουν, την ίδια περίοδο, αξιόλογες επιδόσεις. Η Γερμανική οικονομία, για παράδειγμα, αναδεικνύεται ισχυρότερη, με επιπλέον, περίπου, 1 εκατομμύριο νέες θέσεις εργασίας από την έναρξη της μεγάλης ύφεσης (2008-2010) όταν στην Ισπανία, περισσότεροι από 5 εκατομμύρια άνθρωποι είναι άνεργοι και τα επίπεδα απασχόλησης μειώνονται κατά 3 εκατομμύρια τα τελευταία τέσσερα χρόνια.

Το πρόγραμμα της «Ευρώπης 2020»⁶⁰ θέτει ως στόχο την ύπαρξη ποσοστού απασχόλησης της τάξης του 75% στην ηλικιακή ομάδα 20-64 ετών⁶¹. Προφανώς, το Διάγραμμα 98 θέτει σε σοβαρή αμφισβήτηση την επίτευξη του στόχου αυτού καθώς το ποσοστό απασχόλησης μειώνεται σταθερά από 70,5% (2ο τρίμηνο 2008) σε 68,7% (Β΄ τρίμηνο 2012). Και βέβαια για μία ακόμη φορά εγείρεται το θέμα των διαφορετικών ταχυτήτων στην ευρωζώνη, εξαιτίας της μεγάλης διασποράς μεταξύ των ποσοστών απασχόλησης στις χώρες μέλη της ΕΕ με αντιπροσωπευτικότερα παραδείγματα αυτά της τάξης του >80% στη Σουηδία και του σχεδόν 55% στην Ελλάδα.

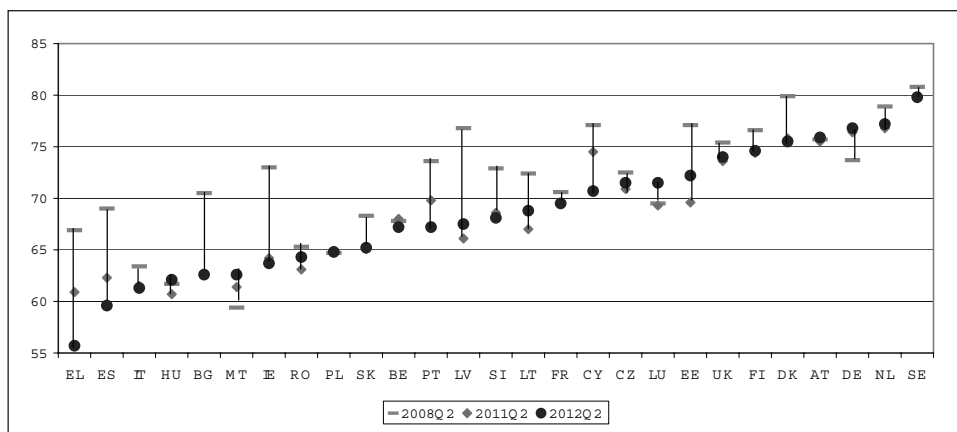
59. "Labour Market Context (2013)", *European Jobs Monitor 2013*, Eurofound, page 3.

60. http://ec.europa.eu/europe2020/index_el.htm

61. "Youth on the Move", <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=950&langId=en>

Η Ελλάδα, η Κύπρος, η Πορτογαλία και η Ισπανία καταγράφουν, μεταξύ 2ου τριμήνου 2011 και 2ου τριμήνου 2012, κατακόρυφη πτώση στο πεδίο της απασχόλησης.

Διάγραμμα 98
Ποσοστά Απασχόλησης στην ΕΕ 27 (20 - 64 ετών)
2ο Τρίμηνο 2008 - 2ο Τρίμηνο 2012 (%)

Σημείωση: EA = Ευρωζώνη 17 χωρών μελών.

Πηγή: EU LFS, υπολογισμοί Eurofound.

Επεξεργασία: Γ. Κρητικίδης (INE/ΓΣΕΕ).

Οι επιπτώσεις της ύφεσης ποικίλουν στις διαφορετικές κατηγορίες των εργαζομένων όπως αυτές αποτυπώνονται και στον Πίνακα 37.

Μεταξύ 2008 και 2009 **πλήττονται περισσότερο** οι νέοι άνδρες, χαμηλής εκπαίδευσης και προσωρινής απασχόλησης. Δημόσιοι τομείς, όπως για παράδειγμα, η υγεία, παρουσιάζουν τις μικρότερες απώλειες συγκριτικά με τις ιδιωτικές υπηρεσίες ενώ, η «ολική καταστροφή» των θέσεων εργασίας καταγράφεται στους κλάδους της μεταποίησης και των κατασκευών.

Τα πρόσφατα στοιχεία της Eurostat (Β' τρίμηνο 2011-2ο τρίμηνο 2012 (Πίνακα 37)⁶² επιβεβαιώνουν την επικράτηση των παραπάνω τάσεων: δηλαδή τη σχετική μείωση στη ζήτηση εργατοτεχνικού προσωπικού συγκριτικά με τους υπαλλήλους γραφείου, την σταθερή ζήτηση υψηλών προσόντων στελεχιακού δυναμικού καθώς και την αύξηση στον κλάδο των υπηρεσιών συγκριτικά με αυτόν της μεταποίησης.

62. EU, *Labour Force Survey και εσωτερικοί υπολογισμοί*.

Πίνακας 37: Μεταβολές στην Απασχόληση κατά βασικούς Κλάδους & Επαγγελματικές κατηγορίες, ΕΕ27 (% μεταβολής, 2ο Τρίμηνο 2011 - 2ο Τρίμηνο 2012)

Κλάδος/ Θέσεις Εργασίας	Υπάλληλοι Γραφείου		Εργατοτεχνίτες		Σύνολο Κατηγοριών
	Υψηλής εξειδίκευσης	Χαμηλής εξειδίκευσης	Υψηλής εξειδίκευσης	Χαμηλής εξειδίκευσης	
Μεταποίηση	0.7	0.3	-2.4	-2.3	-1.3
Κατασκευές	2.3	0.1	-3.0	-9.3	-2.9
Λιανικό εμπόριο	0.0	-0.1	-1.0	-0.5	-0.3
Άλλες ιδιωτικές υπηρεσίες	2.0	1.0	-2.4	-2.1	0.3
Δημόσιες υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένων της Υγείας και της Εκπαίδευσης	1.6	0.4	-3.9	-4.4	0.1
Σύνολο	1.5	0.5	-1.8	-2.5	-0.3

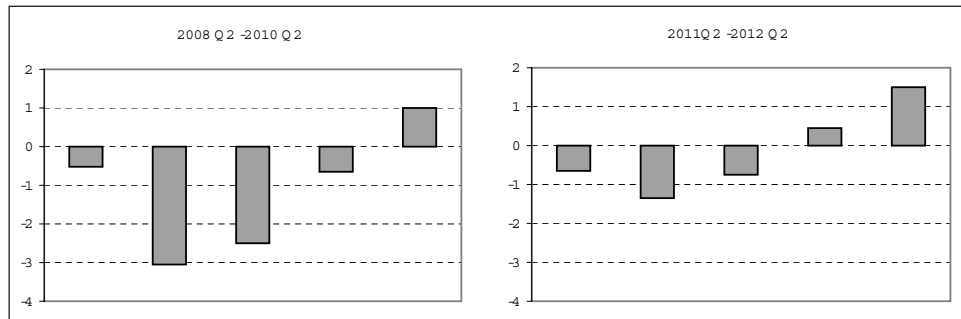
Σημείωση: Ο Πρωτογενής τομέας παραλείπεται. Τα χρώματα αντιπροσωπεύουν κλίμακα από το μαύρο (υψηλότερη ανάπτυξη) στο γκρι (κατώτατη ανάπτυξη).

Πηγή: EU LFS, υπολογισμοί Eurofound.

Στο πεδίο της απασχόλησης, μεταξύ 2ου τριμήνου 2011 και 2ου τριμήνου 2012, η προαναφερθείσα μείωση κατά 750.000 θέσεις εργασίας στην ΕΕ27 (Διάγραμμα 99) καταγράφεται στις εργασίες μέσης ή μικρομεσαίας αμοιβής και αντιστοιχεί στην συνεχιζόμενη πτώση της απασχόλησης στους κλάδους των κατασκευών και της μεταποίησης.

Στους συγκεκριμένους μάλιστα κλάδους, μεταξύ 2008 και 2010, ποσοστό μεγαλύτερο της τάξης του 10%, των προ κρίσης, θέσεων εργασίας χάνεται ενώ, μεταξύ 2ου τριμήνου 2011 και 2ου τριμήνου 2012 οι κλάδοι των Κατασκευών και της Μεταποίησης συρρικνώνονται κατά επιπλέον 3% και 1,3% αντίστοιχα.

Διάγραμμα 99
Μεταβολές της Απασχόλησης στην ΕΕ 27, ανά μισθολογικό πεμπτημόριο, 2ο Τρίμηνο 2008 – 2ο Τρίμηνο 2012 (% κατ' έτος)

Πηγή: EU LFS, υπολογισμοί Eurofound, ESES 2010.

Επεξεργασία: Γ. Κρητικίδης (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ).

Την ίδια περίοδο, σύμφωνα με υπολογισμούς,⁶³ διατηρούνται αναλλοίωτα τα επίπεδα απασχόλησης στον κλάδο των υπηρεσιών, όπου ποσοστό μεγαλύτερο της τάξης του 70% του εργατικού δυναμικού συνεχίζει να απασχολείται. Ο τομέας της υγείας αλλά και της εκπαίδευσης στην ΕΕ καταγράφει αυξητικούς ρυθμούς ανάπτυξης (σε ποσοστό της τάξης του 5%), μεταξύ 2008 και 2010, από ότι την προ-κρίσης περίοδο. Η κατάσταση αλλάζει καθώς αντιστρέφεται ο ρόλος των δημοσίων και ιδιωτικών υπηρεσιών ως πηγών εργασιακής ανάπτυξης. Τώρα, οι ιδιωτικές υπηρεσίες έντασης γνώσης καταγράφουν τα μεγαλύτερα ποσοστά, με κυρίαρχη την κατηγορία εργαζομένων στην πληροφορική (100.000 νέες, καθαρές θέσεις εργασίας, υψηλά αμειβόμενες, μεταξύ Β' τριμήνου 2011 και 2ου τριμήνου 2012).

Οι μεταβολές στην απασχόληση την, ως άνω εξεταζόμενη περίοδο, πέραν των ποσοτικών χαρακτηριστικών στοιχειοθετούνται και από τις ποιοτικές μεταβλητές που αφορούν το φύλο, την ηλικία, την εθνικότητα και τη μορφή εργασίας (μόνιμη/μερική απασχόληση), αυτοαπασχόληση και συμβάσεις αορίστου χρόνου/έργου. Στο πλαίσιο αυτό η Έκθεση για τις διαρθρωτικές μεταβολές της Απασχόλησης (2013) αναφέρει ότι⁶⁴:

1. Περί τα τέλη του 2012 οι **γυναίκες εργαζόμενες** αντιστοιχούν στο 46% περίπου της συνολικής απασχόλησης στην ΕΕ27, ποσοστό αυξημένο κατά 2% ποσοστιαίες μονάδες από το 2000. Η συνεχιζόμενη χρηματοπιστωτική κρίση εντείνει τις διαφορές μεταξύ εργαζομένων ανδρών και γυναικών, κυρίως λόγω των δυσανάλογων

63. "Employment developments by wage distribution, (2013)", *European Jobs Monitor 2013*, page 14.

64. "Employment Polarisation and Job Quality in the Crisis (2013)", Chapter 'Employment developments by wage distribution', *European Jobs Monitor*, Eurofound, page 14.

επιπτώσεων αυτής, όπως προαναφέρθηκε, στους «ανδροκρατούμενους» κλάδους των κατασκευών και της μεταποίησης. Οι γυναίκες, σύμφωνα με τις καταγραφές του Eurofound⁶⁵ επωφελούνται και από την «άνθηση» της απασχόλησης στη δημόσια υγειονομική περίθαλψη (όπου καταγράφονται περισσότερες από 50.000 νέες θέσεις γυναικών ιατρών) καθώς και στην εκπαίδευση (με σχεδόν 80.000 νέες γυναίκες εκπαιδευτικούς), κλάδοι, δηλαδή, στους οποίους φαίνεται να υπερεκπροσωπούνται. Η αύξηση της γυναικείας απασχόλησης καταγράφεται και σε επαγγελματικές κατηγορίες του ιδιωτικού τομέα, όπως οι επαγγελματίες του νομικού κλάδου και των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών. Όσον αφορά τους άνδρες εργαζόμενους υπερισχύουν στον κλάδο της πληροφορικής.

2. Κλαδικές και επαγγελματικές μεταβολές συνυπάρχουν με το επίπεδο **εκπαίδευσης** των εργαζομένων. Έτσι, κατά την περίοδο της ύφεσης και της απότομης μείωσης της καθαρής απασχόλησης, επηρεάζονται οι χαμηλών προσόντων εργαζόμενοι, εκείνοι με βασική εκπαίδευση ενώ, οι κάτοχοι μεταπτυχιακών τίτλων καταγράφουν αύξηση στη απασχόληση κυρίως σε υψηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας. Και εδώ παρατηρείται η γενικότερη τάση που επικρατεί για την απασχόληση των νέων κάτω των 30 ετών όπου, για παράδειγμα, η καθαρή αύξηση σε 1.56 εκατομμύρια θέσεων εργασίας στον τριτογενή τομέα κατανειμέτε ως ακολούθως: <1% για τους εργαζόμενους <30 ετών, 59% για την ηλικιακή ομάδα 30-49 ετών, 34% για εκείνους μεταξύ 50-64 ετών και 6% για τους 65+.⁶⁶

3. Στο πεδίο των ξένων εργαζομένων επισημαίνεται ότι η καθαρή μετανάστευση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat⁶⁷ μειώνεται, κατά τη διάρκεια της κρίσης, από 4.3 άτομα/χιλιάδα το 2003 σε 1.8 άτομα/χιλιάδα το 2009. Και ενώ, αυξάνει οριακά (περίπου στο 1%) η απασχόληση των ξένων εργαζομένων, κυρίως σε χαμηλόμισθες θέσεις εργασίας, οι εγχώριοι εργαζόμενοι μειώνονται κατά 2,7% μεταξύ 2008 (Β' τρίμηνο) και 2010 (Β' τρίμηνο). Το 2012 (Β' τρίμηνο), ο αριθμός ξένων εργαζομένων από χώρες εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι διπλάσιος (12 εκατομμύρια) από ότι οι εργαζόμενοι, ευρωπαϊκής προέλευσης και οι οποίοι εργάζονται εκτός γενέτειράς τους σε άλλη χώρα μέλος της ΕΕ (6 εκατομμύρια). Ωστόσο, επισημαίνεται ότι από την έναρξη της κρίσης (2008) και σταδιακά οι ξένοι εργαζόμενοι από χώρες εκτός ΕΕ μειώνονται ενώ, αυξάνεται, κατά περίπου 10%, ο αριθμός εργαζομένων ευρωπαϊκής προέλευσης που αναζητούν εργασία σε χώρες πλέον της γενέτειράς τους. Στο πεδίο της απασχόλησης οι ξένοι εργαζόμενοι, κυρίως προερχόμενοι από χώρες του τρίτου κόσμου, τείνουν να εργάζονται κυρίως

65. "Patterns of employment change by worker characteristics", (2013), *European Jobs Monitor 2013*, page 15.

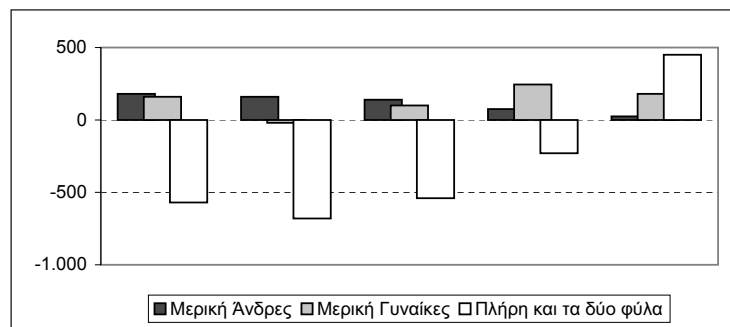
66. Eurofound, (2010), *EU Labour Force Survey, European Structure of Earnings Survey*.

67. Eurostat statistics: Sustainable development – Demographic changes, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Sustainable_development_-_Demographic_chang

σε χαμηλόμισθες θέσεις εργασίας ενώ, καταγράφουν σημαντικές απώλειες, μεταξύ 2011-2012, στην κατηγορία των μεσαία αμειβόμενων θέσεων εργασίας. Το ίδιο χρονικό διάστημα, όσον αφορά τους ξένους εργαζόμενους, προερχόμενους από χώρες μέλη της ΕΕ, σημειώνεται πως ορισμένες χώρες, όπως το Βέλγιο και η Ιταλία διατηρούν σταθερά αυξητικά ποσοστά ενώ η εν λόγω κατηγορία εργαζομένων στη Γερμανία ευθύνεται για την κατά περίπου 40% συνολική, καθαρή αύξηση της απασχόλησης (Β' τρίμηνο 2011-2ο τρίμηνο 2012).

4. Οι διαρθρωτικές τάσεις των άτυπων μορφών εργασίας παρουσιάζουν σύνθετα αποτελέσματα κατά την έναρξη και τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης (σε αντίθεση με τον περιορισμό ή και την αντιστροφή τους κατά την προ κρίσης περίοδο)⁶⁸. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία⁶⁹: Η μερική απασχόληση αυξάνει μεταξύ Β' τριμήνου 2011 και 2ου τριμήνου 2012 και αντιστοιχεί στο 20% της απασχόλησης στην ΕΕ27 (Διάγραμμα 100). Οι σημαντικότερες καταγραφές αύξησης αυτής της μορφής εργασίας αφορούν τη Γερμανία και τη Λιθουανία (κυρίως σε μεσαίες και υψηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας), το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ιταλία και την Ολλανδία (κυρίως σε χαμηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας). Στην Ολλανδία, μάλιστα σήμερα, το 50% των εργαζομένων απασχολείται σε μερική απασχόληση. Συνεκτιμώντας δε, τη μεταβλητή του φύλου, η έρευνα καταδεικνύει ότι οι θέσεις μερικής απασχόλησης, την εξεταζόμενη περίοδο, ισοτίμα κατανέμονται μεταξύ ανδρών και γυναικών (παρότι, παραδοσιακά οι γυναίκες απασχολούνται σε ποσοστό περίπου 80% σε αυτή μορφή εργασίας).

Διάγραμμα 100
Μεταβολές στη μερική και πλήρη απασχόληση,
ανά μισθολογικό πεμπτημόριο και φύλο, ΕΕ 27,
2ο Τρίμηνο 2011 – 2ο Τρίμηνο 2012 (χιλιάδες)

Πηγή: EU LFS, υπολογισμοί Eurofound, ESES 2010.

Επεξεργασία: Γ. Κοητιζίδης (INE/ΓΣΕΕ).

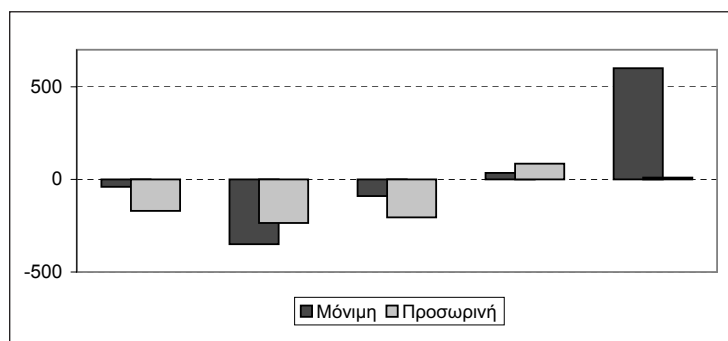
68. "Patterns of employment change by employment status", (2013), *European Jobs Monitor 2013*, page 19.

69. Όπως προκύπτει από την *Ετήσια Έκθεση*, (2013), "Employment Polarisation and Job Quality in the Crisis", *European Jobs Monitor*, Eurofound.

- Παρομοίως, η **αυτοαπασχόληση** αυξάνει, σε έναν ανομοιογενή πληθυσμό, με το υψηλότερο μερίδιο να κατανέμεται μεταξύ των απασχολούμενων στις γεωργικές καλλιέργειες, των αυτοαπασχολούμενων επαγγελματιών και των ιδιοκτητών επιχειρήσεων λιανικού εμπορίου. Οι μεγαλύτερες απώλειες στην αυτοαπασχόληση καταγράφονται στα μεσαία εισοδήματα των αυτοαπασχολούμενων στη Μεταποίηση ενώ, η μεγαλύτερη αύξηση στον κλάδο της Υγείας και των «επαγγελματιών, επιστημονικών και τεχνικών δραστηριοτήτων».
- Τέλος, **οι συμβάσεις έργου και οι συμβάσεις προσωρινής απασχόλησης**, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, συρρικνώνονται, με απώλειες της τάξης του μισού εκατομμυρίου θέσεων εργασίας χαμηλών ή μεσαίων αμοιβών. Οι απώλειες αυτές συνδέονται άμεσα με τις εξελίξεις στις αγορές εργασίας, κυρίως της Ισπανίας αλλά και της Ελλάδας και της Πορτογαλίας. Αντίθετα, αύξηση καταγράφεται στην Ιταλία (καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου), την Πολωνία (στην αρχή και το τέλος του έτους) αλλά και την Ολλανδία (καθ' όλη τη διάρκεια του έτους με τάσεις συρρίκνωσης, ωστόσο, σε θέσεις εργασίας χαμηλά αμειβόμενες) (Διάγραμμα 101).

Διάγραμμα 101

Μεταβολές στην Απασχόληση ανά μισθολογικά πεμπτημόρια και καθεστώς απασχόλησης, ΕΕ 27, 2ο Τρίμηνο 2011 – 2ο Τρίμηνο 2012 (χιλιάδες)

Πηγή: EU LFS, υπολογισμοί Eurofound, ESES 2010.

Επεξεργασία: Γ. Κοητιζίδης (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ).

Συμπερασματικά διαπιστώνεται ότι, τα τελευταία χρόνια καταγράφονται **μεγάλες ανατροπές** στις ευρωπαϊκές αγορές εργασίας. Και βέβαια, καθώς η ανταγωνιστικότητα μίας χώρας είναι θέμα καθαρά διαρθρωτικό και όχι τόσο εξαρτώμενο από το κόστος εργασίας, ουδεμία συμβολή φαίνεται να έχουν αυτές οι ανατροπές στην ανάπτυξη. Αντίθετα, το πρότυπο ρύθμισης της εργασίας συνεχίζει να αποδιορθώνεται και να εξαπλώνεται μαζικά η επισφάλεια στην απασχόληση. Ειδικότερα δε για την

Ελλάδα, το καθεστώς της εσωτερικής υποτίμησης τροφοδοτεί «το φαύλο κύκλο της ύφεσης, που ευθύνεται για την εκτίναξη της ανεργίας σε επίπεδα, χωρίς ιστορικό προηγούμενο».⁷⁰

Οι ασκούμενες πολιτικές εσωτερικής υποτίμησης για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης και ύφεσης τείνουν να καταστρέψουν όχι μόνο τη συνοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και το ίδιο το ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Πολύ σοβαρότερα δε, την εθελοντική συμμετοχή ισότιμων κρατών σε μία Ένωση καθώς φαίνεται να μετατρέπεται σε σχέση δανειστή – δανειζόμενου, που, με βάση το ιδρυτικό καταστατικό της, συνεργάζονται συνεκτικά, ισότιμα και αλληλέγγυα.

Οι μαζικές απολύσεις στο δημόσιο τομέα, οι μειώσεις μισθών και συντάξεων, η αύξηση των συνταξιοδοτικών ορίων ηλικίας, η πλήρης απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων και των συλλογικών συμφωνιών, η κατάργηση των εργασιακών δικαιωμάτων καθώς και η παγίωση ευέλικτων μορφών εργασίας στον ιδιωτικό τομέα, με ουσιαστική συρρίκνωση – κατάργηση των θεσμικών κανόνων που τους διέπουν – αντί του μοντέλου της πλήρους και διαρκούς απασχόλησης, η αφαίμαξη των μισθωτών και των συνταξιούχων αποδεικνύονται λανθασμένες επιλογές που παρατείνουν και βαθαίνουν την κρίση.

70. *Μ. Καραμεσίνη, «Μισθοί, ευελιξία και ανεργία: Η τροφοδότηση ενός Φαύλου κύκλου», Ημερίδα ΕΙΕΑΔ, Ιούλιος 2012.*

ΜΕΡΟΣ 9
Εργαζόμενοι γονείς και πολιτικές φροντίδας
των παιδιών τους

Εργαζόμενοι γονείς και πολιτικές φροντίδας των παιδιών τους

9.1. Εισαγωγή

Καθώς η ύφεση επιδείνωσε δραματικά τα επίπεδα απασχόλησης και εκτίναξε την ανεργία σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα, εκδηλώθηκαν σε πολλαπλά τα προβλήματα βιωσιμότητας του συστήματος κοινωνικής προστασίας και **αποκαλύφθηκε ο εύθραυστος χαρακτήρας των πολιτικών** που προωθήθηκαν από το 2000 κι έπειτα στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την απασχόληση και την κοινωνική προστασία. Πρόκειται για μέτρα που στηρίζονται αποκλειστικά στα υψηλά επίπεδα απασχόλησης αλλά εφαρμόζονται στο πλαίσιο μίας οικονομικής πολιτικής που είναι εχθρική προς την εργασία. Ιδιαίτερα στην Ελλάδα, παρά τους υψηλούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης που επιτυγχάνονταν πριν από την κρίση που εκδηλώθηκε το 2009, τα επίπεδα απασχόλησης βρισκόνταν σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα και υπονόμειαν τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του -έτσι κι αλλιώς- ελλειμματικού κοινωνικού της μοντέλου. Έτσι, η κρίση αποκάλυψε πόσο εύθραυστο ήταν το πρότυπο οικονομικής μεγέθυνσης και τις αδυναμίες των προσπαθειών οικονομικής και κοινωνικής ανασυγκρότησης να στηρίξουν την κοινωνική προστασία των εργαζομένων και των οικογενειών τους διευρύνοντας τις αναπαραγωγικές ικανότητες της οικονομικής και κοινωνικής δομής. Κεντρικό στοιχείο των παρεμβάσεων ανασυγκρότησης του παραγωγικού μοντέλου αποτελούν, μεταξύ των άλλων, οι πολιτικές που συνδέονται με τη φροντίδα και την ανατροφή των παιδιών κατά τέτοιο τρόπο ώστε ταυτόχρονα να διασφαλίζεται η απασχόληση και η επαγγελματική εξέλιξη των εργαζόμενων γονέων.

Για την αντιμετώπιση των παραπάνω προβλημάτων οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης συγκλίνουν προς την εκτίμηση ότι θα πρέπει να αναπτυχθούν προληπτικές πολιτικές και αναγνωρίζουν ως **βασικότερη προληπτική στρατηγική την επένδυση στα παιδιά**. Ωστόσο οι πολιτικές και τα μέτρα που τονίζονται στο πλαίσιο αυτής της στρατηγικής διαφοροποιούνται. Στην Ελλάδα, οι αναφορές στη φροντίδα των παιδιών είναι σε μεγάλο βαθμό ετεροκαθοριζόμενες από τις κατευθύνσεις και τις προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και έχουν αποσπασματικό χαρακτήρα. Επίσης οι μελέτες αυτών των πολιτικών είναι περιστασιακές και κατά παραγγελία των επιμέρους φορέων άσκησης της κάθε πολιτικής ή μετά από απαίτηση των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στο πλαίσιο της Ανοιχτής Μεθόδου Συντονισμού και απουσιάζει η συστηματική καταγραφή και ανάλυσή τους τόσο συνολικά, όσο και ως προς τα αποτελέσματά τους.

Οι εμπειρικές έρευνες έχουν καταδείξει ότι η παιδική ηλικία αποτελεί καθοριστική παράμετρο: α) για τις ευκαιρίες εκπαίδευσης και την προαγωγή της ισότητας ευκαιριών, β) για την βελτίωση της παραγωγικότητας των ανεπτυγμένων κοινωνιών που αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της δημογραφικής γήρανσης και την ανάγκη εξεύρεσης πρόσθετων πόρων για τη χρηματοδότηση των συνταξιοδοτικών συστημάτων γ) για την προώθηση της ισότητας ευκαιριών μεταξύ των φύλων και την ενίσχυση της γυναικείας απασχόλησης και δ) για τη μείωση της μόνιμης φτώχειας και τον περιορισμό της εργασιακής ανασφάλειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (Κ. Δημουλάς 2012).

Ωστόσο η μελέτη των παροχών προς τους εργαζόμενους γονείς στην Ελλάδα είναι αποσπασματική και περιορίζεται σε ειδικές μορφές αυτών των παροχών χωρίς να καλύπτει το σύνολό τους. Επίσης οι λίγες μελέτες που έχουν γίνει με αναφορά στην εναρμόνιση της οικογενειακής με την επαγγελματική ζωή αποτελούσαν μέρος ευρωπαϊκών προγραμμάτων και αναφέρονται είτε στη δυναμικότητα των δομών φροντίδας και τις γονικές άδειες (Karammesini M.2005, 2008) είτε **περιορίζονται στο θεσμικό πλαίσιο των γονικών αδειών (Hatzivarnava Kazassi Ev. 2007) χωρίς αναφορές στα αποτελέσματα αυτών των αδειών, ενώ τα οικογενειακά επιδόματα, τα επιδόματα παιδιών και τέκνων και τα φορολογικά μέτρα παραβλέπονται. Επιπλέον όταν το ενδιαφέρον στρέφεται προς το παιδί αυτό συνήθως εξαντλείται στα δικαιώματα του παιδιού και τις υπηρεσίες προνοιακής φροντίδας (Αλιάνης Π., Οικονόμου Χ., 2009).**

Συνολικά οι σχέσεις εργασίας-οικογένειας-παιδιού, διαπερνώνται από τέσσερα πεδία παρέμβασης. Το πρώτο πεδίο περιλαμβάνει τις υπηρεσίες συλλογικής φροντίδας και ανατροφής των παιδιών όπως είναι οι βρεφικοί και οι παιδικοί σταθμοί αλλά και οι επισήμως αναγνωρισμένοι φροντιστές παιδιών. **Το δεύτερο πεδίο** αναφέρεται στις γονικές άδειες και περιλαμβάνουν τις άδειες εγκυμοσύνης και λοχείας, την άδεια μητρότητας, τη γονική άδεια, την πατρική άδεια, τις άδειες ανατροφής και φροντίδας των παιδιών, τις άδειες φροντίδας των άρρωστων ή και των ανάπηρων παιδιών και τις άδειες παρακολούθησης της σχολικής επίδοσης. **Το τρίτο πεδίο** αναφέρεται στην ευέλικτη απασχόληση με έμφαση στην ευελιξία της καθημερινής προσέλευσης και αποχώρησης από την εργασία και τη μερική απασχόληση και **το τέταρτο πεδίο** πολιτικής περιλαμβάνει τα οικογενειακά επιδόματα, τα επιδόματα παιδιών και το φορολογικό σύστημα.

9.2. Οι υπηρεσίες συλλογικής φροντίδας και ανατροφής

Τα συστήματα συλλογικής φροντίδας των παιδιών συνήθως περιλαμβάνουν δημόσιες και ιδιωτικές υπηρεσίες (βρεφικοί-παιδικοί σταθμοί) ή φροντιστές/στρίες παιδιών που αναλαμβάνουν να προσφέρουν υπηρεσίες φροντίδας σε μικρές ομάδες

παιδιών στην κατοικία τους. Επίσης σε αρκετές χώρες (μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα) οι υπηρεσίες φροντίδας των μικρών παιδιών διακρίνονται σε αυτές που ο κύριος προσανατολισμός τους είναι προς την εκπαίδευση (νηπιαγωγεία) και εκείνες που ο προσανατολισμός τους είναι προς τη φροντίδα (βρεφικοί-παιδικό σταθμοί).

Οι υπηρεσίες που επικεντρώνονται στη φροντίδα απευθύνονται συνήθως σε παιδιά μικρότερης ηλικίας και διευθύνονται είτε από το δημόσιο, είτε από ιδιώτες που τους χρηματοδοτεί κατά ένα σημαντικό ποσοστό το κράτος ή η τοπική αυτοδιοίκηση. Στο σύνολο των χωρών της Ε.Ε. οι υπηρεσίες συλλογικής φροντίδας των παιδιών ανταποκρίνονται μόνο σε μία, μικρή αναλογία των παιδιών από 0 έως και 4 έτη και τη φροντίδα των περισσότερων παιδιών την αναλαμβάνουν οι γονείς ή οι στενοί συγγενείς τους και δευτερευόντως τρίτα πρόσωπα που συνήθως εργάζονται άτυπα.⁷¹

Έτσι, στο Συμβούλιο Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης που έγινε στη Βαρκελώνη το 2002 τέθηκαν ως στόχοι για το 2010 να παρέχουν τα κράτη μέλη υπηρεσίες συλλογικής φροντίδας οι οποίες θα καλύπτουν το 90% των παιδιών ηλικίας από τρία έτη έως την ηλικία της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και τουλάχιστον το 33% των παιδιών που είναι κάτω των τριών ετών. Επίσης το 2010 στην Ελλάδα το ποσοστό των παιδιών που συμμετείχε στην προσχολική εκπαίδευση ήταν μόλις 68,2% έναντι 91,7% που ήταν ο μέσος όρος της Ε.Ε. και υπολείπεται σημαντικά από το στόχο του 95% που περιλαμβάνεται στη στρατηγική «Ευρώπη 2020»⁷². Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας που αναφέρονται μέχρι το 2006, στην Ε.Ε.-25 οι υπηρεσίες φροντίδας παιδιών κάλυπταν το 26% αυτών που ήταν μέχρι τριών ετών και το 84% αυτών που ήταν τριών ετών και πάνω, ενώ η Ε.Ε.-15 βρίσκονταν κοντά στον επιδιωκόμενο στόχο αφού καλύπτεται το 29% των παιδιών 0 έως και 2 ετών και το 90% των παιδιών που είναι τριών ετών και πάνω.

Στην Ελλάδα οι υπηρεσίες συλλογικής φροντίδας και ανατροφής των παιδιών προσχολικής ηλικίας είναι περιορισμένες και υπολείπονται σημαντικά από τους στόχους που τίθενται από κοινού με τα άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανάπτυξη αυτού του είδους των υπηρεσιών. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία οι υπηρεσίες συλλογικής φροντίδας των παιδιών καλύπτουν μόλις το 10% των παιδιών από 0 έως και 2 έτη και μόλις το 61% των παιδιών τριών ετών και μέχρι την ηλικία της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (Eurostat, 2009).

Επιπλέον, η εβδομαδιαία διάρκεια παροχής υπηρεσιών φροντίδας των παιδιών 0-2 ετών είναι 33,8 ώρες και 25,8 ώρες για παιδιά τριών ετών και πάνω κάτι που

71. Γενικά γύρω από τις ανάγκες φροντίδας των μελών της οικογένειας όπου εργάζονται και οι δύο ενήλικες απασχολείται υψηλή αναλογία μεταναστών σε όλες τις χώρες της Ε.Ε. και γύρω από αυτές τις μορφές απασχόλησης διαμορφώνεται ένα ιδιόμορφο μεταναστευτικό καθεστώς (Hooren Fr., 2012).

72. "Analysis of the implementation of the strategic framework for European cooperation in education and training (ET2020) - Country analysis». http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/joint11/wp2_en.pdf

καθιστά απαγορευτική την πλήρη απασχόληση και των δύο γονέων και κυρίως της μητέρας που κατά κανόνα αναλαμβάνει τη φροντίδα των παιδιών. Έτσι τη φροντίδα των μικρών παιδιών στην Ελλάδα όταν εργάζονται και οι δύο γονείς την αναλαμβάνουν οι συγγενείς και οι άτυποι φροντιστές/στρίες ή οι ίδιοι οι γονείς που εργαζόμενοι ευέλικτα ως «βοηθοί» στην οικογενειακή επιχείρηση ή απέχουν από την επίσημη απασχόληση. Κοντολογής επικρατεί ένα αρνητικό καθεστώς προς την επίσημη απασχόληση των μητέρων. Πιο συγκεκριμένα, στην Ελλάδα **το 19% περίπου των παιδιών** το φροντίζουν οι παππούδες ή οι γιαγιάδες ενώ οι επίσημοι φροντιστές είναι περιορισμένοι **σε αντίθεση με τη φροντίδα των παιδιών στη Γαλλία όπου το 42,6% των παιδιών το φροντίζουν επίσημα πιστοποιημένοι φροντιστές**. Στην Ελλάδα κατά το 2005 εκεί όπου οι γονείς εργάζονται με πλήρη απασχόληση και είναι μεταξύ 25-49 ετών το 37% των παιδιών είναι σε υπηρεσίες φροντίδας, το 18% είναι χωρίς φροντίδα, το 8% το φροντίζουν οι ίδιοι οι γονείς και το 37% οι συγγενείς. Αντίστοιχα εκεί όπου εργάζεται μόνο ο ένας από τους δύο γονείς στις υπηρεσίες φροντίδας είναι μόλις το 5% των παιδιών, χωρίς φροντίδα το 2%, από τον ένα γονέα φροντίζεται το 90% και από συγγενείς το 2%. Τέλος εκεί που ο ένας γονέας εργάζεται με μερική απασχόληση, στις υπηρεσίες φροντίδας είναι το 24% των παιδιών, χωρίς φροντίδα το 16%, στη φροντίδα των γονέων είναι το 24% και στη φροντίδα των συγγενών το 8% (Eurostat, 2009, Δημουλάς, 2012).

Επίσης εκτιμάται ότι στην Ελλάδα μέχρι το 2008 υπήρχαν περίπου 1.346 βρεφικοί και παιδικό δημοτικό σταθμοί που μπορούσαν να φιλοξενήσουν 63.050 παιδιά, 488 κέντρα που χρηματοδοτήθηκαν από τα διαρθρωτικά ταμεία της Ε.Ε. και μπορούσαν να φιλοξενήσουν 14.653 παιδιά, 23 σταθμοί σε χώρους εργασίες με δυνατότητα φιλοξενίας 1.200 παιδιών, 18 σταθμοί με απροσδιόριστη δυνατότητα φιλοξενίας ανήκαν στην Εκκλησία και 1.740 ιδιωτικοί σταθμοί με απροσδιόριστη δυναμικότητα (Karamessini M., 2008). Αν υποθέσουμε ότι η δυναμικότητα των ιδιωτικών σταθμών είναι περίπου ίδια με τους δημοτικούς σταθμούς, τότε οι ιδιωτικοί σταθμοί καλύπτουν περίπου 81.500 παιδιά και συνολικά μπορούσαν να φιλοξενηθούν στους παιδικούς και βρεφικούς σταθμούς περίπου 160.600 παιδιά ηλικίας 0 έως και 4 ετών όταν το ίδιο χρονικό διάστημα ο συνολικός αριθμός των παιδιών εκτιμάμε ότι με βάση τους αριθμούς των ετήσιων γεννήσεων ήταν περίπου 337.168 (Πίνακας 42) που σημαίνει ότι οι υπηρεσίες συλλογικής φροντίδας των παιδιών στην Ελλάδα (δημόσιες και ιδιωτικές) καλύπτουν μόλις το 21% των παιδιών.

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία της ΕΕΤΑ για τον αριθμό των αιτήσεων που υποβλήθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος «Εναρμόνιση Οικογένειας και Επαγγελματικής Ζωής» για τη συμμετοχή παιδιών σε παιδικούς σταθμούς, βρεφικούς σταθμούς και ΚΔΑΠ κατά το 2012, ο βαθμός κάλυψης των εκφρασμένων αναγκών είναι πολύ περιορισμένος (44,31% για τους βρεφικούς σταθμούς, 66,64% για τους παιδικούς σταθμούς και 53,81% για τα ΚΔΑΠ). Οι ελλείψεις στις δομές παιδικής

και βρεφικής φροντίδας είναι μεγάλες τόσο στο σύνολο της Ελλάδας όσο και σε κάθε περιφέρεια χωριστά με τα εντονότερα προβλήματα να παρατηρούνται στις περιφέρειες Αττικής, Κεντρικής Μακεδονίας, Κρήτης, Νοτίου Αιγαίου, Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας. (Πίνακας 38).

Πίνακας 38: Στατιστικά στοιχεία Φορέων, Δομών, Αιτούντων, Ωφελουμένων τέκνων ανά Περιφέρεια για το έτος 2012⁷³

Περιφέρεια	Βρεφικοί Σταθμοί			Παιδικό Σταθμοί			ΚΔΑΠ		
	Αιτού- ντες	Ωφε- λούμε- νοι	Ελλεί- ψεις	Αιτού- ντες	Ωφε- λούμε- νοι	Ελλεί- ψεις	Αιτού- ντες	Ωφε- λούμε- νοι	Ελλεί- ψεις
Αν. Μακ. - Θράκης	920	488	482	3862	3232	630	487	359	128
Αττικής	4077	1898	2179	16559	12339	4220	1105	234	871
Β.Αιγαίου	211	125	86	641	447	194	104	69	35
Δ. Ελλάδας	554	238	316	2352	1817	535	1153	854	299
Δ. Μακεδ.	347	156	191	1751	997	754	1070	674	396
Ηπείρου	643	393	250	1945	1270	675	1231	866	365
Θεσσαλίας	988	450	538	3836	2801	1035	1718	1200	518
Ιονίων Νήσων	149	67	82	657	516	141	54	39	15
Κεντρικής Μακεδ.	4755	2023	2732	15942	9373	6569	8489	3834	4655
Κρήτης	2362	913	1449	5404	3387	2017	1023	624	399
Ν. Αιγαίου	444	98	346	1618	373	1245	169	24	145
Πελοπον.	908	489	419	2780	2291	489	748	553	195
Στ. Ελλ.	291	89	202	1508	375	1133	54	0	54
ΣΠΚΕΑ*	44,31%			66,64%			53,61%		

*ΣΠΚΕΑ= Συνολικό Ποσοστό κάλυψης εκφρασμένων αναγκών.

73. Στοιχεία που συγκεντρώθηκαν με βάση τα δημοσιευμένα δεδομένα της ΕΕΤΑ από την Βασιλική Ζωντανού στο πλαίσιο της πτυχιακής της Εργασίας στο Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου και η επεξεργασία τους έγινε από τον επιβλέποντα Κ. Δημιουλά.

9.3. Οι γονικές άδειες

Οι γονικές άδειες αποτελούν έναν θεσμό που αναπτύχθηκε αρχικά με σκοπό τη διευκόλυνση της ανατροφής του παιδιού από την εργαζόμενη μητέρα χωρίς να παρεμποδίζεται η επαγγελματική της εξέλιξη και στη συνέχεια επιδιώχθηκε να αξιοποιείται και από τον πατέρα στο πλαίσιο των πολιτικών για την ισότητα των φύλων.

Με βάση **τα κίνητρα** που δίνονται και στα δύο φύλα των γονέων για να κάνουν χρήση της γονικής άδειας, τη διάρκεια αναπλήρωσης του εισοδήματος και τη διάρκεια των γονικών αδειών η **Rebecca Ray, η Janet Gornick και ο John Schmitt κατασκεύασαν** ένα Δείκτη Ισότητας των Φύλων στη γενναιοδωρία των γονικών αδειών σύμφωνα με τον οποίο η Ελλάδα κατατάσσεται στην Τέταρτη θέση μετά τη Σουηδία, τη Φιλανδία και τη Νορβηγία. Ωστόσο όπως σημειώνουν οι ίδιοι ερευνητές αν λάβουμε υπόψη μας ότι στην Ελλάδα ένα σημαντικό μέρος της απασχόλησης είναι με άτυπες μορφές ή αυτό-απασχόληση τότε η γενναιοδωρία του συστήματος των γονικών αδειών περιορίζεται σημαντικά (**Rebecca Ray, η Janet Gornick και ο John Schmitt, 2010, σελ. 206-2007**). Εξάλλου οι **Han και Waldfogel διερευνώντας εάν η νομική κατοχύρωση** της γονικής άδειας στις ΗΠΑ, οδήγησε στη χρήση της από περισσότερους γονείς ή και στη μεγαλύτερη διάρκειά της, έπειτα από αναλυτική εξέταση των στοιχείων των πάνελ ερευνών της Αμερικάνικης Στατιστικής Υπηρεσίας με τίτλο «Έρευνα Εισοδήματος και Συμμετοχής στα Προγράμματα» (**Surveys on Income and Program Participation**) για το χρονικό διάστημα 1991-1999 κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η νομική κατοχύρωση της άδειας αυξάνει τον αριθμό των γονέων που κάνουν χρήση της, ότι οι γυναίκες που εργάζονται σε επιχειρήσεις που καλύπτει ο νόμος κάνουν μεγαλύτερη χρήση των αδειών ακόμα κι όταν δεν ανταποκρίνονται σε όλες τις τυπικές προϋποθέσεις και ότι η χρήση των αδειών από τους άντρες δεν επηρεάζεται παρά σε πολύ μικρό βαθμό από τη νομική κατοχύρωση.

Επιπλέον, στην έρευνά τους που καλύπτει το χρονικό διάστημα 1987-2004 οι **Wen-Jui Han, Christopher Ruth και Jane Waldfogel, διαπίστωσαν πως η χρήση των αδειών από τους εργαζόμενους γονείς συνδέεται σε σημαντικό βαθμό με το φύλο, το επίπεδο εκπαίδευσης και τη δομή της οικογένειας** (**Han W., Ruth Ch., Waldfogel J., 2009**). Πιο συγκεκριμένα τα υψηλότερα ποσοστά των γυναικών που κάνουν χρήση αδειών κατά το μήνα της γέννας και τους επόμενους δύο μήνες σημειώνονται σε όσες γυναίκες διαθέτουν ανώτερο μορφωτικό επίπεδο και είναι παντρεμένες ενώ στους πατέρες τα επίπεδα χρήσης αδειών είναι πολύ περιορισμένα, η άδεια έχει πολύ μικρή διάρκεια και συνήθως πραγματοποιείται μόνο κατά το μήνα της γέννας του παιδιού. Επίσης οι **Kimberly Morgan και Kathrin Zippel στην έρευνά τους για την προέλευση και τις επιπτώσεις των αμειβόμενων αδειών στη Δυτική Ευρώπη, διαπίστωσαν ότι οι γυναίκες με χαμηλότερο εισόδημα τείνουν να κάνουν συχνότερα χρήση των γονικών αδειών** (**Morgan K., Zippel K., 2003, p.75**).

Όσον αφορά την **πατρική άδεια** υπάρχουν δύο κομβικής σημασίας μεταβλητές που επιδρούν στην ανεπαρκή παροχή της. Η **πρώτη μεταβλητή** αναφέρεται στην υπερίσχυση της γυναικείας χρήσης των γονικών αδειών με τις συνακόλουθες αρνητικές επιδράσεις στην ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων απέναντι στην αμειβόμενη και μη-αμειβόμενη εργασία, το ατομικό εισόδημα και τις διακρίσεις στην αγορά εργασίας. Ωστόσο η έρευνα της **Valentova για τα χαρακτηριστικά της διακοπόμενης απασχόλησης των γυναικών λόγω της γέννησης και της ανάγκης φροντίδας των παιδιών στη Τσέχικη Δημοκρατία πριν και μετά το 1989**, έδειξε ότι 83 % των γυναικών που διέκοψαν για τους παραπάνω λόγους την εργασίας τους, δεν ανέφεραν αρνητικές συνέπειες στη συνέχιση της επαγγελματικής τους εξέλιξης, κι αυτό το αποτέλεσμα οφείλεται στην άδεια μητρότητας και τη γονική άδεια. (**Valentova M., 2012, p.273-4**). **Ανάλογη είναι η εικόνα που προκύπτει και για τις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες (Eurostat, 2009).**

Η **δεύτερη μεταβλητή** αναφέρεται στην απουσία κινήτρων προς τους πατεράδες για να διαθέσουν επιπλέον χρόνο για τα παιδιά τους με συνακόλουθες επιδράσεις στη σχέση των πατέρων με τα παιδιά καθώς και την ψυχική υγεία και ευημερία και των δύο. Σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις που αναφέρονται στην αμερικάνικη κοινωνία, υπολογίστηκε ότι οι εργαζόμενες μητέρες κατά το 2008 αφιέρωναν 2.9 ώρες την ημέρα για τη φροντίδα του νοικοκυριού και των παιδιών και οι εργαζόμενοι πατέρες 1.6 ώρες την ημέρα (**Schneider B., 2011**).

Τέλος σύμφωνα με τη μελέτη της **Alison Smith, που στηρίχθηκε στα στοιχεία της European Community Household Panel (ECHP) της περιόδου 1994-1996 η χρήση των γονικών αδειών ενισχύεται όταν η άδεια είναι ατομικό και όχι οικογενειακό δικαίωμα, όταν υπάρχει υψηλό επίπεδο αναπλήρωσης του μισθού, όταν υπάρχει ευελιξία στους τρόπους και τους χρόνους που λαμβάνεται η άδεια και τέλος όταν υπάρχουν ειδικά κυβερνητικά προγράμματα για την ευαισθητοποίηση των ανδρών στη φροντίδα των παιδιών (Smith Al., 2001).**

Στην Ελλάδα, όπως ήδη αναφέρθηκε, παρατηρείται μία «τυπική θεσμική γενναιοδοωρία» αναφορικά με τις γονικές άδειες αφού αυτές καλύπτουν σημαντική ποικιλία εκδοχών. Η γονική άδεια άρχισε να χορηγείται για πρώτη φορά το 1984 (Ν. 1483/1984) σε επιχειρήσεις ή υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα με τουλάχιστον 100 εργαζόμενους και αργότερα το 1988 επεκτάθηκε στις δημόσιες υπηρεσίες με το Π.Δ. 193/1988. Το 1993, η γονική άδεια επεκτάθηκε σε επιχειρήσεις ή υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα και σε δημόσιες επιχειρήσεις και τράπεζες με τουλάχιστον 50 εργαζόμενους. Επιπλέον, από το 1998 καταργήθηκαν οι προϋποθέσεις που αφορούσαν το μέγεθος της επιχείρησης ή της δημόσιας υπηρεσίας σε πλήρη εναρμόνιση με την Οδηγία 96/34/EC (του Συμβουλίου της 3ης Ιουνίου 1996 σχετικά με την συμφωνία πλαίσιο για την γονική άδεια, που συνάφθηκε από την UNICE τη CEEP και

τη CES). Σήμερα η γονική άδεια χορηγείται πλέον σε όλους τους γονείς με σειρά προτεραιότητας, χωρίς δηλαδή το όριο που καθόριζαν τόσο ο Ν.1483/84, όσο και η Ε.Γ.Σ.Σ.Ε. της 9/6/93 (8% του συνόλου των απασχολουμένων στην επιχείρηση) (Τζανετάκη Θ. 2012).

Μία άλλη άδεια που συνδέεται με τα παιδιά είναι η άδεια μητρότητας. Πρόκειται για την αρχαιότερη γονική άδεια η οποία έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα και παρέχεται στις γυναίκες που απασχολούνται σε οποιοδήποτε εργοδότη με σχέση εξαρτημένης εργασίας (αορίστου ή ορισμένου χρόνου), ανεξάρτητα από την προϋπηρεσία τους στο συγκεκριμένο εργοδότη και την ιδιότητα με την οποία εργάζονται (δηλ. ως εργάτριες ή ως υπάλληλοι). Αυτή η άδεια δεν συνδέεται με την εγκυρότητα της σύμβασης εργασίας, τη σύλληψη του τέκνου από έγγαμη ή άγαμη γυναίκα, την ηλικία, την εθνικότητα, τη θρησκεία.

Με το άρθρο 142 του Ν. 3655/2008 (ΦΕΚ 58/Α'3-4-2008) «Διοικητική και οργανωτική μεταρρύθμιση του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης και λοιπές ασφαλιστικές διατάξεις» η εργαζόμενη μητέρα που είναι ασφαλισμένη του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, μετά την άδεια λοχείας και της ισόχρονης προς το μειωμένο ωράριο άδειας δικαιούται να λάβει ειδική άδεια προστασίας μητρότητας έξι (6) μηνών. Την ειδική αυτή άδεια δικαιούνται οι μητέρες οι οποίες είναι ασφαλισμένες στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ και απασχολούνται σε επιχειρήσεις ή εκμεταλλεύσεις με σχέση εξαρτημένης εργασίας ορισμένου ή αορίστου χρόνου, με πλήρη ή μερική απασχόληση. Σε περίπτωση απασχόλησης μέχρι και 4 ώρες ημερησίως ή μέχρι 13 ημέρες το μήνα, κατά τη διάρκεια του εξαμήνου, που προηγείται της άδειας κυοφορίας, το καταβαλλόμενο από τον ΟΑΕΔ ποσό ισούται με το μισό του καθοριζόμενου ανωτέρω. [βλ. Απόφαση Αριθμ. 33891/606 (ΦΕΚ 833/Β'9-5-08) Υπουργού Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας].

Σε περίπτωση απόκτησης παιδιού με τη διαδικασία της παρénθητης μητρότητας οι αποκτώντες γονείς δικαιούνται τις άδειες που αφορούν τη φροντίδα και ανατροφή του παιδιού ως εάν ήσαν φυσικοί γονείς (Ε.Γ.Σ.Σ.Ε 2006-2007 (άρθρο 7). Ακόμα, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1483/84, εργαζόμενος γονέας με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου ή σχέση έμμισθης εντολής και πλήρες ωράριο σε επιχείρηση που απασχολεί τουλάχιστον 50 άτομα προσωπικό μπορεί να ζητήσει τη μείωση κατά μία ώρα του ημερήσιου ωραρίου εργασίας του με ανάλογη μείωση των αποδοχών του, εφ' όσον έχει παιδί με αναπηρία (πνευματική, ψυχική ή σωματική). (Τζανετάκη Θ., 2012).

Επίσης στους εργαζόμενους /-ες, που έχουν χηρέψει και στον άγαμο γονέα που έχει την επιμέλεια τους παιδιού, χορηγείται άδεια με αποδοχές 6 εργάσιμων ημερών το χρόνο, πέραν αυτής που δικαιούται από άλλες διατάξεις. Γονέας με 3 παιδιά ή περισσότερα, δικαιούται άδεια 8 εργάσιμων ημερών. Η άδεια αυτή χορηγείται λόγω αυξημένων αναγκών φροντίδας παιδιών ηλικίας μέχρι 12 ετών συμπληρωμέ-

νων, χορηγείται εφάπαξ ή τμηματικά μετά από συνεννόηση με τον εργοδότη, σύμφωνα με τις ανάγκες του γονέα και δεν πρέπει να συμπίπτει χρονικά με την αρχή ή το τέλος της ετήσιας κανονικής άδειας (άρθρο 7, ΕΓΣΣΕ 2002-2003).

Τέλος, για κάθε παιδί ηλικίας μέχρι 16 ετών που είναι μαθητής (-τρια), οι εργαζόμενοι γονείς δικαιούνται να απουσιάζουν, χωρίς περικοπή των αποδοχών τους και μετά από άδεια του εργοδότη, ορισμένες ώρες ή ολόκληρη την ημέρα από την εργασία τους μέχρι τη συμπλήρωση τεσσάρων (4) εργάσιμων ημερών το ημερολογιακό έτος, προκειμένου να παρακολουθήσουν την σχολική επίδοση του παιδιού (άρθρο 4, ΕΓΣΣΕ 2008-2009).

Στο δημόσιο τομέα σύμφωνα με τον Ν. 3528/07 (ΦΕΚ 26 Α/9-2-2007) χορηγείται άδεια μητρότητας με πλήρεις αποδοχές 2 μήνες πριν και 3 μήνες μετά τον τοκετό. Σε περίπτωση τέκνου πέραν του 3ου, η άδεια μετά τον τοκετό προσαυξάνεται κάθε φορά κατά 2 μήνες. Επίσης, ο χρόνος εργασίας του γονέα υπαλλήλου μειώνεται κατά δύο (2) ώρες ημερησίως εφόσον έχει τέκνα ηλικίας έως δύο 2 ετών και κατά μία (1) ώρα εφόσον έχει τέκνα ηλικίας από 2 έως 4 ετών.

Ο γονέας υπάλληλος δικαιούται 9 μήνες άδεια με αποδοχές για ανατροφή παιδιού, εφόσον δεν κάνει χρήση του μειωμένου ωραρίου (Ν.2683/9-2-1999). Επιπλέον, οι υπάλληλοι έχουν δικαίωμα χορήγησης άδειας άνευ αποδοχών συνολικής διάρκειας έως δύο ετών για την ανατροφή παιδιού ηλικίας έως 6 ετών. Η άδεια αυτή χορηγείται υποχρεωτικά χωρίς τη γνώμη υπηρεσιακού συμβουλίου και χωρίς την ανάγκη επίκλησης και απόδειξης σοβαρών ιδιωτικών λόγων (άρθρο 53 παρ. 1, Ν. 2683/99).⁷⁴ Η άδεια ανατροφής μπορεί να χορηγείται και τμηματικά. Μετά τη λήξη της ο υπάλληλος επανέρχεται στην θέση που υπηρετούσε. Εκτός αν στο μεταξύ μετακινηθεί ή μετατεθεί σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις.

Για το γονέα που είναι άγαμος ή χήρος ή διαζευγμένος ή έχει αναπηρία 67% και άνω το κατά 1 ώρα μειωμένο ωράριο προσαυξάνονται κατά 6 μήνες.[Ν. 3528/07 (ΦΕΚ 26Α/9-2-2007)]

Από την προσπάθεια καταγραφής των αδειών που συνδέονται με τη φροντίδα των εξαρτημένων μελών της οικογένειας στην Ελλάδα, διαπιστώθηκε ότι συνολικά είναι θεσπισμένες 12 κατηγορίες αδειών που συνδέονται με τη φροντίδα εξαρτημένων μελών της οικογένειας, από τις οποίες οι 10 αναφέρονται αποκλειστικά στα παιδιά (Πίνακας 39).

74. Για κάθε επιπλέον του ενός τέκνο χορηγείται άδεια άνευ αποδοχών μέχρι 1 έτος.

Πίνακας 39: Συνοπτική κωδικοποίηση των αδειών που διευκολύνουν τη σχέση των εργαζόμενων γονέων με την οικογένεια και τα παιδιά

Τύπος άδειας	Βασικές Προϋποθέσεις	Μέγιστη διάρκεια
Γονική Άδεια στον ιδιωτικό τομέα (Ν.1483/84)	-ένα έτος εργασίας -επιχείρηση που απασχολεί τουλάχιστον 100 άτομα -ο άλλος γονέας εργάζεται εκτός σπιτιού -το δεν έχει συμπληρώσει την ηλικία των δύομισι ετών	Τέσσερις μήνες για κάθε γονέα, χωρίς αποδοχές αλλά με ασφαλιστική κάλυψη
Άδεια ανατροφής παιδιών στο δημόσιο	-το παιδί είναι μικρότερο των δύο ετών -όχι ταυτόχρονη χρήση άδειας μειωμένου ωραρίου από τον άλλο γονέα	Έως ότου να συμπληρώσει το παιδί τα δύο έτη, χωρίς αποδοχές και χωρίς ασφαλιστική κάλυψη
Άδεια μητρότητας (τοκετού και λοχείας)	-δικαιούχες μόνο οι μητέρες -ανεξάρτητη από διάρκεια προϋπηρεσίας -ιατρική βεβαίωση εγκυμοσύνης	-17 βδομάδες στον ιδιωτικό τομέα -δύο μήνες πριν και τρεις μήνες μετά τη γέννα στο δημόσιο. -Τρεις μήνες σε όσους δημόσιους υπαλλήλους υιοθετούν παιδιά
Άδεια γέννας παιδιού για πατέρα	-γέννηση παιδιού	-Δύο μέρες στον ιδιωτικό τομέα -Τρεις μέρες για τους εργαζόμενους στον κλάδο του σιμμένου -πέντε μέρες για τους εργαζόμενους στα ΕΛΤΑ
Μειωμένο ωράριο για ανατροφή παιδιών	-παιδί έως τεσσάρων ετών	-Δημόσιο(9μήνες ή 2 ώρες την ημέρα έως το παιδί να γίνει δύο ετών και μία ώρα την ημέρα όταν το παιδί είναι δύο ετών τεσσάρων ετών -Ιδιωτικός τομέας: έως 30 μήνες μετά τη λήξη της άδειας τοκετού Μία ώρα την ημέρα ή δύο ώρες την ημέρα έως το παιδί να γίνει 12 μηνών και μία ώρα για επιπλέον διάστημα έξι μηνών (συνολικά 16 μήνες).
Άδεια απουσίας για παρακολούθηση σχολικής επίδοσης τέκνου	-παιδί έως 16 ετών και μαθητής/τρια -επιλογή χρήσης της άδειας από ένα μόνο γονέα -παιδί μέχρι 18 ετών σε όσους εργάζονται στις ασφαλιστικές εταιρίες και τη ΔΕΗ	Μέχρι 4 εργάσιμες ημέρες και για τους δύο γονείς, με αποδοχές. -Μέχρι πέντε μέρες στους γονείς που έχουν δύο παιδιά και εργάζονται στη ΔΕΗ -Μέχρι 7 μέρες για τους Φαρμακοποιούς
Ειδική παροχή προστασίας της μητρότητας	-Εργαζόμενες μητέρες του ιδιωτικού τομέα -Ασφάλιση στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ -Αμέσως μετά την λήξη της άδειας μητρότητας	-έξι μήνες με καταβολή επιδόματος από κοινωνική ασφάλιση

Ειδική άδεια για φροντίδα παιδιού που πάσχει από ειδικά νοσήματα(π.χ. νεοπλασματική ασθένεια)	-το παιδί να είναι έως 18 ετών	Δέκα μέρες το έτος με αποδοχές
Άδεια απουσίας για ασθένεια εξαρτώμενων μελών	-παιδιά έως 16 ετών -παιδιά άνω των 16 ετών που δεν μπορούν να αυτοεξυπηρετηθούν	-έως έξι εργάσιμες μέρες το έτος -έως 8 μέρες αν προστατεύονται δύο παιδιά -έως 14 μέρες αν προστατεύονται 3 παιδιά και πάνω -10 μέρες για παιδιά έως 12 ετών στα ΕΛΤΑ
Άδεια λόγω θανάτου συγγενούς	-Ο θανάτων να είναι συγγενής πρώτου βαθμού στον ιδιωτικό τομέα -Ο θανάτων να είναι συγγενής πρώτου ή δεύτερου βαθμού για τους εργαζόμενους στο δημόσιο και τους φαρμακοποιούς	-δύο μέρες στον ιδιωτικό τομέα -τρεις μέρες στο δημόσιο -τρεις μέρες στις ναυτιλιακές εταιρίες και τα πρακτορεία -τρεις μέρες για τους συγγενείς πρώτου βαθμού και μία μέρα για τους συγγενείς δεύτερου βαθμού στους φαρμακοποιούς
Άδεια φροντίδας παιδιών με αναπηρία	-επιχειρήσεις που απασχολούν πάνω από 50 άτομα -πλήρες ωράριο εργασίας -ιατρική γνωμάτευση	-Μία ώρα την ημέρα άνευ αποδοχών
Πρόσθετη άδεια στον μόνο γονέα εργαζόμενο	-παιδί έως 12 ετών -γονέας που έχει χηρέψει ή είναι άγαμος κι έχει την επιμέλεια του παιδιού. -δεν συμπίπτει χρονικά με την έναρξη ή τη λήψη της ετήσιας κανονικής άδειας	-έξι εργάσιμες μέρες το έτος με αποδοχές -οχτώ εργάσιμες μέρες σε γονείς με τρία παιδιά.

*Κωδικοποίηση: Κ. Δημουλάς (2013).

Ωστόσο όπως δείχνουν τα στοιχεία του Πίνακα 39 η χρήση αυτών των αδειών (εκτός από την άδεια μητρότητας) είναι πολύ περιορισμένη και καλύπτει πολύ μικρή αναλογία των γονέων που τυπικά έχουν το δικαίωμα για την αξιοποίησή τους. Ο αριθμός των γονέων (κατά κανόνα γυναικών) που αξιοποιούν συνολικά το θεσμό των γονικών αδειών είναι πολύ μικρός συγκριτικά με τον αριθμό των παιδιών που βρίσκονται στην ηλικία που επιτρέπει τη χρήση τους. Εντυπωσιακό είναι επίσης το γεγονός ότι η άδεια παρακολούθησης της σχολικής επίδοσης των παιδιών, παρά την περιορισμένη ετήσια διάρκειά της αξιοποιείται από ασήμαντο αριθμό γονέων (23.057 το 2011 όταν ο αριθμός των παιδιών που βρίσκονται στο δημοτικό και το γυμνάσιο ξεπερνά το ένα εκατομμύριο).

Τα ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα της χρήσης των γονικών αδειών δεν αιτιολογούνται από τα υψηλά επίπεδα αυτοαπασχόλησης στην Ελλάδα αφού τα περισσότερα παιδιά

γεννιούνται από μητέρες που ασκούν μισθωτά επαγγέλματα (Πίνακας 42). Μία δεύτερη παρατήρηση είναι ότι από τότε που εκδηλώθηκε η οικονομική κρίση (μετά το 2008) η χρήση των γονικών αδειών περιορίστηκε σημαντικά (Πίνακας 40) κάτι που υποδηλώνει την επιδείνωση των συνθηκών εργασίας των εργαζόμενων γονέων. Μόνη εξαίρεση είναι η αύξηση στον αριθμό των γονέων που κάνουν χρήση της άδειας φροντίδας παιδιού η οποία έτσι κι αλλιώς βρίσκεται σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα και κατά την άποψή μας οφείλεται, επίσης, στην επιδείνωση των συνθηκών εργασίας των γονέων σε συνδυασμό με τον περιορισμό των δυνατοτήτων φροντίδας των παιδιών στις δημόσιες κοινωνικές υπηρεσίες ή/και την αδυναμία αγοράς ιδιωτικών υπηρεσιών φροντίδας των παιδιών. Αυτή η διαπίστωση θα πρέπει να απασχολήσει ιδιαίτερα τις υπεύθυνες υπηρεσίες για το σχεδιασμό και την εφαρμογή αυτών των πολιτικών καθώς η χρήση των κοινωνικών δικαιωμάτων που συνδέονται με τη φροντίδα και την ανατροφή των παιδιών είναι σε γενικές γραμμές απούσα.

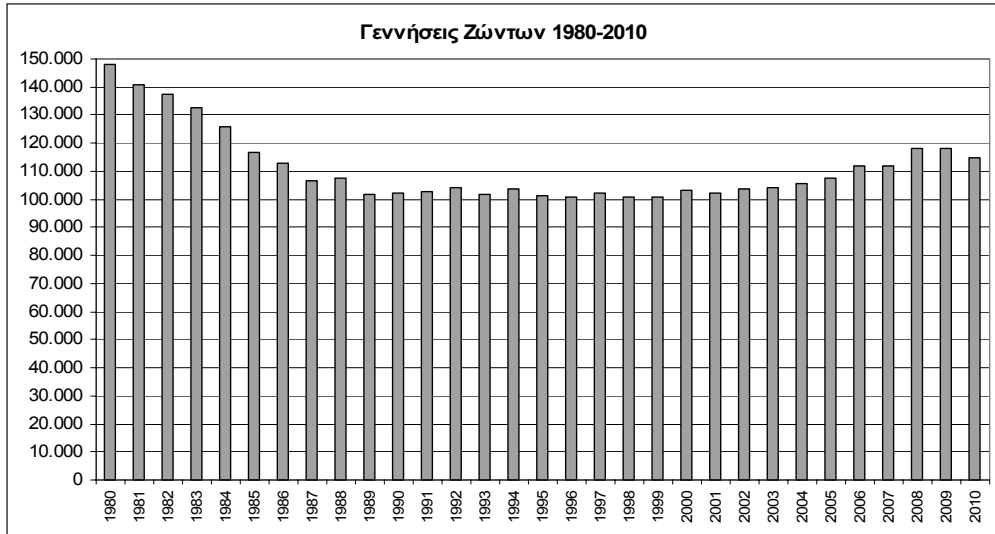
Πίνακας 40: Εξέλιξη αριθμού γονικών αδειών ανά είδος και ανά έτος 2001-2011

Γονικές άδειες	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Άδεια Φροντίδας Παιδιού	5.882	12.611	11.906	11.702	10.312	15.763
Άδεια Ανατροφής Τέκνου	1.767	9.780	4.054	3.081	1.781	1.740
Άδεια Σχολικής Παρακολούθησης Παιδιών	17.033	49.713	38.265	35.301	27.457	23.057
Άδεια Ασθένειας Εξαρτημένων Μελών	921	1.527	2.187	2.045	1.319	742
Μειωμένο Ωράριο Για Αναπηρία παιδιού	136	159	249	223	200	368
Άδεια Μονογονεϊκών Οικογενειών	221	533	534	535	511	434
Σύνολο	25.960	74.323	57.195	52.887	41.580	42.104
Γονικές άδειες γυναικών						
Άδεια Φροντίδας Παιδιού	5.713	11.639	11.400	10.620	9.937	15.465
Άδεια Ανατροφής Τέκνου	1.751	9.626	3.928	2.888	1.741	1.721
Άδεια Σχολικής Παρακολούθησης Παιδιών	10.970	34.594	29.140	26.371	21.425	18.087
Άδεια Ασθένειας Εξαρτημένων Μελών	830	1.301	1.638	1.510	1.105	611
Μειωμένο Ωράριο Για Αναπηρία παιδιού	96	82	182	156	107	307
Άδεια Μονογονεϊκών Οικογενειών	187	433	446	445	417	351
Σύνολο	19.547	57.675	46.734	41.990	34.732	36.542

Πηγή: Υπουργείο Εργασίας, ΣΕΠΕ 2012 (όπως αναφέρεται στο Κολλιάς Γ, 2012).

Οι παραπάνω αρνητικές εξελίξεις αντανακλώνονται και στην εξέλιξη του ετήσιου αριθμού γεννήσεων οι οποίες ενώ από το 2001 που σταδιακά επεκτάθηκαν οι πολιτικές φροντίδας των παιδιών αυξάνονταν, μετά το 2008 η τάση είναι αντίστροφη (Διάγραμμα 102 και 103).

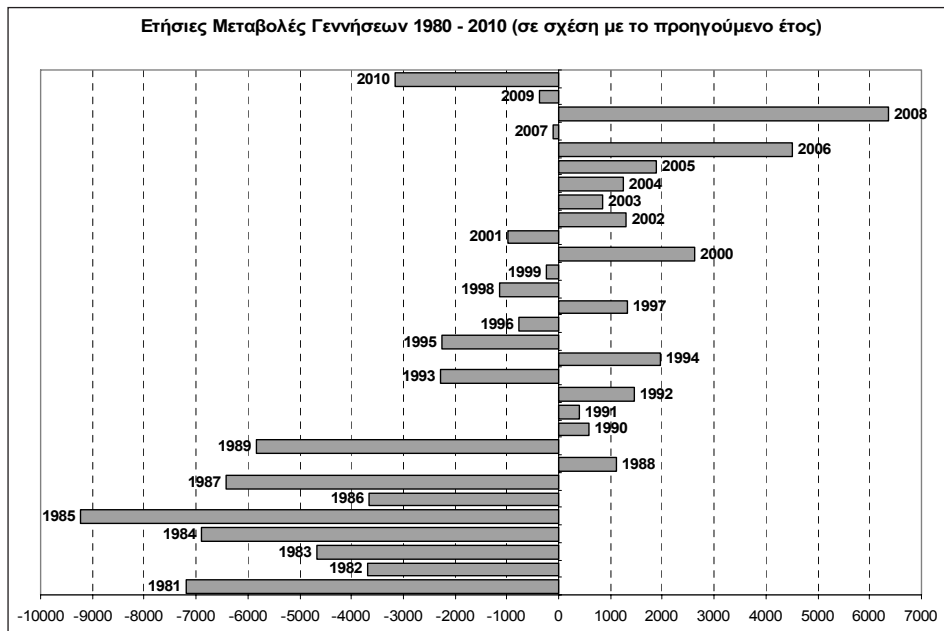
Διάγραμμα 102
Γεννήσεις 1980-2010 σε απόλυτους αριθμούς

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, Φυσική κίνηση πληθυσμού.

Επεξεργασία: Γ. Κοητικίδης.

Διάγραμμα 103
Ετήσιες Μεταβολές των Γεννήσεων 1980-2010

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, Φυσική κίνηση πληθυσμού.

Επεξεργασία: Γ. Κοητικίδης.

Πίνακας 41: Μέση Ηλικία Μητέρας 2000 - 2010 αναλόγως της σειράς γέννησης κατά τη γέννηση του 1ου και 2ου παιδιού

Έτος	Μέση ηλικία μητέρας ανά σειρά γέννας	
	κατά τη γέννηση 1 ^{ου} παιδιού	κατά τη γέννηση 2 ^ο παιδιού
2000	27,9	30,6
2001	27,7	30,3
2002	28,0	30,5
2003	28,2	30,6
2004	28,5	30,9
2005	28,8	31,1
2006	28,9	31,2
2007	29,2	31,4
2008	29,3	31,6
2009	29,5	31,8
2010	29,8	32,0

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, Φυσική κίνηση πληθυσμού.

Εξάλλου ο Πίνακας 41 δείχνει ότι στο διάστημα 2000-2010 η μέση ηλικία της μητέρας κατά τη γέννα του πρώτου παιδιού τείνει να αυξάνει σε σταθερή βάση. Κατά το προαναφερόμενο χρονικό διάστημα αυξήθηκε κατά δύο έτη (από 27,9 έτη το 2001 σε 29,8 έτη κατά μέσο όρο το 2010) παρά τα μέτρα διευκόλυνσης του συνδυασμού εργασίας και οικογένειας. **Αυτή η τάση είναι ιδιαίτερα ανησυχητική** αφού αν συνεχιστεί θα υποσκάψει την αναπαραγωγική ικανότητα της ελληνικής κοινωνίας.

Πίνακας 42: Γεννήσεις 2000-2010 κατά Επάγγελμα της Μητέρας

Επάγγελμα Μητέρας Έτος	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Σύνολο γεννήσεων	103.274	102.282	103.569	104.420	105.655	107.545	112.042	111.926	118.302	117.933	114.766
Συνταξιούχοι γενικά, οικιακά, μαθητές - σπουδαστές, άνεργοι, άεργοι	55.610	54.417	53.593	52.881	51.654	50.927	52.008	50.367	51.111	49.587	47.748
Εργαζόμενες, μη συνταξιούχοι από τις οποίες	47.664	47.865	49.976	51.539	54.001	56.618	60.034	61.559	67.191	68.346	67.018
Ένοπλες δυνάμεις	540	554	528	540	584	656	591	664	673	781	860
Μέλη βουλευομένων σωμάτων, ανώτερα & διευθυντικά στελέχη δημοσίου & ιδιωτικού τομέα	2.960	3.121	3.307	3.405	3.663	3.772	4.047	4.134	4.667	4.715	4.557
Πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά & λοιπά επαγγέλματα	17.601	16.757	17.648	18.054	18.654	19.427	21.132	20.554	22.489	23.461	23.456
Τεχνολόγοι & τεχνικοί	3.695	3.426	3.306	3.316	3.573	4.233	4.081	4.085	4.525	4.373	3.964
Υπάλληλοι γραφείου & συναφή επαγγέλματα	15.123	16.652	17.659	17.854	19.105	18.338	19.808	21.290	23.669	24.094	23.071
Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών & πωλητές σε καταστήματα & υπαίθριες αγορές	4.126	4.112	4.216	4.769	4.885	6.435	6.795	7.231	7.439	7.213	7.752
Ειδικεύομενοι γεωργοί	1.512	1.412	1.385	1.357	1.397	1.344	1.368	1.377	1.503	1.477	1.427
Ειδικεύομενοι τεχνίτες & ασκούντες τεχνικά επαγγέλματα	439	337	413	424	371	433	371	435	356	326	233
Χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, μηχανών & εξοπλισμού συναρμολόγησης	84	97	117	108	126	142	137	130	157	132	141
Ανεπίδεκτοι εργάτες	1.584	1.397	1.397	1.712	1.643	1.838	1.704	1.659	1.713	1.774	1.557
Μητέρες με μισθωτή κυρίως απασχόληση	26.563	27.433	28.493	29.540	31.100	32.763	34.264	36.207	39.362	39.389	38.145

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛΣΤΑΤ, Φυσική κίνηση πληθυσμού.

Επεξεργασία: Γ. Κορτικίδης.

9.4. Τα φορολογικά κίνητρα και τα επιδόματα

Όπως ήδη αναφέρθηκε, **μία σημαντική δέσμη μέτρων** για την ενίσχυση του συμβιβασμού της οικογενειακής και της εργασιακής ζωής είναι τα οικογενειακά επιδόματα και οι φορολογικές ελαφρύνσεις. Αυτά τα μέτρα πολιτικής έχουν αποσιωπηθεί από τη συζήτηση των τελευταίων δεκαετιών και υποσιμιάστηκαν από την επικέντρωση στα μέτρα ενίσχυσης των γονικών αδειών, διότι (καταχρηστικά κατά την άποψή μας) αντιμετωπίζονται ως μέτρα δευτερεύουσας σημασίας που ενισχύουν το μοντέλο του άνδρα τροφοδότη. Πρόκειται ωστόσο για μέτρα που έχουν άμεσο οικονομικό αντίκτυπο στον οικογενειακό προϋπολογισμό κι εάν αυτά είναι σε ικανοποιητικά επίπεδα μπορούν να λειτουργήσουν όχι μόνο ως κίνητρο για τη γέννηση παιδιών αλλά και ως κίνητρο για την επιδίωξη παραμονής στην απασχόληση για τις μητέρες. Η στήριξη του εισοδήματος των οικογενειών με παιδιά επιδιώκει την αναδιανομή του εισοδήματος από τις οικογένειες που δεν έχουν παιδιά προς τις οικογένειες με παιδιά αλλά όχι απαραίτητα τη στήριξη των νοικοκυριών με χαμηλό εισόδημα καθώς συνήθως αφορούν με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις οικογένειες ανεξαρτήτως του εισοδήματός τους (Ghysels J., Lancker W., 2011).

Σύμφωνα με τον Peter Schwarz τα φορολογικά κίνητρα για τα παιδιά όπως και ο τρόπος φορολόγησης των ζευγαριών παίζουν κρίσιμο ρόλο στην επιλογή των γυναικών να επιδιώξουν την ένταξή τους στην αγορά εργασίας ή να εξειδικευτούν στις οικογενειακές εργασίες του σπιτιού. (Schwartz P., 2012).

Στις περισσότερες χώρες αναφέρονται φοροαπαλλαγές στις οικογένειες με παιδιά που λαμβάνουν είτε τη μορφή επιδομάτων είτε τη μορφή φοροαπαλλαγών. Ανεξάρτητα όμως από τη μορφή που έχουν τα φορολογικά κίνητρα προς την οικογένεια και τα παιδιά, οι φορολογικές εκπτώσεις ενδέχεται να επηρεάσουν άμεσα τη διάθεση των παντρεμένων γυναικών για αναζήτηση εργασίας.

Τα αντικίνητρα για τη εργασία των γυναικών είναι συνήθως ισχυρότερα εκεί όπου τα οικογενειακά έσοδα φορολογούνται ως ενιαίο εισόδημα, διαφέρουν εκεί όπου η φορολόγηση διακρίνεται κατά άτομο αν και είναι κοινή, περιορίζεται σημαντικά εκεί όπου υπάρχουν μεταβιβάσεις στο φόρο από το ένα μέλος του νοικοκυριού στο άλλο και εξαλείφεται πλήρως εκεί τα εισοδήματα του άντρα και της γυναίκας φορολογούνται ως ανεξάρτητα μεταξύ τους εισοδήματα.

Αναλύοντας τα φορολογικά στοιχεία για το διάστημα 1979-2002 στις χώρες του ΟΟΣΑ ο Peter Schwartz διαπίστωσε ότι στην περίπτωση της Ελλάδας, η επίδραση των φορολογικών κινήτρων στην απασχόληση των παντρεμένων γυναικών είναι μηδαμινή αφού δεν διαφοροποιείται το επίπεδο φορολόγησης των ζευγαριών από τους ανύπαντρους και επικρατεί το μοντέλο του άνδρα τροφοδότη (Schwartz P., 2012).

Στα φορολογικά κίνητρα μέχρι σήμερα περιλαμβάνονται, κυρίως, φορολογικές απαλλαγές με τη μορφή πίστωσης όπως είναι η φορολογική απαλλαγή της δαπάνης για ασφάλιστρα ζωής και ασθένειας, για ιδιαίτερα μαθήματα και δίδακτρα φροντιστηρίων και το αφορολόγητο όριο για οικογένειες με παιδιά και είναι μη επιστρεφόμενοι φόροι (Ματσαγγάνης Μ., 2011).

Αυτά τα οφέλη όμως αναφέρονται συνολικά στην οικογένεια και όχι στη σχέση εργασίας και οικογένειας καθώς δεν προβλέπεται κάποια διαφοροποίηση ή κλιμάκωσή τους με κριτήριο την εργασιακή κατάσταση των γονέων ενώ τα περισσότερα πρόκειται να καταργηθούν με την επικείμενη φορολογική μεταρρύθμιση.

Όσον αφορά στην οικογενειακή πολιτική, στις περισσότερες χώρες της Ε.Ε. τα οικογενειακά επιδόματα έχουν καθολικό χαρακτήρα και δεν αναφέρονται αποκλειστικά στους εργαζόμενους γονείς. Παρόλα αυτά τα οικογενειακά επιδόματα που συνδέονται με την εργασία έχουν διάφορες μορφές και επίπεδα κάλυψης τόσο με τη μορφή της προσαύξησης του μισθού, όσο και με τη μορφή της επιδότησης του κόστους φροντίδας των παιδιών στους βρεφικούς ή παιδικούς σταθμούς.

Τέλος, **τα οικογενειακά επιδόματα προς τους μισθωτούς** στην Ελλάδα διαφέρουν σημαντικά από κλάδο σε κλάδο αλλά δεν παρέχονται συστηματικά στοιχεία γι' αυτές τις διαφορές παρά μόνο για τα επιδόματα που χορηγούν οι τράπεζες, το δημόσιο και ο ΟΑΕΔ. (Ματσαγγάνης Μ., 2011).

Επίσης οι ρυθμίσεις προστασίας και φροντίδας των παιδιών που περιλαμβάνονται στις Σ.Σ.Ε συνήθως επιβεβαιώνουν τις προβλέψεις της νομοθεσίας και μόνο σε περιορισμένες περιπτώσεις προβλέπουν καλύτερες παροχές για τους εργαζόμενους. Συνολικά από το 2000 κι έπειτα εντοπίστηκαν μόλις 28 Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας που περιλαμβάνουν ευνοϊκότερες ρυθμίσεις και παροχές από την Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας. Από αυτές οι περισσότερες βελτιώνουν το ποσό των οικογενειακών επιδομάτων και των επιδομάτων τέκνων και μόλις έξι συλλογικές συμβάσεις προβλέπουν την καταβολή επιδόματος παιδικού ή βρεφικού σταθμού. Και σε αυτές τις περιπτώσεις όμως δεν προκύπτει ότι επικρατούν ενιαίοι κανόνες ως προς τις προϋποθέσεις χορήγησης και το ύψος των επιδομάτων.

9.5. Συμπεράσματα

Οι πολιτικές και τα μέτρα διευκόλυνσης των εργαζόμενων γονέων προκειμένου να ανταποκριθούν στις οικογενειακές τους υποχρεώσεις και κυρίως στο καθήκον τους για την ανατροφή και φροντίδα των παιδιών τους είναι ελλειμματικές και καλύπτουν μόλις ένα μικρό μέρος των υφιστάμενων αναγκών. Οι υπηρεσίες συλλογικής φροντίδας των παιδιών ανταποκρίνονται περίπου στο 50% των εκφρασμένων αναγκών και σε πολύ μικρότερη αναλογία των παιδιών που αντιστοιχούν στις ηλικίες των 0-4

ετών. Επίσης, παρά τη «θεσμική γενναιοδωρία» των γονικών αδειών, η χρήση τους είναι σε πολύ χαμηλά επίπεδα, είτε αναφερόμαστε σε άδειες όπως είναι αυτή της ανατροφής των παιδιών είτε στις ολιγοήμερες άδειες παρακολούθησης της προόδου των παιδιών, στο σχολείο. Επιπλέον, η οικονομική κρίση επιδείνωσε ακόμα περισσότερο τις χαμηλές επιδόσεις της Ελλάδας αναφορικά με τη διευκόλυνση των εργαζόμενων γονέων, αντιστρέφοντας την τάση αύξησης των γεννήσεων που συνέβαινε μετά το 2004. Έτσι αποδυναμώθηκε η –ήδη εύθραυστη- αναπαραγωγική ικανότητα της κοινωνίας μας με απρόβλεπτες αρνητικές επιπτώσεις μακροπρόθεσμα.

Πιο συγκεκριμένα:

- Οι παροχές προς τους εργαζόμενους γονείς που διευκολύνουν το συμβίβασμό οικογένειας-παιδιών και εργασίας είναι πολύ περιορισμένες κι εμφανίζονται κυρίως στο δημόσιο τομέα με τη μορφή αδειών.
- Οι δημόσιες υπηρεσίες συλλογικής φροντίδας και ανατροφής των παιδιών (παιδικοί- βρεφικοί σταθμοί) καλύπτουν μικρό μέρος των αναγκών των εργαζόμενων γονέων και υπολείπεται σε πολύ μεγάλο βαθμό το επίπεδο της ανάπτυξής τους ώστε να ανταποκρίνονται στους στόχους της Ευρωπαϊκής πολιτικής για την εναρμόνιση μεταξύ οικογένειας και εργασίας.
- Οι ιδιωτικές υπηρεσίες φροντίδας και ανατροφής των παιδιών είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένες και ξεπερνούν το επίπεδο κάλυψης των δημόσιων υπηρεσιών, επιβαρύνοντας σημαντικά τον οικογενειακό προϋπολογισμό των εργαζόμενων γονέων. Προγράμματα όπως το «Πρόγραμμα Εναρμόνισης Οικογένειας και Επαγγελματικής Ζωής» που χρηματοδοτείται από τα διαρθρωτικά ταμεία της Ε.Ε. ή τα ειδικά επιδόματα που παρέχονται σύμφωνα με ορισμένες κλαδικές Σ.Σ.Ε. καλύπτουν μόνο ένα περιορισμένο αριθμό γονέων που υπολείπεται του 20% των παιδιών που βρίσκονται στην αντίστοιχη ηλικία. Είναι χαρακτηριστικό ότι από το παραπάνω πρόγραμμα κατά το διάστημα 2012-2013 ωφελούνται συνολικά 57.534 παιδιά και η δυναμικότητα των αντίστοιχων δομών φροντίδας που ήταν 2.238 φτάνει τις 83.832 θέσεις ενώ ο συνολικός αριθμός των παιδιών αντίστοιχης ηλικίας ξεπερνά τις 330.000.
- Οι γονικές άδειες (άδεια ανατροφής τέκνου και άδεια φροντίδας παιδιού) αναφέρονται σε ένα πολύ μικρό ποσοστό των γονέων με μικρά παιδιά που εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα και σε ετήσια βάση δεν ξεπερνά το 10% των παιδιών και συνεπώς η συνεισφορά του συγκεκριμένου θεσμού είναι πολύ περιορισμένη. Επίσης από το 2008 κι έπειτα ο αριθμός των αδειών περιορίστηκε σημαντικά κάτι που δείχνει ότι η εργασιακή ανασφάλεια που προκαλεί η οικονομική κρίση αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για τη χρήση των γονικών αδειών. Αυτό το έλλειμμα, όπως δείχνει η διεθνής εμπειρία και έρευνα, οφείλεται στο χαμηλό ποσοστό αναπλήρωσης του μισθού, στην αυστηρότητα των προϋποθέσεων χορή-

γησιής της και στη δομή της ελληνικής οικονομίας στην οποία επικρατούν οι πολύ μικρές επιχειρήσεις και εργασιακή ανασφάλεια.

- Οι χρήση των γονικών αδειών από τους πατεράδες είναι σε υποτυπώδη επίπεδα και αντιστοιχούν μόλις στο 1,9- 6% των γονικών αδειών των γυναικών.
- Η εξέλιξη του αριθμού των γεννήσεων κατά από το 2000 δείχνει ότι ενώ μέχρι το 2005 ο αριθμός των γεννήσεων ήταν πτωτικός, σταδιακά ανακάμπτει και ακολουθεί ελαφριά ανοδική πορεία κυρίως μετά το 2007 αλλά αυτή η εξέλιξη δεν μπορεί να αποδοθεί στη δυνατότητα χρήσης των γονικών αδειών μιας και αυτές αντιστοιχούν μόλις στο 10%-11% των ετήσιων γεννήσεων ενώ τα επιδόματα μητρότητας περίπου στο 26-32% των γεννήσεων.

Τέλος, η υπονόμηση του θεσμού των ΣΣΕ από τους νόμους εφαρμογής του μηνιαίου συνεργασίας για την αντιμετώπιση της κρίσης χρέους, πιέζει προς την ακύρωση των θετικών αποτελεσμάτων που είχαν επιτευχθεί σε κάποιους κλάδους αναφορικά με τη υποστήριξη των εργαζόμενων γονέων για την ανατροφή και φροντίδα των παιδιών τους και υπονομεύει ακόμα περισσότερο τις δυνατότητες παραγωγικής ανασυγκρότησης της οικονομίας και δημιουργίας εκείνων των προϋποθέσεων που διασφαλίζουν τη βιωσιμότητα της ελληνικής κοινωνίας μακροπρόθεσμα.

ΜΕΡΟΣ 10

**Σύγχρονες εξελίξεις και προοπτικές του συστήματος
κοινωνικών ασφαλίσεων στην Ελλάδα
και την Ευρωπαϊκή Ένωση**

Σύγχρονες εξελίξεις και προοπτικές του συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση

10.1. Οι ρυθμίσεις του Ν.4093/2012 για τα όρια ηλικίας

Η «μεταρρύθμιση» του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης ήταν από τα πρώτα μέτρα που προέβλεπε το Μνημόνιο Συνεργασίας της Ελληνικής Κυβέρνησης με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μεταξύ των άλλων, ως προϋπόθεση για την δανειοδότηση της. Οι αλλαγές αυτές συντελέστηκαν σταδιακά με τρεις νομοθετικές παρεμβάσεις τους Ν. 3863/2010, Ν 3996/2011 και τον Ν. 4093/2012. Η κοινωνικοασφαλιστική παρέμβαση είχε ως αφετηρία την διαπίστωση ότι το συνταξιοδοτικό σύστημα, όπως ίσχυε, δεν ήταν βιώσιμο. Ωστόσο οι αλλαγές που επέφερε είναι εξαιρετικά επώδυνες καθώς εστιάζονται στην μείωση των συντάξεων και την αύξηση των ορίων ηλικίας, χωρίς ταυτόχρονα να εξασφαλίζουν την μεσο-μακροχρόνια βιωσιμότητα του. Έτσι η Ελλάδα αποτελώντας εξαίρεση μεταξύ των κρατών-μελών του ΟΟΣΑ, μείωσε, στο πλαίσιο των πολιτικών της εσωτερικής υποτίμησης, τις κοινωνικές δαπάνες (συντάξεις, δαπάνες υγείας και προνοιακές μεταβιβάσεως) από 23,9% του ΑΕΠ (55,2 δις. ευρώ) το 2009 σε 22% του ΑΕΠ (40,3 δις. ευρώ) το 2013, δηλαδή μια μείωση της τάξης του 26,99%, ανάλογη με τη μείωση του ΑΕΠ κατά την περίοδο 2009-2013 (ΟΟΣΑ, 2013).

Οι παρεμβάσεις αυτές συντελέστηκαν με πληθώρα νομοθετικών ρυθμίσεων γεγονός το οποίο, εκτός των άλλων, καθιστά την ασφαλιστική νομοθεσία περίπλοκη, δυσνόητη και ορισμένες φορές αντιφατική.

Για την χορήγηση σύνταξης γήρατος στους ασφαλισμένους του ΙΚΑ προβλέπονται από τον νόμο δύο βασικές προϋποθέσεις: α) Συμπλήρωση ενός ορισμένου ορίου ηλικίας και β) πραγματοποίηση ενός ελάχιστου αριθμού ημερών εργασίας στη ασφάλιση, ο οποίος ποικίλλει ανάλογα με την κατηγορία στην οποία ανήκει ο κάθε ασφαλισμένος. Όταν υπάρχουν αυτές οι δυο προϋποθέσεις γεννιέται το δικαίωμα του ασφαλισμένου (θεμελίωση δικαιώματος) να λάβει σύνταξη λόγω γήρατος, ανεξάρτητα από τον χρόνο που θα υποβάλλει την σχετική αίτηση για συνταξιοδότηση.

Η ημερομηνία υποβολής της αίτησης από τον ασφαλισμένο έχει σημασία μόνο για την έναρξη της καταβολής της σύνταξης καθώς από τον νόμο ορίζεται ότι η καταβολή της σύνταξης γήρατος αρχίζει από την ημέρα που ο ασφαλισμένος θα υποβάλει την αίτηση για συνταξιοδότηση.

Η θεμελίωση του συνταξιοδοτικού δικαιώματος λόγω γήρατος επέρχεται όταν ο ασφαλισμένος πληροί σωρευτικά τις ακόλουθες δυο προϋποθέσεις: Έχει συμπληρώσει το όριο ηλικίας για συνταξιοδότηση και έχει πραγματοποιήσει τον απαιτούμενο χρόνο ασφάλισης για την λήψη του ποσού που αναλογεί.

Κατοχυρωμένο δικαίωμα είναι η δυνατότητα των ασφαλισμένων να συνταξιοδοτηθούν, δηλαδή «να κλειδώσουν το δυνατότητα να συνταξιοδοτηθούν» με τις προϋποθέσεις που διαμορφώνονται κατά το έτος συμπλήρωσης του απαιτούμενου κατά περίπτωση χρόνου ασφάλισης.

Η συνέχιση της εργασίας μετά την συμπλήρωση των προϋποθέσεων αυτών ή η αναβολή της υποβολής της αίτησης για συνταξιοδότηση δεν μπορεί να καθίσει την θέση του ασφαλισμένου δυσμενέστερη, έστω και εάν οι προϋποθέσεις συνταξιοδότησης μεταβάλλονται στο ενδιάμεσο χρονικό διάστημα επί το δυσμενέστερο. Σύμφωνα με την γενική αρχή περί ασφάλειας δικαίου, και εφόσον δεν υπάρχει ρητή αντίθετη διάταξη, ο ασφαλιστικός φορέας υποχρεούται να εφαρμόσει αυτεπαγγέλτως τις ευμενέστερες προϋποθέσεις, είτε είναι νεότερες, είτε παλαιότερες.

Ειδικότερα οι ασφαλισμένοι/ες δικαιούνται να λάβουν πλήρη ή μειωμένη σύνταξη γήρατος αναλυτικά στις κατωτέρω περιπτώσεις σύμφωνα με τις νέες ρυθμίσεις του Ν4093/2012).

10.1.1. Συντάξεις Γήρατος

10.1.1.1. Σύνταξη με 15ετία (4.500 ημέρες ασφάλισης)

Οι προϋποθέσεις συνταξιοδότησης διαφοροποιούνται ανάλογα εάν πρόκειται για πλήρη σύνταξη ή μειωμένη.

➤ Χρονική περίοδος από 1.1.2013. (Ν 4093/2012)

Η εξέλιξη του ορίου ηλικίας πλήρους σύνταξης αποτυπώνεται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 43: Πλήρης Σύνταξη με 15ετία (4.500 ημέρες ασφάλισης) ΙΚΑ-ΕΤΑΜ

Έτος συμπλήρωσης του 60ου έτους της ηλικίας	Ημέρες ασφάλισης που απαιτούνται για συνταξιοδότηση	Όριο ηλικίας που απαιτείται για πλήρη σύνταξη
2010	4.500	60
2011	4.500	61
2012	4.500	62
2013	4.500	67

Η εξέλιξη του ορίου ηλικίας για μειωμένη σύνταξη αποτυπώνεται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 44: Μειωμένη Σύνταξη με 15ετία (4.500 ημέρες ασφάλισης) ΙΚΑ-ΕΤΑΜ

Έτος συμπλήρωσης του 55ου έτους της ηλικίας	Ημέρες ασφάλισης που απαιτούνται για συνταξιοδότηση	Όριο ηλικίας που απαιτείται για μειωμένη σύνταξη
2010	4.500	55
2011	4.500	56
2012	4.500	57
2013	4.500	62

Η θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος επέρχεται μόνο με τη συμπλήρωση των κατά περίπτωση απαιτούμενων συνταξίμων ετών, ενώ η συμπλήρωση του προβλεπόμενου ορίου ηλικίας δεν επιδρά στη θεμελίωση αλλά στο χρόνο έναρξης καταβολής της σύνταξης).

Οι ασφαλισμένοι που συμπληρώνουν τα απαιτούμενα συντάξιμα έτη συνταξιοδοτούνται με τα όρια ηλικίας που προβλέπονται κατά το χρόνο συμπλήρωσης των συνταξίμων ετών και όχι με τα ηλικιακά όρια που θα ισχύσουν κατά το χρόνο που θα επιλέξουν να συνταξιοδοτηθούν.

Για τη λήψη μειωμένης σύνταξης, απαιτείται η πραγματοποίηση τουλάχιστον 100 ημέρες ασφάλισης ανά έτος την τελευταία 5ετία πριν την υποβολή της αίτησης για σύνταξη.

Για τον υπολογισμό του απαιτούμενου χρόνου ασφάλισης (ενσήμων) είναι δυνατός ο συνυπολογισμός πλασματικών χρόνων με εξαγορά ή αναγνώριση.

10.1.1.2. Καθεστώς συνταξιοδότησης ασφαλισμένων με 10.000 ημέρες εργασίας.

➤ Χρονική περίοδος από 1.1.2013

Για τους ασφαλισμένους/-ες που συνταξιοδοτούνται με 10.000 ημέρες ασφάλισης, οι μεταβολές που συνίστανται στα ακόλουθα:

- Ανακαθορίζονται από 1.1.2013 για τις γυναίκες ασφαλισμένες του ΙΚΑ τόσο το όριο ηλικίας όσο και ο συντάξιμος χρόνος που απαιτείται για τη λήψη πλήρους σύνταξης και
- Ανακαθορίζεται από 1.1.2013 το όριο ηλικίας συνταξιοδότησης των ανδρών ασφαλισμένων.

Συγκεκριμένα:

A. Γυναίκες ασφαλισμένες

Από 1.1.2013, το όριο ηλικίας λήψης πλήρους σύνταξης αυξάνεται στο 62ο και ο απαιτούμενος χρόνος ασφάλισης αυξάνεται στις 12.000 ημέρες.

Σε ό,τι αφορά τη λήψη μειωμένης σύνταξης, από 1.1.2013, το όριο ηλικίας διαμορφώνεται στο 60ο και, εν συνεχεία, το όριο αυτό σταδιακά προσαυξάνεται μέσω της προσθήκης ενός εξαμήνου ανά έτος και μέχρι τη συμπλήρωση του 62ου έτους.

Οι ασφαλισμένες αυτής της κατηγορίας δικαιούνται σύνταξη με τη συμπλήρωση των προϋποθέσεων που διαμορφώνονται κατά τη συμπλήρωση των 10.000 ημερών ασφάλισης.

Η εξέλιξη του ορίου ηλικίας, για πλήρη και μειωμένη σύνταξη, καθώς και του απαιτούμενου χρόνου ασφάλισης, για τις γυναίκες ασφαλισμένες, αποτυπώνονται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 45: Γυναίκες ασφαλισμένες

Έτος	Ημέρες ασφάλισης	Όριο ηλικίας	
		Πλήρης	Μειωμένη
2010	10.000	57	55
2011	10.400	58	56
2012	10.800	58,5	56,5
2013	12.000	62	60
2014	12.000	62	60,5
2015	12.000	62	61
2016	12.000	62	61,5
2017	12.000	62	62

Β. Άνδρες ασφαλισμένοι:

Το 63,5ο έτος της ηλικίας που αποτελεί το όριο ηλικίας πλήρους συνταξιοδότησης με τη συμπλήρωση 10.000 ημερών ασφάλισης μέχρι και 31.12.2012, ανακαθορίζεται από 1.1.2013, στο 67ο, ενώ το 60ο έτος της ηλικίας που αποτελεί το όριο ηλικίας μειωμένης συνταξιοδότησης με τον ίδιο χρόνο ασφάλισης, αυξάνεται από 1.1.2013 στο 62ο. Οι ασφαλισμένοι αυτής της κατηγορίας δικαιούνται σύνταξη με τη συμπλήρωση των προϋποθέσεων που διαμορφώνονται κατά τη συμπλήρωση των 10.000 ημερών ασφάλισης.

Η εξέλιξη του ορίου ηλικίας πλήρους και μειωμένης συνταξιοδότησης αποτυπώνεται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 46: Άνδρες ασφαλισμένοι

Έτος	Ημέρες ασφάλισης	Όριο ηλικίας	Όριο ηλικίας
		Πλήρης	Μειωμένη
2010	10.000	62	60
2011	10.000	63	60
2012	10.000	63,5	60
2013	10.000	67	62

10.1.1.3. Σύνταξη 35ετίας

Ο θεσμός της χορήγησης από το ΙΚΑ σύνταξης 35ετίας ρυθμίζεται βασικά από τις διατάξεις του Ν 3655/2008, όπως τροποποιήθηκε από τον Ν 3863/2010 και στην συνέχεια από τον Ν4093/2012.

Χρονική περίοδος από 1.1.2013 (Ν.4093/2012)

Σύμφωνα με τον Ν 4093/2012 έχουν επέλθει σημαντικές αλλαγές ως προς το απαιτούμενο για την χορήγηση σύνταξης 35ετίας όριο ηλικίας, και ως εκ τούτου προστίθενται στα διαμορφούμενα όρια ηλικίας 2 έτη. Για τους ασφαλισμένους που συνταξιοδοτούνται λόγω 35ετίας, οι μεταβολές που επέρχονται από 1.1.2013 συνίστανται:

- στον ανακαθορισμό του χρόνου ασφάλισης, ο οποίος από 1.1.2013 αναπροσαρμόζεται στα 12.000 ημερομίσθια.
- στην αύξηση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης, το οποίο από 1.1.2013 διαμορφώνεται στο 62ο έτος.

Οι ασφαλισμένοι αυτής της κατηγορίας δικαιούνται σύνταξη με τη συμπλήρωση των προϋποθέσεων που διαμορφώνονται κατά το έτος συμπλήρωσης των 10.500 ημερών ασφάλισης. Η αύξηση του χρόνου ασφάλισης και του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης αποτυπώνεται αναλυτικά κατ' έτος στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 47: Σύνταξη λόγω 35ετίας (άνδρες- γυναίκες)

Έτος συμπλήρωσης των 10.500 ημερών ασφάλισης	Ημέρες ασφάλισης που απαιτούνται για τη συνταξιοδότηση	Όριο ηλικίας που απαιτείται για τη συνταξιοδότηση
2010	10.500	58
2011	10.800	58
2012	11.100	59
2013	12.000	62

10.1.2. Βαρέα και ανθυγιεινά

Στην κατηγορία αυτή διακρίνουμε δυο περιπτώσεις κατοχύρωσης συνταξιοδοτικού δικαιώματος: α) Σύνταξη με 4.500 ημέρες ασφάλισης εκ των οποίων οι 3.600 τουλάχιστον σε βαρέα και ανθυγιεινά επαγγέλματα και από αυτές οι 1.000 να έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία 13 χρόνια και β) Σύνταξη λόγω 35ετίας με βαρέα και ανθυγιεινά.

10.1.2.1. Σύνταξη με 4.500 ημέρες ασφάλισης εκ των οποίων οι 3.600 τουλάχιστον σε βαρέα και ανθυγιεινά επαγγέλματα και από αυτές οι 1.000 να έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία 13 χρόνια

➤ Χρονική περίοδος από 1.1.2013 (Ν 4093/2012)

Α. Για τις γυναίκες ασφαλισμένες που συνταξιοδοτούνται με 4.500 ημέρες ασφάλισης, εκ των οποίων, τουλάχιστον 3.600 στα βαριά και ανθυγιεινά επαγγέλματα και εξ αυτών, 1.000 να έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία 13 χρόνια πριν από τη συμπλήρωση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης, εναρμονίζεται, από 1.1.2013, το όριο ηλικίας συνταξιοδότησης με το ισχύον όριο ηλικίας για τους άνδρες ασφαλισμένους στον ΚΒΑΕ, δηλαδή το 62ο.

Οι ασφαλισμένες αυτής της κατηγορίας δικαιούνται σύνταξης με το όριο ηλικίας που διαμορφώνεται κατά το έτος συμπλήρωσης των 4.500 ημερών ασφάλισης, εκ των οποίων, τουλάχιστον 3.600 στα βαριά και ανθυγιεινά επαγγέλματα και εξ αυτών, 1.000 τουλάχιστον να έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία 13 χρόνια πριν από τη συμπλήρωση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης.

Το όριο ηλικίας, όπως σταδιακά διαμορφώνεται, αποτυπώνεται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 48: Προϋποθέσεις συνταξιοδότησης με βαρέα και ανθυγιεινά (Γυναίκες)

Έτος συμπλήρωσης των 4.500 ημερών ασφάλισης	Ημέρες ασφάλισης που απαιτούνται για τη συνταξιοδότηση	Όριο ηλικίας που απαιτείται για τη συνταξιοδότηση
2010	4500	55
2011	4500	56
2012	4500	57
2013	4500	62

Β. Για τους άνδρες ασφαλισμένους σε βαρέα και ανθυγιεινά επαγγέλματα που συνταξιοδοτούνται με 4.500 ημέρες ασφάλισης, εκ των οποίων, τουλάχιστον 3.600 στα βαριά και ανθυγιεινά επαγγέλματα και εξ αυτών, 1.000 τουλάχιστον να έχουν

πραγματοποιηθεί τα τελευταία 13 χρόνια πριν από τη συμπλήρωση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης, το όριο ηλικίας από 1.1.2013 αυξάνεται από το 60ό στο 62 έτος, όπως αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 49: Προϋποθέσεις συνταξιοδότησης με βαρέα και ανθυγιεινά (Άνδρες)

Έτος	Ημέρες ασφάλισης	Όριο ηλικίας
2012	4.500	60
2013	4.500	62

10.1.2.2. Σύνταξη 35ετίας με ασφάλιση στα βαρέα και ανθυγιεινά

Προκειμένου ο/η ασφαλισμένος να συνταξιοδοτηθεί με τις διατάξεις της 35ετίας με ασφάλιση στα βαρέα και ανθυγιεινά θα πρέπει να έχει συμπληρώσει 10.500 ημέρες ασφάλισης τουλάχιστον, από τις οποίες οι 7.500 σε βαρέα και ανθυγιεινά επαγγέλματα.. Ως εκ τούτου οι προϋποθέσεις διαμορφώνονται ως εξής:

➤ Χρονική περίοδος από 1.1.2013 (Ν 4093/2012)

Για τους ασφαλισμένους/ες που συνταξιοδοτούνται με 10.500 ημέρες ασφάλισης εκ των οποίων 7.500 ημέρες ασφάλισης σε βαρέα και ανθυγιεινά επαγγέλματα, ανακαθορίζονται από 1.1.2013 τα όρια ηλικίας για πλήρη και μειωμένη σύνταξη. Συγκεκριμένα, τα όρια ηλικίας αυξάνονται σταδιακά από το 60^ο και 9 μήνες για πλήρη σύνταξη στο 62^ο και από το 58^ο και 9 μήνες στο 60^ο για μειωμένη.

Οι ασφαλισμένοι αυτής της κατηγορίας δικαιούνται σύνταξης με το όριο ηλικίας που διαμορφώνεται κατά το έτος συμπλήρωσης των 10.500 ημερών ασφάλισης εκ των οποίων 7.500 ημέρες ασφάλισης σε βαρέα και ανθυγιεινά επαγγέλματα.

Η εξέλιξη του ορίου ηλικίας πλήρους και μειωμένης σύνταξης αποτυπώνεται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 50: Σύνταξη λόγω 35ετίας με βαρέα (Άνδρες- Γυναίκες)

Έτος συμπλήρωσης των 10.500 ημερών ασφάλισης εκ των οποίων 7.500 ημέρες ασφάλισης σε ΒΑΕ	Ημέρες ασφάλισης που απαιτούνται για συνταξιοδότηση	Όριο Ηλικίας για πλήρη σύνταξη	Όριο ηλικίας για μειωμένη σύνταξη.
2010	10.500	55	53
2011	10.500	55 & 9 μήνες	53 & 9 μήνες
2012	10.500	56 & 6 μήνες	54 & 6 μήνες
2013	10.500	60 & 9 μήνες	58 & 9 μήνες
2014	10.500	61 & 6 μήνες	59 & 6 μήνες
2015	10.500	62	60

10.1.2.3. Μητέρες με ανήλικα παιδιά

Σύμφωνα με τον παρακάτω Πίνακα από 1/1/2013 αυξάνονται κατά 2 έτη τα όρια ηλικίας λήψης πλήρους και μειωμένης σύνταξης, όπως αυτά είχαν καθοριστεί από το Ν 3863/2010.

➤ **Χρονική περίοδος από 1.1.2013 (Ν 4093/2012)**

Πίνακας 51: Μητέρες ανηλίκων ασφαλισμένες μετά την 1/1/1993

Έτος συμπλήρωσης προϋποθέσεων	Ημέρες Ασφάλισης	Όρια Ηλικίας	
		Πλήρης Σύνταξη	Μειωμένη Σύνταξη
Μέχρι 31.12.2010	5.500	55	50
2011	5.500	57	52
2012	5.500	60	55
2013	5.500	67	62

Με βάση τον παραπάνω Πίνακα: «Οι μητέρες ανηλίκων τέκνων, που μέχρι το **έτος συμπλήρωσης προϋποθέσεων** συμπληρώνουν σωρευτικά τις προϋποθέσεις των **ημερών ασφάλισης** και της ανηλικότητας του παιδιού τους, κατοχυρώνουν το μέχρι τότε ισχύον **ηλικιακό όριο** για πλήρη σύνταξη και το **αντίστοιχο ηλικιακό όριο** για μειωμένη, έστω και εάν αυτές συνταξιοδοτούνται μετά την ημερομηνία αυτή».

Οι μητέρες ανηλίκων τέκνων που το 2013 και μετά συμπληρώνουν τις 5.500 ημέρες ασφάλισης και έχουν ανήλικο τέκνο δικαιούνται: α) στο 60^ο έτος μειωμένη και στο 65^ο έτος πλήρη, αν έχουν ασφαλιστεί μέχρι τις 31/12/1992 και β) στο 62^ο έτος μειωμένη και στο 67^ο έτος πλήρη, αν έχουν ασφαλιστεί μετά την 1/1/1993.

Για τον υπολογισμό του απαιτούμενου χρόνου ασφάλισης (ενσήμων) είναι δυνατός ο συνυπολογισμός πλασματικών χρόνων με εξαγορά ή αναγνώριση. Ωστόσο, δεν επιτρέπεται αναγνώριση-εξαγορά τέκνων για συνταξιοδότηση μητέρας με ανήλικο.

10.2. Η διαδοχική ασφάλιση

Ο αριθμός των ασφαλισμένων που κατά την διάρκεια του ασφαλιστικού τους βίου μεταβάλλουν το ασφαλιστικό τους φορέα διαρκώς αυξάνει και η εξέλιξη της αγοράς εργασίας και των παραμέτρων της προοιωνίζει και περαιτέρω αύξηση του αριθμού αυτού. Άλλωστε, στην Ελλάδα υφίσταται σημαντικό ποσοστό αυτοαπασχολούμενων ή ελευθέρων επαγγελματιών, οι περισσότεροι από τους οποίους ξεκινούν ως μισθωτοί. Στα πλαίσια αυτά καθίσταται αναγκαία η ύπαρξη ενός συστήματος καθορισμού τόσο του αρμόδιου φορέα όσο και του τρόπου υπολογισμού σύνταξης στους διαδοχικά ασφαλισμένους, προκειμένου να επιτευχθεί ισορροπία αλλά και να υπάρξει αναλογικότητα στον τρόπο ρύθμισης των περιπτώσεων αυτών. Οι πρόσφατες ρυθμίσεις στην νομοθεσία της κοινωνικής ασφάλισης επιχειρούν να ομογενοποιήσουν το συνταξιοδοτικό σύστημα τόσο των διάφορων φορέων κοινωνικής ασφάλισης αλλά και των ασφαλισμένων στο Δημόσιο θεσπίζοντας κοινά όρια ηλικίας και έτη ασφάλισης για τους ασφαλισμένους ανεξαρτήτως φορέας στον οποίο υπάγονται καθώς επίσης και σε ενιαίο τρόπο υπολογισμού της σύνταξης, γεγονός που διευκολύνει στην εφαρμογή των κανόνων της διαδοχικής ασφάλισης.

Η πρόσφατη νομοθεσία για την διαδοχική ασφάλιση (Ν 3863/2010 άρθρο 5) εστιάζει κυρίως σε ζητήματα που αφορούν στον αρμόδιο φορέα για την απονομή σύνταξης γήρατος, θανάτου ή αναπηρίας, στον τρόπο υπολογισμού της σύνταξης σε περίπτωση διαδοχικής ασφάλισης και στην διαδικασία απονομής της σύνταξης με διαδοχική ασφάλιση.

10.2.1. Αρμόδιος φορέας για την απονομή της σύνταξης σε περιπτώσεις διαδοχικής ασφάλισης

Τα πρόσωπα τα οποία ασφαλίστηκαν διαδοχικά σε περισσότερους από έναν ασφαλιστικούς οργανισμούς, δικαιούνται σύνταξη από τον τελευταίο οργανισμό, στον οποίο ήταν ασφαλισμένα κατά την τελευταία χρονική περίοδο της απασχόλησης τους, σύμφωνα με τις διατάξεις της νομοθεσίας του οργανισμού αυτού, εφόσον πραγματοποίησαν στην ασφάλιση του:

- α) Πέντε (5) ολόκληρα έτη ή 1.500 ημέρες ασφάλισης εκ των οποίων όμως είκοσι (20) μήνες ή 500 ημέρες κατά την τελευταία πενταετία πριν τη διακοπή της απασχόλησης ή την υποβολή αίτησης για την κρίση του συνταξιοδοτικού δικαιώματος σύνταξης λόγω γήρατος.

- β) Σαράντα (40) μήνες ή 1.000 ημέρες εκ των οποίων όμως δώδεκα (12) μήνες ή 300 ημέρες αντίστοιχα κατά την τελευταία πενταετία πριν τη διακοπή της απασχόλησης ή την υποβολή της αίτησης για την κρίση του δικαιώματος σύνταξης λόγω αναπηρίας ή θανάτου.

Αν ο ασφαλισμένος πραγματοποίησε στην ασφάλιση του τελευταίου οργανισμού τον αριθμό ημερών εργασίας ή των ετών ασφάλισης, που ορίζονται από τις διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου, αλλά στην περίπτωση αυτή δεν έχει πραγματοποιήσει τον απαιτούμενο από τη νομοθεσία του τελευταίου οργανισμού, χρόνο ασφάλισης για τη συνταξιοδότηση του λόγω γήρατος ή αναπηρίας ή των μελών της οικογένειας του λόγω θανάτου ή δεν πραγματοποίησε στην ασφάλιση του τελευταίου οργανισμού, τον αριθμό ημερών εργασίας ή ετών ασφάλισης που ορίζονται από τις διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου, δικαιούνται σύνταξη αυτός ή τα μέλη της οικογένειας του από τον οργανισμό, στην ασφάλιση του οποίου πραγματοποίησε τις περισσότερες ημέρες εργασίας ή έτη ασφάλισης, στον οποίο δεν περιλαμβάνεται ο τελευταίος, εφόσον:

- α) Ο ασφαλισμένος που ζητά τη συνταξιοδότηση του λόγω γήρατος ή αναπηρίας, έχει συμπληρώσει το όριο ηλικίας ή είναι ανάπηρος με το ποσοστό αναπηρίας που προβλέπεται από τη νομοθεσία του τελευταίου οργανισμού.
- β) Πληρούνται όλες οι προϋποθέσεις για συνταξιοδότηση που προβλέπει η νομοθεσία του οργανισμού με τον περισσότερο χρόνο ασφάλισης.

Αν ο ασφαλισμένος δεν συγκεντρώνει τις προϋποθέσεις συνταξιοδότησης που προβλέπει η νομοθεσία του οργανισμού, στην ασφάλιση του οποίου πραγματοποίησε τις περισσότερες ημέρες εργασίας ή έτη ασφάλισης, τότε το δικαίωμα του ασφαλισμένου κρίνεται από τους άλλους οργανισμούς, στους οποίους ασφαλίσθηκε κατά φθίνουσα σειρά αριθμού ημερών εργασίας, εκτός από τον τελευταίο.

Αν ο ασφαλισμένος δεν συγκεντρώνει τις προϋποθέσεις συνταξιοδότησης που προβλέπει η νομοθεσία όλων των οργανισμών, στους οποίους ασφαλίσθηκε πριν από τον τελευταίο, τότε ο τελευταίος οργανισμός είναι αρμόδιος για την κρίση του δικαιώματος σύνταξης λόγω γήρατος εφόσον ο ασφαλισμένος πραγματοποίησε στην

ασφάλιση του 1.000 ημέρες εργασίας ή σαράντα (40) μήνες ασφάλισης, εκ των οποίων 300 ημέρες εργασίας ή δώδεκα (12) μήνες ασφάλισης αντιστοίχως την τελευταία πενταετία και για την κρίση του δικαιώματος σύνταξης λόγω αναπηρίας και θανάτου, εφόσον ο ασφαλισμένος έχει πραγματοποιήσει στην ασφάλιση του οποτεδήποτε 300 ημέρες εργασίας.

Ολόκληρος ο χρόνος της διαδοχικής ασφάλισης υπολογίζεται από τον αρμόδιο για την απονομή της σύνταξης οργανισμό ως χρόνος που διανύθηκε στην ασφάλιση του, τόσο για τη θεμελίωση του συνταξιοδοτικού δικαιώματος, όσο και για τον καθορι-

σμό της σύνταξης και δεν είναι δυνατή η προσμέτρηση μόνο μέρους του χρόνου που διανύθηκε στην ασφάλιση του κάθε οργανισμού.

Η πρόσφατη νομοθεσία διατήρησε την αρμοδιότητα του τελευταίου φορέα για τις περιπτώσεις σύνταξης γήρατος, περιόρισε όμως τις προϋποθέσεις αρμοδιότητας του τελευταίου φορέα στις περιπτώσεις αναπηρίας ή θανάτου. Σύμφωνα με τα ανωτέρω, η θέσπιση χαμηλών προϋποθέσεων αρμοδιότητας (1.000 ημέρες εκ των οποίων 300 την τελευταία πενταετία ή εν τέλει 300 ημέρες) πέραν του ότι διευκολύνει διαδικαστικά την συνταξιοδότηση ασφαλιστικών περιπτώσεων στην φάση όπου ακριβώς έχουν την ανάγκη της κοινωνικοασφαλιστικής αγωγής περιορίζει και το λειτουργικό κόστος των φορέων στην προσπάθεια αναζήτησης του αρμόδιου για την απονομή σύνταξης φορέα.⁷⁵

Πιο συγκεκριμένα, με την παρ. 1 του άρθρου 5 του Ν.3863/2010, αντικαταστάθηκε το άρθρο 2 του Ν.Δ/τος 4202/1961 όπως αυτό ίσχυε μετά την αντικατάσταση του από το άρθρο 9 του Ν. 1405/1983 και το άρθρο 14 του Ν. 1902/1990, το οποίο καθόριζε τον αρμόδιο οργανισμό για την κρίση του συνταξιοδοτικού δικαιώματος στους ασφαλισμένους που ασφαλίστηκαν διαδοχικά σε περισσότερους από έναν οργανισμούς είτε κύριας είτε επικουρικής ασφάλισης.

Με τις διατάξεις αυτές, που ισχύουν από 1/1/2011, διατηρείται η αρμοδιότητα για την κρίση του δικαιώματος σύνταξης λόγω γήρατος (όπως ίσχυε με τις διατάξεις του άρθρου 14 του Ν. 1902/90) ενώ επέρχεται διαφοροποίηση στην αρμοδιότητα για την κρίση του δικαιώματος σύνταξης λόγω αναπηρίας και θανάτου.

Αναλυτικά **διακρίνουμε** τα εξής:

Αρμόδιος ασφαλιστικός οργανισμός για να κρίνει αίτημα ασφαλισμένου ή μελών της οικογένειάς του, που ζητούν την εφαρμογή των διατάξεων της διαδοχικής ασφάλισης είναι ο τελευταίος οργανισμός. Για να χορηγήσει όμως σύνταξη ο τελευταίος ασφαλιστικός οργανισμός η διάταξη θέτει **δύο** προϋποθέσεις:

α) Να πραγματοποιήθηκαν στην ασφάλιση του πέντε (5) έτη ή χίλιες πεντακόσιες (1500) ημέρες εργασίας, εκ των οποίων είκοσι 20 μήνες ή 500 ημέρες αντίστοιχα κατά την τελευταία πενταετία πριν τη διακοπή της απασχόλησης ή την υποβολή της αίτησης για κρίση του δικαιώματος σύνταξης λόγω γήρατος.

Για κρίση του δικαιώματος σύνταξης λόγω αναπηρίας ή θανάτου, πρέπει να πραγματοποιήθηκαν στην ασφάλιση του σαράντα (40) μήνες ή χίλιες (1000) ημέρες εργασίας εκ των οποίων δώδεκα (12) μήνες ή 300 ημέρες αντίστοιχα κατά την τελευταία πενταετία πριν τη διακοπή της απασχόλησης ή την υποβολή της αίτησης και **β)** να πληρούνται οι διατάξεις της νομοθεσίας του.

75. Δημ. Μπούρλος, *Η διαδοχική ασφάλιση, πρόσφατες ρυθμίσεις του άρθρου 5 του Ν 3863/2010, ΕΔΚΑ τόμος ΝΒ (2010), 923 επ.*

Εάν στη νομοθεσία ασφαλιστικών οργανισμών υπάρχουν διατάξεις που θέτουν ειδικές προϋποθέσεις για τη θεμελίωση του συνταξιοδοτικού δικαιώματος, οι προϋποθέσεις αυτές δεν λαμβάνονται υπόψη.

Σε περίπτωση που ο ασφαλισμένος δεν πραγματοποίησε τον αριθμό ημερών εργασίας που αναφέρονται παραπάνω (δηλαδή 1500 ημέρες, από τις οποίες 500 την τελευταία 5ετία για το γήρας, 1000 ημέρες από τις οποίες 300 την τελευταία 5ετία για αναπηρία και θάνατο) ή τις έχει πραγματοποιήσει αλλά, δεν πληροί τις προϋποθέσεις που απαιτεί η νομοθεσία του τελευταίου οργανισμού, τότε δικαιούται σύνταξη αυτός ή τα μέλη της οικογένειας του από τον οργανισμό στην ασφάλιση του οποίου πραγματοποίησε τον περισσότερο χρόνο, εκτός από τον τελευταίο. Απαραίτητη προϋπόθεση για να διαβιβαστεί η αίτηση από τον τελευταίο ασφαλιστικό οργανισμό, στον οργανισμό με τις περισσότερες ημέρες εργασίας ή έτη ασφάλισης είναι:

- α) Ο ασφαλισμένος που ζητά να συνταξιοδοτηθεί λόγω γήρατος να έχει συμπληρώσει ένα από τα όρια ηλικίας που προβλέπει η νομοθεσία του τελευταίου ασφαλιστικού οργανισμού.
- β) Ο ασφαλισμένος που ζητά να συνταξιοδοτηθεί λόγω αναπηρίας να έχει κριθεί ανάπηρος με το ποσοστό αναπηρίας που προβλέπεται από τη νομοθεσία του τελευταίου ασφαλιστικού οργανισμού.
- γ) Για τη συνταξιοδότηση λόγω θανάτου των μελών της οικογένειας του ασφαλισμένου δεν απαιτείται καμία προϋπόθεση.

Για να δικαιωθεί ο ασφαλισμένος ή τα μέλη της οικογένειας του από τον οργανισμό στην ασφάλιση του οποίου πραγματοποίησε τον περισσότερο χρόνο (στον οποίο δεν συμπεριλαμβάνεται ο τελευταίος οργανισμός), πρέπει να πληρούνται οι προϋποθέσεις που προβλέπουν οι διατάξεις της νομοθεσίας του.

Αν δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις της νομοθεσίας του οργανισμού στην ασφάλιση του οποίου πραγματοποιήθηκαν οι περισσότερες ημέρες εργασίας, τότε η αίτηση διαβιβάζεται για κρίση στους άλλους οργανισμούς που ασφαλίστηκαν κατά φθίνουσα σειρά αριθμού ημερών εργασίας εκτός από τον τελευταίο.

Επισημαίνουμε ότι για να διαβιβαστεί η αίτηση του ασφαλισμένου από τον οργανισμό με τις περισσότερες ημέρες εργασίας στον επόμενο κατά φθίνουσα σειρά αριθμού ημερών εργασίας οργανισμό, δεν είναι απαραίτητο ο ασφαλισμένος να έχει συμπληρώσει ένα από τα όρια ηλικίας που προβλέπονται από την νομοθεσία του ή να έχει κριθεί ανάπηρος με το ποσοστό αναπηρίας που προβλέπεται από τη νομοθεσία του διότι η προϋπόθεση αυτή απαιτείται να υπάρχει μόνο στον τελευταίο οργανισμό.

Αν τελικά δεν συγκεντρώνει ο ασφαλισμένος τις προϋποθέσεις συνταξιοδότησης όλων των ασφαλιστικών οργανισμών που ασφαλίστηκε διαδοχικά, τότε καθίσταται

αρμόδιος και πάλι ο τελευταίος οργανισμός εφόσον ο ασφαλισμένος πραγματοποιήσει στην ασφάλιση του:

- A)** 1000 ημέρες εργασίας ή σαράντα (40) μήνες ασφάλισης, από τις οποίες 300 ημέρες εργασίας ή δώδεκα (12) μήνες ασφάλισης αντίστοιχα, την τελευταία πενταετία πριν τη διακοπή της απασχόλησης ή την υποβολή της αίτησης για κρίση δικαιώματος σύνταξης λόγω γήρατος
- B)** 300 ημέρες εργασίας οποτεδήποτε για κρίση δικαιώματος σύνταξης λόγω αναπηρίας ή θανάτου.

Τελικά, ο αρμόδιος για την απονομή της σύνταξης οργανισμός θα υπολογίζει ολόκληρο το χρόνο της διαδοχικής ασφάλισης σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ.1 περ. 4 του άρθρου 5 του Ν.3863/10, σαν χρόνο που διανύθηκε στην ασφάλιση του τόσο για την θεμελίωση του συνταξιοδοτικού δικαιώματος όσο και για τον καθορισμό του ποσού της σύνταξης και δεν είναι δυνατή η προσμέτρηση μόνο μέρους του χρόνου που διανύθηκε στην ασφάλιση του κάθε οργανισμού.

10.2.2. Τρόπος υπολογισμού της σύνταξης

Ως γνωστόν, για τον προσδιορισμό της ασφαλιστικής κλάσης (Α.Κ.) λαμβάνονται υπόψη οι αποδοχές των καλύτερων πέντε ετών της τελευταίας δεκαετίας πριν το έτος υποβολής της αίτησης για σύνταξη, εφόσον όμως ο ασφαλισμένος έχει πραγματοποιήσει κατά το διάστημα αυτό 1.000 τουλάχιστον ημέρες εργασίας. Διαφορετικά γίνεται αναδρομή στην αμέσως προηγούμενη χρονική περίοδο μέχρι να συμπληρωθεί ο αριθμός των 1.000 ημερών εργασίας.

Όταν το ποσό της σύνταξης υπολογίζεται με τις διατάξεις του άρθρου 10 του Ν. 1405/83, ο απονέμων οργανισμός θεωρεί ότι ο χρόνος ασφάλισης σ' αυτόν και στους άλλους οργανισμούς διανύθηκε στην ασφάλιση του και για τον λόγο αυτό στις περιπτώσεις αυτές, που το Ίδρυμα είναι ο απονέμων οργανισμός, κατά τον προσδιορισμό της ασφαλιστικής κλάσης θα υπολογίζονται οι αποδοχές που εμπίπτουν στην δεκαετία πριν το έτος υποβολής της αίτησης ή των τελευταίων 1.000 ημερών εργασίας (Η.Ε.), ανεξάρτητα αν αυτές προέρχονται από ασφάλιση σε Ταμεία Μισθωτών ή Ταμεία Αυτοτελώς Απασχολούμενων (εγκ.152/1967).

Όταν πρόκειται για Ταμεία Αυτοτελώς Απασχολούμενων οι εισφορές της κρίσιμης περιόδου θα μετατρέπονται σε αποδοχές, με βάση τις εισφορές εργοδότη και ασφαλισμένου που ισχύουν κατά την αυτή χρονική περίοδο για τον κλάδο κύριας σύνταξης του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ (εγκ.25/86).

Όταν ο χρόνος ασφάλισης στα Ταμεία Αυτοτελώς Απασχολούμενων είναι μέχρι και την 31/3/1976 το ποσοστό ασφαλιστρού καθορίζεται σε 12,75%.

Από 1/4 /1976- 30/9/1990 το ποσοστό ασφαλιστρού είναι 14,25%.

Από 1/10/1990-30/6/1991 το ποσοστό ασφαλιστρού είναι 15,75%.

Από 1/7/1991-31/12/1992 το ποσοστό ασφαλιστρού είναι 17,25%.

Από 1/1/1993 και μετά το ποσοστό ασφαλιστρού είναι 20%.

Όταν το ποσό της σύνταξης υπολογίζεται με τις διατάξεις του άρθρου 11 του Ν. 1405/83 όπως ισχύουν και του άρθρου 1 του Ν.3232/04, για την εξεύρεση της ασφαλιστικής κλάσης λαμβάνονται υπόψη αποδοχές μόνο από παροχή εξαρτημένης εργασίας υποχρεωτικά ασφαλιστέας στο Ίδρυμα (εγκ.69/79, όπως γινόταν).

Ειδικότερα **διακρίνουμε** τα εξής:

Όταν το Ίδρυμα είναι **τελευταίος** και απονέμων οργανισμός, ο υπολογισμός του ποσού της σύνταξης θα γίνεται με βάση την ασφαλιστική κλάση, στην οποία θα κατατάσσεται ο ασφαλισμένος σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 13 του Ν. 1976/91 όπως συμπληρώθηκε με το άρθρο 50 παρ.1 του Ν.2084/92, και για αιτήσεις που υποβάλλονται από 1/1/2005 και μετά με τις διατάξεις του άρθρου 2 παρ.9 του Ν.3029/02 (εγκ. 15/92, 96/02).

Για τους ασφαλισμένους που ασφαλίστηκαν για πρώτη φορά μετά την 1/1/93, ο υπολογισμός των αποδοχών θα γίνεται με βάση τις διατάξεις του άρθρου 28 του Ν.2084/92 (εγκ.75/02, 9/10).

Όταν το Ίδρυμα είναι απονέμων του τελευταίου οργανισμού, για αιτήσεις που υποβάλλονται από 1/1/2011 και μετά, ο υπολογισμός του ποσού της σύνταξης θα γίνεται με βάση την ασφαλιστική κλάση στην οποία θα κατατάσσεται ο ασφαλισμένος, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 1 παρ.5 του Ν.3232/04 σε συνδυασμό με τις διατάξεις του άρθρου 5 παρ.3 του Ν.3863/10.

Με τις διατάξεις του άρθρου 5 παρ.3 του Ν.3 863/10 επαναπροσδιορίζονται, με ορισμένους συντελεστές, οι συντάξιμες αποδοχές βάσει των οποίων υπολογίζεται το ποσό της σύνταξης, ώστε εκτός από την επικαιροποίηση αυτών με τον μέσο ετήσιο Δείκτη Τιμών Καταναλωτή, να συμπεριλαμβάνεται η εξέλιξη των εισοδημάτων και η αναβάθμιση της ασφαλιστικής κλάσης των ασφαλισμένων.

Έτσι ορίστηκε ότι οι αποδοχές που λαμβάνονται υπόψη για τον προσδιορισμό της ασφαλιστικής κλάσης σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία θα αναπροσαρμόζονται με το λόγο του μέσου ετήσιου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (Δ.Τ.Κ.) του Δεκεμβρίου του τελευταίου έτους πριν από την υποβολή της αίτησης, προς το μέσο ετήσιο Δείκτη Τιμών Καταναλωτή του Δεκεμβρίου του έτους στο οποίο ανάγονται οι αναπροσαρμόζόμενες αποδοχές και στη συνέχεια, θα επαναπροσδιορίζονται με ορισμένους συντελεστές, τους οποίους θα αναφέρουμε ως Συντελεστές Ωρίμανσης (Σ.Ω.), που θα αντιστοιχούν στα έτη (ακέραιος αριθμός) που πραγματοποιήθηκαν στην ασφαλίση άλλου οργανισμού από την διακοπή της ασφάλισης στο Ίδρυμα μέχρι το προηγούμενο έτος υποβολής της αίτησης.

Πίνακας 52: Οι Συντελεστές Ωρίμανσης

Έτη ασφάλισης έως τη συνταξιοδότηση	Συντελεστής	Έτη ασφάλισης έως τη συνταξιοδότηση	Συντελεστής	Έτη ασφάλισης έως τη συνταξιοδότηση	Συντελεστής
1	1,020	16	1,373	31	1,848
2	1,040	17	1,400	32	1,885
3	1,061	18	1,428	33	1,922
4	1,082	19	1,457	34	1,961
5	1,104	20	1,486	35	2,000
6	1,126	21	1,516	36	2,040
7	1,149	22	1,546	37	2,081
8	1,172	23	1,577	38	2,122
9	1,195	24	1,608	39	2,165
10	1,219	25	1,641	40	2,208
11	1,243	26	1,673	41	2,252
12	1,268	27	1,707	42	2,297
13	1,294	28	1,741	43	2,343
14	1,319	29	1,776	44	2,390
15	1,346	30	1,811	45	2,438

Για τον προσδιορισμό της ασφαλιστικής κλάσης **προβλέπονται** τα εξής:

Οι αποδοχές της δεκαετίας πριν από τη διακοπή της απασχόλησης στο Ίδρυμα ή των τελευταίων 1.000 Η.Ε. (περιορισμένες στο 25πλάσιο της εκάστοτε ανώτατης ασφαλιστικής κλάσης), θα λαμβάνονται υπόψη αναπροσαρμοσμένες για κάθε έτος, με το λόγο του μέσου ετήσιου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή του Δεκεμβρίου του τελευταίου έτους πριν από την υποβολή της αίτησης, προς το μέσο ετήσιο Δείκτη Τιμών Καταναλωτή του Δεκεμβρίου του έτους στο οποίο ανάγονται οι αναπροσαρμοζόμενες αποδοχές.

Το σύνολο των αναπροσαρμοσμένων αποδοχών, θα διαιρείται με το σύνολο των ημερών εργασίας που πραγματοποίησε ο ασφαλισμένος μέσα στην κρίσιμη χρονική περίοδο, οι οποίες δεν μπορεί να είναι λιγότερες από 1.000 ημέρες εργασίας και το μέσο ημερομίσθιο που θα προκύπτει, θα πολλαπλασιάζεται με τον Συντελεστή Ωρίμανσης που θα αντιστοιχεί στα έτη (ακέραιος αριθμός) που πραγματοποιήθηκαν στην ασφάλιση άλλου οργανισμού, από την διακοπή της ασφάλισης στο Ίδρυμα μέχρι το προηγούμενο έτος υποβολής της αίτησης.

Στη συνέχεια με βάση το επαναπροσδιορισμένο μέσο ημερομίσθιο γίνεται κατάταξη σε ασφαλιστική κλάση, με βάση τους πίνακες Δεκεμβρίου που ισχύουν κατά το έτος πριν την υποβολή της αίτησης.

Για τον προσδιορισμό των συνολικών αποδοχών των ασφαλισμένων που ασφαλίστηκαν για πρώτη φορά μετά την 1/1/93, θα λαμβάνονται οι αποδοχές αυξημένες για

κάθε ημερολογιακό έτος, πλην των αποδοχών του τελευταίου πριν από την υποβολή της αίτησης συνταξιοδότησης ημερολογιακού έτους, με τον λόγο του μέσου ετήσιου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή του Δεκεμβρίου του τελευταίου έτους πριν από την υποβολή της αίτησης, προς το μέσο ετήσιο Δείκτη Τιμών Καταναλωτή του Δεκεμβρίου του έτους στο οποίο ανάγονται οι αναπροσαρμοσμένες αποδοχές και στη συνέχεια θα επαναπροσδιορίζονται με ορισμένους συντελεστές, (Συντελεστές Ωρίμανσης) που αντιστοιχούν στα έτη (ακέραιος αριθμός) που πραγματοποιήθηκαν στην ασφάλιση άλλου οργανισμού από την διακοπή της ασφάλισης στο Ίδρυμα μέχρι το προηγούμενο έτος υποβολής της αίτησης.

Συμπερασματικά, η κύρια μεταρρύθμιση στο σύστημα της διαδοχικής ασφάλισης με τον Ν 3863/2010 συνίσταται στο ποσό συμμετοχής των συνυπολογιζόμενων χρόνων σε φορείς μισθωτών με τους συντελεστές ωρίμανσης, και παρουσιάζεται ως μια προσπάθεια αποκατάστασης της αδικίας που υφίσταται ο ασφαλισμένος εκ του ότι μετέβαλε τον ασφαλιστικό του φορέα. Κρίσιμο ωστόσο είναι να επανεξετασθεί τόσο η πολυπλοκότητα των διατάξεων που ρυθμίζουν την διαδοχική ασφάλισης, όσο και κατά πόσο η απονεμόμενη σύνταξη ανταποκρίνεται στις εισφορές που έχει καταβάλλει ο ασφαλισμένος.

10.3. Οι αλλαγές στο σύστημα κοινωνικών ασφαλίσεων σε συνθήκες ανεργίας και γήρανσης του πληθυσμού ως πεδίο μετάβασης από την κοινωνική στην ιδιωτική ασφάλιση στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση

Η νομοθετική παρέμβαση (Ν.4093/12) όπως και οι προηγούμενες στην Ελλάδα (Ν.3863/10, Ν.3996/2011) ακολουθούν, παρά τις διακηρύξεις για εκσυγχρονισμό του συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων, την προσφιλή και περπατημένη μέθοδο της εισπρακτικής και αναποτελεσματικής (εκ του αποτελέσματος) λογικής για την χρηματοδότηση του ελλείμματος και την εξασφάλιση πόρων με τρόπους (μείωση των συνταξιοδοτικών παροχών, επιδείνωση των όρων και των συνθηκών συνταξιοδότησης, συρρίκνωση και κατάργηση κοινωνικο-ασφαλιστικών δικαιωμάτων) που διευρύνουν το κοινωνικό έλλειμμα⁷⁶ και συρρικνώνουν τις προϋποθέσεις κοινωνικής σύγκλισης και συνοχής, μετατρέποντας σταδιακά στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, σε συνθήκες ανεργίας και γήρανσης του πληθυσμού, το πρότυπο του κράτους – πρόνοιας σε πρότυπο κράτους φιλανθρωπίας και κοινωνικής ανασφάλειας.

76. Τον Ιούνιο του 2013, σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία του συστήματος «ΗΛΙΟΣ» του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, χορηγήθηκαν στην Ελλάδα 4.407.288 συντάξεις, από τις οποίες οι 2.884.347 ήταν κύριες και 1.517.411 ήταν επικουρικές. Το ποσό που καταβλήθηκε ανήλθε σε 2,3 δισ. ευρώ για κύριες και επικουρικές συντάξεις. Η μέση κύρια σύνταξη ανήλθε σε 694,56 ευρώ τον μήνα, ενώ η μέση επικουρική σύνταξη ανήλθε σε 178,48 ευρώ το μήνα.

10.3.1. Ανεργία, Γήρανση του Πληθυσμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η ασκούμενη πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης, ιδιαίτερα, στην Ελλάδα και τις άλλες μεσογειακές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκαλούν, μεταξύ των άλλων, τις συνθήκες της παρατεταμένης ύφεσης και της αύξησης της ανεργίας, οι οποίες σε συνδυασμό με τις δυσμενείς δημογραφικές μεταβολές συρρικνώνουν τον αναδιανεμητικό ρόλο του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, σε βαθμό, που οι προοπτικές ιδιωτικοποίησης του ενισχύουν σταδιακά την μετάλλαξη του σε σύστημα ανισοκατανομής του εισοδήματος (σε είδος και σε χρήμα), επιδεινώνοντας, μεταξύ των άλλων, το επίπεδο των κοινωνικών δικαιωμάτων όσο και τα προβλήματα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Πράγματι, πρόκειται για μια **σοβαρή και ανησυχητική εξέλιξη** σε βραχυχρόνιο επίπεδο σε ότι αφορά την ανεργία και σε μεσο-μακροπρόθεσμο επίπεδο σε ότι αφορά τις προοπτικές της ευρωπαϊκής δημογραφίας (μείωση της γονιμότητας και αύξηση της γήρανσης του πληθυσμού). Είναι χαρακτηριστικό ότι οι άνεργοι στην Ε.Ε.-27 έφθασαν τα 26,4 εκατ. άτομα (Μάιος 2013) και αυξήθηκαν σημαντικά στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης και ύφεσης 2008-2013.. Ειδικότερα στην Ελλάδα, Ισπανία και Ιρλανδία, η μεταβολή του μέσου ποσοστού ανεργίας, όσο και αυτού των νέων κάτω των 25 ετών είναι σχεδόν τριπλάσια σε σχέση με την μεταβολή των αντίστοιχων ποσοστών ανεργίας της Ε.Ε.-27 κατά την περίοδο 2008-2012, γεγονός που εξηγεί, εκτός των άλλων, την ένταση της ανασφάλειας και της αβεβαιότητας των νέων και των ανέργων στη μεσογειακή, την κεντρική και βόρεια Ευρώπη. Παράλληλα, σύμφωνα με σχετικές **δημογραφικές προβολές** (Eurostat, 2012) εάν το ποσοστό γονιμότητας στην Ε.Ε.-27 την περίοδο 2010-2060 παραμείνει αμετάβλητο και το προσδόκιμο όριο ζωής αυξηθεί κατά 8 χρόνια για τους άνδρες και κατά 6,5 χρόνια για τις γυναίκες και ο αριθμός των μεταναστών σταθεροποιηθεί στα επίπεδα των 61 εκατ. ατόμων, τότε ο ευρωπαϊκός πληθυσμός το 2060 θα είναι ελαφρώς αυξημένος κατά 15 εκατ. άτομα αλλά σημαντικά πιο γηρασμένος από ό,τι σήμερα. Έτσι, η μέση ηλικία του θα αυξηθεί κατά 8 χρόνια δηλ. από 32 ετών σε 40 ετών, το τμήμα του πληθυσμού κάτω από 15 ετών παραμένοντας σταθερό (14% περίπου), συνεπάγεται την αύξηση της ομάδας ηλικιών πάνω από 65 ετών κατά 30% και ο ενεργός πληθυσμός (15-64 ετών) μειώνεται κατά 15% στην Ε.Ε.-27. Οι εξελίξεις αυτές αύξησης της ανεργίας, μείωσης του ενεργού πληθυσμού και γήρανσης του πληθυσμού στην Ε.Ε.-27, σηματοδοτούν νέους κινδύνους στην ευρωπαϊκή οικονομία που σχετίζονται με τις νέες ανάγκες χρηματοδότησης του συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων (2015 στην ΕΕ-27 θα αντιστοιχεί ένας συνταξιούχος σε τέσσερεις εργαζόμενους, ενώ το 2060 θα αντιστοιχεί ένας συνταξιούχος σε δύο εργαζόμενους), με το επίπεδο παραγωγικότητας και το επίπεδο απόδοσης της ευρωπαϊκής οικονομίας σημαντικά περιορισμένο. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ανεργία των νέων 15-24 ετών κοστίζει ετησίως στις χώρες της ΕΕ-27 153 δισ. ευρώ εξαιτίας των επιδομάτων ανεργίας και της χαμηλής παραγωγικότητας (Eurofound, 2012). Επιπλέον, στις

σημερινές συνθήκες της δημοσιονομικής πειθαρχίας είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της ανεργίας, της ευελιξίας της εργασίας και της γήρανσης του πληθυσμού στην ΕΕ-27 είναι σημαντικότερα από τα ποσοτικά χαρακτηριστικά τους. Από την άποψη αυτή οι συνθήκες μίας «χαμένης γενιάς νέων», της επέκτασης της «μαύρης εργασίας» των «εργαζόμενων πτωχών» των νεόπτωχων και των υποαμειβόμενων σταδιακά εγκαθιδρύονται στην ΕΕ-27 αποκτώντας μόνιμα χαρακτηριστικά της ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας. Επιπλέον, **εκτιμάται** (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2012) ότι 40%-60% των δημόσιων δαπανών επηρεάζεται από την διάρθρωση της ανεργίας και των ηλικιών του πληθυσμού. Έτσι εκτιμάται ότι κατά την περίοδο 2010-2060 οι δημόσιες δαπάνες που επηρεάζονται από την διάρθρωση των ηλικιών του πληθυσμού θα αυξηθούν κατά 4,1 φορές περισσότερο ως τμήμα του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ). Ειδικότερα, η αύξηση αυτή προέρχεται από την αύξηση των συνταξιοδοτικών δαπανών κατά 1,5 φορές, την αύξηση των δαπανών υγείας κατά 1,1 φορές και από την δυσμενή εξέλιξη της σχέσης συνταξιούχων – εργαζομένων κατά 1,5 φορές. Κατά συνέπεια **η αντιστροφή** των δυσμενών αυτών εξελίξεων της ανεργίας και της γήρανσης του πληθυσμού στην ΕΕ-27 δεν επιτυγχάνεται με τα προγράμματα των περιοριστικών πολιτικών και των περικοπών των δημόσιων και κοινωνικών δαπανών που δημιουργούν και επιδεινώνουν τόσο τις συνθήκες της οικονομικής κρίσης και ύφεσης, όσο και των επιπτώσεων τους στα δημόσια οικονομικά (ελλείμματα και χρέη) των κρατών μελών, αφού όπως προκύπτει, εκ του αποτελέσματος, δημιουργούνται συνθήκες καθίζησης της ζήτησης, αρνητικοί αναπτυξιακοί ρυθμοί, αβεβαιότητα πραγματοποίησης νέων επενδύσεων, μείωσης απασχόλησης, αύξησης ανεργίας, μείωσης γονιμότητας και στασιμότητα στους ρυθμούς ανανέωσης του πληθυσμού, κλπ. Η παρατήρηση αυτή σημαίνει, παραφράζοντας μία διατύπωση του Κεϋνς (1936) προς τον Φ. Ρούσβελτ, ότι δεν μπορεί μία χώρα να προσπαθεί να σταθεροποιήσει τα κοινωνικο-οικονομικά και δημοσιονομικά μεγέθη της προμηθεύοντας τον πληθυσμό της με μικρότερες ζώνες αλλά αντίθετα θα επιτύχει τους στόχους της με τόνωση της ζήτησης, με ανάπτυξη και με την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, προμηθεύοντας τον πληθυσμό της με ζώνες που αντιστοιχούν στο εύρος και το βάρος του από την πλήρη συμμετοχή του στην παραγωγική διαδικασία. Στην κατεύθυνση αυτήν **η επιλογή αύξησης της απασχόλησης** καθίσταται εξίσου σημαντικός στόχος με τον έλεγχο της γήρανσης του πληθυσμού και ειδικότερα του ενεργού πληθυσμού (δημογραφικές πολιτικές αύξησης των γεννήσεων, οικογενειακά επιδόματα, οικονομική βοήθεια των παιδιών, κλπ), προκειμένου να δημιουργηθούν συνθήκες υγιούς, σταθερής και συνεπούς μεσο-μακροπρόθεσμης χρηματοδότησης του συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

10.3.2. Οι προοπτικές της Κοινωνικής ή Ιδιωτικής ασφάλισης στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση

Η αποσάρθρωση του αποθεματικού κεφαλαίου της κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα με εξωασφαλιστικές παρεμβάσεις κατά την περίοδο πριν και μετά την οικονομική κρίση, εξάντλησε «τα αναχώματα θωράκισης» του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (ΣΚΑ) από τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης και ύφεσης. Το ίδιο οι νομοθετικές κοινωνικο-ασφαλιστικές παρεμβάσεις που συντελέστηκαν τα τελευταία είκοσι χρόνια (1998-2008) στην Ελλάδα και στα άλλα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρά την μείωση του επιπέδου των συντάξεων από 7%-20%, δεν κατόρθωσαν να υποστηρίξουν την οικονομική κατάσταση των κοινωνικο-ασφαλιστικών συστημάτων, ιδιαίτερα, ενόψει των νέων δεδομένων και των συνεπειών της ύφεσης. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επιμένει να υποστηρίζει, μη λαμβάνοντας υπόψη την σοβαρότητα και την συνθετότητα της οικονομικά βιώσιμης και κοινωνικά αποτελεσματικής προοπτικής των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, ότι «η ανεργία και η προοπτική της γήρανσης του πληθυσμού (...) συνιστούν σημαντικότερες προκλήσεις για την εξασφάλιση της επάρκειας και της βιωσιμότητας των συνταξιοδοτικών συστημάτων. **Η ανεργία και η γήρανση του πληθυσμού** θα συντελεστούν σε τέτοια κλίμακα που, εάν δεν υπάρξουν οι κατάλληλες οι αποτελεσματικές και οι ανασχετικές παρεμβάσεις, υπάρχει ο κίνδυνος υπονόμησης (...) της σταθερότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση». Από την άποψη αυτή αξίζει να σημειωθεί ότι σε πρόσφατη (2013) Έκθεση Ομάδας εργασίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την «Γήρανση του πληθυσμού και την βιώσιμη ανάπτυξη» που επιδόθηκε πρόσφατα στους Υπουργούς Οικονομικών των κρατών-μελών της ευρωζώνης, προβλέπεται ότι ο πληθυσμός άνω των 65 ετών στην ευρωζώνη από 18% το 2010 θα αυξηθεί σε 30% το 2060 του πληθυσμού της ευρωζώνης. Παράλληλα, ο δείκτης δημογραφικής εξάρτησης στην ευρωζώνη (αριθμός του πληθυσμού άνω των 65 ετών σε σχέση με τον αριθμό του πληθυσμού από 15-65 ετών) από 30% το 2010 αυξάνεται σε 58% το 2060. Στις συνθήκες αυτές προβλέπεται ότι η ανεργία της ομάδας ηλικιών 20-64 ετών θα μειωθεί στην ευρωζώνη από 9,8% το 2010 σε 6,4% το 2060, η παραγωγικότητα της εργασίας στην ευρωζώνη θα αυξηθεί κατά την περίοδο 2010-2060 κατά 1,4% τον χρόνο, το ΑΕΠ κατά 1,7% τον χρόνο και η απασχόληση κατά -0,1% κατά μέσο όρο τον χρόνο. Τις δυσμενείς αυτές εξελίξεις κατά τα επόμενα χρόνια στην ευρωζώνη επικαλείται η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, διεθνείς αναλυτές, Υπουργοί Οικονομικών κρατών-μελών, η Τράπεζα της Ελλάδος κλπ, προκειμένου να νομιμοποιηθούν ιδεολογικά και πολιτικά κοινωνικο-ασφαλιστικές επιλογές που είχαν και έχουν ως κεντρικό στόχο την μείωση της κρατικής παρέμβασης στην παροχή κοινωνικής προστασίας, με αποτέλεσμα την αύξηση των ελλειμμάτων των συνταξιοδοτικών Ταμείων παρά την σημαντική μείωση των παρο-

χών⁷⁷. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε πρόσφατη συνεδρίασή του (Μάιος 2013) το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ανέδειξε το ζήτημα ότι η αύξηση της ανεργίας και η διεύρυνση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης συνέβαλαν καθοριστικά στην υπονόμευση της οικονομικής κατάστασης των συνταξιοδοτικών Ταμείων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Όμως, παρά αυτές τις επισημάνσεις **οι προτεραιότητες και οι επιλογές** κατευθύνονται στην μετατόπιση του κέντρου βάρους του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος από το διανεμητικό (κοινωνική αλληλεγγύη) στο κεφαλαιοποιητικό (εξατομικευμένο) σύστημα κοινωνικής ασφάλισης (βασική σύνταξη, ιδιωτικά συνταξιοδοτικά σχήματα, επαγγελματική και ιδιωτική ασφάλιση). Με άλλα λόγια, υποστηρίζεται λανθασμένα (δεδομένου ότι η ιδιωτική ασφάλιση καθίσταται ως η πλέον επισφαλής «ασφάλιση» (π.χ. Γαλλία, Πολωνία, Ουγγαρία), εφόσον με διαχειριστικούς όρους υψηλού κινδύνου «αξιοποιεί» τα αποθεματικά της στις χρηματαγορές) ότι η ιδιωτική ασφάλιση θα μπορούσε να συμβάλει στην αναπλήρωση των σημαντικών απωλειών στις κύριες συντάξεις. Από την άποψη αυτή, η Τράπεζα Ελλάδος (Μάιος 2013) επικαλείται την αναγκαιότητα ανάπτυξης της ιδιωτικής ασφάλισης στην Ελλάδα⁷⁸, δεδομένου ότι κατά την άποψή της το συνολικό ποσοστό αναπλήρωσης εκτιμάται ότι θα περιοριστεί κατά μέσο όρο σε 48,5% την περίοδο 2020-2060 έναντι 95,7% το 2009. Το ίδιο ο Υπουργός οικονομικών της Γερμανίας Β. Σόϊμπλε θεωρεί ότι «σύντομα στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα εισαχθούν τα ιδιωτικά αμερικανικά πρότυπα του κράτους-πρόνοιας» ανατρέποντας το κοινωνικό ευρωπαϊκό πρότυπο κράτους-πρόνοιας, δεδομένου ότι το συνολικό ποσοστό αναπλήρωσης στην Γερμανία είναι 42%, στην Γαλλία είναι 49% και στην Ιταλία είναι 64,5% του τελευταίου μισθού. Με άλλα λόγια, **οργανώνεται και θεσμοποιείται** η ιδιωτική διαχείριση των κοινωνικών πόρων και η ατομική ευθύνη της ασφάλισης κινδύνων (κεφαλαιοποιητικό σύστημα) καθώς και η συρρίκνωση της κοινωνικής λειτουργίας της δημοκρατίας. Από την άποψη αυτή, η κοινωνία των πολιτών μεταμορφώνεται σε κοινωνία ιδιωτών (ατόμων) που λειτουργούν ως καταναλωτές των υπηρεσιών ασφάλισης των αγορών και όχι ως χρήστες συλλογικών-κοινωνικών υπηρεσιών και παροχών. Η παρατήρηση αυτή **σημαίνει** ότι τα κοινωνικά δικαιώματα διαχειρίζονται ως ατομικά δικαιώματα ιδιοκτησίας και οι κοινωνικές ανάγκες διαχειρίζονται σε όρους αγοράς θεωρούμενες ως ατομική επιθυμία και όχι ως συλλογική-κοινωνική ανάγκη που το

77. Όπως αναφέρεται στο Μνημόνιο 2 της Τριόικια (ΔΝΤ, ΕΚΤ, ΕΕ) για την Ελλάδα η μείωση της δημόσιας συνταξιοδοτικής δαπάνης ως ποσοστού του ΑΕΠ απαιτείται να υποχωρήσει στο επίπεδο του 17,4% του ΑΕΠ το 2060 από 24,1% το 2010. Όμως, αυτή η μείωση στις συνθήκες αύξησης (κατά 70%) του συνταξιοδοτικού πληθυσμού κατά την περίοδο 2010-2060 οδηγεί σε σημαντική μείωση των συνταξιοδοτικών παροχών.

78. Σύμφωνα με πρόσφατη (2013) μελέτη του ΟΟΣΑ η συνταξιοδοτική δαπάνη το 2011 ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν δημόσια (Τουρκία 6,1% του ΑΕΠ, στην Γερμανία 10,7%, στην Ελλάδα 11,9% και στην Ιταλία 14,1% του ΑΕΠ) ενώ δημόσια και ιδιωτική ήταν (Ισλανδία 1,9% του ΑΕΠ δημόσια και 6,3% του ΑΕΠ ιδιωτική, Ολλανδία 4,7% δημόσια και 4,2% ιδιωτική, Πορτογαλία 10,8% δημόσια και 0,8% ιδιωτική, Βέλγιο 8,9% δημόσια και 3,7% ιδιωτική και κατά μέσο όρο στις χώρες του ΟΟΣΑ ήταν 7% του ΑΕΠ δημόσια και 2,2% του ΑΕΠ ιδιωτική.

κράτος εγγυάται με νέους πόρους την δυναμική ικανοποίησή της (Β. Κουμαριανός, 2013). Έτσι, συντελείται η ιδιωτικοποίηση των κοινωνικών κινδύνων σε όρους ατομικότητας και χρησιμότητας και όχι σε όρους συλλογικότητας-κοινωνικότητας και ικανοποίησης των κοινωνικών αναγκών, με ό,τι αρνητικά συνεπάγεται για το βιοτικό επίπεδο των ευρωπαίων και των ελλήνων πολιτών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Esping-Andersen G., (2006), «Στρατηγική Κοινωνικής Επένδυσης με Επίκεντρο το Παιδιά», στο Esping-Andersen G., et al, (2006). Γιατί χρειαζόμαστε ένα νέο κοινωνικό κράτος; Αθήνα, Διόνικος.
- Αλιπράντης Ν.(επιμ), (2008), Τα κοινωνικά δικαιώματα σε υπερεθνικό επίπεδο ανά τον κόσμο, Παπαζήσης, Αθήνα
- Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο Νόμου «Έγκριση των Σχεδίων Συμβάσεων Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης μεταξύ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Ε.Τ.Χ.Σ.), της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Τράπεζας της Ελλάδος, του Σχεδίου του Μνημονίου Συνεννόησης μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Τράπεζας της Ελλάδος και άλλες επείγουσες διατάξεις για τη μείωση του δημοσίου χρέους και τη διάσωση της εθνικής οικονομίας», Αθήνα, 2012.
- Αλτάνης Π., Οικονόμου Χ.,(επιμ), (2009), «Σχέδιο Δράσης για την οριζόντια δικτύωση και το συντονισμό των υπηρεσιών και των φορέων κοινωνικής αλληλεγγύης προς το παιδί», Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Αθήνα.
- Γαβρόγλου Σ., (2009), Οψεις ευελιξίας στην Ελλάδα και στην Ευρώπη, ΠΑΕΠ, Αθήνα
- Δεδουσόπουλος Α., (2000), Η κρίση στην αγορά εργασίας: Ρύθμιση, ευελιξίες, απορρύθμιση, Τυπωθήτω, Αθήνα
- Δημουλάς Κ., (2012), «Πολιτικές εναρμόνισης της εργασίας με την οικογένεια και τα παιδιά στην Ελλάδα και διεθνώς» ΙΝΕ/ΓΣΕΕ Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων (υπό δημοσίευση), Αθήνα.
- Εγκύκλιος ΓΣΕΕ, «Καθολικότητα ισχύος των όρων της ισχύουσας από 14-5-2013 ΕΓΣΣΕ. Η γενική ισχύς του επιδόματος γάμου και η διπλή νομική φύση του», Νομική Υπηρεσία ΓΣΕΕ, Εγκύκλιος υπ. 5 Αθήνα, 24 Μαΐου 2013.
- Ελληνική Στατιστική Αρχή, «Η ελληνική οικονομία», Ιούνιος 2013.
- Εφημερίδα της Κυβέρνησης, ΑΡ. Φύλλο 38, Πράξεις Υπουργικού Συμβουλίου, Πράξη 6 της 28.2.2012 Ρύθμιση θεμάτων για την εφαρμογή της Παραγράφου 6 του άρθρου 1 του Ν. 4046/2012.
- Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Αρ. Φύλλου 65 – 6 Μαΐου 2010.

- Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, «Η Ελληνική Οικονομία 2/2013», Αθήνα, Ιούλιος 2013.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ(1998-2012), Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση: Ετήσιες Εκθέσεις, Αθήνα
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ(2008-2012), Οι εργασιακές σχέσεις στην Ευρώπη και στην Ελλάδα: Ετήσιες Εκθέσεις, Αθήνα
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, (2008), «Η Ελληνική οικονομία και απασχόληση» Ετήσια Έκθεση ΙΝΕ 10, Αθήνα.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Η ελληνική Οικονομία και Απασχόληση, έτους 2010, 2011 και 2012, Αθήνα.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, (2010), Αναλογιστική μελέτη του Συστήματος Κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα, Αθήνα.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, «Κρίση Δημόσιου Χρέους στην Ελλάδα, Αιτίες και Προοπτικές», Δεκέμβριος 2011.
- Ιωάννου Χρ. Α., Παπαδημητρίου Κ. Δ., (2013), Οι συλλογικές διαπραγματεύσεις στην Ελλάδα τα έτη 2011 και 2012: τάσεις, τομές και προοπτικές, ΟΜΕΔ, Αθήνα
- Κολλιάς Γ., (2012), «Γονικές άδειες, επιδόματα, συλλογικές συμβάσεις εργασίας και χρήση τους από τους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα», ΙΝΕ/ΓΣΕΕ Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων (υπό δημοσίευση), Αθήνα.
- Κολλιάς, Γ., (2008), «Οι Γονικές άδειες στην Ευρωπαϊκή Ένωση». Τετράδια του ΙΝΕ, Αθήνα.
- Κουζής Γ., (2001), Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση: Ευελιξία και απορρύθμιση ή αναβάθμιση της εργασίας; Μελέτες ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, αρ. 14, Αθήνα.
- Κουζής Γ., (2007), Τα χαρακτηριστικά του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος: Συγκλίσεις και αποκλίσεις από τον ευρωπαϊκό χώρο, Αθήνα, Gutenberg.
- Κουζής Γ., (2008), Ευελιξία και ασφάλεια(flexicurity):Μια κριτική προσέγγιση, Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη, Άνοιξη 2008,Τομ. 3, Τευχ.1.
- Κουζής Γ., (2010), Η πορεία της νεοφιλελεύθερης απορρύθμισης της εργασίας και το άλλοθι της κρίσης από το συλλογικό τόμο «Ο χάρτης της κρίσης: Το τέλος της αυταπάτης», Αθήνα, Τόπος.
- Κουζής Γ., (2011), Το εργασιακό τοπίο στην Ελλάδα μετά από το μνημόνιο: Δημερίδα 31-10/1-11-2011, Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΣΗΕΑ.

- Κρητικίδης Γ., (2012), «Δημογραφικά και άλλα δεδομένα για τη σχέση εργασίας-οικογένειας-παιδιού στη σύγχρονη Ελλάδα», ΙΝΕ/ΓΣΕΕ Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων (υπό δημοσίευση), Αθήνα.
- Λαμπροπούλου, Κ., (2010), (Επιμέλεια), «Προϋποθέσεις και διαδικασία χορήγησης της ειδικής παροχής προστασίας της μητρότητας. Η εφαρμογή του άρθρου 142 του ν. 3655/2008. Ειδική Έκθεση Συνηγόρου του Πολίτη, Αθήνα.
- Ματσαγγάνης Μ., (2011), Η Κοινωνική Πολιτική σε δύσκολους καιρούς. Αθήνα, Κριτική, Αθήνα.
- Μοσχονάς Α, Κονιόρδος Σ, επιμ (2004), Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και εργασιακές σχέσεις: Προβληματισμοί και αναζητήσεις σε εθνικό και διευρωπαϊκό πεδίο, Αθήνα, Gutenberg.
- Ν. 3845/2010, Μέτρα για την εφαρμογή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τα κράτη –μέλη της Ζώνης του ευρώ και το ΔΝΤ, (ΦΕΚ Α'65/6-5-2010).
- Ν. 3863/2010, Νέο Ασφαλιστικό Σύστημα και συναφείς διατάξεις, ρυθμίσεις στις εργασιακές σχέσεις. (ΦΕΚ Α'115/15-7-2011).
- Ν. 3986/2011, Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015. (ΦΕΚ Α'152/1-7-2011).
- Ν. 4093/2012, Έγκριση του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016 – Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής του Ν. 4046/2012 και του ΜΠΔΣ 2013-2016.
- Νεγρεπόντη- Δελιβάνη Μ., (2007), Μεταρρυθμίσεις: Το ολοκαύτωμα των εργαζομένων στην Ευρώπη, Λιβάνης, Αθήνα.
- Ρομπόλης Σ., (2012), Οικονομική κρίση και κοινωνικό κράτος, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσ/νίκη.
- Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας, (2013), Ετήσια Έκθεση Πεπραγμένων, Έτους 2012, Αθήνα
- Τζανετάκη Θ., (2012), «Αναλυτική περιγραφή και ταξινόμηση των θεσμικών ρυθμίσεων για τη σχέση εργασίας και οικογένειας με έμφαση στις γονικές άδειες», ΙΝΕ/ΓΣΕΕ Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων (υπό δημοσίευση), Αθήνα.
- Τράπεζα της Ελλάδος, «Νομισματική Πολιτική 2012-2013», Αθήνα, 2013.
- Τράπεζα της Ελλάδας, (2013), Έκθεση για την Νομισματική Πολιτική του Διοικητή έτους 2013, Αθήνα.

- Τριανταφύλλου Χρ., «Νέοι όροι διαμόρφωσης των μισθών και μισθολογικές εξελίξεις στην εποχή των μνημονίων», 2013 (υπό έκδοση).
- Υπουργείο Εργασίας, Ερμηνευτική Εγκύκλιος, Αρ. Πρωτ.: 263552/839, 28-11-2012, Θέμα: Οδηγίες για την εφαρμογή των υποπαραγράφων ΙΑ.1 & ΙΑ.8 έως ΙΑ.14 του άρθρου πρώτου του ν. 4093/2012 «Έγκριση Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016 - Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής του ν. 4046/2012 και του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016» (ΦΕΚ 222/Α΄/12-11-2012).
- Υπουργείο Οικονομικών, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, «Δελτίο Εκτέλεσης Κρατικού Προϋπολογισμού», Αθήνα, Ιούνιος 2013.
- Υπουργείο Οικονομικών, «Εισηγητική Έκθεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2013», Αθήνα, 2012.
- Υπουργείο Οικονομικών, «Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016», Αθήνα, 2012.

Ξενόγλωσση

- Aglietta M., (1997), *Macro-économie Internationale*, Montchrestien, Paris.
- Amable B., (1990), *Spécialisation Internationale et Politique Industrielle*, Revue de l'IRES, No 4, Paris.
- Amable B., and Verspagen B., (1995), *The role of technology in market share dynamics*, *Applied Economics*, 27.
- Arestis P. and Sawyer M., (2005), *Aggregate Demand, Conflict and Capacity in the Inflationary Process*, *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 29, No. 6.
- Arestis, P. and Mariscal I. B. (2000), *Capital stock, unemployment and wages in the UK and Germany*, *Scottish Journal of Political Economy*, Vol. 47, No. 5.
- Baker D., Glyn A., Howell D.R. and Schmitt J., (2005), *Labor Market Institutions and Unemployment: A Critical Assessment of the Cross-Country Evidence*, in Howell D. (editor), *Fighting Unemployment. The Limits of Free Market Orthodoxy*, Oxford University Press.
- Ball L. and Moffitt R., (2001), *Productivity growth and the Phillips Curve*, National Bureau of Economic Research, Working Paper Series No. 8421.
- Bensidoun I., Gaulier G., Ünál-Kesenci D., (2001), *The nature of specialization matters for growth: an empirical investigation*, CEPII, Document de travail 2001 - n° 13.
- Bewley, T.F., (1998), *Why Not Cut Pay?* *European Economic Review*, Vol. 42, No. 3–5.
- Bhaduri A. and Marglin S., (1990), *Unemployment and the real wage: the economic basis for contesting political ideologies*, *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 14.
- Bhaduri A. and Marglin S., (1990), *Unemployment and the real wage: the economic basis for contesting political ideologies*, *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 14.
- Blanchard O., (1979), *Wage Indexing Rules and the Behaviour of the Economy*, *Journal of Political Economy* 87.
- Blanchard O., (1995), *Preface, The Natural Rate of Unemployment*, ed. Rod Cross, Cambridge University Press.
- Blanchard O., (2007a), *A review of Richard Layard, Stephen Nickell, and Richard Jackman's 'Unemployment: Macroeconomic performance and the labour market'*. *Journal of Economic Literature*, Vol. 45, No. 2.

- Blanchard O., (2007b), Adjustment within the euro. The difficult case of Portugal. Portuguese Economic Journal, 6(1), 1-21.
- Blanchard O., and Katz L.F., (1997), What We Know and Do Not Know About the Natural Rate of Unemployment, Journal of Economic Perspectives, Vol.11, No1:51-72, Winter.
- Blanchard O., and Katz L.F., (1999), Wage Dynamics: Reconciling Theory and Evidence, American Economic Review, Vol. 89, No. 2.
- Blanchard O. and Summers L. (1986), Hysteresis and the European Unemployment Problem, NEBR Macroeconomics Annual, p.15-77.
- Blanchard O. and Wolfers J., (2000), The role of shocks and institutions in the rise of European unemployment: The aggregate evidence, The Economic Journal, Vol. 110, C1-C33.
- Blecker R., (1998), International competitiveness, relative wages and the balance-of-payments constraint, Journal of Post Keynesian Economics, Vol. 20, No. 4.
- Booth A., (1995), The Economics of the Trade Union, Cambridge University Press.
- Boyer R. and Petit P., (1991), Technical Change, Cumulative Causation and Growth, in Technology and Productivity, the Challenge for Economic Policy, OECD.
- Britto G. and McCombie J., (2009), Thirlwall's law and the long-term equilibrium growth rate: An application to Brazil. Journal of Post Keynesian Economics, Vol. 32, No. 1.
- Bureau International du Travail, (2011), Étude d'ensemble concernant les instruments relatifs à la sécurité sociale, Genève.
- Campolmi A. and Faia E., (2006), Cyclical inflation divergence and different labor market institutions in the EMU. Working Paper Series 619, European Central Bank.
- Carlin W. and Soskice D., (1990), Macroeconomics and the Wage Bargaining: A Modern Approach to Employment, Inflation and Exchange Rate, Oxford University Press.
- Carlin W. and Soskice D., (2006), Macroeconomics: Imperfections, Institutions and Policies, Oxford University Press.
- Carlin, W., Glyn A. and van Reenen, J., (2001), Export market performance of OECD countries: an empirical examination of the role of cost competitiveness, Economic Journal, Vol. 111, No. 468.

- Carroll, C.D., (2001), “Why do the Rich Save so Much?” in *Does Atlas Shrug? The Economic Consequences of Taxing the Rich*, ed. by Joel Slemrod, forthcoming.
- Cassetti M., (2003), Bargaining power, effective demand and technical progress: a Kaleckian model of growth, *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 27.
- Commission Européenne: (2010), *Livre vert – Vers des systèmes de retraites adéquats, viables et surs en Europe*, Bruxelles.
- de Grauwe P., (1994), *The Economics of Monetary Integration*, Oxford University Press.
- de Grauwe P., (1996), *International Money*, Oxford University Press, 2nd ed.
- Deroose, S., Langedijk, S. and Roeger, W., (2004), Reviewing adjustment dynamics in EMU: From overheating to overcooling, *European Economy, Economic Papers*, No. 198, European Commission.
- Dornbush R., (1987), Exchange Rates and Prices, *American Economic Review*, vol.77.
- Dornbush R., (1996), The Effectiveness of Exchange-rate Changes, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 12(3).
- Driver R. and Muñoz-Bugarin J., (2010), Capital investment and unemployment in Europe: Neutrality or not? *Journal of Macroeconomics*, Vol. 32.
- Driver R. and Westaway P.F., (2004), Concepts of equilibrium exchange rates, Bank of England, Working Paper No. 248.
- Dullien S. and Fritsche U., (2008), Does the dispersion of unit labor cost dynamics in the EMU imply long-run divergence? *International Economics and Economic Policy*, 5(3).
- Dullien S. and Fritsche U., (2009), How bad is divergence in the zone? Lessons from the States and Germany, *Journal of Post Keynesian Economics*, 31(3).
- Dullien S., Fritsche U., Grossl I. and Paetz M., (2009), Adjustment in EMU: Is Convergence Assured?, *DEP Discussion Papers, Macroeconomics and Finance Series 7/2009*, Universität Hamburg, Department Economics and Politics.
- Duménil G., Lévy D., (1993), *The Economics of the Profit Rate: Competition, Crises, and Historical Tendencies in Capitalism*, Aldershot: Edward Elgar.
- Duménil G., Lévy D. (1996), *La dynamique du capital. Un siècle d'économie américaine*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Dunlop J., (1938), The movement of Real and Money Wage Rates, *Economic Journal* 48.

- Duval G., (2013), *Made in Germany*, Editions Seuil, Paris.
- Duval R. and Elmeskov J., (2006), *The effects of EMU on structural reforms in labour and product markets*, European Central Bank, Working Paper Series, No. 596.
- Dynan, K.E., Skinner, J., and Zeldes, S.P., (1996), “Do the Rich Save More?” Manuscript, Board of Governors of the Federal Reserve System.
- Eisner R., (1994), *Challenge to the Natural Rate Doctrine*, *Journal of Post Keynesian Economics*, (Fall 1994) vol 17(3).
- Eisner R., (1995), *Our NAIRU Limit: The Governing Myth of Economic Policy*, *The American Prospect* no21, Spring 1995.
- Esping- Andersen G.(ed.) (2000), *Why deregulate labor markets?* Oxford University Press, Oxford
- European Commission, (1994), *Growth, competitiveness and employment. The challenges and ways forward into the 21st century*, White Paper.
- European Commission, (1998), *Annual Economic Report: Growth and employment in the stability-oriented framework of EMU*, *European Economy* No 65.
- European Commission, (1998-2012), *Employment in Europe: Annual reports*, Employment and Social Affairs, Brussels
- European Commission, (2005), *The evolution of labor law in Europe*, Employment and Social Affairs, Brussels
- European Commission, (2006), *Adjustment Dynamics in the Euro Area: Experiences and Challenges*, *The EU Economy 2006 Review*.
- European Commission, (2007), *The modernization of labor legislation*; Green Paper, Employment and Social Affairs, Brussels
- European Commission, (2010), *Industrial Relations in Europe*, Brussels.
- European Commission, Task Force for Greece, «Quarterly Report», Δεκέμβριος 2012.
- European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, «European Economic Forecast», Άνοιξη 2013.
- Eurostat, (2009), *Reconciliation between work, private and family life in the European Union*. European Commission.
- Eurostat, *Statistics in Focus* 48/2012 “In 2010, 17% of employees in the EU were low-wage earners”.
- Fagerberg J., (1988), *International Competitiveness*, *The Economic Journal*, No. 98.

- Fagerberg J.,(1996), Technology and competitiveness, Oxford Review of Economic Policy, Vol. 12, No. 3.
- Fay J. & Medoff J., (1985), Labor and Output over the Business Cycle: Some Direct Evidence, American Economic Review 75.
- Felipe J.and McCombie J., (2009), Are estimates of labor demand functions mere statistical artefacts?, International Review of Applied Economics, Vol. 23, No. 2.
- Fihlo B., (2002), The Balance of Payments Constraint: From Balanced Trade to Sustainable Debt. Center for Economic Policy Analysis, Working Paper 2001.06.
- Freeman R., (2005), Labor Market Institutions Without Binders: The Debate over Flexibility and Labor Market Performance, Working Paper, Harvard University / London School of Economics.
- Friedman, M., (1956), A Theory of the Consumption Function, Princeton: Princeton University Press.
- Ghysels J., Lancker W., (2011), “The unequal benefits of activation: an analysis of the social distribution of family policy among families with young children”. Journal of European Social Policy, V.21 n.5.
- Goodwin R. M., (1951), The nonlinear accelerator and the persistence of business cycles, Econometrica, Vol. 19, No. 1.
- Grey J.A., (1978), On Indexation and Contract Length, Journal of Political Economy 86.
- Hall P. and Soskice D. (eds), (2001), Varieties of Capitalism, Oxford, Oxford University Press.
- Han W., Ruth Ch., Waldfogel J., (2009), “Parental leave policies and parents’ employment and leave-taking”, Journal of Policy Analysis and Management Vol.28 n.1, pp 22-54.
- Han W., Waldfogel J., (2003), “The impact or recent legislation on parents’ leave taking”, Demography, V.40 n.1, 2003.
- Hansen and Roeger (2000), Estimation of real equilibrium exchange rates, European Commission, Economic Papers No. 144.
- Hatzivarnava Kazassi Ev. (2007), “Country notes on leave policy research, Greece” in Moss P., and Wall K., (eds), International Review of leave policies and related research 200, London: Department for Business Enterprise and Regulatory Reform, [Www.berr.gov.uk/files/file40677.pdf](http://www.berr.gov.uk/files/file40677.pdf) (πρόσβαση στις 7.10.2012).

- Hein E. and Stockhammer E., (2007), Macroeconomic policy mix, employment and inflation in a Post-Keynesian alternative to the New Consensus model, Vienna University of Economics and Business, Working Paper no. 110.
- Hein E. and Stockhammer E., (2010), Macroeconomic policy mix, employment and inflation in a Post-Keynesian alternative to the New Consensus Model, *Review of Political Economy* Vol. 22, No. 3.
- Hein, E. & Vogel, L., (2008), Distribution and growth reconsidered: empirical results for six OECD countries, *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 32, No. 3, p.479-511.
- Heinemann E., (1999), Flexibility of Wage Contracts and Monetary Policy, University of Munich.
- Hoeller P., Giorno C. and de la Maisonnette C., (2002), Overheating in small Euro area economies: Should fiscal policy react? OECD Economics Department Working Paper No. 323.
- Hoeller P., Giorno C. and de la Maisonnette C., (2004), One money, one cycle? Making monetary union a smoother ride, OECD Economic Department. Working Paper no. 401.
- Holden S., (1994), Wage Bargaining and Nominal Rigidities, *European Economic Review* 38.
- Holden S., (2001), Monetary Policy and Nominal Rigidities under Low Inflation, CESifo Working Paper No. 481, Munich.
- Holden S. (2004), Wage formation under low inflation, CESifo Working Paper No. 1252.
- Holden S. and Wulfsberg F., (2005), Downward Nominal Wage Rigidity in the OECD, Memorandum No. 10, Department of Economic University of Oslo.
- Hooren Fr., (2012), “Varieties of migrant care work: Comparing patterns of migrant labour in social care”. *Journal of European Social Policy*, V.22.
- Howell D., Baker D., Glyn A. and Schmitt J., (2007), Are Protective Labor Market Institutions at the Root of Unemployment? A Critical Review of the Evidence, *Capitalism and Society*, 2 (1), Article 1.
- IMF, (1999), Chronic Unemployment in the Euro Area: Causes and Cures, *World Economic Outlook*, Chapter IV.
- IMF, (2003), Unemployment and Labour Market Institutions: Why Reforms Pay Off, *World Economic Outlook*, Chapter 4.

- International Monetary Fund, «Greece: Letter of Intent, Memorandum of Economic and Financial Policies, and Technical Memorandum of Understanding», Μάρτιος 2012.
- International Monetary Fund «Greece, Request for Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility - Staff Report; Staff Supplement; Press Release on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for Greece», Μάρτιος 2012.
- International Monetary Fund, «Greece, First and Second Reviews Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility », Ιανουάριος 2013.
- International Monetary Fund, «Euro area policies, Article IV, Consultation, Ιούλιος 2013.
- International Monetary Fund, «Greece, Third Review Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility », Ιούνιος 2013.
- J. Pisany, A. Sapir, G. Wolff, (2013), «EU-IMF assistance to euro-area countries: an early assessment», Bruegel.
- Kahneman D., Knetsch J.L., Thaler R., (1986a), Fairness as a constraint on profit seeking: entitlements in the market. *American Economic Review* Vol.76.
- Kahneman D., Knetsch J.L., Thaler R. (1986b), "Fairness and the Assumptions of Economics", *Journal of Business* vol 59, number 4, part 2.
- Kaldor N., (1957), A model of economic growth, *The Economic Journal*, Vol.67.
- Kaldor N., (1961), Capital accumulation and economic growth, in Lutz F.A. and Hague D.C. (eds) *The Theory of Capital*, Macmillan.
- Kaldor N., (1972), The irrelevance of equilibrium economics, *The Economic Journal*, Vol. 82.
- Kaldor N.. (1978a), Causes of the Slow Rate of Economic Growth in the United Kingdom, in *Further Essays on Economic Theory*, London: Duckworth.
- Kaldor N. (1978b), The effects of devaluation of trade in manufacturers, in Kaldor N., *Further Essays on Applied Economics*, London, Duckworth.
- Kaldor N., (1982), *The Scourge of Monetarism*, Oxford University Press.
- Kaldor N., (1985), *Economics Without Equilibrium*, Armonk (NY), M.E. Sharpe.
- Kalecki M., (1938), The Determinants of Distribution of the National Income, *Econometrica* 6.

- Kalecki M., (1952), *Theory of Economic Dynamics*, Augustus M. Kelley Publishers, NY.
- Kapadia S., (2004), *The capital stock and equilibrium unemployment: A new theoretical perspective*, Balliol College, Oxford University. Mimeo.
- Karamessini M., (2008), “The provision of childcare services in Greece”. External report commissioned by and presented to the EU Directorate-General Employment and Social Affairs, Unit G1 “Equality between women and men”.
- Karanassou, M., Sala, H. and Salvador, P. F., (2008), *Capital accumulation and unemployment: new insights on the Nordic experience*, *Cambridge Journal of Economics*, vol. 32.
- Keynes J.M., (1964 (1936)), *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, Harvest Book/Harcourt Brace and Company, New York.
- Koumarianos E., (2013), “La gouvernance financière de la sécurité sociale, thèse pour le doctorat en droit, Paris1-Sorbonne, Paris.
- Krugman P., (1987), *Pricing to Market When the Exchange Rate Changes*, in Arndt S. and Richardson D. (eds), *Real-Financial Linkages Among Open Economies*, Massachusetts Institute of Technology Press.
- Lafay G., (1979), *Stratégies de spécialisation ou division internationale du travail?*, περιέχεται στο *Économie et Finance Internationales*, Dunod.
- Lafay G., (1989), *La fin des avantages acquis*, *Economica*.
- Lafay G., (1987), *Avantage comparatif et compétitivité*, *Économie Prospective Internationale*, no29, 1er trimestre.
- Lane P., (2006), *The real effects of EMU*, Discussion Paper Series 5536, CEPR.
- Lavoie M., (1992), *Foundations of Post-Keynesian Economic Analysis*, Edward Elgar.
- Lavoie M., (2003), *Real Wages and Unemployment with Effective and Notional Demand for Labor*, *Review of Radical Political Economics*, Vol. 35, No. 2.
- Layard R., Nickell S. and Jackman R. (1991), *Unemployment. Macroeconomic Performance and the Labour Market*, Oxford University Press.
- Lehdorff St (ed), (2012), *A triumph of failed ideas. European models of capitalism in the crisis*, etui, Brussels.
- Lillard, L., and Karoly, L., (1997), “Income and Wealth Accumulation Over the Life Cycle,” Manuscript, Rand Corporation.

- Lima, G.T. & Meirelles, A.J.A., (2003), Endogenous banking markup, distributional conflict and capacity utilization. *Metroeconomica*, Vol. 54, No. 2-3.
- Lindbeck A, (1993), *Unemployment and Macroeconomics*, MIT Press.
- Martinez-Mongay, C., & Maza Lasierra, L. A., (2009), Competitiveness and growth in EMU: The role of the external sector in the adjustment of the Spanish economy, *Economic Papers* 355, Economic and Financial Affairs, EC.
- Maza A, (2006), Wage flexibility and the EMU: a nonparametric and semiparametric analysis for the Spanish case, *Applied Economics Letters*, Vol. 13, Issue 11.
- Mazier J., Mathis J., Rivaud-Danset D, (1988), *La compétitivité industrielle*, Dunod.
- McCombie J.S.L, (1997), On the empirics of balance-of-payments - Constrained growth, *Journal of Post Keynesian Economics*, 19(3).
- McCombie J.S.L. and Thrill A.P, (1997), The dynamic Harrod foreign trade multiplier and the demand-orientated approach to economic growth: An evaluation (Review), *International Review of Applied Economics*, 11 (1).
- McCombie, J.S.L. and Thirlwall, A.P., (1997), The Dynamic Harrod Foreign Trade Multiplier and the Demand-orientated Approach to Economic Growth: an Evaluation, *International Review of Applied Economics*, 11(1).
- Miaouli N, (2001), Employment and Capital Accumulation in Unionised Labour Markets: Evidence from five south-European countries. *International Review of Applied Economics*, 15(1).
- Morgan K., Zippel K., (2003), “Paid to Care: The Origins and Effects of Care Leave Policies in Western Europe”, *Social Politics*, V.10 n.1.
- Naastepad C.W.M, (2006), Technology, demand and distribution: a cumulative growth model with an application to the Dutch productivity growth slowdown, *Cambridge Journal of Economics*, Vol.30.
- Nickell S., (1997), Unemployment and Labor Market Rigidities: Europe versus North America, *Journal of Economic Perspectives* Vol. 11, No. 3.
- Nickell S. and Layard R., (1998), Labour Market Institutions and Economic Performance, Discussion Paper 407, Centre for Economic Performance, London School of Economics and Political Sciences.
- Nickell, S. (1998), Unemployment: questions and some answers, *Economic Journal*, Vol. 108 No. 448.
- O. Blanchard, D. Leigh, «Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers», *Ιόνου-άριος* 2013.

- O'Shaughnessy T. (2011), Hysteresis in Unemployment, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 27, No. 2.
- Onaran Oz. and Galanis G., (2012), Is Aggregate Demand Wage-led Or Profit-led?: National and Global Effects, *Conditions of Work and Employment Series*, no. 36.
- Palacio-Vera A., Martvnez-Caqete A.R., de la Cruz E.M. and Ptrez-Soba Aguil-lar I., (2006), Capital Stock and Unemployment: Searching for the Missing Link, Working Paper No. 475, The Levy Economics Institute of Bard College.
- Palley T. I. (1994), Debt, aggregate demand and the business cycle: an analysis in the spirit of Kaldor and Keynes, *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol. 16, No. 3.
- Palley T. I., (2010), Inside debt and economic growth: a neo-Kaleckian analysis, in Setterfield M. (ed.), *Handbook of Alternative Theories of Economics Growth*, Cheltenham, Edward Elgar.
- Perraton, J., (2003), Balance of Payments Constrained Growth and Developing Countries: An examination of Thirlwall's hypothesis. *International Review of Applied Economics*, 17(1).
- Ray R., Gornick J.& Schitt J., (2010). "Who cares? assessing generosity and gender equality in parental leave policy designs in 21 countries". *Journal of European Social Policy*. V. 20 n.3.
- Rouseas S., (1985), A markup theory of bank loan rates, *Journal of Post Keyne-sian Economics*, Vol.8, No. 1.
- Rowthorn R., (1980), *Capitalism, Conflict and Inflation*, Lawrence and Wishart, London.
- Rowthorn R., (1981), *Demand, Real Wages and Economic Growth*, Thames Papers in Political Economy, North East London Polytechnic.
- Rowthorn R., (1995), Capital formation and unemployment, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 11, No. 1.
- Rowthorn R., (1999), Unemployment, Capital-Labour Substitution, and Eco-nomic Growth, IMF Working Paper WP/99/43.
- Rowthorn, R., (1977), *Conflict, Inflation and Money*, Cambridge Journal of Eco-nomics, Vol. 1.
- Saunders A., Schumacher L., (2000), The determinants of bank interest rate margins: an international study, *Journal of International Money and Finance*, Vol.19.

- Sawyer M., (1997a), The NAIRU: A Critical Appraisal, The Jerome Levy Economics Institute of Bard College, Working Paper No203.
- Sawyer M., (1997b), Aggregate Demand, Investment and the NAIRU, The Jerome Levy Economics Institute of Bard College, Working Paper No202.
- Sawyer M., (2004), The NAIRU, labor market ‘flexibility’ and full employment, in Stanford J., Vosko L. (eds.), *Challenging the Market: The Struggle to Regulate Work and Income*, Montreal: McGill-Queen’s University Press.
- Sawyer M., (2005), Towards a simple macroeconomic model incorporating the key Heterodox Propositions, University of Leeds, Working Paper, October 2005.
- Sawyer M., (2012), The Kaleckian Analysis of Demand-Led Growth. *Metroeconomica*, Vol. 63.
- Sawyer M., (2002), The NAIRU, Aggregate demand and investment, *Metroeconomica*, Vol. 53, No. 1.
- Schwartz P., 2012, “Tax disincentives and female employment in Organization for Economic Co-Operation and Development (OECD) countries”. *Journal of European Social Policy*, V.22 n.1.
- Schulten Tr. (2009), «Minimum wages in Europe: new debates against the background of economic crisis, ETUI Policy Brief, Issue 2/2009.
- Skott P., (2005), Fairness as a source of hysteresis in employment and relative wages, *Journal of Economic Behavior & Organization*, Vol.57, No.3.
- Smith Al., (2001). “Parental leave: supporting male parenting? A study using longitudinal data of policy variation across the European Union”. Paper given at the EURESCO Second Demographic Transition in Europe. Bad Herrenalb, Germany 23-28 June 2001.
- Sneessens and Drèze (1986), A discussion of Belgian unemployment combining traditional concepts and disequilibrium econometrics, *Economica Supplement* Vol. 53.
- Snower D., (1995), Evaluating unemployment policies: What do the underlying theories tell us?, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 11, No. 1.
- Staiger D., Stock J.H., Watson M.W., (1997), The NAIRU, Unemployment and Monetary Policy, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 11, No. 1.
- Stavrev E., (2007), Growth and Inflation Dispersions in EMU: Reasons, the Role of Adjustment Channels, and Policy Implications, IMF Working Paper WP/07/167.
- Stiglitz J., (1997), Reflections on the Natural Rate Hypothesis, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 11, No. 1.

- Stirati A., (2001), Inflation, Unemployment and Hysteresis: an alternative view, *Review of Political Economy*, Vol. 13, No. 4.
- Stockhammer E., (2004), Explaining european unemployment: Testing the NAIRU hypothesis and a Keynesian approach, *International Review of Applied Economics*, Vol. 18, No. 1.
- Stockhammer E., (2007), Wage moderation does not work: Unemployment in Europe, *Review of Radical Political Economics*, Vol. 39, No. 3.
- Stockhammer E., (2008), Is the NAIRU theory a Monetarist, New Keynesian, Post Keynesian or a Marxist theory?, *Metroeconomica*, Vol. 59, No. 3.
- Stockhammer E., Onaran O. and Ederer, S. (2009), Functional income distribution and aggregate demand in the euro area, *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 33, No. 1.
- Stockhammer, E., (2011), Wage Norms, Capital Accumulation and Unemployment: A Post Keynesian View. Working Paper No. 253. Political Economy Research Institute, UMASS.
- Stockhammer, E. and Klär, E., (2011), Capital accumulation, labour market institutions and unemployment in the medium run. *Cambridge Journal of Economics*, 35(2), p.437.
- Storm S. and Naastepad C.W.M., (2007), It is high time to ditch the NAIRU, *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol. 29, No. 4.
- Storm S. and Naastepad C.W.M., (2012), Wage-led or Profit-led Supply: Wages, Productivity and Investment, in *Conditions of Work and Employment Series no.36*, ILO.
- Taddei D. et Coriat B., (1993), *Made in France*, Le Livre de Poche.
- Tarshis L., (1939), Changes in Real and Money Wages, *Economic Journal* 49.
- Taylor L., (1991), *Income Distribution, Inflation and Growth*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London.
- Thirlwall A. P., (1979), The balance of payments constraint as an explanation of international growth rate differences, *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, Vol. 128, No. 791.
- Thirlwall A.P. (1999), A second edition of Keynes's General Theory, *Journal of Post Keynesian Economics* 21 (3), Spring.
- Thirlwall A.P. and Hussain M.N. (1982), The balance of payments constraint, capital flows and growth rate differences between developing countries, *Oxford Economic Papers* 34(3).

- Valentova M., (2012), “Breaks in Employment due to childcare in the Czech Republic before and after 1989”, *Work, employment and society*, V.26 N.2.
- Williamson J., (1985), *The Exchange Rate System*, Institute for International Economics, Washington DC, *Policy Analyses in International Economics*, No 5.
- Wagner N., (2011), “Financing social security - Business as usual?”, *etui*, Brussels.
- Williamson J., (1993), *Exchange rate management*, *The Economic Journal*, Vol. 103, No. 416.
- Williamson J., (2009), *Exchange rate economics*, *Open Economies Review*, Vol. 20, No 1.
- Wren-Lewis, S., (2003), *Estimates of equilibrium exchange rates for sterling against the euro*, HM Treasury, EMU Study.

Ηλεκτρονικές Πηγές

- <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/index.aspx>
(World Economic Outlook Database)
- www.oecd.org
(Organization for Economic Co-operation and Development)
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
(Eurostat)
- http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/SelectSerie.cfm
(Ameco Database)

© ΙΝΕ/ΓΣΕΕ
Ιουλιανού 24, Αθήνα 104 34
Τηλ.: 210-8202247, 210-8202239

Σελιδοποίηση-Εκτύπωση
ΚΑΜΠΥΛΗ Advertising
Αντιγόνης 60, 104 42 Αθήνα
Τηλ.: 210 5156810-20-30, Fax: 210 5156811, e-mail: info@kambili.gr, www.kambili.gr

